

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**“VATAN”IN SON PARÇASI: 1950 ÖNCESİ
HATAY’DAKİ MİLLİLEŞTİRME POLİTİKALARI**

Doktora Tezi

LEVENT DUMAN

İstanbul, 2014

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**“VATAN”IN SON PARÇASI: 1950 ÖNCESİ
HATAY’DAKİ MİLLİLEŞTİRME POLİTİKALARI**

Doktora Tezi

LEVENT DUMAN

Danışman: PROF. DR. GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN

İstanbul, 2014

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

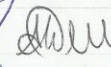

TEZ ONAY BELGESİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalı
ULUSLARARASI İLİŞKİLER Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi LEVENT DUMAN'ın "
VATAN"IN SON PARÇASI : 1950 ÖNCESİ HATAY'DAKİ MİLLİLEŞTİRME
POLİTİKALARI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.04.2014 tarih ve
2014/14-44 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Doktora Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 23 / 05 / 2014

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1. Tez Danışmanı Prof. Dr. GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN	
2. Jüri Üyesi Prof. Dr. AHMET DEMİREL	
3. Jüri Üyesi Prof. Dr. FÜSUN ÜSTEL	
4. Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. BEHLÜL ÖZKAN	
5. Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. SEDA ALTUĞ	

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransızlar tarafından işgal edilen yerlerden biri olan Antakya-İskenderun yöresi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla belirlenen 'ulusal' sınırlar dışında kaldı. Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında imzalanan antlaşmanın ardından Türkiye, Sancak konusunda aktif politikalar izlemeye başladı. İkinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası ortamın da yardımıyla Türkiye, Sancak konusunda Fransa'nın desteğini almayı başardı.

Siyasal alandaki gelişmelere paralel olarak, İskenderun Sancağı'nda ulusçuluk konusunda önemli gelişmeler yaşandı. 1936 yılına kadar bölgeye dair aktif politikalar izlemeyen Türkiye, bu süreçte Sancak ile kültürel ve sosyal bağlarını devam ettirdi, bölgede Türk varlığının devam etmesi yönünde çaba harcadı. Eylül 1936'dan itibaren Sancak konusunda bir yandan Milletler Cemiyeti ve Fransa nezdinde girişimlere başlayan Türkiye, bir yandan da hem kendi sınırları içerisinde hem de Sancak'ta örgütlenme faaliyetlerini hızlandırdı. Örgütlenme faaliyetleriyle birlikte Sancak'ta Türkiye taraftarlarının oranını arttırmak için 'Eti Türkü' tezinden faydalanılmaya çalışıldı, bu konuda yoğun propaganda faaliyetleri gerçekleştirildi. Sancak'ta kutuplaşmanın arttığı, Türk ve Arap ulusçulukları mücadelesinin yaşandığı dönem sonunda kurulan Hatay Devleti, bölgenin Türkiye'ye entegrasyonunun sağlanması açısından ara bir dönem oldu. En sonunda 1939'da Hatay'ın bir vilayet olarak Türkiye'ye katılmasıyla birlikte, daha önceki dönemlerde bölgede başlayan uluslaştırma politikaları çok daha yoğun biçimde uygulanmaya başlandı. Bu süreçte, bölge nüfusunun önemli kısmı başka ülkelere göç ettiyse de Türk olmayan grupların çoğu göç etmeyip Hatay'da yaşamaya devam etti. Bu durum, Hatay'da etnik, dinsel ve mezhepsel çeşitliliğin önemli ölçüde devam etmesini sağladı. 1939 sonrasında bir yandan coğrafya uluslaştırılırken, bir yandan da bölgede yaşayan insanların Türkleştirilmesi yönünde politikalar izlendi.

Anahtar Kelimeler: İskenderun Sancağı, Hatay, Ulusçuluk, Uluslaştırma, Türkleştirme

ABSTRACT

At the end of the World War I, Antioch-Alexandretta region was one the places occupied by France, and the region left out of the ‘national’ boundaries when the Turkish Republic was founded. Following the French-Syrian treaty in September 1936, Turkey started to follow active policies about the Sanjak. Due to international circumstances prior to the World War II, Turkey was able to obtain France’s support on the Sanjak issue.

In parallel to changes in political arena, important developments in nationalism were experienced in the Sanjak of Alexandretta. Until 1936, Turkey did not follow active policies toward the region, but sustained its cultural and social ties with the Sanjak and spent effort to keep existence of Turks in the region. After September 1936, Turkey on the one hand started initiatives with the League of Nations and France, on the other hand accelerated organizational activities both in Turkey and the Sanjak. In addition to organizational activities, in order to increase number of Turkey’s supporters in the Sanjak, ‘Hittite Turkish’ thesis was utilized, intense propaganda activities were carried out for this purpose. At the end of the era when polarization increased, struggle of Turkish and Arab nationalisms was experienced in the Sanjak, State of Hatay was founded and this era became interregnum period for integration with Turkey. Finally, with integration of Hatay to Turkey in 1939, nationalization policies which were started to be implemented earlier in the region, became much more intense. Although important part of the region’s inhabitants migrated to other countries, most of the non-Turkish citizens continued to live in Hatay. Hence, to a large extent, ethnic, religious and sectarian diversity remained in place. After 1939, while geography was nationalized, at the same time Turkification policies were adopted for people living in the region.

Key Words: Sanjak of Alexandretta, Hatay, Nationalism, Nationalization, Turkification

ÖNSÖZ

Üniversitedeki lisans eğitimim sırasında Hatay-İstanbul arasında yaptığım otobüs yolculuklarında zaman zaman otobüsteki Arap turistlerle sohbet eder ve bu sohbetlerde nereli olduğum kısmı sık sık sorun olurdu. Hataylı olduğumu söylediğim bu Arap turistlerin çoğu Hatay adını bilmediklerinden, Antakya veya İskenderun adlarını da kullanmak zorunda kalırdım. Hatay adının bu turistler tarafından bilinmemesi garibime gitse de bu konunun üzerinde fazla durmazdım. Hatay konusuna lisans ve yüksek lisans eğitimim sırasında Türkiye'deki ortalama bir öğrenciden fazla kafa yordüğümü söyleyemem. Marmara Üniversitesi'ndeki doktora programına başvurduğum zaman Hatay konusu bir kez daha karşıma çıktı. Yazılı sınavdan sonra yapılan mülakat kısmında jüride bulunan Prof. Dr. Günay Göksu ÖZDOĞAN bana Hatay ile ilgili sorular yöneltti. Daha sonra, kendisinin vermiş olduğu "Türkiye'de Milliyetçilik ve Etnik Sorunlar" dersi sırasında tezin konusu iyice şekillendi.

Üç yıldan fazla devam eden çalışmanın ürünü olan bu tezde şüphesiz en büyük teşekkürü, tez danışmanım olan Prof. Dr. Günay Göksu ÖZDOĞAN'a borçluyum. Tezle ilgili kendisine sunduğum her metni büyük bir sabır ve özenle inceleyen, yorumlar yapan, eksiklikleri gidermemi sağlayan, tezin tamamını defalarca okuyan, içindekiler kısmından dipnotlara kadar düzeltmeler yapan Prof. Dr. Günay Göksu ÖZDOĞAN'ın yönlendirme, yardım ve katkıları olmasaydı tezin şu anki haline gelmesi mümkün olamazdı. Harcadığı emek ve yaptığı katkılardan dolayı kendisine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez İzleme Komitesi'nde de bulunan Prof. Dr. Ahmet DEMİREL ve Prof. Dr. Füsun ÜSTEL tez konusunda defalarca yapılan toplantılarda çalışmaya çok büyük katkıda bulundular. Kendilerine yazdığım metinler üzerinde harcadıkları zaman ve yaptıkları katkılardan dolayı müteşekkirim. Tez Komitesi'nde yer almayı kabul ederek değerli yorumlarda bulunan Yrd. Doç. Dr. Behlül ÖZKAN ve Yrd. Doç. Dr. Seda ALTUĞ'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Uzun ve yorucu çalışma boyunca dostlarımla verdikleri desteği burada belirtmem gerekiyor. Tez çalışması kapsamında Hatay'da yaptığım görüşmelerin tamamına yakın kısmında yanımda olan, görüşmelerin kayıt altına alınmasında büyük emek harcayan, Antakya'daki kütüphanede günler süren yerel gazetelerin taranması ve fotoğraflanması

sirasında beni yalnız bırakmayan, ayrıca doktora çalışmalarım kapsamında İstanbul'a yaptığım sayısız ziyaret sırasında evini bana açan ve desteğini hiç esirgemeyen Fikret REYHAN'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Aynı şekilde, üniversiteye başladığım 1993'ten beri tanıdığım, her ihtiyacım olduğunda yanımda hissettiğim ve doktora eğitimim sırasında evini benimle paylaşan Özgür ÜŞENMEZ'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte desteklerini esirgemeyen Cahit KAÇMAZ, Ali MANSUROĞLU, Doç. Dr. Zeki SARIGİL, İsmail SOYLU ve Birgül YILMAZ'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Hatay'da yaptığım görüşmeler sırasında anlattıkları ile çalışmaya çok büyük katkılar yapan, samimiyetleri ve sıcaklıkları ile çalışmayı teşvik eden ve bazıları artık aramızda olmayan insanlara da tek tek teşekkür ederim.

Son olarak, uzun ve zorlu süreç boyunca koşulsuz biçimde bana destek olan aileme; kısa bir süre önce aramızdan ayrılan ve vicdan sahibi olmanın her şeyden daha önemli olduğunu öğreten babama, tanıdığım en fedakar insan olan anneme, abilerim Yüksel ve Mehmet'e, ablalarım Nursel ve Zuhâl'a, hayatımıza renk katan yeğenlerime, tez için harcadığım sürede kendisini yalnız bırakmama katlanan ve tezi defalarca okuyarak düzeltmeler yapan eşim Menel'e, son olarak da hayatımın en büyük anlamı kızım Zeynep Eylül'e teşekkürden çok daha fazlasını borçluyum. Onların desteği olmasaydı bu çalışmayı tamamlayacak gücü bulamazdım.

İstanbul, 2014

Levent DUMAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLO LİSTESİ	viii
KISALTMALAR.....	ix

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

HATAY'IN SİYASİ TARİHİ VE SOSYAL-EKONOMİK-KÜLTÜREL YAPISI 20

I. BÖLGENİN SOSYAL-EKONOMİK-KÜLTÜREL YAPISI	21
A. Tanzimat Sonrası Dönemde Antakya'da Sosyal ve Ekonomik Yapıların Yeniden Şekillenmesi	23
B. Ötekileştirilen Bir Topluluk: Arap Aleviler	26
C. Ermenilerin Durumu	34
II. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN HATAY DEVLETİ'NE ULUSLARARASI İLİŞKİLER.....	36
A. Fransa'nın Savaş Ganimeti: Suriye	36
B. Değişen Siyasal Düzendeki Antakya.....	40
C. Fransa'nın Ayrıştırma Politikası: İskenderun Sancağı'nın Kurulması ve Ankara Hükümeti ile Görüşmeler	44
D. Türkiye'nin Ulusal Bir Meselesi Olarak Sancak Sorunu ve Milletler Cemiyeti'nin Rolü .	51
E. Sonucu Önceden Belirlenen 'Seçim' ve Devam Eden Türkiye-Fransa Görüşmeleri.....	60

İKİNCİ BÖLÜM

FRANSIZ MANDA DÖNEMİNDE İDARİ YAPI VE YEREL TOPLULUKLAR (1918-1936) .....

67

I. FRANSIZ İŞGALİNE DİRENİŞ HAREKETİ.....	68
A. Değişen Düzendeki Yerel Elitler.....	68
B. Kontrolsüz Bir Direniş Gücü: Çeteler	74
C. Türk-Arap ve Sünni-Alevi İlişkileri Bağlamında Direniş Hareketi	78
II. MANDA DÖNEMİNDE YEREL TOPLULUKLAR VE YÖNETİM	83
A. Fransız Çıkarları ve Sancak'taki İdari Yapı	83
B. Kırılgan Dengeler	90
C. Sosyal ve Kültürel Alanlardaki Uygulamalar ve Yansımaları	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSKENDERUN SANCAĞI'NDA TÜRKİYE BAĞININ VE "TÜRK" LÜĞÜN KORUNMASI (1918-1936) .....

103

I. YENİ SINIRLAR, SINIR ÖTESİ İLİŞKİLER.....	104
--	-----

A. ‘Vatan’dan Koparılma.....	104
B. Türkiye’nin Bölgeye Devam Eden İlgisi.....	108
C. Sancak’ta Türkiye Yanlısı Teşkilatlanma.....	113
D. Yerel Basın-Yayın Faaliyetleri ve Etkileri.....	116
II. KARŞIT “ULUŞÇULUKLAR”A GİDEN SÜREÇ.....	123
A. Semboller Savaşı.....	123
B. Bir Tepki Olarak Sancak’ta Arap Uluşçuluğu.....	127

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
‘HATAY’IN TÜRKLÜĞÜ’ ZEMİNİNDE
ULUSLARARASI MEŞRUIYET ARAYIŞI (1936-1938) 135

I. YENİ BİR ‘ULUSAL’ MESELE: İSKENDERUN SANCAĞI.....	136
A. 1936 Fransa-Suriye Antlaşması ve Türkiye’de Yükselen Sancak Sorunu.....	136
B. Hatay’ın Türklüğü Tezi: Basın, Haritalar, Yeniden Tarih Yazımı.....	140
C. Türkiye’nin Sancak’ta Güç Deneyi: 1936 Seçimleri.....	149
II. SANCAK’TA ÇOĞUNLUK SAĞLAMA ÇABALARI.....	157
A. Uluşçulukların Mücadelesi: Türklük Tezlerine Karşı Suriye Yanlıları ve Arsuzi.....	157
B. Suriye ve Türkiye’nin Sancak Tutumu.....	164
C. Milletler Cemiyeti Kararlarının Yansımaları.....	167
D. Arap Alevilerin ‘Eti Türklüğü Tezi’ ve Hars Komiteleri.....	172
E. Bir ‘Eti Türklüğü’ Zaferi: Arap Alevilerde Ayrışma.....	175
F. Seçmen Yazılımları Öncesi Çoğunluk Sağlama Hazırlıkları ve Teşkilatlanma.....	180

BEŞİNCİ BÖLÜM
“ULUŞÇULUKLAR” MÜCADELESİNDE YENİ ARENA:
SEÇMEN YAZILIMI VE SEÇİMLER (1936-1938) 188

I. SEÇMEN YAZILIMI ÖNCESİ SANCAK’TAKİ DURUM VE TÜRKİYE’NİN TUTUMU.....	189
A. Sancak’taki Parçalı Yapı.....	189
B. Seçmen Yazılımı Hazırlıkları ve Türkiye’nin İtirazları.....	195
II. MİLLETLER CEMİYETİ SEÇİM KOMİSYONU İDARESİNDE SEÇMEN YAZILIMLARI.....	198
A. Seçmen Yazılımının Başlaması.....	198
B. Türkiye’nin ‘Seçmen’ Faaliyetleri.....	200
C. Kararlaştırılan Seçim Sonuçları Sağlanamıyor, Şiddet Tırmanıyor.....	203
D. Türkiye’nin Baskısı ve Fransa’nın Yeni Önlemleri.....	207
III. TÜRK-FRANSIZ SEÇİM KOMİSYONU VE TÜRKİYE’NİN ‘SEÇİM’ ZAFERİ.....	215
A. Türk Askeri Gözetiminde Yeni Seçim Komisyonunun Faaliyetleri.....	215
B. Seçim İşlemlerinin Tamamlanması.....	219

ALTINCI BÖLÜM
HATAY DEVLETİ DÖNEMİ:
SON SÜRAT ULUSLAŞTIRMA (2 EYLÜL 1938 - 29 HAZİRAN 1939) 227

I. HATAY DEVLETİ’NDE TÜRKİYE’NİN ETKİSİ VE TÜRKLÜK VURGUSU.....	228
---	-----

A. Hatay Millet Meclisi Kararlarında Türkiye'nin Belirleyiciliği	228
B. Türkiye'den Hatay'a Maddi Yardım ve Personel Desteği	234
C. Kağıt Üzerinde Kalan Eşitlik.....	237
D. CHP ve Halkevlerinin Teşkilatlanması, Türkiye'nin Yakın Markajı.....	239
E. Mekanın Uluslaştırılması ve Türkleştirme Girişimleri	244
II. SURIYE'DEN UZAKLAŞIP TÜRKİYE'YE YAKINLAŞMAYA DÖNÜK	
POLİTİKALAR	250
A. Suriye Sınırında Yükselen Duvarlar: Gümrük Oluşturulması ve Etkileri.....	251
B. Türk Lirasının Hatay'da Kullanılması.....	255
C. Tek Dilli Eğitime Gidiş	258
D. Seyahat ve Posta Konusundaki Düzenlemeler	260
E. Türkiye'den Kanun Transferi	265
III. HATAY DEVLETİ'NDE YEREL TOPLULUKLAR	267
A. Muhalefetsiz Meclis, Muhalifsiz Hatay	268
B. Arap Alevilerin Zorunlu Entegrasyonu	272
C. "Ara Dönem" in Sona Erişi	275
YEDİNCİ BÖLÜM	
VİLAYET DÖNEMİ: "YENİ" NİN "VATAN" A EKLEMLENMESİ.....	279
I. HATAY VİLAYETİ'NİN KURULUŞU	281
A. Hatay İli'ne Dair Kanunlar ve Atamalar	281
B. CHP ve Halkevlerinin Çalışmaları	286
C. Tabiiyet Seçimi ve Malların Tasfiyesi Sorunu	290
D. Fransa'nın Hatay'ı Tamamen Terk Etmesi	292
II. YENİ DÜZENDE YEREL TOPLULUKLAR.....	295
A. Hatay'dan Göçler: Tercih veya Zorunluluk?	296
B. Türkleşmeyi Hızlandırma Çabaları: 'Hataylı Türkçe Konuş'	301
C. Hataylıdan Türk'e: Eğitimde Türkleştirme	304
D. Her Alanda Türkleştirme Çabaları	309
E. Yerel Toplulukların Zorunlu Uyumu.....	313
III. ULUSLAŞTIRILAN HATAY VİLAYETİ VE YEREL ELİTLER.....	317
A. Uluslaştırılan Hatay'da Yeni Düzen.....	317
B. Herkese Türkçe Soyadı.....	319
C. Kadınlar Sandık Başına	320
D. CHP Tekelinde Siyasetten Dışlananlar	322
SONUÇ.....	328
EKLER.....	341
KAYNAKÇA	393

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1 : Fransız Verilerine Göre 1936'da Sancak Nüfusu	91
Tablo 2 : 22 Haziran 1938 İtibariyle Kayıt Edilen Seçmenlerin Cemaatlere Dağılımı .	214
Tablo 3 : 1 Ağustos 1938'de Tamamlanan Birinci Derece Seçim Sonuçları	220
Tablo 4 : Cemaat ve Kazalara Göre Milletvekilli Seçilenler	225

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.t.	Adı Geçen Tez
AP	Adalet Partisi
B.C.A.	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	Bakınız
BMM	Büyük Millet Meclisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	Çeviren
DP	Demokrat Parti
drl.	Derleyen
ed.	Editör
HMM	Hatay Millet Meclisi
hzl.	hazırlayan
MAH	Milli Amele Hizmet
MC	Milletler Cemiyeti
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
p.	Paragraf
s.	Sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TL	Türk Lirası
UEB	Ulusal Eylem Birliği
vd.	Ve Diğerleri
yay. hzl.	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Hatay Devleti'nin 23 Temmuz 1939'da Türkiye'ye katılmasıyla birlikte cumhuriyet tarihindeki en önemli sınır değişikliği gerçekleşmiş oldu. Uzun yıllar boyunca yaşanan yerel, ulusal ve uluslararası olayların sonucunda gerçekleşen bu sınır değişikliği siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda günümüze kadar etkileri görülebilen sonuçlar doğurmuştur. Sınırların yeniden çizilerek Hatay'ın Türkiye'nin 63. vilayeti haline gelmesi sürecinde bölgeden başka ülkelere büyük göçler yaşanmış ve bölgenin demografik yapısında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Ancak yaşanan göçlere rağmen Hatay'da çok etnili, çok kültürlü ve çok mezhepli yapı önemli ölçüde varlığını devam ettirdi. Böyle bir yapıyla 'anavatana' katılan Hatay'ın tamamıyla "uluslaştırılması" planlanan yeni bir döneme girilmiş oldu.

Hatay'ın Türkiye'ye katılması, yirmi yılı aşan Fransız yönetiminden sonra gerçekleşti. Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi, Antakya'da da tam bir belirsizlik hakimdi. Savaşı sona erdiren anlaşmalar çerçevesinde, Antakya Fransız kontrolüne girdi ve bölgede İskenderun Sancağı¹ adında özerk bir idare kuruldu. 1938 yılına kadar özerk yapısı devam eden Sancak'ta Fransa'nın belirlemiş olduğu siyasal, kültürel ve ekonomik politikalar uygulandı. Bölgede mümkün olduğu kadar uzun süre kalmayı amaçlayan Fransız yöneticiler Sancak'ta uyguladıkları politikalarla, toplumsal hayatın her alanına nüfuz eden ve toplumu dönüştürmeyi hedefleyen bir yönetim anlayışı sergilediler.

Türkiye'de cumhuriyet rejiminin kurulmasının ardından yapılan reformlarda, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde girişilen faaliyetlerin etkisini görmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girmesiyle birlikte bu gerilemeyi durdurabilmek amacıyla çareler aranmaya başlanmış ve ordudan başlayarak çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir.² Orduda başlayan reformlar sadece bu alanda sınırlı kalmayıp zamanla sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda da önemli etkiler yaratmaya başlamıştır. Bu süreçte, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ulusçuluk Osmanlı aydınları arasında geniş taraftar kitlesi

---

¹ Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında Sancak kelimesi de İskenderun Sancağı'nın yerine geçecek biçimde kullanılmıştır.

² Osmanlı Devleti'nin gerilemesi ve reform çalışmaları konusunda bkz. Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, 3rd Ed., New York: Oxford University Press, 2002; Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, 3. Basım, London: I. B. Tauris, 2007.

bulmaya başladı.³ Önemli ölçüde, Osmanlı içerisinde yaşayan gayrı Müslim tebaa arasında ortaya çıkan ulusçuluk akımlarına bir tepki olarak gelişimini sürdüren Türkçülük akımı, temel itibarıyla Osmanlı'nın yıkılmasını durdurma veya yavaşlatma hedefini benimsemiştir⁴.

Osmanlı aydınları arasında ilk olarak kültürel alanda ortaya çıkan ulusçuluk akımları, bir dönüm noktası olarak kabul edilen Yusuf Akçura'nın 1904'teki "Üç Tarz-ı Siyaset" başlıklı makalesi ile siyasal bir akıma dönüşmüş oldu⁵. Kültürel alanla sınırlı kalmayıp siyasal alanda da milliyetçiliğin etkin olmaya başlamasıyla birlikte Türk kimliğinin kurgusuna dair çalışmalar hız kazanmış ve bu çalışmalar Osmanlı'da başlayan reform hareketlerini çok daha üst bir düzeye ulaştıran cumhuriyet rejimiyle birlikte devam ettirilmiştir.

Cumhuriyet ile başlayan süreçte yukarıdan-aşağıya uluslaştırma anlayışı çerçevesinde resmi politikalar ortaya konulmuştur. Yeni kurulan devlet sınırları içerisinde kalan toplulukların, devleti kuran kişilerin algıları etrafında şekillenen kurgulara göre, bir 'ulus' oluşturacak şekilde yeniden "inşa"sı gündeme gelmiştir. Ülke sınırları içerisinde yaşayan bireylerin, ulus denilen bütünün parçası olan birer "makbul vatandaş"⁶ haline getirilmesinin amaçlandığı bu süreçte sosyal, kültürel ve ekonomik reformlarla toplumsal yaşamın yeniden tanımlandığı bir döneme girilmiştir. Toplumsal hayata yönelik reformlar birbiri ardına gerçekleştirilirken, bu reformlara paralel olarak özellikle 1930'larda yeni tarih, ırk ve dil tezleri geliştirilmiştir.

Türkiye'de yeni rejimin idamesini sağlayacak reformlar bir bir hayata geçirilirken, Hatay ulusal sınırlar içerisine ancak 1939'da dahil edilebilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte, Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer aldığı konusunda yaygın bir kanaat olmasına rağmen, Suriye genelinde olduğu gibi Antakya'nın da dahil olduğu bölgede Fransız Manda rejimi kurulmuş ve bu rejimin sonlarına doğru bir yıldan az bir süre varlığını devam ettiren bir "Hatay Devleti" deneyimi yaşanmıştır. Türkiye'de ulus-devlet inşası politikalarının

---

³ Lewis, a.g.e., s. 2-3.

⁴ Umut Özkırmı ve Syros A. Sofos, *Tormented By History: Nationalism in Greece and Turkey*, London: Hurst & Company, 2008, s. 2.

⁵ Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993, s.165; Günay Göksu Özdoğan, "Turan"dan "Bozkurt"a: *Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, 3. Basım, çev.: İsmail Kaplan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.69; Ahmet Yıldız, "Ne Mutlu Türküm Diyebilene": *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)*, 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s.10, 70.

⁶ Füsün Üstel, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde: *II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, 4. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

en hızlı biçimde hayata geçirildiği bir dönemde Hatay, Türkiye'nin ulusal sınırları dışında kalmıştı. Ancak, ulusal sınırlar dışında kaldığı halde bölgede yaşayıp 'Türk' olarak kabul edilen insanlara karşı Türkiye kayıtsız kalmamış, uzun yıllar boyunca bunlara yönelik "Türklük bilincini" ayakta tutma politikaları izlenmiştir. İşte bu tezin amacı da sonradan "ulusal" sınırların içerisine dahil edilen Hatay'daki 1938 öncesi "Türklük milli bilincini" koruma ve 1938, özellikle de 1939 sonrasındaki uluslaştırma politikalarının analiz edilmesi suretiyle, bu politikalarda rol oynayan hususların ortaya çıkarılması ve bu politikaların hayata geçirilmesi sırasında bölgede yer alan farklı dini ve etnik gruplar üzerinde uygulanan politikaların etkilerinin analiz edilmesidir. Farklı bir biçimde ortaya koymak gerekirse, Türkiye'nin bugünkü sınırları içerisine sonradan dahil edilmiş olan Hatay'da 1950'ye kadar uygulanan uluslaştırma politikalarının özelliklerinin analiz edilmesi, bu politikalarda meydana gelen değişimlerin yerel, ulusal ve uluslararası sebeplerinin ortaya konulması ve izlenen politikaların bölgedeki farklı etnik gruplar üzerindeki yansımalarının tespit edilmesi tezin temel konusunu oluşturmaktadır.

Şüphesiz bu çalışma Hatay ile ilgili yapılan ilk çalışma değildir. Ancak gerek Türkiye'nin bölgede izlediği "uluslaştırma" politikaları üzerinde yoğunlaşması, gerek kapsayacağı dönem, gerekse de uluslaştırma politikalarının bölgedeki farklı etnik ve dini gruplar üzerinde yarattığı etkilerin analiz edilmesi nedeniyle kendisinden önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Konu dışında, bu çalışma ulusçuluk alanında yapılan çoğu çalışmadan yöntem itibarıyla da ayrılmaktadır. Ulusçulukla ilgili yapılan çalışmalarda, genellikle daha zor olan "aşağıdan değerlendirme" yapmak yerine "yukarıdan aşağıya" analiz yöntemleri benimsenmektedir. Diğer bir deyişle, ulusçuluğun nihai hedefini oluşturan sıradan insanlar üzerindeki etkiler çerçevesinde değerlendirme yapmak yerine, ulusçuluğu ortaya çıkaran ve harekete geçiren hükümetler veya ulusçu liderler üzerinde odaklanılması yoluna gidilmektedir.⁷ İşte bu çalışma, bir yandan sürecin yukarıdan aşağıya doğru nasıl geliştirildiğini inceleyecek, ancak bununla da yetinmeyerek farklı gruplardaki insanların ulusçuluk sürecinden nasıl etkilendiklerini de analiz edecektir. Böylelikle, önce İskenderun Sancağı'nda ve daha sonrasında Hatay'da gerçekleşen 'uluslaştırma'nın doğru anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

---

⁷ Eric J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, 3. Basım, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006, s.25.

Bu çalışmanın önceki çalışmalardan farkını net bir biçimde ortaya koyabilmek için önceki çalışmalara kısaca değinmekte yarar vardır. Şu ana kadar Hatay ile ilgili yapılan çalışmalar içerisinde, Hatay'da Fransız Mandası döneminde yaşanan siyasal gelişmeler ve Hatay'ın Türkiye'ye dahil edilmesi sürecinde uluslararası ilişkilerin sürece etkileri en çok üzerinde durulan konular olmuştur.⁸ Bunun dışında, Hatay'ın Türkiye'ye katılım sürecini ve sonrasını konu alan sözlü tarih ve alan çalışmaları yapılmış,⁹ yerel dinamikleri de analizin önemli bir unsuru olarak ele alıp bunları uluslararası gelişmelerle birlikte ortaya koyan¹⁰ ve Hatay'ın Türkiye'ye katılması sonrasındaki süreçte farklı politikalar neticesinde aidiyet duygularının dönüşerek merkezileşme yönünde nasıl değiştiğini konu alan çalışmalar da gerçekleştirilmiştir.¹¹

Önceki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, Türkiye'nin Hatay'da uyguladığı katılım öncesi Türklük bilincini ayakta tutma ve Türkiye'ye bağlılığın sağlanması politikaları ile katılım sonrasındaki uluslaştırma politikaları analiz edilmektedir. Çalışmada bu politikaların belli dönemde tek düze bir biçimde hayata geçirilen politikalar olmayıp zamanla değişen ve dönüşen politikalar şeklinde uyguladıkları ortaya konulmuştur. Türkiye'de cumhuriyetin kurulması ile rejimin karar alıcı grubu, yeni kurulan devletin sınırları dışında kalan Türklerle, özellikle de Sovyetler Birliği sınırları içinde kalan Türklerle pek

---

⁸ Bu perspektifle hazırlanan çalışmalara örnekler için bakınız Sarah D. Shields, *Fezzes in the River: Identity Politics and European Diplomacy in the Middle East on the Eve of World War II*, Oxford: Oxford University Press, 2011; Adnan Sofuoğlu ve Adil Dağıstan *İşgalden Katılıma Hatay*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, Hüsamettin Yıldırım, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1938)*, Ankara: ASAM Yayınları, 2001; Yusuf Duran, *İskenderun Sancağı'nda Fransız Mandası*, Ankara: Alter Yayıncılık, 2010; Yücel Güçlü, *The Question of the Sanjak of Alexandretta: A Study in Turkish-French-Syrian Relations*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001; Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005; Süleyman Tüzün, "İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi (1918-1939)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1989; Nergis Savcı, "Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2007.

⁹ Bakınız Esra Demirci Akyol, *Sınırdaki Kimlikler: Türkiye'ye İlhak Sürecinde Hatay*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2010; Fulya Doğruel, "İnsaniyetleri Benzer..." *Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü*, 2.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009; Çiğdem Duman, "Hatay Millet Meclisi (2 Eylül 1938-29 Haziran 1939)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin, 2008; Sıtkıye Matkap, "Reconsidering the Annexation of the Sanjak of the Alexandretta through Local Narratives", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2009.

¹⁰ Yerel ve uluslararası dinamiklerin birlikte analizi için bakınız, Seda Altuğ, "Between Colonial and National Dominations: Antioch under the French Mandate (1920-1939)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2002.

¹¹ Thomas M.Wilson ve Hastings Donnan, "Nation, state and identity at international borders", *Border identities: Nation and state at international frontiers*, ed. Thomas M.Wilson ve Hastings Donnan, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

ilgilenmemişlerdir.¹² Ancak bu çalışmanın vurgulamaya çalıştığı hususlardan birisi de, İskenderun Sancağı'nda yaşayan 'Türlklere' yönelik Türkiye'nin izlediği politikanın, ulusal sınırlar dışında kalan Türlklere ilgilenmeme siyasetine bir istisna teşkil ettiğidir. Çalışmada ortaya konulacağı üzere, 1936'ya kadar aktif bir biçimde olmasa bile, Türkiye Sancak'taki 'Türlkler'e ilgisini sürekli devam ettirmiş, 1936 sonrasında ise, bu konuda son derece aktif bir politika yürütmüştür.

Bu çalışmanın önemli bir yönü de, Hatay'da Türlklüğü hakim kılmaya dönük faaliyetlerin 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla sona ermediğini ortaya koymasıdır. Uluslaştırma politikaları 1939'da sona ermemiş, tam tersine "ulusal" sınırlar içerisine "geç" katılmış olunması nedeniyle "uluslaştırma politikaları", kùltürden ekonomiye kadar toplumsal yaşamın her alanını yeniden kurgulayacak şekilde daha yoğun ve sadece Türlklere değil, bölgedeki tüm toplulukları hedef alacak kapsamda daha yaygın bir biçimde hayata geçirilmiştir.

Uluslaştırma politikaları açısından Hatay örneği önemli bir vaka oluşturmaktadır. Hatay Devleti dönemi ve özellikle de Türkiye'ye katılım sonrasında Hatay'da yaşanan olaylar, yürürlüğe konulan politika ve uygulamalar, 1930'lar Türkiye'sinde tasarlanıp denenmiş olan politikaların farklı mekan ve zamanda sonuçlarının incelenmesi açısından önemlidir. Bu çalışmada ortaya konulduğu gibi, 1930'lar Türkiye'sinin uluslaştırma politikaları, gecikmeyle de olsa, Hatay'da da benzer biçimde uygulanmıştır. Uluslaştırma politikalarının uygulanması neticesinde bölgede sosyal ve kùltürel hayatın her alanında köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde yerel etnik ve dini grupların varlıkları yadsınarak merkezden tasarlanıp yönetilen teki politikalar, daha önceden 'ulusal' sınırlar içindeki bölgelere uygulandığı gibi, 1939 sonrasında 'ulusal' hale getirilebilen Hatay'da, neredeyse diğer bölgelerdeki uygulamaların aynısı olacak şekilde yürürlüğe sokulmuştur.

Bu çalışma siyasal ve sosyal olayların kronolojik bir sıra ile betimlenmesini hedefleyen bir çalışma değildir. Bundan ziyade çalışmanın hedefi, şu an Hatay diye bilinen bölgede, bölgeye verilen adın da bir parçasını oluşturduğu, Türlklük bilincini koruma ve uluslaştırma politikalarının geçirdiği aşamaların incelenmesi, bu aşamalar sırasında belirleyici

---

¹² Günay Göksu Özdoğan, "Dünyada ve Türkiye'de Turancılık", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, dnl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.398.

olan yerel ve uluslararası gelişmelerin analiz edilmesi ve bu aşamalar sırasında izlenen politikaların daha önceden Türkiye’de izlenen uluslaştırma politikalarına benzerlik ve/veya farklılıklarının ortaya konulmasıdır. Bu amaçla, çalışmada İskenderun Sancağı/Hatay’daki Türklük bilincini koruma ve uluslaştırma politikaları 4 döneme ayrılarak incelenmiştir:

1. 1918-1936 Dönemi: Pasif dönem olarak adlandırılacak bu dönemde temel hedef bölgede bulunan ‘Türk’ kimliğini koruma, güçlendirme ve Türkiye ile bağların devam ettirilmesidir.
2. 1936-1938 Dönemi: Türklerin bölgede çoğunluğunu ispatlama ve uluslararası meşruiyet kazanma çabaları.
3. 2 Eylül 1938 - 29 Haziran 1939 Dönemi: Türkiye’deki kanunların, teşkilatlanma yapısının Hatay Devleti’nde hayata geçirilmesi.
4. 1939-1950 Dönemi: “Yeni”nin “Vatan” a eklenmesi.

Çalışmada yukarıda ortaya konulan hedeflerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla çok çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır. Çalışma kapsamında, konu ile ilgili belge ve dokümanlar incelenmiş, dönemin yerel ve ulusal gazeteleri taranmış, konu hakkında yapılan çalışmalar, yayınlanan kitap ve makalelerden yararlanılmıştır. Ankara’daki Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde bulunan Sancak/Hatay ile ilgili belgeler, arşive yapılan ziyaretlerle incelenerek, çalışmada yararlı olacağı düşünülen belgelerin örnekleri alınmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları da incelenerek Sancak/Hatay ile ilgili meclis görüşmeleri analiz edilmiştir. Bunlar dışında, *Hatay Devleti Resmi Gazetesi*, Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları ve Osmanlı Devleti dönemine ait bazı belgeler de incelenmiştir. Bu resmi belgelerin yanı sıra, döneme birinci elden tanıklık edip süreç içinde aktif rol üstlenmiş olan Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen,¹³ Başbakan Abdurrahman Melek¹⁴ gibi kişilerin kaleme aldıkları çalışmalar da incelenmiştir.¹⁵ Konu ile ilgili yapılan ulusal ve uluslararası çalışmaların incelenmesi dışında,

---

¹³ Tayfur Sökmen, *Hatay’ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

¹⁴ Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.

¹⁵ Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek dışında, dönemin ve olayların şahsen tanıklığını yapmış olan diğer kişilerin de kaleme aldıkları eserler çalışmada yararlanılan kaynaklar arasında yer almıştır. Bu konuda bkz.

konu ile ilgili ulusal düzeyden ziyade yerel kaynaklarda ulaşılabilen dergi ve kitaplardan da faydalanılmıştır.

Araştırılan döneme dair ulusal ve yerel gazetelerin incelenmesi çalışmada önemli bir yer tutmuştur. Hem *Cumhuriyet*, *Son Posta*, *Kurun*, *Akşam*, *Ulus* gibi ulusal, hem de o dönemde yayınlanan ve bir kısmına ancak şahsi arşivlerden ulaşılabilen yerel *Yenigün*, *Atayolu* ve *Hatay* gazetelerinin arşivleri çalışma kapsamında incelenmiştir. Çalışma kapsamında özellikle iki kütüphaneden yoğun biçimde faydalanılmıştır. Bunlardan ilki olan Antakya'daki Cemil Meriç Halk Kütüphanesi yerel düzeyde yayınlanan *Yenigün*, *Atayolu* ve *Hatay Devleti Resmi Gazetesi*'ne ulaşmak için kullanılmıştır. Bu gazeteler henüz dijital ortama aktarılmadığı için, bu kütüphanede haftalar boyunca devam eden çalışma ile gazetelerin orijinal kopyaları incelenerek binlerce fotoğraf çekilmiş ve sonrasında çekilen fotoğraflar düzenli bir arşive dönüştürülmüştür. Yerel gazetelerden kopyaları kütüphanede bulunamayan *Hatay* gazetesine, özel bir arşivde ulaşılmış, girişimler sonucunda bu gazetenin de fotoğrafları çekilmek suretiyle arşivi oluşturulmuştur. Ulusal gazetelerin bir kısmına online veri tabanlarından ulaşılmış,¹⁶ önemli bir kısmına ise çalışmada sıklıkla kullanılan diğer kütüphane olan İstanbul'daki Atatürk Kitaplığı'ndan ulaşılmıştır. İncelenen döneme dair gazeteler araştırmanın gerçekleştirildiği dönemde henüz dijital ortama aktarılmamış olduklarından, Atatürk Kitaplığı'nda da gazetelerin orijinal kopyaları günler süren çalışmalarla incelenmiş ve çalışma ile ilgili görülen gazete sayfaları fotoğraflanmak suretiyle bir arşiv oluşturulmuştur. Gazetelere ulaşma konusunda önemli bir kaynak olmalarının yanı sıra, Cemil Meriç Halk Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı'ndan konu hakkında yapılan eski tarihli çalışmalara erişimde de önemli ölçüde faydalanılmıştır. Bunlar dışında, özellikle Bilkent Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) kütüphanelerinden de konu hakkında yapılan yabancı yayınlara ulaşmak amacıyla yararlanılmıştır. Tüm bu sayılan kaynakların kullanılmasıyla, dönem içinde hem siyasal açıdan ortaya çıkan değişimler

---

Mesud Fani Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, Antakya: İktisat Basımevi, 1939; Hulki Öcal, *Hatay Savaşı*, Ankara: Desen Matbaası, 1953; Selim Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, yay. haz. Günay Çelenk, Antakya: Antakya Gazeteciler Cemiyeti, 1997; Nuri Aydın Konuralp, *Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, yay. haz. Abdurrahman Konuralp, İskenderun: Hatay Postası Gazete ve Basımevi, 1970; Hamdi Selçuk, *Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Günleri*, İstanbul: M. Sucuoğlu Matbaası, 1972; Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar*, Cilt 1, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, 6. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

¹⁶ *Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı*, <http://gazeteler.ankara.edu.tr/> (Erişim tarihi Ocak 2011-Haziran 2012)

incelenmiş (ki bu genelde Hatay ile ilgili yapılan çalışmalarda benimsenen metottur), hem de önceki çalışmalardan farklı olarak siyaset düzeyinde meydana gelen değişikliklerin farklı toplumsal kesimler üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

Çeşitli belge, doküman, gazete, kitap ve makalelerden faydalanılmasının yanı sıra, çalışma kapsamında çok sayıda görüşme gerçekleştirilmiştir. Uygulanan politikaların halk üzerindeki etkilerinin doğru bir biçimde ortaya konulabilmesi için 32 kişiyle derinlemesine yarı-yapılandırılmış görüşmeler¹⁷ gerçekleştirilmiştir.¹⁸ Görüşme yapılan kişiler belirlenirken belirli kriterler kullanılmıştır. Öncelikle bu kişilerin incelenen döneme tanıklık etmiş ve halen o dönemi hatırlayan kişiler olması tercih edilmiştir. Nitekim görüşülen 32 kişiden 25'i 80 yaşını aşmış kişilerden oluşmuştur. Yaş itibari ile o dönemde şahsen yaşamamış 7 kişi ise, tarihi konularda bilgileriyle ön plana çıkan veya yakın akrabaları yaşanan süreçte önemli rol oynamış kişilerden seçilmiştir. Görüşülen kişiler belirlenirken, yaşın yanı sıra kişilerin mensup oldukları topluluklar da dikkate alınmıştır. Bu açıdan, özellikle uluslaştırma politikalarının hedefi konumundaki topluluklardan gelen kişiler ağırlıklı olarak tercih edilmiştir. Dolayısıyla, uluslaştırmanın en önemli hedefi durumunda bulunan Arap Alevilerden 19 kişi ile görüşme yapılmış, diğer bir önemli grup olan Hıristiyan Ortodokslardan da 8 kişi ile görüşme yapılmıştır. Süreçten en fazla etkilenen ve günümüzde Hatay'da sayıları iyice azalan Ermenilerden de dönemi çok iyi hatırlayan bir kişi ile oldukça yararlı bir görüşme yapılmıştır. Hatay'ın farklı yerlerinde yaşayan farklı topluluklara mensup bu kişilerle yapılan ve önemli bir kısmı Arapça yapılan bu görüşmelerin neredeyse tamamı kayda alınmış, görüşülen kişilerin kayıt yapılmasına izin vermediği durumlarda ise sadece notlar alınmıştır. Görüşmelerin ardından, kayda alınan görüşmelerin çözümü yapılarak görüşmelerin metinleri oluşturulmuştur. Farklı kaynakların bu şekilde kullanılmasıyla, bölgede meydana gelen uluslaştırma politikalarının hem yukarıdan-aşağıya uygulamalarının yöntem ve sonuçları, hem de bu uygulamaların temel hedefi niteliğindeki halk üzerindeki yansımaları ortaya konulmuştur.

---

¹⁷ Yarı-yapılandırılmış görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uwe Flick, *An Introduction to Qualitative Research*, London: Sage Publications, 1999, s.76-97.

¹⁸ Çalışmada görüşülen kişilerin adlarına tam olarak yer verilmemiş, görüşmelere atıfta bulunulurken bu kişilerin ad ve soyadlarının sadece ilk harfleri belirtilmiştir. Çalışma kapsamında görüşme yapılan kişilerin tam listesi için bkz. EK 1.

Bu çalışma kapsam itibariyle 1950'ye kadarki süreci konu almaktadır. Çalışma kapsamında, Türk ulusçuluk hareketlerinin bir rakibi olarak bölgede özellikle Hatay Devleti'nin kurulmasına kadar etkin olan Arap ulusçuluğuna da değinilmiş ve özellikle bölgede yer alan farklı toplulukların, ulusçulukların mücadelesine sahne olan süreçte nasıl etkilendikleri açıklanmıştır. Gerçekleşen mücadelenin galibi olarak ortaya çıkan Türk uluslaştırma politikalarının diğer gruplar üzerindeki etkileri de çalışmada önemli bir yer tutmuştur. Türk ulusçuluğunun gelişimi ve ileri sürülen temel savları, incelenen konunun açıklanmasına hizmet edeceği oranda incelenmiştir. Arap ulusçuluğu da gene benzer biçimde, incelenen konunun açıklanmasına hizmet ettiği ölçüde, özellikle 1939 öncesindeki genel durumu ve temel savları, analizin kapsamına alınmıştır. Bunlar dışında, çalışma kapsamında, özellikle Fransız manda rejimi sırasında en güçlü gruplardan birisini oluşturan, uzun süre boyunca bölgenin otonomisini savunan ve Hatay'daki yerel elitlerin önemli bir kısmını içine alan grup da incelenmiştir. Bu çerçevede, sözü edilen bu grubun etkinliğinin süreç içerisinde hızlı bir şekilde zayıflamasına ve kaçınılmaz olarak söylem değişikliğine gitmesine yol açan siyasal ve sosyal olaylar da analiz edilmiştir.

Çalışmanın sınırlılıklarına değinmek gerekirse, öncelikle incelenen döneme dair ulaşılabilen Arapça kaynaklar ve bunların çevirileri oldukça sınırlıdır. Buna ilave olarak bölgede Fransız manda rejimi sırasında İskenderun Sancağı'nda yayınlanan ve sonrasında Türkiye'de kalan yerel gazetelerin bulunduğu arşivin 1960'lı yıllarda çıkan yangınla tahrip olması, döneme farklı perspektiflerden bakılmasına yardım edebilecek önemli bir kaynaktan mahrum olunmasına yol açmaktadır. Buna rağmen, bu gazetelerin bazılarının sınırlı arşivleri yurtdışında bulunmakta ve bazı akademik çalışmalarda bunlardan yararlanılmaktadır. Günümüzde Türkiye'de, İskenderun Sancağı dönemine ait yerel gazetelerden sadece Türklerin çıkarmış olduğu *Yenigün* gazetesinin oldukça geniş bir arşivi Antakya'daki Cemil Meriç Halk Kütüphanesi'nde ve *Hatay (Vahdet¹⁹)* gazetesinin sınırlı arşivi ise özel koleksiyonlarda ve kütüphanede mevcuttur. Sancak meselesinin en kritik günlerinde, *Yenigün*'ün Fransız yetkililer tarafından kapatılması ihtimaline karşı çıkarılmaya başlanan *Atayolu* gazetesinin bu dönemde çıkan sayılarının arşivi de aynı kütüphanede bulunmaktadır. Sancak'ta Türk tezlerini savunan bu gazeteler dışında, yine Sancak'ta yayınlanan *Hacivat-*

---

¹⁹ Halep'te yayınladığı sürede *Vahdet* adıyla çıkan bu gazete, 1937'de Sancak'a taşınmasının ardından bir süre aynı isimle yayınlanmaya devam etmiş, daha sonra da *Hatay* adıyla yayınlanmaya başlamıştır.

Karagöz ve Beyrut'ta yayınlanan *Yıldız* gazetelerinin de sınırlı arşivleri mevcuttur ki, bu gazeteler de Türk tezlerini savunan bir çizgi takip etmişlerdir. Sürecin doğru biçimde analiz edilmesinde Sancak'ta çıkan ve Türklere muhalif olan gazetelerin arşivlerine erişim imkanının bulunmaması ne kadar önemli bir kayıpsa, uluslaştırma sürecinin anlaşılmasında özellikle *Yenigün*, *Atayolu* ve *Hatay* gazetelerinin arşivlerinin varlığı da o derecede önemli bir kazanımdır diye düşünmek gerekir. Aynı şekilde, bölgeye dair yabancı dilde yapılan çok sayıda yayın, araştırma sırasında başvuru kaynak yelpazesinin geniş tutulabilmesine ve tüm olayları Türkçe kaynaklardan aktarma nedeniyle ortaya çıkabilecek tek taraflı analizlerin önlenmesine imkan tanımaktadır.

Teorik açıdan bu çalışma ulusçuluk literatürüne dayanmaktadır. 'Ulus' ve 'ulusçuluk' terimlerinin tanımı ve bunların kökenlerine dair tartışmalar akademik çalışmalarda oldukça geniş yer bulmaktadır.²⁰ Kimilerine göre modern bir olgu, kimilerine göre ise insanlık tarihi kadar eski olan ulus ve bunun etrafında şekillenen ulusçuluk²¹ hakkında çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Ancak, sosyal çevre içerisinde tanımlanan bir kavram olan ve anlamı durum ve zamana göre değişen²² ulus ve ulusçuluk konusunda üzerinde uzlaşılan genel bir teorinin bulunmaması²³ ve farklı ulusçuluk türlerinin bulunması²⁴ nedeniyle kaçınılmaz olarak tanımlar konusunda da farklılıklar ortaya çıkmıştır. Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşanan süreçlerdeki farklılıklar, ulus ve ulusçuluk konusunda üzerinde uzlaşılan tanımlar geliştirmeyi giderek daha güç hale getirirse de, belirli insan topluluğu, sınırları belirlenmiş coğrafya, ortak tarih, kültür ve gelenekler, topluluk bireyleri arasında bulunan ortak aidiyet duyguları gibi olguları vurgulamak suretiyle tanımlar geliştirmek mümkün görünmektedir.

---

²⁰ Umut Özkırmı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, New York: Palgrave, 2000.

²¹ Bu çalışmada da olduğu gibi, 'ulus', millet kavramı yerine sıkça kullanılmaktadır. Ancak ulus ve millet kavramları yakın kavramlar olmakla birlikte ikisi arasında bazı farklılıklar da vardır. Örneğin, millet kavramı Osmanlı Devleti'nde belirli dini toplulukları tanımlamak için kullanılmış, aynı dine mensup kişilerin bir milleti oluşturduğu kabul edilmiştir. Daha modern bir kavram olan ulus ise, toplumsal dönüşüm sonucu ortaya çıkmıştır ve genellikle kapitalizme paralel ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu konuda bkz. Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, s.19, 248. Ulus ve millet kavramlarının birbirinden farklılıklarına karşın, ulusçuluk ve milliyetçilik kavramları birbirlerine daha yakın anlamlara sahiptir ve bu çalışmada ulusçuluk ve milliyetçilik kavramları birbirlerinin yerine geçecek biçimde kullanılmıştır.

²² Thomas Haymes, "What is nationalism really? Understanding the limitations of rigid theories in dealing with the problems of nationalism and ethnonationalism", *Nations and Nationalism*, Vol. 3, No.4, 1997, s.544.

²³ Özkırmı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, s. 226-228

²⁴ John Hutchinson ve Anthony D. Smith, "Introduction", *Nationalism*, ed. John Hutchinson ve Anthony D. Smith, Oxford: Oxford University Press, 1994, s.3.

Ulus ve ulusçulukla ilgili farklı teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ulusçuluk ile ilgili teorilerin anlaşılmasında Umut Özkırımlı'nın ortaya koyduğu sınıflandırma oldukça yararlıdır.²⁵ Özkırımlı, ulusçuluk teorilerini üç grupta toplamaktadır. Birinci grubu oluşturan 'ilkçi' yaklaşımlar, milli kimliğin insanların doğal bir parçası olduğunu, ulus ve ulusçuluğun tarihin her döneminde bulunduğunu, farklı insan gruplarının kendilerine has özelliklerini tarihin her döneminde taşıdıklarını öne sürerler.²⁶ Bu yaklaşıma tam karşıt olan ikinci gruptaki 'modernist' yaklaşımlar, ulus ve ulusçuluğu tamamen modern çağda oluşturulan, sosyal mühendisliğin ürünleri olarak görmektedir. Bu iki grupta yer alan yaklaşımların arasında yer alan ve her iki yaklaşımdan bazı unsurları bünyesinde barındıran üçüncü grup, 'etno-sembolist' yaklaşımlardır. Genel bir ifadeyle, etno-sembolist yaklaşımlar, ulusların tamamen yoktan var edilmediğini, kökenleri tarihin eski dönemlerine uzanan belirli grupların ortak değerleri, sembolleri ve benzeri unsurları üzerinden, uzun yıllar devam eden inşa süreci sonucunda ortaya çıktıklarını iddia eder.²⁷ Şunu belirtmek gerekir ki, bu çalışmada, ulus ve ulusçuluk konusunda benimsenen yaklaşım modernist ve etno-sembolist yaklaşımların her ikisinden de unsurlar taşımaktadır.

Ulusçuluğa dair yaklaşımlardaki farklılıklar, kavramlara dair çok çeşitli tanımların ortaya konulmasına yol açmaktadır. Ulusçuluk alanında en çarpıcı tanımlardan birisini, modernist yaklaşıma sahip olan Benedict Anderson ortaya atmıştır. Ulusları, özellikle kapitalizmin etkisiyle ortaya çıkan ve yayın dilinin büyük etkisinin olduğu modern kurgular veya kendi deyimiyle "hayali cemaatler" olarak gören Anderson'a göre ulus, "hayal edilmiş bir siyasal topluluktur –kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık için olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir."²⁸ Modernist yaklaşımın içinde kabul edilen Ernest Gellner²⁹ ve Eric Hobsbawm³⁰ da ulus kavramının yakın döneme ait modern bir kurgu olduğunu öne sürerler. Bu bakış açısına göre, süreç içerisinde kurgulanan sadece ulus kavramı olmamış, ulusal dillerin pek çoğu da "yarı yapay kurgular" veya tamamen 'icat' olarak ortaya

---

²⁵ Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*.

²⁶ Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, s.105.

²⁷ Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*.

²⁸ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 5.Basım, çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, 2009, s.20 ve diğerleri.

²⁹ Bkz. Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, 2.Basım, çev. Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Hil Yayınları, 2008.

³⁰ Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*.

çıkıştır.³¹ Ulusun inşa edilmesi sürecinde, pek çok gelenek de toplumsal mühendislikle bağlantılı olarak icat edilmiştir.³²

Ulus kurma sürecinde bazı araçlara başvurulduğunu ve “pek çok millette modern öncesi unsurlar bulunduğunu” vurgulayan Anthony Smith, etno-sembolist yaklaşımın en sık anılan temsilcilerinden biridir. Smith’e göre “millet, tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir halk kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak tanımlanabilir.”³³

Hiç şüphesiz, ulus ile ilgili ortaya konulan tanımlar yukarıda belirtilenlerle sınırlı değildir.³⁴ Ancak bu noktada bunlarla yetinip, ulus ile bağlantılı olan ulusçuluk kavramına geçmek yerinde olacaktır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, ulusçuluk ile ilgili tanımlar, en az ulus tanımı kadar çeşitlilik arz etmektedir. Ernest Gellner’a göre “Ulusçuluk, öncelikle siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir.”³⁵ Benzer ulusçuluk anlayışına sahip olan Eric Hobsbawm da ulusçuluğu Gellner’in ortaya koyduğu bu tanım çerçevesinde kullandığını belirtmektedir. Hem Gellner hem de Hobsbawm için, ulusçuluk da ulus gibi modern zamanlara ait bir olgudur.³⁶

³¹ Hobsbawm, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: “Program, Mit, Gerçeklik”*, s.73.

³² Eric J. Hobsbawm, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, *Geleneğin İcadı*, drl. Eric J. Hobsbawm ve Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, s.1-18.

³³ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, 5.Baskı, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.32, 116 ve diğerleri.

³⁴ Ulus konusunda geliştirilen tanımlara birkaç örnek daha vermek gerekirse, Diderot ve d’Alembert ulusu “belirli bir genişlikte ve sınırları belli bir ülkede oturan, aynı yönetime tabi bulunan kalabalık halklar” şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanımı daha da genişleten Sieyes’e göre ulus “ortak bir yasaya bağlı olarak yaşayan ve aynı yasama gücü tarafından temsil edilen ortaklar birliği”dir. Aktaran, Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, s.64. Türk milliyetçiliği literatüründe en önde gelen kişilerden biri olan Ziya Gökalp’e göre “Millet, aynı eğitimi görmüş, ortak bir dili, duyguları, idealleri, dini, ahlakı ve estetik duyarlılığı paylaşan bireylerden oluşmuş bir grup ya da topluluktur.” Aktaran, Kerem Ünüvar, “Ziya Gökalp”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.31. Stalin’e göre millet, “tarihsel olarak evrilmiş istikrarlı bir dil, toprak, ekonomik yaşam ile kendini kültür ortaklığıyla dışavuran psikolojik yapıdan oluşan bir topluluktur”. Aktaran Hobsbawm, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: “Program, Mit, Gerçeklik”*, s.19, dipnot 11.

³⁵ Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, s.71.

³⁶ Ancak bu durum ulusçuluk konusunda Gellner ile Hobsbawm’ın her alanda örtüşen bakış açılarına sahip oldukları anlamına da gelmemektir. Hobsbawm, özellikle Gellner’in ortaya attığı “tepeden modernleşme perspektifinin” milliyetçiliğin nihai hedefi durumundaki sıradan insanlar üzerindeki etkilerin analiz edilmesinde güçlükler ortaya çıkardığı eleştirisini getirmektedir. Bkz. Hobsbawm, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: “Program, Mit, Gerçeklik”*, s.24-25. Gellner ve Hobsbawm gibi milliyetçiliği modern zamanların bir kurgusu olarak gören daha pek çok yazar vardır. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse, John McGarry, “Explaining ethnonationalism: The Flaws in Western Thinking”, *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol.1, No.4, Winter 1995, s.130; Umut Özkırımlı, “Türkiye’de Gayriresmi ve Popüler Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de*

Ulusçuluk çalışmalarında önemli bir yere sahip olan Anthony Smith “milliyetçiliği, hal-i hazırda ya da potansiyel olarak bir “millet”i kuracağı bazı mensuplarınca farzedilen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir hareket”³⁷ olarak tanımlamaktadır. Şüphesiz bunlar dışında çok sayıda farklı tanım geliştirilmiştir. Bunlara örnek vermek gerekirse, John Breuilly milliyetçiliği, “devlet gücünü ele geçirmeyi hedefleyen veya devlet gücünü kullanan ve bu eylemi milliyetçi söylemlerle gerekçelendiren siyasi hareketler”³⁸ olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanımda Michael Billig, milliyetçiliği, kendini günlük hayatın içinde de karşılaşılan bir söylemle yeniden üreten bir ideoloji³⁹ olarak tanımlamaktadır.

Ulus ve ulusçuluk ile ilgili olarak yukarıda aktarılanlar, bu iki kavram konusunda tanım çeşitliliğini gözler önüne sermektedir. Bu noktada, iki kavramın bu çalışmada ne anlamda kullanıldığının belirtilmesi yararlı olacaktır. Bu çalışmada ulus, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, birbirleri ile kültürel, ekonomik ve siyasi anlamda bağları olan, ortak bir tarihi geçmişi paylaşmış ve siyasi anlamda örgütlenmiş bir yapıya sahip insanların oluşturduğu varsayılan grup olarak kullanılacaktır. Tanımın bu kadar geniş tutulmasındaki amaç, ulusal aidiyet unsurlarının tümünü⁴⁰ içerecek ve kapsayıcı özelliğe sahip bir kavram ortaya konulabilmesidir. Çalışmada benimsenen ulusçuluk tanımı ise şöyledir; ulusçuluk, önceden belirlenmiş amaçlar doğrultusunda belirli bir bölgede yaşayan (devlet olarak örgütlenme şartı olmaksızın) ve birbirleri ile siyasi ve kültürel ilişkiler içerisinde olan insanları harekete geçirmek amacıyla, genellikle elitler tarafından oluşturulan siyasi bir akımdır. Ulusçulukla ilgili bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, çalışmada benimsenen yaklaşım, modernistlerin iddia ettikleri gibi ulusçuluğun kurgulanmış bir kavram olduğu, ama bu kurgulanma sırasında, etno-sembolistlerin vurguladıkları tarihsel bazı unsurlara dayanmak suretiyle nihai hedef kitlesi üzerinde motive edici ve harekete geçirici etkinin yaratılmaya çalışıldığı şeklindedir. Ulusçuluk, etno-sembolistlerin tanımladığı “ulus” anlayışı üzerinden hareket eder.

Siyasal Düşünce: Milliyetçilik, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.707.

³⁷ Smith, *Milli Kimlik*, s.121.

³⁸ Aktaran Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, s.105.

³⁹ Aktaran Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, s.199-203.

⁴⁰ Ulusal aidiyetin unsurları için bakınız Montserrat Guibernau, *The Identity of Nations*, London: Polity Press, 2007, s.11-25.

Ulusçuluk, pek çok çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da bir “ulus” kurgusu temelinde mobilize olan bir siyasal hareket olarak tanımlanıyorsa, bu kurgunun ideolojik bağlarla nasıl oluşturulduğunu analiz etmek gerekecektir. Ulusçuluk hareketi ve ideolojisiyle ilgili sürecin analiz edilmesi, yani hangi safhalardan geçtiğinin, kullanılan yöntem ve araçların üzerinde durulması, bu çalışmanın temel konusu olan ve ‘uluslaştırma’ olarak adlandırılan sürecin anlaşılmasına imkan verecektir. Uluslaştırma kavramı çalışmada, asimilasyon amacıyla gerçekleştirilen faaliyetleri de kapsayacak biçimde kullanılmaktadır. Daha farklı biçimde ortaya koymak gerekirse, uluslaştırma derken, bu çalışmada ulusçulukla ilgili farklı aşamalarda gerçekleşen sürecin tümü kastedilmektedir.

Özetle, kavram itibarıyla bu çalışmada ulusçuluk ve uluslaştırma genellikle ‘elitler’ tarafından önceden belirlenen amaçları elde etmek amacıyla, belirli bir sistematik çerçevesinde hayata geçirilmeye çalışılan, ancak pragmatik bir yaklaşımla, karşı karşıya gelinen durumlara göre uyarlamaların yapılabildiği siyasi kurgular olarak ele alınacaktır. Ancak, bir ulus inşası olarak ulusçuluğu ele almak, onun tüm ülkelerde aynı biçimde geliştiği anlamına gelmemektedir. Şunu tekrar vurgulamak gerekir ki, ulusçuluk süreci farklı ülkelerde farklı biçimlerde yaşanmış ve bu farklı deneyimlere bağlı olarak ulus ile devlet ilişkileri değişik biçimlerde şekillenmiştir.⁴¹

Ulusçuluğun gelişimi açısından Türk ulusçuluğu ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Osmanlı’nın son dönemlerinde, farklı gruplar arasında yayılan ulusçuluk akımlarına tepki olarak önce kültürel alanda başlayan Türk milliyetçiliği daha sonra siyasal alanda da etkisini giderek arttırmıştır.⁴² Anadolu’daki kurtuluş hareketinin başarıya ulaşarak cumhuriyetin kurulmasının ardından Türkiye’de ulus bilincinin sağlanabilmesine yönelik faaliyetler devlet tarafından yürütülmeye başlanmıştır.⁴³ Bu açıdan Türkiye, devlet eliyle ulusun inşa edilmeye çalışıldığı örneklerden birisini oluşturmaktadır.⁴⁴ Türkiye’de cumhuriyetin kurulmasıyla

---

⁴¹ Farklı ülkelerde yaşanan deneyimlere dair özetleyici tablo için bkz. Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, s.76.

⁴² Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve yayılması konusunda bkz. David Kushner, *The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908*, London: Frank Cass, 1977; Fatma Müge Göçek, “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, çev. Defne Orhun, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.63-76; Özkırımlı ve Sofos, a.g.e.

⁴³ Ayşe Kadioğlu, “Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları”, *75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru*, drl. Artun Ünsal, İstanbul: Tarih Vakfı, 1998.

⁴⁴ Fethi Açıkel, “Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.119.

birlikte bir yandan ulus inşası gerçekleştirilmeye çalışılırken bir yandan da inşa edilen bu ulusun modernleştirilmesine çalışıldı. Modernleşmeye dönük olarak 1920'ler boyunca kültürel ve toplumsal hayata yönelik reformlar birbiri ardına gerçekleştirildi. 1930'larda ise ulus-devlet kurgusunu sağlamlaştırabilmek amacıyla gerçekleştirilen yeni tarih, ırk ve dil çalışmaları devlet tarafından desteklenmiştir. Tüm faaliyetler sonucunda “devlet eliyle inşa edilen etnik zemin”⁴⁵ üzerinde kurgulanan Türk ulusçuluğu, yukarıdan-aşağıya doğru, yine devlet eliyle ülkede yaşayan tüm bireylere benimsetilmeye çalışılmıştır. Toplum mühendisliği olarak adlandırılabilir yöntemlerle geliştirilen tasarımları aktararak, sıradan insanları birer ‘Türk’e dönüştürmek için kimilerince “kültürel misyonerler” olarak adlandırılan kişilerden faydalanılmıştır.⁴⁶ Bu süreçte inşa edilen kurguların yaygınlaştırılması ve benimsetilmesinde, devlet tarafından eğitim başta olmak üzere,⁴⁷ pek çok araç seferber edilmiştir. Eğitim, bir ulus olmanın en önemli unsurlarından biri olan ortak dilin ülke sınırları içerisinde yaygınlaştırılmasında hayati bir rol oynar. Türkiye’de 1930’lar boyunca Türk olmayan toplulukların dil üzerinden asimilasyonu gerçekleştirilmeye çalışılırken de⁴⁸ tevhid-i tedrisat esaslarına göre verilen eğitim hayati bir rol oynamış, Türkçenin yaygınlaştırılması sağlanmıştır.

Okullarda verilen eğitim Türkiye’de ortak bir dilin yaygınlaştırılmasını sağlamasının yanı sıra ortak kültür ve aidiyet duygularının oluşmasında da rol oynamıştır.⁴⁹ Eğitim yoluyla kişilere aktarılan ortak kültür, kişinin kimliğinin çok önemli bir kısmını oluşturur.⁵⁰ Türkiye’de insanlara aktarılmaya çalışılan ortak kültür aynı zamanda toplumun modernleşmesini de hedeflemekteydi. Ulus inşasının ve toplumun modernleştirilmesi çabalarının aynı anda gerçekleştirilmeye çalışıldığı 1930’lar Türkiye’sinde eğitim yoluyla inkılaplar benimsetilmeye çalışılmıştır. İdeolojik açıdan bakıldığında, parti-devlet

---

⁴⁵ Sezgi Durgun, *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.173.

⁴⁶ Joost Jongerden, “Crafting Space, Making People: The Spatial Design of Nation in Modern Turkey”, *European Journal of Turkish Studies* [Online], Vol.10, 2009, p.6-7.

⁴⁷ Üstel, “*Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*”.

⁴⁸ Soner Çağaptay, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde İrk, Dil ve Etnisite”, çev. Defne Orhun, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, dnl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.245-262

⁴⁹ Gellner’a göre insanları ulus yapan iki önemli unsur “aynı kültürü” paylaşıyor olmaları ve “birbirlerini aynı grubun üyeleri olarak kabul etmiş olmalarıdır.” Bkz. Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, s.78.

⁵⁰ Ernest Gellner, “Introduction”, *Notions of Nationalism*, ed. Sukumar Periwal, Budapest: Central European University Press, 1995, s.3.

bütünleşmesinin de gerçekleştiği bu dönemde eğitimin hedefinin CHP ilkelerinin halka benimsetilmesi olduğunu söylenebilir.

Türkiye’de uluslaştırma konusunda yoğun faaliyetlerin gerçekleştirildiği süreçte, ‘ulusal’ sınırların dışında kalan İskenderun Sancağı, başlangıçta bu uluslaştırma politikalarının etki alanının da dışında kalmış oldu. Ancak bu durum, Türk ulusçuluğunun Sancak’ta hiçbir etkisinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Türk ulusçuluğunun Sancak’ta gelişiminin anlaşılmasında Miroslav Hroch’un geliştirdiği çerçeve önemli ölçüde yararlı görünmektedir. Hroch’un ortaya koyduğu ve küçük Avrupa ülkelerindeki milliyetçi hareketleri üç aşamaya ayıran yaklaşım, Hatay’daki gelişmeler bir bütün olarak düşünüldüğünde, en azından Hatay’ın Türkiye’ye katılmasına kadar geçen sürecin açıklanmasında oldukça kullanışlıdır. Hroch’a göre, milliyetçi hareketlerin “A Evresi”nde kültürel alandaki faaliyetler yer alır. “B Evresi”nde ise, milliyetçi ajitasyon yoğun hale gelir ve “milli” politikaların öncüsü konumundaki kişilerin yoğun faaliyetleri görülür. Bundan sonra gelen “C Evresi”nde ise, milliyetçi hareketin kitlesel hale geldiği görülür.⁵¹ Hroch’un belirttiği bu evrelere paralel biçimde, çalışmanın sonraki bölümlerinde ayrıntılı biçimde açıklanacağı gibi, 1921 Ankara Anlaşması ile Fransa’nın kontrolüne bırakılan İskenderun Sancağı’nda ulusçuluk konusunda ilk faaliyetler 1920’lerin sonlarında kültürel alanda, özellikle gazeteler ve kurulan kulüpler üzerinden gerçekleşti. Kültürel alanda başlayan bu faaliyetleri sonraki yıllarda yoğun propaganda faaliyetleri izledi. 1930’ların ilk yarısında bölgede hem Türk hem Arap propagandası yoğun biçimde yapılmaya başlandı ve bu dönemde bazı kişiler ön plana çıkmaya ve karşıt ulusçulukların kadroları netleşmeye başladı. Sancak’ta Türk propagandasının öncülüğünü daha önceki dönemde İttihat ve Terakki’nin bölgedeki önemli temsilcileri olan ve 1923 sonrasında da Türkiye ile yakın ilişkilerini devam ettiren kişiler üstlendi. Arap propagandası konusunda ise Sancak’ta daha bölünmüş bir yapı ortaya çıkmış ve bu bölünmüşlük liderlik konusunda da kendini göstermiştir. Hroch’un da belirttiği üçüncü aşama ise, Sancak’ta geniş katılımlı gösteriler, grupların birbirlerine karşı uyguladıkları ambargo ve boykotlar, milliyetçiliğe dair sembollerin yoğun biçimde kullanılarak gruplar arasındaki farklılıkların giderek keskinleştiği bir dönem olarak yaşanmıştır.

---

⁵¹ Miroslav Hroch, *Avrupa’da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*, çev. Ayşe Özdemir, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Ulusçuluğun Sancak'ta yükselişe geçerek kitlesel hale geldiği süreç aynı zamanda yerel elitler arası mücadelenin de yaşandığı bir süreç olmuştur. Bölgedeki en etkin elit grubu kendi lehlerine olan mevcut durumun devamını sağlamaya dönük uzun süre çaba harcamış, Türkiye'nin istediği sonucun ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelinceye kadar bu pozisyonlarını sürdürmüşlerdir. Buna karşın, ekonomik açıdan daha az güçlü olan ancak Türkiye ile bağlarını devam ettirmiş olan elit grubu ise, Sancak'ta Ankara'nın istediği sonucun elde edilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Ulusçuluk konusunda yoğun mücadelenin yaşandığı İskenderun Sancağı'nda birbirleriye mücadeleye giren taraflar çok çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Burada, çalışmanın konusu gereği, Türk ulusçuluğu tarafından uygulanan yöntemlere daha ayrıntılı biçimde değinilecektir. Türk ulusçuluğunun Hatay ile ilgili olarak yaptığı en önemli çalışmalardan birisi, "geçmişin icat edilmesi" olmuştur.⁵² Geçmişin icat edilmesi, cumhuriyetin kurulması ile birlikte Türkiye'de de pratiğe geçirilen bir uygulama olmuştur. "Türklerin rakipleri"ne karşı üstünlüklerini ispat etmek amacıyla⁵³ 1920'lerin sonlarından itibaren üzerinde yoğun çalışmalar yapıldığı ve Türk ırkının yüceliğini vurgulayıp Türklerin Anadolu'da çok uzun zamandan beri var olduğunu ileri süren 'Türk Tarih Tezi' çerçevesinde devlet desteğiyle yoğun çalışmalar gerçekleştirilmiştir.⁵⁴ Sancak sorununun ön plana çıkmaya başladığı 1930'ların ikinci yarısında, Türk Tarih Tezi ile paralel biçimde bölgede yaşayan Arap Alevilerin aslında 'Eti Türkü' olduğu iddiası ortaya atılmış ve bunların Orta Asya'dan binlerce yıl önce göç eden Türkler olduğuna dair tezler geliştirilmiştir.⁵⁵

1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte bölgenin bir 'vatan' parçasına dönüştürülmesi yönünde önceki dönemlerde başlatılmış olan faaliyetler devam ettirilirken,

---

⁵² Hobsbawm, milliyetçilikte geçmişin icat edilmesinin sık sık başvurulan bir yöntem olduğunu belirtir. Bkz. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, s.9.

⁵³ Etienne Copeaux, "Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler", çev. Görkem Doğan, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.49.

⁵⁴ Türk Tarih Tezi çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetler ve süreç ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Büşra Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı: "Türk Tarih Tezi"", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.800-810; Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.55-78; Soner Çağaptay, *İslam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey: Who is a Turk*, London: Routledge, 2006, s.48-57; Durgun, a.g.e.

⁵⁵ Durgun, a.g.e., s.201. Ernest Renan, tarihin yanlış yazılmasının millet inşasının bir parçası olduğunu belirtir. Renan'a göre "Tarihi yanlış yazmak bir millet olmanın parçasıdır." Aktaran, Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, s.27.

uluslaştırmanın bir parçası olarak Türkleştirme politikalarına da ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bölgede yaşayan Türkler dışındaki grupların hedef alındığı bu politikalarda özellikle dil üzerinden asimilasyon politikası güdülmüş, Türkçenin hızla yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Dilin yanı sıra, kullanılan alfabe, insanların kılık-kıyafetleri de hızla dönüştürülmeye çalışılmıştır. Türkiye’de uzun yıllar boyunca tüm ülke çapında uygulanmaya çalışılan politikalar, 1939’dan itibaren Hatay gibi sınırlı bir bölgede, çok kısa bir zaman dilimi içinde yoğun biçimde hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Tüm bu çabalarda özellikle eğitim önemli bir rol oynamıştır. Okullar dışında, CHP teşkilatı ve Halkevleri tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerle ideolojik açıdan bölgedeki insanların cumhuriyet rejiminin ilkelerini benimsemeleri yönünde büyük çaba harcanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde iyice şekillenmeye başlayan yörenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı incelenmiştir. Bölgedeki etnik, kültürel ve dinsel farklılıkların yüzyıllar boyunca devam ettiğinin vurgulandığı bu bölümde uluslararası ilişkiler bağlamında Birinci Dünya Savaşı sonrası Antakya ve çevresinin siyasi tarihi de analiz edilmiştir. 1918-1936 dönemi çalışmada iki bölüme ayrılarak incelenmiştir. İkinci bölümde, Fransız yönetimine karşı ilk dönemlerde ortaya çıkan direniş hareketleri üzerinde durularak bölgede oluşturulan Fransız yönetimi ile yerel toplulukların ilişkileri ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Türkiye’nin bölgede bulunan ‘Türklerin’ haklarını koruma savları altında sürdürdüğü politikaların ortaya çıkardığı sonuçların açıklandığı üçüncü bölümde, karşıt ulusçuluklar mücadelesinin zeminini hazırlayan koşullar analiz edilmiştir. 1936-1938 dönemi de önceki dönem gibi iki bölümde incelenmiştir. Dördüncü bölümde Türkiye’nin İskenderun Sancağı ile ilgili tezlerine uluslararası meşruiyet kazandırma çabaları çerçevesinde Sancak’ta gerçekleştirdiği faaliyetler, Sancak’ta gerçekleşen karşıt ulusçulukların mücadeleleri ve yerel toplulukların sürece dair tutumları analiz edilmiştir. Bu bölümde, uluslararası meşruiyetin kazanılabilmesi için farklı etnik gruplardan önde gelen kişilerle, özellikle önde gelen bazı Arap Alevi aileleri ile Türkiye arasında sağlanan işbirliğinin önemi de vurgulanmıştır. Sancak’ta ‘ayrı bir varlık’ oluşturulması amacıyla düzenlenen seçmen yazılımı ve seçim işlemlerinin incelendiği beşinci bölümde, Türkiye’nin bu seçimlerde Türklerin çoğunluğu sağlamalarını garanti altına almak için takip ettiği politika ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Hatay Devleti döneminin incelendiği altıncı bölümde, Türkiye’nin yeni kurulan bu devletle ilişkileri, devlet bünyesi içerisinde Türkiye ile

bütünleşme yolunda devam ettirilen sürecin nasıl şekillendirildiği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son bölümün oluşturan yedinci bölümde ise Hatay'ın Türkiye'ye katılması sonrasında, yeni 'vatan' parçasının, 'vatan'ın geri kalan kısmıyla bütünleştirilmesi konusunda atılan adımlar ve yerel toplulukların bu politikalar karşısındaki tutumu analiz edilmiştir. Bölgede özellikle dil üzerinden asimilasyon politikalarının yoğun biçimde uygulandığının vurgulandığı bu bölümde, Türkiye'de ulus-devlet kurgusunu sağlamlaştırmaya dönük önceki dönemlerde geliştirilen politikaların 1939 sonrasında Hatay gibi sınırlı bir bölgede çok daha yoğun biçimde hayata geçirildiği vurgulanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HATAY'IN SİYASİ TARİHİ VE SOSYAL-EKONOMİK-KÜLTÜREL YAPISI

Birinci Dünya Savaşı'ndan 1939'da Hatay'ın Türkiye katılmasına kadar geçen zaman içerisinde bölge ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmış, özellikle 1930'ların ikinci yarısında Fransa ile Türkiye arasında çetin pazarlıkların geçtiği bir süreç yaşanmıştır. Bu süreçte olayların 1939'da, Türkiye'nin cumhuriyet tarihindeki en önemli sınır değişikliği ile neticelenmesinde, Türkiye ve Fransa arasındaki görüşmelerin yanı sıra, dönemin en önemli uluslararası örgütü olan Milletler Cemiyeti'nin (MC) oynadığı rol ve İkinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte ortaya çıkan ittifaklar ve ittifak arayışları da etkili olmuştur. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde geliştirilen analizlere zemin hazırlaması ve bölge hakkında gerekli bilgilerin sunulması amacıyla bu bölüm, iki alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde, bölgenin daha iyi anlaşılmasını sağlaması açısından, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yeniden şekillenen ve etkileri günümüze kadar devam eden yerel sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler analiz edilmiştir. İkinci alt bölümde ise, Birinci Dünya Savaşı devam ederken yapılmaya başlanan savaş sonrası planlarından başlayarak, 1939'a kadarki süreçte 'Hatay'¹ ile ilgili uluslararası siyasi gelişmeler, çok detaya inmeden, Türkiye'ye katılım kararına etkisi açısından incelenmiştir.

Dünya siyasi tarihi açısından çok az olay Birinci Dünya Savaşı kadar geniş kapsamlı sonuçlar doğurmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yapılan uluslararası düzenlemeler pek çok ülke gibi, bu savaşın mağluplarından birisi olan Osmanlı Devleti için de çok önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Savaş sonrasında sadece topraklarının büyük kısmını kaybetmekle kalmayan Osmanlı Devleti, ortaya çıkan yeni koşullar içerisinde varlığını daha fazla devam ettiremeyerek kısa bir süre sonra tarihe karışmıştır. Osmanlı Devleti, tarih sahnesindeki son

---

¹ Fransız Mandası döneminde 'İskenderun Sancağı' olarak adlandırılan bölgenin en önemli şehirleri Antakya, İskenderun ve Kırıkhan idi. Bu şehirlerden Antakya, sadece nüfus olarak en fazla kişiyi barındırmakla kalmamakta, aynı zamanda binlerce yıl öncesine dayanan geçmişiyle bölgenin siyasi, kültürel ve ekonomik merkezi olma özelliğini taşımaktadır. Bölge için 'Hatay' adının kullanılmaya başlaması Türkiye'nin bölge ile ilgili taleplerini ortaya koymaya başladığı 1936'da gerçekleşmiştir. Hatay adının kullanılması ile hem bölgede Türklerin geçmişinin çok eskilere dayandığı hem de bölgede nüfus sayısı olarak önemli bir durumda bulunan Arap Alevilerin aslında Türk olduğu ve bunların aslen 'Eti Türkü' olduğu tezleri işlenmeye çalışılmıştır. Hatay adının ortaya çıkışı ve bununla ilgili ayrıntılara çalışmanın daha sonraki bölümlerinde yer verilecektir. Hatay adının ortaya çıkmasındaki unsurlar dikkate alınarak bu çalışmada bölgeyi tanımlamak için 'Hatay Devleti'nin kurulduğu 2 Eylül 1938'e kadar Sancak veya İskenderun Sancağı adı kullanılacaktır.

dönemini geçirirken Anadolu’da başlayan direniş hareketi, zaman geçtikçe daha da güçlenmiş ve Anadolu’da işgalci konumda bulunan ülkelere karşı elde edilen başarılar sonucunda bugün Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırlarını oluşturan alan içerisinde cumhuriyet rejimi altında yeni bir devlet kurulmuştur. 1923’te kurulan cumhuriyetin günümüze kadar geçirdiği süreçte tek sınır değişikliği Hatay’ın 1939’da Türkiye’ye ilhakı/iltihakı² olmuştur.

I. BÖLGENİN SOSYAL-EKONOMİK-KÜLTÜREL YAPISI

Çağlar boyunca çok sayıda farklı din, dil ve kültürü aynı anda bünyesinde barındırmayı başaran Antakya yöresi, tarih itibariyle Anadolu’daki en eski yerleşim yerlerinden birisini oluşturmaktadır. Günümüzde olmasa bile, tarihte dünyanın sayılı şehirlerinden birisi olan Antakya, milattan önce on binlerce yıla dayanan geçmişe sahiptir. Bu özellikleri nedeniyle İlk Tunç Çağı’ndan itibaren çeşitli grupların hüküm sürdüğü bir yöre olan Antakya, tarihte Akadlardan Hititlere, Asurlulardan Perslere kadar çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmıştır.

Antakya, Büyük İskender’in M.Ö. 4. yüzyılda Anadolu’ya gelmesi ve Pers ordusunu yenilgiye uğratması sonrasında önemli gelişme gösterdi. Büyük İskender’in ölümünden sonra komutanlarından I. Selevkos, M.Ö. 3. yüzyılda Antakya’yı bugünkü yerinde kurdurup şehre ‘Antiocheia’ adını vererek burayı başkent haline getirdi. Hızla gelişen Antakya, M.Ö. 64’te Roma İmparatorluğu’nun egemenliğine girmiş ve M.S. 1. yüzyılda, Roma ve İskenderiye’den sonra dünyanın üçüncü büyük şehri konumuna gelmiştir. Kudüs’ten sonra, M.S. 1. yüzyılda Hıristiyanlığın ilk yayıldığı ve ‘Hıristiyan’ adının ilk defa kullanılmaya başlandığı yer olan Antakya, 3. yüzyılda bir süre Sasanilerin kontrolüne girdi. Yaşadığı afetlere karşın, sonraki dönemlerde de çevre devletlerin ilgisini çekmeye devam eden Antakya, 638 yılında İslam ordularının kontrolü altına girdi. 331 yıl devam eden İslam hakimiyetinden sonra 969 yılında Antakya tekrar Bizans kontrolüne girdi. Kısa bir süre için Selçuklu hakimiyetine giren şehir

---

² Kelime anlamı olarak ‘ilhak’ bir devletin başka bir devleti kendi rızası olmadan, silahlı kuvvetler ve/veya başka vasıtalar kullanmak suretiyle kendi sınırları içerisine dahil etmesi, egemenliği altına almasıdır. Buna karşın ‘iltihak’, bir devletin kendi rızasıyla, yetkili kurumlarının alacağı kararla başka bir devlete dahil olması, katılması anlamına gelmektedir. İki kavram arasındaki bu farklı anlamlara rağmen yapılan çalışmalarda genellikle ‘ilhak’ terimi kullanılmaktadır. Bu terimlerin kelime anlamları için bkz. *Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük* http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts (Erişim Tarihi 9 Nisan 2012).

daha sonra 1098 yılında bu sefer de Haçlıların kontrolüne girdi. Antakya’da Haçlı egemenliği 1268’de Memlûkluların şehri işgal etmesi ile son buldu. Osmanlı Devleti ile Memlûklular arasında 1516’da yapılan savaş sonrasında Yavuz Sultan Selim bölgedeki diğer şehirlerle birlikte Antakya’yı da ele geçirdi ve bundan sonraki süreçte Antakya’daki Osmanlı hakimiyeti 1. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar devam etti.³

En parlak dönemini Romalılar zamanında yaşayan ve o dönemi inceleyen kimi uzmanların “şanslı insanların şanslı hayatlar yaşadığı”⁴ şehir olarak tanımladığı Antakya, sonraki dönemlerde karşı karşıya kaldığı savaşlar ve doğal afetler nedeniyle dünyada önde gelen şehirlerden biri olma durumunu yitirmiştir. Ancak, karşı karşıya kaldığı tüm olumsuz koşullara karşı Antakya, geçmişten gelen “çok kimlikli” yapısını devam ettirmeyi başarabilmiştir.⁵ Türk, Arap, Ermeni, Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, Sünni, Alevi gibi farklı etnik yapıların, dinlerin ve mezheplerin varlığını asırlar boyunca yan yana devam ettirdiği Antakya’da, bu farklılıklar Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki sosyal, ekonomik ve kültürel yapıların temel belirleyicisi olmuştur.

Osmanlı Devleti döneminde, Antakya şehrinin farklılıkları bünyesinde barındıran özelliği devam etmekle birlikte, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda bazı aileler belirleyici konumda oldular. Antakya’da belirleyici olan bu ailelerin ortak özelliği, Osmanlı Hanedanı gibi, Sünni Müslüman olmalarıdır. Osmanlı Devleti’nin ‘Sünni bir devlet’ olması, yönetimle Sünni olmayan Müslüman topluluklar arasındaki ilişkilerin genelde gergin olmasına yol açmıştır.⁶ Antakya’da nüfus açısından büyük gruplardan birisini teşkil eden Arap Aleviler de, Osmanlı’nın Sünni eksenli politikaları nedeniyle toplumda ikinci sınıf pozisyona itilmiş,

---

³ Manda Dönemi öncesindeki Hatay tarihiyle ilgili bilgi için bkz., Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*; A. Faik Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*, İstanbul: Reklam Basımevi, 1937; Adem Kara, *19. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri: Antakya*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005; Hamit Pehlivanlı, “Eski Çağdan Günümüze Antakya ve İskenderun Bölgesinin Jeopolitik Önemi”, *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s.69-96; *Yurt Ansiklopedisi: Türkiye, İl İl -Dünü, Bugünü, Yarını*, 5. Cilt, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982, s. 3383-3402; Philip K. Hitti, *Syria: A Short History*, New York: The MacMillan Company, 1959; Albert Hourani, *The Emergence of the Modern Middle East*, Berkeley: University of California Press, 1981; Walter E. Kaegi, *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

⁴ Aktaran Reşat Kasaba, “Antakya’da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış”, *Akdeniz Dünyası: Düşünce, Tarih, Görünüm*, ed. Kudret Emiroğlu, Oktay Özel, Eyüp Özveren ve Süha Ünsal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.199.

⁵ Kasaba, “Antakya’da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış”, s.202.

⁶ Itamar Rabinovich, “The Compact Minorities and the Syrian State, 1918-45”, *Journal of Contemporary History*, Vol.14, No.4, October 1979, s.694.

Antakya'nın sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında belirleyici bir rol oynayamamışlardır. Antakya'nın farklı etnik, kültürel ve dini unsurlardan oluşan yapısı içerisinde Hıristiyanlar önemli bir yere sahiptir ve Antakya'nın da Hıristiyanlar için büyük bir önemi vardır. Ancak Osmanlı döneminde Antakya'daki gayrı-Müslim topluluklar, ekonomide önemli bir yere sahip olmalarına rağmen, siyasal ve toplumsal hayatta belirleyici grup olma imkanı bulamadılar.

A. Tanzimat Sonrası Dönemde Antakya'da Sosyal ve Ekonomik Yapıların Yeniden Şekillenmesi

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı Hükümeti Antakya ve çevresinde, diğer uç bölgelerdekine benzer bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Bu anlayış çerçevesinde bölgede, gündelik işlerin yerine getirilmesi yerel liderlere bırakılırken merkezin çok az müdahalesi söz konusu oluyordu. Bu yapı içerisinde Osmanlı Hükümeti, bölgede gruplar arası güç dağılımına, önde gelen kişilerin konumlarına ve hiyerarşik yapılara, merkezi hükümetle işbirliğini devam ettirdikleri sürece müdahale etmiyordu.⁷

Antakya'da toplumsal yaşamın iyice şekillenmesi açısından Tanzimat'la başlayan süreç özel bir yere sahiptir. Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasının ardından ülkenin yönetimi konusunda çeşitli yenilikler yapılmıştır. Bu yeniliklerden önemli bir tanesi 1858'de çıkarılan Toprak Kanunu'dur. Bu kanunla hükümet topraklardan elde ettiği geliri arttırmayı hedefliyordu. Bunun için de, bu kanunla devletin sahip olduğu miri toprakların köylülerin adına kaydedilmesi, böylelikle de devletle toprağı işleyenler arasındaki aracının kaldırılması hedeflendi. Kanun yapılırken amaç, hem hükümet hem de köylü için avantajlı bir durum oluşturulmasıydı. Ancak bu kanun, en başta ortaya konulan amaçların gerçekleştirilmesinde başarısız oldu ve hedeflenenin tam aksine sonuçlar ortaya çıkardı. Merkezi hükümetin aradan çıkarmaya çalıştığı araçlar, yerel uygulamalar ve yorumlamalar sonucu toprakların yeni sahipleri konumuna geldiler. Çıkarılan Toprak Kanunu'nun başarılı olabilmesi için köylülerin topraklarını kendi adlarına kaydettirmek istemeleri ve kayıt işlemlerinin etkin ve tarafsız biçimde gerçekleşmesi gerekiyordu. Halbuki uygulamada, tapulara bağlı toprak kayıtları,

---

⁷ Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", s.203.

kayıt ücretleri ve yapılan nüfus sayımı köylülerin toprakları kendi adlarına kaydettirme konusunda çekimser davranmalarına yol açtı. Toprak kayıtlarının daha fazla vergi toplamak ve asker alımı için gerçekleştiğine inanan köylülerin önemli bir kısmı toprakları kendi adlarına kaydetmek istemedi. Toprakları adlarına kaydetmek isteyen köylüler de, kimi bu işlem için gerekli kayıt parasını bulamadığı için, kimisi de karşılaştığı bürokratik engellerden dolayı toprakların tapusunu alamadı. Sonuçta Toprak Kanunu, başlangıçta ortaya konulan hedefin tam aksine, toprakların mülkiyetinin birkaç ailenin elinde toplanmasıyla sonuçlandı.⁸

Toprak Kanunu'nun Antakya ve çevresindeki uygulamaları da, yukarıda genel olarak özetlenen sonuçlar paralelinde gerçekleşmiştir. Bu kanunun uygulaması sonucunda bazı Antakyalı önde gelen ve eşraf olarak tanımlanan aileler, büyük toprakları kontrol eder duruma geldiler. Her ne kadar o dönemde Antakya ve çevresindeki nüfusun önemli bir kısmını Sünni olmayan kesim oluştursa da, büyük toprak sahibi konumuna gelen ailelerin ortak özelliği hepsinin Sünni Müslüman aileler olmasıdır.⁹ Toprak sahibi bu aileler, değişen koşullar ve iktidarlara kendilerini kolayca uyarlayabilen kişi ve ailelerden oluşuyordu. Nitekim, Tanzimat sonrasında ortaya çıkan yeni büyük toprak sahibi Antakyalı aileler, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Antakya'yı yönetimi altında bulundurduğu ve 1832'de başlayıp on yıla yakın bir süre devam eden dönemde önemli mevkileri ellerinde bulunduranlarla aynı ailelerdi. Tanzimat sonrasında yapılan reformlarla tapuların dağıtıldığı dönemde de, hemen hemen aynı aileler merkezden gönderilen memurlara çeşitli hediyeler alma, onlar için ziyafetler düzenleme ve daha pek çok farklı yöntemle başvurmak suretiyle toprakların tapularını almayı başardılar. Antakya'nın yakın çevresinde bulunan toprakların mülkiyetini ele geçiren bu aileler bölgedeki en eğitimli kesimi oluşturuyorlardı. Bürokrasideki memurlarla da çok iyi ilişkiler kuran bu aileler halk üzerinde hem siyasal hem de ekonomik açıdan büyük bir nüfuza sahiptiler. Bu ailelerin ayrıcalıklı konumu Abdülhamit döneminde de devam etti.¹⁰

---

⁸ Toprak Kanunu'nun özellikle Suriye'de ortaya çıkardığı sonuçların için bkz. William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s.105; Philip S. Khoury, *Urban notables and Arab nationalism: The politics of Damascus 1860-1920*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983, s.27-28.

⁹ Barbara C. Aswad, "Visiting Patterns among Women of the Elite in a small Turkish City", *Anthropological Quarterly*, Vol.47, No.1, January 1974, s.11.

¹⁰ A. Faik Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. Cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, İstanbul: Tan Matbaası, 1939, s. 907-908; Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cilt: Tarih*, s.607-610.

Antakya'nın önde gelen Sünni Müslüman nüfuzlu ailelerinin etkisi altındaki bölgeler genelde şehrin yakın çevresiyle sınırlıydı. Amik Ovası'nda ise farklı bir durum söz konusuydu. Bu bölge Reyhanlı Aşireti'nin¹¹ yerleştiği bir bölgeydi ve bölge, aşiretin sahip olduğu güç nedeniyle Antakyalı ailelerin tesiri altında değildi. Konar-göçer yaşam sürdüren bir Türkmen aşireti olan Reyhanlı Aşireti, yazları Sivas'ın güneyinde kışları ise Amik Ovası'nda geçirmekteydi. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başında 3000 çadırı ve 50 bin civarında nüfusu bulunan aşiret, 13 koldan oluşmaktaydı ve 6000 silahlı adam çıkarabilecek potansiyele sahipti.¹² Bulunduğu bölgede oluşturduğu asayiş sorunları ve yazlık-kışlık bölgelere gidiş gelişlerinde çevreye verdikleri zarar nedeniyle, Reyhanlı Aşireti 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı belgelerinde sık sık gündeme gelen bir konu oldu. Bu dönem, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin merkezileşmeye yönelik politikaları uygulamaya başladığı, konar-göçer toplulukları yerleşik hayata geçmeleri için teşvik ettiği, buna yanaşmayan topluluklara karşı zorlayıcı yöntemlere başvurduğu dönemdir. Bu politika çerçevesinde Osmanlı hükümetinin özellikle iskanı uygulamaya çalıştığı bölgelerden birisi Antakya'yı içine alan bölgeydi.¹³ Ortaya çıkardığı olumsuz koşulları sona erdirmek için iskana tabi tutulmaya çalışılan Reyhanlı Aşireti uzun süre iskana karşı çıkarak direndi. İskan konusunda birkaç defa devletle aşiret arasında varılan uzlaşmalar kısa sürede ihlal edildi. Çukurova, Amik Ovası ve bunlara yakın bölgelerdeki konar-göçer toplulukları iskana tabi tutma ve asayiş sorunlarını önleme konusunda girişimleri başarısız kalan Osmanlı Hükümeti, daha ciddi tedbirler alma yoluna gitti. Bu amaçla, 1865 yılında İbrahim Derviş Paşa komutasında "Fırka-ı İslahiye" adında bir ordu kurularak İstanbul'dan deniz yoluyla bölgeye gönderildi. İşte, Reyhanlı Aşireti'nin tam olarak iskan edilebilmesi ancak 1865'te Fırka-ı İslahiye'nin bölgeye gelmesiyle gerçekleşebilmiştir. Vergi ödemediği ve eşkıyalık yaptığı için hükümet tarafından Rakka'ya yerleştirilmesi tasarlanan Reyhanlı Aşireti, Fırka-ı İslahiye'nin gelişi üzerine, kendi isteğiyle

---

¹¹ Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'in de mensubu olduğu Reyhanlı Aşireti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Atilla Canbolat, "Hatay Türkmen Aşiretleri ve Bu Aşiretlerin İskanı (18. ve 19. Yüzyıllar)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2006; Hüseyin Çirkin, *Amik Ovasında Aşiretler*, Antakya: Doğu Ofset, Matbaacılık, 2011.

¹² Canbolat, a.g.t.; Çirkin, a.g.e.; Türkmen, *Mufassal Hatay*, 3. Cild: Tarih, s.596-597; Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s.66-69; Kara, a.g.e., s.55-56; Mehmet Mursaloğlu, *10 Ay, 16 Gün, 8 Saat: Hatay Devleti*, 2. Baskı, Antakya: Antakya Ticaret Borsası Kültür Yayınları, 2010, s.24.

¹³ Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", s.206-207; Altuğ, a.g.t., s. 20.

Osmanlı Hükümeti'ne başvurarak Amik Ovası'na yerleşti. Aşiretin iskan edilmesi sonucu kurulan ilçeye de aşiretin adına izafeten Reyhaniye adı verildi.¹⁴

19. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşan konar-göçer toplulukları yerleştirme faaliyetlerinin yanı sıra, Antakya'yı etkileyen diğer bir olay da Balkanlarda ve Kafkaslarda kaybedilen topraklardan gelen muhacirleri yerleştirme faaliyetidir. Bu dönemde, Antakya'nın bir parçasını oluşturduğu Halep Eyaleti'ne çok sayıda Çerkez ve Balkan göçmeni yerleştirildi. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskan politikaları sonucunda, zaten çok çeşitliliğe sahip olan Antakya'nın etnik yapısı daha da çeşitlenmiş oldu. Değişen bu koşullarda, Amik Ovası'nda yerleşik hayata geçen Türkmen beylerinin önemi arttı. Osmanlı Devleti bu beyleri yerleşik diğer topluluklara karşı destekledi ve bunlar üzerinden bölgede bir denge oluşturmaya çalıştı. Yerleştikleri toprakların mülkiyetini de ellerine geçiren Türkmen beyleri, bu yeni düzen içerisinde aşiret beyliğinden büyük toprak sahipliğine geçiş yapmış oldular. Sahip oldukları geniş toprakları işleyebilmek için de, bölgede sayıları oldukça fazla olan Arap Aleviler dahil, diğer toplulukların işgücünden faydalanma yoluna gittiler.¹⁵ Antakya bölgesinde, şehirde yaşayan nüfuzlu Sünni Müslüman aileler dışında, ortaya çıkan ikinci büyük toprak sahibi grup olan bu Türkmen beyleri de Sünni Müslüman kişilerden oluşuyordu.

B. Ötekileştirilen Bir Topluluk: Arap Aleviler

Tanzimat sonrası dönemde Antakya'da yeniden şekillenen sosyal, ekonomik ve kültürel yapıda üzerinde durulması gereken önemli bir grup Arap Alevilerdir. Bu grup, iki temel nedenden dolayı üzerinde biraz daha ayrıntılı durmayı gerektiriyor. Öncelikli sebep, bu gruba mensup kişilerin bölgenin nüfusunun önemli bir kısmını oluşturmasıdır. Çalışmanın konusu itibariyle, ikinci ve daha önemli sebep ise, özellikle 1936'dan itibaren Türkiye'nin izlediği ve İskenderun Sancağı'nda 'Türk' sayısal çoğunluğu ispatlama çabaları çerçevesinde bölgedeki Arap Alevilere yönelik takip edilen politikalaradır.

---

¹⁴ Ancak Amik Ovası'na yerleşenler aşiretin tümü değildi. Reyhanlı Aşireti'nin önemli bir kısmı Sivas, Kayseri, Yozgat, Maraş, Kilis, Adana, Mersin dahil Anadolu'nun çeşitli yerlerine ve Suriye'nin Halep, Şam, Rakka bölgelerine yerleşti. Bkz. Canbolat, a.g.t., s.25; Çirkin, a.g.e., s.17-32.

¹⁵ Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", s.206-208; Reşat Kasaba, "Antakya between Empire and Nation", *Spatial Conceptions of the Nation: Modernizing Geographies in Greece and Turkey*, ed. P. Nikiforos Diamandouros, Thalia Dragonas ve Çağlar Keyder, London: I.B. Tauris Publishers, 2010, s.199.

Öncelikle, bu çalışmada Antakya yöresinde Alevi inancına sahip kişileri tanımlamada kullanılacak terim konusunda açıklama yapmak yararlı olacaktır. Bölgede yaşayan ve etnik-kültürel açılarından Arap olan Aleviler için, Osmanlı belgelerinde ve bu toplulukla ilgili günümüzde yapılan çalışmalarda genelde ‘Nusayri’ adı kullanılmaktadır. Bölgedeki diğer topluluklar tarafından, günümüze kadar “Fellah”, “Arap Uşağı” gibi aşağılayıcı adlandırmalarla anılan Arap Aleviler kendilerini Nusayri olarak tanımlamamaktadırlar. Nusayri adının, özellikle kendilerini aşağılamak amacıyla türetilmiş bir isim olduğundan hareketle, kendilerini genellikle ‘Alevi’ olarak tanımlamaktadırlar. ‘Arap Alevi’ terimi ise ‘Türk’ dışında başka bir etnik gruba vurgu yaptığından ve bir anlamda bu gruba mensup kişilerde ‘ötekileştirilmiş’ hissini oluşmasına neden olabileceğinden genellikle tercih edilmemektedir.¹⁶ Buna rağmen, Alevilerin bir kısmı da, kendilerini Anadolu’daki diğer Alevilerden ayırmak için ‘Arap Alevi’ diye tanımlamaktadırlar. Bölgede yaşayan bu topluluğu adlandırmada, topluluğa mensup bireylerin üzerinde uzlaştıkları bir terim olmadığını göz önünde bulundurarak, hem bu topluluğun Anadolu’da yaşayan Alevilerle karıştırılmasını önlemek, hem de etnik-kültürel unsurları ön plana çıkarmak amacıyla bu çalışmada ‘Arap Alevi’ terimi kullanılacaktır.¹⁷

Ortaya çıkışı Hz. Muhammet’in ölümünden sonra gerçekleşen olaylara dayanan Arap Aleviliği,¹⁸ Osmanlı Devleti içerisinde önemli sayıda taraftarı olan bir mezhep olmuştur. 1516-17 yıllarında Yavuz Sultan Selim, önce Antakya daha sonra da bütün Suriye’yi ele

---

¹⁶ Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde gözlemlenen bu durum başka çalışmalarda da vurgulanmıştır. Bkz. Fulya Doğruel ve Johan Leman, “‘Conduct’ and ‘Counter-conduct’ on the Southern Border of Turkey: Multicultural Antakya”, *Middle Eastern Studies*, Vol.45, No.4, July 2009, s.601. Görüşme yapılan kişilerden birisi olan Z. Ö., kendisinin ‘Arap Alevi’ diye tanımlanmasına karşı çıkmış bunun yerine Alevi veya ‘Antakyalı Alevi’ tabirinin kullanılmasını istemiştir (Z. Ö. ile yapılan görüşme, 21 Ağustos 2011, Dört Yol).

¹⁷ Bölgedeki Alevilerin adlandırılması ile ilgili tartışmalar için bkz. Hakan Mertcan, *Türk Modernleşmesinde Arap Aleviler (Tarih Kimlik Siyaset)*, Adana: Karahan Kitabevi, 2013, s.5, 305-308; M. Hanefi Palabıyık, “Dini İnançlar ve Özellikleri Bakımından Nusayrilik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.21; Erdal Aksoy, “Nusayrilerin Sosyal Yapıları ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Yaşayan Bu Topluluğa Devletin Yaklaşımları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.200-202; Aziz Büyükaşık, “Neden Nusayri?” *Yakto*, Yıl: 4, Sayı: 12, Mayıs-Haziran-Temmuz 2008, s.25-27; Ömer Uluçay, *Nusayrilik: Beyanname*, Adana: Gözde Yayınevi, 2011, s.9; Doğruel, a.g.e., s.35; İlber Ortaylı, “Alevilik, Nusayrilik ve Bab-ı Ali”, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler, Nusayrililer*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, s.39.

¹⁸ Arap Aleviliğinin ortaya çıkışı, gelişmesi ve 20. yüzyılın başına kadarki tarihi hakkında en kapsamlı çalışma, Muhammed Emin Galip Et-Tavil’in 1924’te ilk defa yayınlanan kitabıdır. Bkz. Muhammed Emin Galip Et-Tavil, *Arap Alevileri Tarihi*, çev.: İsmail Özdemir, Adana: Karahan Kitabevi, 2010.

geçirdiğinde bölgede büyük bir Arap Alevi nüfusuyla karşılaştı.¹⁹ Yavuz Sultan Selim'in bölgeye gelmesi, burada yaşayan Arap Alevileri için, Haçlı Seferleri'nden sonra ikinci büyük felakete neden oldu. Sünni İslam'a tehdit oluşturan kafirler olarak gördüğü Arap Alevilere karşı Suriye müftüsünden fetva alan Sultan Selim, bölgede onbinlerce Arap Aleviyi katletti. Katliamdan kaçan Arap Aleviler ele geçirilmesi güç olan, bölgedeki dağlık kesime sığındılar.²⁰ Osmanlı yönetiminin bundan sonra bölgede Arap Alevilere karşı izlediği politikalarda ikircikli bir tavır göze çarpmaktadır. Osmanlı Hükümeti ve hükümetin bölgede yer alan memurları, Arap Alevileri bir yandan 'sapkın' bir inancın temsilcileri olarak görmeye devam ederken, bir yandan da bunlara gayr-ı Müslim tebaa gibi de davranmamışlardır. Nitekim, bölgedeki Arap Aleviler, Tanzimat sonrasında getirilen yeniliklerden birisi olan kura usulü çevresinde diğer Müslümanlar gibi askere alınmış ve gayr-ı Müslimlerden alınan cizye vergisi kendilerinden alınmamıştır.²¹ Hem merkezi Osmanlı yönetimi hem de yerel Sünni yöneticilerle olan ilişkileri genelde gergin bir seyir gösteren Arap Aleviler, zaman zaman yönetime karşı isyan etmişlerdir.²²

Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde bulunan Arap Aleviler, hükümet tarafından gerçekleştirilen ve ilki 1831'de tamamlanan nüfus sayımlarında Müslüman millet içerisinde sayıldıklarından sayılarını tam olarak tespit etmek mümkün olmamıştır.²³ Ancak farklı kaynaklarda, 19. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarında 200 bin civarında Arap

---

¹⁹ Arap Aleviler Halep'ten başlayarak Adana-Mersin'e kadar olan bölgede, özellikle Nusayra Dağları adı verilen bölgede yoğun biçimde yaşamaktadırlar. Bu konuda bkz. Et-Tavil, a.g.e.; Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı Arşive Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrileri (19-20. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.50; Ahmet Beşe, "İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayriler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.164.

²⁰ Yvette Talhamy, "The Nusayri Leader Isma'il Khayr Bey and the Ottomans (1854-58)", *Middle Eastern Studies*, Vol.44, No.6, November 2008, s.895; Et-Tavil, a.g.e., s.221, 265. Mertcan, çalışmasında Yavuz Sultan Selim'in 40 binden fazla Arap Aleviyi katlettiğini, hatta bazı kaynaklarda bu rakamın 70-80 bin olarak belirtildiğini aktarmaktadır. Bkz. Mertcan, a.g.e., s.46-50.

²¹ Ortaylı, a.g.e., s.40; Uğur Akbulut, "Osmanlı Arşive Belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.114-115. Tanzimat sonrası dönemde Alevilerin de zorunlu askerliğe tabi olduğunu Osmanlı belgelerinde görmek mümkündür. Bu belgelerden bazılarının metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, yay. haz. Ali Sinan Bilgili, Selahattin Tozlu, Uğur Akbulut ve Naim Ürkmez, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2010, s.39, 68, 103.

²² Talhamy, "The Nusayri Leader Isma'il Khayr Bey and the Ottomans (1854-58)".

²³ Osmanlı Devleti tarafından yapılan nüfus sayımları konusunda bkz. Stanford J. Shaw, "The Ottoman Census System and Population, 1831-1914", *International Journal of Middle East Studies*, Vol.9, No.3, October 1978, s.325-338; Kemal H. Karpat, "Ottoman Population Records and The Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Vol.9, No.3, October 1978, s.237-274.

Alevinin yaşadığı belirtilmiştir.²⁴ Suriye, Lübnan ve Filistin ile ilgili ayrıntılı istatistikler hazırlayan Vital Cuinet, Antakya'daki Arap Alevi nüfusu ile ilgili de önemli bilgiler vermiştir. Cuinet'e göre, 1891'de Antakya Kazası'nda 10 bin Arap Alevi bulunmaktaydı ve bunların yaklaşık 6 bini şehir merkezinde yaşıyordu.²⁵

Arap Alevilerin durumu, Osmanlı topraklarında özellikle 19. yüzyılda yoğunlaşan misyonerlik faaliyetleri²⁶ nedeniyle hükümet için önemli bir konu haline geldi. Osmanlı Devleti üzerinde yabancı devletlerin nüfuz kurma mücadelesinin yoğunlaştığı bu dönemde, Rusya Osmanlı'nın bazı başka bölgelerinde olduğu gibi Suriye'de de Hıristiyan Ortodoksları, İngiltere Dürzileri, Fransa da Marunileri desteklemekteydi. Bu ortamda, Arap Aleviler bölgede yabancı koruyucusu olmayan tek büyük dini grup durumuna gelmişti. İşte bu durum, Amerikan misyonerlerinin bu dönemde, faaliyetlerini özellikle Arap Alevi bölgelerinde yoğunlaştırmalarında önemli rol oynadı²⁷. Amerikalı misyonerler, Lazkiye'den Mersin'e kadar genişlettikleri faaliyet alanlarında okul, sağlık kuruluşu gibi tesisler oluşturarak bölge halkını kendilerine çekmeye çalışmışlardır. Osmanlı yönetimi tarafından çoğunlukla eğitim imkanlarından mahrum bırakılan Alevi bölgelerindeki halk, kurulan bu yeni okullara rağbet gösterdi ve çok sayıda Arap Alevi çocuğu açılan misyoner okullarında eğitim almaya başladı. Misyoner okullarının açıldığı dönemde Osmanlı toplumunda eğitim düzeyi en düşük topluluk olan Arap Alevilerin çoğunun okulla ilk tanışması açılan misyoner okullar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Açtıkları okullarda Arap Alevi çocuklara, bölgede bulunan diğer Hıristiyan grupların çocukları ile birlikte Arapça eğitim veren Amerikalı misyonerlerin okulları zamanla daha popüler hale geldi. Gelişerek artan misyonerlik faaliyetlerinin bölgede yaşayan Arap Alevilerin din değiştirmelerine yol açmasından çekinen Osmanlı yönetimi ise bu faaliyetlere karşı önlemler almaya başladı. Misyoner okulları sınırlamaya yönelik çabalar çerçevesinde, 2.

²⁴ Bu konuda bkz. Bill Edgar, "Founding Churches in Ottoman Empire Territory: RP Foreign Missions, 1856-1974", *Broomall Reformed Presbyterian Church*, June 13, 1998, s.3; Abdullah Er, "Fransızca Yazılı Kaynaklarda Nusayriler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.152; Beşe, a.g.e., s.164; Ali Sinan Bilgili, a.g.e., s.50; Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına göre Osmanlı Nusayrileri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.144;

²⁵ Cuinet'e göre 1891'de Antakya Kazası'nda toplam 46 bin Müslüman yaşamaktaydı. Bunların içinde 20 bin Suriyeli Arap (muhtemelen Sünni Arap kastediliyor), 10 bin Arap Alevi, 13 bin Türk ve 3 bin de Çerkez vardı. Buna karşılık Antakya Kazası'ndaki Hıristiyan nüfusun toplamı 16584, Yahudiler ise 266 kişidir. Yine Cuinet'e göre, 1891'de Antakya kent nüfusunun toplamı 23550 idi ve bunların 6 bini Arap Aleviler'den oluşmaktaydı. Cuinet'den aktaran *Yurt Ansiklopedisi*, 5. Cilt, s.3396.

²⁶ Yvette Talhamy, "American Protestant Missionary Activity among the Nusayris (Alawis) in Syria in the Nineteenth Century", *Middle Eastern Studies*, Vol.47, No.2, March 2011, s.215. Kara, a.g.e., s.60-61;

²⁷ Talhamy, "American Protestant Missionary Activity among the Nusayris (Alawis) in Syria in the Nineteenth Century", s.218-219.

Abdülhamit izinsiz okulların kapatılması için fermanlar çıkardı ve bu okullara yönelik çıkarılan fermanlar 1880'ler ve 1890'lar boyunca yinelenildi.²⁸ Osmanlı yönetimi tarafından alınan önlemlerin temel hedefi, Arap Alevilerin Hıristiyanlığa geçmesini önlemek ve bu insanların 'Sünnileşmesi'ni sağlayarak inançlarının "düzeltmesini" ("tashih-i itikad") sağlamaktı. Bu amaçla, 2. Abdülhamit döneminde Arap Alevilerin yaşadıkları mahalle ve köylere çok sayıda cami ve okul açılması yoluna gidildi.²⁹

19. yüzyılın ikinci yarısında misyonerlik faaliyetlerinin en yoğun yaşandığı ve devletin buna karşı tedbirler aldığı bölgelerden birisi Antakya olmuştur. Misyonerlerin artan faaliyetleri karşısında devletle bölgedeki yöneticiler arasında bu dönemde çok yoğun bir haberleşme trafiği yaşanmıştır.³⁰ Bu dönemde Antakya ve çevresindeki Arap Aleviler, hükümetin kendi sorunlarına ilgi göstermesini, içinde buldukları geri bırakılmışlık durumunu değiştirmek için bir fırsata dönüştürmeye çalıştılar. Her ne kadar Antakyalı Arap Aleviler, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerindeki Arap Aleviler gibi Müslüman tebaa içerisinde sayılıyorlarsa da, çok büyük ayrımcılığa tabi tutuluyorlardı. Yerel Sünni halk ve onların desteklediği yerel yöneticiler, Arap Alevileri muhatap alınmayacak aşağılık insanlar olarak görüyorlardı. Antakya'da yaşayan Arap Aleviler hakkında olumsuz kanaatin yerel bürokrasinin her katmanında hakim olduğu ve yerel elit aileler tarafından desteklendiği bu ortamda, Arap Alevilerin mahkemelerde şahitlikleri kabul edilmiyor,³¹ devletle olan işlemlerinde her türlü zorluk çıkarılıyordu. Antakya'daki topluluklar içerisinde gerek eğitim düzeyleri, gerekse de ekonomik durumları açısından en kötü durumda bulunan Arap Aleviler, hükümetin misyonerlik faaliyetleri nedeniyle kendileriyle ilgilenmeye başlaması üzerine çeşitli haklar kazanmak üzere harekete geçtiler. Bu doğrultuda, sahip oldukları inanç nedeniyle 'sapkın' olarak görünen Arap Aleviler, Müslüman olduklarını ispatlama çabasına giriştiler. Bunun için Antakya'da camilere gidip Sünnilerle birlikte ibadet etmeye çalıştılar. Ancak Arap Alevilerin bu girişimi, yerel Sünni halk ve yöneticiler tarafından engellendi.

---

²⁸ Alevilere yönelik misyonerlik faaliyetleri konusunda bkz. Talhamy, "American Protestant Missionary Activity among the Nusayris (Alawis) in Syria in the Nineteenth Century"; Edgar, a.g.e.;

²⁹ Selahattin Tozlu, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrileri (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010; Ortaylı, a.g.e., s.40; Ali Sinan Bilgili, a.g.e., s.51. Alevilere yönelik olarak "tashih-i itikad" teriminin kullanıldığı belgelerden bazılarının tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s.184-189.

³⁰ Bu belgelerden bazılarının tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*.

³¹ Mertcan, a.g.e., s.87-88.

Özellikle, toprakların büyük kısmını ellerinde bulunduran yerel elit aileler, Arap Alevilerin camilere girmesine karşı çıktı. Bu karşı çıkışın kökeninde ekonomik çıkarların ve toplumda sahip olunan ayrıcalıkların devam ettirilmesi kaygısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Elitlerin kaygısı, Arap Alevilerin camilere girmesi durumunda mahkemelerde şahitliklerinin kabul edilecek olmasıydı. Bunun gerçekleşmesi durumunda Arap Alevilerin bazı toprakların mülkiyetini ele geçirme ihtimali ortaya çıkabilirdi. Antakya müftüsü de, elit ailelerin görüşünü destekleyerek, Arap Alevilerin camilere alınmaması doğrultusunda görüş bildirdi. Arap Alevilerin merkezi hükümete yaptıkları başvurular sonucu yerel yöneticilere, Antakya'daki Arap Alevilerin camilere girmelerine izin verilmesi konusunda emirler gönderildiyse³² de bu emirler yerel yöneticilerin ve elit ailelerin direnişi sonucu bir türlü uygulamaya konulmadı. 1892'de Antakya'yı ziyaret eden Halep Valisi, Arap Alevilerin halen camilere alınmadıklarını bildiren bir rapor hazırladı.³³

Arap Alevilerin giderek artan şikayetleri ve yükselen misyonerlik tehdidi karşısında Osmanlı Hükümeti, Arap Alevilerin yaşadıkları diğer bölgeler gibi, Antakya yöresinde de, yoğun olarak yaşadıkları mahalle ve köylere cami ve okul yaptırmaya başladı. Bu okul ve camilerin yapımında çeşitli kaynaklar seferber edildi. Okul ve cami inşaatları için ayrılan kaynaklar yetersiz kalınca, 2. Abdülhamit şahsi bütçesinden ("ceyb-i hümayün") bunlar için para aktardı. Bu da padişahın bu okul ve cami inşaatlarına verdiği önemi göstermektedir.³⁴ Sultanın, inşaatların bir an önce tamamlanması için yayınladığı emirlere rağmen Antakya'daki yerel yöneticiler, Arap Aleviler için yaptırılmakta olan bu okul ve cami inşaatlarını durdurmaya çalıştılar.³⁵ Merkezi hükümetin kararlı tutumu sonucu, 1894 yılında Antakya'da 20 ve İskenderun'da 5 iptidai okul Arap Alevilerin yaşadığı köy ve mahallelerde açıldı. Antakya'da açılan okulların beş tanesi şehir merkezinde Arap Alevilerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde, geri kalan 15 okul ise Arap Alevi köylerinde inşa edildi.³⁶ Bu okullar,

---

³² Naim Ürkmez ve Aydın Efe, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler Hakkında Genel Bilgiler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.130; Bu konudaki bazı belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s.69-75, 146-153; Tozlu, a.g.e., s.108; Uluçay, a.g.e., s.83.

³³ Tozlu, a.g.e., s.89.

³⁴ Akbulut, a.g.e., s.121; Bu konudaki belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s.140-141.

³⁵ Tozlu, a.g.e., s.89. Bu konudaki belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s.162-165.

³⁶ Bu okulların Antakya ve İskenderun'da açıldığı yerler ve 1902, 1905 ve 1910'de sahip oldukları öğrenci sayıları için bkz. Tozlu, a.g.e., s.96-99.

Arap Alevilerin Sünniliğe geçmesini sağlamak amacıyla yanlarında birer cami/mescitle birlikte inşa ediliyordu. Okul ve camilerin inşa edildiği bölgelere hükümet tarafından Sünni muhacirler de yerleştirildi ve Arap Alevi çocukların Sünnilerle birlikte eğitim almaları sağlanmaya çalışıldı.³⁷ Hükümetin, açtığı okul ve camilere Sünni öğretmen ve hocalar gönderildi, ancak daha sonradan artan masraflar nedeniyle bu kurumlarda yerel Arap Alevilerden kişiler de görevlendirilmeye başlandı. Özellikle kırsal kesimlerde Arap Aleviler için açılan camilere halk rağbet göstermedi, bu cami inşaatlarına tepki olarak bazı Arap Alevi köylerinde halk, kutsal sayılan şahsiyetlerin türbelerini bu dönemde inşa etmiştir.³⁸ O dönemlerde, inşa edilen camilere gitmek zorunda kalan kişiler arasında, camiye zorla gittiklerini belirten ve bu durumu mizahi bir şekilde dile getiren mani/şarkılar söylenmesi sık rastlanan bir durum haline geldi. Çalışma kapsamında, bölgede yapılan görüşmelerde, o döneme tanıklık etmedikleri halde bazı kişilerin, bu mani/şarkıları önceki kuşaklardan öğrendikleri ve halen hatırladıkları gözlenmiştir. Bu durum, Osmanlı döneminde Alevi köylerine yaptırılan camiler konusunda hiciv yapmanın oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Yapılan görüşmelerden birinde aktarıldığına göre, yaşlıların camiye giderken ve dönerken söyledikleri mani/şarkılardan birisinin sözlerinde şöyle denmektedir:

Bu namaz emirle yapılmaktadır
Benim rızam ile değil, Kadı'nın emriyle kılınmaktadır
Rabbim niye bana bu cezayı reva gördü de
Ömrümün sonunda böyle yere eğiliyorum³⁹

Misyonerlik tehdidi nedeniyle merkezi hükümetin gündemine gelen Arap Aleviler her ne kadar bazı kazanımlar elde etseler de, Osmanlı'nın son dönemlerinde Antakya'daki sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan geri kalmışlık durumları çok fazla değişmedi.

³⁷ Ürkmez ve Efe, a.g.e., s.131; Tozlu, a.g.e., s.88.

³⁸ Alevi köylerinde açılan okul-camilerden birisi de Yakto köyünde (şimdiki Gümüşgöze Beldesi) açılmıştır. Açılan bu caminin imamlığını bir süre, o köyün yerlisi olan Şeyh İsmail'in yaptığı bilinmektedir. Bu konuda bkz. Aziz Büyükaşık, "Yakto'da iz Bırakanlar: Mühr'ü Şeyh İsmail", *Yakto*, Yıl: 7, Sayı: 16, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, s.35. İnşa edilen türbelerden birisi 1888/89'da Yakto köyünde inşa edilen "Nebi İdris" türbesidir. Bu inşaatın önemli bir yönü, Aleviler tarafından kutsal sayılan bu yapının inşaatında Ermeni bir ustanın büyük rol oynamasıdır. Ermeni ustanın adı inşa edilen türbenin kitabesinde yazılmış, sonradan gayrı-Müslim kişinin adı türbede yer almaz gerekçesiyle bu isim kitabeden kazınmıştır. Bu olayla ilgili ayrıntılar için bkz. Aziz Büyükaşık, "Yakto'da iz Bırakanlar: Nebi İdris", *Yakto*, Yıl: 7, Sayı: 17, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s.28-29.

³⁹ (Arapçadan Türkçeye çevrilmiştir) S. G. ile yapılan görüşme, 11 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya. Bu mani/şarkının farklı bir versiyonu için bkz. Aziz Büyükaşık, "Safta Sıra (Okulum)", *Yakto*, Yıl:3, Sayı:9, Mart-Nisan-Mayıs 2007, s.5.

Toplumda Arap Alevilere yönelik ön yargılar varlığını devam ettirdi.⁴⁰ Ön yargıların devam etmesi, Arap Alevilerini toplumun geri kalan kısmı ile eşit görmeme tutumunun da yeniden üretilerek devam etmesine yol açmıştır. Tayfur Sökmen'in (Bkz. EK 2) 1936 yılında Atatürk'ün direktifiyle tarihçi Necip Asım Bey'i ziyareti sırasında Asım Bey'in anlattığı çocukluk anısı, Antakya'da Arap Alevilere yönelik bakış açısını yansıtmaya açısından önemlidir. Asım Bey, kendisinden Arap Alevilerin Türk olduğunu ispatlamak için belge isteyen Tayfur Bey'e, çocukluğunda Antakya'da tanık olduğu aşağıdaki olayı aktardı:

[B]abam vaktiyle orada [Antakya] nüfus memuru idi –o dediği tarih de 40 sene evvel –bir gün köprüden geçiyorduk, çocuk mektebe gidiyordu. Sizin bir köprü var. Asi nehri. Herkes toplanmış, ben de çocukluk saiki ile bakıyorum. Birisi çırpınıyor. Bağırıyorlar: Pis fellaha karışmayın batsın, diye.⁴¹

Yoğun olarak Asi Vadisi ve kıyı bölgelerinde yaşayan Arap Aleviler, Sünnilerden oluşan ve ağa diye tabir edilen kişilerin topraklarını işliyor, bunun karşılığında elde edilen mahsulün belli bir oranını alarak geçimlerini sağlıyorlardı. Arap Alevilerin en yoğun olarak yaşadığı Asi Vadisi'ndeki toprakların neredeyse tamamı Sünni Ağaların elindeydi ve toprakların her türlü işini Arap Aleviler yapıyordu. Şehirlerde yaşayan eşraf, adamları aracılığıyla şehrin dışındaki topraklarındaki üretimi denetliyorlardı.⁴² Benzer biçimde, Amik Ovası'ndaki toprakların çok büyük kısmının mülkiyeti de Amik Beylerinin elindeydi ve bu topraklarda Arap Aleviler, Sünni köylülerle birlikte işçi olarak çalışıyorlardı. Arap Alevilerin bu şekilde, ekonominin üretim aşamasında çok büyük rolü olmasına rağmen yaratılan ekonomik zenginlik Sünni toprak sahiplerinde toplanıyordu. Bu yapı içerisinde, açılan okullara rağmen Arap Alevilerin eğitim açısından Antakya'daki diğer topluluklardan geri olma durumları değişmedi. Kısaca özetlemek gerekirse, Birinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte Antakya'da Arap Alevilerin en fakir ve en eğitimsiz grup olma durumları devam etti.

---

⁴⁰ Özellikle Antakya bu ön yargıların sürekli devam ettiği yerlerden birisi oldu. Ancak bu ön yargılar Antakya ile sınırlı değildi. 1893'te Ramazan Ayı'nın Kadir Gecesi'nde Adana Büyük Cami'de ziyarete açılan Peygamberin Sakal-ı Şerifini görmek için camiye gelen Aleviler o sırada camide bulunan kişiler tarafından tartaklanıp dövüldüler. Bu konudaki belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s.168-169. Benzer biçimde 1896'da Hicaz ve Yemen'e gönderilmek üzere İskenderun'da toplanan askerler arasında bulunan Antakyalı Sünni askerler, Cuma namazı için camiye gelen Alevileri dövmüş, bazılarını yaralayıp olay çıkmasına neden olmuşlardır. Bkz. Tozlu, a.g.e., s.99, Bu konudaki belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s.349-350.

⁴¹ Tayfur Sökmen ile yaptığı görüşmeden aktaran, Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 204-205.

⁴² Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*, s.599-605.

Osmanlı Hükümeti, Arap Alevilerin sosyo-ekonomik durumlarında somut ilerleme gerçekleşmesini sağlayamasa da, onları mevcut sistemin içerisinde tutabilecek bazı önlemler almaya çalıştı. Arap Alevileri kazanmaya yönelik politikasının bir parçası olarak hükümet, Arap Alevilerden ileri gelen kişilere çeşitli nişan ve rütbeler dağıtma yoluna gitti. İlk olarak misyonerlik faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemde hazırlanan raporlarda yer alan Arap Alevilerden şeyh ve ileri gelen kişilere rütbe, nişan ve mülk verilmesi suretiyle bunların desteğinin sağlanması⁴³ fikri sonraki yıllarda hükümet tarafından hayata geçirildi. Ödüllendirilenlerden birisi, manda döneminde ve Türkiye'ye katılım sürecinde önemli rol üstlenecek olan Antakya'nın ünlü Arap Alevi şeyhlerinden birisi olan Şeyh Maruf Cilli oldu (Bkz. EK 2).⁴⁴

C. Ermenilerin Durumu

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı önemli problemlerden birisi olan etnik gerginlik Antakya'da da önemli olayların çıkmasına yol açmıştır. Bu olaylardan özellikle Antakya yöresinin en eski topluluklarından birisi olan Ermeniler etkilenmiştir.⁴⁵ 2. Abdülhamit'in merkezîyetçi politikaları, Avrupa'da giderek yayılan ulusçuluk hareketlerinin Osmanlı sınırları içinde kalan toplulukları etkilemeye başlaması ve çeşitli devletlerin bu topluluklara yönelik aktif politikaları gibi nedenlerle Osmanlı Devleti'ndeki Ermeniler arasında hareketlenmeler başlayınca,⁴⁶ önemli bir Ermeni nüfusa sahip olan Antakya da bundan etkilenmiştir. Ermenilerin hedef alındığı ve 1894'te İstanbul'da başlayıp 1895'te Anadolu'nun bazı yerlerine yayılan şiddet olaylarından Antakya da etkilendi.⁴⁷ Antakya yöresindeki Ermenilerin de isyan hazırlığı içinde buldukları ve bu amaçla silahlandıkları söylentileri yayılmaya başlandı. Bu söylentilerin iyice artması üzerine, Antakya'da

⁴³ Bu konuda bkz. Akbulut, a.g.e., s.121; Ürkmez ve Efe, a.g.e., s.132.

⁴⁴ Birinci Dünya Savaşı'nda gerçekleştirdiği yararlı faaliyetler nedeniyle Şeyh Maruf'a, Kasım 1918'de, Sultan Mehmet Vahdettin'in emriyle "beşinci rütbeden bir mecidi nişanı" verildi. Tozlu, a.g.e., s.105. Bu konudaki belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s.387-389.

⁴⁵ Antakya yöresinde Ermenilerin tarihi geçmişleri konusunda bkz. Avedis K. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, Cambridge: Harvard University Press, 1965, s.53-56.

⁴⁶ Doğruel, a.g.e., s.40-41.

⁴⁷ 1894-1896 arasında yaşanan olaylarda bazı kaynaklara göre yüz binlerce Ermeni öldü ve çok daha fazlası buldukları yerlerden göçe zorlandı. Bu konuda bkz. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, s.277-278.

Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Süveydiye (şimdiki Samandağ) bölgesine takviye askeri birlikler gönderildi. 31 Temmuz 1895'te, Antakya merkezine yakın bir yerde mektup paketleriyle birlikte silah yükü yakalanınca, şehirde yaşayan halk arasında silahların Ermeni Kilisesi'nde saklandığı söylentileri yayıldı. Antakyalı Müslüman halk, şehrin Ermeni mahallesinde bulunan kiliseye doğru yürüyüşe geçti. Bunun üzerine askerler kilisede arama yaptı, ancak herhangi bir silah bulunamadı. Olaylar üzerine, 1 Ağustos 1895'te Ermenilerden ileri gelen kişiler, hem bu olayı anlatan hem de Müslüman halktan gördükleri baskı ve şiddetle ilgili şikayetlerine dair telgraflarını Sadrazam ve Halep valisine gönderdiler.⁴⁸

Ermenilerin hedef alındığı Antakya'yı da içine alan olaylar sonraki yıllarda da yaşandı. Kilikya (Adana ve civarını içine alan bölge) ve Kuzey Suriye'deki Ermeniler, 31 Mart 1909'da Adana'da başlayan olaylardan en fazla etkilenen grup oldular.⁴⁹ Adana'da gerçekleşen olaylar, Antakya'da da silahlı çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Antakya şehir merkezinde ve çeşitli bölgelerde çıkan olaylarda 50'den fazla Ermeni öldürüldü.⁵⁰ Ancak Antakya yöresinde yaşayan Ermenileri etkileyen olaylar bunlarla sınırlı kalmamıştır. Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra 1915'te çıkarılan 'Tehcir Kanunu' ile Ermenilerden arındırılması öngörülen yerlerden birisi de Antakya yöresidir. Süveydiye'deki 7 Ermeni köyünde yaşayan Ermenilerin büyük çoğunluğu tehcir kararına karşı çıkarak Musa Dağ'da direnişe geçtiler. Yaklaşık 5600 kişiden oluşan bu grup 40 gün boyunca direnerek Osmanlı birlikleri ile çarpıştılar. Bu grup, 40 gün sonra bölgeye gelen Fransız ve İngiliz gemileri tarafından Mısır'da Port Said'e götürüldü.⁵¹ Savaş sona erdikten sonra köylerine geri dönen bu Ermeniler, Fransız manda yönetimi boyunca bölgede yaşamaya devam ettiler. Hatay Devleti'nin kurulması ve sonrasında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte bu Ermenilerin büyük çoğunluğu Türkiye dışına göç etti. Göç etmeyip kalmayı tercih eden Ermeniler, 7 Ermeni Köyü'nden birisi olan Vakıflı Köyü'nde yaşamlarını devam ettirdiler. Ermenilerin

---

⁴⁸ Canbolat, a.g.t., s.92-93.

⁴⁹ 14 Nisan'a kadar devam eden olaylardaki can kaybı bazı kaynaklarda on binlerle ifade edilmektedir. Bkz. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, s.279-280.

⁵⁰ Kasaba, "Antakya between Empire and Nation", s.200; Güney Nur, *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekatı*, Antakya: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği, 2008, s.43. Bazı kaynaklarda 1909 olaylarında Antakya'daki Ermeni can kaybının 500 civarında olduğu belirtilmektedir. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, s.280.

⁵¹ Ermenilerin bu direnişi daha sonra Franz Werfel'in romanına konu olmuştur. Bkz. Franz Werfel, *Musa Dağ'da Kırk Gün*, 2. Baskı, Çev.: Saliha Nazlı Kaya, İstanbul: Belge Yayınları, 2003. Bu konuda ayrıca bkz. *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, 2. Baskı, İskenderun: 39'uncu Mekanize Piyade Tugayı Tarih Araştırma Grubu Yayınları, 2010, s.38-39; Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, s.283-285.

boşalttığı bu bölgedeki 6 köye de, Hatay'ın çeşitli bölgelerinden getirilen Türkmenler yerleştirildi.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti'nin çoğu bölgesinde olduğu gibi Antakya yöresinde de tam bir kargaşa ortamı hakimdi. Savaş öncesi dönemde görülen gruplar arası mücadele, savaş sırasında ve savaşın hemen ardından iyice su yüzüne çıktı. Savaşın son dönemlerinde yerel gruplar arasındaki çekişmelere, bölge dışındaki aktörler de taraf olmaya başladılar. Suriye'de başlayan Arap Devleti kurma faaliyetlerinin Antakya'da da yansımaları oldu. Siyasal alanda yaşanan bu gelişmeler, farklı etnik, sosyal ve kültürel özelliklere sahip bölgedeki cemaatler arası ilişkileri de etkilemiştir. Bu dönem, cemaatler arası farklılıkların iyice belirginleştiği ve kutuplaşmanın giderek arttığı bir dönem olması itibariyle oldukça önemlidir. Savaşın son dönemleri ve hemen takip eden dönemde yaşanan olaylar, günümüze kadar etkileri devam eden sonuçlar doğurmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan uluslararası ortam, Antakya yöresinin geleceğini belirleyen başlıca faktör olmuştur.

II. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN HATAY DEVLETİ'NE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

A. Fransa'nın Savaş Ganimeti: Suriye

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, savaş sonrası kurulacak düzene dair görüşmeler hız kazandı. Bu görüşmelerde en aktif rol üstlenen ülkelerden birisi Fransa oldu. Çünkü Fransa, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, bu ülkede sahip olduğu sermaye miktarı nedeniyle diğer devletlerden farklı bir konuma sahipti. Bu sermaye 1. Dünya Savaşı'nın başladığı sene o kadar büyük rakamlara ulaşmıştı ki, tek başına, Osmanlı Devleti'ndeki Fransız sermayesinin oranı, kendisinden sonra büyük sermayeye sahip olan İngiltere ve Almanya'nın sermayelerinin toplamının iki katına ulaşmıştı.⁵² Bu nedenle, Fransa'nın savaş sonrası planları yapılırken en önemli kaygısı, ekonomik çıkarlarında oluşacak kaybı telafi edecek bir tazminat elde etmektir. Fransız Başbakanı Briand'a göre bu

---

⁵² Philip S. Khoury, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, London: I. B. Tauris, 1987, s.30; Ada, a.g.e., s.15, 22. Bu konuda ayrıca bkz. Cleveland, a.g.e., s.244.

tazminat Suriye, Lübnan, Filistin, Kilikya ve Musul'u içine alan toprakların Fransa'ya verilmesiyle gerçekleşebilirdi.⁵³ Ekonomik çıkarların yanı sıra, Fransa aynı zamanda Suriye'yi kontrolü altına alarak Suriye'deki Katoliklerle yüzyıllardır devam eden bağlarını sürdürmeyi, stratejik açılardan da önemli bir konumda bulunan Doğu Akdeniz'i kontrolü altında bulundurmaya ve Arap milliyetçiliğinin merkezi haline gelen Suriye'deki hareketin daha da güçlenip Fransa'nın Kuzey Afrika'daki topraklarında da etkili olmasını önlemeyi hedeflemiştir.⁵⁴

Osmanlı Devleti'ni doğrudan ilgilendiren savaş sonrası döneme dair planların en önemlisi İngiltere ile Fransa arasında, henüz savaşın devam ettiği 1916 yılında imzalanan ve Rusya'nın da taraf olduğu Sykes-Picot Anlaşması olmuştur. İngiltere ile Fransa arasında bu konudaki ilk görüşmeler Kasım 1915'te başladı. Yoğun görüşmeler sonucunda İngiltere ile Fransa arasında hazırlanan taslak Şubat 1916'da iki ülkenin hükümetleri tarafından kabul edilerek Rusya'nın onayına sunuldu. Üzerinde bazı değişikliklerin yapıldığı anlaşma metni 15-16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından onaylandı.⁵⁵ Gizli tutulan bu anlaşmayla, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarının paylaşımı konusunda üç ülke arasında uzlaşma sağlanmış oldu. Bu anlaşmaya göre Fransa'ya verilen yerlerden birisi Antakya yöresini de içine alan Suriye olmuştur.⁵⁶

Ancak Sykes-Picot Anlaşması, savaş sırasında meydana gelen gelişmeler nedeniyle kaleme alındığı şekliyle hayata geçirilemedi. Savaş sırasında Rusya'da meydana gelen devrim sonrası çarlık rejiminin yıkılmasıyla Rusya savaş dışında kaldı. Bunun dışında, İngiltere'nin Mekke Şerifi Hüseyin ile yaptığı anlaşma da Sykes-Picot Anlaşması'nda üzerinde uzlaşılan toprak paylaşımı açısından bazı çelişkiler içeriyordu.⁵⁷ Daha savaş başlamadan önce Mekke Şerifi Hüseyin ile görüşmeler yapmaya başlayan İngiltere, savaşın devam ettiği süreçte Hüseyin ile 'McMahon Uzlaşısı' adı verilen bir anlaşmaya vardı. Bu dönemde Mekke Şerifi,

---

⁵³ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, 6. Baskı, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.147-148.

⁵⁴ Peter A. Shambrook, *French Imperialism in Syria, 1927-1936*, Lebanon: Ithaca Press, 1998, s.1. Fransa'nın Suriye'deki çıkarları konusunda ayrıca bkz. Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.27-32, 42-43.

⁵⁵ D. K. Fieldhouse, *Western Imperialism in the Middle East, 1914-1958*, Oxford: Oxford University Press, 2006, s.51; Yerasimos, a.g.e., s.148-149.

⁵⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1994, s.277; Ada, a.g.e., s.16-17; Nur, *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekatı*, s.28-29.

⁵⁷ İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle birlikte yürürlüğe konulan ve Hicaz'daki otoritesini sınırlandırmayı hedef alan politikalara sürekli direnen Şerif Hüseyin, sahip olduğu konumu kaybetmemek adına arayış içerisine girdi. Bu konuda bkz. Khoury, *Urban notables and Arab nationalism*, s.76-77.

Mekke ve Medine'nin koruyucusu rolüne sahip olduğu için Osmanlı Devleti'ndeki en prestijli makamlardan birisi durumundaydı. Anlaşmaya göre, Şerif Hüseyin Arapları müttefiklerin yanında savaşa geçirirse, yani Osmanlı Devleti'ne karşı etkin bir biçimde ayaklanmalarını sağlarsa, İngiltere uzlaşıda belirtilen Arap topraklarında kurulacak Arap hükümetleri tanıyıp destekleyecekti.⁵⁸ İngiltere ile vardığı uzlaşısı sonrasında Şerif Hüseyin, 5 Haziran 1916'da Osmanlı Devleti'ne karşı isyanı başlattı ve böylece İngiltere ile varılan anlaşma yürürlüğe girmiş oldu.⁵⁹ Ne var ki, McMahon Uzlaşısı ile Şerif Hüseyin'e vaat edilen bazı bölgelerin Sykes-Picot Anlaşması ile Fransa'ya da vaat edilmiş olması savaş sonrasında müttefikler arasında anlaşmazlıkların oluşmasına neden oldu.⁶⁰

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde yapılan anlaşmalar, savaş sona erdikten sonra kurulacak düzen üzerinde etkili olmuştur. Ancak savaş sonrası ortamda, oluşturulacak düzenlemelerde sadece Fransa ve İngiltere'nin değil, diğer devletlerin de talep ve politikalarının dikkate alınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bir yandan ABD Başkanı Wilson'unun savunduğu "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı", diğer yandan da özellikle İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruyabilecekleri bir sistem oluşturulması gayreti içinde bulunduğu bir ortamda, daha önce denenmemiş 'manda' rejiminin kurulması fikri ortaya atıldı.⁶¹ Bu fikrin ortaya atılmasından sonra ABD, manda rejiminin uygulanması düşünülen en önemli bölge olan Ortadoğu'da yaşayan halkların görüşünün alınması için Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda bölgeye bir heyet gönderilmesini talep etti. Bu talep doğrultusunda Amerikalı Henry Churchill King ve Charles Crane başkanlığında bir komisyon kurularak bu komisyonun Haziran-Temmuz 1919'da eski Osmanlı topraklarında incelemelerde bulunması sağlanmıştır.⁶²

---

⁵⁸ Cleveland, a.g.e., s. 176-179; George Antonius, "Syria and the French Mandate", *International Affairs*, Vol.13, No.4, July-August 1934, s. 527; Fieldhouse, a.g.e., s.52-57; Yerasimos, a.g.e., s.134-136, 144-146; Ali Arslan, "Hatay Meselesinde Arapların Tavrı" *Güneyde Kültür*, Yıl 7, Sayı 75, Mayıs 1995, s.16.

⁵⁹ Fieldhouse, a.g.e., s.51. Bazı kaynaklar, isyanın başlangıcı olarak, Şerif Hüseyin'e bağlı aşiret kuvvetlerinin 10 Haziran 1916'da Mekke'deki Osmanlı kuvvetlerine saldırmasını kabul ederler. Bkz. Cleveland, a.g.e., s.179.

⁶⁰ Fieldhouse, a.g.e., s.52; Cleveland, a.g.e., s.177; Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, s.278; Ada, a.g.e., s.18-20; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.34-35.

⁶¹ Manda rejimi fikri ilk olarak Güney Afrikalı General Smuts tarafından Aralık 1918'de yayınlanan bir kitapçıkta ortaya atılmıştır. Bakınız, Mehmet Gönlübol, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1975, s.108.

⁶² 'King-Crane Komisyonu' olarak bilinen bu komisyona İngiltere ve Fransa katılmayı kabul etmemiştir. Komisyon incelemeleri sonucu hazırladığı raporda Suriye ve Lübnan'da halkın % 60'ından fazlasının Fransız mandasına karşı olduğunu rapor ettiği halde bu rapor daha sonra dikkate alınmayarak bölgede Fransız mandası kurulması kararlaştırılmıştır. Bu komisyon hakkında bkz. Quincy Wright, "The Bombardment of Damascus",

Manda rejimi ile genel anlamda bir vesayet rejimi kuruluyor ancak bu vesayetin süresi belirtilmiyordu. Bu düzenleme çerçevesinde savaştan mağlup çıkan devletlerden ayrılacak bölgelerde, bu bölgelerin kendi kendilerini idare edebilecekleri duruma gelmelerine kadar, savaştan galip çıkan devletlerin vesayeti altına alınmaları öngörülüyordu. Kısa sürede büyük taraftar bulan manda fikri, Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22. Maddesinde ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır. Bu madde çerçevesinde, yapılan düzenlemelerle, idare edilecek bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre belirlenen A, B ve C türü manda rejimleri ve bunlara hangi bölgelerin tabi olacağı belirtilmiştir. Buna göre, Osmanlı Devleti'nden ayrılacak bölgelerde A türü manda rejimi kurulması kararlaştırılmıştır. Daha önce İngiltere ile Fransa arasında yapılan anlaşmalar çerçevesinde, Milletler Cemiyeti'nin 24 Temmuz 1922'de kabul ettiği 'Manda Yasası' ile resmi anlamda Suriye ve Lübnan Fransız mandası altına girerken Irak, Filistin ve Ürdün İngiltere'nin mandası altına girmiştir.⁶³

Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası arenada bu gelişmeler yaşanırken Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Antakya yöresinde de belirsizlik ve kargaşa ortamı hakimdi. McMahon Uzlaşısı çerçevesinde Suriye'yi içine alacak bir Arap Hükümeti kurmaya çalışan Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte bu doğrultudaki faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Çünkü 1917'de Rusya'da rejim değişikliği ile daha önceden yapılmış ve gizli tutulan anlaşmalar uluslararası kamuoyu ile paylaşılmış, Şerif Hüseyin'e vaat edilen Suriye'nin, Sykes-Picot Anlaşması çerçevesinde Fransa'ya verileceği anlaşılmıştı. Bunu önlemeye çalışan Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal ise, henüz Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi imzalanmamışken fiili bir durum yaratma gayreti içerisine girdi ve 7 Ekim 1918'de Şam'a girip tüm Suriye'yi kapsayan bir Arap Hükümeti kurduğunu ilan etti. Yeni bir bayrağı da hazırlanan hükümetin bürokratik işlemleri de buna göre düzenlenmeye başlandı. Emir Faysal bundan sonra kendisine bağlı kişiler aracılığıyla diğer

---

The American Journal of International Law, Vol.20, No.2, April 1926, s. 263; Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, s. 69-70; Öcal, a.g.e., s.95-96; Sökmen, a.g.e., s.21; Konuralp, a.g.e., s.17; Duran, a.g.e., s.40; Sofuoğlu ve Dağıstan, a.g.e., s. 13; Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye (1908-1938)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s.362-370.

⁶³ Gönübol, a.g.e., s. 107-113; Sofuoğlu ve Dağıstan, a.g.e., s. 13-14; Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, 2. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s. 56-57; Fieldhouse, a.g.e., s.63; Shields, a.g.e., s.26. Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Manda Yasası'nın tam metni için bkz. *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, Ankara, 1936, s.13-20.

şehirlerde de kendisine bağlı yönetimler oluşturmaya çalıştı.⁶⁴ Bu durumu bir adım ileri götüren olay 10 Mart 1920’de Suriye Ulusal Kongresi’nin Şam’daki toplantısında gerçekleşmiştir. Suriye’nin çeşitli bölgelerinden 135 kişinin bir araya gelmesiyle toplanan bu kongre, aldığı kararla Suriye Krallığı’nı ilan edip Emir Faysal kral olarak belirledi. Hızla gelişen siyasi olaylarda, Faysal ile Fransa arasında gerçekleşen görüşmelerden de olumlu sonuç alınamayınca Fransa harekete geçmekte gecikmedi. Fransa’nın giderek artan baskısı karşısında Faysal, Suriye’de yönetimini kurduğu ilk dönemlerde büyük destek gördüğü İngiltere’ye tekrar yardım için başvurduğunda bu defa beklediği yanıtı alamadı. Bundan sonraki süreçte de, Fransız komutan General Gouraud’un Faysal’a verdiği ultimatoma zamanında kabul edilmeyince, harekete geçen Fransız kuvvetleri 24 Temmuz 1920’de Faysal kuvvetlerini yenilgiye uğrattı ve ertesi gün Şam’a girerek Faysal’ın Suriye’deki hakimiyetine son verdi. Böylece, Fransa Suriye’deki tek egemen güç konumuna geldi.⁶⁵

B. Değişen Siyasal Düzendeki Antakya

Emir Faysal’ın Suriye’deki hükümet kurma çabalarından doğal olarak Antakya da etkilenmiştir. 7 Ekim 1918’de Faysal’ın Şam’da Arap Hükümeti ilanından sonra harekete geçen ve büyük çoğunluğunu Türk eşrafın oluşturduğu Faysal yanlıları 27 Ekim 1918’de Antakya’da bir Arap Hükümeti kurulduğunu ilan ettiler. Hükümet başkanlığına o zamanki kaymakam İbrahim Ethem’i getiren bu kişiler, hükümet konağındaki Osmanlı bayrağını indirip yerine Faysal hükümetinin bayrağını astılar. Ancak kurulan bu hükümet uzun ömürlü olmadı. 3 Kasım’da Antakya’ya geri gelen Türk Askerleri şehirde askeri bir idare kurup Arap hükümetine son verdiler. Olayların ulusal ve uluslararası düzeylerde çok hızlı biçimde geliştiği bu dönemde aldıkları emir nedeniyle 8 Kasım’da Türk askerleri Antakya’da sadece birkaç asker bırakarak şehirden tekrar ayrıldılar. Bundan sonraki süreçte, şehirdeki Faysal yanlılarının çağrısı üzerine, Faysal’a bağlı 500 civarında Arap asker Antakya’ya gelerek

---

⁶⁴ Eugene Rogan, *The Arabs: A History*, New York: Basic Books, 2009, s.155-157; Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s.191.

⁶⁵ Khoury, *Urban notables and Arab nationalism*, s.90-92; Yerasimos, a.g.e., s.161, 169; Fieldhouse, a.g.e., s.57-63; Wright, a.g.e., 263; Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, 5. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 1994, s.71; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.35-41; Daniel Pipes, *Greater Syria: The History of an Ambition*, New York: Oxford University Press, 1990, s.23-28.

şehrin kontrolünü tamamen ele geçirdi. 3 Aralık 1918’de Antakya’ya giren İngiliz askerleri İbrahim Ethem başkanlığında Arap Hükümeti’ni yeniden kurdular.⁶⁶

Antakya’da meydana gelen olaylar şüphesiz Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi ve buna bağlı olarak yapılan anlaşmalarla doğrudan bağlantılıydı. 30 Ekim 1918’deki Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi sonrasında Suriye ve Kilikya’da Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin işgali başladı.⁶⁷ İşgal edilen bölgelerden birisi de İskenderun-Antakya bölgesiydi. Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi’nin imzalanmasının üzerinden henüz iki hafta geçmişken Fransız kuvvetleri 14 Kasım’da denizden karaya asker çıkarmak suretiyle İskenderun’u işgal ettiler ve yerli Hıristiyanlardan birisi olan Jozef Makzume’yi kaymakam olarak atadılar. 15 Kasım’da Beylan’ı işgal eden Fransız kuvvetleri burada da kendi yönetimlerini oluşturdular. Bir sonraki aşamada, 7 Aralık’ta Antakya’yı terk eden İngiliz askerlerinin yerine, aynı gün Antakya’yı işgal eden Fransız kuvvetleri, Arap hükümetine son verdiler. Şehri işgal ettikleri gün Arap bayraklarını hükümet konağından indiren Fransızlar, Ocak 1919’a kadar kendi bayraklarını asmadılar.⁶⁸

1918’de Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi’nin imzalandığı sırada Antakya’nın da içinde bulunduğu bölgede, daha sonraki yıllarda Anadolu’daki kurtuluş hareketinin başına geçecek olan Mustafa Kemal’in etkin bir konumda olması, bölge hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmasını sağladı. Bu durum, Antakya-İskenderun bölgesinin cumhuriyet kurulduktan sonra ulusal sınırlar dışında kalmasına rağmen göz ardı edilmeyen bir konu olmasında önemli rol oynamıştır. 30 Ekim 1918’de Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi’nin imzalanmasından birkaç gün önce, Mustafa Kemal’in komuta ettiği 7. Ordu Halep’i terk etmiş ve şehrin

---

⁶⁶ Antakyalı eşraf arasında ortaya çıkan bölünmelerin nedenleri ve nasıl gerçekleştiği çalışmanın ikinci bölümünde açıklanmıştır. Antakya’da Arap hükümeti kurulması hakkında bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.921-931; Konuralp, a.g.e., s.6-8; Çelenk, a.g.e., s.9-13; Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s. 207-214.

⁶⁷ Kasım 1919’a kadar Suriye ve Kilikya’daki işgallerin askeri yönetimi İngiltere, idari yönetimi ise Fransızların kontrolü altındayken Kasım 1919 tarihinden itibaren İngiltere askeri yönetimi de Fransa’ya devretmiştir. Fransa ile İngiltere arasında bu dönemde yapılan yeni düzenlemeyle ilgili olarak bkz. Yerasimos, a.g.e., s.157-163; Duran, a.g.e., s.26; Güney Nur, “Millî Mücadele’de Güney Cephesi ve Suriye ile İlişkiler”, *VI. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, yay. haz. Mehmet Tekin, Antakya: Kültür Basımevi, 2004, s.32-38.

⁶⁸Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt, s.931-932; Çelenk, a.g.e., s.13-14; Duran, a.g.e., s. 26-28; Melek, a.g.e., s.2.

kuzeyinde savunmaya daha elverişli bir bölgede savunma hattı oluşturmuştur. Savunma hattının oluşturulduğu bu bölgenin içerisinde kalan bölgelerden birisi de Antakya'dır.⁶⁹

Antakya'nın, Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi'nin imzalandığı tarihte işgal edilmemiş olması daha sonradan ilan edilecek Misak-ı Milli açısından önemlidir. Nitekim son Osmanlı Meclisi tarafından 28 Ocak 1920'de kabul edilen⁷⁰ Misak-ı Milli'nin birinci maddesinde şöyle denmektedir;

[...] Silah Bırakışımı çizgisi içinde, din, soy ve amaç birliği bakımlarından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri içinde, din, soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı-İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun, hiçbir nedenle, birbirinden ayırlamayacak bir bütündür.⁷¹

Misak-ı Milli'nin yukarıda bahsedilen maddesine dayanılarak, Hatay konusunda yapılan çalışmalarda genellikle bölgenin Misak'ın belirlediği sınırlar içerisinde yer aldığı öne sürülmektedir.⁷² Ulusal kurtuluş dönemi ve cumhuriyetin kurulmasına gidilen süreçte Misak-ı Milli'ye atıfta bulunularak ulusal sınırlar belirlenmeye çalışılmışsa da, aslında Misak-ı Milli ile çizilen sınırların ne olduğu çok net değildir.⁷³ Nitekim Mustafa Kemal de, ayrıntılı biçimde üzerinde durulacağı gibi, Fransa ile imzalanan Ankara Anlaşması'nın Büyük Millet Meclisi'ndeki (BMM) görüşmeleri sırasında Misak-ı Milli'nin kesin sınırlar tespit etmediğini savunmuştur.⁷⁴

Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi, imzalanmasından bir gün sonra, 31 Ekim 1918'de, sözleşme Osmanlı Hükümeti tarafından ordu ve vilayetlere tebliğ edildi ve aynı gün

⁶⁹ *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, s.46; Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s. 194.

⁷⁰ Misak-ı Milli, Meclis-i Mebusan'da bulunan 'Felah-ı Vatan' gurubu tarafından görüşülmüş ve 28 Ocak 1920'de kabul edilmiştir. Ancak Misak-ı Milli'nin Meclis-i Mebusan'da okunması 17 Şubat 1920'de yapılan toplantıda gerçekleşti ve bu toplantıda yapılan oylama sonucunda oybirliği ile kabul edilmiştir. Bkz. Fahir Armaoğlu, "Tarihi Perspektif içinde Misak-ı Milli'nin Değerlendirilmesi", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası – Makaleler-*, yay. haz. Berna Türkdogan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s.67.

⁷¹ Misak-ı Milli'nin tam metni için bakınız İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, 3. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s.15-16. Buradaki alıntı metnin günümüz Türkçesine dönüştürülmüş halinden alınmıştır. Misak-ı Milli'nin özellikle bahsi geçen birinci maddesinde zamanla bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu konuda bkz. Durgun, a.g.e., s.136-137.

⁷² Bu yaklaşımın benimsendiği çalışmalara birkaç örnek vermek gerekirse, Tekin, *Hatay*, s.63; Umar, a.g.e. s.320; *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*.

⁷³ Misak-ı Milli'nin sınırlarının muğlaklığı konusunda bkz. Durgun, a.g.e., s.130-141; Ayşe Hür, "Misak-ı Milli nedir, ne değildir", *Taraf*, 2 Ağustos 2009 <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-misak-i-milli-nedir-ne-degidir.htm> (Erişim tarihi: 28 Haziran 2012).

⁷⁴ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 13, İnikat 94, Celse 2, 16 Ekim 1337 (1921), s.351, 355.

sözleşmenin yürürlüğe gireceği bildirildi. Buna ilave olarak, ordu içerisinde çeşitli görev değişikliklerine gidildi. Bu değişikliklerden birisi de o dönemde 7. Ordu komutanı olan Mustafa Kemal'in Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi'nin yürürlüğe gireceği gün Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na atanması oldu. Aynı gün Mustafa Kemal Adana'ya gelerek görevi General Liman von Sanders'ten devraldı.⁷⁵

Yıldırım Orduları Komutanlığı'na atanan Mustafa Kemal, 3 Kasım 1918'de 2. ve 7. Ordulara verdiği emirde "İskenderun, Antakya, Cebelsem'an, Katma, Kilis dolaylarının Türklerin yurdu olduğu ve Halep halkının dörtte üçünün Arapça konuşur Türk olduğu her zaman hatırd tutulmalı ve her davada bu esas kabul edilmelidir" dedikten sonra ateşkes şartlarının yeterince net olmadığını ve bununla ilgili belirsizlik giderilene kadar karaya işgal kuvvetlerinin çıkmasının engellenmesini emretmiştir.⁷⁶ 6 Kasım 1918'de Başkumandanlık Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği telgrafta Mustafa Kemal "İskenderun'a her ne sebep ve gerekçe ile asker çıkarma girişiminde bulunacak İngilizlere ateşle karşı konulmasını" emrettiğini bildirdikten sonra İngilizlerin işgaline izin vermeye kendi "yaradılışı"nın uygun olmadığını, fakat emirleri uygulamaması durumunda da suçlamalarla karşı karşıya kalacağını belirterek, kendisinin görevden alınmasını ve yerine başka birinin atanmasını istemiştir.⁷⁷ 8 Kasım 1918'de ise, Adana'dan Başbakan Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, İngilizlerin İskenderun'u işgaline neden karşı çıktığını ayrıntılı biçimde açıkladıktan sonra, kendisinin aksi fikrine rağmen, emredildiği biçimde işgalin gerçekleşmesi için gerekli önlemleri alacağını bildirmiştir.⁷⁸ Bu gelişmeler yaşanırken, 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grubu ve 7. Ordu Karargahı padişah emriyle lağvedildi ve Mustafa Kemal, Harbiye Nezareti emrine verildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal 10 Kasım akşamı trenle Adana'dan İstanbul'a hareket etti.⁷⁹

---

⁷⁵ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938*, 3. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s.1; *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, s.59; Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2008, s.132-133.

⁷⁶ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, yay. haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak ve Mehmet Akif Tural, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 21.

⁷⁷ A.g.e., s.24.

⁷⁸ A.g.e., s.25-26.

⁷⁹ Kocatürk, a.g.e., s.5-6.

C. Fransa'nın Ayrıştırma Politikası: İskenderun Sancağı'nın Kurulması ve Ankara Hükümeti ile Görüşmeler

14 Kasım'da İskenderun işgali ile başlayan dönemde Fransızlar idari anlamda pek çok uygulamayı hayata geçirdiler. İşgalin başlamasıyla birlikte İngiltere ve Fransa'nın işbirliğiyle kurulan geçici askeri yönetim, 27 Kasım 1918'de Antakya, İskenderun, Harim ve Beylan kazalarını içine alan ve merkezi İskenderun olan "İskenderun Sancağı" adı altında "müstakil" bir idare kurulduğunu ilan etti.⁸⁰ Bunu izleyen dönemde Fransa gerek İskenderun Sancağı gerekse Suriye'nin diğer kısımları için, sınır değişiklikleri dahil çok sayıda idari değişikliğe gitmiş olsa da bu yapılan değişikliklerin tümünde İskenderun Sancağı'nın özerk statüsü korunmuştur.⁸¹ Ancak Fransız manda yetkilileri, İskenderun Sancağı'nın özerk konumunu sürdürmekle birlikte Sancak'ın Suriye'nin bir parçası olduğunu ortaya koymaktan da geri kalmadılar. Fransızların ortaya koyduğu politikalara göre Sancak, ayrıcalıkları olan ama bu ayrıcalıkları hiçbir biçimde Suriye'nin bütünlüğüne aykırılık teşkil edemeyecek şekilde Suriye'nin bir parçasıydı.⁸²

Fransızların İskenderun Sancağı'nda ortaya koydukları yönetim bölgede uzun süre kalabilmek için uygulamaya soktukları yönetim tarzının bir parçasıydı. İlk yıllarda uygulanan yönetim esas itibariyle daha önceden Fransa'nın Fas ve Tunus'ta uyguladığı yönetim tarzının neredeyse kopyasıydı. Kuzey Afrika deneyimine göre oluşturulan manda yönetiminin⁸³ ilk yıllarında Fransa yönetim tarzını yerel koşullara uygun biçimde uyarlama yoluna gitmeyip, bölgeye uygun olmayan bir yönetim tarzı uygulama yoluna gitti. Zamanla değişikliklerin yapıldığı Fransız manda yönetimi, Suriye genelinde uyguladığı politikalarla dini ve mezhepsel ayrılıkları daha da arttırmaya ve bazı grupları desteklemek suretiyle kendisine yakın gruplar oluşturmaya çalışmıştır. Suriye'de Arap Aleviler ve Dürziler gibi grupların belli bölgelerde yoğun olarak bulunması, Fransa'nın bu gruplara yönelik politikalar geliştirerek onları Suriye toplumunun geri kalan kısmından ayrı tutma politikasının daha kolay uygulanabilmesine imkan tanımıştır. Bütün bu politikalarla Fransa'nın amacı kendisine karşı ortaya çıkabilecek, tüm Suriye'yi kapsayan örgütlü ve bütüncül bir hareketin oluşmasını

⁸⁰ Altuğ, a.g.t., s.77; Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s. 214; Sofuoğlu ve Dağıstan, a.g.e., s. 10.

⁸¹ Ada, a.g.e., s.83.

⁸² Avedis K. Sanjian, "The Sanjak of Alexandretta (Hatay): Its Impact on Turkish-Syrian Relations (1939-1956)", *Middle East Journal*, Vol. 10, No.4, Fall 1956, s.379.

⁸³ Rabinovich, a.g.e., s.698; Fieldhouse, a.g.e., s.257.

önlmekti. Bu açıdan özellikle yerel milliyetçiliğın gücünü sınırlı seviyede tutmak Fransız manda yönetimi açısından temel bir hedef olmuştur.⁸⁴

Fransızların, işgalin ilk günlerinden itibaren uygulamaya soktukları idari düzenlemeler, kendilerine karşı direnişin oluşmasını engelleyememiştir. İşgalin ilk zamanlarındaki Fransız kuvvetlerinde yeterli sayıda asker bulunmuyordu. Fransız ordusunda askerlerin büyük çoğunluğu Fransa'nın sömürgesi olan Müslüman ülkelerden getirilen askerlerden ve önemli sayıda da Ermeni asker ve gönüllülerden oluşmaktaydı.⁸⁵ İskenderun Sancağı'nda Fransız işgaline karşı direnişin ortaya çıkmasında ve kısa sürede yayılmasında Fransızların bu kuvvet yapısının özelliklerinin büyük rol oynadığını söylemek mümkündür. Nitekim, Fransız işgaline karşı ilk önemli direniş, Ermeni askerlerden oluşan Fransız birliklerinin işgal ettiği Dört Yol'da yaşanmıştır. 19 Aralık 1918'de Dört Yol'un Karakese köyünde meydana gelen çatışmada Fransız kuvvetleri çok sayıda zayıat vermiştir.⁸⁶ Ancak, bu dönemde İskenderun Sancağı'ndaki direniş hareketleri bir bütünlük oluşturmaktan oldukça uzaktı. Bölgede uzun yıllardır varlığını devam ettiren çetelerin yanı sıra bu dönemde bir de Fransızlarla mücadele etmek üzere çeşitli direniş grupları ortaya çıkmıştır. Bu grupların bir kısmı Araplar adına hareket ederken bir kısmı ise Kilis ve Maraş'taki Kuvay-i Milliye ile irtibata geçerek faaliyetlerini devam ettirmişlerdi. Ortak düşman olarak algılanan Fransızlara karşı işbirliğine giden Türk, Arap ve Kürtlerden oluşan direnişçiler, özellikle Fransa'nın bölgede yetersiz askere sahip olduğu ilk dönemlerde Fransız kuvvetlerine önemli zayıatlar verdimeyi başardılar. Emir Faysal'ın Fransa tarafından Temmuz 1920'de yenilgiye uğratılması sonucu Halep ve Şam'da yenilgiye uğrayan Arap direnişi Türklerle işbirliğine gitmek suretiyle İskenderun Sancağı'nda etkili olmaya çalıştı.⁸⁷

---

⁸⁴ Philip S. Khoury,, "Factionalism among Syrian Nationalists during the French Mandate", *International Journal of Middle East Studies*, Vol.13, No.4, November, 1981, s.452-453; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.16.

⁸⁵ Fransa, Anadolu'da işgale başladığı ilk dönemlerde Kilikya'da yoğun olarak bulunan Ermenileri silahlandırıp bunları Türklere karşı kullanmaya çalışmıştır. Bkz. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, s.285-286.

⁸⁶ Fransızların giriştikleri işgallerde yoğun biçimde Ermeni askerlerden yararlanmalarının üç temel sebebi olduğunu söylemek mümkündür. Biricisi, işgal edilen yerler hakkında Ermenilerin sahip oldukları bilgilerden faydalanma isteği, ikincisi, Fransızların yetersiz askerinin bulunması, üçüncüsü, Ermenilerin Türklere karşı sahip oldukları intikam duygularından faydalanma isteği. Bu konuda bkz. Konuralp, a.g.e., s.19-20. Ermeni askerlerin giderek daha fazla problem çıkarması, Fransız kuvvetlerindeki Müslüman askerlere saldırıp isyan çıkarmaları üzerine Fransızlar Ermeni askerleri bölgeden çekmek zorunda kalmıştır. Duran, a.g.e., s. 28-30.

⁸⁷ Bölgede oluşan direniş hareketleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt, Konuralp, a.g.e.; Sökmen, a.g.e.; Melek, a.g.e.; Ada, a.g.e., s.30-40.

İskenderun Sancağı'nda Fransız kuvvetleri ile yerel direniş grupları arasındaki mücadele devam ederken, Fransız işgali altında bulunan Anadolu'nun diğer kesimlerinde Fransızlara karşı önemli başarılar kazanılıyordu. Bu gelişmelere ilave olarak, Fransa'da da devam eden savaşa karşı muhalefet giderek yükseliyordu. Fransa'da bazı entelektüellerin girişimiyle Mustafa Kemal'e olan sempati giderek artarken, savaşın devam etmesine yönelik ciddi eleştiriler Fransız kamuoyunda geniş taraftar bulmaya başladı.⁸⁸ Özellikle Şubat 1920'den itibaren Fransız güçlerinin Maraş, Urfa ve Pozantı'da Kuvay-i Milliye karşısında geri çekilmek zorunda kalması nedeniyle Fransız kamuoyunda Türklerle savaşın devam ettirilmesine yönelik eleştiriler daha da arttı.⁸⁹

Fransa'da savaşa karşı yükselen muhalefet ve askeri alanda alınan başarısız sonuçlar karşısında Fransız Hükümeti Anadolu'daki direniş hareketiyle görüşmelerine hız verdi. Fransızlarla Kuvay-i Milliye arasındaki ilk önemli görüşme, Suriye'deki Fransız Yüksek Komiseri Georges Picot'un Aralık 1919'da Sivas'a giderek Mustafa Kemal'le görüşmesi sonucunda gerçekleşti. Resmi nitelik taşımayan ve olumlu bir sonuç alınamayan Mustafa Kemal-Georges Picot görüşmesi bu düzeyde gerçekleşen ilk görüşme olması açısından önemlidir.⁹⁰ Bundan sonraki ikinci önemli girişim, Fransızların önemli askeri kayıplara uğraması üzerine Mayıs 1920'de gerçekleşti. Robert de Caix başkanlığında 3 kişiden oluşan Fransız heyeti görüşmelerde bulunmak üzere 20 Mayıs 1920'de Ankara'ya gitti. Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud tarafından görevlendirilen komite önemli görüşmelerde bulundu ve 29 Mayıs gece yarısından itibaren iki taraf arasında 20 gün süreyle ateşkes ilan edilmesi, karşılıklı savaş tutsaklarının mübadele edilmesi dahil bazı konular üzerinde uzlaşmaya varıldı. Ancak varılan uzlaşma özellikle Fransız tarafının ihlalleri nedeniyle tam olarak uygulanamıyordu. En sonunda, Fransızların 8 Haziran'da Zonguldak Ereğlisi'ne asker çıkarması ile ateşkes henüz süresi dolmadan bozulmuş oldu.⁹¹

Fransa ile Ankara Hükümeti arasındaki bu diplomatik girişimlerden sonra, İskenderun Sancağı ile de ilgili önemli hükümler içeren 'Bekir Sami Anlaşması' imzalandı.

---

⁸⁸ Ada, a.g.e., s.39.

⁸⁹ Duran, a.g.e., s.43.

⁹⁰ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, 3. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s.197-199.

⁹¹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 2. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s.69-74.

Şubat 1921’de toplanan Londra Konferansı’nda Ankara Hükümeti’ni Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey temsil etmişti. Bu konferans sırasında Ankara Hükümeti heyeti, Yunanistan’ı yalnız bırakmak amacıyla diğer devletlerle ikili gizli görüşmeler gerçekleştirme yoluna gitti. Fransız Başbakanı Aristide Briand ile Bekir Sami Bey arasında yapılan gizli görüşmeler sonucunda 11 Mart 1921’de bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmada Fransız kuvvetlerinin Kilikya’yı boşaltması, savaş tutsaklarının mübadelesi ve daha pek çok önemli hükmün yanında, İskenderun Sancağı ile ilgili önemli hükümler yer almıştır. Anlaşmada, İskenderun Sancağı’nın Suriye’de kalacağı, ancak özel bir yönetimin kurulması suretiyle Sancak’ta yaşayan Türklere kültürlerini geliştirme imkanı verilerek Türkçe’nin, Arapça ve Fransızca’nın yanı sıra resmi dil olarak kullanılmasına imkan verileceği hükümleri yer almaktaydı. Bekir Sami Bey’in imzaladığı anlaşma koşulları, özellikle Fransızlara Anadolu’da verdiği imtiyazlar nedeniyle Ankara’da büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Neticede anlaşma, ne BMM ne de Fransız Meclisi tarafından onaylanmıştır.⁹² Ancak bu anlaşma, özellikle İskenderun Sancağı’na yapılan vurgu ve bununla ilgili yapılan düzenlemeler açısından daha sonraki Türk-Fransız görüşmelerinin esasını teşkil etmesi açısından önemlidir.⁹³

Bekir Sami Bey Anlaşması’nın onaylanmaması sonucu yeniden gerginleşen Ankara Hükümeti ile Fransa arasındaki ilişkiler, Fransa’nın Kilikya’da mali ve askeri açıdan giderek artan problemlere çözüm arayışı nedeniyle tekrar yumuşama sürecine girdi. Bu aşamada, Ankara Hükümeti de tüm imkanlarını Yunanlılarla savaşta kullanabilmek için, Fransa ile yapılacak bir anlaşmadan büyük yarar sağlayacaktı. Ankara Hükümeti Mayıs 1921’de Fransa’ya gönderdiği mektupla Bekir Sami Bey Anlaşması’nın reddedilme nedenlerini açıklamış ve yeni anlaşmaya varmak üzere görüşmelerde bulunmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Henry Franklin-Bouillon, Haziran 1921’de Ankara’ya geldi. Resmi görev üstlenmediğini bildiren Franklin-Bouillon, Mustafa Kemal’le yaptığı görüşmelerde bir anlaşma taslağı üzerinde uzlaştı. Bundan sonra Franklin-Bouillon Paris’e

---

⁹² Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, s.132-138; Ada, a.g.e., s.43-44; Sofuoğlu ve Dağıstan, a.g.e., s.25-26. Anlaşmada yer alan hükümler için bkz. Bige Yavuz, “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması’nın Hazırlık Aşaması”, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası –Makaleler-*, yay. haz. Berna Türkoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s.213-215. Mecliste tartışmalara yol açan bu anlaşma Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmedi, Bekir Sami Bey de bunun üzerine Hariciye Vekilliğinden istifa etti. Meclisteki tartışmalar için bakınız *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 10, İnikat 32, Celse 2, 12 Mayıs 1337 (1921), s.72-78. Mustafa Kemal de bu anlaşmaya karşı çıkanlardan birisi olmuştur ve anlaşmaya karşı çıkmasının sebebi olarak, mecliste daha sonraki tarihlerde yaptığı bir konuşmada, anlaşmanın Misak-ı Milli’ye aykırı olmasını göstermiştir. Bkz., *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 13, İnikat 94, Celse 2, 16 Ekim 1337 (1921), s.351.

⁹³ Bekir Tünay, “Atatürk ve Hatay”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Mart 1986, s.456.

giderek yetki mektubunu aldı ve kısa bir süre sonra Ankara'ya dönerek imzalanacak anlaşmayla ilgili görüşmelere devam etti. 20 Ekim 1921'de Ankara Hükümeti adına Yusuf Kemal'in, Fransa Hükümeti adına ise Franklin-Bouillon'un imzaladığı anlaşmayla Fransa ile olan savaş sona erdirilmiş oldu.⁹⁴ Bu anlaşmanın imzalanmasından önce BMM'de anlaşmaya yönelik çok sert eleştiriler yapılmıştır. Bazı milletvekillerinin, anlaşmanın Misak-ı Milli hükümlerine aykırı olduğu yolundaki eleştirilerine Mustafa Kemal, “bu itilafname davayı millimizle asla ve kata ihtilaf halinde değildir ve tamamen Misakı Millimize mutabıktır. Bunun heyeti umumiyesi itibariyle kabulünde bir mahzur görmüyorum” şeklinde cevap verdikten sonra, çizilmesi öngörülen sınırı neden Misak-ı Milli'ye aykırı görmediğini de şu şekilde açıklamıştır: “Bu hudud Misakı Millimize münafi değildir. *Misakı Millimizde muayyen ve müsbet bir hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizde tesbit edeceğimiz hat hattı hudud olacaktır.*”⁹⁵

‘Ankara Anlaşması’ veya ‘Franklin-Bouillon Anlaşması’ olarak da bilinen anlaşma, İskenderun Sancağı ile ilgili önemli hükümler içermektedir. Nitekim anlaşmanın 7. maddesinde “İskenderun bölgesi için özel bir yönetim rejimi kurulacaktır. Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır”⁹⁶ denmektedir. Bunun dışında, anlaşmanın ekleri arasında bulunan ve Franklin Bouillon tarafından verilen mektupta İskenderun Sancağı'ndaki Türklere tanınacak haklara dair başka vaatler de yer almaktaydı. Bu mektupta şöyle denmektedir;

Bugün Hükümetlerimiz arasında imza edilen Anlaşmanın 7. Maddesini bütünüyle nitelikte olmak üzere, İskenderun bölgesinde uygulanacak özel bir yönetim konusunda Türk çoğunluğunun bulunduğu bölgelerin genellikle Türk soyundan olan memurlarca yönetileceğini belirtmeği yararlı

⁹⁴ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, s.198-202; Ada, a.g.e., s.47-50; Soyak, a.g.e., s.523.

⁹⁵ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 13, İnikat 94, Celse 2, 16 Ekim 1337 (1921), s.351, 355 (İtalikler eklenmiştir). Anlaşmayla ilgili mecliste yapılan tartışmalar için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 13, İnikat 91, Celse 2, 12 Ekim 1337 (1921); Cilt 13, İnikat 92, Celse 2, 13 Ekim 1337 (1921); Cilt 13, İnikat 93, Celse 1-3, 15 Ekim 1337 (1921); Cilt 13, İnikat 94, Celse 1-2, 16 Ekim 1337 (1921); Cilt 13, İnikat 96, Celse 3, 18 Ekim 1337 (1921).

⁹⁶ Anlaşmanın tam metni için bakınız Soysal, a.g.e., s.50-52; bu konuda ayrıca bkz. *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s.1, 10.

görüyorum. Türk kültürünün gelişmesi konusunda tüm kolaylıklardan yararlanacak okullar kurulacaktır.⁹⁷

Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Güney Cephesi'ndeki savaş sona ermiş ve İskenderun Sancağı dışında, sonradan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalan tüm bölgelerde Fransız işgali sona ermiştir. Anlaşmanın imzalanması Ankara Hükümeti'ne, daha önce Güney Cephesi'nde bulundurmaya zorunda kaldığı askerleri batıya kaydırarak Yunanlılarla savaşta daha fazla kuvvet kullanabilme imkanı tanımıştır. Buna ilave olarak, Fransa ile savaşın sona erdirilmesiyle birlikte Yunanlılarla devam eden savaşta Fransa'dan mali ve askeri yardım alınması olanağı da ortaya çıkmıştır.⁹⁸

Batı Cephesi'nde Yunanlıların yenilgiye uğratılması sonrasında Batılı devletlerle Ankara Hükümeti arasında kalıcı bir barış kurma çabaları başladı. Bu amaçla 21 Kasım 1922'de toplanan Lausanne Barış Konferansı çok çetin pazarlıklara sahne olmuştur. Üzerinde uzlaşılabilen konular nedeniyle 4 Şubat 1923'te ara verilen konferans 23 Nisan 1923'te tekrar toplanarak görüşmelere devam etti ve 24 Temmuz 1923'te Lausanne Barış Antlaşması imzalandı.⁹⁹ Bu antlaşmanın 3. Maddesi ile güney sınırının 20 Ekim 1921'de imzalanan 'Ankara Anlaşması' hükümlerinde belirlenen sınır olacağı teyit edilmiştir.¹⁰⁰ Böylece İskenderun Sancağı'nın milli sınırlar dışında kalması bir kez daha uluslararası bir belgede yer almış oldu.

Suriye sınırı ile ilgili olarak, Ankara Anlaşması ve bu anlaşmayı teyit eden Lausanne Antlaşması'ndaki hükümlere rağmen, sınırın nihai olarak belirlenmesi uzun süre gerçekleşmedi. Bu konudaki çalışmalar ancak Eylül 1925'te bir komisyonun kurulmasıyla başlayabildi. Komisyonun çalışmalarına başladığı dönemde genel koşullar Türkiye'nin lehineydi. Çünkü bu sırada Türkiye Şeyh Sait isyanını tamamen bastırmış, Fransa ise Suriye'de giderek güçlenen isyan karşısında zor durumda kalmıştı. Nitekim, Suriye'de 1925 yaz aylarında başlayan ve hızla yayılan isyan, manda rejimi kurulduğundan beri ortaya çıkan

---

⁹⁷ Bu mektubun ve anlaşmanın diğer eklerinin metinleri için bakınız Soysal, a.g.e., s.53-60; bu konuda ayrıca bkz. *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s.3.

⁹⁸ Ankara Anlaşması görüşmeleri yapılırken Fransızlar anlaşmanın imzalanıp yürürlüğe girmesinden sonra silah sağlama taahhüdünde bulundular. Bu konuda bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 13, İnikat 96, Celse 3, 18 Ekim 1337 (1921), s.366. Anlaşmanın ardından Fransızlar bu taahhütlerini yerine getirdiler. Bkz. Sofuoğlu ve Dağıstan, a.g.e., s.28-29.

⁹⁹ Soysal, a.g.e., s.77.

¹⁰⁰ Antlaşmanın tam metni için bakınız Soysal, a.g.e., s.93-147; bu konuda ayrıca bkz. *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s.4-6, 21-23.

en büyük, en uzun süreli ve en yıkıcı isyan olmuştur.¹⁰¹ Bu ortamda toplanan komisyonda, Türkiye sınırda kendi lehine birtakım değişikliklerin yapılmasını talep edince, komisyon buna yetkisi olmadığı gerekçesiyle çalışmalarına ara vermiştir. 1925 yılı sonunda Fransa'nın Yüksek Komiser olarak atadığı ilk sivil olan Henri de Jouvenel, Türkiye ile sınır sorununu çözenin aciliyeti olduğunu düşünerek bu konuda harekete geçti. Bu amaçla Şubat 1926'da Ankara'ya giden de Jouvenel, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile bir anlaşmaya vardı.¹⁰² Fransa adına Ankara Büyükelçisi Albert Sarraut ve Türkiye adına Tevfik Rüştü Aras'ın 30 Mayıs 1926'da imzaladığı "Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi" başlığını taşıyan bu anlaşma ile Türkiye-Suriye ilişkileri bir düzene sokulmakla kalmamış ayrıca sınır çizgisi de belirlenmiş oluyordu. Buna ilave olarak, anlaşmanın eklerinde bulunan protokollerle Ankara Anlaşması'nın hükümlerinin aynen geçerli olmaya devam edeceği vurgulandıktan sonra İskenderun Sancağı ile ilgili olarak "Suriye'de alınacak yönetsel önlemler ya da Anayasa ne olursa olsun, Ankara Anlaşmasınının 7. Maddesinin İskenderun Bölgesi için kabul ettiği özel yönetim biçimi her zaman göz önünde tutulacaktır" denmektedir.¹⁰³ Bu anlaşma sonrasında sınırın tespit edilmesi çalışmaları uzun bir süre daha aldı ve ancak 3 Mayıs 1930'da imzalanan protokolle tamamlanabildi.¹⁰⁴

Yukarıda belirtilen anlaşmalarla birlikte Türkiye-Suriye sınırı 1930'a gelindiğinde kesin bir hal almış oldu. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dışında kalan İskenderun Sancağı, uzun süre Türk dış politikasında ön plana çıkan bir konu olmadı. Ancak bu süre içerisinde Sancak'taki Türklerin bir kısmı çeşitli örgütlenmelere gitmiş ve bu faaliyetlerinde Türkiye'nin önemli desteğini almışlardı. Çalışmanın sonraki bölümlerinde ayrıntılı olarak üzerinde durulan bu faaliyetler sonucunda Sancak'taki Türklerin önemli kısmının destek verdiği iyi örgütlenmiş Türk cemaati, zamanı geldiğinde Türkiye'nin tezlerini daha etkin biçimde dile getirmesinde ve Sancak'la ilgili istediği sonuçları elde etmesinde büyük bir rol oynamıştır. Türkiye, Sancakla ilgili taleplerini dile getirirken sadece uluslararası alandaki uygun koşullardan yararlanmamış, aynı zamanda yıllardır desteklediği Sancak'taki Türk

---

¹⁰¹ Michael Provence, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, Austin: University of Texas Press, 2005, s.12.

¹⁰² Majid Khadduri, "Alexandretta Dispute", *The American Journal of International Law*, Vol.39, No.3, July 1945, s.408.

¹⁰³ Anlaşmanın tam metni ve ek protokolleri için bakınız Soysal, a.g.e., s.293-311.

¹⁰⁴ Sofuoğlu ve Dağıstan, a.g.e., s.35-36.

cemaatinin örgütlü ve disiplinli bir biçimde belli hedefler doğrultusunda çalışmasını sağlayarak, Türkiye'ye katılımın gerçekleşmesini sağlamıştır.

D. Türkiye'nin Ulusal Bir Meselesi Olarak Sancak Sorunu ve Milletler Cemiyeti'nin Rolü

Türkiye'nin Sancak'la ilgili faaliyetlerinde 1936 yılı bir dönüm noktasını teşkil eder. Türk dış politikası açısından 1936 yılında önemli başarılarla imza atılmıştır. Özellikle Boğazlarda sağlanan rejim değişikliği çok önemli bir başarıdır. 1923'te Lausanne Barış Konferansı sırasında imzalanan "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme" ile Türkiye, Boğazlar bölgesini silahtan arındırmayı ve Boğazların yönetimini kurulacak uluslararası bir komisyona devretmeyi kabul etmişti.¹⁰⁵ 1930'larda Avrupa'da giderek artan silahlanma yarışı bu dönemde Türkiye'yi egemenlik haklarına sınırlama olarak gördüğü Boğazlarla ilgili, 1923 düzenlemesine karşı harekete geçmeye sevk etti. Özellikle İtalya ve Almanya'nın yayılcı politikalarının sürekli gündemde olduğu bu dönemde Türkiye, Boğazlarla ilgili düzenlemede değişiklik yapılması talebini çeşitli uluslararası platformlarda sık sık dile getirmeye başladı. Nisan 1936'da Lausanne'de Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamış olan devletlere bir nota vererek uluslararası alanda meydana gelen değişiklikler nedeniyle sözleşmede değişiklik yapılmasını talep etti. Türkiye'nin talebi üzerine Boğazlar meselesini görüşmek üzere 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux şehrinde bir konferans toplandı. Konferansa İtalya dışında Lausanne Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan bütün devletler katılmış ve iki ay kadar devam eden görüşmeler sonucunda 20 Temmuz 1936'da "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme" imzalanmıştır. Konferansa katılmayan İtalya da daha sonra Mayıs 1938'de sözleşmeyi imzalamıştır.¹⁰⁶ "Montreux Boğazlar Sözleşmesi" olarak anılan bu anlaşma ile Türkiye Boğazlar bölgesini silahtan arındırma yükümlülüğünden ve daha önce kurulmuş olan Boğazlar Komisyonu'nun feshedilmesiyle de egemenlik haklarına kısıtlama oluşturan düzenlemeden kurtulmuş oldu.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Sözleşmenin tam metni ve ekleri için bakınız Soysal, a.g.e., s.148-159.

¹⁰⁶ Mehmet Gönlübol ve diğerleri *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, 9.Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996, s.120-124; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt I: 1914-1980)*, 10.Basım, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s.343-345.

¹⁰⁷ Sözleşmenin tam metni için bakınız Soysal, a.g.e., s.509-526.

Boğazlar ile ilgili istediği değişikliklerin yapılmasını diplomatik yollardan sağlayan Türkiye açısından İskenderun Sancağı için harekete geçmenin önünde engel kalmamış oldu. Nitekim Boğazlar Konferansı'nın bazı seanslarına dinleyici olarak katılan Afet İnan sözleşmenin imzalandığı gün olan 20 Temmuz 1936'da Türkiye'ye dönmüş ve Atatürk'le yaptığı görüşmede Türkiye'nin başka meselesi kalmadığını söylediğinde Atatürk'ten “Şimdi Antakya, İskenderun yani Sancak meselemiz var” cevabını almıştır.¹⁰⁸ Aslında bu cevap, o dönemde Türk dış politikasının temel belirleyicisi durumunda olan Atatürk'ün, Sancak meselesinin gündeme getirilmesi için uygun koşulların oluşmasını beklediğinin bir göstergesi durumundadır.¹⁰⁹

Türk dış politikasında Boğazlar sorununun çözüme kavuşturulması ve karar alıcıların Sancak meselesine dair algılamaları şüphesiz konunun gündeme taşınmasındaki tek etken değildir. Sancak meselesinin Türkiye tarafından dış politikada 1936 yılında önemli bir konu haline gelmesinde en az Boğazlar sözleşmesi kadar önemli bir olay, 1936'da Fransa'nın Suriye ile imzaladığı antlaşmadır. Suriye'de uzun zamandır bir çözüm arayışı içinde olan Fransa, Suriye heyeti ile 9 Eylül 1936'da Paris'te imzaladığı antlaşmayla Suriye'ye bağımsızlık taahhüdünde bulunmuş oldu. Antlaşmaya göre, Suriye'de Kasım ayında yapılması planlanan seçimlerden sonra antlaşma Fransa ve Suriye meclisleri tarafından onaylanarak yürürlüğe girecekti.¹¹⁰ Bu antlaşmada İskenderun Sancağı'na dair doğrudan bir hüküm olmamasına karşın antlaşmanın 3. Maddesi İskenderun Sancağı'nı da etkileyen hükümler içermektedir.¹¹¹ Bu maddede şöyle denmektedir;

Yüksek Akit Taraflar manda rejiminin sona erdiği gün, Fransız Hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak, ya da bu memleket adına imzalanan bütün antlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve

---

¹⁰⁸ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 4. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s.135.

¹⁰⁹ Mustafa Kemal'in İskenderun Sancağı konusundaki görüşünü ortaya koyan olaylardan birisi 26 Kasım 1930'da Samsun'da meydana gelmiştir. Yurt gezisi kapsamında Samsun'a giden Mustafa Kemal, buradaki liseyi de ziyaret etti ve öğrencilerden birisinin tahtaya Türkiye haritası çizmesini istedi. Öğrencinin çizdiği haritada İskenderun Sancağı'nın Türkiye sınırları dışında kaldığını gören Mustafa Kemal, güney sınırını Sancak'ı içine alacak şekilde düzeltti ve buranın “kırk asırlık Türk Yurdu” olduğunu belirtti. Mehmet Tekin, *Hatay: İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s.183.

¹¹⁰ Suriye Heyeti ile Fransa arasında imzalanan antlaşmanın müzakere süreci ile antlaşmanın sonrasındaki gelişmelerle ilgili ayrıntılar için bkz. Shambrook, a.g.e., s.205-228

¹¹¹ Ada, a.g.e., s.107-108.

vecibelerini yalnız Suriye Hükümetine devretmek için bütün tedbirleri alacaklardır.¹¹²

Bu maddeden de anlaşılacağı gibi, Fransa bu antlaşma ile Suriye'nin diğer kısımlarında olduğu gibi İskenderun Sancağı'ndaki haklarını da Suriye'ye devredecekti. Fransa-Suriye antlaşmasının imzalanmasından önce bu konuda sessiz kalan Türkiye, antlaşma imzalandıktan sonra Sancak konusunu gündeme getirdi. İlk olarak Başbakan İsmet İnönü, Cenevre'ye giderken İstanbul'a uğrayan Irak Dışişleri Bakanı Nuri el-Said ile görüşmesinde Suriye-Fransa Antlaşması'nı gündeme getirdi. Bu görüşmede İnönü, el-Said'e Türkiye'nin Suriye'nin bağımsızlığını kazanacak olmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirdikten sonra Sancak meselesini gündeme getirdi. Türkiye'nin, Fransa-Suriye görüşmeleri devam ederken görüşmelere olumsuz bir etki yapmaması açısından konuyu dile getirmediğini ifade eden İnönü, el-Said'e "Biz bu sorunu bizimle Suriye arasında doğrudan görüşmelerle çözmeye hazırız"¹¹³ dedi. Bundan sonra da Sancak meselesi hızla Türkiye'nin gündemine girdi. Fransa ile yukarıda değinilen antlaşmayı imzalayan Suriye heyeti Paris'ten dönerken İstanbul'a uğradı ve 23-24 Eylül tarihlerinde burada kaldı. Suriye heyetinin Türkiye'de geçirdiği iki günlük süre içerisinde Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ve basın mensuplarıyla gerçekleştirdiği temaslar Türkiye'nin Sancak'la ilgili kaygılarını ortadan kaldırmadı.¹¹⁴ Türkiye'de kaldıkları süre içerisinde Suriye heyetinin İskenderun Sancağı ile ilgili soruları yanıtlamaktan kaçınmaları Türkiye'de konunun ikinci plana atılması bir yana, tam tersine kamuoyunda giderek ön plana çıkan bir mesele haline gelmesinde rol oynadı. Daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak inceleneceği gibi, bu dönemde özellikle basın meselenin giderek¹¹⁵ bir 'ulusal dava' haline dönüşmesinde önemli rol oynamıştır.

Fransa-Suriye Antlaşması sonrasında Sancak meselesinin Türk kamuoyunda önemli bir konu haline geldiği süreçte, Türkiye konuyu uluslararası platforma taşıyacak adımlar attı. Bu doğrultuda ilk adım, Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ın 28 Eylül 1936'da MC Konseyi'nde yaptığı konuşmadır. Bu konuşmada Aras, İskenderun Sancağı meselesini gündeme getirerek bu konuda Fransa ile Türkiye arasında ikili görüşmeler yapılması talebinde

¹¹² Aktaran Gönübol, a.g.e., s.162.

¹¹³ Bu görüşmeyi Majid Khadduri'ye el-Said-İnönü görüşmesinde hazır bulunan Irak'ın o zamanki Türkiye Büyükelçisi Seyid Naci Şevket aktarmıştır. Bakınız Khadduri, a.g.e., s.409.

¹¹⁴ Çelenk, a.g.e., s.62-64; Güçlü, a.g.e., s.104; Khadduri, a.g.e., s.409; Shields, a.g.e., s.27-30

¹¹⁵ Yusuf Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası -I (1936-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 34, Mart, 1996, s.11.

bulundu.¹¹⁶ Fransız Dışişleri Müsteşarı Pierre Vientot, 6 Ekim 1936'da Aras'ın ikili görüşmeler talebine verdiği cevapta, Fransa'nın mandater ülke olarak bütün hak ve sorumluluklarını yeni Suriye Hükümeti'ne devrettiğini, bu nedenle de Türkiye-Fransa arasında Sancak ile ilgili yapılacak görüşmelere Suriye'nin de katılması gerektiğini bildirdi. Buna ilave olarak Vientot, Fransız Hükümeti'nin 1921'deki anlaşmalar çerçevesinde kalınması koşuluyla her zaman görüşmelere hazır olduğunu bildirdi. Türkiye'nin bundan sonraki adımı, Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Suad Davaz aracılığıyla Fransa'ya 10 Ekim 1936'da bir nota vermesiyle gerçekleşti.¹¹⁷ Bu notada şöyle denmektedir;

Fransa ile Suriye mümessilleri arasında imza edilen ve Lübnan mümessilleri ile de akdedilmek üzere bulunan muahedeye müşabih bir muahedenin, azim ekseriyeti Türk olan, İskenderun ve Antakya mıntikasının ahalisi delegeleri ile de aktedilmesinin Fransa Hükümetince münasip görülüp görülmediği hakkında karar vermek üzere lazım gelen tedbirlerin ittihazını rica ederim. ... Fransa Mandası çerçevesi içinde Suriye ve Lübnan'ın elde ettiği tekamül doğru ve haklı bir benzeyiş sebebiyle İskenderun ve Antakya'ya da teşmil edilmelidir ve tabi oldukları vesayetten sonra Suriye ve Lübnan'a bahşedilen istiklal İskenderun'un muahedat ile müstefit olageldiği otonomiden sonra bu mıntika için de tanınmalıdır.¹¹⁸

Bu notaya Fransa Dışişleri Bakanı Yvon Delbos 10 Kasım 1936'da verdiği cevapta, Vientot'un 6 Ekim'deki konuşmasını hatırlatarak, Fransız hükümetinin 1921 Anlaşması çerçevesinde Türk Hükümeti'nin görüşme talebini asla reddetmeyeceğini, ancak bu anlaşma şartlarının ötesine gitmeyeceğini ve buna yetkisi olmadığını bildirdi. Ayrıca Delbos, Suriye ile yapılan antlaşmanın benzerinin Sancak ile yapılmasının Suriye'nin parçalanması anlamına geleceğini söyleyerek bunun Manda Yasası'na aykırılık teşkil edeceğini bildirdi.¹¹⁹

Türkiye ile Fransa arasında İskenderun Sancağı'na dair MC ve dışişleri bakanlıkları düzeylerinde diplomatik görüşmeler devam ederken, konunun Türkiye için taşıdığı önemin vurgulanması açısından mesele Türkiye'deki en yetkili ağızdan bir kez daha dile getirildi.

---

¹¹⁶ "Milletler Cemiyeti Konseyinde", *Ulus*, 29 Eylül 1936, s.1, 3; "İskenderunun istiklal hakkı tanınmalıdır", *Cumhuriyet*, 25 Eylül, 1936, s.1, 6.

¹¹⁷ Gönlübol, a.g.e., s.162; Khadduri, a.g.e., s.410-411; Soyak, a.g.e., s.533-535; Ada, a.g.e., s.111-112; Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası -I (1936-1938)", s.11; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.499; *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s.13-15.

¹¹⁸ *Ayın Tarihi*, No. 36, I. Kanun 1936, s.92-93; *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s.17-19; ayrıca bkz. Gönlübol, a.g.e., s.162-163.

¹¹⁹ Khadduri, a.g.e., s.411; *Ayın Tarihi*, No. 36, I. Kanun 1936, s.94-97; *İskenderon-Antakya Meselesi 1*, s.1-5.

Atatürk, 1 Kasım 1936'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açılış konuşmasında konu ile ilgili görüşünü şu şekilde ortaya koydu;

Bu sırada Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan “İskenderon – Antakya” ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz.

Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda, tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatını bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler.¹²⁰

Atatürk bu konuşmasıyla bir anlamda Sancak meselesinin ulusal bir mesele haline geldiğini resmen ilan etmiş oluyordu.¹²¹ Bu konuşmadan anlaşılacağı üzere, Fransa ile ilişkilerin ilerlemesinde Türkiye, Sancak sorununun kendi perspektifine uygun bir biçimde çözüme kavuşturulmasını ön şart olarak koşmaktaydı. Bu konuşmasından bir gün sonra, 2 Kasım 1936'da Atatürk, Tayfur Sökmen'i yanına çağirtmiştir. Bu görüşmede Atatürk, Tayfur Sökmen'e Antakya-İskenderun için o andan itibaren ‘Hatay’ adının kullanılması talimatını verdi. Aynı görüşmede Atatürk, daha önce kurulmuş olan ve “Antakya, İskenderun ve Havalisi Türkleri Yardım Birliği” adı altında faaliyet gösteren teşkilatın adının da “Hatay Erginlik Cemiyeti” olarak değiştirilerek Sancak'a yakın yerlerde bu cemiyetin şubelerinin açılması konusunda da talimatlar verdi.¹²² Böylece, Atatürk yerel düzeyde de Sancak sorunu ile ilgili tedbirler alınmasını sağlamıştır.

Sancak konusunun bu şekilde en yetkili ağızdan dile getirilmesinin ardından diplomatik girişimlerini daha da yoğunlaştıran Türkiye, 17 Kasım 1936'da Paris Büyükelçisi Suad Davaz aracılığıyla Fransız Dışişleri Bakanlığına bir nota daha verdi. Bu notada Türkiye görüşlerini daha detaylı biçimde sundu ve Fransa ile Suriye arasında imzalanan anlaşmanın, 1921 Ankara Anlaşması ile Lausanne Antlaşması'na aykırı olduğunu ileri sürerek, Suriye ile

¹²⁰ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt 13, İnikat 1, 1 Kasım 1936.

¹²¹ “Atatürkün Millete Hitabı”, *Cumhuriyet*, 2 İkinciteşrin 1936, s.1; Yunus Nadi, “Atatürkün dünkü Tarihi nutkunu Dinledikten sonra”, *Cumhuriyet*, 2 İkinciteşrin 1936, s.1,3; “Meclis, dün Atatürkün çok mühim bir nutkile açıldı”, *Akşam*, 2 Teşrinisani, 1936, s.1; “Atatürk'ün Tarihi Nutku”, *Kurun*, 2 İkinciteşrin 1936, s.1,6; Asım Us, “İskenderun hakkındaki milli davamız”, *Kurun*, 2 İkinciteşrin 1936, s.1,6.

¹²² Sökmen, a.g.e., s.95; İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.190-192; Mehmet Tekin, “Devlet Kuran Cemiyet: Antakya İskenderun ve Havalisi Türkleri Yardım Birliği Yahut “Hatay Erkinlik Cemiyeti””, *Güneyde Kültür*, Yıl: 6, Sayı: 67, Eylül 1994, s.2-11. Cemiyetin adı konusunda farklı görüşler vardır. Bazı kaynaklarda “Hatay Erkinlik Cemiyeti”, bazı kaynaklarda da “Hatay Egemenlik Cemiyeti” olarak geçmektedir. Bu çalışmada, kurulan cemiyetin yazışmalarında kullandığı ve mühründe de yer alan “Hatay Erginlik Cemiyeti” adı kullanılacaktır.

Lübnan'a tanınan haklarının aynısının İskenderun Sancağı'na da tanınmasını talep etti.¹²³ Bu notaya 30 Kasım'da verdiği cevapta, Fransa Dışişleri Bakanı Delbos, Fransa ile Türkiye arasındaki aşılması mümkün olmayan görüş ayrılıkları nedeniyle sorunun MC'ye götürülmesini teklif etti.¹²⁴ Türkiye'nin bu teklifi kabul etmesi üzerine sorun kısa sürede MC'ye taşınmış oldu.¹²⁵

Türkiye ile Fransa arasında ortaya çıkan Sancak sorunu Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından 14-15 Aralık 1936'daki olağanüstü toplantıda gündeme alındı.¹²⁶ Toplantının ilk gününde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras yaptığı konuşmada sorunun ortaya çıkışına dair tarihsel sürecin özetini ve Türkiye'nin tezlerini sunarak Sancak'a MC'nin atayacağı bir Komiserin denetiminde çalışacak tarafsız jandarma gönderilmesini talep etti.¹²⁷ Aynı gün İsveç temsilcisi Rickard J. Sandler MC tarafından raportör olarak atandı. Fransız temsilcisi Vienot, Aras'ın konuşmasına cevap olarak Fransa'nın görüşünü ortaya koydu. Konuşmasında, Fransa'nın Türkiye'nin tezlerini kabul etmediğini bildiren Vienot, buna karşın MC'nin konu ile ilgili işlemlerine destek olma vaadinde bulundu.¹²⁸

MC Konseyi tarafından 14 Aralık 1936'da raportör olarak görevlendirilen Sandler, 16 Aralık'ta bir rapor sundu. Bu raporda Sandler genel hatlarıyla, Sancak sorununun MC'nin Ocak 1937'deki oturumunda tekrar görüşülmesini, bu zamana kadar geçecek sürede tarafların raportörle temas kurarak meselenin çözümüne dair görüşmelere devam etmelerini ve MC'nin Sancak'a 3 kişilik bir heyet göndermesini tavsiye etti.¹²⁹ MC Konseyi tarafından raporun

¹²³ Bu notanın tam metni için bkz. *Ayın Tarihi*, No. 36, I. Kanun 1936, s.107-111; *İskenderon-Antakya Meselesi I*, s.24-30. Bu konuda ayrıca bkz. Soyak, a.g.e., s.537-540.

¹²⁴ Fransız Dışişleri Bakanı Yvon Delbos tarafından verilen cevabi notanın tam metni için bkz. *İskenderon-Antakya Meselesi I*, s.11-13; *Ayın Tarihi*, No. 36, I. Kanun 1936, s.120-122. Bu konuda ayrıca bkz. Khadduri, a.g.e., s.411-412; Ada, a.g.e., s.118-120.

¹²⁵ Paris Büyükelçisi Suad Davaz'ın 4 Aralık 1936, buna cevaben Yvon Delbos'un 7 Aralık 1936 ve sonrasında Davaz'ın 9 Aralık 1936'da verdiği notaların tam metni için bkz. *İskenderon-Antakya Meselesi I*, s.14-16, 1-5. Türkiye, Fransa ve MC arasında bu süreçte yaşanan diplomatik yazışmalar konusunda bkz. Soyak, a.g.e., s.545-546.

¹²⁶ "Konsey Sancak meselesin bugün müzakere edecek", *Akşam*, 14 Kanunuevvel 1936, s.1,12; "Sancak davası Cenevrede. Antakyanın Suriyeye ilhakını reddettik", *Cumhuriyet*, 15 Birincikanun 1936, s.1,7.

¹²⁷ Tevfik Rüştü Aras'ın konuşmasının ayrıntıları için bkz. *Ayın Tarihi*, No. 37, II. Kanun 1937, s.102-105.

¹²⁸ Khadduri, a.g.e., s.412-414; Ada, a.g.e., s.120-122. Konuşmanın ayrıntıları için bkz. *Ayın Tarihi*, No. 37, II. Kanun 1937, s.105-107.

¹²⁹ Sandler Raporu'nun ayrıntıları için bkz. *Ayın Tarihi*, No. 37, II. Kanun 1937, s.108-110. Bu konuda ayrıca bkz. "Sancağa bir heyet gidiyor", *Akşam*, 17 Kanunuevvel 1936, s.1,5; "Sancak için Cenevrede verilen muvakkat kararlar", *Cumhuriyet*, 18 Birincikanun 1936, s.1,8;

kabul edilmesi üzerine¹³⁰ 22 Aralık'ta Hollandalı, Norveçli ve İsviçreli 3 kişiden oluşan 'İskenderun Sancağı Uluslararası Gözlemci Heyeti' kuruldu ve bu heyet 31 Aralık'ta Sancak'a ulaştı.¹³¹ Aynı zamanda, MC kararı gereği Cenevre'deki Türk heyeti Paris'e giderek görüşmelerde bulundu. Bu görüşmeler sırasında Türkiye, İskenderun Sancağı'nın ayrı bir devlet haline getirilmesini ve Suriye, Lübnan ve İskenderun Sancağı'ndan oluşacak bir konfederasyon kurulmasını teklif etti. Ancak Fransa böyle bir düzenlemeye yetkisi olmadığını bildirdiğinden bu görüşmeler olumlu sonuç alınmadan¹³² 23 Aralık'ta sona erdi.¹³³

Sancakla ilgili Türk-Fransız görüşmelerinde Türkiye istediği sonuçları alamayınca diplomasinin yanı sıra başka yöntemleri de devreye soktu. Nitekim görüşmelerin çıkmaza girdiği aşamada Atatürk, 6 Ocak 1937'de ani bir kararla askeri birlikleri denetlemek amacıyla trenle İstanbul'dan Konya'ya doğru yola çıktı.¹³⁴ Eskişehir'de, Ankara'dan gelen Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile görüşen Atatürk'ün,¹³⁵ bu kişilerin çabası sonucu Sancak'a yönelik bir askeri müdahaleden vazgeçirildiği açıklandı. Bu toplantıda, Sancak sorununa dair iki farklı tutumun çekişmesinin yaşandığı ve en azından bu olayda diplomasiyi ön plana çıkaran grubun görüşünün baskın geldiği şeklinde yorumlar yapılmışsa da,¹³⁶ Atatürk'ün bu seyahate çıkarken esas amacının Fransa'ya gözdağı vermek olduğu, Fransa'nın Sancak için Türkiye ile bir savaşa girmeyeceğinden emin olduğu anlaşılmıştır.¹³⁷ Eskişehir'deki toplantının ardından

¹³⁰ Türkiye 16 Aralık'ta yapılan bu oylamada Sandler Raporu için çekimser kalmıştır. Türkiye'nin oylamada olumsuz oy kullanmamasının önemli bir sebebi Fransa'nın Suriye ile imzaladığı anlaşmanın onaylanmasını ertelemesidir. Türkiye'nin oylamadaki tavrı hakkında bkz. *Ayın Tarihi*, No. 37, II. Kanun 1937, s.110-112; Ada, a.g.e., s.123; Soyak, a.g.e., s.556-558; Shields, a.g.e., s.57-58.

¹³¹ MC tarafından görevlendirilen 3 kişilik Gözlemci Heyeti Hollandalı J. Caron, Norveçli Hans Holstad ve İsviçreli Charles von Wattewyl'den oluşmaktaydı. 3 üye dışında, MC Sekreterliği'nde görevli Norveçli Peter Anker ve İsviçreli Charles Mottier de 3 kişilik heyete eşlik ettiler. Bkz. Soyak, a.g.e., s.569-570; Güçlü, a.g.e., s.131; Shields, a.g.e., s.58-59.

¹³² Teklifin ayrıntıları için bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* (B.C.A.) (030.10.222.501.4)1. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında bu kaynağa B.C.A. olarak atıf yapılacaktır.

¹³³ Gönübol, a.g.e., s.163; Gönübol ve diğerleri, a.g.e., s.129; Soyak, a.g.e., s.558-560; *Ayın Tarihi*, No. 37, II. Kanun 1937, s.115; "Pariste Fransa ile siyasi müzakereler dün başladı", *Cumhuriyet*, 22 Birincikanun 1936, s.1,8; İsmail Müstak Mayakon, "Paris Müzakereleri", *Cumhuriyet*, 23 Birincikanun 1936, s.1,3.

¹³⁴ "Atatürk Bu Sabah Konyaya Gitti", *Cumhuriyet*, 6 İkincikanun 1937, s.1, "Atatürk Konyaya hareket ettiler", *Kurun*, 6 İkincikanun 1937, s.1; "Atatürk Konyaya hareket etti", *Akşam*, 6 Kanunusani 1937, s.1

¹³⁵ "Ulu Önder Eskişehirde Dört Saat Çalıştılar", *Kurun*, 7 İkincikanun 1937, s.1; "Eskişehir telakisinden sonra", *Cumhuriyet*, 7 İkincikanun 1937, s.1,3; "Eskişehirde dört saat konuşuldu", *Akşam*, 7 Kanunusani 1937, s.1.

¹³⁶ Atatürk ile birlikte Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Sancak'ın her ne pahasına olursa olsun en kısa sürede Türkiye'ye katılmasını savunan görüşü savunurken, Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras uluslararası hukuk çerçevesinde hareket edilerek mümkün olduğunca çatışmadan kaçınılmasını savunuyordu. Bu konuda bakınız Ada, a.g.e., s.125-126.

¹³⁷ Soyak, a.g.e., s.576-578.

Konya'ya giden Atatürk, oradan da Ulukışla'ya giderek askeri birlikleri denetledi, bunun ardından da Ankara'ya geri döndü.¹³⁸

Sancak sorununun çözümüne dair yapılan girişimlerde, bundan sonraki aşamalarda MC önemli bir rol oynamıştır. 20 Ocak 1937'de MC Konseyi tekrar toplandı. Toplantılar için Cenevre'ye giden Türk¹³⁹ ve Fransız heyetleri, İngiltere'nin arabuluculuk girişimleri sonucunda ikili görüşmeler yapmış ve görüşmelere Sandler de katılmıştır. Türkiye ile Fransa arasında uzlaşmaya varılan konuları Sandler, 27 Ocak 1937'de rapor halinde MC Konseyi'ne sundu.¹⁴⁰ Aynı gün MC Konseyi tarafından onaylanan rapora göre Sancak, işlerinde tamamen bağımsız, dışişlerinde ise Suriye'ye bağlı "ayrı bir varlık" olacak; resmi dil olarak Türkçe kullanılacak ve ordusu olmayacaktı. Ayrıca, Sancak'ın toprak bütünlüğü Fransa ve Türkiye'nin güvencesi altında olacaktı. Daha pek çok ayrıntının yer aldığı raporda, Sancak'ın yönetilebilmesi için bir Statü ve Anayasa hazırlanması ve bunun MC Konseyi tarafından onaylanması öngörülmekteydi.¹⁴¹

Sandler Raporu uyarınca Sancak Statü ve Anayasası'nı hazırlamak üzere Belçikalı, Fransız, İngiliz, Hollandalı ve Türk temsilcilerden oluşan beş kişilik 'Uzmanlar Komitesi' kuruldu. Bu komite Şubat-Mayıs 1937 tarihleri arasında çalışmalarını Cenevre'de gerçekleştirdi. İlk toplantısını 25 Şubat'ta gerçekleştiren Uzmanlar Komitesi'nin talebi doğrultusunda, daha önce Sancak'a gönderilen üç kişilik Uluslararası Gözlemci Heyeti de

---

¹³⁸ "Büyük Şef Konyadan sonra Ulukışlaya hareket buyurdular", *Cumhuriyet*, 8 İkincikanun 1937, s.1; "Atatürk Ankaraya dönüyor", *Akşam*, 8 Kanunusani 1937, s.1; "Atatürk Ankaraya döndüler", *Kurun*, 9 İkincikanun 1937, s.1. Bazı görüşlere göre Atatürk'ün askeri güç kullanmaktan vazgeçmesi Ankara'daki görüşmeler sonucu ikna edilmesiyle değil, Fransa'nın tutum değişikliğine gitmesi nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu görüş için bakınız Khadduri, a.g.e., s.416.

¹³⁹ Cenevre'ye giden Türk Heyeti, Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü Aras başkanlığında, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu ve danışmanlardan oluşuyordu. Heyetin görevlendirilmesi hakkında bkz., B.C.A. (030.18.1.2.71.1.2); B.C.A. (030.18.1.2.71.4.15).

¹⁴⁰ Görüşmelerin nasıl geliştiği ve Sandler Raporu'nda kabul edilen ilkeler konusunda Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü Aras'ın 27 Ocak 1937'de, yani raporun MC Konseyi tarafından kabul edildiği gün Cenevre'den gönderdiği telgrafın tam metni için bkz. B.C.A. (030.10.222.501.4). Raporun ayrıntıları için bkz. *Ayin Tarihi*, No. 38, Şubat 1937, s.94-98. Ayrıca bkz. Gönübol, a.g.e., s.163; Gönübol ve diğerleri, a.g.e., s.129. Bu süreçte Türkiye ile Fransa arasındaki diplomatik görüşmeler konusunda bkz. Soyak, a.g.e., s.583-588; Güçlü, a.g.e., s.137-141, 153-164.

¹⁴¹ Kabul edilen raporun tam metni için bakınız *Milletler Cemiyeti Sancak Metinleri*, s.1-7. Bu konuda ayrıca bakınız Gönübol, a.g.e., s.164; Gönübol ve diğerleri, a.g.e., s.129; Soyak, a.g.e., s.589-592; Khadduri, a.g.e., s.417.

Cenevre'ye geldi ve çalışmalara tavsiyeleri ile katkıda bulundu.¹⁴² Uzmanlar Komitesi, Fransa ve Türkiye'nin önerilerini dikkate alarak Statü ve Anayasaya dair bir rapor yayınladı. Bu rapor, Sancak'ta resmi dil olarak Türkçenin yanı sıra Arapçanın da eklenmesi dışında büyük oranda daha önce Ocak 1937'de Türkiye-Fransa arasında varılan mutabakatı esas almaktaydı. Komite, çalışmalarını sürdürürken Türkiye ile Fransa arasında ikili görüşmeler devam etti.¹⁴³ Bu görüşmeler sonucunda, 29 Mayıs 1937'de Cenevre'de, Türkiye-Fransa arasında Sancak'ın toprak bütünlüğünü ve Türkiye-Suriye sınırını güvence altına alan anlaşmalar imzalandı.¹⁴⁴ Aynı gün, MC Konseyi Sancak Statü ve Anayasası'nı oluşturmakla görevlendirdiği komitenin raporunu onayladı ve böylece Sancak Statü ve Anayasası belirlenmiş oldu.¹⁴⁵

Sancak Statü ve Anayasası'nın 29 Mayıs 1937'de kabul edilmesiyle birlikte Sancak'ta uygulanacak yönetime dair ayrıntılı düzenlemeler getirildi.¹⁴⁶ Statü ve Anayasanın bu kadar ayrıntılı biçimde hazırlanmasıyla ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların önü alınmaya çalışılmıştır. Ancak yapılan bu detaylı düzenlemelere rağmen seçim aşamasında anlaşmazlıkların ve buna bağlı şiddet olaylarının önlenmesi mümkün olamamıştır. Bu şiddet olaylarının ortaya çıkmasında özellikle cemaatlerin oluşturulacak Sancak Meclisi içerisinde kendilerine azami yer bulma çabalarının yattığını söylemek mümkündür. Özellikle, çalışmanın ileriki bölümlerinde ayrıntılı biçimde işleneceği gibi, Sancak'ta nüfus açısından en büyük grubu teşkil ettiği halde mutlak çoğunluk oluşturmayan Türk Cemaatinin, oluşacak Sancak Meclisi'nde, Türkiye'nin desteğini arkasına alarak mutlak çoğunluğu sağlama çabaları ile bunu engellemeye çalışan diğer grupların faaliyetlerinin, bu çatışmacı ortamın Sancak'ın neredeyse tamamına hakim olmasında doğrudan rol oynadığını söylemek yanlış olmaz.

Sancak'taki farklı gruplar arasındaki mücadelede, nihai olarak ortaya çıkacak durumun tayininde, Fransız Hükümeti'nin tutumu en büyük belirleyici faktörlerden birisi olmuştur. Hiç şüphesiz, 1936 sonrası dönemde Fransa, Sancak ile ilgili politikasını belirlerken

---

¹⁴² Bu komitede Belçika'dan Maurice Bourquin, Fransa'dan Robert de Caix, İngiltere'den Sir James MacDonald Dunnett, Hollanda'dan R. A. Kolleywn ve Türkiye'den Numan Menemencioğlu yer almıştır. Uzmanlar Komitesi hakkında daha fazla bilgi için bkz., Shields, a.g.e., s.101,107. Bu konuda ayrıca bkz., Güçlü, a.g.e., s.179;

¹⁴³ Gönlübol ve diğerleri, a.g.e., s.130-131.

¹⁴⁴ Anlaşmaların tam metni için bakınız Soysal, a.g.e., s.573-576. Bu konuda ayrıca bkz. Soyak, a.g.e., s.600.

¹⁴⁵ MC'nin onayladığı raporun ve Sancak Statü ve Anayasası'nın tam metni için bakınız Soysal, a.g.e., s.552-572; *Milletler Cemiyeti Sancak Metinleri*, s.8-53. Bu konuda ayrıca bkz. Soyak, a.g.e., s.601-604; Shields, a.g.e., s.107-110, 114.

¹⁴⁶ "Hatayın istiklali Cenevrede tasdik edildi", *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1937, s.1,5; "Hataya ait anlaşmalar dün sabah saat onda Cenevrede imzalandı", *Kurun*, 30 Mayıs 1937, s.1,4.

uluslararası ortamda meydana gelen değişikliklerden etkilenmiştir. Bu dönemde giderek daha tehlikeli hale gelen Alman ve İtalyan tehdidine karşı müttefik arayışına giren Fransa ve İngiltere açısından Türkiye'nin küstürülmemesi daha önce olmadığı kadar önemli hale gelmişti. Türkiye'nin, Fransa ile ilişkileri geliştirmek için Sancak sorunun çözülmesini şart olarak koşması Fransa'yı Sancak konusunda Türkiye'ye istemeyerek de olsa taviz vermek durumunda bırakmıştır. Bu dönemde, Fransız dış politikası açısından Sancak'ta Türkiye'nin taleplerini kabul etmek, yaklaşan bir savaşta Türkiye'nin desteğini sağlamak için verilen küçük bir bedel olarak algılandı.¹⁴⁷ Fransa'nın bu yaklaşımını, Sancak konusunda krizlerin yaşandığı çeşitli aşamalarda net bir biçimde görmek mümkündür.

E. Sonucu Önceden Belirlenen 'Seçim' ve Devam Eden Türkiye-Fransa Görüşmeleri

Sancak Statü ve Anayasası'nın MC tarafından kabul edilmesiyle birlikte oluşturulması öngörülen meclis için çalışmalar başladı. Sancak Anayasası'na göre, meclis için yapılacak seçimin ilk aşamasında, seçmenler kendilerini belirlenen cemaatlerden birisine kaydettireceklerdi. Ancak seçmen yazılım işlem sonuçları ne olursa olsun oluşturulacak mecliste her cemaatin belirlenen asgari sayıda vekile sahip olacağı belirtilmiştir.¹⁴⁸ Cemaatler belirlenirken, Fransa'nın daha önceden ortaya koyduğu ve Sancak'ta hiçbir grubu çoğunluk haline getirmeme yaklaşımı çerçevesinde, etnik, dinsel ve mezhepsel özellikler göz önünde bulundurulup, dilsel özellikler dikkate alınmamıştır.

Sancak'ta seçim işlemlerini gerçekleştirmek için MC'nin atadığı Seçim Komisyonu'nun seçim düzenlemeleri hakkında Aralık 1937'de hazırladığı rapora Türkiye itiraz etti.¹⁴⁹ Düzenlenecek seçimlere dair bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye-Fransa arasındaki ilişkiler başka olayların da etkisiyle gergin bir hal almıştır. Sancak'ta yeni rejimin resmen yürürlüğe gireceği 29 Kasım 1937 tarihi için tören yapılması kararlaştırılmıştı. Ancak

---

¹⁴⁷ Keith D. Watenpaugh,, "Creating Phantoms": Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria", *International Journal of Middle East Studies*, Vol.28, No.3, August 1996, s.369.

¹⁴⁸ Soysal, a.g.e., s.569; *Milletler Cemiyeti Sancak Metinleri*, s.48-49. Bu kategoriler belirlenirken, Fransa'nın Sancak'ta belirlediği kategoriler esas alınmış, Arap Aleviler bu yaklaşım çerçevesinde Alevi olarak adlandırılan kategoriye dahil edilmişlerdir.

¹⁴⁹ Khadduri, a.g.e., s.420-421.

yapılması planlanan bu törende asılacak bayraklar sorun teşkil etti. Sancaktaki Türk Konsolosu, törenlerde Suriye bayrağı asılması durumunda Türk bayraklarının da her yana asılacağını bildirdi. ‘Bayrak meselesi’ kısa sürede Türk-Fransız ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuş ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Fransa’nın Ankara Büyükelçisi Ponsot ile yaptığı görüşmede, bu meseleden dolayı olayların artması durumunda Türkiye’nin Sancak’a müdahale edebileceği imasında bulunmuştur. Bundan sonra, bir adım daha atan Türkiye, 4 Aralık 1937’de Fransa’ya verdiği notada, Türkiye ile Fransa arasında 1926’da imzalanan “Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi”ni tek taraflı olarak feshettiğini duyurdu. İlişkilerin daha fazla gerginleşmesini önlemeye çalışan Fransız Hükümeti, 17 Aralık’ta Türkiye’ye, kurulacak meclisin yeni bir bayrak kullanma kararı verebileceğini bildirerek gerginliği azaltmaya çalıştı.¹⁵⁰

Bu ortamda Fransa, Türkiye’nin Seçim Komisyonu’nun raporuna dair itirazlarını destekleme yoluna gitti. Bunun üzerine, MC Konseyi de Geçici Komite kurularak Türkiye’nin seçimlerle ilgili düzenlemelere itirazlarının görüşülmesine karar verdi. Mart ayında Cenevre’de çalışmalarını gerçekleştiren komite, seçimlere dair düzenlemede Türkiye’nin itirazlarını giderecek değişiklikler yaptı.¹⁵¹

Türk ve Fransız temsilcilerinin de bulunduğu Geçici Komite seçimlerde uygulanacak düzenlemelerdeki değişiklikleri görüşürken, Türkiye ile Fransa arasındaki diplomatik görüşmeler de devam etti. Komisyonun çalışmaları için Mart 1938’de Cenevre’de bulunan Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, komisyonun Fransız temsilcisi De Tessen’e 10 Mart’ta Türkiye’nin Sancak’la ilgili taleplerini bir ‘memorandum’ ile bildirdi. Buna göre Türkiye, oluşacak Sancak Meclisi’nde 22 vekilliğin Türk Cemaatine verilmesi, Türk vekillerin Halk Partisi tarafından belirlenmesi ve Türkiye ile Fransa arasında yeni bir anlaşma imzalanması dahil çeşitli taleplerde bulundu. İkili görüşmelerin daha sonraki aşamasında Fransa, Sancak Meclisi’nde 22 vekilliğin verilmesini kabul etti. Böylece Fransa henüz seçmen yazılımları başlamadan Sancak’ta yaşayan Türklere temsil anlamında çoğunluk

---

¹⁵⁰ Ada, a.g.e., s.145-148; “Fransa ile aramızdaki Suriye mukavelenamesini feshettik”, *Son Posta*, 7 Birincikanun 1937, s.1; “Suriye ile dostluk muahedesini feshettik”, *Cumhuriyet*, 7 Birincikanun 1937, s.1.

¹⁵¹Güçlü, a.g.e., s.211-212; Shields, a.g.e., s.172-174.

garantisi vermiş oldu. Ancak, üzerinde mutabakat sağlanan bu husus, Suriye'nin vereceği tepki düşünülerek, gizli tutulmuştur.¹⁵²

Türkiye ile Fransa arasında Mart 1938'de varılan uzlaşından sonra, iki ülke arasındaki ilişkiler bu doğrultuda şekillenmiştir. Fransız Yüksek Komiseri'nin Sancak'taki delegesi Garreau, Mayıs ayının başlarında Ankara'ya giderek, Mart ayında varılan uzlaşının hayata geçirilebilmesi için yapılması gereken işleri görüştü. Bu sırada, Mayıs ayında seçmen yazılımları MC Seçim Komisyonu gözetiminde tekrar başladı ancak Sancak'ta olaylar da devam etti. Fransız Yüksek Komiseri De Martel başta olmak üzere, diğer Fransız yetkililer olayların devam etmesi ve Türkiye'ye taahhüt edilen çoğunluk garantisinin seçmen yazılımlarında sağlanamaması durumunda Türkiye'nin müdahale etmesinden çekiniyordu.¹⁵³ Nitekim Fransız yetkililer bu endişesinde haksız değildi. Seçmen yazılımlarının Türkiye'ye verilen taahhütler doğrultusunda gerçekleşmemesi üzerine¹⁵⁴ Atatürk, 19 Mayıs 1938'de trenle Ankara'dan Mersin'e hareket etti.¹⁵⁵ 27 Mayıs'a kadar Mersin ve Adana'daki birlikleri denetleyen Atatürk, Türkiye'nin Sancak meselesindeki kararlılığını bir kez daha dünyaya göstermiş oldu.¹⁵⁶ Atatürk'ün Mersin ve Adana'ya yaptığı seyahat, gecikme olmaksızın etkisini gösterdi. MC Konseyi, 23 Mayıs 1938'de yaptığı toplantıda, Türkiye'nin Sancak'ta seçmen yazılımında izlenen yöntemlere dair itirazını, Fransa'nın da desteklemesiyle, haklı görerek Türkiye'nin istediği doğrultuda değişiklikler yapılmasına karar verdi.¹⁵⁷

---

¹⁵² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan belgelerde, 10 Mart'ta bir "Gentlemen Agreement" yapıldığı ve Fransız Dışişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı'nın Numan Menemencioğlu'na oluşturulacak Hatay Meclisi'nde 40 sandalyenin 22'sini Türklere verileceği taahhüdünde bulunduğu belirtilmektedir. Bkz. B.C.A. (030.10.224.510.12)6. Serhan Ada'nın aktardığına göre bu konuda tarafların imzaladığı bir metin bulunmuyor ancak Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivindeki "diplomatik yazışmalardan Fransa'nın Türk Memorandumu"nu kabul ettiği açıkça anlaşılmaktadır." Bu konuda bakınız, Ada, a.g.e., s.159-160. Türkiye, Fransa ile varılan bu uzlaşmayı daha sonraki tarihlerde İngiltere'ye bildirmiştir. Bu konuda bkz. Shields, a.g.e., s.194. Türkiye'nin, Sancak'ta 22 vekilliğin Türklere verilmesini seçim süreci daha devam ederken Fransa'ya kabul ettirdiği hususu başka kaynaklarda da teyit edilmektedir. Bakınız, Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.509-510; Yaşar Demir, "Hatay'da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye'nin Politikası (1936-1938)", *History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s.68; Yusuf Sarıncı, "Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 35, Temmuz 1996, s.409.

¹⁵³ Shields, a.g.e., s.176-203; Ada, a.g.e., s.164.

¹⁵⁴ Mayıs ayı boyunca 'Türk Cemaati'ne yazılan seçmen oranı % 50'ye ulaşamadı, oranlar bu ay içerisinde % 47-49 arasında gerçekleşti. Türk Cemaati'nin seçmen oranları hakkında bkz., Shields, a.g.e., s.190-196. Bu konuda ayrıca bkz. Ada, a.g.e., s.165-166.

¹⁵⁵ "Atatürk Mersine Gitti", *Kurun*, 20 Mayıs 1938, s.1

¹⁵⁶ "Atatürk Mersinde askeri teftiş etti", *Kurun*, 21 Mayıs 1938, s.1; "Atatürk adanada", *Kurun*, 25 Mayıs 1938, s.1; Tekin, *Hatay*, s.342-344.

¹⁵⁷ Türkiye, Sancak'ta yaşayan ve Türkiye'deki rejim aleyhtarı olan Türklerin 'Türk Cemaati' yerine kendilerini 'Sünni Müslüman' olarak beyan etmeleri sonucu 'Diğer Cemaatler' kategorisine seçmen olarak

Türkiye ve Fransa arasında, Mart 1938 sonrasında artarak devam eden işbirliği Sancak'taki MC Seçim Komisyonu'nun da çalışmalarını etkiliyordu. Seçmen yazılımının taşıdığı önemin farkına varan Sancak'taki cemaatler sık sık karşı karşıya gelmeye ve çatışmaya varan olaylara neden olmaya başladılar. Bu aşamada Fransa, Türkiye yanlısı tutumunu devam ettirdi ve Sancak'ta yürürlüğe koyduğu yeni düzenlemelerle önceden kararlaştırılan sonuca ulaşılması için yeni önlemler almaya başladı. Bu önlemler çerçevesinde Fransa, Sancak'ta Türkiye'nin uzun süredir şikayetçi olduğu kişileri görevlerinden aldı ve Sancak'a Abdurrahman Melek'i vali olarak atayarak Türkiye'nin talep ettiği diğer değişiklikleri gerçekleştirdi. Sonraki bölümlerde üzerinde daha ayrıntılı durulacağı gibi, Fransa uzun süredir Türkiye'nin şikayet ettiği, Fransız Yüksek Komiseri tarafından atanan ve Sancak'ta en yetkili kişi konumunda bulunan Delege Garreau'yu da görevden alarak yerine, Sancak'taki Türklerle iyi ilişkileri olan Yarbay Philibert Collet'i atamıştır. 6 Haziran'da Sancak Valisi olarak göreve başlayan Melek, Belediye Başkanlığı ve Antakya Kaymakamlığı dahil önemli pozisyonlara Türk cemaatinden kişilerin atanmasını sağlamış ve Sancak'taki yönetimde Türk hakimiyetinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.¹⁵⁸

MC Seçim Komisyonu, Sancak'taki yönetim değişikliği sonrasında ortaya çıkan koşullarda daha fazla çalışmalarını sürdürmeyerek 22 Haziran 1938'de faaliyetlerini durdurma kararı aldı ve bir hafta içinde Sancak'tan ayrıldı. Bu karar Türkiye tarafından memnuniyetle karşılandı. Zaten, Komisyon bu kararı almadan önce, Türkiye, Haziran ayı içerisinde MC Genel Sekreteri'ne başvurarak, Seçim Komisyonu'nu yetkilerini kötüye kullandığı ve tarafsız davranmadığı gerekçesiyle defalarca şikayet etmiş ve çalışmalarının durdurulması talebinde bulunmuştu. Sancak krizinin son dönemlerinde, diğer konularda olduğu gibi, Türkiye'nin bu talebi de Fransa tarafından desteklenmiştir.¹⁵⁹

Sancak ile ilgili önemli gelişmelerin yaşandığı bu dönem değerlendirilirken uluslararası gelişmelerin de dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim, Fransa ile Türkiye arasında Sancak konusunda işbirliğinin yoğunlaştığı dönem, Avrupa'da Almanya'nın Mart

---

kaydedilmelerine karşı çıktı. Fransa'nın desteklediği Türkiye'nin bu talebi, MC Konseyi tarafından haklı bulundu ve yapılan değişiklikle Türklerin bu tarihten itibaren 'Diğer Cemaatler'e yazılmalarının önu kesildi. Bu konuda bkz. Shields, a.g.e., s.187-192; Tekin, *Hatay*, s.344; Ada, a.g.e., s.165,168.

¹⁵⁸ Bakınız, Melek, a.g.e.

¹⁵⁹ Sarıay, "Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)", s.409-410; Ada, a.g.e., s.171-174; Shields, a.g.e., s.209-229; "Milletler Cemiyeti komisyonu ile her türlü münasebatı kestik", *Kurun*, 22 Haziran 1938, s.1, 4; "Hatay Meselesi Son Safhada", *Yenigün*, 23 Haziran 1938, s.1.

1938'de Avusturya'ya girmesi sonucunda krizin giderek derinleştiği döneme denk gelmektedir. Avrupa'da savaş ihtimalinin giderek arttığı bir ortamda Türkiye'nin olası bir savaşta desteğinin sağlanması giderek daha önemli hale gelmiştir. Türkiye'yi Almanya'dan uzaklaştırıp kendi taraflarına çekme çabaları çerçevesinde İngiltere, Mayıs 1938'de Türkiye'ye 16 milyon poundluk kredi sağlarken,¹⁶⁰ Fransa da Sancak konusunda Türkiye'nin talep ettiği değişiklikleri bu dönemde sürekli destekleyerek Türkiye'yi kazanmaya çalışmıştır.

Sancak'taki gelişmeler Türkiye ile Fransa arasındaki işbirliği paralelinde devam ederken, iki ülke Mart 1938 uzlaşısı ile yapılması tasarlanan askeri anlaşma için zemin yoklamaya başladılar. Bu konudaki görüşmeleri yürütmek üzere Türkiye'nin, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz başkanlığında görevlendirdiği heyet, 12 Haziran 1938'de Sancak'a gitti.¹⁶¹ Fransız askeri yetkilileri ile uzun süren görüşmeler sonucunda, 3 Temmuz'da imzalanan¹⁶² "Türk-Fransız Askeri Anlaşması" ile Sancak'ın toprak bütünlüğünün Türk ve Fransız askerleri tarafından güvence altına alınması ve bunu sağlamak üzere en fazla 2500 kişiden oluşan bir Türk Askeri gücünün Sancak'a girmesi öngörüldü. Anlaşma şartları çerçevesinde, Türk Askerleri 5 Temmuz'da Sancak'a girdi ve üzerinde uzlaşmaya varıldığı biçimde Sancak içinde konuşlandırıldı.¹⁶³ Sancak'ta bu gelişmeler yaşanırken, diğer konularda da Türk-Fransız görüşmeleri devam ettirildi. Bu görüşmelerin neticesinde 4 Temmuz 1938'de Ankara'da "Türkiye ile Fransa Arasında Dostluk Muahedesi" Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Aras ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Henri Ponsot arasında imzalandı.¹⁶⁴ Anlaşmaların ardından Türkiye, Cevat Açıkalın'ı 'Fevkalade Murahhas' olarak atadı ve Açıkalın Temmuz 1938 ortasında Sancak'a gitti.¹⁶⁵

MC Seçim Komisyonu'nun Sancak'tan ayrılması ve Türk Askerleri'nin Sancak'a girmesinden sonra, Türk ve Fransız yetkililerden oluşan yeni bir seçim komisyonu kuruldu. Sadece Türk ve Fransız temsilcilerden oluşan bu komisyon çalışmalarına kısa sürede başladı

---

¹⁶⁰ Güçlü, a.g.e., s.213-215.

¹⁶¹ "Orgeneral Asım Gündüzün Başkanlığında Bir Türk Askeri Heyeti BuGün Şehrimizi Şerefendiriyor", *Atayolu*, 12 Haziran 1938, s.1; "Askeri heyetimiz Hataya girdi", *Kurun*, 13 Haziran 1938, s.1,4; "Hatay Tarihi Günler Yaşiyor!" *Yenigün*, 14 Haziran 1938, s.1.

¹⁶² "Askeri Anlaşma Dün Parafe Edildi-Bu Sabah Saat 8 de Imza Ediliyor", *Yenigün*, 3 Temmuz 1938, s.1.

¹⁶³ "Türk Askeri Hatay'da", *Ulus*, 5 Temmuz 1938, s.1; "Askerlerimiz Hatayda", *Yenigün*, 5 Temmuz 1938-İlave, s.1 (Bkz. EK 3); "Atatürk, Hatayı da kurtardın. varol!" *Kurun*, 6 Temmuz 1938, s.1; Bekir Sıtkı Kunt, "Hatay'da Kahraman Askerlerimiz", *Yeni Mecmua*, 21 Haziran 1939, Sene 1, No 8, s.8-9.

¹⁶⁴ "Dostluk muahedesi ve diğer vesikalar imza edildi", *Kurun*, 5 Temmuz 1938, s.1. Anlaşmanın tam metni için bkz. B.C.A. (030.10.224.510.11)1-3.

¹⁶⁵ B.C.A. (030.10.224.511.9)1.

ve seçmen yazılımını 1 Ağustos'ta tamamladı.¹⁶⁶ Kesinleşen sonuçlara göre seçmenlerin büyük çoğunluğunun Türk Cemaati'ne yazıldığı duyuruldu.¹⁶⁷ Bu son Seçim Komisyonu'nun, oldukça zorlama ve baskı sonucunda ortaya koyduğu rakamlara göre Sancak'taki Türk nüfusu iki yıl içerisinde, % 40'tan % 60'ın üzerinde bir orana ulaşmıştı.¹⁶⁸ Sancak'taki seçimlerin ikinci turu bir formalite durumuna geldi. Çünkü, cemaatlere tanınan milletvekilliği sayısı ile başvurusu kabul edilen aday sayısı eşitti. Türk Cemaati'nden meclise girecek kişiler Türkiye tarafından önceden belirlendi ve sadece 22 aday belirlendiği için adayların tümü seçilmiş kabul edildi. Diğer cemaatlerden meclise girecek olan vekillerin de Türk tezlerine muhalefet etmeyecek kişilerden oluşmasına dikkat edilmişti.

2 Eylül 1938'de Hatay Devleti'nin kurulmasından sonra da Türkiye, Hatay'la ilgili girişimlerini sürdürdü. Bu doğrultuda önemli bir adım, Türkiye'nin 30 Eylül 1938'de Fransa'ya bir muhtıra vermesi oldu. Bu muhtırada Türkiye, Fransa'dan Hatay'daki manda rejiminin sona erdiğini kabul etmesini talep ederek yeni oluşan duruma bir resmiyet kazandırmaya çalışmıştır.¹⁶⁹ Daha sonra, Ocak 1939'da, dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Fransa'nın Ankara'ya büyükelçi olarak atadığı Rene Massigli'ye, Türkiye'nin Hatay'ı ilhak etmek istediğini, bunun kabul edilmesi durumunda Fransa'nın talep ettiği ittifakın gerçekleştirilebileceğini açık bir biçimde bildirdi. Saraçoğlu'nun bu talebi, Fransa'da, Dışişleri ve parlamentodaki farklı görüşler nedeniyle oldukça büyük tartışmalara neden oldu. Türkiye ile Fransa arasında bu konudaki pazarlıklar devam ederken, Avrupa'da savaş tehdidinin her geçen gün daha fazla hissedildiği bir ortamda, Türkiye ile İngiltere arasında, ülkelerine saldırı durumunda işbirliğini öngören bir ittifak taslağı üzerinde uzlaşmaya varıldı. Fransa'nın da bu taslağa katılma isteğine Türkiye, Hatay meselesi çözümlenene kadar bunun mümkün olamayacağını cevabını verdi. İngiltere'nin Türkiye'ye silah alımında kullanılmak üzere 16 milyon Pound vermesini de öngören Türkiye-İngiltere Deklarasyonu 12 Mayıs 1939'da yayınlandı. TBMM'de Başbakan Refik Saydam'ın yaptığı konuşmayla kamuoyuyla paylaşılan bu deklarasyon üzerine, Fransa ile Türkiye arasındaki görüşmeler Mayıs ortasından itibaren hız kazandı. Görüşmeler sonucunda, Türkiye ile Fransa arasında ittifak oluşturulmasına dair deklarasyonun 23 Haziran 1939'da Paris'te, Hatay'ın Türkiye'ye

¹⁶⁶ Melek, a.g.e., s.60-61.

¹⁶⁷ Melek, a.g.e., s.61; Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)", s.413. Oyların oransal dağılımı için çalışmanın Beşinci Bölümüne bakınız.

¹⁶⁸ Watenpugh, a.g.e., s.377.

¹⁶⁹ Ada, a.g.e., s.190-191.

katılmasını öngören anlaşmanın ise yine aynı gün Ankara’da imzalanması konusunda uzlaşmaya varıldı.¹⁷⁰ “Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma” başlığını taşıyan anlaşma ile Hatay’ın Türkiye’ye katılması Fransa tarafından resmen kabul edilmiş oluyordu.¹⁷¹ Anlaşma yürürlüğe girmeden 29 Haziran 1939’da toplanan Hatay Devleti Meclisi oybirliği ile Hatay’ın Türkiye’ye katılmasını öngören bir karar aldı.¹⁷² Türkiye ile Fransa arasında varılan anlaşmaya göre, Fransız askerlerinin tümünün en geç 23 Temmuz 1939’a kadar Hatay’dan tamamen ayrılmaları gerekiyordu. Anlaşma hükümleri çerçevesinde, 23 Temmuz 1939’da, Hatay’da kalan son Fransız askeri birliği Türk yetkililerin de katılımıyla gerçekleşen tören sonrasında Antakya’dan ayrıldı.¹⁷³

---

¹⁷⁰ Türkiye ile Fransa arasında bu dönemde gerçekleşen diplomatik pazarlıkların ayrıntıları için bkz., Ada, a.g.e., s.198-211; Güçlü, a.g.e., s.249-274; Shields, a.g.e., s.237. Refik Saydam’ın konuşmasının tam metni için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 6, Cilt 2, İçtima F, İnikat 11, Celse 1, 12.5.1939, s.67-69; bu konuda ayrıca bkz. “İngilizlerle Birleştik”, *Yeni Sabah*, 13 Mayıs 1939, s.1,3.

¹⁷¹ “Hatay Anavatana kavuşmanın çılgın sevinci içinde çalkalanıyor”, *Yenigün*, 24 Haziran 1938, s.1; “Yirmi yıllık hicran nihayet bir mazi oldu”, *Hatay*, 24 Haziran 1939, s.1; Zeki Kemal Gençosman, “Tarihimize Bir Altın Yaprak Daha: Hatay Ana Vatana Kavuştu!”, *Yeni Mecmua*, 7 Temmuz 1939, Sene 1, No 10, s.6-7 (Bkz. EK 4). Anlaşmanın tam metni için bakınız, Soysal, a.g.e., s.581-589.

¹⁷² “Ebedi ve Şanlı bayrağımıza, bir daha ayrılmamak üzere bugün kavuşuyoruz”, *Yenigün*, 29 Haziran 1939, s.1; “Hatay Devleti Tarihe Mal Oldu”, *Hatay*, 30 Haziran 1939, s.1.

¹⁷³ “Varol Anavatan”, *Yenigün*, 23 Temmuz 1939, s.1-5; “Hataylı: kurtuluş bayramın kutlu olsun!” *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s.1-2.

İKİNCİ BÖLÜM

FRANSIZ MANDA DÖNEMİNDE İDARİ YAPI VE YEREL TOPLULUKLAR (1918-1936)

Antakya'yı da içine alan bölge Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız yönetimi altına girdi. Fransızlar savaş sonrası kendi yönetimlerine bırakılan Suriye'de uzun yıllar varlıklarını devam ettirebilecekleri bir idari yapı oluşturmaya çalıştılar. Bu bölgede idari yapının oluşturulmasının ilk aşamasında, Fransızlar Kuzey Afrika'da edindikleri deneyimlerini hayata geçirmeye çalıştılar. Suriye'nin genelini kapsayan kendilerini hedef alan bir hareketin gelişmesini önlemeye dönük politikalar izleyen Fransız yöneticiler, bu doğrultuda bölgeyi mümkün olduğunca birbirinden bağımsız birimler halinde yönetmeye çalıştılar. Bu politikaların bir uzantısı olarak da bölgede bulunan farklı etnik-dini özelliklere sahip toplulukları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışan Fransız idareciler, bu topluluklardan bazılarını birtakım ayrıcalıklar tanıyarak kendilerine sadık topluluklar yaratma gayretine girdiler.

Antakya'da gerçekleştirdikleri işgal hareketinin ilk dönemlerinde önemli bir direniş hareketi ile karşılaşan Fransızlar uzun süre bölgedeki çetelerle mücadele etmek zorunda kaldılar. Ankara Hükümeti ile varılan uzlaşının ardından bölgedeki direnişin sona ermesiyle Antakya yöresinde yönetimlerini sağlamlaştıran Fransızlar, Suriye'yi ayrı birimler halinde yönetme politikalarının bir parçası olarak İskenderun Sancağı'nın özerk statüsünü sürekli devam ettirdiler. Sancak'ta kendilerine yakın gördükleri topluluklardan taraftar sağlamaya çalışan Fransızların bu politikası, bölgede topluluklar arası farklılıkların devam etmesine, hatta daha da keskinleşmesine yol açtı.

1918-1936 yılları arasındaki dönemin analiz edildiği bu bölüm iki alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile 1921 Ankara Anlaşması'na kadar geçen sürede Antakya yöresindeki gelişmeler, özellikle Fransız işgaline karşı geliştirilen direniş hareketleri incelenmiştir. İkinci alt bölümde ise, Fransızların kurduğu İskenderun Sancağı'nda yerel toplulukların durumları ve bunların birbirleriyle ve Fransız yöneticileri ile ilişkileri üzerinde durulmuştur. Bu alt bölümde vurgulandığı gibi, Sancak'ta

bulunan farklı etnik ve dini grupların Fransız yönetimi ile ilişkileri farklı biçimlerde gelişmiştir.

I. FRANSIZ İŞGALİNE DİRENİŞ HAREKETİ

A. Değişen Düzendeki Yerel Elitler

Ulusçu hareketlerin güçlenmesi ve kitlesel hale gelmesinde elitler önemli bir rol oynarlar. Bu nedenle, İskenderun Sancağı'nda ulusçuluğun gelişimi konusunda üzerinde durulması gereken hususlardan biri bölgede yaşayan elitlerin sürece etkisidir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, yüzyıllardır kullanılmakta olan elit kavramı konusunda¹ herkesin üzerinde uzlaştığı bir tanım ortaya koymak güçtür.² Bu zorluğu akılda tutarak, çalışmada benimsenen elit tanımı şu şekilde ortaya konulabilir; elitler, buldukları topluluklardan sosyal, kültürel ve/veya ekonomik açılardan ayrılan ve topluluklara önderlik etme imkan ve kabiliyetine sahip bireylerdir.

Elitlerin ulusçulukta rolü konusunda oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Andre Lecours'a göre, ulusçu hareketlerin ortaya çıkması ve gelişmesinde elitler olmazsa olmaz unsurlardır.³ Thomas Haymes de elitlerin faaliyetlerinin, buldukları gruplarda kimliklerin oluşumunda büyük etkisi olduğunu öne sürmektedir.⁴ Özellikle, ulusçu hareketlerin kitleselleşmesi aşamasında elitler önemli rol oynarlar.⁵ Elitler, kimliklerin oluşturulması, yayılması ve siyasallaştırılması sırasında bir takım "kültürel işaretleyiciler" kullanırlar, bazı sembollerini oluşturur veya var olan sembollerini manipüle ederler.⁶ Tüm bu süreçlerde, elitlerin çıkarları önemli rol oynar. Elitler, çıkarlarına göre ulusçuluk hareketlerini

---

¹ T.B. Bottomore, *Elites and Society*, Middlesex: Penguin Books, 1974, s.7.

² Farklı elit tanımlarına birkaç örnek vermek gerekirse, Gaetano Mosca'ya göre elitler bir yönetici veya siyasal sınıftır. Vilfredo Pareto ise, daha geniş bir şekilde elitleri, alanlarında üstünlük gösteren bireylerin tümü olarak tanımlamaktadır. Elit teorisyenleri elitlerin etki kaynaklarının ne olduğu konusunda hemfikir olmasalar da elitleri güç ve liderlik açısından tanımlarlar. Aktaran, Andre Lecours, "Ethnonationalism in the West: A Theoretical Exploration", *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol.6, No.1, Spring 2000, s.124, son not 58. Bottomore daha yalın bir ifadeyle elitleri, toplumda daha yüksek statüye sahip gruplar olarak tanımlamaktadır. Bkz. Bottomore, a.g.e., s.14.

³ Lecours, a.g.e., s.121.

⁴ Thomas Haymes, kimliklerin, elitlerin bilerek veya bilmeyerek gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucu oluşturulduğunu öne sürmektedir. Bkz. Haymes, a.g.e., s.551

⁵ McGarry, a.g.e., s.134.

⁶ Aktaran, Lecours, a.g.e., s.118.

yönlendirmeye, belli şekillere sokmaya çalışırlar. Örneğin, Almanya’da siyasi elitler uluslaşmanın ilk dönemlerinde kitleleri kendi çıkarları doğrultusunda manipüle ettiler.⁷

Sosyal, siyasal ve çeşitli alanlarda meydana gelen değişiklikler elitlerin konumlarında değişikliklere yol açabilir.⁸ Ancak, şunu akılda tutmak gerekir ki, elitleri sürekli birlikte hareket eden, homojen bir grup olarak ele almak yanıltıcı olacaktır. Gerçekçi bir analiz, elitler arasındaki bölünmüşlüğü dikkate almak zorundadır. Elitlerin tümü aynı çıkarlara sahip bireyler olmadıkları gibi, aralarında ciddi bir rekabet de yaşanabilmektedir. Dolayısıyla, çoğu durumda elitler bölünmüş durumdadır ve aralarındaki çıkar çatışmaları süreklilik arz etmektedir. Bu durumda sadece elitlerin değil, doğal olarak farklı elit gruplarının kullandıkları sembollerin de bir mücadelesi yaşanır.⁹

Türkiye’ye katılımın gerçekleştiği 1939 yılına kadar İskenderun Sancağı’nda görülen ulusçu hareketlerde özellikle yerel elitler önemli rol oynamıştır. Osmanlı’nın son döneminden başlayarak bölgedeki elitler arasında bir bölünmüşlük vardı. Bu bölünmüşlüğün temel sebebini elitler arasındaki ekonomik ve siyasal alanlardaki çıkar mücadelesi oluşturmuştur. Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açılardan Sancak’ta en etkin konumda bulunan iki elit grubu dışında bir de, özellikle kırsal kesimlerde etkili olup Sancak merkezindeki elitlerle bağlantılı veya onlara bağlı olan bazı kişilerin oluşturduğu bir grup var ki, bunlar da ulusçu hareketlerde önemli rol oynamış kişilerdir.

Antakya’daki elitleri ve bunlar arasındaki mücadeleyi anlayabilmek için Tanzimat sonrasındaki gelişmelere göz atmakta yarar vardır. Tanzimat sonrası gerçekleştirilen toprak reformu ile büyük toprak sahibi konumuna gelen Antakyalı eşraf, ayrıcalıklı konumunu 2. Abdülhamit döneminde de korudu. Bu dönemde büyük toprak mülkiyetinin yanı sıra bu kişiler, hükümetten çeşitli rütbelere aldılar. Bu şekilde halk üzerindeki nüfuzlarını daha da arttırmayı başardılar.¹⁰ Antakyalı eşraf arasında, Tanzimat sonrası dönemde en ünlü kişi Bereketzade Rıfat Ağa’dır. Çalışma boyunca adından sık sık söz edilecek Suphi Bereket’in (Bkz. EK 2) babası olan Rıfat Ağa, 2. Abdülhamit’in güvenini kazanmayı başardı. 2. Abdülhamit döneminde Antakya’da Rıfat Ağa’nın yakın ve uzak akrabalarından oluşan aileler

⁷ Haymes, a.g.e., s.554, 546.

⁸ Bottomore, a.g.e., s.93.

⁹ Lecours, a.g.e., s.119.

¹⁰ Türkmen, *Mufassal Hatay*, 3. Cild: *Tarih*, s.611.

şehri ekonomik olarak kontrollerine geçirdiler, büyük toprakların çok büyük kısmının mülkiyeti bu ailelerin eline geçti. Bu aileler yalnızca Antakya'nın en zenginleri değil, aynı zamanda en eğitilmiş ve kültürel açıdan en gelişmiş kesimiydiler. Rıfat Ağa sahip olduğu ekonomik güç ve prestij sayesinde Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Halep mebusu olarak seçildi. Bereketzade ve onlara yakın aileler o dönemde Antakya'nın elit kesimini oluşturmaktaydılar. Ancak, '31 Mart Vakası' sonucu 2. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle konumları sarsılan Antakya'nın büyük toprak sahibi aileleri, aynı dönemde liderleri durumundaki Rıfat Ağa'nın ölümüyle büyük bir darbe aldılar. Çünkü, büyük toprak sahibi ailelerin ekonomik ve siyasal açıdan sahip oldukları konum, Antakya'da bu aileler kadar zengin olmayan, ama ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri itibarıyla halktan ayrı konumda bulunan ve genelde esnaf kişilerden oluşan kitleyi rahatsız ediyordu. Bu grubun rahatsızlığına ilave olarak, Antakyalı büyük toprak sahibi ailelerin imtiyazlı konumundan rahatsız olan İttihatçılar, harekete geçerek büyük toprak sahiplerinin bazılarını yargıladılar ve böylelikle prestijlerinin sarsılmasını sağladılar. Büyük toprak sahibi ailelerin siyasal ayrıcalıklarını hızla kaybettikleri bu süreçte, onlara muhalif olan kişiler, toprak sahibi olmayıp üst gelir grubunda bulunan Türk ailelerden birisinden gelen Türkmenzade Ahmet Ağa'nın etrafında toplandı. Ahmet Ağa, büyük toprak sahiplerine muhalif olan kişilerle İttihatçıları bir araya getirdi. Böylelikle, Antakya'da yeni bir elit grubunun ortaya çıktığı bir süreç yaşandı. Diğer yandan da, Bereket Ailesinin en fazla ön plana çıktığı büyük toprak sahibi ailelerin de ekonomik güçlerini devam ettirmek suretiyle elit pozisyonlarını korudukları bu süreçte, Antakya'da iki elit grubu arasında bir mücadele başlamış oldu. Antakya'da İttihat ve Terakki Kulübünü açan yeni elit grubun lideri konumundaki Türkmenzade Ahmet Ağa, Bereketzade Rıfat Ağa'nın ölümü ardından Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Halep mebusu olarak seçildi ve bu görevini Fransızların işgaline kadar sürdürdü. Yeniden şekillen düzen içerisinde Antakya'daki en güçlü grubu, Ahmet Ağa'nın etrafında toplanan ve büyük toprak sahiplerine muhaliflerin büyük çoğunluğa sahip olduğu İttihatçılar oluşturdular. Ancak İttihatçılarla büyük toprak sahibi elitlerin çekişmesi burada bitmedi. Siyasi güçlerini kaybeden büyük toprak sahibi aileler, yeniden eski güçlerine kavuşabilmek için fırsat kollamaya başladılar. Dolayısıyla bu gruba mensup kişilerin çoğu İttihat ve Terakki'ye muhalif olarak ortaya çıkan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katıldılar, ancak bu girişim onlara eski konumlarını getirmedi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan kargaşada büyük toprak sahibi elitler, 2. Abdülhamit döneminde sahip oldukları ayrıcalıkları

tekrar kazanabilmek ümidiyle bir kez daha sahneye çıktılar. Savaş sırasında çekilen gıda sıkıntısını propaganda aracı olarak kullanan büyük toprak sahibi elitler, bu şekilde İttihatçıları itibarsızlaştırmaya çalıştılar. Siyasal alandaki ayrıcalıklı konumlarını yeniden kazanma çabalarını sürekli devam ettiren bu grup, Antakya’da Arap Hükümeti kuran Faysalcılarla birlikte hareket ettiler.¹¹ Eski İttihatçılar ise, ileriki bölümlerde daha ayrıntılı biçimde üzerinde durulacağı gibi, Suriye’nin tamamen işgal edilmesinin ardından Fransızlara karşı verilen mücadelede ve sonraki süreçte Türkiye ile bağların devam ettirilerek en nihayetinde ‘Türk’ ulusçuluğuna İskenderun Sancağı’nda ivme kazandırılmasında yerel liderlik rolünü üstlendiler.

Tanzimat sonrası dönemde Antakya’da elit kesimi oluşturan her iki grubun da ortak özelliği Sünni Türkler’den oluşmasıdır. Bir yandan Bereket Ailesi’nin öncülük ettiği büyük toprak sahipleri, diğer yandan da Türkmen Ailesi’nin en ön planda olduğu İttihatçılar arasında devam eden siyasi ve ekonomik çekişmeye rağmen diğer grupların konumları değişmedi. Bu noktada, Amik’teki büyük toprak sahibi Türkmen Beyleri’nin konumlarına değinmek faydalı olacaktır. Genellikle, Antakya şehrindeki siyasi çekişmelerin dışında kalan bu Türkmen Beyleri, Birinci Dünya Savaş öncesi ve esnasında giderek daha fazla önem kazanan ulusçu fikirlerden etkilendiler. Yaşadıkları bölgenin fiziksel olarak da Antakya’dan uzak olması nedeniyle siyasi çekişmelerde çok aktif olmayan Sünni Türkmen Beyleri, süreç içerisinde ulusçuluğun da etkisini arttırmasıyla, Antakya’daki İttihatçılarla daha yakın ilişkiler kurmaya başladılar. Türkmen Beyleri’nin bu konumuna karşılık, Tanzimat döneminde de sürdürülen Sünni siyasetinin Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde de sürdürülmesi ile Arap Aleviler bilinçli bir biçimde devlet işlerinden uzak tutuldu. Muhafazakar hükümet görevlileri, Arap Alevileri sürekli baskı altında tutarken, Sünni halk da aynı paralelde Arap Alevileri aşağılayıcı ve dışlayıcı tutumunu devam ettirdi. Diğer bir deyişle, İttihat ve Terakki Partisi de Arap Alevilerin bu ikinci sınıf kitle olma durumunu sona erdirdi.¹² Osmanlı Devleti döneminde, Antakya’da yüzyılların birikimi sonucu oluşan hiyerarşik yapı içerisinde genel olarak Arap Aleviler fakir, Sünniler ise zengin sınıfı oluşturmaya devam etti. Etnik-dini grupların sosyal sınıflar arasındaki konumları değişmezken, Faik Türkmen’in de vurguladığı

¹¹ Bu sürecin ayrıntıları için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.908-917. Hürriyet ve İtilaf Fırkası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918, Genişletilmiş Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s.294-315.

¹² A. Faik Türkmen, *Mufassal Hatay*, 1. Cild: *Coğrafya*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1937, s.223.

gibi, değişiklik en tepede yer alan Sünni Türk grubun üyelerinin pozisyonlarında gerçekleşiyordu.¹³

Ekonomik açıdan, Birinci Dünya Savaşı Antakya yöresinde farklı grupları farklı biçimlerde etkilemiştir. Türkmen Amik beyleri savaştan karlı çıkanların başında geliyordu. Amik beyleri, temel ekonomik kaynakları olan hububat fiyatlarının savaş sırasında dünya genelinde yükselmesiyle zenginliklerini daha da arttırma imkanı buldular. Tam tersine, Antakyalı büyük toprak sahiplerinin bir kısmı, zenginliklerini önemli ölçüde Asi vadisinde yetiştirilen ipeğe borçlu olduklarından, Birinci Dünya Savaşı sırasında ipek fiyatlarının düşmesi nedeniyle büyük ekonomik zarara uğradılar. Büyük toprak sahiplerinin savaş sırasındaki ekonomik kazanç veya kayıpları bir yana, Asi Vadisi'nde yaşayıp geçimini ipek böcekçiliği ile sağlayan Arap Aleviler de savaş sırasında büyük ekonomik zarara uğramıştır. Savaş sırasında ipeğin neredeyse hiç para etmeyecek kadar ucuzlaması nedeniyle, bu işle geçimini sağlayan Arap Aleviler açlık ve sefalet içine düştüler. Bu zorlu koşullar Arap Alevilerin Osmanlı Hükümetinden daha da soğumalarına neden oldu.¹⁴

Fransızların Antakya ve çevresini işgal etmesinden sonra meydana gelen olaylar, büyük ölçüde yerel unsurların çıkar hesapları tarafından şekillendirilmiştir. Bu hesaplamaları yapanlar ve olaylara yön verenler, Osmanlı döneminde olduğu gibi, Antakya şehrindeki elitler olmuştur. Halk ise kendisini, elitlerin çıkarları çerçevesinde giriştikleri faaliyetlerin ve elitlerin birbirleri ile mücadelesinin ortasında bulmuştur. Çıkarları doğrultusunda saf değiştirmekten çekinmeyen elitlerin birbirlerine karşı oluşturdukları gruplaşmalar, Osmanlı'nın son döneminde oluşan yapılar üzerinden devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde Antakya'da tam bir kargaşa ortamı oluşmuştu. Yerel yönetimlerin tümü ve iaşe işlerinin tamamı İttihat ve Terakki'nin kontrolü altında bulunuyordu. Şehirde ortaya çıkan iaşe sorunlarından dolayı her gün onlarca çocuk açlıktan ölüyordu. Yiyecek bulamayan insanların bazıları ot yiyerek beslenmeye çalışıyor, bu yüzden de dişleri yemyeşil bir hal alıyordu. Belirsizliğin hüküm sürdüğü ortamda şehirdeki elitler arasındaki çekişmeler yeniden alevlenmiş durumdaydı. Bereket Ailesi'nin öncülük ettiği büyük toprak sahibi elitler, çekilen tüm sıkıntıların sebebi olarak İttihatçıları

¹³ Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.904-906

¹⁴ Bu konuda bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay*, 3. Cild: *Tarih*, s.612; Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.913-915..

gösterip, halkı hükümetten soğutma gayreti içine girdiler.¹⁵ Savaş sonrası oluşan ortamda Osmanlı Devleti'nden umudu kesen büyük toprak sahipleri, Faysalcılarla işbirliği yaptı. Manda dönemi ve sonrasındaki Hatay Devleti sırasında da adlarından sıklıkla söz edilecek olan Suphi Bereket ve Mehmet Adalı'nın (Bkz. EK 2) öncülük ettiği büyük toprak sahipleri, Faysal adına hareket eden Arap milliyetçisi İbrahim Henano (Bkz. EK 2) ile birlikte, Antakya'da gerekli önlemleri aldıktan sonra, henüz savaşı resmen bitiren Mondros Silah Bırakışımı Sözleşmesi imzalanmamışken, 27 Ekim 1918'de Antakya'da Arap hükümetinin kuruluşunu ilan ettiler. Bu hükümetin kurulmasının kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarına daha iyi hizmet edeceğini düşünen Antakyalı büyük toprak sahipleri, Faysalcıların Antakya'daki liderliğini üstlendiler.¹⁶

Savaşın sona ermesinden sonra İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı topraklarında başlattıkları işgaller, bir süre sonra Fransa ile Faysal'a bağlı kuvvetleri karşı karşıya getirdi. 7 Aralık 1918'de Antakya'yı işgal eden Fransız kuvvetleri burada kurulmuş olan Arap hükümetine son verdiler. İşgalin ilk dönemlerinde, Antakyalı büyük toprak sahibi elitler, Fransızlarla uzlaşmaya çalıştı ve şehre yeni gelen işgal kuvvetleriyle ilişkilerini geliştirmek için çeşitli girişimlerde bulundular. Ancak, Sancakta oluşturulan Fransız yönetiminin yörede kalıcı olmaya dönük adımlar atmaya başlaması, bu çerçevede hayata geçirilen yeni uygulamaların büyük toprak sahibi grubun çıkarlarına zarar vermeye başlaması üzerine, bu grup taraftarları Arap hareketinin başlattığı direnişi daha fazla desteklemeye başladılar. Bu sırada, Halep'teki Faysalcılar, Fransız kuvvetlerinin Suriye'nin iç kesimlerine ilerlemesini engellemeye çalışıyor, bu açıdan da Antakya'da direniş hareketinin ortaya çıkmasını kendi çıkarları lehine görüyorlardı. Antakyalı büyük toprak sahibi grubun önde gelenlerinden birisi olan Suphi Bereket, Halep'e giderek Antakya'da kurulacak direniş hareketi için görüşmeler yaptı. Suphi Bereket kurulacak hareketin başına eski bir Osmanlı subayı olan Asım Bey'i getirmeye karar verdi. Suphi Bereket, Halep'e çağırdığı Asım Bey, Dedebeyzade Hakkı Bey, İzzettin Çavuş ve Mürselzade Ahmet Bey ile birlikte kurulacak teşkilat konusunda Faysalcılarla yeniden görüşmeler yaptı ve bu konuda uzlaşmaya vardı. Varılan uzlaşmaya göre, Fransızları bölgeden uzaklaştırmak amacıyla, Halep'teki Faysalcılar para ve silah yardımıyla bulunacak, Antakyalı büyük toprak sahipleri de yöredeki çetelerin

---

¹⁵ Konuralp, a.g.e., s.5.; Öcal, a.g.e., s.19-20.

¹⁶ Bkz. Konuralp, a.g.e., s.8.

örgütlenmesine ön ayak olacaktı. Bu görüşmede ayrıca çete liderlerine 30'ar, üyelere de 5'er altın maaş verilmesi kararlaştırıldı.¹⁷

B. Kontrolsüz Bir Direniş Gücü: Çeteler

Halep'ten para ve silah yardımı alan Asım Bey ve yanındakiler, Kasım 1919'da Kuseyr bölgesine gidip Fransızlarla mücadele edecek çeteleri oluşturmaya başladılar. Hızlı bir biçimde örgütlenen çeteler, Kuseyr'deki Türk köylerine yakın bir yerde bulunan Baslıkaya'da kendilerine karargah kurdular. Halep'ten aldıkları yardım ve köylerden topladıkları adamlarla güçlenen çeteler, bir süre sonra Fransızlarla çatışmaya girmeye başladı. Daha da ileri giderek, Antakyalı büyük toprak sahipleri ile birlikte hareket eden Yüzbaşı Asım, organize ettiği çetelerle birlikte, 13 Mart 1920'de Antakya'ya baskın düzenledi. Fransızlarla şehrin sokaklarında çatışmaya giren çete üyeleri, şehirde bulunan hapisaneyi basarak tutukluları serbest bıraktı. Şunu vurgulamak gerekir ki, bu dönemde bölgede bulunan çeteler Anadolu'daki direnişten ziyade Suriye'deki direnişin bir parçası durumundaydı. Bu çetelerin Faysalcılarla birlikte hareket ettiğinin önemli bir göstergesi, ilk baskından sonra karargahlarına dönen çetelerin, İdlip'e bir adam göndererek, Antakya baskınının başarıyla gerçekleştirildiğini Halep'e telgrafla bildirmeleridir. Bundan da önemli bir gösterge, baskından bir hafta sonra, Antakya şehrine hakim durumdaki surlara gelen çetenin, surların üzerine büyük bir Faysal bayrağı açması olmuştur. Şehre yapılan baskının ardından da çete üyeleri surlardan ve cami minarelerinden Fransız askerlerini ateş altına almaya devam ettiler.¹⁸

Şehirde yeterli askerleri olmayan Fransızlar, çeteleri şehirden uzak tutmayı başaramadı. Çetelerle Fransız kuvvetleri arasında günler süren çatışmalar şehrin içinde de devam etti. Çetelerle başa çıkamayan Fransızlar, şehrin belli bölgelerine yönelik günler süren bombardımana giriştiler. Şehirde tam bir kaosun sürdüğü bu günlerde halkın çoğu şehri terk

---

¹⁷ Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s. 932-936, 968-969; Konuralp, a.g.e., s.24; Melek, a.g.e., s.3.

¹⁸ Bu sürecin ayrıntıları konusunda bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.969-978; Konuralp, a.g.e., s.29-32.

edip çevredeki yerlere sığındılar. Antakya'ya çetelerin yaptığı baskınların ardından Asım Bey, Antakyalı büyük toprak sahipleri ile görüşüp çete adına para toplamaya başladı.¹⁹

Antakya ve çevresindeki çeteler bu faaliyetleri gerçekleştirirken Amik Ovası'nda da Fransızlara karşı mücadele başladı. Fransızlara karşı Amik'teki mücadelenin liderliğini ilk dönemlerde, Faysal'ın Antakya'daki temsilcisi konumundaki Suphi Bereket ile anlaşılan ve kendisinden düzenli aylık ödeme alan Mürselzade Ahmet Bey üstlenmiştir. Bir süre sonra, Suphi Bereket, Mürselzade Ahmet Bey ile anlaşmazlığa düştü ve bu bölgedeki hareketin başına Genççağazade Ahmet Bey getirildi. Suphi Bereket tarafından görevinden azledilen Mürselzade Ahmet Bey ise, Fransızlarla anlaşarak bölgede 2 yıl boyunca onlar adına milis komutanlığı yaptı.²⁰ Bu örnekte olduğu gibi, mücadele edilen tarafın bu kadar sık ve kolay değişmesi, Antakya yöresinde önde gelen kişilerin aslında belli "ulusal" ya da bağımsızlıkçı duygulardan çok, çıkarlarına göre hareket ettiklerinin bir göstergesi olmuştur. Aslında bu durum şaşırtıcı değildir. Çünkü dünyanın farklı yerlerinde yaşanan pek çok olayda, Thomas Haymes'in de vurguladığı gibi, elitlerin çıkarlarına göre kendilerini yeniden konumlandırma yoluna gittikleri ve bu çerçevede toplumsal olayları yönlendirmeye, belli şekillere sokmaya çalıştıkları görülmüştür.²¹

Fransızlarla çok sayıda çarpışmanın yaşandığı bu dönem, Halep'in Fransızlar tarafından işgali ile sona erdi. Halep'in işgali ile Amik'teki çeteler dağıldı ve mücadelenin bu safhası sona erdi.²² Burada şunu belirtmek gerekir ki, Suphi Bereket'in az önce bahsedilen ödemeleri dışında, Antakya'daki çetelere sağladığı gibi, Amik'teki çetelere de Halep'ten silah ve cephane akışını sağlamıştır.²³

İşgalin ilk dönemlerinde belirleyici olan Antakyalı büyük toprak sahipleri ve onlarla birlikte hareket eden çeteler, Antakya'da eski İttihatçılardan oluşan gurubu, Osmanlı ordusundan terhis olup şehre gelen ihtiyat zabitlerini ve eski Osmanlı memurlarını büyük baskı altına aldılar. Ancak bir süre sonra, çetelerin faaliyetleri sonucu Fransız askerlerinin

---

¹⁹ Bu sürecin ayrıntıları konusunda bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.980-992; ayrıca bkz. Konuralp, a.g.e., s.45; Çelenk, a.g.e., s.17; Melek, a.g.e., s.4.

²⁰ Öcal, a.g.e., s.33-34.

²¹ Bu konuda bkz. Haymes, a.g.e., s.554, 546.

²² Şubat-Ağustos 1920 arasında Fransızlarla yapılan çarpışmaların ayrıntıları için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.960-967.

²³ Konuralp, a.g.e., s.40.

Antakya'da rahat hareket edememesinden faydalanan eski İttihatçılar da şehirde örgütlenme imkanı buldular. Bu grup, Osmanlı Devleti'nin son döneminde İttihat ve Terakki'nin Antakya'daki lideri konumunda olan Türkmenzade Ahmet Ağa liderliğinde, Antakya'da gayri resmi bir 'Müdafaai Hukuk Cemiyeti' kurdu. Kurulan bu örgütün ikinci başkanlığını da Ahmet Ağa'nın kardeşi olan ve sonraki süreçte Hatay Devleti Meclis Başkanlığı'na gelecek olan Türkmenzade Abdülgani Bey (Bkz. EK 2) üstlendi.²⁴

Türkmenzade Ahmet Ağa'nın kurduğu cemiyet, eski İttihatçılar, savaştan dönen ihtiyat zabitleri ve sonraki süreçte Amik Ovası'nın hakimi durumundaki Reyhanlı Aşireti'nin Türkmen beylerini de kapsayan bir şekle büründü. Bu cemiyet faaliyetlerinde Türklük vurgusunu ön plana çıkarıyor, bölgede yaşayan Türklerin desteğini kazanmaya çalışıyordu. Cemiyet, Türklük vurgusunun yanı sıra, Anadolu'daki kurtuluş hareketinin ilk dönemlerinde olduğu gibi, Osmanlı sultanına bağlılığı savunan bir çizgideydi. Faaliyetleri çerçevesinde cemiyet, Antakya'daki Şeyh Ali Camisi'nde Osmanlı Padişahı adına Türkçe hutbe okunmasını sağladı.²⁵ Böylece Antakya'da Arap Hükümeti kurulması sonrasında Şerif Hüseyin adına Arapça okunmaya başlanan hutbeler konusunda harekete geçilmiş oldu. Hutbelerin halk üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, hutbenin yeniden Türkçe okunmasının önemli bir sembolik değeri vardır.

Türkmenzade Ahmet Ağa'nın telkini ile ihtiyat zabitleri de Fransızlarla mücadele eden çeteye katıldı ve çete içerisinde Anadolu'da başlayan direniş hareketinin propagandasını yapmaya başladılar. Türkmenzade Ahmet Ağa'nın cemiyeti güçlenirken, Asım Bey'in çete üzerindeki konumu giderek sarsılıyordu. Halep'in işgal edildiği haberleri yayılınca ihtiyat zabitleri çete içerisinde Türk propagandası faaliyetlerine hız verdiler. Tüm çete üyeleri toplanıp Halep'e doğru yola çıktıklarında, ihtiyat zabitleri çetenin Fransızlara teslim edileceği söylentilerini çıkararak İbrahim Henano ve yanında bulunan Antakyalı büyük toprak sahiplerine karşı isyan ettiler. Bu olaydan sonra da Kuseyr'deki çeteler büyük toprak sahiplerinden tamamen ayrılmış oldu. Faysal bayrağını yere atıp Kuseyr'e dönen çeteler,

---

²⁴ Bu süreçte Antakya'daki olayların ayrıntıları için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.980-981;

²⁵ Öcal, a.g.e., s.28; Konuralp, a.g.e., s.23.

karargahlarına Osmanlı bayrakları astılar. Çetenin saf değiştirmesi halk arasında da etkili oldu ve Antakya'daki çarşılarda da Osmanlı bayraklarının asıldığı görüldü.²⁶

İskenderun Sancağı'nda Fransızlara karşı yürütölen mücadele, genel karakteri açasından Halep'in Temmuz 1920'de Fransızlar tarafından işgaline kadar Faysalcı bir hareket durumundaydı. Her ne kadar İskenderun Sancağı'ndaki çetelerin liderleri bu dönemde çoğunlukla Türk idiyse de bunlar, Suriye'deki Faysalcılarla işbirliği halindeki Antakyalı büyük toprak sahipleri tarafından yönlendiriliyordu. Halep'in işgal edilmesinden sonraki süreçte ise, Antakya ve çevresindeki direnişin üzerinde Anadolu'da devam eden hareketin etkisi artmış, hareket giderek Anadolu'daki direnişin belirlediği bir şekle bürünmüştür.²⁷ Fransızlar, yenilgiye uğrattıkları Faysal'ın Suriye topraklarından ayrılmasını talep ettiler.²⁸ Halep'in Fransızların eline geçmesi ve Faysal'ın Suriye'den ayrılması Antakya'daki büyük toprak sahiplerinin durumlarını gözden geçirmelerine ve yeni arayışlar içine girmelerine yol açtı. Bu arayışlar sonucunda, Halep'in işgal edildiği dönemde İskenderun Sancağı'ndaki çete faaliyetlerinin baş aktörü konumundaki Suphi Bereket, kendisine bağlı olarak hareket eden Asım Bey'le birlikte Fransızlarla uzlaştı.²⁹ Daha önceki dönemlerde olduğu gibi çıkarları doğrultusunda hareket eden Antakyalı diğer büyük toprak sahipleri de değişen koşullarda, Fransızlara yakınlaşmayı, halk üzerinde sahip oldukları nüfuzlarını devam ettirebilmenin bir yolu olarak gördüler.³⁰

Fransızlara karşı İskenderun Sancağı'nda, Halep'in düşmesinden sonra yürütölen mücadelede ön plana çıkan kişi, ileride Hatay Devleti'nin cumhurbaşkanlığını yapacak olan Tayfur (Sökmen) Bey'dir. Tayfur Bey, Halep'in işgal edilmesinden önceki süreçte, 1920 yılı başlarında Maraş'a giderek oradaki 2. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey'le görüşmüştür. Tayfur Bey ile Selahattin Adil Bey arasında sonraki süreçte de görüşmeler yapılmıştır. Bu dönemde Fransızlar, Kuseyr'de bir baskın düzenleyip, Ankara Hükümeti tarafından görevlendirilmiş olan Yüzbaşı Bedri'nin komuta ettiği çetelere büyük bir darbe indirmişlerdi.

²⁶ Bu olayların gelişimi hakkında bkz. Konuralp, a.g.e., s.49-59; Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.995-997.

²⁷ Yerasimos, a.g.e., s.182.

²⁸ Suriye'den ayrılan Faysal'ı İngiltere'nin Filistin Yüksek Komiseri Hayfa'da resmi törenle karşıladı. Daha sonrasında ise İngiltere, Faysal'ı yeni kurulan Irak Krallığı'nın başına geçirdi. Khoury, *Urban notables and Arab nationalism*, s.92; Yerasimos, a.g.e., s.169; Cleveland, a.g.e., s.187.

²⁹ Öcal, a.g.e., s.41.

³⁰ Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.1002-1003.

Bu yüzden, Adil Bey, ‘Antep Müdafii Özdemir Bey’ ile birlikte Tayfur Bey’i bölgedeki direnişe komuta etmekle görevlendirdi. Yeni örgütlenmeye göre, Kuseyr ve havalisi Kuvay-ı Milliye komutanlığını Özdemir Bey, Kürdağı ve havalisi Kuvay-ı Milliye komutanlığını ise Tayfur Bey üstlenecekti. Aldığı talimatlar doğrultusunda İskenderun Sancağı’na dönen Tayfur Bey burada hazırlıklara başlamıştır. Adana cephesinden ayrılan bir grup askerin de kendisine katıldığı Tayfur Bey, hazırlıklarını tamamladıktan sonra Beylan’da Fransızlara karşı mücadele etmeye başladı. Tayfur Bey bu süreçte Fransızlarla çok sayıda çatışmaya girdi. İlerleyen süreçte, Fransızların artan baskısı karşısında Maraş’a giden Tayfur Bey, daha sonra Hassa’ya giderek mücadeleye orada devam etti. Bir süre sonra da, Maraş’taki 2. Kolordu Komutanlığı’ndan Fransızlarla barış görüşmelerinin başlaması nedeniyle mücadelenin durdurulması ve kuvvetlerin Maraş’a çekilmesi yolunda emir alan Tayfur Bey, kuvvetlerini alarak Maraş’a çekildi. Birkaç gün sonra, aldığı emir üzerine Özdemir Bey de Maraş’a çekildi.³¹

C. Türk-Arap ve Sünni-Alevi İlişkileri Bağlamında Direniş Hareketi

Genel itibariyle değerlendirildiğinde, Fransızlara karşı yürütülen mücadelede göze çarpan önemli unsurlardan birisi Türklerle Araplar arasındaki işbirliğidir. Bu işbirliği, Halep’in işgal edilmesinden sonra da devam ettirilmiştir. Bu süreçte Suriyeli direniş liderleri ile yakın işbirliği kurulmuştur. Suriye’deki direnişin liderlerinden birisi olan İbrahim Henano, Antakya yöresindeki çetelerle bağlantıya geçip ortak düşman olan Fransızlara karşı birlikte mücadele etmek istediğini bildirmiştir. Kuseyr’de gerçekleşen bu görüşmenin ardından, Henano Maraş’a giderek oradaki Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey ile aynı konuyu görüşmüş, Adil Bey’den bu konuda yardım almıştır. Bu görüşmenin ardından Henano, Kefertarım’e dönerek orada Fransızlarla mücadelesini devam ettirdi ve sonraki süreçte de, Kuseyr’deki çetelerle Henano’nun çetesi arasındaki işbirliği devam etti.³² Özdemir Bey,

---

³¹ Tayfur Bey’in aktardığı bu sürecin ayrıntıları için bkz. Sökmen, a.g.e., s.44-56. Bu konuda ayrıca bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.1000-1011, 1024-1025; Nur, *Özdemir Bey’in Hatay ve Musul Harekatı*.

³² Sökmen, a.g.e., s.41-43.

bölgeye gidip direnişi yeniden örgütlemeye başladığında, Henano'ya da direktifler verdi ve Fransızlara karşı birlikte mücadele ettiler.³³

Fransa'ya karşı yürütülen işbirliğine rağmen Türklerle Araplar arasındaki güvensizlik tam olarak aşılamadı. Maraş'taki Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey'i ziyaret eden Antakyalı direnişçiler, Henano'dan duydukları rahatsızlığı aktardılar. Ancak komutan kendisini ziyaret edenlere, Araplarla birlikte hareket edilmesini, din kardeşliği üzerinden hareket edilerek aradaki sorunların unutulmasını ve ortak düşman olan Fransa'ya karşı birlikte savaşılması gerektiğini telkin etmiştir. Selahattin Adil Bey bu görüşmede ayrıca, Henano'nun üzerine ne kadar Fransız kuvveti çekerse Maraş ve bölgede mücadele eden Kuvay-ı Milliye'nin yükünün o oranda hafifleyeceğini söyleyerek, Henano'nun gücünün artmasının Türkler açısından olumlu sonuçları olduğunu vurgulamıştır.³⁴ Ankara Hükümeti bu süreçte sadece Türklere değil, aynı zamanda Fransızlarla mücadele eden Araplara da silah yardımıyla bulunmuştur.³⁵ Henano ile Anadolu'daki Kuvay-ı Milliye arasındaki ilişki, Ankara Hükümeti'nin Fransa ile anlaşmaya varmasına kadar devam etti.³⁶ Etkisini giderek arttıran Henano'nun liderliğini yaptığı hareket, kuzey Suriye'nin önemli bir kısmını kontrol eder duruma geldi. Ancak, 1920 yılı sonlarından itibaren Henano'nun bağımlı olduğu Türk yardımları azalmaya başlayınca, hareket de zayıflamaya başladı. Türklerden gelen yardımın azalmasına bölgedeki Fransız kuvvetlerinin de takviye edilmesi eklenince, Nisan 1921 itibarıyla Henano'nun kuvvetleri Fransızlar tarafından önemli ölçüde kontrol altına alınmış oldu.³⁷ Mücadelesini sürdürdüğü süreçte, Henano, Selahattin Adil Bey ile vardığı uzlaşma çerçevesinde, yaptığı faaliyetler ve bölgedeki durumla ilgili Adil Bey'e ayrıntılı raporlar göndermeye devam etmiştir.³⁸ Henano'nun, Anadolu'daki Kuvay-ı Milliye ile işbirliği yapması, sonraki süreçte hayatını kurtarmıştır.³⁹ Filistin'e kaçan Henano, İngilizler tarafından yakalanıp Fransızlara teslim edildi. Fransızların yaptığı yargılamada idama mahkum edilen

³³ Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.1031; Umar, a.g.e., s.472-475.

³⁴ Aktaran, bu görüşmeye katılan Antakyalılardan birisi olan Nuri Aydın (Konuralp)dır. Bkz. Konuralp, a.g.e., s.80.

³⁵ Genelkurmay ATASE Arşivi'nden aktaran Yaşar Demir ve Kenan Şen, "Doğuş Dönemi itibarıyla Türk-Arap Milliyetçiliği: İşbirliğinden Çatışmaya" Akademik Ortadoğu, Cilt 5, Sayı 2, 2011, s.120.

³⁶ Akyol, a.g.e., s.67-68; Altuğ, a.g.t., s.42;.

³⁷ Fieldhouse, a.g.e., s.283.

³⁸ İbrahim Henano tarafından 2. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey'e gönderilen raporların bazılarını tam metni için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.1055-1056, 1061-1063, 1070-1071.

³⁹ Fieldhouse, a.g.e., s.283.

Henano, Kuvay-ı Milliye ile yaptığı işbirliği sayesinde bu cezadan kurtuldu. Fransızlarla Ankara Hükümeti arasında yapılan anlaşma çerçevesinde devreye giren Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa, Henano'yu idamdan kurtarıp serbest bırakılmasını sağladı.⁴⁰

Fransızlara karşı oluşturulan çetelerin İskenderun Sancağı'ndaki faaliyetlerinde yerel dinamikler, çatışmalar ve eski düşmanlıklar büyük rol oynamıştır.⁴¹ Kurulan çeteler, sadece Fransızlarla mücadele etmemiş, aynı zamanda yağmacılık ve soygunculuk işlerine de karışmıştır.⁴² Çeteler, sadece Fransızları değil, aynı zamanda yöredeki bazı grupları da hedef almıştı. Mezhepsel açıdan bakıldığında, çetelerde belli özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Çoğunluğu Sünni kişilerden oluşan çetelerin bu özellikleri, zaman zaman çete faaliyetlerinde belirleyici bir unsur olabilmekteydi. Nitekim, Mart 1920'de Antakya'ya baskın düzenleyen çeteler, baskın sırasında Fransız askerleri dışında Arap Alevilere, Hıristiyanlara ve bazı Türklere karşı da saldırılar düzenlediler. Antakya'nın Dörtayak adı verilen bölgesinde yaşayan Arap Aleviler, baskın sırasında kendilerine yönelik yoğun saldırılar nedeniyle, Arap Alevilerin çoğunlukta olduğu Affan mahallesine sığındılar ve burada çetelere karşı çeşitli savunma tedbirleri alma yoluna gittiler.⁴³

İskenderun Sancağı'ndaki çetelerin, etnik-dini özellikler ekseninde bazı grupları hedef almaları Antakya baskını ile sınırlı kalmamıştır. Bölgedeki çeteler, eskiye dayanan etnik-dini gerilimlerin yeniden çatışmaya dönüşmesine de neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Suriye'nin Lazkiye Sancağı içinde kalan Sahyun bölgesindeki Arap Aleviler ile Sünniler arasında kökeni eskilere dayanan çatışma⁴⁴ yeniden alevlenmiş ve oradan kaçan Sünni Sahyunlular Antakya yöresine gelmişlerdir. Genelde çetelerle birlikte hareket eden Sahyunlular özellikle bölgedeki Arap Alevileri hedef alan eylemler düzenlemişlerdir.

Fransız işgalinin ilk döneminde yetersiz asker sayısı nedeniyle Antakya'da şehir merkezinde, özellikle de kırsal kesimlerde tam bir kargaşa hüküm sürmüştü. Fransızların çetelerle mücadelede yetersiz kalması üzerine Antakya'nın çevresindeki bölgelerde yaşayan

---

⁴⁰ Sökmen, a.g.e., s.57.

⁴¹ Altuğ, a.g.t., s.37.

⁴² Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. Cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.944.

⁴³ Altuğ, a.g.t., s.56-57.

⁴⁴ Osmanlı Arşiv belgelerinde Sayhun'daki Aleviler ile Sünniler arasında meydana gelen çatışmaları konusunda 1890'da belgelere rastlamak mümkündür. Bu konudaki belgelerin tam metin ve transkripsiyonu için bkz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)*, s.142-145.

Arap Aleviler, yerel liderleri öncülüğünde, kendilerini hedef alan çetelere karşı örgütlenip savunma tedbirleri almaya başladılar. Bu çerçevede Yukarı Döver Köyü'nden başlayıp, Harbiye ve Dursunlu'ya kadar uzanan dağlarda çetelere karşı savunma tedbirleri alındı. Belli aralıklarla nokta mevzilerin oluşturulduğu bu hatta sürekli nöbet tutuldu. Benzer tedbirler, Süveydiye'de de alındı.⁴⁵ Ancak, özellikle Antakya şehir merkezine uzak bölgelerdeki Arap Alevileri kendilerini savunabilecek durumda değildi. Arap Alevilerin daha az olduğu Kuseyr (şimdiki Altınözü) bölgesindeki Bayra Köyü'ne (şimdiki adı Akdarı) saldıran çetelerin bir kısmı, burada köylülerin çoğunu yağhaneye toplayıp, kapıları kapatarak binayı ateşe verdiler, insanları canlı canlı binanın içinde yaktılar. Aynı köyde, kaçmaya çalışan köylüleri yakalayıp arka arkaya dizip ateş ettiler, böylece fazla kurşun harcamadan birden fazla kişiyi öldürmüş oldular.⁴⁶

---

⁴⁵ Yörede hala bu savunma önlemlerinin nasıl gerçekleştirildiğine dair çok sayıda hikaye anlatılır. Yapılan görüşmede H. E. bu savunma önlemleriyle ilgili şunları aktarmıştır: “Harbiye halkı çetelere karşı İbrahim Ağa Tuhani liderliğinde direndi. Harbiye'ye inemediler. Döver'den Dursunlu'ya kadar mevziler oluşturup çetelerin bu tarafa gelmelerine izin vermediler [bahsedilen iki nokta arasında uzanan paralel bir dağ sırası iç kesimlerle Harbiye'yi ayıran doğal bir set gibi uzanmaktadır]. [...] Hatta İbrahim Ağa Tuhani, oğlu Yusuf Ağa'yı da bir mevziye gönderdi. Günlerden bir gün oğlu mevziyi terk edip evine geldi, babası onu gördü ve ona 'burada ne yapıyorsun' diye sertçe sordu, oğlu da elbiselerini değiştirip banyo yapacağını söyleyince babası 'ne elbiselerini değiştireceksin, ne de banyo yapacaksın, derhal geriye mevzine dön' diyerek onu mevziye geri gönderdi. Evet valla, ona dedi ki, 'sen geldin, yarın senden başkası da gelecek. Gelmek yok, şimdi oraya geri gideceksin' dedi. Disiplin uyguladı, tüm Harbiye halkı da birbirine destek oldu. Hatta biri adak yapacaksa orada nöbet tutanlar yesin diye yukarı [mevzilere] gönderilirdi tüm yiyecekler.” H. E. ile yapılan görüşme, 31 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya. Bu konuda ayrıca bkz. Et-Tavil, a.g.e., s.352-353; Altuğ, a.g.t., s.57. Son zamanlarda, çetelerin Alevilere yönelik saldırıları yazılan hikaye/romanlara konu olmaya başlamıştır. Bu olayları konu alan hikayelerden birisi, Aziz Büyükaşık tarafından yazılmış ve yazı, dizi şeklinde *Yakto Dergisi*'nden yayınlanmaya başlamıştır. Bkz. Büyükaşık, Aziz, “Kayıp Bir Dönemin Hikayesi”, *Yakto*, Yıl: 1, Sayı:3, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, s.12-14. Hikayenin sonraki bölümleri için aynı derginin sonraki sayılarına bakınız.

⁴⁶ M. U. ve eşi ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Akdarı (Beyra) Köyü, Altınözü. Bu konuda ayrıca bkz. Et-Tavil, a.g.e., s.356-357. Nuri Aydın Konuralp kitabında, Sahyunlularla kurulan çeteler arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Konuralp'e göre, Lazkiye'nin Sahyun ilçesinde Alevilerle Sünniler arasında çıkan çatışmada, Sünni Sahyunlular Asım Bey'den yardım almış ama buna rağmen bölgede tutunamayıp Cisirişuğur bölgesine göç etmek zorunda kalmışlardır. Sayhunlu bu kişilerin 100 kadar silahlı adamı olduğu bilgisini aktaran Konuralp, bunların zaman zaman Asım Bey ile birlikte hareket ettikleri bilgisini de vermektedir. Buna rağmen Konuralp, Sahyunluların İskenderun Sancağı'nda gerçekleştirdikleri ve mezhepsel farklıktan başka sebebi bulunmayan saldırıların sorumluluğundan çeteleri uzak tutmak için, Sahyunluların diğer çetelerden ayrı tutulması gerektiğini vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. Bkz. Konuralp, a.g.e., s.46, 118. Ancak Konuralp'in aktardıklarına rağmen, Sahyunluların bölgedeki faaliyetlerini Asım Bey ve çetelerin bilgisi ve hatta yardımı olmadan gerçekleştirdiklerini ileri sürmek pek gerçekçi görünmemektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen bu olaylar, bölgede yaşayan Arap Aleviler arasında Sünnilere karşı şüpheli yaklaşımın yeniden üretilmesine neden oldu. Günümüzde bile bölgede sıklıkla anlatılan, hikayelere konu olan bu saldırılar, gerçekleştikleri zaman diliminde Arap Alevilerin Sünni kesimi algılama şeklinde belirleyici bir rol oynamıştır. Beyra'daki katliam, benzer biçimde, bölgede yaşayan diğer topluluklar üzerinde de derin izler bırakmıştır. Bölgede yaşayan ve Hristiyan Ortodoks Papazı olan B. B. da kendisiyle yapılan görüşmede bu olaydan söz etmiştir. B. B. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü.

Hemen belirtmek gerekir ki, çetelerin İskenderun Sancağı'nda Arap Alevileri hedef alan yukarıda aktarılan eylemlerinden, “Sünniler Fransız işgaline karşı çıktı, Arap Alevileri karşı çıkmadı, bu nedenle de çeteler bunları hedef aldı” gibi bir sonuç çıkarmak hatalı olur. Tam tersine, özellikle işgalin ilk dönemlerinde bazı bölgelerde Arap Alevilerin de Fransızlara karşı önemli direnişler gösterdiği görüldü.⁴⁷ Arap Alevilerin Fransız işgaline karşı topyekun bir direniş göstermemesinde, bu kesimin, işgalin ilk döneminde direnişin öncülüğünü yapan Faysalcılar tarafından savunulan Arap milliyetçiliğine uzak durmasının rolü olduğunu söylemek mümkündür. Arap milliyetçiliğine olan mesafeye rağmen Arap Alevileri de, daha çok yerel niteliklerden kaynaklanan sebeplerle, Fransızlarla bazı bölgelerde mücadeleye girmiştir. Bu açıdan Arap Alevilerin en önemli direniş sergilediği bölge, Sancak sınırları dışında bulunan Lazkiye olmuştur. Fransızların Kasım 1918'de Lazkiye'yi işgal edip iç kısımlara ilerlemeye başlaması üzerine bölgedeki Arap Aleviler, Şeyh Salih liderliğinde, Fransızların kendi bölgelerini işgal etmelerine karşı direnişe geçtiler. Her ne kadar direniş Arap milliyetçiliğinin tetiklediği bir hareket değildiysen de, direnişin başlamasının ardından Şeyh Salih, Faysalcılardan yardım aldı. Faysalcıların yenilgiye uğratılmasının ardından da direnişi sürdüren Şeyh Salih, Anadolu'daki direniş hareketinden de önemli destek görmüş ve bu destek Ekim 1921'deki Ankara Anlaşmasına kadar devam etmiştir.⁴⁸ Bölgeden gönderilen raporlardan, Şeyh Salih'in direnişinin Anadolu'da Fransızlara karşı verilen mücadeleye olumlu katkısı açıkça görülebilmektedir. İbrahim Henano, 28 Aralık 1920'de 2. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey'e gönderdiği raporda, Fransızlara karşı en güçlü direniş noktasının Şeyh Salih olduğunu belirterek bu hareketin Fransızlara karşı gerçekleştirilen mücadeleye katkısını vurgulamıştır. 5 Temmuz 1921'de Özdemir Bey tarafından Şeyhköy'den, yine Selahattin Adil Bey'e gönderilen bir başka raporda, Şeyh Salih'e karşı Fransızların büyük yığınak yaptığı ve direnişe sadece şeyhin aşiretinin devam ettiği, onlara destek verilmesi gerektiği belirtilmekteydi.⁴⁹

---

⁴⁷ Shields, a.g.e., s.89.

⁴⁸ Fieldhouse, a.g.e., s.283. Nuri Aydın Konuralp, kitabında Şeyh Salih ile Mustafa Kemal arasında yakın ilişkiler kurulduğunu ve birbirlerine karşılıklı olarak hediyeler gönderdikleri bilgisini aktarmaktadır. Bu konuda bkz. Konuralp, a.g.e., s.47.

⁴⁹ Bu raporların tam metni için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. Cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.1055-1056, 1100-1104.

II. MANDA DÖNEMİNDE YEREL TOPLULUKLAR VE YÖNETİM

A. Fransız Çıkarları ve Sancak'taki İdari Yapı

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Osmanlı topraklarında işgale başlayan Fransa, işgalin ilk dönemlerinden itibaren kontrol altına aldığı bölgelerde kalıcı olabilmek amacıyla bir takım önlemler alma yoluna gitti. Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi, Fransa'nın Suriye politikasının belirlenmesinde Kuzey Afrika deneyiminin önemli etkileri olmuştur. Nitekim, Fransız Manda rejiminin ilk yıllarında Suriye'de görev yapan Fransız yetkililerin çoğu, daha önce Kuzey Afrika'da görev yapmış kişilerden oluşuyordu.

Fransa tarafından işgal edilen bölgelerde alınan önlemlerin önemli bir kısmını, oluşturulan idari bölümlenme oluşturmuştur. En basit ifadeyle 'böl-yönet' olarak tanımlanabilecek bu yaklaşım çerçevesinde Fransa işgal ettiği bölgelerde, kendisine karşı gelebilecek büyük bir güç unsurunun oluşmasını engelleyebilmek amacıyla, işgal bölgelerini etnik, dini ve yöresel özellikleri dikkate alarak mümkün olduğu kadar küçük bölümlere ayırma yoluna gitti. Henüz savaş devam ederken oluşturulmaya başlanan bu politika çerçevesinde Suriye'nin tek bir birim olarak bir arada tutulması yerine mümkün olduğu kadar çok sayıda birime bölünmesiyle Suriye genelinde azami seviyede kontrol ve nüfuz sağlanması hedefleniyordu. Bu şekilde, Fransız çıkarları için en büyük tehditlerden birisi olarak görülen Arap milliyetçiliğinin yayılması önlenerek iç bölgelerdeki birkaç şehirle sınırlı kalması sağlanabilecekti. Fransa'da en önemli savunucusu Robert de Caix olan bu yaklaşımın başarılı olabilmesinde, Suriye'nin farklı bölgelerinde bulunan etnik ve dini gruplar kilit bir öneme sahipti. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse, Fransa, Suriye'de çıkarlarına bir tehdit olarak gördüğü bütünleşmeyi değil, mevcut farklılıklar üzerinden işgal ettiği bölgelerde ayrışmayı teşvik eden bir yaklaşım benimsemiştir. Fransa'nın ayrışmayı ön plana çıkaran bu politikasında belli bölgelerde bulunan etnik ve dini azınlıklar kilit öneme sahipti.⁵⁰

---

⁵⁰ Fransa'nın işgal ettiği bölgelerdeki genel politikasıyla ilgili olarak bkz. Rabionovich, a.g.e., s.696-697; Khoury, "Factionalism among Syrian Nationalists during the French Mandate", s.452-453; Watenpaugh, a.g.e., s.367; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.20; Seda Altuğ, "Suriye Arap Milliyetçiliğinde Vatan ve Suriyelilik (1919-1939)", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No.39, Ekim, 2008, s.80-81; Sofuoğlu ve Dağıstan, a.g.e., s.15; Umar, a.g.e., s.455-466; Cleveland, a.g.e., s. 245; Pipes, a.g.e., s.18-33; Shambrook, a.g.e., s.13, 70.

Fransa'nın böl-yönet politikasını ilk hayata geçirdiği yerlerden birisi Antakya yöresi olmuştur. İngiliz ve Fransızlardan oluşan geçici askeri idare, Fransız işgalinin henüz ilk günlerinde, 27 Kasım 1918'de "İskenderun Sancağı"nın kurulduğunu ilan etti. Fransa'nın Suriye'yi çok sayıda birimlere bölme yaklaşımı çerçevesinde, Suriye 1 Eylül 1920'de Büyük Lübnan, Şam, Alevi ve Halep olmak üzere 4 bölgeye ayrıldığında, İskenderun Sancağı daha önce tanınan özerk statüsü korunarak, Halep Hükümetine bağlandı.⁵¹ Şunu belirtmek gerekir ki, oluşturulan bu bölümlerde, Suriye'deki mevcut koşullardan çok Fransa'nın çıkarları belirleyici olmuştur. Arap Alevilerin Suriye'nin geri kalan kısmındaki insanlarla birlikte hareket edebilmelerini önlemek amacıyla Fransa ilk dönemde ayrı bir 'Alevi Devleti' kurma yoluna gitti.⁵² Aynı yaklaşımın bir ürünü de Suriye'den ayrı bir Lübnan devleti kurulmasıdır. Tarihsel olarak Lübnan'daki Marunilerin hamisi olan Fransa, bu nedenle sonraki düzenlemelerde de Lübnan'ı ayrı bir birim olarak tutmaya devam etmiştir. Fransa'nın Lübnan'a verdiği önemin bir göstergesi olarak, manda rejiminden sorumlu Fransız Yüksek Komiser Beyrut'ta ikamet etmiştir. Suriye'de ise daha çok suni faktörler üzerinden ayrı birimler oluşturma yoluna giden Fransa, kendi belirlediği idari yapılanmada çıkarlarına göre değişiklikler yapmaktan çekinmemiştir.⁵³

Fransa'nın Suriye'nin idari yapılanmasında gerçekleştirdiği sık değişikliklere rağmen, İskenderun Sancağı'nın özerk statüsü manda dönemi boyunca devam etmiştir. Nitekim, 1922'de Şam, Halep ve Alevi bölgeleri bir federasyon altında toplandığı zaman da İskenderun Sancağı'nın Halep'e bağlı özerk konumu devam etti. Ancak uzun ömürlü olmayan bu federasyon 1924 sonunda dağıtıldı. Bunun yerine 1925 başında, Halep ve Şam'ı içine alan Suriye Devleti, bugünkü Lübnan'ın bulunduğu bölgede Büyük Lübnan Devleti, Arap Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Lazkiye ve çevresinde Alevi Devleti ve Dürzi Dağı'nı içine alan bölgede de Cebeli Dürzi Devletlerinden oluşan bir yapı oluşturuldu. Bu yeni düzenleme çerçevesinde Suriye Devleti'ne bağlanan İskenderun Sancağı özerk konumunu korumuştur.⁵⁴ Bundan sonraki süreçte yapılan daha başka değişikliklere rağmen, İskenderun Sancağı'nın özerk konumu sürekli korunmuştur.

⁵¹ İdari alandaki düzenlemelerle ilgili bkz. Duran, a.g.e., s.49, 86; Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s. 214.

⁵² Shields, a.g.e., s.89.

⁵³ Bu konuda bkz. Fieldhouse, a.g.e., s.63; Ada, a.g.e., s.75.

⁵⁴ 1922'te kurulan federasyonun ilk başkanlığını Suphi Bereket yapmıştır. İdari alanda yapılan değişikliklerin ayrıntıları için bkz. Umar, a.g.e., s.455-462. Bu konuda ayrıca bkz. Duran, a.g.e., s.86.

Fransızların işgalin ilk dönemlerinden itibaren İskenderun Sancağı'ndaki uygulamaları bölgede kalıcı olma hedeflerini net bir biçimde ortaya koymaktadır. Fransızlar, İskenderun Sancağı'nda önemli alt yapı çalışmalarının yapılmasını sağlamış, çok sayıda görkemli bina, yol ve köprü inşaatı 1920'ler ve 1930'larda tamamlanmıştır. Özellikle İskenderun'da büyük bir liman kurmayı hedefleyen Fransızlar, şehirde çok sayıda kamu binası inşa ettiler.⁵⁵ Bunlara ilave olarak, Kadastro İdaresi oluşturularak Sancak'taki şehir ve köylerin kadastro planları hazırlandı. Sancak'taki bazı cadde, yol ve meydanlara Fransızların ünlü şahsiyetlerinin adları veya Fransızca isimler verilerek,⁵⁶ bir anlamda bölge Fransızlaştırılmaya çalışıldı.

Fransız yöneticiler İskenderun Sancağı'nda, Suriye'de uyguladıkları politikanın paralelinde bir politika takip etmişlerdir. Fransızların amacı, İskenderun Sancağı'nda hiçbir grubu hak iddia edebileceği baskın bir çoğunluk haline getirmemektir.⁵⁷ Arapça, Türkçe, Kürtçe, Çerkezce, ve Ermenice başta olmak üzere en az 5 farklı dilin konuşulduğu ve kutsal günleri Cuma, Cumartesi ve Pazar olan 16 farklı din ve mezhebin üyelerinin bulunduğu Sancak'ta⁵⁸ Fransa'nın bu konuda işi, Suriye'nin diğer bölgelerinden daha kolay oldu. Çünkü Sancak'ta birbirine karşı kullanılacak çok sayıda grup vardı ve bu grupların bir araya gelip bir bütün oluşturarak Fransız işgalini ortadan kaldıracak bir seviyeye ulaşmaları, gruplar arasında geçmişten kalan kötü anılar, dinsel ve etnik farklılıklar nedeniyle çok zordu.

Fransız yöneticiler İskenderun Sancağı'nda bulunan dinsel ve etnik grupların aralarındaki farklılıklardan yararlanıp kendi yönetimlerini sağlamlaştırmaya çalışırken, bölgede mevcut çeşitliliğin daha da artmasını teşvik etmişlerdir. Bu doğrultuda, Fransız yetkililer, 1921 Ankara Anlaşması sonrasında özellikle Kilikya'dan kaçan Ermenilerin önemli bir kısmının Sancak'ta yerleşmelerini sağladılar.⁵⁹ Bu göçler sonucunda, Sancak'taki yerleşik halklardan biri olan Ermenilerin nüfusu önemli oranda artmış oldu. 1928 yılında MC,

⁵⁵ Fransızların Sancak'taki imar faaliyetleri konusunda bkz. Tekin, *Hatay*, s.239; Duran, a.g.e., s.194.

⁵⁶ İskenderun'da sahile paralel inşa edilen 12 km uzunluğundaki geniş caddeye "Boulevard Cayla" adı verilirken, bu cadde üzerinde yer alan büyük meydana, Fransız Yüksek Komiseri General Henri Gouraud'a atfen "Place Gouraud" adı verildi ve meydana çıkan ara yollara da "Rue Marechal Foch" ve "Rue Beaugard" adları verildi. Bkz. Duran, a.g.e., s.193-195.

⁵⁷ Öcal, a.g.e., s.145-146; Shields, a.g.e., s.35.

⁵⁸ Shields, a.g.e., s.9, 19; William Hale, *Türk Dış Politikası, 1774-2000*, çev. Petek Demir, İstanbul: Mozaik, 2003, s.60.

⁵⁹ Kilikya'dan kaçan Ermenilerin sayısının 175 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan 80 bin kadarı Suriye'ye göç etti ve bu Suriye'ye göç edenlerden en azından 20 bin Ermeni İskenderun Sancağı'na yerleşti. Bkz. Güçlü, a.g.e., s.23-24.

Anadolu'dan göç eden Ermenilerin yerleştirilmeleri için İskenderun Sancağı'nda dört köyün inşa edilmesini finanse etti.⁶⁰

Kurulan manda rejimi altında, Fransızlar tüm bölgeyi sıkı bir denetim altında tutabilecekleri bir sistem kurdular. Her bölgede oluşturulan yerel meclisler sembolik olmanın ötesine pek geçemiyordu. Her ne kadar Fransızlar, yönetsel açıdan kurdukları özerk birimlere yetki devri gerçekleştirmiş gibi görünseler de, bütün nihai kararların Beyrut'ta oluşturulan Fransız Yüksek Komiserliği'nin onayından geçmesi gerekiyordu. Yüksek Komiser'in atadığı yerel temsilciler, Sancaktaki idari birimlerin aldığı tüm kararları denetlemekteydi. Önemli konularda alınan kararlar ancak Yüksek Komiser'in onayından geçtikten sonra geçerli olabiliyordu. Onay zorunluluğu, Fransızların kurduğu yerel meclisler için de geçerliydi. Bu meclislerin kararları üzerinde Yüksek Komiser veto yetkisine sahipti.⁶¹ Yargı alanında, eski Osmanlı sivil ve şeriat mahkemeleri devam ettirildi, ancak Fransız yargıçların bu mahkemeler üzerinde de kontrol yetkileri vardı. Bunlar dışında, Yüksek Komiser, vakıflar üzerinde de kontrol ve alınan kararları veto etme hakkına sahipti.⁶²

İskenderun Sancağı da, manda rejiminin kurulduğu diğer bölgelerde olduğu gibi, Yüksek Komiserliğin sıkı bir denetimi altındaydı. Kurulan yönetim sistemi çerçevesinde İskenderun Sancağı'nda bütün yetkiler Fransızların elinde toplanmaktaydı. Sancak'ta, Yüksek Komiser'in atadığı delege en yetkili kişi konumundaydı. Delege, Sancak dahilinde bütçeyi ve alınan kararları denetliyor, verilen kararlarda nihai onayı veriyordu. Sancak dahilindeki kazalarda, Delegeye bağlı olarak çalışan, bölgenin politik ve güvenlik işleriyle ilgilenen birer Delege yardımcısı atanmıştı. Kazaların başında kaymakamlar bulunmakla birlikte, Sancak dahilindeki esas yetkili Delege idi.⁶³

İskenderun Sancağı'ndaki ilk dönemlerinden itibaren Fransız yöneticiler, oluşturdukları yönetime yerel destek sağlayabilmek için bir takım önlemler aldılar. 1921'de alınan kararla, üyelerinin 4'ü atamayla, 8'i seçimle belirlenecek olan "İdare Meclisi"

---

⁶⁰ Dört köyden biri Musa Dağ'da, üçü Amik Ovası'nda kurulmuştur. Robert B. Satloff, "Prelude to Conflict: Communal Interdependence in the Sanjak of Alexandretta, 1920-1936", *Middle Eastern Studies*, Vol. 22, No.2, April 1986, s.150.

⁶¹ Ada, a.g.e., s.81-82.

⁶² Fieldhouse, a.g.e., s.261.

⁶³ Aziz Büyükaşık, "Bir Fransız (Pierre Bazantay)'ın Gözüyle Hatay'ın O Yılları", *Yakto*, Yıl: 5, Sayı: 14, Temmuz-Ağustos-Eylül 2009, s.20.

kurulması kararlaştırıldı. Seçilecek üyeler, Sancak'ta bulunan etnik ve dini grupların nüfus içindeki oranlarına göre dağıtılacaktı.⁶⁴ İdare Meclisi'nin kurulmasının yanı sıra, Fransız yöneticiler ayrıca yörenin önde gelen kişileri ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştılar. Çünkü manda sistemi doğrudan bir yönetim şekli değildi. Bunun başarılı olabilmesi için yönetime destek olacak kişilere ve gruplara ihtiyaç vardı.⁶⁵ Fransız yöneticiler, kendilere yakın kişilerden bölgenin önde gelen kişileri hakkında bilgi toplayıp gün geçtikçe yöreyi daha fazla tanıma imkanı buldular. Memur alımlarında topladıkları bu bilgiler doğrultusunda hareket eden Fransız yöneticiler, yüksek memuriyetlere Arap veya Arapça konuşan kişileri alarak, silahlı mücadele döneminde kendilerine karşı mücadeleyi örgütleyen Antakyalı büyük toprak sahiplerini bertaraf etmeye çalıştılar.⁶⁶ Bu yaklaşımlarının yanı sıra Fransız yöneticilerin Sancak'ta uyguladığı diğer bir politika da cemaatler arasındaki farklılıklardan faydalanmak ve bazı geleneksel toplum önderleri ile işbirliği yapmak olmuştur.⁶⁷

Daha önce de belirtildiği gibi, İskenderun Sancağı 27 Kasım 1918'de ilk kurulduğunda, İskenderun merkez olmak üzere Antakya, Harim ve Beylan kazalarını içine almaktaydı. Ancak bu sınırlarda daha sonra bazı değişiklikler yapıldı. 1920'de yapılan değişiklikle Cisirişuğur, Bayır, Bucak ve el-Akrad Sancak sınırlarına dahil edilerek Sancağın sınırları genişletilmiş oldu. 12 Eylül 1921'de yapılan değişiklikle, bu sefer de tam tersine bazı bölgeler Sancak sınırları dışında bırakılarak Sancak sınırlarının daraltılması yoluna gidildi. 1921'de yapılan değişiklikle, nüfusunun çok büyük çoğunluğu Arap olan Harim kazası, nüfusu Türklerden oluşan Reyhaniye nahiyesi Sancak'ta bırakılmak üzere, Halep devletine bağlandı. Harim dışında, Bayır, Bucak ve al-Akrad da bu değişiklikle Alevi devleti sınırlarına katıldı. Gerçekleştirilen bu sınır değişiklikleri neticesinde Sancaktaki Türklerin oranı, % 28'den, % 38'e yükselmiş oldu.⁶⁸ Ancak bu konuda farklı görüşlerin olduğunu da belirtmek gerekir. Türkiye'de konu ile ilgili çalışma yapan kişilerden bir kısmı, Türklerin İskenderun Sancağı'nda çoğunlukta olduğuna dair resmi tarih tezleri çerçevesinde, Fransızların gerçekleştirdikleri bu sınır değişikliği ile esas niyetin Türklerin Sancak nüfusu içerisinde

---

⁶⁴ Ada, a.g.e., s.83.

⁶⁵ Philip S. Khoury, "Continuity and Change in Syrian Political Life: The Nineteenth and Twentieth Centuries", *The American Historical Review*, Vol.96, No.5, December 1991, s.1387.

⁶⁶ Konuralp, a.g.e., s.15-16.

⁶⁷ Altuğ, a.g.t., s.76.

⁶⁸ Yerasimos bu oranların İskenderun'daki Fransız delege yardımcısı tarafından da doğrulandığını belirtmektedir. Bkz. Yerasimos, a.g.e., s.184. Ayrıca bkz. Altuğ, a.g.t., s.77.

oranını azaltmak olduğunu ve sınır değişikliği neticesinde Sancak'ta Türk nüfusunun artmak bir yana, azaldığını ileri sürmektedirler.⁶⁹ Yapılan bu sınır değişikliklerini, Sancak içerisindeki idari yapıda gerçekleştirilen değişiklikler takip etti. Yeniden düzenlenen Sancak idaresi, İskenderun daha önce olduğu gibi merkez olmak üzere, bölgeyi İskenderun, Antakya ve Kırıkhan'dan oluşan üç kazaya böldü.⁷⁰

İskenderun Sancağı'nda dönem dönem bölgenin özerk konumunu daha da ileri seviyeye getirmeye yönelik girişimler ortaya çıkmıştır. Bu girişimlerde, Sancak'ın Suriye'nin geri kalan kısmından daha iyi ekonomik durumda olması ve bu zenginliğin Suriye'nin geri kalan kısmıyla paylaşılmak istenmemesi önemli rol oynadı. Aralık 1925 sonlarında, İskenderun Sancağı'nda önde gelen kişilerden oluşan 14 kişilik bir grup, Fransız Yüksek Komiserliği'ne başvurarak, Suriye ile olan idari ve siyasi bütün bağların kopararak Sancak'ın bağımsız bir birim olarak doğrudan Yüksek Komiserliğe bağlanmasını talep etti.⁷¹ Bu doğrultuda bir diğer önemli girişim 1926 yılı başlarında gerçekleşmiştir. Sancağın Suriye meclisinde bulunan temsilcileri, Ocak 1926'da Sancağın, Suriye'den ayrılmasını ve doğrudan Beyrut'taki Yüksek Komiserliğe bağlanmasını talep ettiler. Bu girişim, Suriye'nin küçük bölgelere ayrılarak idare edilmesi doğrultusunda baştan beri uygulanan Fransız politikası ile de uyumluydu. Dolayısıyla, girişimi destekleyen Yüksek Komiser 1926 yılında, İskenderun Sancağı'nın doğrudan Beyrut'taki Yüksek Komiserliğe bağlanmasını, Sancak için bir millet meclisi kurulup anayasa oluşturulmasını ve hükümet başkanı seçilmesini öngören bir kararname yayınladı. Sancak'ta seçimler için dini ve etnik özellikler esas alınarak kategoriler oluşturuldu. Buna göre meclise 3 Sünni Müslüman, 2 Arap Alevi, 1 Ermeni ve 1 Ortodoks Hıristiyan seçilecekti. Seçimler sonucu oluşan meclis, Mart 1926'da anayasa hazırlayıp bağımsızlık ilanında bulundu. Böylece, Fransız manda rejimi altında "Müstakil İskenderun Hükümeti" kurulmuş oldu. Meclis, kurulan hükümetin başkanlığına da Yüksek Komiser'in Sancak'taki temsilcisi olan delege Durieux'u seçti. Ancak, İskenderun Sancağı'nda ayrı bir hükümet kurulması Suriye'de büyük tepkiye yol açınca Fransız yöneticiler bu konuda geri adım atmak zorunda kaldılar. Mart'ta bağımsızlık kararı alan meclis, 12 Haziran 1926'da

---

⁶⁹ Mehmet Tekin'e göre, bu düzenleme sonucunda Sancakta Türk nüfusu artmamış, tam tersine azalmıştır. Ancak Tekin bu argümanını destekleyecek güçlü veri sunmamaktadır. Bkz. Mehmet Tekin, "Ankara İtilafnamesi'nin 90. Yılına Hatırlama: 20 Ekim 1921-20.10.2011", *Güneyde Kültür*, Cilt 20, Sayı 182, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s.13.

⁷⁰ Türkmen, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*, s.103.

⁷¹ Güçlü, a.g.e., s.75-78.

toplularak, bağımsızlık kararını geri aldı ve İskenderun Sancağı'nın Suriye içerisinde özerk bir bölge olarak kalmasını öngören kararı kabul etti.⁷²

Fransız yöneticilerin İskenderun Sancağı'nda yürüttükleri politikanın temelinde Sancağı hem Ankara hem de Şam'dan uzak tutma gayreti göze çarpmaktadır.⁷³ Sancak'ta 'Müstakil İskenderun Hükümeti'nin kurulmasına izin verilmesi bu politikanın bir parçası olarak değerlendirilebilir. Özellikle ilk dönemlerde bu politikanın Fransızlar açısından başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Temmuz 1925'te başlayan ve neredeyse Suriye'nin her tarafına yayılan isyan yaklaşık iki yıl boyunca devam etmiştir.⁷⁴ Buna karşın, isyan sırasında İskenderun Sancağı'nda bu doğrultuda herhangi bir hareket olmamıştır. Bu durum, Fransızların en azından İskenderun Sancağı'nı Şam'dan uzak tutma konusunda başarılı olduklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.⁷⁵ Sonraki yıllarda da, bu politika çerçevesinde Fransız yöneticiler, Sancak'ın Şam'a yaklaşmasını önlemek amacıyla bir takım uygulamalara gitmekten geri kalmadılar. 1928 seçimleri sonrasında İskenderun Sancağı'ndan Şam'daki meclise seçilen mebuslardan Süreyya Halef ve Ahmet Mürsel, Fransız yetkililerin onayıyla Şam meclisinde Türkçe konuşmalar yaptılar. Hatta, tutarlı bir siyasi davranışı, tercihi olmayan ve sıklıkla taraf değiştirdiği bilinen Ahmet Mürsel, Türkçe yaptığı konuşmada, İskenderun Sancağı'nın bağımsızlığı lehinde beyanatta bulunmuştur.⁷⁶

---

⁷² Melek, a.g.e., s.13-14; Gönlübol, a.g.e., s.85; Güçlü, a.g.e., s.75-76. Tekrar vurgulamak gerekir ki, Fransızlar Arap Alevi değil, Alevi adını kullanmaktaydılar.

⁷³ Yerasimos, a.g.e., s.188.

⁷⁴ İlk olarak Dürzi Dağı'nda başlayan ve hızla yayılan bu isyanla ilgili olarak bkz. Khoury, "Factionalism among Syrian Nationalists during the French Mandate"; Antonius, a.g.e., s.528; Duran, a.g.e., s.87-88; Ada, a.g.e., s.77-79.

⁷⁵ Fieldhouse bu ayaklanma sırasında manda genelinde Fransa'yı destekleyen grupların Aleviler, İskenderun Sancağı'nda yaşayan insanlar, Çerkezler ve Ermeni göçmenler olduğunu belirtmektedir. Buna karşı, Hıristiyanlar ve bazı toprak sahibi Araplar isyan sırasında tarafsız kalan grubu oluşturmuştu. Bkz. Fieldhouse, a.g.e., s.288.

⁷⁶ Melek, a.g.e., s.15-16. 1928 Seçimleri'nde İskenderun Sancağı'ndan Şam'daki meclise 9 kişi seçilmişti. Bir başka kaynağa göre, Süreyya Halef ve Ahmet Mürsel, Şam'daki mecliste Türkçe konuştukları, yine Antakya'dan bu meclise seçilen İzzeddin Maruf Cilli ise mecliste Sancak'ın bağımsızlığı lehine konuşma yaptığı için tepki toplamıştır. Bkz. Tekin, *Hatay*, s.173. Süreyya Halef, Antakya'da toprak sahibi zengin Halefzade ailesinin bir üyesidir. Manda rejimi sırasında, 1921-1934 yılları arasında Antakya Belediye Başkanlığı yapmıştır. Haziran 1938'de Abdurrahman Melek'in Sancak Valisi olarak atanmasının ardından Süreyya Halef de Antakya Kaymakamı olarak atandı. Bu konuda bkz. Mehmet Tekin, *Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey*, Antakya: Kültür Ofset Basımevi, 1993. Ahmet Mürsel, daha önce kendisinden bahsedildiği gibi, Reyhanlı Aşireti'nin bir üyesidir. Antakya'da Arap Hükümeti'nin kurulması sürecinde ilk başlarda Suphi Bereket ile hareket etmiş, daha sonra Fransızlarla anlaşarak onlara bağlı olarak çalışmıştır. İzzeddin Maruf Cilli, daha önce bahsedilen Samandağlı Şeyh Maruf Cilli'nin oğludur ve daha sonraki süreçte 11. Dönem Hatay Milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir.

B. Kırılğan Dengeler

Osmanlı idaresinin tersine, Fransızlar manda dönemi boyunca sancaktaki nüfusla ilgili çok ayrıntılı istatistikler tutmuştur. Bu istatistiklerde Fransızların İskenderun Sancağı'nı kurduktan sonra oluşturdukları her kategori için ayrıntılı veriler de yer almaktadır. Belirlenirken hem dini hem de etnik unsurların kullanıldığı bu kategorilerin, Fransa'nın Sancakta ve manda genelinde uyguladığı ayrıştırıcı politikanın ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Bazı grupları (örneğin Alevileri) sadece dini unsurlara göre belirleyen Fransız yetkililer, bazı grupları da Osmanlı döneminde olduğu gibi (örneğin Ermenileri) hem etnik hem dini unsurlara göre belirlemişlerdir. Bu kategoriler sayesinde Fransızlar, Sancak'ta her grubun azınlık olduğunu ve hiçbirinin çoğunluğu oluşturacak sayıya sahip olmadıklarını ileri sürebiliyorlardı.⁷⁷ Bu sınıflandırma sayesinde Fransızlar, Arap Alevilerini 'Alevi' diye adlandırarak Sancak'taki diğer Araplardan ayırmış oldu. Alevi, Sünni, Hıristiyan Arapları tek bir 'Arap' kategorisi altında birleştirmeyip ayrı kategoriler oluşturan Fransız yöneticiler, Arapların muhtemel çoğunluğunun da önüne geçmiş oldular. Benzer biçimde, tek bir 'Sünni' kategorisi oluşturulmamış, böylece Sancak'taki Sünni Türklerle Sünni Arapların tek bir kategoride buluşmaları engellenmiştir. Gerçekten de, Fransızların yaptığı gruplandırmaya göre hiçbir kategori nüfusun çoğunluğunu teşkil etmiyordu.

Kategorilerin oluşturulmasında Fransız yetkililerin amaçları bir yana, manda döneminde Sancak nüfusuna dair en güvenilir rakamların Fransız kaynakları olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Sancak'ta Eğitim Müdürlüğü görevini üstlenen Pierre Bazantay çok farklı kategorilerde ayrıntılı istatistikler tutmuştur.⁷⁸ Fransız verilerine göre 1924'te 127886 olan Sancak toplam nüfusunun yaklaşık % 37'si en büyük grup olan Türklerden oluşurken, ikinci büyük grup olan Arap Aleviler nüfusun yaklaşık % 28'sini oluşturmaktaydı.⁷⁹ 1936'da yapılan sayımda elde edilen sonuçlar, grupların nüfus içindeki

---

⁷⁷ Yerasimos, a.g.e., s.186.

⁷⁸ Bazantay, nüfus konusunda yaptığı çalışmaları bir harita üzerinde de göstermiştir. Etnik-dinsel özelliklere göre Sancak'ta bulunan köy ve mahalleler 7 kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler: 1)Sünni Türkler, 2)Sünni Araplar, 3)Sünni Çerkezler, 4)Sünni Kürtler, 5)Alevi Araplar, 6)Hıristiyan Araplar ve 7)Hıristiyan Ermeniler. Harita üzerinde her bir kategori için bir sembol kullanılıp, Sancak'ta nüfusun yapısı ve dağılımı bu sembollere göre gösterilmiştir. Bu harita için bkz. EK 5. Faik Türkmen bu haritalarda bazı Türk köylerinin eksik olduğunu belirtip bunları da eklemek suretiyle Sancaktaki tüm köylerin bir listesini sıralamıştır. Bu liste için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*, s.103-109.

⁷⁹ Yerasimos, a.g.e., s.186. Daha önce belirtildiği gibi, Fransızların oluşturduğu kategoride 'Alevi' adı kullanılmakta, 'Arap Alevi' adı kullanılmamaktadır.

oransal dağılımı açısından 1924'deki sonuçlara oldukça yakındır. Fransız Yüksek Komiserliği'nin yayınladığı verilere göre, Sancak nüfusunun yaklaşık 220 bin olduğu 1936'da nüfusun, yaklaşık % 39'u Türklerden, % 28'si ise Arap Alevilerden oluşmaktaydı.⁸⁰ Bu rakamlardan anlaşılacağı üzere, Türkler Sancak'ta en büyük grubu oluşturmakla birlikte nüfus içerisinde tek başlarına çoğunluk durumunda değildiler. Sancak nüfusunun gruplar arasındaki dağılımı aşağıdaki tabloda görülebilir:

Tablo 1
Fransız Verilerine Göre 1936'da Sancak Nüfusu

	Toplam Kişi Sayısı	Toplam Nüfus içinde Oranı (%)*
Türkler	85242	38.91
Alevi Araplar	62026	28.31
Ermeniler	24911	11.37
Sünni Araplar	22461	10.25
Rum-Ortodoks Araplar ve Ermeniler dışındaki diğer Hıristiyanlar	18051	8.24
Kürtler	4831	2.21
Çerkezler	954	0.44
Yahudiler	474	0.22
Diğerleri	130	0.06
TOPLAM	219080	100

Kaynak: Tablodaki veriler Fransız kaynaklarını kullanan şu çalışmalardan alınmıştır: Avedis K. Sanjian, "The Sanjak of Alexandretta (Hatay): Its Impact on Turkish-Syrian Relations (1939-1956)", *Middle East Journal*, Vol. 10, No.4, Fall 1956, s.380; Philip S. Khoury, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, London: I. B. Tauris, 1987, s.495; Seda Altuğ, "Between Colonial and National Dominations: Antioch under the French Mandate (1920-1939)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2002, s.216.

* Kaynaklarda belirtilen verilere göre hesaplanmıştır.

⁸⁰ Bu rakamlar genellikle kabul gören Fransız verilerine dayanarak hazırlanan verileri göstermektedir. Kaynaklarda kullanılan kategorilerdeki farklılıklara bağlı olarak bu rakamlarda küçük farklılıklar görülebilirse de genel anlamda birbiriyle tutarlı verileri farklı kaynaklarda görmek mümkündür. Bu konuda bakınız, Satloff, a.g.e., s.154; Sanjian, "The Sanjak of Alexandretta (Hatay)", s.380; Yerasimos, a.g.e., s.192; Çağaptay, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey*, s.117-118; Hale, a.g.e., s.60; Khadduri, a.g.e., s.407; Duran, a.g.e., s.146-147; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.495

Nüfus açısından böylesine bir çeşitliliğe sahip olan İskenderun Sancağı, ekonomik ilişkiler açısından oldukça hassas bir durumdaydı. Bu hassas durumun ortaya çıkmasında iki temel faktörün rol oynadığı söylenebilir. Birincisi, bölge nüfusunun geçmişe dayanan mezhepsel, dinsel ve etnik esaslı unsurlara göre ayrılmış olmasıdır. Daha önce üzerinde durulduğu gibi, ayrılmış bu yapı mülkiyetin ve ekonomik zenginliğin dağılımı konusunda belli grupların, özellikle de Sünni toprak sahiplerinin lehine bir durum oluştururken, belli grupların da aleyhine bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktaydı. Ekonomik zenginliğin dengesiz dağılımı bölgedeki topluluklar arası ilişkilerin gergin durumunun devam etmesinde önemli rol oynuyordu. Ekonomik zenginlik açısından avantajlı durumda olan gruplar düzenin aynen devamını sağlamaya çalışırken, dezavantajlı durumda olanlar da kurulu düzenin değişmesini destekler bir tutum sergilemekteydiler. Bu açıdan, Sancakta Fransız yönetiminin kurulması, dezavantajlı gruplar açısından bir umut oluşturdu. Ancak bu grupların beklentilerinin aksine, Fransız yönetimi kurulduğunda Sancak'ta Osmanlı'dan devir alınan ekonomik yapıda büyük değişiklikler olmadı. Manda döneminde de Sancak ekonomisinde, Osmanlı döneminde olduğu gibi, Sünnilerden oluşan büyük toprak sahipleri ekonomideki hakim konumlarını büyük oranda devam ettirdiler. Toprağın mülkiyeti üzerindeki kontrol beraberinde ekonominin esas unsurunu oluşturan tarım sektörünün kontrolünü de getirmiştir. Daha önce olduğu gibi, Sancak'taki büyük toprak ağalarının neredeyse tamamı Türklerden oluşmaktaydı. Buna karşın Sancak nüfusunda sayısal anlamda ikinci büyük grup olan Arap Aleviler, büyük oranda tarım sektöründe çalışmaktaydılar. Bazı Arap Alevilerin kendilerine ait küçük toprakları olmasına rağmen, büyük çoğunluğu Türklerin sahip olduğu toprakları işlemekteydi.⁸¹ Gayrimüslimler ise Sancak'ta nitelikli işgücü gerektiren mesleklerde hakim durumdaydılar ve ticaretle de oldukça etkin konumdaydılar. Ancak ekonomide büyük toprak sahiplerinin gücü ile kıyaslandığında, Sancak'ta ne Hıristiyan Ortodokslar, ne Ermeniler, ne de Aleviler bölge ekonomisinde belirleyici bir güç olabilecek konumda bulunmamaktaydılar.

Ekonomik açıdan Sancak'taki hassas durumun ikinci sebebi, bölgedeki ekonomik hayatın genel itibariyle cemaatler arası karşılıklı bağımlılık ilişkisi çerçevesinde şekillenmesidir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bu karşılıklı bağımlılık cemaatlerin ekonomide eşit etkinliği anlamına gelmemektedir. Sancak'ta gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler incelendiğinde her cemaatin belli meslek dallarında yoğunlaştığı ve belli

---

⁸¹ Satloff, a.g.e., s.157-160; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.496.

cemaatlerin belli mesleklerde neredeyse tekel durumunda olduğu görülebilmektedir. Örneğin kilim dokumacılığı, saraçlık, tenekecilik, mühür yapıcılığı gibi meslekler neredeyse tamamen Türklerin icra ettikleri mesleklerken, hasırcılık, demircilik, kalaycılık, fırıncılık gibi meslekler çok büyük oranda Arap Aleviler tarafından icra edilen mesleklerdi. Sancak'ta yaşayan Hıristiyan Ortodokslar ise kuyumculuk, terzilik, nakışçılık, ipek dokumacılığı, taş yontuculuğu ve duvarcılık işlerinin tamamını yapmaktaydılar. Ermeniler de genellikle Hıristiyan Ortodokslarla aynı veya yakın meslekleri icra etmekteydiler. Kunduracılık, bıçakçılık, berberlik gibi meslekler ise her cemaatten kişiler tarafından yerine getirilmekteydi.⁸²

Ekonomik zenginliğin dağılımı açısından büyük eşitsizliğin olduğu ve karşılıklı bağımlılığa dayalı Sancak ekonomisi kaçınılmaz biçimde dönemsel gelişmelerden etkilenmiştir. 1920'lerde Sancak ekonomisi çok iyi durumdayken,⁸³ 1929 Ekonomik Buhranı'nın etkileri, 1930'larda Amik Ovası'nda üretimin düşmesi ve İskenderun Limanı'nın öneminin azalması nedeniyle Sancak ekonomisi de bir durgunluk dönemine girmiştir.⁸⁴ Bu durgunluk Sancak'taki iç istikrarı olumsuz yönde etkilemiştir.⁸⁵ Ekonomik durgunluk ve 1930'larda giderek yükselen Türk ve Arap milliyetçiliği, Philip Khoury'nin de vurguladığı gibi, cemaatler arasında karşılıklı bağımlılık esasına kurulu olan dengenin bozulmasına neden olarak 1936'dan itibaren başlayan çatışmacı ortamın zeminini hazırlamıştır.⁸⁶ Sancak'ta karşılıklı bağımlılığa dayalı ekonomik yapı, özellikle 1936 sonrasında ortaya çıkan gergin ortamda cemaatlerin birbirlerine karşı ekonomik boykotları yoğun biçimde kullanmalarını kolaylaştırmıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, ekonomik alanda ortaya çıkan olumsuz koşullar önemli etkenler olmakla birlikte, karşılıklı bağımlılığa dayalı dengenin bozularak çatışmacı ortamın ortaya çıkmasında, Robert Satloff'un da çok doğru biçimde vurguladığı gibi, Sancak'a dışarıdan yapılan müdahalelerin çok büyük etkisi olmuştur.⁸⁷

---

⁸² Antakya'da icra edilen mesleklerin cemaatler arasındaki dağılımını gösteren tablo için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*, s.99-100.

⁸³ Satloff, a.g.e., s.158.

⁸⁴ Ada, a.g.e., s.90. 1930'larda ekonomide yaşanan buhran, Sancak'taki sosyal hayatı da olumsuz etkileyen faktörlerden biri olmuştur. Bkz. Ali İlmî Fani, *Bir 150'liğin Mektupları: Ali İlmî Fani'den Rıza Tevfik'e Mektuplar*, haz. Abdullah Uçman ve Handan İnci, İstanbul: Kitabevi, s.115.

⁸⁵ Satloff, a.g.e., s.170-171.

⁸⁶ Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.494-495, 505.

⁸⁷ Satloff, a.g.e., s.177.

C. Sosyal ve Kültürel Alanlardaki Uygulamalar ve Yansımaları

Eğitim açısından bakıldığında, Osmanlı döneminde Antakya yöresinde medreseler en yaygın eğitim kurumları durumundaydı.⁸⁸ Her ne kadar Tanzimat sonrası dönemde bölgede yeni okullar açılıp eğitimde modernleşme çabalarına girişildiyse de bu okullar, gerek bütçedeki kaynak sıkıntısı, gerekse de arka arkaya gelen savaşlar nedeniyle eğitimde öncelikli kurumlar haline getirilemediler. Osmanlı döneminde Antakya yöresinde eğitim düzeyi en yüksek grubu gayrı-Müslimler oluşturuyordu. Bölgede, ilki 1846'da Süveydiye'de olmak üzere çok sayıda yabancı okul açıldı. Büyük bölümü misyonerler tarafından kurulup yönetilen yabancı okullarda sadece gayrı-Müslimlerin çocukları değil, aynı zamanda Müslüman olan bazı ailelerin çocukları da eğitim gördü. Misyonerlerin kurduğu okullar dışında aynı zamanda Antakya yöresinde yaşayan Hıristiyan Ortodoksların ve Ermenilerin kendi okulları vardı.⁸⁹ Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Antakya ve İskenderun'daki yabancı okullar kapatıldı.⁹⁰ Bu okulların bir kısmı, Fransız mandası altında İskenderun Sancağı'nın kurulmasıyla yeniden faaliyete başladılar ve yörenin en gözde okulları arasında yer aldılar.

İskenderun Sancağı'nda ortaya koydukları yönetim tarzında, Fransız yöneticiler etnik ve dinsel unsurları esas alarak toplumsal kategorileri oluştururken bilinçli biçimde dinsel özellikleri dikkate almadılar. Çünkü dinsel özelliklerin kullanılması halinde, Alevi, Sünni ve Hıristiyan Ortodoks gibi farklı dinleri içine alan 'Arapça konuşan' grubun Sancak'ta çoğunluk haline gelme ihtimali ortaya çıkabilecekti. Oluşturulan toplumsal kategoriler arasında farklılıkları azaltıcı bir yaklaşım yerine, Fransız yöneticiler bu kategoriler arasında mevcut farklılıkları arttırma, bu mümkün olmuyorsa, mevcut farklılıkları koruma gayretine girdiler. Uygulamaya soktukları politikalarla Sancak'ta yaşayan insanları bir bütün olarak hareket edemeyen, yan yana yaşayan ama birbirleriyle çok az ortak yönü olan topluluklar halinde tutmaya çalıştılar. Bu amaçla, her topluluğun farklı eğitim sistemi uygulamasına izin verilip toplulukların mevcut gelenekleri ve sembolleri özendirilmek suretiyle topluluklar arası farklılıkların yeniden üretilmesi hedeflendi. Ancak, topluluklar arası farklılıklar

---

⁸⁸ Melek, a.g.e., s.1.

⁸⁹ Osmanlı döneminde Antakya'daki yabancı okullar konusunda bkz. Adnan Şişman, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s.205-207; Kara, a.g.e., s.63; Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, s.20-25.

⁹⁰ Tekin, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, s.174. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti içerisinde yabancı kurumların yoğun olarak bulunduğu bölgelerden birisi Antakya yöresidir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şişman, a.g.e.

özendirilirken, bu tutumun toplulukların kendi kimliklerini yaşayabilmeleri yolunda demokratik bir yaklaşım olduğunu düşünmek yanıltıcı olur. Çünkü, Fransız yöneticiler bu politikalarına eş zamanlı olarak, Sancak'ta Fransız kültürünü yaygın hale getirme çabasına girdiler. Fransız kültürünü yaygınlaştırma çabaları çerçevesinde okullarda okutulan Fransızca ders saatleri önce arttırıldı, daha sonra da coğrafya ve tarih dahil bazı dersler, Sancak'taki tek lise konumunda bulunan Antakya Lisesi'nde Fransızca okutulmaya başlandı.⁹¹ Bu politikalarla, Fransız yöneticilerin İskenderun Sancağı'nda 'asimilasyonist' bir yaklaşım sergiledikleri söylenebilir. Eğitimde Fransızca'nın yaygınlaştırılması konusunda, görüşme yapılan Z. Ö. şunları aktarmıştır:

İlkokullardan başladılar. Fransızlar zamanında şimdiki ana okulu ayarında ihzari sınıflar vardı. Bu ihzari sınıfta ben okudum. Fransızlar bize her sayfası bir metrekare büyüklüğünde, böyle kalınca karton gibi, kitaplar getirirlerdi, tahtanın üzerine açarlar, bunun Fransızca alfabesini en başta, ihzari sınıfta bize öğretmeye çalışırlardı. [...] İlkokullarda ayrıca sinyal denilen, tahta üzerine yazılmış şöyle 5 santimetrekare (elinin 4 parmağını birleştirerek tahtanın büyüklüğünü tasvir ediyor) sinyal yazılmış, gizlice bir çocuğun cebinde bulundurulmuş bir işaret vardı. Zaten sinyal işaret anlamındadır. Nedir bu? Hangi öğrencinin cebinde olduğunu siz bilmezsiniz. Öğrenciler teneffüslerde Fransızca konuşmak zorundaydılar, ilkokulda. Ve eğer tesadüfen Fransızcanın dışında bir dil kullanırsanız hemen cebinde saklı olan işareti çıkarıyor, 'sinyal' diyor, size gösteriyor kartı. Size sinyal dediği zaman siz 1 kuruş ceza vermek zorundaydınız. O zaman 1 kuruş bir dörtlük anlamındadır, 1 gümüş para. Gümüş para, bir dörtlük, bir ekmek, insanı doyuracak kadar birkaç parça peynir de verirlerdi 1 kuruşa. Veya başka bir deyişle 1 kuruş veya bir dörtlük, bir öğrencinin günlük harçlığıydı. Şimdi 1 kuruş ceza vermek zorundaydık eğer Fransızcanın dışında herhangi bir dili teneffüslerde kullanırsak. Arapça veya Türkçe kullanırsak 1 kuruş ceza vermek zorundaydık. Ben Fransız alfabesini ilkokulda öğrendim. İlkokulun 3. sınıfındayken alfabeyi çok iyi biliyordum. (Fransız alfabesinin tümünü sayıyor) Bunu ilkokulun 3. sınıfında öğrendim. [...] Müzenin yerinde Osmanlılardan kalma bir Sultani vardı, fakat onu yıktılar Fransızlar, müzeyi de oraya yaptılar ve bize e harfinden esinlenerek, ekol, bir lise yaptılar. Bu lise hem ortaokul hem de liseydi. Zaten İskenderun Sancağında başka bir ortaokul, başka bir lise yoktu. Ta İskenderun'dan Yayladağı'na kadar, Reyhanlı'ya, Kırıkhan'a kadar lise okuyanların hepsi buraya gelirdi. Zaten lise okuyanların sayısı çok azdı. Fakat o lise

---

⁹¹ Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, s.35, 51, 68-69. Bu konuda ayrıca bkz. Tekin, *Hatay*, s.123.

Fransızların kontrolü altındaydı. [...] Biz ilkokulu bitirdiğimizde Fransızca konuşabilecek düzeydeydik.⁹²

Genel olarak bakıldığında, İskenderun Sancağı'nda uygulanan eğitim politikası da gruplar arasında bulunan farklılıkların devam ettirilmesini hedefleyen özelliklere sahipti. Sancak içerisinde bulunan gruplara kendi tarih, dil ve kültürlerini okullarda öğrenme imkanı tanındı. Sancak'ta uygulanan eğitim politikası bir yandan devlet okullarının açılması ve bunların arttırılmasını sağlarken, bir yandan da Osmanlı zamanından kalan medreseleri destekledi. Birinci Dünya Savaşı sırasında öğrenci azlığı nedeniyle yok olma seviyesine gelen medreseler, Fransız yöneticilerin desteğiyle yeniden canlandırıldı, bunlara ödenek sağlandı. Bunlara ilave olarak, Sancak'ta uygulanan eğitim politikası özel okulların da teşvik edilmesini içeren bir özelliğe sahipti. Bu politika çerçevesinde etnik ve dini gruplar için İskenderun Sancağı'nda manda dönemi boyunca, özel ve resmi okulların faaliyet göstermesi sağlandı. Açılan devlet okullarında standart bir eğitimin uygulanmasına gitmek yerine, devlet okullarının açıldığı bölgelerdeki topluluklara göre müfredat uygulandı. 1921 yılında İskenderun Sancağı'nda 21 olan devlet okulu sayısı 1933'te 65'e yükseldi. Devletin açtığı okullarda Türk öğrencilerin, Ankara Anlaşması çerçevesinde, Türkçe eğitim almaları sağlandı. Ancak bu okullardaki öğrencilerin haftada 3 saat Arapça ders zorunluluğu vardı. 1932 yılına kadar Sancak'taki Türk okullarında kullanılan kitapların tümü Türkiye'den getirilmekteydi. Ancak, Türkiye'den gelen kitapların içeriğinden rahatsız olan Fransız yöneticiler, 1932'den itibaren Sancak'taki Türk öğrenciler için yerel öğretmenler tarafından hazırlanan kitapları kullanmaya başladılar. Sancak'ta yazdırılan bu kitaplar ve genel anlamda uygulanan eğitim politikasıyla Fransız yöneticiler, okula devam eden öğrenciler arasında yeni bir aidiyet duygusu oluşturmaya çalıştılar. Türklerin devam ettiği okullar dışındaki devlet ilkokullarında ise Suriye'deki ilkokullarının müfredatı uygulandı. Bu okullarda eğitim Arapça ve Fransızca yapıldı, bu okullardaki öğrencilere hiç Türkçe öğretilmedi. 1931 yılı itibarıyla Antakya Kazası genelinde 10 Arap İlkokulu ve 11 Türk İlkokulu vardı. Sancak genelinde de benzer bir tablo görülüyordu. 1933 yılında İskenderun Sancağı'nda bulunan 65 devlet

---

⁹² Z. Ö. ile yapılan görüşme, 21 Ağustos 2011, Dört Yol. Bu görüşmede Z.Ö., ayrıca Fransızların yerel halktan unsurları paralı asker olarak çalışmalarının önemli bir sebebinin bu kişilere Fransızca'yı öğretmek ve halk arasında Fransız kültürünü yaymak olduğunu söylemiştir. Z.Ö. bu konuda şunları söyledi: "Bir de okullara gitmeyen delikanlılar, okullara gitmeyen köy delikanlılarını ne yaptılar. Bunlara paralı askerlik diye kışlaya topladılar. Kimleri topladılar? Köy gençlerini topladılar. Kışlaya topladılar, bunlara aylık 1 altın verdiler, bugünkü parayla 500-600 milyon demektir ve erzak yardımı da yaptılar. Bu çocuklara Fransızca eğitim, bunlar köy çocukları, okumuyorlar. Ama askerlik yaftası altında Fransızlaştırmaya çalışıyorlardı. Yani Fransız kültürünü köye sokmaya çalışıyorlar. Bu da bir sömürü tezgahıydı."

okulunun 34'ünde Türkçe, 26'sında Arapça ve 5'inde de Ermenice eğitim yapılmaktaydı. 1928'den itibaren, Sancak'taki devlet ilkokullarında Fransızca zorunlu hale getirildi ve bu okullar bir anlamda Sancak'taki tek lise olan Antakya Lisesi'ne öğrenci hazırlayan kurumlara dönüştürüldü. Bu okullarda öğrenim gören öğrenciler 5. Sınıfta Fransızca bir sınava tabi tutuldu ve ancak bu sınavı geçenlere sertifika verildi. Köylerde açılan okullar sayesinde de Fransızca köylere kadar sokulmuş oldu. Bu süreçte eğitimde kullanılan Arapça ve Türkçe bilinçli olarak geriletildi. Sancak'taki bu devlet okullarının yanı sıra, Fransız yöneticiler Hıristiyan Ortodokslar ve Ermeniler için özel okulları desteklediler. Ermeni okullarında eğitim tamamen Ermenice yapıldı, yardımcı dil olarak Fransızca veya Arapça öğretildi. İskenderun Sancağı'nda devletin kurduğu veya desteklediği okullar dışında, yabancı özel okullar da vardı. İskenderun Sancağı'nda eğitim müfettişi olarak görev yapan Pierre Bazantay'ın aktardığı verilere göre, 1933 yılında ilk ve ortaokullara devam eden 11 bin civarındaki öğrencinin % 20'ye yakın bir kısmı 27 farklı yabancı özel okulda eğitim görüyorlardı. Bu öğrencilerin çoğu, Sancak'ta yaşayan Hıristiyan ailelerin çocuklarından oluşuyordu. Ailelerin çocukları için yaptığı okul tercihinde etnik-dini unsurlar en temel belirleyici oluyordu. Ancak bazı durumlarda elit ailelerin, çocuklarını daha iyi eğitim alabilmeleri için yabancı okullara gönderdikleri görülmüştür.⁹³

İskenderun Sancağı'ndaki tek lise olması nedeniyle, Fransız manda yöneticilerinin Antakya Lisesi'ndeki uygulamaları Sancak'taki eğitim anlayışını yansıtmada önemli bir yere sahiptir. 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Antakya İdadisi, 12 sınıflı bir Sultaniye'ye dönüştürüldü. 1921'de Sultani'nin sadece 9. sınıfı açıldı, sonraki yıllarda diğer sınıflar eklendi. Adı lise olarak değiştirilen okulda Türkiye'deki müfredata uygun bir program izlendi ve kitapları da Türkiye'den getirtildi. Bu durum 1925'e kadar devam etti ve bu tarihe kadar lisede sadece Türkçe eğitim verildi. Bu tarihten sonra ise lise, Türkçe ve Arapça olmak üzere ikiye bölündü. Türkçe ve Arapça kısımları arasındaki en önemli fark, haftalık Türkçe ve Arapça ders saatiydi. Buna bağlı olarak iki kısımda ders veren

---

⁹³ Altuğ, a.g.t., s.128-131; Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*. Serhan Ada ise bu rakamlardan farklı olarak, 1933'teki 65 devlet okulunun 33'ünde Türkçe, 32'sinde ise Arapça eğitim verildiğini belirtmektedir. Bkz., Ada, a.g.e., s.90. Fransızların açtığı ilkokullardan birisi de Harbiye'nin Karyer mahallesinde açılmıştı. Bu okulda eğitim almış kişilerle yapılan görüşmede, bu kişilerin az da olsa Fransızca bilgilerini halen korudukları görülmüştür. İ. M. ile yapılan görüşme, 24 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya; A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; H. E. ile yapılan görüşme, 31 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya.

öğretmenler de farklıydı. Türkçe kısımda neredeyse tamamıyla Türk öğrenciler öğrenim görürken, lisenin Arapça kısmında öğrencilerin tamamına yakın kısmı Ortodoks ve Protestan Hıristiyanlar ile Arap Alevilerden oluşmaktaydı. Sancak'ta Fransız kültürünün yaygınlaştırılmasında Antakya Lisesi önemli bir rol oynamıştır. Eğitim sisteminde Fransızcanın önemi sürekli biçimde arttırıldı. Liseden mezun olabilmek için çok iyi derecede Fransızca bilmek zorunlu hale getirildi.⁹⁴ Lisenin ikiye bölünmesi, Türklerle diğer kesimler arasındaki gerilimin artmasına neden oldu.⁹⁵ Bu gerilim topluluklar arası ayrışmayı daha da derinleştirip lise eğitimi üzerinden kurumsallaştıran bir etki yarattı. Öte yandan, Antakya Lisesi'nde Fransızcanın ağırlığının arttırılmasıyla, Fransız kültürünün eğitilmiş kesim arasında yaygın hale getirilmesi ve böylelikle eğitim görmüş kişilerden başlayarak Sancak'ta yaşayan insanlara bu kültürün benimsetilmesi hedeflendi.

Manda dönemi boyunca eğitim alanında Sancak'ta önemli gelişmeler sağlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden on yıl içerisinde ilkokul sayısı % 265, bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısı ise % 286 yükselmiştir. Daha önce hiç eğitim almamış kişilerin çocukları bu dönemde eğitim alma imkanı buldular. Eğitim almış kişi sayısının hızla artması, bir süre sonra bunca eğitilmiş insana iş bulunamaması problemini ortaya çıkarmıştır.⁹⁶ Üniversite eğitim imkanı Sancak'ta bulunmadığı için, liseden mezun olan gençler yüksek öğrenimleri için Türkiye veya Suriye-Lübnan'a gitmek zorunda kalıyorlardı. Süreç içerisinde, Sancak'ta bulunan eğitilmiş işsiz sayısının artması, bir süre sonra mevcut sisteme muhalif önemli bir grubun giderek büyümesine neden olmuştur.⁹⁷

Sancakta bulunan etnik-dini grupların eğitim durumu da grupların ekonomik durumlarına paralel özellikler göstermekteydi. Ekonomik alanda geri kalmış olan Arap Aleviler eğitim açısından da geri kalmış durumdaydı. Arap Aleviler, Sancak nüfusu içerisinde eğitim düzeyi en düşük olan gruptu. 1935'te Arap Alevi çocuklarının yalnızca %13'ü okula devam ediyordu. Bu düşük eğitim seviyesine bağlı olarak Arap Aleviler arasında tıp, hukuk, muhasebe gibi mesleklerde çalışanların sayısı çok düşüktü. Genel olarak Sancak nüfusunun % 72'si kırsal kesimde yaşarken bu oran Arap Aleviler arasında % 80'e ulaşmaktaydı. Arap Alevilerin ticari hayattaki düşük konumlarına karşın Sancak'taki Ermeniler ve Hıristiyan

⁹⁴ Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, s.35, 51, 68-69; Altuğ, a.g.t., s.129-130; Tekin, *Hatay*, s.123.

⁹⁵ Duran, .a.g.e., s.92; Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, s.46.

⁹⁶ Matkap, a.g.t., s.96-97.

⁹⁷ Satloff, a.g.e., s.165.

Araplar ticari faaliyetlerin en önemli unsurlarını oluşturmaktaydılar. Yüksek eğitim gerektiren işlerde bu iki grup neredeyse tamamıyla hakim durumdayken, okullaşma oranlarında da çok üst sıralarda bulunmaktaydılar. Bu dönemde okul çağında bulunan Ermeni çocukların % 76'sı, Hıristiyan Arap çocukların ise % 63'ü okula devam etmekteydiler. Sancak'taki Sünni Araplar ise, Arap Aleviler gibi, ekonomik ve kültürel açılarından zayıf bir grup niteliğindedi. Modern eğitimden uzak durma eğiliminin hakim olduğu Sünni Araplarda, 1935 yılında yalnızca 90 öğrenci okullara devam etmekteydi.⁹⁸

İskenderun Sancağı ile ilgili diğer işlerde olduğu gibi, memur alım politikasında da Fransız yöneticiler bölgede bulunan gruplar arasında nüfus oranlarını gözeterek hareket etmişlerdir.⁹⁹ Ancak buna karşı, Sancak'taki memuriyetlerin gruplar arasındaki dağılımında bazı gruplar nüfustaki oranlarından daha yüksek düzeyde memuriyet sayısına sahip oldular. Pierre Bazantay'ın istatistiklerine göre Sancak'ta Sünni Türk, Sünni Arap ve Ermeni memurların sayısı nüfustaki oranlarıyla uyumluymuştu. Hıristiyan Araplar ise nüfustaki oranlarından daha yüksek oranda bürokraside yer alırken, Arap Alevilerin bürokraside temsili, nüfustaki oranlarından çok daha düşük seviyede kalmıştır. Arap Alevilerin bürokraside düşük temsiline en önemli nedeni, yukarıda da belirtilen, bu grubun üyelerindeki düşük okuryazarlık oranlarıdır. Memuriyetlerin konumu itibarıyla bakıldığında ise, Sünni Araplar üst kademe yöneticiliklerinde % 33 ile büyük bir orana sahip oldular. Sünni Türkler ise, alt kademe memuriyetlerin % 46'sı gibi oldukça önemli bir kısmını ellerinde tuttular.¹⁰⁰ Burada şunu belirtmek gerekir ki, Sünni Türkler için ayrılan memuriyetlerde, Yüzellilikler¹⁰¹ dahil,

---

⁹⁸ Satloff, a.g.e., s.157-160.

⁹⁹ Ancak bazı yazarlar bunun böyle olmadığını öne sürmektedir. Örneğin, Alişan Bayramian, Fransızların Türklerden yana bir tavır sergilediğini, bu çerçevede bütün önemli kamu dairelerinin Türklerin denetiminde olduğunu, Sancak'taki Türklerin nüfus içindeki oranlarından çok daha yüksek oranda memuriyete sahip olduklarını ileri sürmektedir. Aktaran, Mertcan, a.g.e., s.154-155.

¹⁰⁰ Satloff, a.g.e., s.162-163. Bu konuda ayrıca bkz. Altuğ, a.g.t., s.109-110.

¹⁰¹ Yüzellilikler: Lausanne'de gerçekleştirilen barış görüşmelerinde antlaşma ile birlikte bir af kanunu çıkarılması üzerinde uzlaşmaya varıldı. Bu konuda varılan uzlaşma ve imzalanan protokole göre, savaş sırasında yaşanan olayların unutulması amacıyla, kişilerin 1 Ağustos 1914-20 Kasım 1922 arasında Türkiye ve Yunanistan'da gerçekleştirdikleri askeri veya siyasal davranışlarından dolayı hiçbir şekilde cezalandırılmamaları, bu nedenlerle verilen cezaların kaldırılması öngörülmekteydi. Ancak, suçlamalardan muaf tutulmayacak ve af kanunun kapsamına alınmayacaklara dair Türkiye'ye 150 kişilik bir liste hazırlama hakkı tanındı. İşte hazırlanan bu 150 kişilik listede yer alanlara Yüzellilikler adı verildi ve bu listeye dair Haziran 1924'te TBMM'de bir kanun çıkarılarak listede yer alan kişilerin çoğu yurtdışına sürgüne gönderildi. Sürgüne gönderilenlerden bir kısmı İskenderun Sancağı'na gitti. Bunlardan Mesud Fani ve Ali İlmi Fani gibi kişiler Antakya Lisesi'nde öğretmen olarak çalıştılar. 29 Haziran 1938'de TBMM'de Yüzelliliklerin affedilmesine dair kanun çıkarılınca, listede yer alan kişilerin çoğu Türkiye'ye döndü. Çıkarılan af ile ilgili açıklama ve protokolün tam metni için bkz. Soysal, a.g.e., s.195-198. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Fani, a.g.e.; Murat Yümlü,

önemli sayıda Türkiye'deki rejime karşı olan Türkler vardı.¹⁰² Yukarıda değinildiği gibi, Sancak'taki Sünni Arapların modern eğitimden uzak durma eğilimlerine karşı, bu duruma tezatlık oluşturacak şekilde az sayıda bulunan üst kademe memuriyetlerde büyük bir orana sahip olmaları, bu memurların önemli bir kısmının Şam'da bulunan ve Fransızlara direnmeyen Sünni Arap ailelerin kontrol ettiği hükümet tarafından atanmaları ile açıklanabilir.

Fransızların, yönetimleri aldıkları yabancı ülkelerde yerel unsurlardan güvenlik işlerinde kullanılacak personel sağlanması politikası çerçevesinde, Sancak'ta da farklı gruplardan kişiler bu işlerde çalıştırılmıştır. Fransızlar oluşturdukları güvenlik güçlerini çok sayıda birime ayırma yoluna gittiler. Bu güvenlik birimlerinden Sancak'ta görev yapan jandarma ve polis kuvvetlerinde yörede yaşayan Türkler çoğunluğu oluşturmuştur.¹⁰³ Bununla birlikte, Fransız yetkililer, manda yönetimi boyunca Arap Alevileri güvenlik güçlerine katılmaya teşvik ettiler. Arap Alevilerden önemli sayıda insan da yaşadıkları kırsal kesimdeki izolasyondan kurtulup sosyal olarak ilerleyebilmek için Fransızların kurdukları güvenlik birimlerinde çalışmayı bir yöntem olarak benimsediler.¹⁰⁴ (Bkz. EK 6) Suriye mandası genelinde 1924'te yerel unsurlardan sağlanan güvenlik personeli sayısı 6500 iken, bu rakam 1930'ların ortalarında 14 bine yükseldi.¹⁰⁵

“Yüzellilikler Meselesi, Mesud Fani ve Risalesi Üzerine Bir İnceleme”, *History Studies*, Vol.2, No.3, 2010, s.333-347; Cemil Meriç, *Bu Ülke*, 41. Basım, yay. haz.: Mahmut Ali Meriç, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.25-30. Çalışma kapsamında kendisiyle görüşme yapılan N. İ., 150'likler konusunda şunları aktardı: “150'likler Lozan Barış Antlaşmasına eklenen bir listedir. Bu liste içerisinde 147 tane isim belirlenmiş, bu da bizim avukat bir üstadımız var Mesut Fani (Bilgili) 150'liklerden, ‘anlat üstadım, ne oldu, neden 150'lik oldun sen?’ Kardeşi bir de Hasan Naim, 3 kişi. Ali İlmi (Bilgili), Mesut Fani (Bilgili) bir de Hasan Naim, 3 kişi bunlar. 147 isim verilmiş, süre bitiyor, 3 isim daha istiyorlar, işte o an bunlar akıllarına geliyor Atatürk yazın demiş, yazmışlar diyordu. 150'lik budur, bunda bir şey yok. 150'liklerin Türkiye'ye girişleri yasaklandı. Mesut Fani (Bilgili), benim çok iyi bildiğim fevkalade kültürlü avukat üstadımız, Fransa'da hukuk eğitimini yaptıktan sonra buraya geldi, Hatay'a geldi avukatlığını yaptı. Anavatana katılınca af da çıkmıştı, burada kaldı.” N. İ. ile yapılan görüşme, 4 Ağustos 2011, Antakya.

¹⁰² Duran, a.g.e., s.88.

¹⁰³ 1927-1931 döneminde Sünni Türkler, jandarma kuvvetlerinin % 62'sini, polis kuvvetlerinin ise % 55'ini oluşturuyordu. Bu konudaki daha detaylı istatistikler için bkz. Altuğ, a.g.t., s.110.

¹⁰⁴ Khoury, “Continuity and Change in Syrian Political Life”, s.1394. Görüşme yapılan kişiler de Alevilerden çok sayıda kişinin Fransız güvenlik birimlerinde görev aldığını ve bunlardan bazılarının şahsen tanıdıklarını belirtmişlerdir. İ. M. ile yapılan görüşme, 24 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya; N. M. ile yapılan görüşme, 26 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya; A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; İ. R. ile yapılan görüşme, 15 Ağustos 2011, Samankaya Köyü, Antakya; N. K. ile yapılan görüşme, 31 Ağustos 2011, Aknehir Beldesi, Samandağ.

¹⁰⁵ Fieldhouse, a.g.e., s.260.

Fransız idareciler, farklı dini ve etnik grupların İskenderun Sancağı'nda Osmanlı'dan kalan statülerinde bazı değişiklikler yapma yoluna gittiler. Bu alanda en önemli değişiklikler, manda yönetimini destekleyen Hıristiyan grupların Sancak içerisindeki nüfuzunu arttırmak ve o zamana kadar sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan geri bırakılmış olan Arap Alevileri desteklemek olmuştur. Yapılan bu değişiklikler, Osmanlı zamanında ayrıcalıklı konumda olmaya alışmış olan kesimlerin tepkisine yol açmıştır.¹⁰⁶ Buna karşın, Sancak'ta yaşayan Arap Aleviler, Osmanlı döneminde sahip olmadıkları, diğer gruplarla eşit haklara sahip olma durumuna kavuştukları için Sancak yönetimine karşı oldukça olumlu bir tavır takındılar.¹⁰⁷ Ancak Fransız yöneticilerin bu politikaları, yüzyılların ürünü olarak ortaya çıkan toplumsal katmanlaşmayı ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Tam tersine, Arap Alevilerin Fransız yanlısı bir tutum içine girmeleri bu topluluğa karşı toplumun bazı kesimlerinin sahip oldukları ön yargıların yeniden üretilmesine neden olmuştur. Manda döneminde Sancak'ta yaşayan Arap Alevilerin, toplumsal hayat içerisinde diğer cemaatler tarafından kötü muameleye maruz kalma, dışlanma durumları devam etmiştir. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde aktarılan iki olay, Alevilerin toplumsal hayatta maruz kaldıkları kötü muameleye örnek oluşturması açısından önemlidir:

Bir defasında Hasan oğlu Ali Mansur ve oğlu İbrahim hasattan geliyorlar, her birinin sırtında orağı asılı, Uzunköprünün oraya geldiler. Eskiden o yoldan geçip gelirdik buraya. Gali oğlu İsmail'de iki hayvanıyla birlikte yürüyordu onlarla, biri önünde diğeri arkasında. Oradan biri (Arap Alevi olmayan birini kastediyor) geçiyordu. Sırf kendisine yaklaştılar diye Ali Mansur'a okkalı tokatlar attı. Bizim insanlarımızın (Arap Aleviler) hiç değeri yoktu. [...] Çarşıda bir Alevi kaldırımda yürüyecek olsa yirmi tokat yerd, hayvanların yürüdüğü yerde yürümek zorundaydı Aleviler. [...] Alevi şeyhleri de horlanırdı çarşıda. Bazen giydikleri sarıklar kibritle tutuşturulur, yere düşen sarıkları sokakta, çamurun içinde tekmelenirdi¹⁰⁸

¹⁰⁶ Duran, a.g.e., s.67-68. Arı İnan'ın Hamdi Selçuk ile yaptığı görüşmede, Selçuk da Fransız yönetiminin daha çok Alevi ve Hıristiyanları desteklediğini öne sürerek bu durumu eleştirmiştir. Selçuk, özellikle Alevi olan ve Sancak Maliye Müdürlüğü görevine getirilen Hasan Cabbara'nın Sancak'ta adeta bir "kral naibi" gibi davrandığını öne sürmüştür. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.242. Ancak burada belirtmek gerekir ki, Hamdi Selçuk bu yakındığı dönemde İskenderun Sancağı'nda bulunmuyordu ve olaylara birincil elden tanıklık etme imkanı bu nedenle yoktu. 1921'de Sancak'tan ayrılan Selçuk, ancak 1937'de Ankara'da çalıştığı görevinden izinli sayılıp seçimlere katılmak için Sancak'a gitmiştir. (Bkz. EK 2)

¹⁰⁷ Fransız yönetimi ile ilgili Sancak'taki Arap Alevilerin olumlu düşüncesi bölgede yapılan görüşmelerde sık sık tekrarlanmıştır. N. R. ile yapılan görüşme, 23 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; V. B. ile yapılan görüşme, 25 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya; M. S. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya; İ. R. ile yapılan görüşme, 15 Ağustos 2011, Samankaya Köyü, Antakya.

¹⁰⁸ N. M. ile yapılan görüşme, 26 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya.

Türkiye gelmeden önceki 1.5, 2 sene idi. Ben 9 yaşındaydım, babamla birlikteyiz, babam beni hayvana bindirmiş geliyoruz. Eski otogarın orda, babamın başında ‘tarbuş’ denilen sarık var, iki çocuk geldi, sarığı kapıp gittiler. Ben babama, ‘baba bunlar niye böyle yaptı’ diye sordum, babam ‘canım bir şey yok, bir şey yok’ dedi. Belindeki kuşağı çıkarıp onunla başını sardı. Türkler o zamanlar Alevilere çok kötü davranıyorlardı.¹⁰⁹

---

¹⁰⁹ A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSKENDERUN SANCAĞI'NDA TÜRKİYE BAĞININ VE “TÜRK”LÜĞÜN KORUNMASI (1918-1936)

Osmanlı döneminde çok sayıda etnik ve dinsel topluluğu bünyesinde barındıran Antakya yöresinde önemli sayıda bir Türk kitlesi de bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, karşı karşıya kalınan toprak kayıplarına rakip ideolojiler olan Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının çare üretmemeleri nedeniyle hızla taraftar sayısını arttıran Türkçülük akımı, Antakya'da da etkili olmuştur. İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1911 sonrasında ideolojik açıdan Türkçü bir çizgiye gelmesiyle birlikte,¹ 'Türkçülük' akımının Antakya'da da yansımaları somut biçimde görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, ilk olarak 1912'de açılmaya başlanan Türk Ocaklarının² bir şubesini, ileriki yıllarda Hatay Devleti'nde başbakanlık yapacak olan Abdurrahman Melek (Bkz. EK 2), 1914 yılında üç arkadaşıyla birlikte Antakya'da açtı. Daha önce Türkmenzade Ahmet Ağa tarafından kurulmuş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de desteğini alan Ocak, bölgede Türkçülük fikrinin yayılmasında önemli bir rol oynadı. Ocak faaliyetlerinin kısa sürede gelişmesine rağmen, Ocağı kuran gençlerin bir kısmının yüksek öğrenim için başka şehirlere gitmeleri, bir kısmının da bir süre sonra başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda askere alınmaları nedeniyle Ocak kapatıldı.³

Türkiye Cumhuriyeti 1923'te kurulduğunda yeni devletin sınırları dışında kalan bölgelerden biri de, önemli sayıda Türk nüfusunun bulunduğu Antakya yöresi olmuştur. Ancak, Türkiye'nin sınırları dışında kaldığı halde, Türkiye'deki politikacıların Antakya'ya olan ilgisi, ortaya çıkan ulusal ve uluslararası olaylar nedeniyle dönem dönem azalsa da, hiçbir zaman tamamen yok olmamıştır. Konunun ön plana çıkarılması için elverişli koşulların oluşmasının beklendiği 1936 yılına kadar geçen süreçte, Türkiye, İskenderun Sancağı'ndaki 'Türk kimliğinin' korunması yönünde bir politika izlemiştir. Bu çerçevede, bölgeden ayrılıp Türkiye'ye göç etmek isteyen Türklere, bölgeden ayrılmamaları telkininde bulunulmuş,

¹ İttihat ve Terakki'nin söz konusu 3 yaklaşımla ilgili tutumu hakkında bkz. Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, s.177; Özdoğan, "Turan"dan "Bozkurt"a: *Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, s. 44, 77; Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, 3. Baskı, çev. Tansel Demirel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.77.

² Türk Ocakları ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

³ Melek, a.g.e., s.1.

Sancak'taki Türklerin kültürel anlamda kimliklerini korumaya yönelik kurdukları örgütler, yayınladıkları gazeteler desteklenmiş, Sancak'tan Türkiye'ye öğrenim için öğrenci gönderilmesi, devlet tarafından sağlanan burslar başta olmak üzere çeşitli biçimlerde teşvik edilmiştir.

Genel olarak, Türkiye'nin İskenderun politikasının pragmatik esaslara göre şekillendiğini söylemek mümkündür. İskenderun Sancağı konusundaki politikalar belirlenirken, Anadolu'daki işgale karşı başlatılan mücadele sırasında ve sonrasında yeni kurulan rejimin kendini güvenceye alarak kuvvetlendirmeye çalıştığı dönemde yurt içinde ve uluslararası düzeyde oluşan dengeler gözetilerek hareket edilmiştir. Bu dengeler, 1921'de Fransa ile Ankara Anlaşması imzalanıp Sancak belirlenen güney sınırlarının dışında bırakıldığında, 1936'da Sancak konusunda aktif politika izlenmeye başlandığında, 1938'de Fransa ile uzlaşmaya varılıp Sancak'a Türk askerleri gönderildiğinde, kısacası hemen hemen her aşamada en belirleyici unsurları oluşturmuştur. Bu dengeler Türkiye'nin izlediği politikalarda temel belirleyici konumdayken, Türkiye'deki karar alıcılar, süreç boyunca bölge ile olan bağların devam etmesi doğrultusunda özel bir çaba harcamış ve Sancak konusunun Türk dış politikasında en önemli konu haline getirilmesi için uygun koşulların oluşmasını beklemişlerdir.

Bu bölüm iki alt bölümden oluşmaktadır. Türkiye'nin, Sancak'taki 'Türklerle' bağımlı devam ettirme yönündeki politikalarının açıklandığı birinci alt bölümde, özellikle Türkiye'de gerçekleştirilen yeniliklerin Sancak'taki Türklere tanıtılması ve benimsetilmesi çabaları üzerinde durulmuştur. İkinci alt bölümde ise Türkiye'nin desteği ile Sancak'ta yaşayan Türkler arasında ulusçuluğun ivme kazanmaya başlaması ve Sancak'ın yapısı itibarıyla kaçınılmaz olarak bu harekete muhalif olan 'karşı' ulusçuluğun gelişimi açıklanmıştır.

I. YENİ SINIRLAR, SINIR ÖTESİ İLİŞKİLER

A. 'Vatan'dan Koparılma

İttihat ve Terakki döneminde Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Halep mebusu olarak seçilen Türkmenzade Ahmet Ağa'nın, İskenderun Sancağı'nda Fransızlara karşı sürdürülen

silahlı mücadelede önemli rol üstlendi. Bu faaliyetlerinin Fransızlar tarafından ortaya çıkarılması üzerine Ahmet Ağa, Maraş'a kaçmak zorunda kaldı. Maraş'ta bulunduğu sırada, Türkmenzade Ahmet Ağa, İskenderun Sancağı'nı temsil edecek beş kişinin seçilerek Ankara'ya gönderilmesini isteyen bir telgraf aldı. Bunun üzerine 5 temsilci seçildi, ancak bunlardan yalnızca Abdurrahman Mürsel ve İhsan Mürsel Ankara'ya gidebildiler. İki temsilci Ankara'ya vardığı zaman, Ankara Hükümeti ile Fransa arasındaki görüşmeler oldukça ilerlemişti ve Sancak temsilcileri Büyük Millet Meclisi'ne katılamadılar.⁴

20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara Hükümeti arasında imzalanan ve İskenderun Sancağı'ndaki Türklere önemli birtakım haklar getirmiş olan Ankara Anlaşması, bölgenin ulusal sınırlar dışında kalması anlamına geldiği için çok fazla eleştiri almıştır.⁵ Anlaşma imzalanmadan önce, İskenderun Sancağı'nda Fransızlarla mücadele eden çetelerle Ankara Hükümeti arasında önemli temasların kurulduğu ve işbirliğinin sağlandığı önceki sayfalarda açıklanmıştı. Özellikle Halep ve Şam'ın Temmuz 1920'de işgal edilmesinin ardından Anadolu'daki mücadelenin bir parçası konumuna gelen Sancak'taki mücadele sırasında, Sancak bölgesinin Misak-ı Milli sınırları dışında olduğu söylentileri çıkarıldı. Bunun üzerine bölgede direnişin önde gelenlerinden biri olan Tayfur Bey (Sökmen), Mayıs 1920'de Antep'e giderek oradaki Müdafai Hukuk Cemiyeti yöneticileriyle bu konuyu görüştü. Ancak bu kişilerin konu hakkında bilgi sahibi olmaması üzerine, Tayfur Bey Sam Köyü'ne giderek Ankara'dan yeni dönen Kılıç Ali Bey ile Sancak konusunu görüşür. Kılıç Ali Bey de durum hakkında bilgi sahibi olmadığından Ankara'ya telgraf gönderip durumun öğrenilmesini önerdi. Bunun üzerine Tayfur Bey, 29 Mayıs 1920'de Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti başkanı olan Mustafa Kemal'e bir telgraf gönderip İskenderun Sancağı'nın Misak-ı Milli sınırları içerisinde olup olmadığını sordu. İlk telgrafa cevap gelmeyince 31 Mayıs 1920'de ikinci bir telgraf daha çeken Tayfur Bey, bu telgrafında bölgenin Kuvay-i Milliye'nin

---

⁴ Sancağı temsil etmek üzere Ankara'ya giden Abdurrahman Mürsel ve İhsan Mürsel'in BMM'ye katılamamaları konusunda iki farklı açıklama vardır. Türkmen'in aktardığına göre, iki temsilci Ankara'ya vardığında Fransa ile görüşmeler oldukça ilerlemişti ve bu görüşmeleri olumsuz etkilemesin diye Sancak temsilcileri BMM'ye alınmadılar. Bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt, s.1025. Sökmen ise, bu temsilciler Ankara'ya gittikten sonra kendisinin de Sancak ile ilgili görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya gittiğini belirttikten sonra, aynı zamanda ağabeyi olan İhsan Mürsel'in kendisine, Sancak temsilcisi seçtiklerine dair mazbatalarını kaybettikleri için BMM'ye katılamadıklarını anlattığını aktarır. Bkz. Sökmen, a.g.e., s.57-58.

⁵ Anlaşmayla ilgili mecliste yapılan tartışmalar için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 13, İnikat 91, Celse 2, 12 Ekim 1337 (1921); Cilt 13, İnikat 92, Celse 2, 13 Ekim 1337 (1921); Cilt 13, İnikat 93, Celse 1-3, 15 Ekim 1337 (1921); Cilt 13, İnikat 94, Celse 1-2, 16 Ekim 1337 (1921); Cilt 13, İnikat 96, Celse 3, 18 Ekim 1337 (1921).

koruyacağı bölgenin dışında bırakılması durumunda, çekilen eziyetlere daha fazla tahammülleri kalmadığından, Osmanlı Bayrağı'nın sallandığı bölgelere göç etmeye hazır olduklarını ve nasıl davranmaları gerektiği konusunda emir beklediklerini bildirdi. Mustafa Kemal, bu telgrafa Miralay Recep Bey aracılığıyla verdiği cevapta, İskenderun Sancağı'nın Misak-ı Milli sınırları içerisinde olduğunu bildirmiş ve Maraş'ta kurulan 2. Kolordu ile irtibata geçilmesini emretmiştir. Bu cevap üzerine, Tayfur Bey, Sam Köyü'nden ayrılıp Reyhaniye'ye döndü.⁶ Fransızlara karşı İskenderun Sancağı'nda mücadele devam ederken, 1921 yılında, Ankara Hükümeti ile Fransa arasında yapılan görüşmeler sonucunda önce Mart 1921'de Bekir Sami Bey Anlaşması'nın yapılması, daha sonraki süreçte ise Henry Franklin-Bouillon'un Ankara'ya gelerek görüşmeler gerçekleştirmesi Sancak'ta yaşayan Türkleri tedirgin etti. Bu süreçte Sancak'ta yaşayan Türkler, Ankara Hükümeti nezdinde çok sayıda girişimde bulundular. Bu girişimlerin bir parçası olarak BMM'ye çok sayıda telgraf ve mektup göndermek suretiyle İskenderun Sancağı'nın Fransa'ya bırakılmasını önlemeye çalışmışlardır. Bu belgeler incelendiğinde, bölgenin “Türklük camiasından” ayrılamaz bir bütün olduğu, bölgenin çok eski bir Türk yurdu olduğu ve daima Türk yurdu olarak kalacağı, bölgede Türklerden başka kimsenin olmadığı ve tamamıyla Türklerin hakimiyetinde olduğu, son kişi kalıncaya kadar düşman işgaline karşı mücadele edileceği gibi argümanların sık sık tekrarlandığı görülmektedir.⁷

Mustafa Kemal'in Fransa ile silahlı mücadelenin devam ettiği dönemde, İskenderun Sancağı'nın Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu bildirmesine rağmen, Ankara Anlaşması ile İskenderun Sancağı'nın milli sınırlar dışında kalması, Sancak'ta yaşayan Türkler arasında moral bozukluğuna yol açmıştır. Ankara Anlaşması'nın imzalanması sonrasında, İskenderun Sancağı'nda yaşayan ve silahlı mücadele döneminde aktif rol üstlenmiş olan Türkler, yaşadıkları hayal kırıklığına rağmen Türkiye ile olan bağlarını koparmadılar. Nitekim, Ankara Anlaşması'nın imzalanmasının ardından, Mustafa Kemal'in 2 Kasım 1921'de Tayfur Bey'le (Sökmen) yaptığı görüşmede söyledikleri Sancak'taki Türklere verilmiş bir vaat gibi algılandı. Bu görüşmede Mustafa Kemal, Ankara Anlaşması'nın imzalanma gerekçelerini ve bu anlaşma ile devam etmekte olan Kurtuluş Savaşı'na sağlanan faydaları açıklamıştır. Aynı görüşmede, İskenderun Sancağı ile ilgili olarak da büyük gayret sarf edilmesine rağmen bölge

⁶ Ayrıntılar ve Ankara'ya gönderilen telgrafın tam metni için bkz. Sökmen, 1992, s.32-35.

⁷ Bu girişimlerin ayrıntıları ve Sancak'tan BMM'ye gönderilen telgraf ve mektupların bazılarının tam metinleri için bkz. Öcal, a.g.e., s.51-59; Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, 4. Cilt, s.1071-1096.

ile ilgili olarak sadece bazı ayrıcalıklar konusunda taahhüt alınabildiğini açıklayan Mustafa Kemal, Tayfur Bey ile yanındakilere “İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışırsınız” demiştir.⁸

Anadolu’daki Kurtuluş Savaşı’nın Yunanlıların yenilgiye uğratılmasıyla neticelendirilmesinin ardından, barış anlaşması konusundaki çalışmalar başladı. Ekim 1922’de Ankara Hükümeti’nin anlaşma görüşmeleri için Lausanne’ye bir heyet göndereceği haberlerinin alınması üzerine, İskenderun Sancağı adına Ankara’da girişimlerde bulunacak bir heyet oluşturuldu. Bu heyet Ankara’ya giderek BMM’de çeşitli girişimlerde bulundu. Daha sonra Mustafa Kemal ile görüşen heyet, Lausanne görüşmelerini yapmakla görevlendirilen İsmet Paşa ile de bir görüşme yaptı.⁹ Ankara’ya heyet gönderilmesinin yanı sıra, Sancak’ta yaşayan Türkler, hükümet ve meclisi etkilemek için Ankara’ya çok sayıda beyanname yolladılar. Girişimler sonucu, Sancak meselesi BMM gündemine taşındı. 3 Kasım 1922’de yapılan meclis görüşmelerinde milletvekilleri, İskenderun Sancağı ile ilgili ateşli konuşmalar yaptılar. Bu konuşmalarda kimi vekillerin 300 bin, kimilerinin ise 500 bin olarak verdikleri Sancak’taki Türk nüfusunun, aslında Misak-ı Milli sınırları içinde olduğu halde Fransız zulmü altında kaldığına dair çok sayıda konuşma yapıldı. Meclisin bu oturumunda, aynı zamanda Sancak’tan gönderilen ve anavatana kavuşmayı talep eden çok sayıda telgraf okundu.¹⁰ Sancak’ta hazırlanıp Ankara’ya gönderilen beyannamelerde, İskenderun Sancağı’nın “din, dil, dilek, kan, adat, an’anat ve vaziyeti coğrafiye” açısından anavatanın parçası olduğu ve bu nedenle Fransızlara bırakılamayacağı, bırakılmaması gerektiği savunuluyordu.¹¹ İskenderun Sancağı, sonraki günlerde BMM’nin gündemine gelmeye devam etti. Meclisin 30 Kasım’da yapılan oturumunda, Türkmenzade Ahmet Bey’in Maraş Mebusu Hasib Bey’e gönderdiği telgraf okundu. Bu telgrafta da Ahmet Bey, İskenderun, Antakya ve havalisinin tarihsel olarak Türk olduğunu vurgulamış, bölgenin Anadolu’nun ayrılmaz bir parçası olduğunu ve burada yaşayan insanların anavatana katılmak arzusunda olduklarını bir kez daha dile getirmiştir.¹²

---

⁸ Sökmen, a.g.e., s.62-63.

⁹ Sökmen, a.g.e., s.68.

¹⁰ Mecliste yapılan konuşmaların tam metni için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 24, İçtima 3, İnikat 132, Celse 3, 3.11.1338.

¹¹ 20 Kasım 1922’de hazırlanan ve oldukça uzun olan beyannamede, ırk, kültür, tarih, coğrafya başta olmak üzere pek çok alanda İskenderun Sancağı’nın Türk olduğunu ispatlamaya dönük argümanlar sunuluyor. Beyannamenin tam metni için bkz. Öcal, a.g.e., s.83-94.

¹² Mecliste okunan telgrafın tam metni için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 25, İçtima 3, İnikat 148, Celse 1, 30.11.1338, s.128-129.

Bu dönemde, Ankara Hükümeti nezdinde yapılan Sancak ile ilgili girişimlerde sürekli olarak, çok eski tarihlerden beri bölgede ‘Türk’ varlığının bulunduğu iddiaları, buna bağlı olarak tarihsel ve kültürel olarak bölgenin ‘Türk’ olduğunu ispatlama gayreti ön plana çıkmaktadır. Benimsenen bu tutumun, sonraki bölümde ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi, 1930’larda geliştirilen Türk Tarih Tezi ile örtüşen argümanlar ortaya koyması ilginçtir.

Yapılan girişimlere rağmen, uzun süre devam eden Lausanne barış görüşmeleri, neticesinde, güney sınırı ile ilgili olarak Ankara Anlaşması’nda getirilen düzenleme teyit edilmiştir. Lausanne Antlaşması’nın BMM’de görüşülmesi sırasında, Antakya yöresinin getirilen düzenleme ile sınırlar dışında bırakılması tartışmalara neden olmuştur.¹³ Meclis’teki görüşmeler sırasında yapılan konuşmalarda Antakya yöresinin tarihsel olarak Türk yurdu olduğu vurgulanmış ve daha önce Antakya’dan gönderilen bir telgraf Meclis görüşmeleri sırasında okunmuştur. Türkiye’nin İskenderun Sancağı ile ilgili sonraki yıllarda izleyeceği politikaların bir anlamda özetini sunması açısından İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Bey’in bu görüşmeler sırasında yaptığı konuşma oldukça ilgi çekicidir. Bu konuşmada Hamdullah Suphi şunları özellikle vurgulamıştır:

Hududumuzun Cenup kısmında kalan kardeşlerimize söylüyorum; yerlerinizi, yurtlarınızı terk etmeyin, Anadolu mesafelerinin üzerinde o bedbaht kardeşlerimize, o Türk bayrağı altında yaşamak istiyen zavallı kardeşlerimize söylüyorum: Sizinle beraberiz, sizinle beraber kalacağız. Tali’ bir zaman makus görünse bile neticede bir gün gelecek eğer Fransızlar sözlerini tutmamakta devam ederlerse biz icap eden bütün şeraiti elde edeceğiz ve vaktiyle olduğu gibi yarın da milli bayrağımızın gölgesinde beraber yaşamak yolunu bulacağız.¹⁴

B. Türkiye’nin Bölgeye Devam Eden İlgisi

Sınırın nihai şekli ile ilgili Türkiye-Fransa arasındaki görüşmeler ancak 1930’lara gelindiğinde tamamlanabildiyse de, Lausanne Antlaşması ile İskenderun Sancağı’nın sınırlar dışında bırakılması Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmiş oluyordu. Lausanne’deki barış

¹³ Mecliste Lausanne Antlaşması görüşmeler için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 1, İçtima 7, Celse 1, 2, 3, 21.08.1339; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 1, İçtima 8, Celse 1, 2, 22.08.1339; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 1, İçtima 9, Celse 1, 2, 23.08.1339.

¹⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 1, İçtima 7, Celse 3, 21.08.1339, s.235.

görüşmelerine ara verildiği dönemde İskenderun Sancağı ile ilgili önemli bir olay yaşanmıştır. Mustafa Kemal, Latife Hanım'la çıktığı yurt gezisi çerçevesinde 15 Mart 1923'te Adana'yı ziyaret etti. Bu sırada, Adana'da, "Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adında bir teşkilatları bulunan ve sayıları oldukça artmış olan çok sayıda Sancak göçmeni insan vardı. Mustafa Kemal'in şehre gerçekleştireceği ziyareti haber alan cemiyet hazırlık yapıp karşılama törenine katılmıştır. Karşılama töreninde, daha önceden planlandığı gibi, Antakyalı Ayşe Fitnat adlı genç bir kız, Sancak'ın Fransızlara bırakılmaması için Mustafa Kemal'e hitaben etkileyici bir konuşma yapmıştır. Konuşmadan etkilenen Mustafa Kemal de cevap olarak "Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde kalmaz" demiştir.¹⁵ Sonraki yıllarda, Mustafa Kemal'in bu sözünün üstünde oldukça fazla durulmuş, bu söz mekânın uluslaştırılması çabaları çevresinde özellikle Hatay'da çeşitli yerlerde bulunan anıtlara, yaptırılan Atatürk heykellerinin altına, devlet dairelerinin çeşitli kısımlarına yazdırılmıştır. Bir anlamda, 1930'larda "kurgulanacak" olan ve Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya binlerce yıl önce göç eden ve eski medeniyetler kuran bir topluluk olduğunu ispatlamaya çalışan tarih tezlerinin bir habercisi gibi olan bu yaklaşım, Mustafa Kemal tarafından, yukarıda bahsedilen Mart 1923 Adana ziyaretinde dile getirilmiştir. 16 Mart 1923'te, Adana'daki esnaf cemiyetinin Türk Ocağı'nda düzenlediği toplantıda yaptığı konuşmada, Mustafa Kemal, Ermenilerin bölgede hiçbir hakkı olmadığı görüşünü, bölgenin eski sahiplerinin Türkler olması tezine dayandırmıştır. Mustafa Kemal'e göre, bir bölgenin esas sahibi oranın eski yerlileridir. Anadolu'nun da eski yerlileri Türkler olduğuna göre, esas sahipleri de Türklerdir, diğer ulusların burada hiçbir hakkı olamaz. Mustafa Kemal konuşmasında şunları söylemiştir:

[...] Ermenilerin bu verimli ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleketiniz sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türk'tü, o halde Türk'tür ve sonsuza dek Türk olarak yaşayacaktır. Gerçi bu güzel memleket eski asırlardan beri çok kere yabancı istilalarına uğramıştı. Başlangıçta Türk ve Turani olan bu ülkeleri İraniler zaptetmişlerdi. Sonra bu İranileri mağlup eden İskender'in eline düşmüştü. Onun ölümüyle memleketler paylaştırıldığı zaman Adana kıtası da Silifkelilerde kalmıştı. Bir aralık buraya Mısırlılar yerleşmiş, sonra Romalılar istila etmiş, sonra Doğu Roma yani Bizanslılar eline geçmiş, daha sonra Araplar gelip Bizanslıları kovmuşlar; en sonunda Asya'nın göbeğinden tamamen kaynayan Türkler

¹⁵ Kimi kaynaklarda bu söz "Kırk asırlık Türk yurdu ecnebi elinde esir kalmaz" şeklinde aktarılmaktadır. Bkz. *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, s.151. Bu karşılama ile ilgili ayrıntılar için bkz. Sökmen, a.g.e., s.69-70; Selçuk, a.g.e., s.20; Çelenk, a.g.e., s.28; İsmail Habib, "Adanada verilen söz", *Yenigün*, 1 2incikanun 1939, s.2; Zafer Sarı, "Ayşe Fitnat ve Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi", *Güneyde Kültür*, Yıl: 2, Sayı: 17, Temmuz 1990, s.28-29.

soyundan ırkdaşlar buraya gelerek memleketi geçmiş ve asli hayatına iade ettiler. Memleket en sonunda yine gerçek sahiplerinin elinde karar kıldı. Ermeniler ve diğerlerinin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir. [...]¹⁶

Ankara Anlaşması'nın teyit edildiği Lausanne Antlaşması sonrasında da Türkiye, anlaşmalarla İskenderun Sancağı'nda bulunan Türklere tanınan hakların takipçisi olmayı sürdürdü. Bu çerçevede Türk Hükümeti, 5 Ekim 1923'te Fransa'ya bir nota vererek Ankara Anlaşması ile İskenderun Sancağı'nda Türklere için öngörülen “özel rejimin” uygulanmadığını belirtmiştir. Fransız Hükümeti ise, bu notaya 20 Ekim 1923'te verdiği cevapta, Türklerin Sancak'ta azınlık durumunda olduğunu bildirmiştir.¹⁷ Fransız Hükümeti'nin bu cevabı, Sancak'ta hiçbir topluluğu çoğunluk oluşturacak sayıya ulaştırmamaya dönük daha önce açıklanan politikasıyla uyumludur. Fransa, bu cevabi notada gösterdiği tutumunu sonraki dönemlerde de sürdürmeye devam etmiştir. Fransız Hükümeti daha sonraki dönemde Türkiye'deki büyükelçisine gönderdiği gizli talimatta, Türkiye'nin Ankara Anlaşması ile ilgili uygulamalardan şikayetçi olduğunu hatırlatarak şu talimatı vermiştir: “Türk Hükümetine hatırlatmanız gerekir ki, % 38.5'lik bir Türk kökenli nüfus için bu bölgenin Türk kökenli memurların oranı % 43'tür. Ayrıca 40 okuldan 22'sinin ve Antakya Lisesi'nin dili Türkçedir.”¹⁸

Türkiye'nin, Fransa Hükümeti nezdinde anlaşmaların uygulanmasına dair girişimlerinin yanı sıra, İskenderun Sancağı'nda Türk nüfusunun azalmaması için girişimlerde bulunmuştur. Lausanne Antlaşması ile, yapılan sınır değişiklikleri sonucunda başka ülke sınırlarında kalmaları nedeniyle Türk uyrukluğunu yitirmiş olan kişilere “hakkı hıyar”, yani tabiiyet seçme hakkı getirilmiştir.¹⁹ Antlaşmada, hakkı kullanmak için tanınan iki yıllık sürenin son dönemlerinde Sancak'ta yaşayan pek çok Türk, tabiiyet tercihini Türkiye'den yana kullanmak için hazırlık yapmaya başladı. Bunun gerçekleşmesi durumunda Sancak'ta yaşamaya devam eden Türk sayısı çok azalacağından, Türkiye bunu önlemeye dönük önlemler aldı. Bu amaçla, tabiiyet seçme işlemlerinde yetkili olan Türkiye'nin Beyrut'taki

¹⁶ Konuşmanın tam metni için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, yay. haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak ve M. Akif Tural, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s.519-522.

¹⁷ Yerasimos, a.g.e., s.185-186.

¹⁸ Aktaran, Şerife Yorulmaz, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, Sayı 21, Mayıs 1998, s.238.

¹⁹ “Uyruklu” ile ilgili hükümler Lausanne Antlaşmasınının 30-36 Maddelerinde belirtilmiştir. Antlaşmanın tam metni için bakınız Soysal, a.g.e., s.93-147.

konsolosluğu, tabiyet tercihini Türkiye’den yana kullanmak için başvuruda bulunanlara zorluklar çıkardı. Bunun yanı sıra, Sancak’ta bölgenin terk edilmemesi için yoğun propaganda faaliyetleri gerçekleştirildi. Bu faaliyetler sonucunda Sancak’tan Türkiye’ye Türk göçü önemli oranda önlenmiş oldu.²⁰ Türkiye’deki siyasi karar alıcıların bu tavrı, bölgenin Türkiye sınırlarına dahil edilmesi ile ilgili umutların tükenmediğinin, uygun koşullar oluştuğunda konunun yeniden gündeme getirileceğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim, Sancak’tan göç etmemesi için özel çaba harcanan Türk nüfusu, Türkiye’nin ileriki dönemlerde ortaya attığı tezlerin savunulmasında hayati rol oynayacaktır.

İskenderun Sancağı’na devam eden ilgi çerçevesinde hükümet, bölge ile ilgili birtakım örgütlenmelerin Türkiye’de kurulmasını desteklemiştir. Sancak ile ilgili Anadolu’da kurulan ilk önemli örgüt, 1923 yılında Adana’da kurulan Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’dir. Silahlı mücadelenin sona ermesinin ardından Adana’da, Sancak’tan göç edenlerin sayısının hızla artması üzerine Tayfur Bey (Sökmen), Samih Azmi Bey (Ezer), Nuri Aydın Bey (Konuralp) gibi Sancak kökenli önde gelen kişiler bir araya gelerek Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni kurdular. Bu cemiyetin ilk faaliyetlerinden birisi, daha önce üzerinde durulan, 15 Mart 1923’te Mustafa Kemal’in Adana ziyareti sırasında düzenlenen karşılama töreni ve bu törende Ayşe Fitnat’ın Sancak’ta yaşayan Türklerin de kurtarılması için Mustafa Kemal’e hitaben yaptığı konuşma olmuştur. İlk kurulduğunda gayri resmi bir nitelik taşıyan cemiyet bir süre sonra, Adana valisinin telkiniyle resmi bir hal almak için harekete geçti. Türkiye’deki resmi makamlardan da yardım alarak hazırlıklarını tamamlayan cemiyet 30 Mayıs 1923’te “Antakya-İskenderun Yurdu” adı altında resmen kuruldu. Cemiyet gayri resmi olarak faaliyet gösterirken başkanlığını Samih Azmi Bey üstlendi, resmi olarak kurulduktan sonra ise başkanlığa Tayfur Bey seçildi. Cemiyet resmi adı olan Antakya-İskenderun Yurdu yerine yazışmalarında Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını kullanmaya devam etti. Diğer faaliyetlerinin yanı sıra, “*Altınözü*” adlı bir gazete çıkarıp Türk Hükümeti’nin dikkatini

---

²⁰ Melek, a.g.e., s.10. Aynı konuda bkz. Yusuf Sarımay, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay”, *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2001, s.30-31.

Sancak meselesine çekmeye çalışan cemiyetin²¹ kuruluş amacı, cemiyet nizamnamesinin ikinci maddesinde şu şekilde ortaya konulmuştur;

Yurt teşekkülünden maksat Antakya-İskenderun ve havalisinin istirdadiyle Anavatana kavuşması emrinde ihtiyarı lazım gelen ilmi, içtimai, edebi, tarihi her türlü teşebbüsat ve fedakarlığı iyfa, muhacerat ve suveri saire ile Anadolu'ya geçen hemşehrilerimize maddi, manevi muaveneti mümkün icrasından ibarettir.²²

İlk dönemlerinde oldukça etkin olan Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, sonraki süreçte aynı etkinliğini koruyamadı. Lausanne Barış Antlaşması sonrasında Sancak meselesinin Türkiye'nin öncelikli meselelerinden birisi olarak görülmemesinin cemiyetin öneminin azalmasında önemli rol oynamış olması muhtemeldir. Cemiyetin kapanmasıyla ilgili olarak, cemiyetin resmiyetteki ilk başkanı olan Tayfur Sökmen, kendisinin Adana'dan ayrılmasının ardından yöneticiler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle cemiyetin kapandığı bilgisini aktarmaktadır.²³

1924 yılı boyunca Adana basınında İskenderun Sancağı ile ilgili yürütülen kampanya ve Ocak 1925'te Mustafa Kemal'in sınırda bulunan Dörtyol'a düzenlediği dikkat çekici ziyarete²⁴ rağmen, Sancak sorunu gündemde alt sıralarda yer alan bir konu oldu. Bu süreçte, Türkiye'de Musul Sorunu ve Şeyh Sait İsyanı, hükümet ve kamuoyunun daha fazla dikkatini çeken ve gündemi meşgul eden konular haline geldi. Dolayısıyla, Sancak sorunu 1920'lerin ikinci yarısında pek gündeme gelen bir konu olmadı. 1926 yılında Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi'nde de Sancak ile ilgili mevcut durumda herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Bu süreç içerisinde dış politikada Fransa ile karşı karşıya gelmek istemeyen Türk Hükümeti, Sancak meselesini gündeme taşımaktan

---

²¹ Cemiyetin kuruluşu ve çalışmaları konusunda bkz. Sökmen, a.g.e., s.66-73; Konuralp, a.g.e., s.139-140; Selçuk, a.g.e., s.17-18; Sofuoğlu ve Dağıstan, a.g.e., s.32; Süleyman Hatipoğlu, "Hatay'ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri", *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, yay. haz. Berna Türkdogan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s.52; Mehmet Tekin, "Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti veya Antakya-İskenderun Yurdu Cemiyeti", *Güneyde Kültür*, Yıl: 1, Sayı: 6, Ağustos 1989, s.3-5

²² Cemiyet nizamnamesinin tam metni için bkz. Konuralp, a.g.e., s.141-143.

²³ Sökmen, a.g.e., s.82.

²⁴ Yerasimos, a.g.e., s.187.

kaçınmış, Beyrut'ta görevlendirdiği diplomatlarına da, görev sahalarında olduğu halde, İskenderun Sancağı'nı ziyaret etmekten kaçınmaları talimatı vermiştir.²⁵

Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı çeşitli sorunlar nedeniyle 1920'lerin ikinci yarısında Sancak konusunun pek gündeme gelmemesi, konunun unutulduğu anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin sorunlarından sıyrılmaya başladığı süreçte konu, farklı kişiler tarafından yeniden gündeme getirilmeye başlandı. 25 Haziran 1932'de TBMM'de İskenderun Sancağı tekrar gündeme taşındı. İzmir mebusu Mahmut Esat Bey, Fransa'nın İskenderun Sancağı'nda bulunan Türklere Ankara Anlaşması ile tanınan haklarını tanıyıp tanımadığı konusunda Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'e soru sordu. Vekilin verdiği kısa cevaptan tatmin olmayan Mahmut Esat Bey, söz isteyip bir konuşma yaptı. Konuşmasında, alınan duyumlara göre Fransa'nın Ankara Anlaşması'na uymadığını vurguladı. Ayrıca Mahmut Esat Bey, bölgede yaşayan ve nüfus olarak 400 bin kişi olduklarını söylediği Türklere karşı Fransa'nın Ermeniler başta olmak üzere, Türkiye'deki rejime muhalif olan kişileri kışkırttığını öne sürmüştür. Konuşmasının devamında Mahmut Esat Bey şunları söyledi;

Fransa Alsaslöreni elli sene unutamadı. Ben milliyetçi bir Türk mebusu sıfatıyla o parçayı ölünceye kadar unutamam (Bravo sesleri, alkışlar). Yalnız bu kadar da değil; oradaki 400000 Türkü bizden sonra gelecek Türk nesilleri de unutamıyacaktır (Bravo sesleri, alkışlar). Nasıl ki Fransa Alsaslöreni elli sene unutmıyacak kabiliyette bir millet ise, buna inansın ki Türk milleti de kendi öz parçasını, kendi öz kalbinin bir parçasını elli bin sene unutmıyacaktır.²⁶

C. Sancak'ta Türkiye Yanlısı Teşkilatlanma

Sancakta silahlı direnişin, Ankara Hükümeti'nin Fransa ile Ekim 1921'de imzaladığı anlaşmayla sona ermesinin ardından, Sancak Türklerinin Sancak sınırları içerisinde ve dışında örgütlü faaliyetlerine devam ettikleri görülmüştür. Bu dönemde yapılan mücadelenin önemli bir kısmı Sancak sınırları dışında, Türkiye'de gerçekleşti. Çünkü, silahlı mücadelenin sona ermesinin ardından Sancak'taki Türk hareketinin lideri konumundaki kişilerin çoğu, Fransız

²⁵ Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar*, Cilt 1, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, s.86.

²⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, İnikat 70, Celse 1, 25.6.1932, s.299-300.

yetkililerin kendilerini rahat bırakmayacağı endişesiyle, bölgeyi terk edip Anadolu'ya göç ettiler. Anadolu'ya göç eden bu kişilerin, Sancak ile olan bağları gittikleri yerlerde de devam etti. Göç ettikleri bölgelerde teşkilatlanmaya başlayıp Sancak ile ilgili örgütler kurdular ve bu süreç içerisinde Türkiye'deki yetkililerden önemli destek aldılar. Özellikle 1930'ların ikinci yarısında, Sancak ile ilgili Türkiye'de kurulmuş olan örgütlerin önemi oldukça arttı. Türkiye'nin Sancak ile ilgili aktif politika izlemeye başladığı 1936 yılından itibaren, Türkiye'de bulunan Sancak örgütleri, Ankara'daki hükümetin direktifleri doğrultusunda hareket ederek, sorunun hem "ulusçuluk" perspektifinde ortaya konulmasında, hem de Türkiye'deki kamuoyunun ilgisini çekecek 'ulusal' bir mesele olarak gündeme taşınmasında önemli bir rol oynadılar. Fakat, İskenderun Sancağı'nın Türkiye'ye katılımı sürecinde, en az Türkiye'de kurulmuş örgütler kadar önemli olan unsur, Sancak içerisinde gerçekleştirilen teşkilatlanmadır. Süreç içerisinde farklı biçimlerde ortaya çıkan Sancak Türklerinin teşkilatları, Sancak'ta bulunan Türklerin, Türkiye ile olan bağlarının devam etmesini sağlamış, Türkiye'de gerçekleştirilen inkıpların Sancak Türkleri arasında da benimsenip yaygınlaştırılmasında önemli rol oynamıştır. Spor kulübü kurulması, dergi ve gazete çıkarılması gibi çeşitli biçimlerde görülen Sancak Türklerinin teşkilatlanmaları, Türkiye'den önemli destek almış ve zamanla bu teşkilatların Sancak içerisindeki etkinlikleri artarak devam etmiştir.

Ankara Anlaşması ile İskenderun Sancağı Misak-ı Milli sınırları dışında bırakılmış, ancak Sancak'ta yaşayan Türklerin Anadolu ile bağları devam etmiştir. Bu bağlar kendilerini farklı biçimlerde göstermiştir. 1922 yılı başlarında, Anadolu'da Yunanlılara karşı devam ettirilen savaşta Türk ordusuna yardım etmek amacıyla Antakya'daki Hilal-i Ahmer Cemiyeti yardım toplamıştır. Toplanan yardımlar daha sonra Anadolu'ya gönderildi.²⁷ Anadolu'da gerçekleşen olayların Sancak'ta yaşayan Türkler tarafından yakından takip edildiği bu dönemde, Anadolu'da yaşanan gelişmeler Sancak'ta da etkisini göstermiştir. Nitekim, Yunanlılara karşı savaşın kazanılması Sancak'ta duyulduğu zaman günler süren kutlamalar düzenlenmiştir.²⁸

Silahlı mücadelenin sona ermesinin ardından başlayan süreçte Fransız yöneticiler, Sancak'ta mevcut gerginliği gidermek ve normalleşmeyi sağlamak için cemiyet kurulmasına

²⁷ Tekin, "Ankara İtilafnamesi'nin 90. Yılına Hatırlama: 20 Ekim 1921-20.10.2011", s.19.

²⁸ Hatipoğlu, a.g.e., s.45-46; Çelenk, a.g.e., s.24-25.

izin vermeye başladılar. Bu aşamada ilk kurulan cemiyetlerden birisi, Samih Azmi (Ezer) Bey'in 1922'de Antakya'da kurduğu "Selamet-i Belde Cemiyeti"dir. Bu cemiyet, Fransız yetkililere verdiği programa göre Sancak'ın ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gelişmesini hedefleyen, her cemaatten insana açıktı. Programında yazıldığına göre, cemiyetin siyasetle hiçbir bağlantısı yoktu. Fransız yetkililerin de desteğini alan cemiyete, farklı kesimlerden çok sayıda insan üye oldu. Ancak, kuruluşundan itibaren sürekli biçimde Türklerin kontrolünde kalan cemiyetin bir de, sadece çekirdek üyelerinin bildiği bir amacı vardı. Bu da, Anadolu'da devam eden kurtuluş mücadelesine destek olmaktı. Gizli amaçlarının ortaya çıkması üzerine Selamet-i Belde Cemiyeti Fransız yetkililer tarafından kapatıldı. Üyelerinin bir kısmı tutuklanırken, Samih Azmi, bazı arkadaşları ile birlikte Türkiye'ye kaçtı.²⁹ Bu cemiyet, silahlı mücadele sonrasında Türkler tarafından kurulan ve Sancak'ın Türkiye ile bağlarını korumayı amaçlayan ilk örgüt olması açısından önemlidir.

Fransız yönetiminin sıkı denetimi nedeniyle Sancak'ta kurulan Türkiye yanlısı teşkilatların kültürel alanda yoğunlaştırılması tercih edildi. İskenderun Sancağı'nda yaşamaya devam eden Türklerin, kültürlerini koruyup Türkiye ile olan bağlarını devam ettirebilmek için kurdukları ilk önemli teşkilat "Gençspor Kulübü"dür. Sancak'ta yaşayan Türk gençleri arasında 'Türklük' bilincinin yaygınlaştırılması ve bu kimliğin Türkiye'de gerçekleştirilen yenilikler paralelinde yeniden üretilmesini sağlayan bir teşkilat olması nedeniyle Gençspor önemli bir yere sahiptir. Adından da anlaşılacağı üzere, bu teşkilat ilk olarak bir spor kulübü olarak ortaya çıktı. 1925 sonlarında birkaç sporsever Antakyalı genç bir futbol takımı kurdular. Antakyalı Türklerden oluşan bu gençlerin öncüsü, Türkiye'de eğitim alıp İskenderun Sancağı'na dönen Şükrü Fehmi (Balı)'dir. Takımın taraftarları çoğalınca bir kulüp kurulması kararlaştırıldı ve 26 Ağustos 1926'da Gençspor Kulübü kuruldu. Fransız yöneticilere teslim edilen kulüp tüzüğü Fenerbahçe ve Galatasaray Kulüpleri'nin tüzükleri esas alınarak hazırlandı. Sancakta artan taraftar sayısının yanı sıra, kulübün kurulmasında Türkiye'deki hükümetin teşvikleri önemli rol oynadı. Spor kulübü olarak kurulmasına karşın Gençspor, kısa sürede bir siyasi eğitim ve tartışma merkezi haline dönüştü. Futbolla başlayan faaliyetler sosyal ve kültürel alanlara yayıldı. Kulüp bünyesinde bir kütüphane kuruldu, müzik ve tiyatro faaliyetleri gerçekleştirildi ve 1932'den itibaren her hafta bir konferans

---

²⁹ Çelenk, a.g.e., s.26-27; Konuralp, a.g.e., s.137; Duran, a.g.e., s.68; Mehmet Tekin, "İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri –I :Selamet-i Belde, Elektrik Şirketi, Hilal-ı Ahmer", *Güneyde Kültür*, Yıl: 1, Sayı: 5, Temmuz 1989, s.2-3.

düzenlenmeye başlandı. Ağustos 1931’de 500 kitap ile açılan kulüp kütüphanesi, kısa sürede Türkiye’den getirilen kitaplarla zenginleştirildi ve Latin harflerle basılmış Türkçe kitaplar için Sancak’taki tek kaynak durumuna geldi. Kütüphaneye, Türkiye’den kitapların yanı sıra *Kadro*, *Varlık* gibi dergiler ve *Cumhuriyet*, *Son Posta* gibi gazeteler de getirildi. Abonelik sistemi ile çalışan kütüphaneye kayıt yaptırılması için, birazdan üzerinde durulacak olan, *Yeniğün* gazetesinde teşvik edici yazılar yayımlandı.³⁰ Sancak’taki Türkler için kültürel, sosyal ve siyasal bir merkez haline dönüşen Gençspor Kulübü’nün faaliyetleri Fransız yöneticilerin dikkatini çekti. Kulübün kapatılmasını önlemek amacıyla da kulüp yöneticileri kütüphaneyi Gençspor’dan ayırma kararı aldılar. Ayrı bir birime ayrılan kütüphane farklı bir binaya taşınıp hizmetlerini sürdürdü.³¹ Kulübün Sancak’taki Türkler üzerinde yarattığı etkiyi gören Fransız yetkililer, Gençspor ile rekabet edebilmesi için Hıristiyan ve Arap Alevilerden oluşan bir kulüp açılmasını sağladılar.³² Böylelikle, Fransa’nın farklı unsurlar arasında denge kurma çabası bu alanda da kendini göstermiş oldu.

D. Yerel Basın-Yayın Faaliyetleri ve Etkileri

Sancak’ta ortaya çıkan Türkiye yanlısı örgütlenme basın-yayın alanında da kendini göstermiş ve Türkiye yanlısı yerel dergi ve gazeteler çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazeteler, bir yandan Türkiye’ye dair haberleri okuyucularına aktarıp bölgedeki insanların Türkiye’deki gelişmelerden haberdar olmalarını sağlarken, bir yandan da Türkiye yanlısı mesajları sürekli olarak okuyucularına aktardılar. Özellikle ulusçu hareketlerde hayati önem taşıyan sembollerin aktarılması konusunda bu gazeteler çok önemli bir işlevi yerine getirdiler. Türk ulusçuluğuna dair semboller bu gazetelerin adeta misyonerlik çalışmalarını andıran faaliyetleri aracılığıyla Sancak’ta yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Kılık kıyafetten yeni yazıya kadar farklı biçimlerde kodlanan bu semboller, Türk ulusçuluğunun bölgede yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır.

---

³⁰ “Gençspor canlanıyor”, *Yeniğün*, 26 Eylül 1935, s.1.

³¹ Gençspor Kulübü ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Tekin, “İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri -3: Gençspor Kulübü”, *Güneyde Kültür*, Yıl: 2, Sayı: 16, Haziran 1990, s.15-21; Çelenk, a.g.e., s.32-33. Sancak’ta Eğitim Müdürlüğü görevini yürüten Pierre Bazantay, İskenderun Sancağı’nda Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Nazım Hikmet, Halide Edip gibi Türk yazarlarının kitaplarının, Atatürk ile ilgili kitapların, *Kadro*, *Varlık*, *7 Gün* gibi dergilerin okunduğu bilgisini verir. Aktaran, Ada, a.g.e., s.91, dipnot 241.

³² Öcal, a.g.e., s.112-113.

İskenderun Sancağı'nda yaşayan Türklerin sosyal ve kültürel hayatında, dergi ve gazeteler oldukça etkili olmuştur. Türkiye'de yapılan inkılaplara Sancak'ta yaşayan Türkler büyük ilgi göstermiştir.³³ Bu inkılapların Sancak'ta duyurulmasında dergi ve gazeteler hayati bir rol oynamıştır. 1928 yılına kadar İskenderun Sancağı'ndaki Türklerin herhangi bir yayın organı yoktu. Türkiye'den gazetelerin postayla gelmesi birkaç günü bulabiliyordu. Bu eksikliği gidermek amacıyla, 1926'da Gençspor'un da kuruculuğunu yapan Şükrü Balcı, gerekli hazırlıkları yapıp bir dergi yayınlamaya başladı. 'Yeni Mecmua' adı verilen ve Arap harfleriyle Türkçe olarak yayınlanan derginin ilk sayısı 15 Mayıs 1928'de yayımlandı. 30 Mayıs 1929'da yayınlanan 25. sayıda dergi kapağı tamamen Latin harfleri ile basıldı ve bundan sonra da böyle yayınlanmaya devam etti. 27. sayıdan itibaren ise, her sayıda Latin harfleri ile birkaç yazı yayınlanmaya başlandı.³⁴ Edebi yazılar yayınlamak üzere kurulduğu bildirilen dergi, yavaş yavaş siyasi konularla ilgili yazılar da yayınlamaya başladı ve Suriye gazetelerini eleştiren bir tutum içine girdi.³⁵ Kurulduğu günden itibaren *Yeni Mecmua*, Sancak'ta yayınlanan ve manda taraftarı olan gazetelerin eleştirilerine maruz kaldı. Dergide, Türkiye'de gerçekleştirilen harf inkılabı paralelinde, Sancak'taki okullarda Latin harfleriyle eğitim verilmesi dahil, Türkler lehinde değişiklikler yapılması için çeşitli talepler dile getirildi. Özellikle, Türkiye'deki harf inkılabı *Yeni Mecmua*'da pek çok yazının konusunu oluşturmuştur. Türkiye'de harf inkılabının gerçekleşmesiyle birlikte, Sancak'ta yaşayan Türkler de haberini aldıkları bu değişikliğe rağbet göstermeye başladı. Bu süreçte, Fransız yöneticilerden siyasi yazılar yayınlanmaması veya dergi yerine gazeteye dönüştürülmesi konusunda uyarı alınınca, zaten ihtiyacı karşılamada yetersiz duruma gelen *Yeni Mecmua*'nın, 1 Temmuz 1930'da son sayısı yayımlandı.³⁶

Türkiye'de eğitimde Latin harflerinin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte Sancak'ta yaşayan Türkler arasında da yeni alfabeyi öğrenmeye yönelik eğilim ortaya çıktı. Hiç şüphesiz bu eğilim kendiliğinden ortaya çıkmadı, böyle bir eğilimin oluşması ve giderek artmasında *Yeni Mecmua*'nın yayınları önemli rol oynadı. *Yeni Mecmua*, Türkiye'de yazı

³³ Çelenk, a.g.e., s.60; Sofuoğlu ve Dağıstan, a.g.e., s.36-37.

³⁴ Mehmet Tekin, *Harf İnkılabı, Türk Ocaklarının Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı*, Antakya: Kültür Basımevi, 1988, s.122-125.

³⁵ Melek, derginin ilk sayılarında sosyal ve bilimsel yazılarla gerçek amaçlarını gizlediklerini, daha sonraki süreçte siyasi konularla ilgili yazı yazmaya başladıklarını bildirmektedir. Bkz. Melek, a.g.e., s.15.

³⁶ Mehmet Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, Antakya: Kültür Basımevi, 1985, s.54-60; Çelenk, a.g.e., s.34; Mehmet Tekin, "Hatay Basın Tarihinin Altın Sayfalarından Biri: Yeni Mecmua", *Güneyde Kültür*, Yıl: 10, Sayı: 111, Mayıs 1998, s.1-4; Hatipoğlu, a.g.e., s.57-58.

konusunda yapılan değişikliği okuyucularına aktardı, bu yeniliğin ne kadar önemli olduğunu ve bununla ortaya çıkan olumlu sonuçlara dair propaganda faaliyeti yürüttü. *Yeni Mecmua*'nın bu faaliyetinin önemini anlamak için, yazının bir kültür içinde sahip olduğu yeri hatırlamak yeterli olacaktır. Kültürün önemli bir unsuru olan yazıda, kullanılan harflerin değiştirilmesi çok büyük bir adımdır. Türkiye'de gerçekleştirilen bu değişiklik Sancak'taki Türkler arasında da yaygın hale getirilmeseydi, Türkiye'de yaşayan ve kültürel hayatı önemli ölçüde devlet eliyle yeniden şekillendirilen 'Türkler' ile Sancak'ta yaşayan 'Türkler' arasındaki kültürel farklılıkların artması kaçınılmaz olacaktı. Bu açıdan, önce *Yeni Mecmua* daha sonra da Sancak'taki Türk yanlısı diğer gazeteler, Sancak'taki Türkler ile Türkiye arasında kültürel farklılıkların artmasını önleyici bir rol oynamışlardır. Bu rol en somut biçimde, Latin Harflerinin teşvik edilmesi ve kılık kıyafet alanında Türkiye'deki yeniliklerin özendirilmesi şeklinde kendini göstermiştir. Antakya'da Eylül 1929'da Latin Alfabesinin öğretilmesi için gece okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslar, 1930 yılında da devam etmiştir. 1931'de, Fransız Yüksek Komiserliği tarafından kurs açılabilmesi için yeni düzenleme getirilmesi üzerine kurslar kapandı. Bu dönemde Sancak'ta açılan kurslarda toplamda yaklaşık 600 kişi eğitim gördü.³⁷

Yeni Mecmua'nın son sayısının ardından, gazete çıkarma çalışmalarına başlayan Şükrü Balcı, 'Yenigün' adını verdiği gazetenin ilk sayısını 16 Eylül 1930'da yayınladı. Arap harfleriyle Türkçe yayın yapmaya başlayan gazetenin adı Latin harflerle basılıyordu. Zamanla gazetede Latin harflerle basılan yazı sayısı iyice arttı ve 27 Ağustos 1937'den itibaren gazetenin tümü Latin harflerle basılmaya başlandı.³⁸ İlk çıktığı dönemde haftada bir yayınlanan *Yenigün*, 14 Ekim 1930'dan itibaren haftada iki gün, 8 Ekim 1931'den itibaren ise her gün yayınlanmaya başlandı. Sancak sorununda bundan sonra adı sık sık duyulacak olan Selim Çelenk (Bkz. EK 2) de 1931'de *Yenigün*'e katıldı. Sancak'ta yaşayan Türklerin sesini duyurmayı, Türk kültürünü korumayı ve grup bilincini oluşturmaya amaçlayan *Yenigün* gün geçtikçe Sancak'ta artan bir öneme sahip olmuştur.³⁹

³⁷ Tekin, *Harf İnkılabı, Türk Ocaklarının Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı*, s.121-122.

³⁸ Gazetenin çıkmaya başladığı tarihten itibaren Latin harflerle basılan yazı miktarında dönem dönem değişiklikler olmuştur. Bu konudaki ayrıtlar için bkz. Tekin, *Harf İnkılabı, Türk Ocaklarının Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı*, s.125

³⁹ Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s.67-74; Çelenk, a.g.e., s.34; Selçuk, a.g.e., s.35. *Yenigün*'de yayınlanan yazıların konuları hakkında bkz. Mehmet Tekin, "Hatay Basın Tarihinden Bir Yaprak", *Güneyde Kültür*, Yıl: 4, Sayı: 42,

Yayınlanan yazılar nedeniyle Fransız yetkililerden defalarca kapatma cezası alan ve yazarları yargılanan *Yenigün*'ün en önemli faaliyetlerinden birisi, Türkiye'de gerçekleştirilen inkılapları Sancak'taki Türklere duyurmak ve bu inkılapların Sancak'ta da uygulanmasına yönelik özendirici yayınlarda bulunmak olmuştur. Bu sayede, Türkiye sınırları dışında kalan Sancak'taki Türkler, kültürel açıdan Türkiye'den uzaklaşmamış oluyorlardı. Kültürel açıdan üstlendiği bu 'kültürel köprü' misyonu dışında *Yenigün*, Fransız yöneticilerin Sancak'ta yaşayan Türkler aleyhindeki uygulamalarına dair eleştirilere sıkça yer vermiştir. Bu bağlamda, özellikle Sancak'taki eğitim sistemi hakkında yayınlanan eleştiriler önemlidir. 8 Ağustos 1932 tarihinde *Yenigün*'de "Mektepler ve Müfredat Programımız" başlığı altında yayınlanan yazı bu eleştirilere iyi bir örnektir;

Hars dediğimiz zaman, harsın bütün şümali ve icabatını kast ediyoruz. Bunun başında, mektep ders programları ve bu programların müfredat cetveli gelir. Halbuki bugün mekteplerimizde tatbik ve takip olunan müfredat programları, hars inkişafına temin etmekten çok ve pek çok uzak bulunuyor. Nasıl uzak bulunmasın ki! Bu programlarda bir Şam kuvveti, tatbikinde ise yabancı hislerin taziki ap açık görünüyor. Muallimin ağzından 'Türk' kelimesi işitemeyen, en iptidai kitaplarından en yüksek sınıf kitaplarına kadar 'Türk' ismine tesadüf etmeyen bir talebenin harsının inkişaf etmiş bulunacağını kabul etmek nasıl caiz olunuyor?⁴⁰

Yenigün, İskenderun Sancağı'nda Türk propagandası yapan tek gazete olmasına karşın, Halep'te de benzer yayınlar yapan '*Vahdet*' gazetesi çıkmaya başlamıştı. Arap harfleriyle Türkçe yayınlanan gazete ilk sayısında yayın ilkelerini açıklarken, çiftçinin ve halkın savunucusu olacağını belirtip, "doğru, açık, pürüzsüz bir Türkçe kullanılmasına" özen gösterileceğini vurgulamıştır⁴¹. *Vahdet*'in ilk sayısı, *Yeni Mecmua*'dan sadece üç gün sonra, 18 Mayıs 1928'de yayınlandı. Halep'teki Türk Konsolosluğu'nun desteğini alan bu gazete, Nuri Genç tarafından çıkarılmaktaydı ve Ocak 1937 yılına kadar Halep'te yayın hayatını sürdürmüştür. İskenderun Sancağı'nda 1936 sonlarına doğru Fransız yöneticiler tarafından *Yenigün*'ün kapatılması üzerine, bu gazetede çalışan Selim Çelenk ve Ata Derviş, Aralık

---

Ağustos 1992, s.5. O dönem Antakya Lisesi'nde öğrenci olan Cemil Meriç'in ilk yazısı 23 Eylül 1933'te *Yenigün*'e yayınlanan "Geç Kalmış bir Muhasebe" başlıklı yazıdır. Bkz. Meriç, a.g.e., s.63-64.

⁴⁰ Aktaran, Volkan Payaslı "Fransız Mandası ve Hatay'ın/Sancak'ın Türkiye'ye İltihak Sürecine Kadar Olan Döneminde Tevhid-i Tedrisat Kanunu Uygulamaları (1924-1939)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 22, Yaz 2012, s.357.

⁴¹ Aktaran, Hüsametdin Yıldırım, "Vahdet Gazetesi'nin Harf İnkılabını Hatay Türkleri'ne Yansıtması", *Misak-ı Milli'nin 80. Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli*, yay. haz. N. Birgül Gündüz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s.59.

1936'da Halep'e giderek *Vahdet*'i çıkarmakta olan Nuri Genç'le birlikte çalışmaya başladılar. Suriye'de giderek artan gerginlik nedeniyle 1937 başlarında *Vahdet*'in Halep'teki yayını durduran Nuri Genç, matbaasını 1937 yazında İskenderun'a taşıdı. Ekim 1937'den itibaren İskenderun'da yayınlanmaya başlanan *Vahdet*, birkaç defa kapatma cezası aldıktan sonra 7 Mayıs 1938'den sonra yayınlanmadı. Bunun yerine Nuri Genç, 18 Mayıs 1938'den itibaren '*Hatay*' adlı gazeteyi çıkarmaya başladı. *Hatay* gazetesinin etkili olabilmesi için, Türkiye'deki hükümet, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kanalıyla bu gazeteye Latin harfleriyle baskı yapabileceği bir matbaa gönderdi. *Vahdet*, Halep'te yayınlandığı dönem de dahil, sürekli olarak Türklüğü savunan yazılar yayınlamış, Türkiye, Atatürk ve gerçekleştirilen inkılaplara dair haberleri sürekli sayfalarına taşımıştır. Özellikle Türkiye'de gerçekleştirilen harf inkılabı, gazetede oldukça geniş yer bulmuştur. *Vahdet*'in yerine yayınlanmaya başlanan *Hatay* da benzer bir çizgiyi takip etmiş, 'Türklük davası'nı savunan bir yayın anlayışı benimsemiştir.⁴² Halep'te yayınlanan *Vahdet* dışında, Beyrut'ta Yüzellilikler'den Muhittin Meydani tarafından çıkarılmaya başlanan '*Yıldız*'⁴³ adlı gazete de Sancak meselesinde Türk tarafının tezlerini savunarak önemli katkıda bulunmuştur. Bu gazeteye de Türkler tarafından maddi destek sağlanmıştır.⁴⁴

Türkiye'de Latin harflerinin kullanılmaya başlanması ile birlikte İskenderun Sancağı'nda Türklerin haklarını savunan kişi ve kuruluşlar tarafından bu harflerin kullanımı ile Türklük arasında bir bağ kurulmuş ve ilginç bir biçimde 'Latin' harfleri Türklüğün sembolü haline getirilen unsurlardan birisi olmuştur.⁴⁵ Bu süreçte *Yeni Mecmua*, sadece harf inkılabı ile ilgili haberlere yer vermekle kalmamış, bu harflerin öğrenilmesi ve kullanılmasını özendirmeye yönelik gayret de göstermiştir. 15 Nisan 1930'da *Yeni Mecmua*, Latin harfleri kullanımını teşvik etmek amacıyla bir "mektepliler" sayfası açmış ve burada öğrencilerin gönderdiği, Latin harflerle yazılmış şiirleri yayınlamıştır. 1933'te Fransız yetkililerin, Türk

⁴² Yıldırım, a.g.e., s.59-65; Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s.60-66; Volkan Payaşlı, Atatürk Dönemi Eğitim-Kültür Politikalarının Hatay'a Yansımaları (1921-1938), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009, s.60; Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s.60-67, 102-103.

⁴³ Daha önce değinildiği gibi, Yüzellilikler'den bir kısmı İskenderun Sancağı'nda yerleşmiştir. Refik Halit, Tark Mümtaz, Muhittin Meydani, Celal Kadri, Hasan Sadık gibi çok sayıda Yüzellilik de Lübnan ve Suriye'ye göç etmiştir. Bkz., Mehmet Sılay, *Seyyah-ı Beyaban Mehmet Akif: Mehmet Akif'in Seyahatları*, İstanbul: Erguvan Yayınevi, 2009, s.177.

⁴⁴ Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s.14.

⁴⁵ Anthony Smith'in üzerinde durduğu semboller üzerinde kimlik kurgulanmasının (bkz. Smith, *Milli Kimlik*, s.35) Sancak'ta önemli oranda 'Latin' harfler üzerinden gerçekleştirilmesi ve bunun üzerinden 'Türklüğün' savunulması oldukça ilginç bir durumdur.

öğrencilerin olduğu okullarda eğitimin Latin harfleri ile yapılmasını kabul etmelerinin ardından, *Yenigün*'de Sancak'taki resmi işlemlerde de bu yazının kullanılması yönünde çok sayıda yazı yayınlandı.⁴⁶

Yayın hayatına başladığı günden itibaren *Yenigün*'de yayınlanan haberler ve yazılarla Türkiye'de çeşitli alanlarda yapılan yenilikler İskenderun Sancağı'nda tanıtılmaya, teşvik edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, *Yenigün*'de en fazla üzerinde durulan konulardan birisi, Türkiye'de dil alanında yapılan çalışmalar olmuştur. Dil alanında Türkiye'de yapılan çalışmalarla ilgili çok sayıda yazı *Yenigün*'de yayınlanmış,⁴⁷ Türkiye'deki ulusal basında dil ile ilgili çıkan yazıların bir kısmı *Yenigün*'ün de ilk sayfasına taşınarak Sancak'taki okurlara aktarılmıştır.⁴⁸ Dil ile ilgili yazılar dışında, *Yenigün*'de Türkiye'de yapılan inkılaplara halk tarafından gösterilen ilgi ve memnuniyete dair haberler de yayınlandı,⁴⁹ Sancak'ta bu yeniliklerin uygulanmaması ise bir eksiklik olarak gösterilip eleştirildi.⁵⁰ Bu haberler dışında, *Yenigün*'ün ilk sayfasında Türkiye'de kutlanan ulusal bayramlarla ilgili haberlere de yer verildi, bu bayramların Sancak'ta da kutlanması teşvik edilmeye çalışıldı ve bu konuda yapılan faaliyetlere gazete sayfalarında geniş yer ayrıldı.⁵¹

Türkiye ile ilgili haberler dışında, *Yenigün*'de üzerinde önemle durulan konulardan birisi de, İskenderun Sancağı'nda yaşayan Türkler arasında birliği temin etme ve aynı hedefler etrafında kenetlenmelerini sağlama çabasıdır. Gazetede yayınlanan haberlerde bu konuda yapılan faaliyetler de okuyuculara aktarılmıştır. Bu haberlerde benimsenen görüş açısına göre,

⁴⁶ Payaslı, a.g.t., s.61.

⁴⁷ Bu tip yazıların birkaç örneği şunlardır; “Öz Türkçe sözlük için Kelimeler”, *Yenigün*, 4 Ocak 1935, s.1; “Şimdiye Kadar çıkan sözler”, *Yenigün*, 23 Ocak 1935, s.1; “Edebiyat ve grammer hakkında rapor”, *Yenigün*, 8 Şubat 1935, s.1; “Öz dilimizle Kısa sözler”, *Yenigün*, 28 Mart 1935, s.1; “Beş bin kelime hazırlandı”, *Yenigün*, 28 Nisan 1935, s.1; “Öz dile doğru”, *Yenigün*, 19 Mayıs 1935, s.1; “Öz Türkçe Sözlük yakında çıkıyor”, *Yenigün*, 25 Eylül 1935, s.1; Şükrü Balcı “Dil Bayramı”, *Yenigün*, 26 Eylül 1935, s.1.

⁴⁸ Bu tip yazılara birkaç örnek vermek gerekirse, “Öz Türkçe Düşünceler”, *Yenigün*, 22 Kasım 1934, s.1 (Bu yazı *Akşam* gazetesinden alınmıştır); “Kendi kaynağımıza döndük”, *Yenigün*, 9 Aralık 1934, s.1 (Bu yazı *Milliyet* gazetesinden alınmıştır); “Dilin Kudreti”, *Yenigün*, 27 Mart 1935, s.1 (Bu yazı *Milliyet* gazetesinden alınmıştır); “Dilimize Karşı Suçluyuz”, *Yenigün*, 15 Haziran 1935, s.1 (Bu yazı *Tan* gazetesinden alınmıştır). Bunlar dışında, Şubat 1935'te, La Fontaine'nin Masalları da birkaç gün boyunca *Milliyet* gazetesinden alınıp *Yenigün*'ün 1. sayfasında yayınlanmıştır.

⁴⁹ Bunlara örnekler için bkz. “Kayseri hocaları şimdiden sarık ve cübbelerini Çıkardılar”, *Yenigün*, 24 Ocak 1935, s.1; “Adanada Çarşaf ve peçe kalmadı”, *Yenigün*, 21 Mart 1935, s.1; “Türkiye'de Kadın”, *Yenigün*, 6 Temmuz 1935, s.1.

⁵⁰ Bkz. “Peçe Meselesi”, *Yenigün*, 19 Şubat 1936, s.1.

⁵¹ “23 Nisan Antakya'da Böyle Kutlandı”, *Yenigün*, 29 Nisan 1936, s.1; “İskenderun'da 23 Nisan”, *Yenigün*, 30 Nisan 1936, s.1; “Bayrama hazırlık”, *Yenigün*, 26 Ağustos 1936, s.1; “Cumhuriyet Bayramı”, *Yenigün*, 29 İlkteşrin, 1937, s.1; “Bayram Çok güzel geçti”, *Yenigün*, 31 İlkteşrin, 1937, s.2; “Bayram çok neşeli geçti”, *Yenigün*, 26 Nisan, 1938, s.1.

“Antakya Türkleri birbirinden ayrılmaz, hep bir amacın yolcuları, tek duygulu, tek davalı bir tek küttedir. Ne uydurma ayrılık yayıntıları, ne iftira, ne kast onları birbirinden ayıramaz, yollarından geri koyamaz.”⁵²

Basın dışında, Türkiye ile Sancak’taki Türklerin bağının devam ettirilmesinde, Sancak’tan Türkiye’ye eğitim için giden öğrenciler önemli bir rol üstlenmişlerdir. İskenderun Sancağı’nda yüksek öğrenim imkanı olmadığı için, burada yaşayan Türk öğrencilerin önemli bir kısmı eğitimlerini devam ettirmek için Türkiye’ye gitmişlerdir. Yüksek öğrenimlerini devam ettirmek amacıyla gidenler dışında, Antakya Lisesi’ni tamamlamadan terk eden öğrencilerin Türkiye’de, bıraktıkları sınıftan eğitimlerine devam edebilmelerinin sağlanması için Milli Eğitim Bakanlığı ortaokul ve liselere direktifler gönderdi. Bu öğrenciler, tatillerde geri geldikleri zaman Türkiye ile ilgili gözlemlerini aktararak insanları hem bilgilendirmiş hem de Sancak’ta Türkiye lehinde propaganda yapmışlardır. Türkiye’de buldukları sürede ise, Sancak’taki akrabalarına gönderdikleri mektup, dergi ve gazeteler aracılığı ile Türkiye ile olan bağların devam ettirilmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Eğitimlerini tamamlayan öğrencilerin bazıları Sancak’a geri dönmeyerek Türkiye’ye yerleşmiş ve orada Sancak davasında önemli roller üstlenmişlerdir. Türkiye’de eğitimlerini tamamlayıp Sancak’a dönen öğrenciler ise, Türk ulusçuluğunun bölgedeki Türk gençleri arasında yayılmasında önemli rol oynadılar.⁵³ Sancak’taki Türklerin Türkiye’de eğitim görebilmeleri için hükümet bunlara burs tahsis etmiş ve 175 öğrenci Türkiye’den aldığı bursla öğrenimini tamamlamıştır.⁵⁴ Türkiye’deki hükümet, eğitim konusunda Sancak’tan gelen öğrencilere çeşitli imkanlar sağlamanın yanı sıra, bu öğrencilere eğitimlerini tamamlamalarının ardından da cazip imkanlar sunmuştur. Bu öğrencilere mezun olduktan sonra Türkiye’de kamu görevlerinde çalışabilme, orduda askerlik yapma, pasaport taşıma dahil Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına tanınan bütün haklar tanınmıştır.⁵⁵

---

⁵² “Antakya Türkleri arasında ayrılık yok”, *Yenigün*, 18 Eylül 1935, s.1.

⁵³ Konuralp, a.g.e., s.140; Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet’in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.216, 233-244; Melek, a.g.e., s.10; Öcal, a.g.e., s.125-126; Güçlü, a.g.e., s.91; “Tartışma: Yerel Miras, Hafıza ve Sözlü Tarih”, *Akdeniz Dünyası: Düşünce, Tarih, Görünüm*, ed. Kudret Emiroğlu, Oktay Özel, Eyüp Özveren ve Süha Ünsal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.232.

⁵⁴ Sökmen, a.g.e., s.90. Antakya Lisesi’nde Edebiyat öğretmeni olarak görev yapan Ali İlmi Fani de Türkiye’ye her yıl 20-30 öğrencinin gittiğini belirtmektedir. Bkz. Fani, a.g.e., s.76.

⁵⁵ Güçlü, a.g.e., s.90.

II. KARŞIT “ULUŞÇULUKLAR”A GİDEN SÜREÇ

A. Semboller Savaşı

İskenderun Sancağı'nda yaşayan Türklerin, Türkiye'den aldıkları destekle örgütlenmeleri, Sancak'taki diğer gruplardan farklılıklarını uzun yıllar muhafaza edebilmelerine imkan tanımıştır. 1930'ların ikinci yarısından itibaren Sancak'ta yaşayan Türkiye yanlıları, diğer gruplardan farklılıklarını daha çarpıcı ortaya koyabilmek amacıyla çeşitli sembolleri yoğun biçimde kullanma yoluna gittiler. Buna karşılık, Türkiye yanlısı olmayan gruplar da benzer yöntemleri uygulamaya çalıştılar. Neticede, kullanılan semboller, gruplar arası farklılıkların yeniden üretilerek cemaat içi dayanışmanın güçlendirilmesini sağlamıştır.

Türkiye'de gerçekleştirilen inkılaplar arasında kılık-kıyafet devrimi Sancak'ta oldukça önemli sonuçlar doğurdu. Sonraki bölümde daha ayrıntılı açıklandığı gibi, bazı gelenekler ulusçulukla bağlantılı olarak icat edilebilmektedir.⁵⁶ Sancak'ta, Türkiye'de gerçekleştirilen kılık-kıyafet devrimi paralelinde, şapka kullanımı 'icat' edilmiş oldu. Sancak'ta yaşayan Türklerin önemli bir kısmı tarafından benimsenen ve kullanılmaya başlanan şapka, aynı zamanda Sancak'ta yaşayan gruplar arasında ayrıştırıcı bir sembol konumuna da gelmiştir. Daha önce bahsedilen Latin harfleri kullanımından daha çarpıcı ve görünür bir sembol olan şapka, semboller üzerinden kimlik kurgulanmasında⁵⁷ önemli bir rol oynamıştır. Ancak şapkanın sembol olarak kullanılarak kimlik kurgulanması, Sancak'ta yer alan tüm toplulukları kapsayan bir kimlik oluşturulmasını sağlayamamıştır. Tam tersine, topluluklar arasında bulunan farklılıkları daha da keskin hale getiren bir etki yaratmıştır. Sancak'ta 'Türklüğün' bir sembolü haline gelen şapkanın, zaman geçtikçe artan sayıda kişi tarafından giyilmesi üzerine, buna muhalif olan kesim de karşıt sembollere başvurma ihtiyacı hissetti. Çok sayıda Türk'ün şapka giymesi üzerine, Arap ulusçuluğu taraftarları, Irak polisi tarafından da kullanılan ve bağımsız Arabistan'ı temsil eden 'sidara' adı verilen başlıkları giymeye başladılar. Çoğunluğu Türklerden oluşan toprak sahibi elitler fes giymeye devam ederken, Hıristiyan Ortodokslar ve Ermeniler de bu ayrışmada kendilerini net ortaya

⁵⁶ Bu konuda bkz. Hobsbawm, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", s.17.

⁵⁷ Smith, *Milli Kimlik*, s.35.

koyabilmek için çoğunlukla fes giyme yolunu tercih etmişlerdir.⁵⁸ Türkiye'nin desteğiyle yürütülen propaganda ve bedava şapka dağıtılması faaliyetleri sonucunda⁵⁹ giderek artan sayıda kişinin Sancak'ta şapka giymeye başlaması ve gruplar arası farklılıkların iyice belirginleşmesi neticesinde, Türkiye'ye muhalif olan grupların güçlerini gösterme çabaları yoğunlaşmaya başladı. Bu çerçevede Sancak'taki Araplar, Suriye'den gelen kişilerin de katılımı ile gösteriler düzenlediler.⁶⁰

Ait olunan cemaatin belirlenmesinde sembollerin kullanılmaya başlanması, şapka, sidara, fes ile sınırlı kalmadı, farklı sembollerin de bu doğrultuda kullanımının önünü açtı. Neticede, topluluklar arasındaki ayrışma giyim-kuşam tarzı dışında başka alanlarda da kendini göstermeye başladı. Belediyenin dükkan ve mağazalara levha asılması kararı almasının ardından Türkler kırmızı, Araplar yeşil, Hıristiyanlar ve Ermeniler ise siyah renklerin ön planda olduğu levhalar astılar. Türklerin sahip olduğu dükkanlarda Türkiye'ye dair resim ve semboller ağırlıktayken, Alevi ve Hıristiyanların dükkanlarında Suriye ve Arap sembol ve resimleri yaygın hale gelmeye başladı.⁶¹ Bu gelişmelerle, gruplar arasındaki ayrışma giderek hayatın her alanında yaygın bir hale dönüşmüş oldu. Böylelikle, farklı kimlikler, bir yandan ortaya konulan semboller üzerinden kendilerini yeniden üretme imkanı bulurken, diğer yandan da kendileri dışındaki kimliklerle aralarında net farklar ortaya koyma imkanı buldular.

Türkiye'de gerçekleştirilen inkıpların Sancak'ta hızlı bir biçimde yayılmasının sadece yerel unsurlarla açıklanması zor görünmektedir. Türkiye'de yapılan harf inkılabı, kültürel anlamda Sancak'la Türkiye arasında önemli bir kopuşa neden olabilirdi. Bunun önlenmesinde yerel gazetelerin oynadığı rol apaçık ortadadır ve bu konuda öncü olan iki yayın olan *Yeni Mecmua* ve *Vahdet*'in aynı hafta içerisinde, Türkiye'de harf inkılabının gerçekleştirildiği 1928 yılında yayın hayatına başlaması bir tesadüf olmasa gerek. Bu gazetelerin çıkarılmasında Türkiye'nin teşvik ve telkinlerinin en az yerel düzeyde oluşan talep kadar önemli olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Nitekim, *Vahdet* gazetesini Halep'te

---

⁵⁸ Shields, a.g.e., s.36; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.505; İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.247..

⁵⁹ Fransız istihbarat raporlarına göre özellikle 1936 sonrası dönemde Sancak'ta binlerce şapka halka Türkiye yanlıları tarafından bedava dağıtılmıştır. Bkz., Shields, a.g.e., s.35, 63.

⁶⁰ Tekin, *Hatay*, s.202-203.

⁶¹ Melek, a.g.e., s.28.

çıkaran Nuri Genç'in eşi ile yapılan bir görüşmede, eşini zaman zaman Türkiye'den yetkililerin ziyaret ettiğini, gazetenin çıkarılmasında bizzat Atatürk'ün verdiği talimatların rol oynadığını ve gazete için Türkiye'den yardım vaat edildiğini söylemiştir.⁶² Türkiye'nin, Sancak'ta inkılapların benimsenmesinde önemli rol oynadığını düşünmemiz için başka sebepler de var. Türkiye'de yeni harflerin kabulünden sonra, Antakya'da 'Sarı Ziya' adında bir kişi yeni alfabeyi öğretmek için yörede girişimlerde bulunmuş ve şehirde tanınmayan bu kişi çok sayıda insana yeni alfabeyi öğretmeyi başarmıştır.⁶³ Bunun dışında, Antakya'da 'Türklük' çerçevesinde yapılan girişimlerde önde gelen kişilerin bir kısmının Türkiye'deki emniyet ve istihbarat birimleri ile bağlantılı olması ve bu kişilerle Türkiye'deki kurumlar arasında gizli haberleşmelerin yapılması,⁶⁴ Sancak'taki olayların gelişiminde Türkiye'nin aktif rol oynadığı görüşünü güçlendirmektedir.

Şapka giyilmesi Sancak'ta yaşayan Türkiye yanlıları ile bunlara muhalif olan grupları karşı karşıya getirdi. Bu ayrışma, daha önce bahsedilen elitler arasındaki ayrışmanın bir devamı olması ve elitler arasındaki ayrışmanın zaman içinde sürekliliğini göstermesi açısından oldukça ilginçtir. İttihatçılara karşı İtilafçıları destekleyen ve daha sonraki süreçte Fransızlarla anlaşarak Suriye siyasetinde etkin roller üstlenen, Bereket ve Kuseyri Ailelerinin en güçlü konumda bulunduğu büyük toprak sahibi elit grubu, Sancak'ta şapka karşıtı grubun da liderliğini üstlenmiştir. Buna karşı, önceki dönemde İttihat ve Terakki'yi destekleyen ve manda dönemi boyunca Sancak'ta Türkiye yanlısı elit grup içerisinde en fazla ön plana çıkan Abdülğani Türkmen de Sancak'ta şapka giyilmesini savunanların liderliğini üstlenmiştir.⁶⁵

Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Sancak'taki Türkiye taraftarlarının faaliyetlerine muhalif olanlar arasında bir birlik yoktu. Zaten çok sayıda etnik ve dini topluluğun bulunduğu İskenderun Sancağı'nda birlikte hareket eden, iyi örgütlenmiş bir muhalefet bloğu oluşturmak neredeyse imkansızdı. Buna rağmen, Sancak'ta Türkiye karşıtlığı etrafında şekillenen, içinde

---

⁶² Aktaran, Hatipoğlu, s.56.

⁶³ Melek, a.g.e., s.19.

⁶⁴ Abdurrahman Melek, Adana'da kurduğu temas ile oradaki emniyet teşkilatının Sancak davasıyla ilgilenmesini sağladığını ve aynı zamanda Halep'teki Türk Konsolosluğu ile temas kurulduğu bilgisini aktardıktan sonra bu kanallar üzerinden Türkiye ile gizli haberleşmelere başlandığı bilgisini vermektedir. Abdülğani Türkmen, Abdurrahman Melek, Veli Karabay, Selim Çelenk, Samih Azmi Ezer ve Abdullah Mürseloğlu'ndan oluşan 6 kişilik komite kurulduğunu ve bu komite ile Şükrü Balcı arasında sürekli temas kurulduğu bilgisini aktaran Melek, Türkiye'nin süreçteki rolünü de ortaya koymuş olmaktadır. Bkz. Melek, a.g.e., s.10. Başka bir kaynakta da 1930'ların ilk yarısında Sancak'taki istihbarat ve teşkilatlanma işleriyle Abdurrahman Melek'in ilgilendiğini, daha sonra bu görevi Selim Çelenk'in üstlendiği bilgisi aktarılmaktadır. Bkz. Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s.73.

⁶⁵ Shields, a.g.e., s.25.

büyük toprak sahibi elit ailelerin de bulunduğu önemli bir muhalefet grubu ortaya çıktığı söylenebilir. Bu muhalifler, Sancak'taki Türkiye yanlılarının girişimlerini, dini argümanlar kullanarak itibarsızlaştırmaya çalıştılar. Sancak'ta Türklerin hayata geçirdikleri yenilikleri, Kemalizm'in Sancak'ta yaygınlaştırılması olarak algılayan Türkiye karşıtları, Kemalizm'in dinsizlik olduğu propagandasına ağırlık verdiler. Kemalizm'e karşı çıkan grup, Sancak'ta Kemalist sembolleri kullanan kişi ve grupları hedef almaya başladı. İki grubu karşı karşıya getiren önemli bir olay 1934 yılında Yeni Cami'de yaşandı. Vaazlarında şapka giyenleri dinsiz olmakla suçlayan hoca ile şapka giyenlerin karşı karşıya geldiği olayda çatışma çıktı ve şapka giyen Türklerden birkaç kişi yaralandı. Olayın ardından, tepki olarak, Antakya'da şapka giyenlerin sayısı arttı.⁶⁶ Olay, Sancak içerisinde, gruplar arasındaki mevcut farklılıkların daha da derinleşmesine yol açan bir süreci başlatmıştır. Neticede, 1936 yılına gelindiğinde Sancak'ta, mevcut sistemden memnun olmayan çok sayıda eğitimli gencin bulunduğu, gruplar arasında farklılıkların keskinleştiği ve diyalogla sorunlara çözüm bulma isteğinin çok az olduğu bir ortam vardı.

Kitlesel anlamda İskenderun Sancağı'nda yaşayan Türklerin düzenlediği ilk önemli olay, 26 Nisan 1934'te Antep Valisi Akif İyidoğan'ın Antakya'yı ziyaretiyle gerçekleşmiştir. Antep'ten Antakya'ya valinin ziyaretini bildirmek için gönderilen telgrafın yanlış anlaşılması üzerine, Antakya'da valinin, bölgenin Türkiye'ye katılması için geldiği haberleri yayıldı. Bunun üzerine Antakya'daki binlerce Türk, valiyi karşılamak için geç saatlere kadar bekledi ve vali Antakya'ya ulaştığında binlerce kişinin katıldığı karşılama töreni düzenlendi.⁶⁷ Karşılama töreni adeta Sancak'taki Türklerin bir gövde gösterisi haline dönüşünce Sancak'ta yaşayan Araplar da bu olaya kayıtsız kalmadı. Onlar da, Fransız kumandanı Huntziger 5 Mayıs'ta teftiş amacıyla Antakya'ya geldiğinde Suriye ve Fransa yanlısı kitlesel bir gösteri düzenlediler ve bu gösterileri 6-7 Mayıs'ta Sancak'ın farklı bölgelerinde tekrarladılar.⁶⁸ Bu

---

⁶⁶ Bu olayda yaralananlardan birisi Selim Çelenk olmuştur. Bkz. Çelenk, a.g.e., 57-59. Yeni Cami olayı hakkında ayrıca bkz., Shields, a.g.e., s.23-25; Fani, a.g.e., s.128.

⁶⁷ Çelenk, a.g.e., s.52-54; Melek, a.g.e., s.20; Aziz Büyükaşık, "Hatay'ın O Yılları (Fransa ve Doğu Sorunu)", *Yakto*, Yıl: 6, Sayı: 15, Nisan-Mayıs-Haziran 2010, s.27.

⁶⁸ Mertcan, a.g.e., s.153-154. Arslan ise, Sancak'taki Arapların Antakya'yı ziyaret eden İbrahim Henano için kitlesel bir karşılama yaptıklarını belirtmektedir. Bkz. Arslan, a.g.e., s.21

olaylar, İskenderun Sancağı'ndaki Türklerle Araplar arasında yaşanan ilk ciddi olay olması bakımından önemlidir.⁶⁹

B. Bir Tepki Olarak Sancak'ta Arap Ulusçuluğu

İskenderun Sancağı'ndaki Türklerin 1936'ya kadarki süreçte örgütlenmeye gitmesi, Türk olmayan grupların da örgütlenmelerini tetiklemiş, hızla yayılan Türk ulusçuluğu karşısında, Arap ulusçuluğu da yayılmaya başlamıştır. Arap ulusçuluğunun Sancak'ta, özellikle 1930'larda güçlenmesini analiz etmeden önce, Arap ulusçuluğuna dair kısa bir değerlendirme yapmak yararlı olacaktır. Araplar arasında ilk olarak 19. yüzyılda başlayan ve çoğunlukla kültürel alanlarda ortaya çıkan cemiyetler, daha çok Müslüman olmayan Araplar tarafından kurulmuş ve genellikle gizli faaliyet gösteren cemiyetlerden oluşmuştur. Arap cemiyetlerinde Müslüman Arapların da yer alması ve bu cemiyetlerin etkinliklerinin artması ise ancak 20. yüzyılın başlarından itibaren gerçekleşmiştir. Bu dönemde kurulan cemiyetlerin önemli bir kısmı, 2. Meşrutiyet ile birlikte verilen haklar çerçevesinde kurulmuş resmi cemiyetlerdir. Ancak bu dönemde, etkin olan gizli faaliyet gösteren çok sayıda Arap cemiyeti de ortaya çıkmıştır.⁷⁰

Cemiyet kurma faaliyetlerinin önceki dönemlerde başlamış olmasına rağmen, Arap ulusçuluğunun önemli bir hareket olarak ancak 20. yüzyılın başında ortaya çıktığını söylemek mümkündür.⁷¹ Bir muhalefet hareketi olarak başlayan Arap ulusçuluğunun güçlenmesinde, Arap toplumunda, özellikle de Suriye'deki şehirli üst sınıfta meydana gelen değişiklikler rol oynamıştır. Bu dönem, aynı zamanda İstanbul'daki okullarda öğrenim gören Suriyelilerin, Avrupa'dan kaynaklanan fikirlerle tanıştığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, resmi olarak

---

⁶⁹ Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.498.

⁷⁰ 19. yüzyıl ve 20. yüzyılda kurulmuş Arap cemiyetleri konusunda bkz.Umar, a.g.e., s.81-138; Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, 2. Basım, çev. Türkan Yöney, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s.44-58; Mehmet Derviş Kılınçkaya, "Arap Milliyetçiliği ve Milli Mücadele'de Türkiye-Suriye İlişkileri (30 Ekim 1918-21 Temmuz 1921)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1992, s.59-87; Meltem Doğan, "II. Abdülhamid Dönemi Arap Milliyetçiliği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2006, s.48-64. Bu konuda ayrıca bkz. Mehmet Tekin, "Osmanlı Devleti'nde Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Doğuşu ve I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Faaliyet Gösteren Arap Cemiyetleri", *Güneyde Kültür*, Yıl: 10, Sayı: 115-116, Eylül-Ekim 1998, s.1-15; Tunaya, a.g.e., s.623-628.

⁷¹ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, 9.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.363-365.

kurulan cemiyetlerin yanı sıra, siyasal alanda yaygınlaşan ve resmi ideoloji haline gelen Türkçülüğe karşı Arap ulusçuluğunu savunan gizli cemiyetler İstanbul ve daha pek çok şehirde kuruldu. Kurulan cemiyetlerin yanı sıra, özellikle 1908 yılında başlayan süreç, Arap ulusçuluğunun gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle birlikte ağırlık verilen Türkleştirme ve merkezileşme politikaları, Arap elitlerinin çıkarlarını sarsmıştır. Bu politikalar neticesinde, yerel elitlerin bürokrasideki pozisyonlarını ve buldukları bölgelerdeki ayrıcalıklarını hızlı biçimde kaybetmeleriyle birlikte, Osmanlı sistemindeki çıkarları ortadan kalkmış oldu. Yerel elitlerin siyasal-bürokratik konumlarında meydana gelen değişikliklere ilave olarak, bu dönemde, İttihat ve Terakki'nin devlet kuruluşlarında Türkçeyi zorunlu hale getirmesi, Arapların yaşadığı bölgelere çoğu Arapça bilmeyen Türk bürokratlar ataması, özellikle Suriye'de muhalefetin güçlenmesine ve bu muhalefetin artan biçimde Arap ulusçuluğu söylemlerine sarılmasına neden oldu.⁷² Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bu dönemde etkin olan Arap örgütlerinden en önemlileri, İttihat ve Terakki'nin ortaya koyduğu politikalara rağmen, Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı değil, 1908 sonrasında ortaya konan merkeziyetçi politikaların değiştirilerek adem-i merkeziyet esasına dayalı bir yönetim tarzının Arap topraklarında oluşturulmasını savunmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Arap ulusçuluğunun daha da güçlenmesini önlemek amacıyla Osmanlı Hükümeti yüzeysel de olsa bir takım önlemler aldı. Bu doğrultuda, Arap olan Said Halim 1913'te Sadrazamlığa getirildi, Arap cemiyetlerinde etkin olan kişilere birtakım bürokratik pozisyonlar tahsis edildi.⁷³

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Hükümeti'nin aldığı önlemlere rağmen, savaşın başlamasının ardından Arap elitlerin Osmanlı Devleti'nden tamamen umutlarını kesmeleriyle birlikte Arap ulusçuluğu Suriye'de hızlı biçimde gelişen bir hareket haline geldi.⁷⁴ İttihat ve Terakki, Suriye'de Osmanlı Hükümeti'ne karşı bir tehdidin oluşmasını önleyebilmek amacıyla önlemler aldı. Suriye'yi, savaş sırasında Enver Paşa ve Talat Paşa ile birlikte en etkin konumda bulunan kişilerden biri olan Cemal Paşa'nın doğrudan kontrolü altına verdi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının hemen ardından geniş askeri ve sivil yetkilerle Şam'a giden Cemal Paşa, ilk dönemlerde bölge halkının desteğini kazanmaya

---

⁷² Khoury, "Continuity and Change in Syrian Political Life: The Nineteenth and Twentieth Centuries", s.1384; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.5-6, 18-19; Kayalı, a.g.e., s.102-107.

⁷³ Cleveland, a.g.e., s.158-159.

⁷⁴ Khoury, "Continuity and Change in Syrian Political Life: The Nineteenth and Twentieth Centuries", s.1386.

çalıştıysa da, Süveyş Kanalı'nda gerçekleşen saldırının ardından tutum değişikliğine giderek yerel halka karşı baskıcı politikalar izlemeye başladı.⁷⁵ Arap ulusçuluğuna karşı sert tedbirler alan Cemal Paşa, askeri güç kullanarak Suriye'deki ulusçuluk hareketini 1916 yılının ortası itibariyle bastırdı. Hareketin bastırılmasının ardından Suriye'den iki bin civarında kişi Anadolu'nun çeşitli yerlerine zorla göç ettirildi, lider konumunda bulunan çok sayıda kişi ise yargılanıp idam edildi.⁷⁶

Suriye'deki hareketin başarısızlığa uğraması üzerine, 1916 yılının ortasından itibaren Hicaz'da Şerif Hüseyin liderliğinde başlayan hareket Arap bağımsızlığının öncü hareketi konumuna geldi.⁷⁷ Aslında Şerif Hüseyin bir Arap ulusçusu değildi ve temel hedefi ailesi adına bir krallık kurmaktı. Bu açıdan bakıldığında Şerif Hüseyin'in başlattığı isyan daha çok bir aşiret isyanı niteliğini taşımaktadır. Ancak, 1918'de Şam'ın ele geçirilmesiyle birlikte hareket, Arap bağımsızlığı ile özdeşleştirilerek ulusçuların desteğini sağlamıştır.⁷⁸ Suriye'de bağımsızlık hareketinin önderi konumuna gelen Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, ilk dönemlerde geniş biçimde tanımlanan sınırlar içerisinde yaşayan ve Arapça konuşan bütün insanların tam bağımsızlığı olarak ortaya koyduğu hedeflerini, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından ortaya çıkan uluslararası ortamda Suriye ile sınırlı olacak şekilde değiştirmek zorunda kalmıştır.⁷⁹

Arap entelektüeller arasında ulusçulukla ilgili tartışmalar arttığı Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte milliyetçi Arap entelektüeller vatan, din, Araplık gibi kavramları yoğun biçimde tartışmaya başladılar.⁸⁰ 1920'ler ve 1930'lar boyunca Araplık, coğrafyadan çok dille tanımlanır hale geldi. Bu anlayışa göre Arap, anadili Arapça olan kişi olarak tanımlanıyordu. Ulusçu yazarlara göre, Arap ulusunu oluşturan kişiler kendi esas

---

⁷⁵ Bu politikaları nedeniyle Cemal Paşa'ya bölgedeki halk tarafından 'el-saffah' yani 'kan dökücü' lakabı takılmıştır. Bkz. Cleveland, a.g.e., s.172-173.

⁷⁶ Cemal Paşa'nın bölgedeki faaliyetler konusunda daha fazla bilgi için bkz. Kayalı, a.g.e., s.217-221; Umar, a.g.e., s.329-343; Fatih Koraş, "Suriye'de Toplumsal Yapının Dönüşümü ve Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi, 1860-2000", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009, s.26-27. Bu konuda ayrıca bkz. Cleveland, a.g.e., s.173.

⁷⁷ Bu sürecin ayrıntılı analizi için bkz. Khoury, *Urban notables and Arab nationalism*; Khoury, "Continuity and Change in Syrian Political Life: The Nineteenth and Twentieth Centuries".

⁷⁸ Cleveland, a.g.e., s.180.

⁷⁹ Altuğ, a.g.e., s.77-78.

⁸⁰ Altuğ, a.g.e., s.74.

topraklarından çok önceleri çıkıp yayılmışlardır. Bu nedenle, ister Akdeniz’de isterse Kuzey Afrika’da olsun, Arapların yaşadığı ve dillerini konuştukları yerlerde Arap ulusu vardır.⁸¹

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Faysal’ın başlattığı hareketin başarısızlığa uğrayarak Arapların yaşadığı yerlerin işgal edilmesi, Arap ulusçuluğu üzerinde büyük etki yaratmıştır. Arap ulusçuluğu konusunda artan entelektüel çabalara karşın, Arapların yaşadığı bölgelerin bölünerek Fransız ve İngiliz yönetimi altına verilmesi Arap ulusçuluğunun gücünü sarsarak Arapların birliği ve bağımsızlığı şeklinde ortaya konulan hedeflerin sorgulanır hale gelmesine neden olmuştur. Lübnan’ın da Suriye’den koparılmasının etkisiyle, Suriye’deki Arap ulusçuları daha dar bir ulusçuluk anlayışı geliştirerek Suriye’nin bağımsızlığını en önemli hedef olarak benimsemişlerdir.⁸²

Suriye’deki ulusçu önderlerin Fransız yöneticilerle çeşitli alanlarda giriştikleri mücadele, Suriye’de ulusçu hareketin şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır.⁸³ Suriye’de Fransız manda rejiminin kurulmasıyla başlayan süreçte, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Suriye’de etkin durumda bulunan aileler yeniden etkin konuma geldiler.⁸⁴ Etnik açıdan Arap, Türk, Kürt olan bu ailelerinin ortak özelliği, hepsinin Sünni Müslüman ailelerden oluşmasıdır. Suriye toplumundaki konumlarını sürdürmek için bu ailelerin birbirleriyle kurdukları ittifaklar genelde uzun ömürlü olmamış, aileler arasında kurulan ittifaklarda sık sık taraf değiştirmeler yaşanmıştır. Önde gelen aileler arasındaki mücadelelere karşın, bu aileler arasında daha önceki dönemlerde çok sayıda taraftar bulan Arap ulusçuluğu, Fransız yönetimi altında da popüler konumunu devam ettirmiştir. Bu aileler açısından Arap ulusçuluğu, kendileri lehine olan yerel güç dengesini değiştirmeden toplumsal tepkilerin Fransız işgaline yöneltmesine imkan veren oldukça kullanışlı bir ideolojydır.⁸⁵

Suriye’de oldukça baskıcı bir yönetim anlayışı benimseyen Fransızlar tarafından hayata geçirilen politikaların en önemli hedeflerinden biri Arap ulusçuluğunu zayıflatmak ve belirli bölgelerle sınırlandırmaktı. Bu amaçla Fransızlar, Arap ulusçuluk hareketine karşı yerel düzeyde kendilerine destek olabilecek etnik ve dini topluluklarla iyi ilişkiler kurma ve bu

---

⁸¹ John F. Devlin, “The Baath Party: Rise and Metamorphosis”, *The American Historical Review*, Vol.96, No.5, December 1991, s.1397.

⁸² Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.6-7

⁸³ Altuğ, a.g.e., s.79.

⁸⁴ Khoury, “Continuity and Change in Syrian Political Life”, s.1386.

⁸⁵ Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.6, 13-14.

topluluklara siyasal ve ekonomik alanlarda önemli roller verme yoluna gittiler. Yönetimlerini bazı yerel topluluklara dayandırma yaklaşımına ilave olarak, Fransızlar Arap ulusçuluğunun yayılmasını önlemek amacıyla kır-kent arasındaki bağları zayıflatmaya çalıştılar, şehirlerde yaşayan Arap ulusçu liderlerinin etkilerini azaltabilmek için de şehirlerde yaşayan ve etkin olabilecek konumda bulunan kişileri kendi taraflarına çekmeye çalıştılar.⁸⁶

Fransız manda rejimi boyunca Arap ulusçuluğu Suriye'nin belirli bölgelerinde daha güçlü biçimde varlığını sürdürmüştür. Şehirli nüfusun yoğun olduğu bölgelerde geniş taraftar kitlesi bulan Arap ulusçuluğu kırsal nüfusun yoğun olduğu bölgelerde fazla güçlenememiştir. Fransız yöneticiler özellikle manda rejiminin ilk döneminde önde gelen bedevi şeyhleri Arap ulusçuluğundan uzak tutma konusunda başarı gösterdiler. Şehirli nüfusun en fazla yoğunluklu olduğu ve Suriye'nin en büyük dört şehri olan Halep, Şam, Hums ve Hama Fransız manda rejimi sırasında ulusçu hareketlerin merkezleri durumundaydı. Buna karşı Arap ulusçu hareketi Suriye'nin kırsal kesimleri ile belirli toplulukların yoğunluklu yaşadığı bölgelerde, özellikle Alevi ve Dürzilerin yoğunluklu olduğu bölgelerde çok etkili olamamıştır.⁸⁷

Suriye'nin bir parçası olarak manda yönetimi altında bulunan İskenderun Sancağı'nda, Arap ulusçuluğunun gelişmesinde, Türk ulusçuluğunun yayılması önemli bir etken olmuştur. Süreç içerisinde, Sancak'taki Türk örgütlenmesi ilerledikçe, buna tepki olarak Arap örgütlenmesi de giderek hızlandı. Ancak Sancak'taki Arap örgütleri arasında bir birlikten söz etmek oldukça zordu. Bu parçalanmışlığın en önemli nedeninin Sancak'ta yaşayan Araplar arasındaki dini farklılıklar olduğunu söylemek mümkündür. Dini farklılıkların beraberinde getirdiği farklı çıkar algıları bölgedeki Arapların bir bütün olarak hareket edebilmelerini önlemiştir. Alevi ve Hıristiyan Araplar arasında, çoğunlukla Sünnilerin kontrolü altındaki Suriye'deki merkezi yönetimden uzakta kalarak çıkarlarının korunabileceği anlayışı hakim durumdayken, Sancak'taki Sünni Araplar ise Şam ile iyi ilişkilere girmeyi çıkarlarına daha uygun görüyor ve bu konuda çaba harcıyorlardı.⁸⁸

---

⁸⁶ Khoury, "Factionalism among Syrian Nationalists during the French Mandate", s.452-453. Bu konuda ayrıca bkz. Altuğ, a.g.e., s.80-81.

⁸⁷ Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.10-11; Philip S. Khoury, "The Tribal Shaykh, French Tribal Policy, and the Nationalist Movement in Syria between two World Wars", *Middle Eastern Studies*, Vol.18, No.2, April, 1982, s.188-189.

⁸⁸ Ada, a.g.e., s.153.

Parçalanmış bir yapı gösteren Arap örgütlenmesi içerisinde 1930'larda Sancak'ta en etkin olan grubun lideri Zeki Arsuzi (Bkz. EK 2) adında, Fransa'da felsefe eğitimi almış bir Arap Aleviydi. Bir süre farklı okullarda öğretmenlik yapan Arsuzi, Fransız yönetimine aykırı fikir ve faaliyetleri nedeniyle 1934'te öğretmenlik mesleğinden uzaklaştırıldı. Arsuzi'nin sonraki yıllarda Sancak'la sınırlı kalmayıp Suriye'de de oldukça etkili olacak fikirlerinin oluşmasında, Fransa'da aldığı eğitim büyük etkiye sahiptir. Paris'te aldığı eğitim sırasında Arsuzi, bir yandan Batı felsefesi üzerinde çalışırken, bir yandan da Arap tarihi ve dili hakkında bilgisini geliştirdi. Geliştirdiği ulusçuluk ideolojisi, özellikle dili bir ulusun en önemli unsuru olarak gören Fichte'den etkilenmiştir.⁸⁹

İnsanları örgütleme ve harekete geçirme konusunda büyük yeteneğe sahip olan Arsuzi, İskenderun Sancağı'nda her türlü dini ve etnik farklılıkların ötesine geçip insanları Pan-Arapçılık etrafında birleştirmeye çalıştı. Arsuzi, Sancak'ta başlattığı hareketin bir gün bütün Arap dünyasına yayılacağına inanıyordu.⁹⁰ Hitabet yeteneği son derece gelişmiş olan Arsuzi, özellikle gençler arasında önemli bir taraftar kitlesi edinerek onların desteğini kazanmayı başardı.⁹¹ Gençler arasında hızla artan popüleritesine karşın Arsuzi, toplumdaki ekonomik adaletsizlik ve baskının başlıca sorumlularından birisi olarak gördüğü Antakyalı elitlerden destek bulmadı.⁹²

Fransa'dan döndükten sonra Sancak'ta bir yandan öğretmenlik yapan Arsuzi, bir yandan da çeşitli siyasi faaliyetler gerçekleştirmiştir. Sancak'taki devlet okullarının sınıflarında küme sistemi uygulanıyordu ve bu kümeler Fransız politikası çerçevesinde din ve mezheplere göre yapılıyordu. Arsuzi, öğretmenliğini yaptığı tarih ve coğrafya derslerinde, Fransızların politikasına aykırı biçimde, öğrenci kümelerini öğrencilerin dinsel ve mezhepsel özelliklerini dikkate almadan oluşturdu. Öğrencilerinde tek bir ulusa ait olduğunu bilincini oluşturmaya çalışıp mezhepçiliğin, sosyal sınıfların ve kabile anlayışının ortadan kaldırılmasını savundu. Yerel düzeyde Araplar arasında din ve mezhepler nedeniyle oluşan

---

⁸⁹ Hiroyuki Aoyama, "Spiritual Father of the Ba'th –The Ideological and Political Significance of Zaki al-Arsuzi in Arab Nationalist Movements", *Middle East Studies Series*, No.49, Mart, 2000, www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Mes/49.html (Erişim tarihi, 15 Mart 2011), s.2.

⁹⁰ Wafiq Khansa, "Zaki al-Arsuzi between the Philosophy of the Arab Tongue and the Philosophy of Arab Nationalism", *Middle East Studies Series*, No.49, Mart, 2000, s.46-47. www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Mes/49.html (Erişim tarihi, 15 Mart 2011)

⁹¹ Aziz Büyükaşık, "Hatay'ın O Yılları: Fransa ve Doğu Sorunu", *Yakto*, Yıl: 7, Sayı: 16, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, s.38

⁹² Shields, a.g.e., s.91.

bölünmüşlüğü ortadan kaldırarak Sancak'taki Araplar arasında birliği sağlamaya çalışan Arsuzi, bir yandan da bölgedeki Araplar arasında büyük Arap ulusunun bir parçası olduğu fikirlerini yaymaya çalıştı. Arap ulusçuluğuna dair görüşlerini bölgede yaygınlaştırabilmek amacıyla Arsuzi, öğrencilerini Antakya'daki bazı kulüplere yönlendirmeye çalıştı. Hıristiyan ve Müslüman Arap öğrencilerinin çoğu Antakya'da 1930'lu yılların başlarında kurulan 'Güzel Sanatlar Kulübü' (*Fünun-u Cemile* veya diğer adıyla *Nadi Fünun*) ile bağlantılı hale geldi. Öğretmenlikten uzaklaştırıldıktan sonra siyasi faaliyetlerine daha fazla ağırlık veren Arsuzi, bu faaliyetleri çerçevesinde, sonraki yıllarda Antakya'da 'Arapçılık Kulübü'nü kurdu. Bu kulübün ilk dönemlerinde üyeleri öğrenciler ve işçilerden oluşurken, kısa sürede faaliyetleri kırsal kesimdeki köylülere de yayıldı. Bu kulüpte her akşam öğrenciler, işçiler, köylüler bir araya gelip Arsuzi'nin Arap milliyetçi devrimi, İskenderun Sancağı'ndaki Arap hareketi gibi konularda yaptığı konuşmaları dinliyorlardı. Bu kulüpteki toplantı ve konuşmalar dışında Arsuzi, Çekmece'de bulunan evini taraftarlarına açtı. Burada hem taraftarları hem de farklı kesimlerden insanlar Arsuzi'yi dinleme imkanı buldu, fikirlerini birbirleriyle paylaşma fırsatı yakaladılar.⁹³

Arsuzi'nin önderlik ettiği grup İskenderun Sancağı'nda, Ulusal Eylem Birliği'nin (UEB) (*Usbat al-Amal al-Qawmi*) çatısı altında örgütlenmiştir. UEB, 20 Ağustos 1933'te, aralarında Zeki Arsuzi'nin de bulunduğu, Arapların yaşadığı bütün bölgelerden 50 civarında milliyetçi gencin katılımıyla Lübnan'ın Karnayil Köyü'nde yapılan toplantı sonucunda kuruldu. Çoğunlukla eğitilmiş, orta sınıf gençlerin kuruculuğunu üstlendiği UEB, kuruluşundan itibaren iki temel hedef ortaya koydu; birincisi Arapların bağımsızlığı, ikincisi ise, Arapların birliği. Bu doğrultuda, UEB yabancı yatırımlara ve yabancılara verilen tavizlere karşı çıktı, feodal sisteme direndi ve mülkiyete sınırlama getirecek kanunların oluşturulmasını talep etti. UEB, Fransa ile işbirliği yapan Suriye hükümet ve parlamentosunun kararlarına karşı çıktı. UEB taraftar sayısını arttırabilmek ve bu sayede Suriye siyasetinde baskın durumda bulunan 'Ulusal Blok'a karşı etkin mücadele sürdürebilmek amacıyla okullarda örgütlenme ve 'Erkek İzci Örgütü' kurma yöntemlerini benimsedi. UEB'nin kuruluş toplantısına katılan Arsuzi, bu örgütün Antakya şubesinin başkanlığını üstlendi.⁹⁴ UEB'nin

⁹³ Aoyama, a.g.e., s.5; Shields, a.g.e., s.90. *Güzel Sanatlar Kulübü* ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Tekin, "İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri -6: İskenderun Sancağı'nda Siyasi Kuruluşlar ve Türkler Dışındaki Cemaatlerin Kurduğu Cemiyetler", *Güneyde Kültür*, Yıl: 6, Sayı: 70, Aralık 1994, s.5-6.

⁹⁴ Shambrook, a.g.e., s.162-164; Aoyama, a.g.e., s.6-7.

Sancak'ta ortaya koyduğu temel hedeflerine bakıldığında, Türkiye'nin Sancağı ele geçirmesinin önlenmesi ve anti-empyralist mücadeleye devam edilmesi ön plana çıkmaktaydı. Bunun yanında, UEB Sancak'ta Sünni toprak sahiplerinin hakimiyetini sona erdirmeyi, özellikle de baskın Türk unsurunun yoksul Arap Aleviler üzerindeki hakimiyetini sona erdirmeyi amaçlamaktaydı.⁹⁵ Genel hatlarıyla, Fransa'nın Sancak'taki Türklere haksız yere imtiyazlar verdiğini savunan UEB taraftarları, nüfus açısından esasında Sancak'ta çoğunluk durumunda bulunan Arapların Fransız politikaları nedeniyle azınlık durumuna düşürüldüğünü, bölgedeki Arapların demokratik haklarının Fransızlar tarafından çiğnendiğini ileri sürmekteydiler.⁹⁶

İskenderun Sancağı'nda karşıt ulusçulukların mücadelesinin yoğunlaştığı dönemde Arsuzi, yerel halkta taraftar sayısını arttırabilmek amacıyla, Türklerin önceki yıllarda kullandıkları ve ulusçuluk hareketlerinde neredeyse evrensel hale gelen yöntemlerin benzerlerini kullanmıştır. Bu doğrultuda, Arsuzi iki temel araç kullanmıştır; siyasi-kültürel kulüpler ve Sancak'ta Arapça yayınlanmaya başlanan '*al-Uruba*' gazetesi. Fransız yöneticilerin, öğrencilerin aktif oldukları Güzel Sanatlar Kulübü'nü kapatması üzerine Arsuzi, 1937'de Arapçılık Kulübü'nü kurdu. Bu kulüp, örgütlenmesinde, Sancak Türklerinin daha önce yaptığı gibi, çeşitli sembolleri grup kimliğini oluşturmak ve diğer gruplarla aralarındaki farkları net biçimde ortaya koymak amacıyla kullanma yoluna gitmiştir. Arapçılık Kulübü üyeleri, 'sıdara' adı verilen, Faysal tarafından popüler hale getirilen bot şeklindeki askeri şapkaları giydiler. Kulüp üyeleri, sokakta birbirlerini selamlarken de, geleneksel ve dini selamlamalar yerine, faşizmin selamlamasının dönüştürülmüş bir versiyonunu kullandılar ve birbirleri "Çok yaşa Arapçılık" şeklinde selamladılar. Arsuzi taraftarlarının Arapçılık Kulübü dışında, Türklerin daha önce kurmuş oldukları Gençspor kulübüne benzer bir kulüp kurma girişimi Fransız yöneticilerin tutumu nedeniyle çok başarılı olamadı. Bu kulüpler dışında, Arsuzi taraftarları için önemli bir adım gazete çıkarılması oldu. Sonraki bölümde üzerinde daha ayrıntılı biçimde durulacağı gibi, daha geniş kitlelere ulaşabilmek amacıyla Arsuzi taraftarları, 30 Ekim 1937'de '*al-Uruba*' adlı gazeteyi Sancak'ta yayınlamaya başladılar.⁹⁷

⁹⁵ Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.504.

⁹⁶ Muhammed Ali Zerka'dan aktaran, Mertcan, a.g.e., s.152, dipnot 284.

⁹⁷ Watenpugh, a.g.e., s.370-375.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

‘HATAY’IN TÜRKLÜĞÜ’ ZEMİNİNDE

ULUSLARARASI MEŞRUIYET ARAYIŞI (1936-1938)

Türkiye’nin İskenderun Sancağı politikasında 1936 yılı önemli dönüm noktalarından birisini oluşturmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1936 yılına kadar, Sancak ile ilgili mümkün olduğunca aktif politikalar izlemekten kaçınan Türkiye, Eylül 1936’dan itibaren politika değişikliğine giderek yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde son derece aktif politikalar izlemeye başlamıştır. Hiç şüphesiz, Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936’da Paris’te imzalanan antlaşma Türkiye’nin Sancak politikasında değişikliğine yol açan en önemli olay olmuştur. Fransa’nın Suriye’ye bağımsızlık vermesi öngörülen bu antlaşma ile İskenderun Sancağı’nın da, Manda Rejimi kurulduğundan beri sahip olduğu özerk konumunu kaybetmesi ve Suriye’nin diğer bölgeleri gibi oluşacak merkezi yönetimin denetimine girmesi öngörülmekteydi. Bunun gerçekleşmesi durumunda Sancak’ta yaşayan Türklerin, 1921 Ankara Anlaşması ve bunu teyit eden Lausanne Antlaşması ile güvence altına alınan hakları ellerinden alınmış olacaktı.

Fransa ile Suriye arasındaki antlaşma imzalanmadan kısa bir süre önce, dış politikada Türkiye açısından önemli bir başarı sağlanmış ve 20 Temmuz 1936’da “Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme” ile Boğazlar üzerinde Türkiye’nin egemenlik haklarını kısıtlayan düzenlemelere son verilmiştir. Boğazlar sorununun çözülmesi ile birlikte Türkiye’nin İskenderun Sancağı ile ilgili harekete geçmesinin önündeki büyük bir engel ortadan kalktı. Boğazlar konusunda istediği sonucu diplomasi yoluyla elde etmeyi başaran Türkiye, Sancak konusunda da öncelikli olarak diplomasiyi ön plana çıkaran bir dış politika izlemiştir. Bu politikayı yürütürken, Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’na gidilen süreçte ortaya çıkan uluslararası ortamı kendi lehine kullanarak Fransa’dan istediği tavizleri koparmayı başarmıştır. Zaman zaman diplomasinin askeri güç kullanma tehdidi ile desteklendiği bu süreçte Türkiye, tezlerini İskenderun Sancağı’nda Türklerin çoğunlukta olduğu iddiasına oturtmuştur. Uluslararası düzeyde tezlerine meşruiyet kazandırabilmek için Türklerin Sancak’ta çoğunlukta olduğunu kanıtlamaya çalışan Türkiye’nin bu amaçla hayata geçirdiği en önemli politika, Sancak’ta yaşayan Arap Alevilerin esasında Türk olduğunu ileri sürmesi olmuştur. 1930’lu yılların başlarında ortaya atılan Türk Tarih Tezi çerçevesinde hazırlanan

Arap Alevilerin Türk olduğu tezinin desteklenmesi için kitaplar bastırılması, konu ile ilgili toplantılar düzenlenmesi dahil çeşitli faaliyetler tertip edilmiştir. Sancak'ta Türklerin çoğunluğu oluşturduğu tezi kanıtlayabilmek için bir yandan Fransa ile görüşmelerini ve MC'deki girişimlerini devam ettiren Türkiye, diğer yandan da Sancak'ta tezlerini destekleyen teşkilatlanmanın etkinliğini arttırmak için bölgede yaşayan Türklere her türlü desteği vermekte tereddüt etmemiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, Türkiye'deki hükümet, Sancak konusunda Türk kamuoyunu harekete geçirmek için çeşitli önlemler almayı da ihmal etmemiştir.

1936 yılından başlayarak Hatay Devleti Meclisi'nin açıldığı 2 Eylül 1938 tarihine kadar devam eden dönem iki bölümde analiz edilmiştir. Bu bölümde Sancak meselesinin Türkiye açısından bir 'ulusal' hale gelmesi ve bu bağlamda Sancak'ta ve Türkiye'de yaşanan gelişmeler üzerinde durulmuş, beşinci bölümde ise Sancak'ta gerçekleştirilen seçmen yazılımı ayrıntılı biçimde incelenmiştir. İki alt bölüme ayrılan bu bölümün birinci alt bölümünde, İskenderun Sancağı'nın Türk dış politikasında öncelikli hale gelmesi ve Türkiye'nin bu konuda ilk etapta aldığı önlemler üzerinde durulmuştur. Çoğunluk üzerinden meşruiyet kazanma çabasına girişen Türkiye'nin bu doğrultuda hem Sancak'ta hem de Türkiye'de hayata geçirdiği politikalar ikinci alt bölümde incelenmiştir.

I. YENİ BİR 'ULUSAL' MESELE: İSKENDERUN SANCAĞI

A. 1936 Fransa-Suriye Antlaşması ve Türkiye'de Yükselen Sancak Sorunu

Suriye'de 1935 yılı sonlarında ulusçuluk hareketinin yeniden yükselişe geçtiği bir dönem yaşanmıştır. Mısır'dan ulaşan, İngilizlerin anayasayı yürürlüğe koymayı kabul ettiklerine dair haberler, Suriye'de ulusçuluk hareketinin liderlerini cesaretlendirerek faaliyetlerini hızlandırmalarına yol açmıştır. Suriye'de ivme kazanan Fransa karşıtı gösteriler Ocak 1936'ya gelindiğinde iyice arttı. Suriye'nin pek çok şehrinde başlayan gösteri ve grevlerle başa çıkabilmek için Fransız yöneticiler askeri önlemlere başvurmaya başladı. Gösterilerde çok sayıda kişinin hayatını kaybetmeye başlaması üzerine Fransız yöneticiler Suriyeli direniş liderleri ile görüşerek olayları sonlandırmaya çalıştılsa da bu konuda başarıya ulaşamadılar. Şubat ayına gelindiğinde Suriye'de devam eden grevler ve sık sık

tekrarlanan gösterilerle hayat tamamen felç duruma gelmişti. Şubat ayı başlarında Suriye'nin çeşitli şehirlerinde yapılan gösterilerde onlarca kişinin hayatını kaybetmesi üzerine 10 Şubat'ta Şam'da, 12 Şubat'ta da uygulama genişletilerek Halep, Hums ve Hama'da sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim ile birlikte Fransızlar, Suriyeli ulusçu liderleri de tutuklamaya başladılar. Bundan sonra, Fransızların kendi kontrollerinde bir hükümet kurdukları da Suriye'de olayların sona ermesini sağlamadı. Fransız yönetimine karşı devam eden hareketin kırsal kesimlere de yayılarak kontrol edilemeyecek hale gelmesinden çekinen Fransız Yüksek Komiseri de Martel, Şubat ayı sonunda Suriyeli muhaliflerle görüşmeleri yeniden başlattı. Bu görüşmeler sonucunda, 2 Mart 1936 günü çıkan gazetelerde bir hükümet bildirisi yayınlandı. Bildiride, 29 Şubat-1 Mart'ta gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, Suriye'den bir heyetin Fransa'ya bir anlaşma imzalamak üzere gitmesi üzerinde uzlaşmaya varıldığı duyuruldu. Muhaliflerin önderliğini elinde tutmaya çalışan Ulusal Blok, 3 Mart'ta bir bildiri yayınladı. Bu bildiride, Fransızların daha önce kabul etmedikleri talepleri son görüşmelerde kabul ettikleri duyurularak 43 gündür devam eden grevin sona erdiği ilan edildi. Gelişmeler üzerine, Suriye'de bir hafta devam eden kutlamalar yapıldı.¹

Fransa ile görüşmelerde bulunmak ve anlaşma imzalamak üzere oluşturulan Suriye Heyeti², 22 Mart 1936'da Paris'e gitmek üzere yola çıktı. Fransa ile Suriye Heyeti arasındaki görüşmeler aralıklarla devam etti ve ancak 6 aya yakın bir süre içerisinde tamamlanamadı. Görüşmeler devam ederken, Fransa'da 26 Nisan'da birinci turu ve 3 Mayıs'ta da ikinci turu gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda iktidar el değiştirdi. Mayıs ayında, radikal Sosyalist, Sosyalist ve Komünistlerden oluşan bir koalisyon niteliğindeki Halk Cephesi'nin Leon Blum başkanlığında iktidara gelmesiyle birlikte Fransa'nın sömürgeler ve denizaşırı ülkelere yönelik politikasında önemli değişiklikler meydana geldi. İktidara gelen Blum Hükümeti, sömürgelerle diyalog girişimlerini yoğunlaştırdı. Bu ortamda devam eden Fransa-Suriye görüşmeleri neticesinde anlaşma 9 Eylül 1936'da Fransız Dışişleri Bakanlığı'nda, Fransa adına Pierre Vientot, Suriye adına da Haşim Atâşi tarafından imzalandı.³

---

¹ Bu sürecin ayrıntıları için bkz. Shambrook, a.g.e., s.185-204. Bu konuda ayrıca bkz. Ada, a.g.e., s.80, 105-106; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.21; Fieldhouse, a.g.e., s.269-270.

² Fransa'ya giden Suriye Heyeti 6 kişiden oluşmaktaydı. Ulusal Blok'tan Haşim Atâşi, Cemil Mardam, Sadullah Cabiri ve Faris Khuri'nin bulunduğu heyette, hükümeti temsilen Eğitim Bakanı Emir Mustafa Şahabi ve Maliye Bakanı Edmond Homsî yer almıştır. Bkz. Shambrook, a.g.e., s.205; Ada, a.g.e., s.106.

³ Fransa ile Suriye Heyeti arasındaki görüşmelerin ayrıntıları için bkz. Shambrook, a.g.e., s.206-219. Ayrıca bkz. Ada, a.g.e., s.104-109; Fieldhouse, a.g.e., s.270-272.

İskenderun Sancağı'ndaki Türkiye yanlısı gazeteler Fransız Hükümeti ile Suriye Heyeti arasında devam eden görüşmeleri yakından takip ettiler. Antlaşmanın imzalanmasından aylar öncesinde, bu gazetelerde, devam eden müzakerelere dair yazılar yayınlanmaya başlandı.⁴ Görüşmeler sonucu ortaya çıkacak düzenlemelerden duyulan kaygının dile getirildiği bu yazılarda, Sancak'a bağımsızlığını vermek istemeyen Suriye Heyeti'ne eleştiriler yöneltildi.⁵

Türk Hükümeti ise, Fransa ile Suriye arasında imzalanan antlaşmanın detayları ortaya çıkmaya başlayınca İskenderun Sancağı konusunu gündeme getirdi. Daha önce de belirtildiği gibi, Fransa-Suriye Antlaşması, İskenderun Sancağı ile ilgili doğrudan bir hüküm taşımadığı halde, Fransa'nın Suriye'deki tüm haklarının Suriye Hükümeti'ne devredilmesi öngörüldüğünden, Sancak'ın da merkezi hükümetin kontrolüne verileceği sonucu çıkmaktaydı. Antlaşmayı imzaladıktan sonra Paris'ten Suriye'ye dönen Suriye Heyeti'nin 23-24 Eylül'de İstanbul'da iki gün geçirerek Türk hükümeti ve basın mensuplarıyla temaslarda bulunması, Türkiye'nin Sancak ile ilgili kaygılarını ortadan kaldırmak yerine, tam tersine konunun hızla 'ulusal' bir mesele haline dönüşmesine neden oldu. Suriye Heyeti İstanbul'a gelmeden önce, Fransa-Suriye Antlaşması'na dair yazılar Türk basınında yer almaya başladı. 17 Eylül'de, *Ulus* gazetesinin 1. sayfasında yayınlanan köşe yazısında, Fransa-Suriye arasında yapılan antlaşmadan duyulan memnuniyet dile getirildikten sonra, sınırlarla ilgili getirilen düzenlemelere dair ayrıntıların henüz öğrenilemediği belirtilmiştir. Aynı yazıda, Antakya-İskenderun bölgesinde yaşayan ve "kan, dil, içtimai hayat tarzı bakımından" Araplarla hiçbir benzerliği olmadığı vurgulanan Türklerin, Ankara Anlaşması ile tanınmış olan haklarının korunarak onlar için özerk bir yönetim oluşturulması gerektiği savunulmuştur.⁶ Antlaşmanın ayrıntıları henüz bilinmediğinden, basında Antakya ve İskenderun'un antlaşma ile kurtulacağına dair haberler de yayınlandı.⁷ İstanbul'a geldikten sonra, Suriye Heyeti'nin gazetecilere verdiği demeçler Türkiye'deki beklentileri boşa çıkararak gazetelerin birinci sayfasında geniş yer buldu ve konunun kamuoyunun gündemine taşınmasında önemli rol oynadı. Heyet başkanı Haşim Ataşi, Fransa ile imzaladıkları antlaşmanın ayrıntılarını açıkladıktan sonra Antakya-İskenderun'la ilgili öngörülen düzenlemeyi şu şekilde açıkladı:

⁴ "Suriye muahedesi ve Sancak Türklerinin hukuku", *Yeniğün*, 14 Temmuz 1936, s.1.

⁵ "Suriye heyeti: Sancağın istiklalini tanımak istemiyor muş!!" *Yeniğün*, 22 Temmuz 1936, s.1.

⁶ N.A. Küçük, "Fransız-Suriye Anlaşması", *Ulus*, 17 Eylül 1936, s.1.

⁷ "Antakya ve İskenderun kurtuluyor", *Açık Söz*, 22 Eylül 1936, s.1.

Suriyedeki Fransa hükümetine aid bütün hak ve yetkiler iki sene sonra tamamiyle Suriye hükümetine geçecektir. Antakya ve İskenderun bugüne kadar Fransa mandası altında bir muhtariyeti idareye sahibdi. Suriye hükümetinin teşekkülüyle bunlar Fransa mandasındaki aynı hukuk ve yetkilerle müstakil Suriye'ye geçecektir. Yeni devletin hüsnü niyetinden emin olabilirsiniz.⁸

Haşim Atâşî'nin bu beyanatı üzerine, bir gazete muhabiri, "Şu halde Antakya ve İskenderun için değişen bir vaziyet yoktur. Evvelce orada Fransız mandası vardı. Şimdi ise bunun yerine Suriye mandası kaim oluyor?" şeklinde soru sordu. Atâşî, cevap olarak, "Evet, vaziyette bir değişiklik yoktur. Antakya ve İskenderun Fransız mandası zamanındaki haklarına malik olacaktır" dedi.⁹ Bu görüşmede yapılan beyanatlar Türkiye'deki basınla yoğun eleştirilere neden oldu. Basında yer alan eleştirilerde, Antakya ve İskenderun'da yaşayan Türklerin, Suriye'de bir azınlık olarak yaşamayı kabul etmeyecekleri vurgulanmıştır.¹⁰ Atâşî'nin beyanına da bir cevap yayınlanarak, Ankara Anlaşması hükümlerinin aynen uygulanması, bu mümkün olmuyorsa da Antakya ve İskenderun'un bağımsızlığının ilan edilmesi talep edildi.¹¹ İmzalanan anlaşmanın, Sancak'ta yaşayan ve sayıları 300 bine ulaştığı belirtilen Türklere¹² zulüm ve ıstırap getireceği bildirilerek buna ne oradaki Türklerin ne de Türkiye'deki Türklerin rıza göstereceği vurgulanmıştır.¹³ Türk basınında ortaya çıkan bu tepkiler üzerine, Suriye Heyeti'ndeki bazı üyeler ertesi gün yeniden basın mensupları ile görüşüp, Antakya-İskenderun ile ilgili henüz alınmış kesin bir karar olmadığını bildirerek eleştirilerin daha da fazla artmasını önlemeye çalıştılar.¹⁴ Heyetin Sancak'ı gündemden düşürme çabalarına rağmen, Türkiye'deki gazetelerde konuyla ilgili haberler, Sancak'tan çekilen resimler, bölgeyle ilgili haritalar heyetin Türkiye'den ayrılmasının ardından da geniş yer bulmaya devam etti.¹⁵

⁸ "Suriye delegasyonu reisinin söyledikleri", *Ulus*, 24 Eylül 1936, s.1, 5 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

⁹ "Milli bir dava önündeyiz", *Cumhuriyet*, 24 Eylül, 1936, s.1, 7.

¹⁰ Kemal Ünal, "Suriye'deki Türkler Ekalliyet Değildir", *Ulus*, 24 Eylül 1936, s.1.

¹¹ "Kabul edemeyiz!" *Cumhuriyet*, 24 Eylül, 1936, s.1.

¹² Falih Rıfki Atay, "Suriye ve Sancak", *Ulus*, 25 Eylül 1936, s.1, 5; "İskenderun-Antakya", *Açık Söz*, 25 Eylül 1936, s.1.

¹³ Yunus Nadi, "İskenderun-Antakya Türkleri", *Cumhuriyet*, 25 Eylül, 1936, s.1.

¹⁴ "Suriye heyeti yan çiziyor! İskenderun ve havalisi için bir karar verilmemiş", *Cumhuriyet*, 25 Eylül, 1936, s.1, 7.

¹⁵ "Türkiye Antakya ile beraberdir", *Açık Söz*, 26 Eylül 1936, s.1; İsmail Habib, "İskenderun ve Antakya için tarihi bir hatıra", *Cumhuriyet*, 27 Eylül, 1936, s.1, 3; Falih Rıfki Atay, "Suriye ve Sancak", *Ulus*, 30 Eylül 1936, s.1. "Antakya'da Türk bayrağının tecavüze uğradığı yalandır!", *Cumhuriyet*, 30 Eylül, 1936, s.1, 8; "Sancak Türkleri", *Ulus*, 30 Eylül 1936, s.1; "Suriyeli çeteler bizim kanımızdan olup bizim dilimizle konuşanları katliam

B. Hatay'ın Türklüğü Tezi: Basın, Haritalar, Yeniden Tarih Yazımı

İskenderun Sancağı'nda ulusçu hareketlerin taraftar sayısını arttırarak kitlesel hale gelmesinde yerel gazeteler önemli bir rol oynamıştır. Ulusçu hareketlerin dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkışı ve yaygınlaşması incelendiğinde basının bu rolü şaşırtıcı değildir. Nitekim, Benedict Anderson'a göre, ulusçu hareketlerin yaygınlaştırılmasındaki rolü bir yana, ulusçuluğu icat eden esas unsur yayın dilidir. Yayınlar hayali bir kurgu olan ulus fikrinin yaygınlaştırılmasında hayati rol oynarlar.¹⁶ Yayınlar içerisinde, özellikle geniş kitlelere kısa bir sürede ulaşma imkanı olan gazeteler ulusçu hareketlerde kritik bir rol oynarlar. Bu durum Sancak'a özgü değildir. Örneğin, belli coğrafi konuların sürekli işlenmesi suretiyle Yunan milliyetçiliğinin yaygınlaştırılmasında Yunan gazete ve dergileri kritik bir rol oynamıştır.¹⁷

Anssi Paasi'nin belirttiği gibi, gazeteler, belli bölgelerin ulusal terimler çerçevesinde tanımlanarak o bölgelerle ulusal bağların kurulması, bölgesel veya ulusal bilincin oluşturulmasında çok önemli araçlardır.¹⁸ Sancak meselesi incelendiğinde, basının bu amaçlar doğrultusunda hem Türkiye'de hem de Sancak'ta yoğun biçimde kullanıldığı görülebilir. Gazeteler, Türkiye genelinde olduğu gibi Sancak'ta da kitlelerin konu hakkında bilinçlendirilmesi, belli fikirlerin yaygınlaştırılması ve konu hakkında kamuoyu oluşturulmasında yoğun biçimde kullanılmıştır.

Gazeteler, Sancak meselesini gündeme getirirken, sembol, resim ve harita gibi çeşitli unsurlardan yararlanma yoluna gittiler. Sancak'ta şapka, Latin alfabesi gibi Türkiye'nin sembolü haline gelen unsurların yerel gazeteler yoluyla özendirilmeye çalışılmasının yanı sıra, özellikle Türkiye'deki ulusal basında Sancak'la ilgili harita ve resimlere sık sık yer vermeye başlandı. Şüphesiz ki, ulusçu hareketlerde resim ve haritalardan faydalanılması, bunların propaganda amaçlı kullanılması başka ulusçuluk hareketlerinde de görülmüştür.

---

ile tehdit ediyorlar”, *Açık Söz*, 30 Eylül 1936, s.1; Cavit Oral, “Et kemikten ayrılmaz!”, *Açık Söz*, 30 Eylül 1936, s.1, 2; “Antakya Bizimdir!”, *Cumhuriyet*, 1 Birinciteşrin, 1936, s.1, 3; Asım Us, “Fransanın Türkiye ile anlaşması lazımdır!”, *Kurun*, 1 1.ci Teşrin, 1936, s.1, 2.

¹⁶ Anderson, a.g.e., s.151, 175.

¹⁷ Robert Shannan Peckham, “Map mania: nationalism and the politics of place in Greece, 1870-1922”, *Political Geography*, Vol. 19, Issue1, January 2000, s.82-83.

¹⁸ Aktaran, Katariina Kosonen, “Maps, newspapers and nationalism: The Finnish historical experience”, *GeoJournal*, Vol. 48, Issue 2, June 1999, s.91.

Dünyanın farklı bölgelerinde gazetelerin, özellikle haritaların ulusçu amaçlar doğrultusunda kullandığı görülmüştür.¹⁹

Katariina Kosonen'in deyimiyle “sosyal ürünler” olan haritalar, siyasetin bir aracı olarak kullanılmaktadır.²⁰ Ulusçu hareketlerde de sıklıkla görülen haritalar, özellikle bilinç oluşturma ve ortaya konulan argümanları desteklemede ideolojik araçlar olarak kullanılmaktadır.²¹ Daha da önemlisi, Michael Biggs'in vurguladığı gibi, yayınlanan haritalar, ulusçu söylemlerin belirli coğrafi bölgelerle doğrudan bağlantısının oluşturulmasını sağlayarak, soyut düzeydeki söylemlerin fiziksel gerçekliklere dönüşmesini sağlarlar.²² Bu açılardan, haritalar ulusçu hareketlerde “önemli silahlar” olarak kullanılabilir. ²³ Haritaların toplum üzerindeki etkisini arttırmak için, haritaların bayrak, anıtlar gibi ulusal sembollerle birlikte kullanılması da oldukça yaygındır.²⁴

Sancak meselesinin Türkiye'nin gündemine gelmesiyle birlikte ulusal basında bölgeye dair haberler de sıkça yayınlanmaya başlandı. Bölge ile ilgili resim ve haritaların eşlik ettiği bu haberler Türkiye'deki kamuoyunda mesele hakkında belli bir görüşün oluşmasında önemli rol oynarken, özellikle yayınlanan haritalar Türkiye'deki insanların algılamalarında Sancak'ın somutlaşmasına katkıda bulunmuştur. Gazetelerin bu faaliyetleri Türkiye'deki kamuoyunun harekete geçirilmesinde önemli rol oynadı.

Basının Sancak meselesini sürekli gündeme getirmesi, bunu yaparken de sürekli olarak bölgeye dair resim ve haritaların yayınlanmasının yanı sıra, gerçekleştirilen bir diğer önemli faaliyet bölgenin tarihinin yeniden yazılmasıdır. Bu çerçevede, bölge ile ilgili

---

¹⁹ Finlandiya'da haritaların ulusçu hareketlerde basın tarafından kullanımı hakkında bkz. Katariina Kosonen, “Making maps and mental images: Finnish press cartography in nation-building, 1899-1942”, *National Identities*, Vol. 10, No.1, March 2008, s.21-47; Kosonen, “Maps, newspapers and nationalism: The Finnish historical experience”. Hindistan'da haritaların bu doğrultuda kullanımı konusunda bkz. Sankaran Krishna, “Cartographic Anxiety: Mapping the Body Politic in India”, *Alternatives*, Vol. 19, No.4, Fall 1994, s.507-521.

²⁰ Kosonen, “Making maps and mental images: Finnish press cartography in nation-building, 1899-1942”, s.22.

²¹ Haritaların siyasal amaçlar için kullanılması konusunda bkz., Özgür Adadağ, “Haritanın Gör(me) Dediği”, *Tarabya Çalışmaları: Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü 20. Yıl Armağan Kitabı*, ed. Ali Vahit Turhan vd., İstanbul: Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, 2009, s.7-30; Bülent Batuman, “The shape of the nation: Visual production of nationalism through maps in Turkey”, *Political Geography*, Vol. 29, Issue 4, May 2010, s.220-234; Kosonen, “Making maps and mental images: Finnish press cartography in nation-building, 1899-1942”.

²² Michael Biggs, “Putting the State on the Map: Cartography, Territory, and European State Formation”, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 41, No. 2, April 1999, s.390.

²³ Peckham, a.g.e., s.80.

²⁴ Kosonen, “Making maps and mental images: Finnish press cartography in nation-building, 1899-1942”, s.37.

Türkiye'nin tezlerini desteklemek amacıyla, Eric Hobsbawm'ın "geçmişin icat edilmesi" olarak tanımladığı, bir süreç başlatıldı. Ulusçu hareketlerde Hobsbawm'ın sık sık başvurulan bir yöntem olduğunu vurguladığı geçmişin kurgulanması çerçevesinde²⁵ Sancak tarihinin yeniden ele alındığı yazılar Türkiye'deki gazetelerde yayınlanmaya başlandı. Gazetelerdeki yazılar, daha etkili olabilsin diye çeşitli harita ve resimlerle birlikte yayınlandı. Bu faaliyet bir süre sonra daha da yaygınlaştırılarak, bölgenin tarihinin aslında ne olduğuna dair konferanslar düzenlendi ve hızlıca 'yeni' tarih perspektifinden kitaplar yayınlanmaya başlandı. Türkiye'de başlayan bu faaliyetler, zaman yitirilmeden hedef niteliğindeki Sancak'ı da içine alacak şekilde genişletildi. Başka ulusçu hareketlerin de kullandığı, iklim koşulları, insanların fiziksel özellikleri, inançlar gibi çeşitli alanlardaki benzerlikler,²⁶ Sancak'ın bir Türk yurdu olduğunu kanıtlamaya dönük deliller olarak ileri sürüldü.

Türkiye'deki kamuoyunda, İskenderun Sancağı'na dair bir algının oluşması ve şekillenmesinde basın çok önemli bir rol oynamıştır.²⁷ Türk Basını, bu fonksiyonları üstlenirken, Suriye Heyeti'nin Türkiye'ye gelmesinden itibaren, Türk Hükümeti'nin direktifleri doğrultusunda bir kampanya yürütmüştür.²⁸ Suriye Heyeti'nin ziyaretiyle sorunun Türk kamuoyu gündemine taşındığı günden, bölgenin Türkiye'ye katıldığı Temmuz 1939'a kadar geçen dönemde, Türkiye'deki basın konuyu sürekli gündemde tutmuştur. Ancak basının rolü sadece konuyu gündemde tutmakla sınırlı kalmamıştır. Hükümet tarafından oluşturulan Sancak ile ilgili tezlerin halka duyurulmasında ve bunlara destek oluşturulmasında²⁹ da rol oynayan basın, bir yandan da Türkiye'deki hükümet yetkililerinin uluslararası kamuoyuna vermek istedikleri mesajların taşıyıcılığı görevini de üstlenmiştir. Bunlara ilave olarak, basın aracılığıyla, gelişen olaylara göre, Türkiye'nin politikalarına aykırı hareket eden kişi, ülke veya kurumların hedef haline getirilip bunların bertaraf edilmesi veya en azından 'hizaya sokulması' yaygın bir uygulama haline dönüştü. Basın aracılığıyla hedef alınan kişiler, kimi zaman Sancak'taki Fransız yöneticiler veya onların atadığı kişiler, kimi zaman Fransız Hükümeti veya hükümetteki belirli kişiler, kimi zaman ise MC'nin görevlendirdiği kişi ve

²⁵ Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, s.9

²⁶ Yunan ulusçuluğunda bu unsurların kullanımı hakkında bkz. Peckham, a.g.e., s.88.

²⁷ Türkiye'deki basının İskenderun Sancağı sorununda oynadığı rol hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların örnekleri için bkz. Resul Yavuz, "Hatay Sorunu ve Basın", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2004; Pınar Ceylan, "Türk Basınında Hatay Devleti'nin Kurulması Meselesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2010.

²⁸ Shambrook, a.g.e., s.240-241, Dipnot 150.

²⁹ Shields, a.g.e., s.36; Altuğ, a.g.t., s.146-147.

kuruluşlar oldu.³⁰ Bu açıdan bakıldığında, sorunun gündeme gelmesinden nihai çözüme ulaştığı güne kadar Türkiye'deki hükümetler, tek parti rejiminin de oluşturduğu koşullar altında, basını etkin bir araç olarak kullanmayı başarmıştır.

Basının etkin biçimde kullanılmasının yanında, Türk Hükümeti, Sancak ile ilgili bir takım tezler ortaya atarak bölge ile ilgili taleplerine dayanak oluşturmaya çalıştı. Bu doğrultuda, daha önceki bölümlerde de bahsedilen, 1930'ların ilk yarısında devlet imkanlarının seferber edilmesiyle geliştirilen ve Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya binlerce yıl önce göç eden ve eski medeniyetler kuran bir topluluk olduğunu vurgulayan 'Türk Tarih Tezi' çerçevesinde, İskenderun Sancağı için tezler geliştirilmesi yoluna gidildi. Sancak'la ilgili olarak 'Türk Tarih Tezi'nin ön plana çıkarılmasıyla birlikte hem Türklerin bölgede binlerce yıldır yaşayan bir halk olduğu ileri sürülerek Türkiye'nin bölgeye yönelik taleplerine zemin hazırlanmış, hem de bölgede yaşayan Türklerin çoğunluğu teşkil ettiğine dair iddialara dayanak oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim, bu tezlerin en önemli kısmını, bölgede yaşayan Arap Alevilerin esasında çok eski tarihlerde Orta Asya'dan göç etmiş 'Eti Türkleri' olduğu iddiası oluşturmuştur. Çünkü bu dönemde, Türklerin sayısal çoğunluk sağlayabilmelerinin tek yolu, Sancak nüfusu içerisinde ikinci büyük grubu oluşturan Arap Alevileri yanlarına çekmeleriydi.³¹ Sonraki yıllarda, Sancak'ta önemli görevler üstlenen Hamdi Selçuk kendisiyle yapılan bir görüşmede Arap Alevilerin 'Eti Türkü' olduğuna dair tezin bizzat Türk Hükümeti, hatta şahsen Atatürk tarafından ortaya atıldığını belirtmiştir.³²

İskenderun Sancağı'nda Türkiye'nin tezlerinin desteklenebilmesi için tarihin yeniden 'icat' edilerek bir araç olarak kullanılması çabaları yoğunlaştırıldı. Bu çabalar çerçevesinde geliştirilen tezlerle ilgili yazılar gazetelerde yayınlanmaya, kitaplar basılmaya, konu ile ilgili toplantılar düzenlenmeye başlandı. Sancak meselesinin Türk Kamuoyu'nda ön plana

---

³⁰ Basın yoluyla bazı kişilerin hedef alınması uzun süre devam ettirilen bir yöntem olmuştur. Basın üzerinden hedef alınan kişilere birkaç örnek vermek gerekirse, Fransız Dışişleri Müsteşarı Pierre Viot (Yunus Nadi, "Fransız-Türk dostluğunu gölgeliyen karabulut: Viot", *Cumhuriyet*, 28 Birincikanun 1936, s.1, 4), Antakya Lisesi'nde görev yapan Fransız öğretmenler ve Eğitim Müfettişi Pierre Bazantay ("Antakya Türk lisesinde yapılan feci tazyikler", *Cumhuriyet*, 22 İkincikanun 1937, s.1, 3), Sancak Maliye Müdürü Hasan Cabbara ("Hasan Cebbare Kimdir?" *Tan*, 6 Mart 1937, s.1, 8; "Türkiye aleyhinde gülünç propagandalar", *Cumhuriyet*, 10 Mart, 1937, s.1, 7; "Hasan Cabbarenin azli mukarrer!" *Yeniğün*, 7 Mayıs 1938, s.1), Sancak Mutasarrıfı Hüsnü Barazi ("Hataydaki yobazlar işi azıttılar", *Cumhuriyet*, 20 Nisan, 1937, s.1, 7), Sancak Delegeşi Garreau ("Hatayda dönen fırıldaklar: Garo, Ermenilere silah vereceğini söylüyor", *Cumhuriyet*, 15 Birincikanun, 1937, s.1, 8; "Delege Garoya açık mektup!" *Atayolu*, 29 Mayıs, 1938, s.1, 2) verilebilir.

³¹ Yerasimos, a.g.e., s.192.

³² Hamdi Selçuk ile yaptığı görüşmeden aktaran, İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.245.

çıkmasından kısa bir süre sonra, Ekim 1936 başından itibaren gazetelerde bölgenin ‘Türk’ tarihi konusunda yazılar yayınlanmaya başlandı. Gazetelerde bölgenin tarihiyle ilgili yayınlanan bazı yazılara Antakya-İskenderun’un ‘Türk’ geçmişini ispatlamak amacıyla resim ve haritalar eklenmek suretiyle, bölgenin Eti Türkleri tarafından kontrol edilen alan içerisinde yer aldığı gösterilmeye çalışılmıştır.³³ (Bkz. EK 7)

1 Ekim 1936’da *Cumhuriyet*’te Antakya-İskenderun’un ‘Türk’ olduğuna dair bir yazı yayımlandı. Bu yazının benzerleri, kısa süre içerisinde başka gazetelerde farklı yazarlar tarafından yayımlandı. Yazıda, Antakya-İskenderun’un tarihi ile ilgili şu görüşler dile getirilmiştir:

Tarih, binlerce yıldan beri buranın halis bir Türk olduğunu açık ve inkar kabul etmez bir hakikat olarak göstermektedir. Bugün Antakya – İskenderunda üç yüz bine yakın saf bir Türk kütlesi yaşamaktadır. Bu Türkler, dil, adet, yaşayış, seziş itibarile o kadar Türktür ki, orasını Çorumdan veya Anadolunun herhangi bir vilayetinden ayırd etmenin imkanı yoktur. [...] Çünkü bu çevrede vaktile kuvvetli bir Eti – Hitit devleti vardı.³⁴

İskenderun Sancağı’na dair tarihi yazıların giderek popüler hale gelmesiyle farklı kişiler tarafından bu konuda gazetelerde yazılar yayınlanmıştır. Bu yazıları kaleme alanlar arasında Fuat Köprülü gibi Türk Tarih Tezi’nin oluşturulmasında aktif rol oynayanlar da vardır.³⁵ Aralık 1936-Şubat 1937 arasında, o sıralarda Maltepe Askeri Lisesi’nde Felsefe öğretmenliği yapan ve daha sonra Hatay Devleti’nde Eğitim, Sağlık ve Kültür Bakanlığı’na getirilecek olan Ahmet Faik Türkmen, *Cumhuriyet*’te Antakya tarihi konusunda 40 makale yazmıştır.³⁶

Bu makaleler incelendiğinde Türkmen’in kendisinden önce başka yazarların bölgenin Türklüğüne dair ortaya attıkları tezleri desteklediği net olarak görülebilir. Bu

---

³³ Bu amaçla yayınlanan yazılara bölgenin Türklüğünü ispatlamaya dönük resimler eklenmiş, Antakya’yı da içine alacak haritalar yayınlanarak bölge Etilerin hüküm sürdüğü sınırlar içinde gösterilmiştir. Bu tip yazılara örnek olarak bkz. M. Turhan Tan, “Türk Antakyanın tarihi 3600 sene evvel Etilerin işgali ile başlar”, *Cumhuriyet*, 3 Birinciteşrin 1936, s.3; İsmail Müştak Mayakon, “Hata – Hatay ve Oronte – Uratube”, *Cumhuriyet*, 22 Birinciteşrin 1936, s.1, 3; “Sancağın hududunu çizelim”, *Tan*, 1 Zincicanun 1937, s.11; Aralık 1936-Şubat 1937 tarihleri arasında Ahmet Faik Türkmen’in *Cumhuriyet*’te yayınlanan onlarca makalesi de sık sık bölgenin Türklüğünü ispatlamaya dönük resimlerle birlikte yayınlanmıştır.

³⁴ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Tarihin şehadeti: Antakya, Anadolu kadar eski ve Anadolu kadar halis bir Türk yurdudur!”, *Cumhuriyet*, 1 Birinciteşrin 1936, s.3. (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

³⁵ M. Fuad Köprülü, “Tarih Araştırmaları: Antakyada Türklere aid bir tılsım”, *Cumhuriyet*, 2 Birinciteşrin, 1936, s.3.

³⁶ Bu yazılar için *Cumhuriyet*’in 23 Aralık 1936-17 Şubat 1937 tarihleri arasındaki sayılarına bakılabilir.

makalelerde Türkmen, Türklerin bölgeye çok eski devirlerde gelip yerleşen bir topluluk olduğunu savunmuş, bunu ispatlamak için coğrafik isimlerden antropolojiye kadar bir dizi delil ortaya koymaya çalışmıştır. Türkmen'in bu makalelerde özellikle öne çıkan tezlerinden biri, bölgede yaşayan Arap Alevilerin esasında Türk olduklarıdır. Türkmen'e göre bu topluluk Arapça konuşsa da, esasında fiziksel özellikleri, gelenek, görenek ve daha pek çok açılardan Türklerle aynı özelliklere sahiptirler.³⁷ Tamamı *Cumhuriyet*'te yayınlanan bu makaleler, Türkmen'in 1937 yılında bölgenin tarihine dair yayınlanan kitaplarının temelini oluşturmuştur. Bu yazılarının yanı sıra Türkmen, İstanbul Halkevi'nde Hatay ile ilgili düzenlenen konferansta Hatay'ın "Türk yurdu olduğunu tarihi, beşeri, fiziki, coğrafya, etnoğrafya, toponomi, folklor, lisaniyat ve İslam felsefesi bakımından inceliyerek ilmi metodlarla isbat"³⁸ etmeye çalışmıştır.

Sancak tarihinin kurgulanmasına paralel olarak gerçekleştirilen en önemli icatlardan birisini bölgenin yeniden adlandırılması oluşturmuştur. 'Hatay' adı tam da bu dönemde ortaya çıkan bir icattır. Siirt Milletvekili olan İsmail Müştak Mayakon'un 10 Ekim 1936'da *Cumhuriyet*'te yayınlanan yazısında Antakya-İskenderun bölgesinin adının, tarihsel geçmişine paralel biçimde 'Hatay' olarak adlandırıldığı duyurulmuştur. Mayakon yazısında şunları dile getirmiştir:

Tarih bilenlerin hatıralarını tazelemiş, bilmeyenlere de bir hakikat öğretmiş olmak için hemen söyliyelim ki Antakya, İskenderun ve havalisinin sahibi olan Türkler, Orta Asya ve Altaylardan kalkarak ilk önce Asyaya ve ondan sonra bütün yeryüzüne yayılıp genişleyen Türklerin bir parçasıdır. Bunların bir kısmı Çinin şimaline gidip orada yerleşmişler ve o havalie kendi isimlerini vermişlerdir. Çinin şimalindeki memleketler tarih kitaplarında hala "Hatay" diye zikrolunmaktadır. Bu Hatay Türkleri bütün Anadoluya yayıldıkları gibi Antakya, İskenderun ve havalisine de gelip yerleşmişlerdir. İşte bugün Antakya, İskenderun ve havalisinde yaşayan Türkler o Hatay Türklerinin çocuklarıdır. Bu Türk çocukları tarihin seyri içinde örselenegelmiş olmakla beraber cedlerinin asaletini mukaddes bir emanet gibi ve kıskanç bir itina ile bugüne kadar muhafaza etmişlerdir. Gene tarihin şهادetile sabittir ki bunların Anadolu'da ilk merkezleri Kızılırmak havzasındaki "Hatusas" denilen yerd.

³⁷ Bu konuda Türkmen'in yazdığı yazılara örnek olarak bkz. Ahmed Faik Türkmen, "Hatay'lı Aleviler Türktür", *Cumhuriyet*, 27 Birincikanun, 1936, s.2; Ahmed Faik Türkmen, "Hatay'lı Aleviler Türktür", *Cumhuriyet*, 28 Birincikanun, 1936, s.2; Ahmed Faik Türkmen, "Nuseyri'lerin menşei", *Cumhuriyet*, 29 Birincikanun, 1936, s.2; Ahmed Faik Türkmen, "Nuseyri'lerin Türklüğü", *Cumhuriyet*, 30 Birincikanun, 1936, s.2

³⁸ "Hatay hakkında bir konferans", *Kurun*, 25 İkincikanun 1937, s.3 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

Hatay, Hata, Ata, Eti: Bunlar hep aynı kökten gelen ve hepsi aynı mana ifade eden Türk kelimeleridir. [...]

Hürriyet ve istiklaline kavuşması muhakkak, ve bu kavuşma günü yakın olan o ırktaşların hangi tarih yolile ve nereden geldikleri bu suretle malum olunca artık kendilerine tarihi isimlerini vermekten ve müstakil varlıklarında bu şerefli isimle yeni hayata karışmalarını temenni etmekten daha tabii bir şey olamaz. Bu büyük ad: “HATAY”dır.

Evet Antakya, İskenderun ve havalisinin coğrafya ismi Hataydır; burada yaşayan Türkler Türk atalarının mümessili olan “Hata”lardır; Atalardır.³⁹

Bazı kaynaklara göre Mayakon, Hatay adını ortaya attığı bu yazıyı Atatürk’ün direktifleri doğrultusunda yazmıştır.⁴⁰ Bu yazıdan sonra basında çıkan İskenderun Sancağı ile ilgili yazı ve haberlerin bazılarında bölgeden Hatay diye bahsedilmeye başlandı.⁴¹ Mayakon ise, sonraki günlerde yayınlanan, Orta Asya’da kullanılan coğrafik isimlerle İskenderun Sancağı’ndaki isimlerin benzerliğini vurguladığı ve haritalarla desteklediği yazısında, ortaya attığı Hatay adını savunmayı sürdürmüştür.⁴² Gazetelerde Hatay adının giderek artan biçimde kullanılmasıyla, bu ad farklı platformlarda da kullanılır hale geldi. TBMM’de Hatay adı ilk defa Ankara Mebusu Aka Gündüz tarafından 27 Kasım 1936’da kullanılmıştır.⁴³ Hükümet eliyle kullanılması teşvik edilen Hatay adı, kısa bir süre içerisinde Türkiye’de yaşayan insanların İskenderun Sancağı’nı tanımlamak için kullandıkları bir ad haline geldi. Hükümet bu adı daha bilinir kılıp kullanımını yaygınlaştırmak için çeşitli yöntemlere başvurdu. Bu çerçevede, 1938 yılı başlarında Almanya’dan satın alınan bir vapura Hatay adının verilmesi ilginç bir örnektir.⁴⁴

³⁹ Yazının tamamı için bkz. İsmail Müştak Mayakon, “Tarihten bir yaprak: Bir Türk camiasının adı”, *Cumhuriyet*, 10 Birinciteşrin, 1936, s.1. (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

⁴⁰ Öcal, a.g.e., s.131.

⁴¹ Yunus Nadi, “Hatay Türklerinin tabii hakları ahdi teminatla teyid edilmiştir”, *Cumhuriyet*, 13 Birinciteşrin, 1936, s.1, 3; “Sancak havalisinin yakın tarihi: Kır sekiz saat süren muhtariyet”, *Kurun*, 11 1.ci Teşrin, 1936, s.1, 2; “Hatay Türkleri ikinci bir protestolarında”, *Kurun*, 20 1.ci Teşrin, 1936, s.1; “Hatay Türkleri Büyük Bayramımızı Kutluyorlar”, *Kurun*, 30 1.ci Teşrin, 1936, s.1.

⁴² Gazetenin birinci sayfasında yayınlanan yazının üst kısmında Orta Asya’daki coğrafiki isimleri, alt kısmında ise İskenderun Sancağı’ndaki coğrafik isimleri gösteren haritalar yer almaktadır. Bkz. İsmail Müştak Mayakon, “Hata – Hatay ve Oronte - Uratube”, *Cumhuriyet*, 22 Birinciteşrin, 1936, s.1, 3.

⁴³ Mete Tunçay, “Hatay Sorunu ve TBMM,” *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı 1876-1976*, haz. Siyasi İlimler Türk Derneği, Ankara: Ajans Türk Gazetecilik ve Matbaacılık, 1976, s.258. Aka Gündüz’ün Hatay adını kullandığı konuşmasının tam metni için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt 13, İnikat 8, Celse 2, 27 Kasım 1936, s.76. Sancak’la ilgili TBMM’de ateşli konuşmalar yapıldığı bu oturumda, bazı milletvekilleri doğrudan bölgenin Türkiye’ye ilhak edilmesini talep etti. Bkz. Seyhan Milletvekili İbrahim Mete’nin konuşması *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt 13, İnikat 8, Celse 2, 27 Kasım 1936, s.77.

⁴⁴ “Hatay vapuru”, *Yenigün*, 16 Şubat 1938, s.1.

Hükümet, TBMM üyelerini Sancak meselesi hakkında bilinçlendirmek ve dikkatlerini konuya çekebilmek için bir takım önlemlere başvurdu. Sancak meselesinin gündemin üst sıralarına çıkmasıyla, Dışişleri Bakanlığı, Meclis'teki milletvekillerini konu hakkında bilgilendirmek amacıyla kitap hazırlattı. Fransa ile Türkiye arasında yapılan anlaşmalarda İskenderun Sancağı ile ilgili bölümleri, MC'nin Sancakla ilgili düzenlemelerine dair metinler içeren iki "Beyaz Kitap" bastırılıp bunlar milletvekillerine dağıtıldı.⁴⁵

İskenderun Sancağı tarihinin yeniden yazılmasına dair önemli faaliyetlerden birisi de konu ile ilgili kitapların basılması olmuştur. Sancak meselesinin gündeme gelmesinden kısa bir süre sonra Sancak'ın kurgulanan tarihine dair kitapların yayınlanmaya başlandığı görüldü. 1937 yılı içerisinde Nureddin Ardıç⁴⁶ ve Faik Türkmen'in⁴⁷ bu konuda yazdıkları kitapları, 1938 yılında Hasan Reşit Tankut'un⁴⁸ yazdığı kitap izlemiştir. Bu kitaplarda öne sürülen tezlere bakıldığı zaman, Türk Tarih Tezi ile paralellikler göze çarpmaktadır. Bu kitaplarda ileri sürülen görüşler dört madde altında toplanabilir: Birincisi, Türkler Hatay'a çok eski devirlerde gelmiştir ve yörenin eski sahipleridir. İkincisi, bölgede yaşayan ve Arapça konuşan Aleviler bölgeye eskiden gelen Türklerdir. Üçüncüsü, coğrafik ve tarihsel olarak Hatay, Anadolu'nun bir parçası durumundadır ve bu durumunu tarihte sürekli muhafaza etmiştir. Son olarak, bölgede yaşayan Türkler benliklerini unutmamışlar ve yabancılarla kaynaşmamışlardır. Bölgede yaşayan Arap Alevilerin esasında Türk olduğunu ispatlamak için bu çalışmalarda, aynen 1930'lu yılların ilk yarısında Türkiye'de olduğu gibi, antropoloji ve arkeoloji kullanılarak deliller sunulmaya çalışılmış, bu topluluğun fizyolojik özelliklerinin, konuşma tarzlarının Araplardan çok Türklere benzediği ileri sürülmüştür.⁴⁹

İskenderun Sancağı'na dair Türk Basını'ndaki haberler devam ederken, Türk Hükümeti bu konuda diplomatik girişimlere başladı. Sancak meselesi, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından 28 Eylül 1936 yapılan MC Konseyi toplantısında gündeme getirildi. Bunun ardından, Türkiye ile Fransa arasında diplomatik yazışmalar devam etti. 1 Kasım

---

⁴⁵ Tunçay, a.g.e., s.256; "Cevabi notamız metni", *Cumhuriyet*, 21 İkinciteşrin, 1936, s.1, 8; "Beyaz kitabın muhteviyatı", *Cumhuriyet*, 22 İkinciteşrin, 1936, s.1, 7. Bu kitaplardan birincisi olan *İskenderon-Antakya Meselesi I*, çalışmada yararlanılan kaynaklar arasında yer almaktadır.

⁴⁶ Nureddin Ardıç, *Antakya-İskenderun Etrafındaki Türk Davasının Tarihi Esasları*, İstanbul: Tecelli Basımevi, 1937.

⁴⁷ Türkmen, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*; Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*.

⁴⁸ Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, Ankara: Ulus Basımevi, 1938.

⁴⁹ Ardıç, a.g.e.; Türkmen, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*, s.12-26, 177-227; Türkmen, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*, s.; 310-339; Tankut, a.g.e.

1936'daki TBMM açılış konuşmasında Atatürk'ün Fransa ile ilişkilerde Antakya-İskenderun meselesinin çözülmesini şart koşmasıyla birlikte Sancak sorunu yeni bir boyuta taşınmış oldu. Atatürk'ün Meclis açılış konuşmasının Sancak ile ilgili kısmı, Atatürk'ün resmiyle birlikte bir kartpostal haline dönüştürüldü. Beş bin adet basımı yapılan bu kartpostalların Sancak'ta dağıtılması sağlandı. Bölgeden gelen istihbarat raporlarına göre, bazı kişiler bu kartpostalları çerçeveletip evlerine astılar.⁵⁰ Her ne kadar, Atatürk bu konuşmasında bölgeyi tanımlamak için 'Hatay' adını kullanmadıysa da, sonraki gün şahsen verdiği direktiflerde Hatay adının kullanılması talimatı vermiştir. Meclis'teki konuşmasından bir gün sonra, Antalya bağımsız milletvekili olan Tayfur Sökmen'i yanına çağırıtıran Atatürk, daha önceden kurulmuş olan ve "Antakya, İskenderun ve Havalisi Türkleri Yardım Birliği" adı altında faaliyet gösteren teşkilatın adının "Hatay Erginlik Cemiyeti" olarak değiştirilmesi ve Sancak sınırına yakın yerlerde şubelerinin açılması talimatı verdi.⁵¹ Yine Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Hatay Erginlik Cemiyeti'nin genel başkanı, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer de genel sekreteri oldu. Cemiyetin merkezi İstanbul'da kaldı ancak Sancak'a olan yakınlığı, karadan ve denizden ulaşım imkanları olması nedeniyle faaliyet merkezinin Dört Yol olması kararlaştırıldı.⁵² Yeni ad altında Türk Hükümeti'nin desteğiyle hızla örgütlenme yoluna giden Hatay Erginlik Cemiyeti'nin öncelikli olarak Dört Yol, Mersin, İslahiye ve Kiliste birer şube açması kararlaştırıldı. İlk şube, 17 Aralık 1936'da Dört Yol'da açıldı. Bunu diğer şubelerin açılması takip etti. Dört Yol'da kurulan şubenin Yönetim Kurulu Başkanlığına Abdurrahman Melek seçildi. Fakat, gerek Dört Yol Şubesi'nde gerekse diğer şubelerde bütün inisiyatif, şubelerin genel temsilcisi olarak görev yapan Tayfur Sökmen'in elindeydi.⁵³ Hatay Erginlik Cemiyeti'nin şubelerine, bizzat Atatürk tarafından belirlendiği söylenen, ve Türkiye Cumhuriyeti Bayrağı'na çok benzeyen Hatay Bayrağı çekildi.⁵⁴ Böylece, İskenderun Sancağı için, tarih ve isimden sonra üçüncü büyük 'kurgu' bu bayrağın kullanılması olmuştur. Cemiyet şubelerine çekilen bayrak, Türk Bayrağı gibi ay ve yıldızdan oluşuyor, tek farkı bayrakta yer alan yıldızın içinin de kırmızı olması,

⁵⁰ Hamit Pehlivanlı, "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 40, Mart 1998, s.184.

⁵¹ Bu süreçle ilgili daha fazla bilgi için çalışmanın Birinci Bölümüne bakınız.

⁵² Sökmen, a.g.e., s.95; Arı İnan'ın Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.101.

⁵³ Tekin, "Devlet Kuran Cemiyet", s.6.

⁵⁴ Melek, a.g.e., s.37. Cemiyetin Eminönü'nde bulunan merkez binasına 27 Aralık 1936'da Hatay Bayrağı törenle çekildi. Bkz. "Hatay bayrağı merasimle çekildi", *Akşam*, 28 Kanunuevvel, 1936, s.1, 6 (Bkz. EK 8); "Hatay bayrağı dün şuurlu bir coşgunluk içinde çekildi", *Kurun*, 28 İlkkanun, 1936, s.1, 3.

sadece kenarlarında beyaz çizgiler olmasıdır. Bu bayrak daha sonra kurulacak Hatay Devleti'nin de bayrağı olarak kabul edilecektir. Bir süre sonra da Cemiyet, Hatay için bir marş oluşturulması çabasına girdi ve bu konuda gazetelere ilan verdi.⁵⁵

Hatay Erginlik Cemiyeti, Türkiye'nin Sancak politikasında çok önemli bir yere sahiptir. O dönemlerde, henüz gayri resmi mahiyette Antakya'da faaliyet gösteren Halk Partisi, Hatay Erginlik Cemiyeti'ne bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Sancak'la Ankara arasındaki haberleşme, Dörtyol'daki cemiyet şubesi aracılığıyla yapılıyordu. Sancak'tan Dörtyol'a gizlilik içerisinde gönderilen haberler, buradan telgrafla Ankara'ya gönderiliyordu.⁵⁶ Hatay Erginlik Cemiyeti, Ankara'da bulunan ve gizli bir biçimde kurulan "Egemenlik Kurumu"na bağlı olarak faaliyetlerini yürütüyordu.⁵⁷ Hatay Erginlik Cemiyeti'nin bu şekilde teşkilatlanması ve Sancak'ta bulunan Türkiye yanlıları ile sürekli temas içinde bulunması, Türkiye'nin uluslararası arenada devam ettirdiği girişimleri ile Sancak'taki faaliyetlerini koordineli biçimde yürütülebilmesine imkan tanımıştır.

Sancak sorununun ortaya çıkmasının ardından hızla harekete geçip hem kamuoyunun oluşmasını hem de etkin bir teşkilat kurulmasını sağlayan Türk Hükümeti, hedeflediği sonuca mümkün olduğunca diplomatik yollardan ulaşmaya çalıştı. Bu nedenle, sorun ilk ortaya çıktığında, doğrudan Sancak'ın kendisine bağlanmasını talep etmeyip, önce Sancak'ın Suriye'den ayrılmasına yönelik bir politika geliştirdi. Bu çerçevede, Türkiye öncelikli olarak MC ve Fransa nezdinde Sancak'ta bağımsız bir idare kurulmasını savundu. Bunu başardıktan sonra da, ikinci aşamada bölgenin Türkiye'ye bağlanması sağlandı.⁵⁸

C. Türkiye'nin Sancak'ta Güç Deneyi: 1936 Seçimleri

Fransa ile Suriye arasında imzalanan antlaşma gereğince, antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için hem Suriye hem de Fransız parlamentoları tarafından onaylanması

⁵⁵ "Hatay İstiklal marşı için", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1937, s.5.

⁵⁶ Melek, a.g.e., s.34, 218; Tekin, "Devlet Kuran Cemiyet", s.7. Bu konuda ayrıca bkz. Konuralp, a.g.e., s.186.

⁵⁷ Arı İnan'ın Abdurrahman Melek ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.218.

⁵⁸ Tunçay, a.g.e., s.268. Türk Hükümeti nezdinde Sancak ile ilgili girişimde bulunanlara da Türkiye'nin öncelikli olarak bölgenin bağımsızlığını sağlamaya çalışacağı belirtilmiştir. Bu konuda bkz., Melek, a.g.e., 25-27; Çelenk, a.g.e., 67-68.

gerekiyordu. Bunun yapılabilmesi için de Suriye’de seçimlerin yapılması ve oluşacak parlamentonun antlaşmayı onaylaması yönünde mutabakata varılmıştı. Suriye Meclisi için yapılacak seçimin ilk turunun 14 Kasım 1936’da, ikinci turunun ise 30 Kasım’da yapılması planlandı. Sancak konusunda aktif hale gelen Türkiye’nin bu seçimlerdeki tavrı oldukça önemli hale geldi. Bu seçimlerin sorunsuz biçimde gerçekleşmesi, Sancak’ın tamamen Suriye’ye bağlanmasının önemli aşamalarından birisini oluşturabilirdi. Bu nedenle Türk Hükümeti, yapılacak seçimlerin meşruiyetini tartışılır hale getirebilmek amacıyla harekete geçti ve Sancak’ta yaşayan Türklerin seçimlerde takınacağı tavırla ilgili doğrudan belirleyici olma yolunu seçti. Seçimlerde nasıl bir tavır takınılacağı konusunda Türk Hükümeti bir strateji belirlerken, Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek, Selim Çelenk gibi Sancak’la doğrudan bağlantısı olan kişilerle görüşmeler yapıldı. Görüşmeler sonunda, Suriye Meclisi için yapılacak seçimlere Sancak’taki Türklerin katılmaması yönünde bir karar alındı. Bu kararla, Sancak’ta yaşayan insanların Suriye’nin parçası olmak istemediklerinin gösterilmesi hedeflendi.⁵⁹ Seçimleri boykot kararı Ankara’da alınmasına rağmen, bu karar Sancak’ta yaşayan Türklerin kendi kararıymış gibi gösterilmeye çalışıldı. Türkiye’deki gazetelerde seçimlerden aylar öncesinde Sancak’taki Türklerin seçime katılmayacakları yönünde haberler yayınlanmaya başlandı.⁶⁰ Aynı dönemde, Fransız belgelerine göre, Türkiye Sancak’taki Türkleri harekete geçirmek için bölgeye ajanlar göndermeye ve sınırdan kaçak yollarla silah sokmaya başladı.⁶¹

Türk Hükümeti tarafından alınan seçime katılmama kararının etkili olabilmesi için, seçime katılımın mümkün olduğunca düşük olması gerekiyordu. Bu da, Sancak’ta yaşayan Türkler dışındaki cemaatlerin de düşük düzeyde katılımlarının sağlanmasını gerektiriyordu ve buna yönelik bir dizi önlem alındı. Bu önlemlerden biri, Sancak’ta nüfus açısından ikinci büyük grup konumundaki Arap Alevilerin seçimlere katılmalarını önlemeye yönelik çabalar oluşturmuştur. Ekim ayı içerisinde, Türkiye’de yaşayan Arap Alevilerden önde gelen iki kişi, Sancak’a giderek bölgedeki Arap Alevileri Türkiye’nin tezlerini desteklemeleri ve yaklaşan Suriye seçimlerini boykot etmeleri için ikna etmeye çalıştı. Bu kişiler, Türkiye’nin refah seviyesine vurgu yapıp Türk Hükümeti’nin Arap Alevilere duyduğu sempatiyi anlattılar. Türkiye’den propaganda için gelen bu iki kişi dışında, Antakya’daki Türklerin lideri

⁵⁹ Sökmen, a.g.e., s.93-94; Melek, a.g.e., s.31.

⁶⁰ “Sancak Türklerinin protestosu”, *Cumhuriyet*, 2 Birinciteşrin, 1936, s.1.

⁶¹ Aktaran, Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.500.

konumundaki Abdülgani Türkmen, seçimlere Arap Alevi temsilcisi olarak katılması planlanan Sadık Maruf ile görüşerek, Arap Alevilerin seçimleri boykot etmelerini sağlamaya çalıştı. Arap Aleviler dışında, Sancak'taki Türkiye yanlıları Kırıkhan'daki Ermenilerin önde gelen kişileriyle de görüşüp onları seçimlere katılmama konusunda ikna etmeye çalıştılar.⁶² Türkler dışındaki cemaatlere uygulanan baskı, Suriye yanlısı olan Türklere de uygulandı. Seçimlerde aday olan Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri'ye adaylıktan çekilmeleri için baskı yapıldı ancak bunda başarı sağlanamadı. Seçimlerin ilk turu ile ikinci turu arasındaki süre içinde Sancak'ta, daha önce görülmedik yoğunlukta bağımsızlık propagandası yapıldı ve özellikle seçimlerdeki milletvekili adayları hedef alındı. Türkiye'nin Sancak'ı işgal edeceği söylentileri yayıldı. Ayrıca, sınırdan çok miktarda silah geçirildiği söylentileri de halk arasında dolaşıyordu.⁶³

Sancak'ta seçim tarihi yaklaştıkça, gerginlik de artıyordu. Seçimlerin yaklaştığı süreçte, Sancak'ta cemaatler arası, hatta cemaatler içi, ölüm ve yaralanmayla sonuçlanan çatışmalar görülmeye başlandı. 29 Ekim 1936'da, Sancak'taki Türkiye yanlısı gençler, Cumhuriyet Bayramı'nı kutlamak için gösteri düzenlediler. Fransız yetkililer, 31 Ekim'de Lise'nin kız kısmını, 29 Ekim'de kızların okula gitmeyerek kutlamalara katılmaları nedeniyle kapattıklarını duyurdular.⁶⁴ Bunun üzerine, Lise'nin erkek kısmında okuyan Türk öğrenciler de, kızları desteklemek amacıyla 2 Kasım'da boykota gittiler. Aynı gün Antakya'daki Arap ve Ermeniler, Türkiye yanlılarının gösterilerine yanıt olarak, Türklerin işyerlerini boykot etmeye başladılar. Antakya Lisesi'ndeki Türk öğrenciler de aynı gün boykota başladı. Sonraki on gün içerisinde Sancak'ta şiddet olayları yaşandı. Şehirde gruplar arası bölünmeler giderek daha belirgin hale geldi. Bu sırada, Atatürk'ün TBMM'de 1 Kasım'da yaptığı konuşmada Sancak konusunu dile getirmesi ve Türkiye'nin konu hakkında aktif rol oynayacağını kesinleşmesi, Sancak'ta olayların daha da artmasına neden oldu.⁶⁵

İskenderun Sancağı'ndaki Fransız yöneticiler, Türkiye'nin seçimlerin boykot edilmesi girişimini engellemeye çalıştılar. Fransız yetkililer, Türkiye'nin esas niyetini anlamışlardı. Sancak'ta, Fransız Yüksek Komiseri'nin temsilcisi olarak görev yapan delege Durieux, Yüksek Komiser de Martel'e gönderdiği raporda, Türkiye'nin seçim boykotunu

---

⁶² Shields, a.g.e., s.40-41.

⁶³ Büyükaşık, "Hatay'ın O Yılları: Fransa ve Doğu Sorunu", s.39.

⁶⁴ "Antakyada halkın hissiyatına tecavüz eden acı bir karar", *Cumhuriyet*, 4 İkinciteşrin, 1936, s.1, 2.

⁶⁵ Satloff, a.g.e., s.174; Ada, a.g.e., s.116-117; Güçlü, a.g.e., s.116; Altuğ, a.g.t., s.174-175.

sağlayarak bölgenin Türk olduğunu göstermeye çalışacağını ve bu girişim başarılı olursa MC tarafından yapılacak referandumun Türklerin lehine sonuçlanacağı uyarısında bulundu.⁶⁶ Böyle bir sonucun oluşmasını önlemek üzere, Fransız yöneticiler seçimler öncesinde bir takım önlemler almaya çalıştılar. Sancak'taki önde gelen Türklerden bazılarını uzaklaştırma yoluna gittiler. Vedi Münir, Samih Azmi ve Mustafa Rasim Humus'a, Selim Çelenk ve Rasih Bensa da Halep'e sürgüne yollandı. Sancak'ta Türklerin çıkardığı *Yenigün Gazetesi* süresiz kapatıldı, başyazarı Şükrü Balcı tutuklanmamak için Türkiye'ye kaçtı. Türkiye'den Sancak'a dönen Abdurrahman Melek, İskenderun'dan geri çevrilip Antakya'ya gitmesine izin verilmedi.⁶⁷ Bu önlemler dışında, halkın seçimlere katılmasını sağlamak için, seçimlere katılmayanlara 50 Suriye Lirası para cezası ve bir hafta ile bir ay arasında hapis cezası verileceği söylentilerinin yayılması sağlandı.⁶⁸

Sancak'ta seçim tarihi yaklaşırken, Türkiye'deki basında konu ön sıralardaki yerini korudu. Gazetelerde, Fransa'nın Türkler aleyhinde Sancak'taki uygulamaları ağır biçimde eleştirilirken bölgenin Türk olduğu konusu sürekli işlendi. Ancak, Türkiye'de kamuoyunu Sancak konusunda harekete geçirmek için gazete haberlerinden başka yöntemlere de başvurulduğu görülmüştür. 13 Kasım 1936'da İstanbul'daki insanlar, Sancak'la ilgili bir film izlediler. Atatürk'e yakın kişilerden biri olan *Cumhuriyet Gazetesi*'nin editörü Yunus Nadi tarafından Sancak'ta gizli çekildiği ileri sürülen filmde, çok büyük bir kalabalığın feslerini atarak gösteri yaptıkları gösterilmiştir. Bu film ile Sancak'taki olaylara halkın duyarlılığının arttırılması hedefleniyordu.⁶⁹ Söz konusu filmin, Sancak'ta yapılacak seçimlerden bir gün önce gösterilmiş olması bir tesadüf olmasa gerek.

---

⁶⁶ Shields, a.g.e., s.46. Durieux'un bu öngörüsünde haklı olduğu zamanla görülmüştür.

⁶⁷ Pehlivanlı, "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", s.171; Altuğ, a.g.t., s.176; Ada, a.g.e., s.117. Fransızların bu uygulamaları Türk Basını'nın tepkisini çekti. Bkz. "Antakya'da intihabat nasıl cereyan etti?", *Cumhuriyet*, 21 İkinciteşrin, 1936, s.3.

⁶⁸ Pehlivanlı, "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", s.174. Türkiye'deki gazetelerde seçime katılmayanların cezalandırılacağı konusu geniş yer buldu. Bkz. "İntihabata iştirak etmeyenlerin hapis edileceği bildirildi", *Kurun*, 17 İkinciteşrin 1936, s.1, 6. Hatta, Fransız yöneticilerin, seçimlere katılmayan Türkleri 1 aydan 6 aya kadar hapis cezası ile cezalandıracaklarını ilan ettikleri haberleri yer aldı. "Antakya ve İskenderunda Türk aleyhtarları iş başına getiriliyor", *Akşam*, 17 Teşrinisani 1936, s.1,5.

⁶⁹ Shields, a.g.e., s.47.

Birinci turu 14 Kasım'da, ikinci turu ise 30 Kasım'da yapılan seçimlere İskenderun Sancağı'nda katılım oranı oldukça düşük düzeyde kaldı.⁷⁰ Türk Basını'nda, seçimlere Türkler dışında, Ermenilerin, Arap Alevilerin ve Çerkezlerin de katılmadıkları haberleri yer aldı.⁷¹ Ancak şunu vurgulamak gerekir ki, seçime katılmayanların tümünün Türkiye'nin tezlerini desteklediği sonucuna varmak hatalı olacaktır. Sancak'taki Hıristiyan Ortodokslar, kendilerine bir mebus çıkaracak sayıları olmadığı için seçime ilgisiz kaldılar. Sünni Arapların bir kısmı ise, Sancak'ta Türk egemenliğinin yeniden kurulma ihtimalini dikkate alarak seçime katılmadılar. Arap Alevilerin bir kısmı ise yanlarında çalıştıkları Türk Ağaların baskısı nedeniyle seçime katılmadılar.⁷² Zeki Arsuzi'nin taraftarı olan Arap Aleviler ise, Arsuzi'nin seçimlerde adaylığının kabul edilmemesi üzerine, seçimleri boykot ettiler. Bu boykot etkili olmuş olsa gerek ki Fransız yöneticiler, seçimleri sabote ettiği gerekçesiyle Arsuzi'yi tutukladılar. Ancak taraftarlarının düzenlediği gösteri sonucu kısa bir süre sonra kendisini serbest bırakmak zorunda kaldılar.⁷³

Suriye genelinde Kasım 1936 Seçimleri Ulusal Blok'un zaferi ile sonuçlandı. Seçim sonucunda Blok liderlerinden Haşim Ataşi Devlet Başkanı, Cemil Mardam ise Başbakan oldu ve Blok üyelerinden oluşan bir kabine kuruldu.⁷⁴ Yeni oluşan Suriye Meclisi'ne İskenderun Sancağı'ndan farklı cemaatlere mensup altı milletvekili seçildiği açıklandı. Antakya'dan seçilenlerden Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri Türk, Sadık Maruf Arap Alevi, Moses Der Kalustyan ise Ermeniydi. Kırıkhan'dan seçilen Paşabeyzade Mahmut Türk, İskenderun'dan seçilen Şeyh Süleyman Şami ise Arap Aleviydi.⁷⁵ 21 Aralık'ta toplanan Suriye Meclisi'nde açılış oturumunun başkanlığını en yaşlı üye sıfatıyla Antakya'dan seçilen Mehmet Adalı yaptı. Suriye Meclisi, 26 Aralık'ta gerçekleştirdiği toplantısında Fransa ile imzalanan

---

⁷⁰ Seçimlere katılım oranı konusunda kesin bir rakam yoktur. Khoury'nin aktardığına göre Sancak'ta seçimlere katılım % 8 düzeyinde kaldı. Bkz. Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.500. Melek, seçimlere katılımın Antakya'da % 5 civarında olduğunu ve diğer ilçelerde de katılımın çok düşük olduğunu belirtmektedir. Bkz. Melek, a.g.e., s.34. Erkin'e göre ise, seçimlere katılım % 2.5 civarında kalmıştır. Bkz. Erkin, a.g.e., s.92. Türk Basını'nda çıkan haberlere göre de seçimlere Antakya halkının % 95'i katılmadı. Bkz. "Hakkın Zaferi", *Cumhuriyet*, 18 İkinciteşrin, 1936, s.1, 8. Basında çıkan haberlere göre, Antakya'da 5829 seçmenden sadece 319'u, İskenderun'da 2340 seçmenden 630'u, Beylan'da 1600 seçmenden 203'ü, Reyhaniye'de 2500 seçmenden 231'i oy kullanmıştır. Seçimlere katılma oranı Antakya'da % 4.5, Reyhaniye'de % 9, Beylan'da %12.5 ve Kırıkhan'da % 21 olmuştur. Oy kullananların tamamına yakını memur, jandarma ve Taşnak Ermenilerinden oluşmaktadır. Bkz. "İntihabatın kat'i neticesi", *Cumhuriyet*, 20 İkinciteşrin, 1936, s.1, 8.

⁷¹ "Zulümden kaçmak isteyenleri jandarmalar öldürüyor", *Cumhuriyet*, 16 İkinciteşrin, 1936, s.1, 5.

⁷² Erkin, a.g.e., s.93-94.

⁷³ Shields, a.g.e., s.91; Büyükaşık, "Hatay'ın O Yılları: Fransa ve Doğu Sorunu", s.38.

⁷⁴ Shambrook, a.g.e., s.226; Fieldhouse, a.g.e., s.272.

⁷⁵ Tekin, Hatay, s.263; Sofuoğlu ve Dağıstan, s.52; Soyak, a.g.e., s.544.

antlaşmayı oybirliği ile onayladı.⁷⁶ Böylece, antlaşmanın yürürlüğe girmesi için Suriye üzerine düşeni yerine getirmiş ve sadece Fransız Parlamentosu'nun onayı eksik kalmıştı. Ancak Fransa'da antlaşmaya karşı giderek güçlenen muhalefet karşısında, Cemil Mardam'ın tekrar Paris'e gidip antlaşmayla ilgili yeni tavizler vermesine rağmen, antlaşma Fransa tarafından onaylanmadı.⁷⁷

Düşük katılım oranına rağmen, Sancak'taki seçimlerin tamamlandığının ilan edilerek Suriye Meclisi'ne gidecek milletvekillerinin belirlenmesi, Türkiye açısından bir hayal kırıklığı oldu. Ancak Türk Hükümeti, bu konudaki girişimlerine son vermedi. Bir yandan MC nezdinde girişimlerini ve Fransa ile diplomatik görüşmelerini sürdürürken, bir yandan da Sancak'ta yaşayan Türkiye yanlılarını desteklemeye devam etti. Sancak'ta seçimlerin tamamlandığının ilan edilmesi üzerine, 30 Kasım'da Antakya'daki Türkler protesto gösterileri düzenlediler. Gösterilerde özellikle Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri'nin evleri hedef alındı. Bunların her ikisi de Antakya'dan Suriye Meclisi'ne milletvekili olarak seçilen Türklerdi. Mehmet Adalı'nın evinin önünde toplanan yaklaşık iki bin kişiye evden ateş açılması üzerine, kalabalık da evi taşlamaya ve eve doğru ateş etmeye başladı. Yaşanan olayda yaralananlar oldu. Yaklaşık üç yüz kişilik bir grup da Mustafa Kuseyri'nin evinin önünde toplandı. Burada da evden kalabalığa ateş edilmesi üzerine, kalabalıktan da eve ateş edenler oldu. Olaylara müdahale eden polis kalabalığı dağıttı. Ancak ertesi gün, sabah erken saatlerden itibaren kalabalık özellikle Mustafa Kuseyri'nin evinin önünde yeniden toplanmaya başladı. Kalabalığın giderek artması üzerine bölgeye Fransız birlikleri çağrılarak olaylar yatıştırılmaya çalışıldı. Olayların giderek kontrolden çıkmaya başlamasıyla, Fransız askerleri kalabalığın üzerine ateş açtı. Açılan ateşle gösterici grubun içinde bulunan iki Türk öldü, çok sayıda yaralanan oldu. Olaylar üzerine, Delege Durieux, Sancak'ta sıkıyönetim ilan edip gece sokağa çıkma yasağı getirdi.⁷⁸ Mustafa Kuseyri, seçimlerin ardından Sancak'ta çıkan olaylar nedeniyle Fransız yetkilileri sorumlu tuttu. Kuseyri'ye göre, Fransızlar uluslararası kaygılar

---

⁷⁶ Shambrook, a.g.e., s.228.

⁷⁷ Antlaşmanın onaylanması geciktikçe, antlaşmaya muhalefet de arttı, antlaşma aleyhinde basında yazılar yayınlandı, konu ile ilgili kitaplar basıldı. Bu sürecin ayrıntıları için bkz. Shambrook, a.g.e., s.253-256; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.506; Shields, a.g.e., s.154. Fransız basınında antlaşma aleyhinde çıkan yazılar Türkiye tarafından yakından takip edildi. 16 Aralık 1937'de hazırlanan "Hatay Hakkında Ecnebi Matbuatının Neşriyatı" başlıklı raporda Fransız gazetelerinin antlaşmanın onaylanmaması yönündeki haberlerine yer verilmiştir. Bkz. B.C.A. (030.10.222.501.24)1-6

⁷⁸ Gösteriler ve çıkan olaylar konusunda bkz. Shields, a.g.e., s.50-52; Melek, a.g.e., s.35; Soyak, a.g.e., s.544-545; Erkin, a.g.e., s.92; Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası -I (1936-1938)", s.16; Fani, a.g.e., s.136.

nedeniyle Türkiye yanlılarının gösterilerine karşı zamanında yeterli önlem almadılar.⁷⁹ Bu olaylar Türkiye’de büyük bir tepkiyle karşılandı ve olayların sorumlularının yerel Fransız yöneticiler, Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri olduğuna dair haberler gazetelerde geniş yer buldu. Bazı gazetelerde Antakya’da gösteri yapan Türklerin resimleri ilk sayfalarda yayınlanırken, bazı gazetelerde de olaylarda ölenlerin sayısı gerçekte olduğundan daha yüksek gösterildi.⁸⁰

Sancak sorunu sırasında Türkiye’deki basın, iç kamuoyuna yönelik mesajların yanı sıra, uluslararası kamuoyuna da yönelik mesaj verilmesinde önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Diplomasinin tıkandığı noktalarda sorunun çözülmesi için gerekirse askeri kuvvete başvurulabileceğine dair Fransa’ya mesaj verilmesinde de basın Atatürk tarafından sıkça kullanılmıştır. Daha önce de değinildiği gibi, MC Konseyi’nin 16 Aralık 1936’da Sandler Raporu’nu kabul etmesi üzerine, Fransa ile Türkiye arasında görüşmeler devam etti. Ancak bu görüşmelerden sonuç alınamaması üzerine, Atatürk 5/6 Ocak’ta askeri birlikleri denetlemek üzere trenle İstanbul’dan Konya’ya doğru yola çıktı ve Eskişehir’de, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve İçişleri ve Dışişleri Bakanları’nın katıldıkları bir toplantı yapmıştır.⁸¹ Atatürk’ün bu seyahati, seyahatin amacı ve Eskişehir’de yapılan toplantı gazetelerde oldukça geniş yer buldu. İstanbul’dan yola çıkan Atatürk’e seyahati sırasında refakat edenlerden birisi de *Cumhuriyet Gazetesi*’nin başyazarı Yunus Nadi idi. Nadi’nin 6 Ocak’ta yayınlanan ve “Atatürk tarafından ilham, hatta dikte edildiği belli olan”⁸² baş yazısı Fransa’ya Sancak konusunda adeta bir ultimatom niteliğindedir. Bu yazıda şu hususlar ön plana çıkmaktadır:

Suriyedeki Fransız müstemleke memurları nereden bilsinler ki yeni Türkiye, başka cephelerdeki kuvvetlerini asla ve kat’a zerre kadar halez gelmemek üzere, İskenderun – Antakya ve havalisini -yalnız yirmi dört veya kırk sekiz saatte- ekstra milli kuvvetlerle işgal edebilir? Ve onlar nasıl takdir eylesinler ki aynı kuvvetlerle bütün Suriyenin işgali nihayet çok mahdud bir zaman meselesidir? [...]

⁷⁹ Shields, a.g.e., s.42.

⁸⁰ “Antakyada Türkleri Öldürmeğe Başladılar”, *Cumhuriyet*, 3 Birincikanun, 1936, s.1, 6; “Sancakta vaziyet çok karıştı: Mitralyözle Türkler üzerine ateş açılıyor, beş ölü, elli yaralı var”, *Akşam*, 3 Kanunuevvel, 1936, s.1, 5; “Antakya’da halka ateş açıldı!”, *Kurun*, 3 İlkkanun, 1936, s.1, 2. Yunus Nadi, “Antakyada Türk Kanı Döküldükten Sonra”, *Cumhuriyet*, 3 Birincikanun, 1936, s.1, 2.

⁸¹ Bu konuda çalışmanın Birinci Bölümüne bakınız

⁸² Soyak, a.g.e., s.574.

1: Fransanın malumu olmalıdır ki yeni Türkiyeye Suriyedeki Fransız müstemleke memurlarının düşünceleri dairesinde müstemleke mahiyetli bir memleket nazariyle bakılmak istenilmekte fahiş hata vardır.

2: Hatay meselesinden dolayı Türkiye Cumhuriyeti haysiyet ve izzetinefsini müdafaa etmek ıstırarile hareketlerin en ileri derecelerine gitmek mecburiyet ve kararındadır. Eğer bu mecburiyet bizi Fransa ile harb haline koyarsa buna şimdiden sadece teessüf ederiz.

3: Sarih bir hak davasında önümüze Milletler Cemiyetini Fransa çıkardı. Cemiyet bu hakkı ihkaktan aciz kalırsa bizim kendi hakkımızı korumaktan aciz olmayacağımız şimdiden Fransanın malumu olmalıdır, ve Fransa ile beraber bütün dünyanın.⁸³

Atatürk'ün uluslararası kamuoyuna, özellikle de Fransa'ya Türk basını üzerinden mesaj gönderdiği tek vaka yukarıdaki yazı değildir. MC Konseyi'nin 27 Ocak'taki kararından önce de Atatürk, *Kurun Gazetesi*'nde 22-26 Ocak tarihleri arasında Asım Us imzasıyla yayınlanan beş yazıyı "dikte" ettirmiştir.⁸⁴ MC Konseyi'nin Sancak ile ilgili karar vermesinin arifesinde, Fransa ile Türkiye arasında görüşmelerin tıkanma noktasına geldiği bir dönemde tamamı gazetenin birinci sayfasında yayınlanan bu yazılarla⁸⁵ Türkiye'nin Sancak konusundaki kararlılığı ortaya konulmak istenmiştir. Özellikle Fransız yöneticilerin Türkiye'ye yönelik tavırlarının sert biçimde eleştirildiği bu yazıların sonuncusu, MC Konseyi'nin 27 Ocak'ta aldığı karardan bir gün önce yayınlanmıştır. Bu yazının son kısmı şu şekildedir:

Türkiye Cumhuriyeti çok haklı olduğu Hatay davasını ortaya atarken bunun, bütün avakibini düşünmemiş olduğunu kim iddia edebilir? Dava arsiulusal olmuştur. Davasında haklı olan Türkiyedir. Artık dinlenilecek sözün kimin ağzından çıktığına çok dikkat etmelidir. Türkün sözü, Türkün haklı ve yerinde sözü Türkün kendisidir. Ona riayet etmemek, onu tanımamak, onu hiçe saymak, buna cesaret göstereceklerin düşünemedikleri akıbetle karşılaşacaklarına asla şüphe etmemelidir.

İşte bizim bu dakikada söyleyeceğimiz bundan ibarettir.⁸⁶

⁸³ Yunus Nadi, "Fransız dostluğuna Hala kıymet Veriyoruz!", *Cumhuriyet*, 6 İkincikanun 1937, s.1, 3. (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

⁸⁴ Kocatürk, a.g.e., s.597.

⁸⁵ Asım Us, "Fransanın dostlarına hitab ediyoruz!", *Kurun*, 22 İkincikanun 1937, s.1; Asım Us, "Zavallı Fransa", *Kurun*, 23 İkincikanun 1937, s.1; Asım Us, "Türkiye Cumhuriyeti Şeref ve haysiyetini, hak ve menfaatini korumanın yolunu bilir", *Kurun*, 24 İkincikanun 1937, s.1; Asım Us, "Günü biten intizar", *Kurun*, 25 İkincikanun 1937, s.1; Asım Us, "Hala intizar!", *Kurun*, 26 İkincikanun 1937, s.1

⁸⁶ Asım Us, "Hala intizar!", *Kurun*, 26 İkincikanun 1937, s.1 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

II. SANCAK'TA ÇOĞUNLUK SAĞLAMA ÇABALARI

A. Ulusçulukların Mücadelesi: Türklük Tezlerine Karşı Suriye Yanlıları ve Arsuzi

Türk Hükümeti, Kasım'da yapılan seçimler sonrasında da Sancak'la ilgili girişimlerini sürdürdü. Türkiye'nin girişimleri sonucunda MC, Sancak sorununda bir taraf haline geldi. MC Konseyi'nin 16 Aralık 1936'da Sandler Raporu'nu kabul ederek Sancak'a üç kişilik bir gözlemci heyeti göndermeyi kararlaştırması Türkiye açısından önemli bir başarı olmuştur.⁸⁷ MC Gözlemci Heyeti 31 Aralık'ta Sancak'a ulaştı. Takip eden günlerde bir dizi temasta bulunan Heyeti etkilemeye yönelik Sancak'taki farklı cemaatler büyük bir çaba içerisine girdi. Türkiye, Gözlemci Heyeti'nin Sancak'taki varlığını kendi tezlerine destek oluşturmak için bir fırsata çevirme gayretine girerken, Sancak'taki Araplar da Türklerin yoğunlaşan faaliyetlerine benzer yöntemlerle karşılık vermeye çalıştılar. Sancak'taki Türkiye taraftarları, nüfus açısından çoğunlukta olduklarını göstererek Sancak'ın 'Türk' olduğunu ispatlama çabalarına girişirken, Suriye yanlıları da asıl çoğunluğun kendileri olduğunu göstermeye çalışarak Sancak'ın 'Arap' olduğunu ispatlamaya çalışıyorlardı.

MC Gözlemci Heyeti'ni etkilemek amacıyla, Sancak'taki Türkler ve Araplar başta olmak üzere tüm cemaatler Heyeti etkilemeye yönelik faaliyetlerde bulundular. Bu faaliyetler, Heyete hitaben yazılan dilekçelerden, bölgeye dair hazırlanan istatistik raporlarına, kitlesel gösterilerden bireysel girişimlere kadar çok çeşitli biçimlerde gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetlerde Hatay Erginlik Cemiyeti ve Ocak 1937'de Suriyeli ulusçu liderlerden Fahri al-Barudi tarafından Şam'da kurulan "İskenderun Savunma Komitesi" ön plana çıkmıştır.⁸⁸ Ancak, Shields'in de vurguladığı gibi, hem Fransız yetkililer hem de Fransa ile ilişkilerini bozmak istemeyen Suriye Hükümeti Sancak'taki Arapları geri planda durmaya teşvik ediyordu. Bu nedenle, Sancak'ta Türkiye yanlılarının yürüttükleri faaliyetlere muhalefetin liderliğini, Suriye'deki Ulusal Blok Hükümeti'ne de muhalif olan gruplar, özellikle de UEB üstlenmiştir.⁸⁹

⁸⁷ Bu konuda çalışmanın Birinci Bölümü'ne bakınız.

⁸⁸ Ada, a.g.e., s.124; Altuğ, a.g.t., s.181.

⁸⁹ Shields, a.g.e., s.61-62.

1930'ların ilk yarısı boyunca, Arapların birliği ve bağımsızlığının İskenderun Sancağı'ndaki en önemli savunucusu ve ideologu olan Zeki Arsuzi, 1936-1938 döneminde de Türkiye yanlılarına karşı Sancak'taki muhalefetin en önemli liderlerinden birisi olmuştur.⁹⁰ 1936 sonrası dönemde, Zeki Arsuzi'nin liderliğini yaptığı Sancak'taki UEB Şubesi, Sancak'ta Türk Hükümeti'nin desteğiyle hızlı ve etkin biçimde örgütlenen Türkiye yanlılarına karşı en kuvvetli muhalefet hareketini geliştiren, Sancak'ın Türkiye'ye katılması sürecini durdurmaya çalışan örgüt olmuştur. Arsuzi, Sancak'ta Türklük bilincinin oluşturulması faaliyetlerine Araplık bilincini oluşturarak karşılık vermeye, hızla yayılan Türk ulusçuluğuna karşı da Arap ulusçuluğunu yaygınlaştırmaya çabalamıştır. Ancak Arsuzi ve taraftarları Sancak'ta yürüttükleri mücadeleleri sırasında Türkiye yanlıları dışında birçok grupla mücadele etmek zorunda kaldılar. Mücadele edilen bu rakiplerin en önemlileri, aralarında bazı Arap Alevilerin de bulunduğu Sancak'taki Türkiye yanlıları, Şam'daki Ulusal Blok Hükümeti ve Fransız yetkililer tarafından Sancak otonomisini savunmak üzere kurulan "İttihad-ı Vatani" partisidir.

Seçimlere gidilen süreçte taraftar sayısını ve etkinliğini arttırabilmek amacıyla Arsuzi, 1937 yılında önce Arapçılık Kulübü'nü kurdu, daha sonra da 30 Ekim 1937'de '*al-Uruba*' adlı gazeteyi Sancak'ta yayınlamaya başladı. "Yerel Arapların sesi olacak ve onlara kutsal özgürlüğün ışığını getirecek bağımsız bir Arapça gazete" olarak tanıtılan *al-Uruba*, Sancak'ta devam eden mücadelede bazı hedefleri gerçekleştirmeye çalıştı. Birincisi, toplumdaki geleneksel liderliği bertaraf ederek, öncelikle yerel şehirli toplulukları Arap ulusçuluğu fikirleriyle tanıştırmak. İkincisi, bu fikirleri daha geniş biçimde Suriye ve diğer Arap unsurlarla bütünleştirmek. Üçüncüsü, Sancak'taki Arapların, Arap ulusal kültürünün en önemli özelliklerine sahip olduklarını yabancı gözlemcilere göstermek.⁹¹

Yayınları nedeniyle sık sık Fransız yöneticiler tarafından kapatma cezası alan *al-Uruba*'nın, kalıcı olarak kapatıldığı Haziran 1938'e kadar 114 sayısı yayınlandı. İskenderun Sancağı'nda yaşayan Arapların birliğini sağlamaya çalışan, din ve mezheplere göre farklı kategorilere ayrılmasına şiddetle karşı çıkan gazetede bu konu geniş yer buldu. Arsuzi, Sancak'la ilgili meydana gelen diğer gelişmelerin yanı sıra bu konuyu da gazetede ki yazılarında değerlendirdi. Bu çerçevede MC tarafından 29 Mayıs'ta kabul edilen Sancak Statü

⁹⁰ Zeki Arsuzi'nin Sancak'taki faaliyetleri konusunda çalışmanın Üçüncü Bölümü'ne bakınız.

⁹¹ Watenpugh, a.g.e., s.370-371.

ve Anayasası'na karşı çıkan Arsuzi, bu konudaki görüşlerini *al-Uruba*'nın 25 Kasım 1937 tarihli yazısında belirtmiştir. Arsuzi'ye göre, bu düzenleme ile Sancak'taki Arapların, Alevi, Rum Ortodoks ve Sünni Arap olarak üç gruba ayrılmaları, Araplara büyük zarar vermektedir. Bu bölünme sağlanarak, Sancak'ta Türklerin en büyük grup olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Oluşturulan bu gruplar, Türkiye için Sancak'ın Suriye'den ayrılmasını talep etmek için bir zemin hazırlayacaktır. Bu durum, aynı zamanda Fransa'yı Türkiye ile MC'den ayrı biçimde görüşmeler yapmaya ve uluslararası hukuka göre değil de politik çözümler bulmaya itecektir. Seçimlerdeki cemaatlerin belirlenmesinde tek bir kriter kullanılmalıdır ve kullanılacak kriter din ya da etnik özellikler olmalıdır. Arsuzi'nin burada esas karşı çıktığı husus, Türklerin tümünün tek bir kategoride toplanmasına karşın Arapların farklı dini inançları nedeniyle ayrı kategorilere parçalanıp Sancak'ta azınlık haline getirilmeleridir. Arsuzi'nin görüşüne göre, Türkler tek bir kategori oluşturuyorsa, ister Alevi, ister Sünni, isterse de Hıristiyan olsun tüm Araplar tek bir kategori içinde yer almalıdır. Bu yazıda Arsuzi son olarak, Şam'daki Suriye Hükümeti'nin sorunla yeterince ilgilenmediğini belirtip Suriyeli politikacıları eleştirmiştir.⁹² Sancak'a giden *Cumhuriyet* gazetesi muhabiriyle yaptığı görüşmede de Suriyeli politikacıları sert bir biçimde eleştiren Arsuzi, bölgede ortaya çıkan durumdan dış güçlerin sorumlu olduğunu ileri sürerek bu konuda şunları söyledi:

Bizim Türklerle anlaşmamız hiç de müşkil değildir. Bunun için tek şart harici tesirlerin, müdahalelerin ortadan kalkmasıdır. Biz, Türklerle baş başa kalınca mutlaka anlaşacağız. Çünkü bunca senedir burada hep beraber yaşıyoruz, bugüne kadar aramızda esaslı bir ihtilaf da çıkmış değildir. O kadar ki birbirimizin yalnız hemşerisi değil, hatta akrabasıyız bile. Bu seferki çarpışmalarda, yazık ki, birbirine el kaldıran, silah çeken amcazadeler, dayızadeler bile vardı.⁹³

Arsuzi, Türkiye'nin Sancak'la ilgili tezlerine karşı geliştirdiği argümanları *al-Uruba*'da yayınladığı yazılarla ortaya koymuştur. Sancak'taki seçimler yaklaşırken Türk Hükümeti de Sancak'taki Arap Alevileri kendi tarafına çekmeye çalıştığı için, *al-Uruba* da Arap Aleviler üzerinde yoğunlaşmıştır. 21-29 Ocak 1938 tarihleri arasında Arsuzi'nin *al-Uruba*'da yayınlanan yazıları, kısmen Türk Hükümeti'nin 'Eti Türkü' tezine, kısmen de Fransızların Arap Alevileri Araplıktan uzaklaştırma politikalarına yanıt niteliğini taşıyordu.

⁹² Aktaran, Aoyama, a.g.e., s.9-10.

⁹³ "Hatayda Tetkikler: "Türklerle anlaşmak yegâne gayemizdir"', *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1937, s.1, 7 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

Bu yazılarında Arsuzi, bölgedeki Alevilerin ‘saf Arap’ olduğunu öne sürmüştür. Arsuzi yayınlanan yazılarında, sürekli olarak, Arapların aralarındaki dini farklılıkları bir yana bırakarak birlik oluşturmaları gerektiğini savunmuş, bunun bütün Arapların yararına olacağını ileri sürmüştür. Arsuzi’nin *al-Uruba*’da yayınlanan yazılarında, Türkiye yanlılarının faaliyetlerine ve Fransız politikalarına karşı eleştirinin dozu artınca, Fransız yetkililer de Şubat 1938’de gazeteyi geçici olarak kapatma ve Arsuzi’yi de tutuklama yoluna gittiler. Kısa bir süre sonra Arsuzi serbest bırakıldı, *al-Uruba* da 3 Nisan’da yeniden yayınlanmaya başladı.⁹⁴

Hatay Erginlik Cemiyeti, Sancak’ta bulunan ancak o dönemde henüz resmi bir statüsü bulunmayan Halk Evi aracılığıyla faaliyetlerini gerçekleştiriyordu. Bunun başında Abdülgani Türkmen yer alıyordu.⁹⁵ Hatay Erginlik Cemiyeti, MC Gözlemci Heyeti’nin Sancak’a gidiş tarihi yaklaşınca bu konuda önlemler almaya başladı. Hatay Erginlik Cemiyeti 28 Aralık 1936’da Antakya’ya gizli bir talimat göndererek, MC Gözlemci Heyeti’nin 31 Aralık’ta Sancak’a varacağını bildirdi ve Heyet ulaştığında Türkiye yanlılarının gösteriler düzenlemesi gerektiği bildirilerek gerekli önlemlerin alınmasını istedi. 30 Aralık’ta gönderilen bir başka talimatta da, MC Gözlemci Heyeti’nin yola çıktığı bildirilerek, Heyet ile her fırsatta temas kurulması ve Suriye’nin hakimiyetinin hiçbir şekilde kabul edilmeyeceğinin anlatılması istendi. Aynı gün gönderilen bir başka talimatta da, MC Gözlemci Heyeti’nin dikkatinin çekilmesi için gerekli tüm önlemlerin alınması istenmiştir. MC Gözlemci Heyeti’nin Sancak’a ulaşmasından sonra da Dört Yol’daki Hatay Erginlik Cemiyeti’nden Antakya’ya talimatlar gitmeye devam etti. 3 Ocak’ta gönderilen talimatta, Gözlemci Heyeti’nin gerçekleştirdiği çalışmaların takip edilmesi, yaptığı ziyaretlerin izlenerek bu konuda Dört Yol’a bilgi verilmesi, Türkler dışındaki cemaatlerin yaptıkları propaganda faaliyetlerinin takip edilmesi ve bu konuda Dört Yol’a ve Gözlemci Heyeti’ne bilgi verilmesi, yapılacak usulsüz davranışlar konusunda derhal şikayetçi olunması istenilmiştir.⁹⁶

Türk Hükümeti MC Gözlemci Heyeti’nin Sancak ziyaretine büyük önem verdi. Bu nedenle, Heyet henüz Sancak’a ulaşmadan Heyeti etkilemeye dönük önlemler almaya başladı. Adana ve Mersin’de yaşayan çok sayıda Sancak doğumlu kişinin Adana’daki Yenice tren

---

⁹⁴ Watenpaugh, a.g.e., s.372-373.

⁹⁵ Shields, a.g.e., s.60.

⁹⁶ Tekin, Hatay, s.271-273.

istasyonunda toplanmaları sağlandı. Gözlemci Heyeti'ni taşıyan tren buradan geçerken, orada toplanan bu kişiler Heyet ile görüşme talebinde bulundu. Gözlemci Heyet'inin kabul ettiği bu kişiler, Antakya'da devam eden zulüm ve haksızlıkları anlatıp, Fransız yetkililerin uyguladıkları baskılar nedeniyle Antakya'daki Türklerin Heyet tarafından dikkatlice dinlenilmesi talep ettiler. Bu görüşmede, Gözlemci Heyeti'ne Sancak'taki Arap Alevilerle ilgili şu telkinde de bulunuldu:

Antakya ve havalisinde Suriye ve Fransız memurlarının Alevi diye hitap edip Türk kütlesinden ayrı tutmak istedikleri kütlenin tamamen Türk olduklarını ve bu kütlenin eski Hititler olduklarını ve hatta mezar taşları tetkik edilince Alevilerin nasıl saf Türk kütleleri olduklarını göreceklerini, Arapların da bu Türk kütlelerini hiçbir zaman Arap camialarından saymayıp daima hakaret ettiklerini, son zamanlarda mahsus maksatlarla bu kütleleri Türklerden ayırmak maksadiyle Arap camiasından saymağa kalktıklarını söylediler.⁹⁷

MC Gözlemci Heyeti'ni etkilemek için sembollerden de faydalanılması yoluna gidilmiştir. Sancak'ta şapka Türklerin sembolü haline geldiği için, daha çok kişinin şapka giymesi sağlanmaya çalışıldı. Halep'teki Türk Konsolosluğu Antakya'ya talimat göndererek insanların şapka giymelerinin önemini vurguladı, şapka giyilmesinin Gözlemci Heyeti'ne Sancak'ın Türk olduğunu göstereceği bildirildi. Daha çok kişinin giymesinin sağlanması için Türkiye'den şapkalar getirilip Sancak'ta bedava dağıtıldı.⁹⁸

İskenderun Sancağı'na MC Gözlemci Heyeti'nin ulaşmasının ardından da Sancak'la ilgili haberlerine aralıksız devam eden Türk Basını, Heyet'in faaliyetlerini ve meydana gelen olayları yakından takip edip bunları Türkiye'deki okuyucularına duyurdu. Gazetelerde, Gözlemci Heyeti'nin bölgedeki varlığına rağmen Sancak'taki Türklere baskının devam ettiğine dair haber ve yazılar sık sık tekrarlandı.⁹⁹

---

⁹⁷ "Memleketimizdeki Hataylı Türkler Müşahit heyetile görüştüler", *Kurun*, 2 İkincikanun 1937, s.1, 2. (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır). Aynı haber, diğer gazetelerde de birinci sayfadan verilmiştir. Bkz. "Sancağa giden görmenler Adanadan geçerken Yenice istasyonunda kabul ettikleri hatay heyetiyle görüştüler", *Ulus*, 2 Sonkanun 1937, s.1, 2; "Hududdan çıkarken samimi bir hasbihal", *Cumhuriyet*, 2 İkincikanun 1937, s.1, 8.

⁹⁸ Shields, a.g.e., s.63, 265'te Sonnot 31.

⁹⁹ Bu haberlerin örnekleri için bkz. "Görmenler Sancakta iken tezahür yapılmaması için tazyik ve propaganda başladı", *Ulus*, 3 Sonkanun 1937, s.1, 2; "Sancakta yeni bir mücadele başladı", *Akşam*, 7 Kanunusani 1937, s.1, 13; "Hala Tazyik!", *Cumhuriyet*, 7 İkincikanun 1937, s.1, 3; "Hatay Haberleri", *Ulus*, 7 Sonkanun 1937, s.1, 6; "İskenderun halkı: "istiklal istiyoruz!" diye haykırdı", *Kurun*, 7 İkincikanun 1937, s.1, 2; "Hatayda galeyana var!" *Cumhuriyet*, 8 İkincikanun 1937, s.1, 3; "Sancakta tehdit siyaseti: Görmenlerin Türklerle temas etmelerine

Her ne kadar, UEB'nin başını çektiği Suriye yanlıları Sancak'ın Türk olmadığını Gözlemci Heyeti'ne ispatlamaya çalıştılsa da, Türkiye yanlıları Halk Evi tarafından çok daha iyi biçimde organize edilmişlerdi. MC Gözlemci Heyeti, Sancak'ta bulunduğu süre içerisinde farklı bölgelere ziyaretlerde bulundu ve ziyaret ettiği her yerde Türkiye ve Suriye yanlıları Heyeti etkilemek için gösteriler düzenlediler. Yer yer, iki grup arasında olaylar yaşandı. 10 Ocak 1937'de Reyhaniye'de çıkan kavgada, 1 kişi öldü, 20 kişi kadar da yaralanan oldu.¹⁰⁰ Küçük çaptaki bu gösteriler dışında, her iki grup da Antakya'da geniş katılımlı gösteriler düzenlediler. 9 Ocak'ta Antakya'daki Türkler, kendilerine karşı uygulanan baskıları protesto etmek için greve giderek dükkanlarını açmadılar.¹⁰¹ Aynı gün, önce Suriye yanlıları, daha sonra da Türkiye yanlıları MC Gözlemci Heyeti'nin konakladığı Antakya'daki Turizm Oteli'nin önünde küçük çaplı gösteriler yaptılar. Ardından, 11 Ocak'ta Suriye yanlıları büyük bir gösteri düzenlediler. Sancak'ın çeşitli bölgelerinden gelen 20-25 bin Arapça konuşan kişiyle Musa Dağ'daki Ermeni Köylerinden gelen 1500-2000 kişinin oluşturduğu kalabalık, Turizm Oteli'nin önünde iki saate yakın devam eden bir gösteri yaptılar. Suriye ve Fransa Bayraklarını taşıyan göstericiler, Arapça ve Fransızca yazılı pankartlar taşıdılar, Suriye'nin bütünlüğüne saygı gösterilmesi çağrısında bulundular. Gösteriyi otelin balkonundan izleyen Gözlemci Heyeti lehine sloganlar da atıldı. Gösteriye destek vermek amacıyla Halep'teki ulusçuların gönderdiği bando takımı, gösteri süresince Turizm Oteli'nin karşısında konuşlanıp bando çaldı. Gösteride yapılan konuşmaların sonunda Gözlemci Heyeti'nin Antakya'daki UEB lideri Zeki Arsuzi ile görüşmesi talep edildi. Heyet, aynı gün öğleden sonra Arsuzi ile bir görüşme yaptı.¹⁰² Bu gösteri, Suriye Hükümeti'nden çok onlara muhalifler tarafından düzenlendi. Göstericilerin, Gözlemci Heyeti'nin Arsuzi ile görüşmesini talep etmeleri de bunun bir göstergesidir.

---

meydan verilmiyor”, *Ulus*, 9 Sonkanun 1937, s.1, 4; “Hatayda işkence, müşahitlerin gözü önünde de devam ediyor”, *Tan*, 11 Zincikanun 1937, s.1, 3; “Suçsuz Türkler tevkif edilip hapse atılıyor”, *Tan*, 14 Zincikanun 1937, s.1, 10; “Tethiş devam ediyor”, *Ulus*, 15 Sonkanun 1937, s.1; Ahmet Emin Yalman, “Bitaraf Müşahitler Görmüyorlar mı”, *Tan*, 15 Zincikanun 1937, s.1, 10;

¹⁰⁰ Altuğ, a.g.t., s.181-182; Güçlü, a.g.e., s.131.

¹⁰¹ “Antakyada umumi grev var: Bütün çarşı tamamen kapalı!”, *Ulus*, 10 Sonkanun 1937, s.1; “Antakyada umumi grev”, *Cumhuriyet*, 10 İkincikanun 1937, s.1, 6.

¹⁰² Shields, a.g.e., s.69-71.

Suriye yanlılarının 11 Ocak'ta bu büyük gösteriyi düzenlemeleri üzerine, Türkiye'den daha büyük bir gösteriyle buna karşılık verilmesi talimatı verildi.¹⁰³ Talimatta, gösterinin zaman geçirmeksizin 12 Ocak'ta yapılması, Suriye yanlılarının gösterisinden daha etkileyici olması, göstericilerin aktif davranması ve doğru yönlendirilmeleri istenmiştir. Talimat üzerine Antakya'daki Türkiye yanlıları harekete geçip hızla hazırlıklara başladılar. Köylerden ve başka kazalardan insanların Antakya'ya getirilmesini sağlamak için, akşam Türk garaj sahipleri ve şoförlere 100 teneke akaryakıt dağıtıldı. 12 Ocak günü erken saatlerde 70 kamyonla İskenderun, Kırıkhan, Beylan, Reyhaniye ve komşu Türk köylerinden Türkiye yanlıları Antakya'ya taşındı. Yerel Sancak yöneticileri, MC Gözlemci Heyetini, Sancak Delegatesi Durieux'un resmi konutuna davet edip, gösteri yürüyüşünün şehrin diğer yanında yoğunlaşmasını sağladılar. Soğuk ve yoğun yağış altında, binlerce gösterici delegenin resmi konutu önünde yürüyüş yaptı.¹⁰⁴ Olayları yakından takip eden Türk Basını, gösteriye yaklaşık 20 bin kişinin katıldığını ve "Yaşasın Atatürk! Yaşasın istiklal! Yaşasın Hatay!" sloganları atıldığını bildirmiştir.¹⁰⁵ Daha sonraki günlerde ise, Türkiye'deki bazı gazetelerde, Sancak'ta Türklerin çoğunlukta olduğu tezlerine paralel olarak, gösteriye katılanların sayısının 60 bin kadar olduğu haberleri yayınlanmıştır.¹⁰⁶ Bazı kaynaklarda, daha da ileri gidilerek bu rakamın 80 bini bulduğu iddia edilmektedir.¹⁰⁷ Çalışma kapsamında görüşme yapılan N. İ., yapılan gösteriler hakkında hatırladıklarını şu şekilde aktarmıştır:

[B]en çocuktum, çok karlı bir gündü. Hatay'ın çeşitli ilçelerinden insanlar geliyordu. [...] Ben annemin kucağında defalarca biz oradan geçtik. 'Hürriyet isteriz, istiklal isteriz, yaşamak isteriz' diye söyleyerek geçtik oradan. İstemeyenler de tersine sloganlar atarak geçiyorlardı ve her Antakyalı evinde köylerden gelen onlarca kişiyi misafir etti, biz de ettik.

¹⁰³ Tekin'in aktardığına göre gösteri talimatı Dört Yol'dan geldi. Bkz. Tekin, Hatay, s.277. Shields ise, bu gösterinin talimatını Halep'teki Türk Konsolosu'nun verdiğini belirtmektedir. Bkz. Shields, a.g.e., s.71. Her iki durumda da, gösteri talimatının Türk Hükümeti'nden geldiği ortadadır.

¹⁰⁴ Shields, a.g.e., s.71. Turizm Oteli, o dönem Antakya şehir merkezinin bulunduğu, Hıristiyanların yoğun olarak yaşadığı bir mahallede yer almaktaydı. Sancak yöneticilerinin, Gözlemci Heyeti'ni o dönemlerde daha tenha olan Asi Irmağı'nın öbür tarafında yer alan resmi konuta yönlendirerek güvenlik risklerini azaltmaya çalışmış olmaları muhtemeldir.

¹⁰⁵ "Antakya Türklerinin Nümayişi", *Ulus*, 14 Sonkanun 1937, s.1, 6; "Antakya heyecan içinde", *Kurun*, 14 İkincikanun 1937, s.1, 2; "20.000 Hataylı Antakyada çok muazzam bir nümayiş yaptılar", *Tan*, 14 Zıncikanun 1937, s.1.

¹⁰⁶ 20 Ocak 1937 tarihli *Cumhuriyet*'te Sancak'ta gösteri yapanların resimleri yayınlanıp, altına gösteriye 60 bin kişinin katıldığı belirtilmiştir. Bkz. "M. Blum cevabını verdi", *Cumhuriyet*, 20 İkincikanun 1937, s.1.

¹⁰⁷ Tekin, Hatay, s.277; Konuralp, a.g.e., s.145.

Evimiz iki katlıydı, alt katta Yayladağı'ndan hatırlıyorum gelenlerin hepsini misafir ediyorduk. Kazanlar kaynadı, yemekler yendi.¹⁰⁸

Gözlemci Heyeti'ni etkilemeye yönelik hem Türkiye hem de Suriye yanlılarının çok büyük çaba harcamalarına rağmen, Sancak'ın geleceğini belirleyen ve MC Konseyi tarafından 27 Ocak'ta kabul edilen kararlarda Sancak'taki Gözlemci Heyeti etkili olmamıştır. Fransa ile Türkiye arasında varılan uzlaşma neticesinde şekillenen Sancak'ta Suriye'den “ayrı bir varlık” oluşturulmasını öngören karar alınırken, Sarah Shields'in aktardığına göre yaklaşık bir aydır Sancak'ta bulunan Gözlemci Heyeti'ne danışılmadı.¹⁰⁹ Bu nedenle, alınan bu kararın, Sancak'taki insanların taleplerinden çok Türkiye ve Fransa Hükümetleri arasındaki pazarlıklara göre alındığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim, sonraki süreçte de Sancak'la ilgili önemli kararlar alınırken Fransa ile Türkiye arasındaki müzakereler belirleyici olmuştur.

B. Suriye ve Türkiye'nin Sancak Tutumu

Sancak'ta 1937 yılının başından itibaren, Türkiye yanlıları ile Suriye yanlıları arasında yoğun bir mücadelenin yaşandığı bir dönem olmuştur. Türk Hükümeti bu süreçte imkanlarını seferber ederek Sancak'taki Türkiye yanlılarına maddi ve manevi destekte bulunurken, Suriye Hükümeti'nin Sancak için ayırabileceği çok fazla imkanı bulunmamaktaydı. Fransa ile yapılan antlaşma sonrasında Suriye'de yapılan kutlamalar, Fransa'nın antlaşmayı onaylaması geciktikçe yerini hükümete yapılan eleştirilere bıraktı. Ayrıca, Aralık 1936'da kurulan Ulusal Blok Hükümeti, acil çözüm bekleyen siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı ve hükümetin bu sorunları çözebilmek için çok az imkan ve aracı bulunmaktaydı. Türkiye'nin Sancak ile ilgili girişimleri Suriye Hükümeti'ni rahatsız etse de, Fransa ile Türkiye arasında yapılması muhtemel herhangi bir düzenlemeyi etkilemeye dönük etkili bir aracı bulunmamaktaydı.¹¹⁰ Başbakan Cemil Mardam, Paris'e giderek Şubat-Nisan 1937'de görüşmelerde bulunduğu, ne Fransa-Suriye Antlaşması'nın

---

¹⁰⁸ N. İ. ile yapılan görüşme, 4 Ağustos 2011, Antakya. N. İ.'nin ağabeyi İbrahim İ., Hatay Devleti Millet Meclisi'ne milletvekili olarak girmiş, bir diğer ağabeyi Şekip İ. 1954'te Antakya Belediye Başkanı olarak seçilmiştir.

¹⁰⁹ Shields, a.g.e., s.86.

¹¹⁰ Shambrook, a.g.e., s.253.

onaylanması ne de İskenderun Sancağı konusunda herhangi bir somut başarı sağlayamadı.¹¹¹ Uluslararası alandaki zayıf konumun yanı sıra, Suriye Hükümeti, Sancak'taki taraftarların örgütlenme ve onlara kaynak sağlama konusunda da Türkiye'den çok daha zayıf durumdaydı. Sancak'taki Türk olmayan gruplar arasında birlik oluşturamadığı gibi, Sünni, Alevi ve Hıristiyanlardan oluşan Arapça konuşan kitle arasında da bir birlik oluşturmayı başaramadı.¹¹²

Suriye Hükümeti'nin içinde bulunduğu zor pozisyona karşın, Türkiye hem yurt içinde, hem Sancak'ta, hem de uluslararası alanda çok çeşitli araçları kullanabilecek pozisyonda bulunmaktaydı. Sancak'taki Türkleri daha disiplinli, daha düzenli¹¹³ ve kaynakları daha bol bir örgütlenme içerisinde toplayabildi. Sancak'taki faaliyetlerin, uluslararası alanda devam eden diplomatik çabalarla uyumlu biçimde sürdürülmesi, Türkiye'nin hedeflerini gerçekleştirebilmesinde önemli bir rol oynadı.¹¹⁴ Hükümet, Türk Kamuoyu'nu yönlendirme konusunda basını etkin biçimde kullanmaya devam etti. Bazı gazeteler, Sancak'la ilgili daha ayrıntılı haberler verebilmek amacıyla Dörtyol'a muhabirlerini gönderdiler.¹¹⁵ Hükümet tarafından 10 Şubat 1937'de bütün gazetelere gönderilen yazıda, gazetelerin halkı Hatay konusunda aydınlatmaları, gazetelerde konuyla ilgili ayrı bir bölüm açılması ve “milli dava elde edilinceye kadar gazetelerin parti ve hükümetle işbirliğine devam etmeleri istenilmiştir.”¹¹⁶

Gazeteler dışında, radyo yayınları da Türkiye'nin Sancak mücadelesinde önemli bir yere sahiptir. İstanbul Radyosu, her gün Sancak meselesine haber programında geniş yer ayırdı. Bu programlar Sancak'taki insanlar tarafından büyük bir ilgiyle takip edildi.¹¹⁷ Ortadoğu ülkelerinde Türkiye'ye Sancak konusunda destek oluşturabilmek amacıyla Ocak 1937'de İstanbul Radyosu tarafından Sancak konusunda yapılmaya başlanan Arapça yayınların, bazı Ortadoğu ülkelerinde Türkiye açısından olumlu sonuçlar doğurduğuna dair

---

¹¹¹ Khoury'e göre Cemil Mardam'ın İskenderun Sancağı'nı Suriye'nin bir parçası olarak tutma konusundaki kararlılığı çok da güçlü değildi. Mardam'ın Paris'i ziyaret etmesinin asıl amacı Fransa-Suriye Antlaşması'nın onaylanmasını hızlandırmaktı ve kuvvetle muhtemeldir ki Mardam Sancak'tan vazgeçmişti ve bunu Fransa'ya karşı bir pazarlık kozu olarak kullanmaya çalışıyordu. Bkz. Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.506. Bu konuda ayrıca bkz. Aoyama, a.g.e., s.9-10.

¹¹² Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.502-508. Bu konuda ayrıca bkz. Güçlü, a.g.e., s.218.

¹¹³ Güçlü, a.g.e., s.218; Shields, a.g.e., s.33.

¹¹⁴ Sarımay, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay”, s.37.

¹¹⁵ Melek, a.g.e., s.34.

¹¹⁶ Sarımay, “Atatürk'ün Hatay Politikası -I (1936-1938)”, s.30. Bu konuda ayrıca bkz. Öcal, a.g.e., s.124.

¹¹⁷ Güçlü, a.g.e., s.116.

raporlar gönderilmiştir.¹¹⁸ Bu yayınlarla sadece Ortadoğu ülkeleri değil, aynı zamanda MC'nin Sancak'a gönderdiği heyet de etkilenmeye çalışıldı.¹¹⁹ İstanbul Radyosu'nun yayınları dışında, Ankara Radyosu stüdyolarından Arapça yayın yapan “*El İzaatü'l Arabiye*” adı altında, günlük “radyo gazetesi” kuruldu. Bu radyo gazetesi yayınları 1936-1937 yılları arasında bir yıl kadar devam etti. Sancak konusunda Türkiye'nin tezlerinin savunulduğu ve bölgede yaşayan Arapça konuşan insanlara yönelik yayın yapan bu radyonun yayınlarının ana hatlarını hükümet belirliyordu.¹²⁰

Dış kamuoyunu Sancak konusunda etkileyebilmek için konuyla ilgili broşürler hazırlatıldı. “Hatay'da Türklere yapılan mezalim” başlıklı bir broşür hazırlatılıp Arapça ve Türkçe bastırıldı. İçişleri Bakanı, hazırlanan broşürlerin Mısır, Irak, Filistin, Hicaz ve Suriye'ye gönderilmesi talimatı verdi.¹²¹

Sancak meselesinin gündeme gelmesiyle birlikte, Türk Hükümeti bölgeye yönelik istihbarat faaliyetlerini de hızlandırdı. O dönemin Türk istihbarat teşkilatı olan Milli Amele Hizmet'in (MAH veya diğer adıyla Milli Emniyet Hizmetleri) kontrolünde Dört Yol'da bir istihbarat birimi oluşturuldu.¹²² MAH elemanları, Sancak sorununun ön plana çıkmasından kısa bir süre sonra bölge hakkında ayrıntılı bir rapor hazırladı. Birbirinin devamı olan iki parçadan oluşan bu rapor, 9 ve 19 Aralık 1936'da Genelkurmay Başkanlığı'na sunulmuştur. Eski çağlardan başlayarak bölgenin tarihinin de özetlendiği raporda, Sancak'taki okullarda öğrenim gören öğrenci sayıları, mülkiyetin cemaatler arası dağılımı, sağlık kuruluşlarının durumu, güvenlik güçlerinin yapısı hakkında bilgiler gibi çeşitli ayrıntılara yer verilerek, Türkiye'nin propagandasına dayanak oluşturabilecek unsurlar bulma gayreti göze çarpmaktadır. Raporda, Türkiye'de yavaş yavaş ön plana çıkarılmaya başlanan Arap Alevilerin ‘Eti Türkü’ olduğu tezine rastlanılmamaktadır. Sancak'taki Arap Alevilerden bahsederken raporda genelde ‘Alevi’ tabiri kullanılmış, bazı yerlerinde ise, Türkiye'nin öne

---

¹¹⁸ Bağdat'taki Türk elçisi bu konuda 13 Ocak 1937'de Dışişleri Bakanlığı'na bir rapor gönderdi. Bkz. B.C.A. (030.10.259.745.20).

¹¹⁹ Shields, a.g.e., s.88.

¹²⁰ Abdullah Muradoğlu, “Atatürk'ten Arapça Radyo Gazetesi”, *Türkiye ve Dünyada Yarın* <http://yarinlist.tripod.com/mayis/34.htm> (Erişim tarihi: 26 Mart 2012).

¹²¹ Sarımay, “Atatürk'ün Hatay Politikası -I (1936-1938)”, s.30.

¹²² Muradoğlu, a.g.e.

sürdüğü tezlerle çelişir şekilde, ‘Arap Alevi’ tabiri kullanılmıştır.¹²³ Türkiye adına çalışan istihbarat elemanları, sadece istihbarat toplamakla yetinmeyip, çeşitli faaliyetlerde bulunarak halkı etkilemeye de çalışmışlardır.¹²⁴ MAH elemanları, Sancak’taki farklı cemaatler konusunda ayrıntılı bilgiler toplarken bir yandan da Sancak’taki Türkleri desteklediler.¹²⁵ Sancak’ta önde gelen Türkiye yanlılarından ve *Yenigün*’ün yazar ve yöneticilerinden birisi konumundaki Selim Çelenk de MAH üyelerinden birisinin istihbaratçısı olarak istihbarat işlerinde rol oynamıştır.¹²⁶

C. Milletler Cemiyeti Kararlarının Yansımaları

MC Konseyi’nin, 27 Ocak 1937’de aldığı kararla Sancak’ta ‘ayrı bir varlık’ kurulmasını öngören Sandler Raporu’nu kabul etmesi Türkiye’de büyük bir sevinç yarattı. MC’nin kararını Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras’ın Cenevre’den gönderdiği telgrafla öğrenen Atatürk, Başbakan İnönü’ye telgraf gönderip bu sonucun alınması konusunda çaba gösteren Hükümet ve Genelkurmay Başkanlığı’na teşekkür etti.¹²⁷ TBMM’nin 29 Ocak 1937’de yapılan oturumunda, Sancak ile ilgili elde edilen başarıdan dolayı Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan İnönü’ye teşekkür edilmesi kararı alındı. Meclis’in bu oturumunda bir konuşma yapan İnönü, MC’nin aldığı kararın içeriği ve önemi hakkında bir konuşma yaptı ve karardan Hükümetin duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Alınan kararın MC için de bir başarı olduğunu dile getiren İnönü, bu kararla Sancak’taki Türklerin kendilerine mahsus bir idare oluşturmalarının uluslararası alanda da tanınmış olduğunu bildirdi. İnönü konuşmasında, ayrıca Türk Gazetelerine Sancak ile ilgili yaptıkları yayınlar ve sorunun çözümüne yaptıkları katkı için teşekkür etti.¹²⁸

Türk Hükümeti, MC’nin aldığı 27 Ocak Kararını, kurgulanan ‘Hatay’ imgesinin halka yayılması ve benimsetilmesinde bir araç olarak kullanma yoluna gitti. Bunun için, ülke

---

¹²³ Bu raporla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Yorulmaz, a.g.e., s.234-245. Bu konuda ayrıca bkz. Pehlivanlı, “Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi”, s.165.

¹²⁴ Konuralp, a.g.e., s.213; Altuğ, a.g.t., s.144.

¹²⁵ Pehlivanlı, “Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi”, s.205.

¹²⁶ Sökmen, a.g.e., s.93.

¹²⁷ B.C.A. (030.10.222.501.5) (Bkz. EK 9)

¹²⁸ İnönü’nün konuşmasının tam metni için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt 15, İnkat 30, Celse 2, 29 Ocak 1937, s.160-164.

çapında devlet eliyle mitingler düzenlendi, gazetelerde Sancak haberleri artarak devam etti. 28 Ocak'ta İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın imzasıyla bütün vilayetlere ve müfettişliklere yazı gönderilerek 31 Ocak'ta yurt genelinde, "Milli Hatay Mitingi" olarak adlandırılacak başarı mitingleri düzenlenmesi talimatı verdi. Mitinglerin nasıl yapılacağı konusunda, yapılacak konuşmalardaki içeriğe kadar ayrıntıların da belirtildiği yazıda, CHP, Halk Evleri ve belediyeler tarafından düzenlenmesi öngörülen mitinglere halkın ve öğrencilerin geniş katılımının sağlanmasına yönelik gerekli tedbirlerin alınması ve mitinglerden sonra Atatürk, İnönü, Dışişleri Bakanı, CHP ve diğer ilgili kuruluşlara tebrik ve teşekkür telgrafları gönderilmesi istenmiştir.¹²⁹ Mitinglerin yapıldığı 31 Ocak günü, yine Şükrü Kaya imzasıyla tüm vilayetlere gönderilen yazıda, düzenlenen mitinglerde toplanan halk miktarının ve mitinglerin nasıl geçtiğine dair özetin acele gönderilmesi talimatı verilmiştir.¹³⁰

MC'nin 27 Ocak kararının duyulmasıyla birlikte Türkiye'deki gazeteler bunu birinci sayfalarından okuyucularına duyurdular. Karar, okuyuculara Türkiye'nin bir zaferi olarak duyuruldu.¹³¹ Gazetelerde, kararla ilgili olarak yurt genelinde kutlama mitingleri yapılacağı duyuruldu.¹³² 31 Ocak'ta yapılan mitingler de gazetelerde en büyük haber olarak yer aldı, mitinglerden çekilen çok sayıda resim gazetelerde yayınlandı.¹³³ (Bkz. EK 10)

MC Konseyi'nin 27 Ocak'ta aldığı karar, Sancak'taki parçalı yapının bir sonucu olarak bölgedeki farklı cemaatlerde farklı tepkilere neden oldu. Hatay Erginlik Cemiyeti, 28 Ocak 1937'de Antakya'ya gönderdiği talimatta, Sancak meselesinin Türkiye'nin istediği biçimde sonuçlandığını, bu nedenle Atatürk ve Türkiye'deki diğer devlet yöneticilerine telgraflar gönderilmesini istedi. Ayrıca, bu talimatta, MC Kararının coşkuyla ama taşkınlık yapılmadan kutlanması, özellikle de Türkiye ile paralel biçimde 31 Ocak'ta büyük

¹²⁹ Gönderilen yazının tam metni için bkz. Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası -I (1936-1938)", s.38-41.

¹³⁰ B.C.A. (490.01.3.15.11).

¹³¹ "Sulh Yoluyla Kazanılan Milli Zafer", *Tan*, 28 Zıncıkanun 1937, s.1, 8; "Hatay davamızın halli şeklini izah eden Sandler raporunu konsey kabul etti", *Ulus*, 28 Sonkanun 1937, s.1, 5; "Konsey Dün Anlaşmayı Tasvip Etti", *Kurun*, 28 İkincikanun 1937, s.1, 2; "Konsey Sancak Mukavelesini Tasdik Etti", *Cumhuriyet*, 28 İkincikanun 1937, s.1, 9;

¹³² "Milli Hatay mitingi yapılacak", *Kurun*, 29 İkincikanun 1937, s.1; "Büyük Miting", *Tan*, 29 Zıncıkanun 1937, s.1, 10; "Yurdun her yeri sevinc içinde", *Cumhuriyet*, 29 İkincikanun 1937, s.1, 9; "Yarın Miting Var", *Kurun*, 30 İkincikanun 1937, s.1; "Milli Hatay mitingi", *Ulus*, 30 Sonkanun 1937, s.1, 5; "Bugün bütün Türkiye Hatay zaferini tes'id edecek", *Cumhuriyet*, 31 İkincikanun 1937, s.1, 3; "Bugün Hatay zaferini kutluyoruz", *Tan*, 31 Zıncıkanun 1937, s.1, 10; "Hatay zaferini sevinçle kutluyoruz!", *Kurun*, 30 İkincikanun 1937, s.1

¹³³ "Bütün Yurd Hatay Zaferini Kutluladı", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1937, s.1, 6; "Bütün memleket Hatayı kutladı", *Tan*, 1 Şubat 1937, s.1, 14; "Büyük şenlik", *Kurun*, 1 Şubat, 1937, s.1; "Milli Hatay mitinginde binlerce Ankaralı bulundu", *Ulus*, 1 Şubat, 1937, s.1, 6.

kutlamalar yapılması istenilmiştir. Dörtyol'dan gelen talimat doğrultusunda, 31 Ocak'ta Sancak'taki Türkiye yanlıları kutlamalar yaptı ve Türkiye'deki yöneticilere teşekkür telgrafları gönderdiler.¹³⁴

Suriye'de ve Sancak'taki Suriye yanlılarında ise, MC Konseyi'nin 27 Ocak Kararı öfke ve hayal kırıklığına neden oldu. Bu kararın alınmasından ötürü yalnızca Türkiye değil, aynı zamanda Fransa da sorumlu tutuldu. Fransa, Suriye'ye ihanet etmekle suçlandı. Suriye Başbakanı Cemil Mardam, "İskenderun Sancağı'nın Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu" ilan etti ve Suriye'nin haklarını korumak için sonuna kadar mücadele etme sözü verdi.¹³⁵ 27 Ocak Kararı'nı protesto etmek için Suriye'de boykot ve gösteriler düzenlendi. Karara tepkiler, kararın resmen açıklanması beklenmeden başladı. 24 Ocak'ta Halep, Şam, Hums, Hama, Lazkiye, Antakya ve İskenderun'da dükkanlar protesto amacıyla kapatıldı. Şam'da öğrenciler "İskenderun Arap'tır" ve "İskenderun veya ölüm" şeklinde sloganlar atarak gösteriler düzenlediler. Öğrencilerin gösterileri Türkiye ve Fransa'yı hedef aldıysa da, kısa sürede Suriye'deki Ulusal Blok Hükümetini de hedef alan bir şekle büründü. Fransız Yüksek Komiseri de Martel basın bildirisi yayımlayarak halkı teskin etmeye çalıştı. Ulusal Blok Hükümeti, artan muhalif seslerle Suriye'de gerçek iktidar sahibi olan ve henüz 9 Eylül Antlaşması'nı onaylamamış olan Fransa arasında bir denge kurmaya çalıştı. Hızla yükselen muhalefet karşısında, Ulusal Blok Hükümeti de boykotu desteklemek zorunda kaldı. Ancak hızla büyüyen hareket Ulusal Blok tarafından değil, ona muhalif olan UEB ve diğer gruplar tarafından yönlendirilmekteydi. Ulusal Blok Hükümeti sadece muhalif grupların değil, bazı üyelerinin de muhalefetiyle karşılaştı. Radikal öğrenciler, gösteri ve boykotların devam etmesini savunurken, Hükümet çarşıların kapatılarak boykot uygulanmasına karşı çıktı. Buna karşın Ulusal Blok, kendi taraftarlarını teskin etmek amacıyla, 27 Ocak Kararı'nı protesto eden büyük bir gösteri düzenledi.¹³⁶

Sancak'taki Arap ve Ermeniler, MC Kararını öğrenince büyük hayal kırıklığına uğradı. Yeni düzenlemeyle, Sancak'ta Türkçenin resmi dil olacağını öğrenilmesiyle bu grupların korkuları iyice arttı. Antakya'nın Türk olmayan bölgesinde kararı protesto etmek amacıyla dükkanlar 3 gün boyunca kapalı kaldı. Bu gruplar, o dönemde hala Sancak'ta

---

¹³⁴ Tekin, Hatay, s.285.

¹³⁵ Güçlü, a.g.e., s.173-175. Bu konuda ayrıca bkz. Ada, a.g.e., s.130.

¹³⁶ Shields, a.g.e., s.78-84.

bulunan MC Gözlemci Heyeti'ne başvurarak karardan memnuniyetsizliklerini dile getirdiler.¹³⁷ Kararı protesto etmek için bu gruplar Sancak'ta protesto gösterileri de düzenlediler.¹³⁸

MC Konseyi'nin 27 Ocak 1937'de aldığı kararlardan sonra bir diğer önemli karar 29 Mayıs 1937'de Sancak Statü ve Anayasası'nın kabul edilmesi olmuştur. Bu kararın ardından, Sancak'ta oluşacak meclise dair çalışmalar başladı. 29 Mayıs'ta alınan karar, 27 Ocak kararında olduğu gibi Türk gazetelerinde Türkiye'nin bir zaferi olarak duyuruldu.¹³⁹ Sancak Statü ve Anayasası'nın kabul edildiği haberi, kararın alındığı gün önce radyodaki haberler aracılığı ile, daha sonra da Cenevre'den Abdurrahman Melek ve Dört Yol'dan Tayfur Sökmen'in gönderdikleri telgraflarla Sancak'a ulaştı. Bunun üzerine Sancak'taki Türkiye yanlıları, Halkevi'nde toplanıp kutlamalar yaptı, Türkiye'deki liderlere teşekkür ve tebrik telgrafları gönderdiler.¹⁴⁰ Sancak'ta Türkiye yanlıları iki gün devam eden kutlamalar düzenlerken, Türklerin çıkardığı gazetede anlaşma ile ilgili duygular şu şekilde tanımlanıyordu:

Mazi, kapkaranlık bir rüyadır artık. Ondan hatıramızda en küçük bir şekil, en belirsiz bir çizgi bile kalmamıştır.

İstikbal parlak, günlük ve güneşliktir. İstikbale imanla adım atıyoruz. Parlak günler, mesut ve müreffeh devirler bizimdir. Yaşasın İstiklal! Yaşasın Hatay! Yaşasın Hatayı kuranlar!¹⁴¹

Sancak Statü ve Anayasası'nın MC Konseyi tarafından kabul edilmesi, Suriye'de olduğu gibi Sancak'taki Suriye yanlıları tarafından da büyük tepkiyle karşılandı. Statü ve Anayasa'nın MC Konseyi'nde görüşüleceği tarih yaklaşınca, buna karşı tepkiler ortaya çıkmaya başladı. 19 Mayıs'ta Sancak'taki UEB liderleri Suriye Meclisi, başbakan ve muhalefet liderlerine telgraf göndererek İskenderun Sancağı'nı canları pahasına savunmaya kararlı olduklarını bildirdiler. Yeni kurulan ulusçu bir örgüt olan "İskenderun Sancağı ve

---

¹³⁷ Shields, a.g.e., s.86.

¹³⁸ Tekin, Hatay, s.285.

¹³⁹ Hatayın istiklali Cenevrede tasdik edildi", *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1937, s.1,5; "Hatay Davamızda Kat'i Zafer", *Tan*, 30 Mayıs 1937, s.1, 8; "Hataya ait anlaşmalar dün sabah saat onda Cenevrede imzalandı", *Kurun*, 30 Mayıs 1937, s.1, 4; "Hatay bayram yapıyor", *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1937, s.1; Yunus Nadi, "Milletler Cemiyetinin ve sulhun bir zaferi daha", *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1937, s.1, 7;

¹⁴⁰ "Anlaşma nasıl tasdik edildi?", *Yeni Gün*, 1 Haziran, 1937, s.1; "Anlaşma nasıl karşılandı ve nasıl kutlandı", *Yeni Gün*, 1 Haziran, 1937, s.2.

¹⁴¹ Şükrü Balcıoğlu, "Bayram", *Yeni Gün*, 1 Haziran, 1937, s.1 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

Savunma Komitesi”, 21 Mayıs’ta ilanlar dağıtarak “Arap İskenderun’un oğullarına” harekete geçme çağrısı yaptı. Bu ilanda, Araplara karşı bir oyun oynandığı, Arapların buna direnmesi gerektiği, bu oyun başarılı olursa tüm Arapların bundan etkileneceği, siyasi liderlerin Sancak’ın kaybindan sorumlu olacak başlıca kişiler olduğu, her Arap şehrinin İskenderun Savunma Komitesi’ni desteklemeye çağrıldığı belirtiliyordu. Bu çağrı üzerine, aynı gün Sancak’ta protestolar başladı, dükkanlar kapalı kaldı, Arap öğrenciler okula gitmeyip boykot ettiler. Ertesi gün, Antakya’da gösteriler sabah saat 6’da yeniden başladı. Arap gençler, dükkanlarını açmamaları için dükkan sahiplerini tehdit ettiler. Antakya’daki Arap ulusçu liderlerin gözaltına alınması, göstericileri daha da kızdırdı ve Fransız kurumlarına saldırmaya başladılar. Göz altına alınanların serbest bırakılmasıyla dükkanların çoğu öğleden sonra açıldı. 31 Mayıs’ta toplanan Suriye Meclisi, İskenderun Sancağı’nın Suriye’den koparılmasının Fransa-Suriye Antlaşması’na aykırı olduğu, Suriye’nin bütünlüğüne aykırı olan hiçbir düzenlemenin kabul edilmeyeceği ve haklarının korunması için mücadele etmeye kararlı olduğunu bildiren bir karar aldı. Bu karar, Fransız yetkililer ve MC’ye bildirildi. Aynı gün, Suriye’de pek çok şehirde gösteriler düzenlendi, gösterilerde “İskenderun Arap’tır” sloganları atıldı. Sancak’ta Arap çarşılarının tümü gün boyunca kapalı kaldı. Haziran’ın ilk günlerinde, özellikle Antakya’da şiddet olayları arttı, farklı gruplar arasındaki çatışmalarda çok sayıda kişi yaralandı. 8 Haziran itibarıyla Sancak’ta olaylar bitti, dükkanlar yeniden açıldı.¹⁴²

Suriye Meclisi’nin aldığı karara karşı, sonraki günlerde Suriye Hükümeti Sancak’ta oluşturulan yeni düzene karşı herhangi bir girişimde bulunmayarak yeni durumu kabullenmiş görüldü. Ancak, Sancak’ta bulunan Suriye Hükümeti tarafından atanmış olan yetkililer MC kararına karşı muhalefetlerini devam ettirdiler. Bu yetkililer, UEB ile birlikte hareket ederek Antakya’da bir kongre düzenlemeye karar verdiler. Sancak’taki her köyden temsilcilerin çağrıldığı kongre yaklaşık 300 kişinin katılımıyla 30 Haziran’da düzenlendi. Sancak’taki farklı Arap unsurlarını ortak bir amaç için birleştirmede başarılı olamayan kongre herhangi bir somut gelişme sağlanamadan dağıldı.¹⁴³

---

¹⁴² Shields, a.g.e., s.102-119. Bu konuda ayrıca bkz., Ada, a.g.e., s.136.

¹⁴³ Shields, a.g.e., s.120. Bu konuda ayrıca bkz. Tekin, Hatay, s.305.

D. Arap Alevilerin ‘Eti Türklüğü Tezi’ ve Hars Komiteleri

MC Konseyi’nin aldığı kararlar doğrultusunda Sancak’ta yeni rejimle ilgili hazırlıklar başlarken, Türkiye bölgede Türklerin çoğunlukta olduğunu ispatlama çabalarına hız verdi. Türkiye, uyguladığı politikalarla, bir yandan Sancak’ta yaşayan Türkiye yanlıları arasında dayanışma ve işbirliğini arttıracak önlemler almaya çalışırken, bir yandan da Türkiye yanlısı olmayanlar arasından yeni taraftarlar bulma çabasına girmiştir. Yeni taraftar bulma çabaları çerçevesinde özellikle Sancak’ta nüfus açısından ikinci büyük grup olan Arap Alevilerin desteğinin sağlanması hayati bir önem taşımaktaydı. 1936’dan itibaren, Arap Alevileri Türkiye’nin tezlerini desteklemeye ikna edebilmek için çok çeşitli yöntemler devreye sokuldu.

Türk Hükümeti, Sancak’taki Arap Alevilerin desteğini alabilmek için hem Sancak’ta hem de Türkiye içinde çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Önce Türkiye’deki faaliyetlere bakacak olursak, daha önce belirtildiği gibi, sorunun ortaya çıkmasıyla birlikte Türk Tarihi Tezi, Sancak’ı içine alacak biçimde yeni bir yoruma tabi tutuldu ve bu kapsamda bölgedeki Arap Alevilerin ‘Eti Türkü’ olduğu iddia edildi. Konuyla ilgili gazetelerde yazılar yer aldı, kısa sürede kitaplar basıldı. Arap Alevilerin ‘Eti Türklüğüne’ yönelik devlet eliyle toplantılar düzenlenmesi sağlandı.

29 Kasım 1937’de Sancak Statü ve Anayasası’nın yürürlüğe girmesi münasebetiyle Ankara Halk Evi’nde yapılan törende, ‘Eti Türkü’ vurgusu sık sık yapıldı. Bu törende konuşan, Sümer Bank’ta memur olarak çalışan, Memduh Alkaya kendisini ‘Eti Türkü’ olarak tanımlayıp “Bir Eti Türkü Konuştu” başlıklı bir konuşma yaptı. Alkaya konuşmasında şu hususları vurguladı:

[B]izler bu öz Türk yurdu üzerinde asırlarca yabancı kültürleri bize aşılacak istiyenlerle dögüşe dögüşe yıllarca şehir yüzü görmemiş, dağ başlarında kayalar arasında kartal gibi öz kültürümüzü saklamak için dögüşmüş insanlarız. [...] Bizim için teneffüsü mümkün hava ancak Atatürkün türk ülkesi üzerinde yarattığı hür havadır. Ciğerlerimiz, başka bir havaya asla alışkın değildir.¹⁴⁴

¹⁴⁴ *Kırk Asırlık Türk Yurdu Esir Kalamaz: Hatay’ın Kurtuluşu*, Ankara: Halkevleri, 1939, s.21. (Metindeki yazım yanlışları, kaynak kitapta aynen yer almaktadır).

Ankara Halk Evi'nde töreni düzenleyenler, takip eden günlerde CHP'ye başvurarak, törende yapılan konuşma, okunan şiir ve makalelerin, Atatürk'ün Hatay ile ilgili sözleriyle birlikte bir broşür halinde bastırılmasını teklif ettiler.¹⁴⁵ CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen bir başka yazıda da, Ankara Halk Evi'ndeki törene dair broşürün Türkiye'deki gençlerde Hatay sevgisini arttıracacağı vurgulanarak, broşürün beş bin adet basılması önerilmiştir.¹⁴⁶

Türk Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve genellikle Adana ve Mersin'de yaşayan Arap Alevilere yönelik politikalar izleyerek Sancak'taki Arap Aleviler arasında Türkiye'yi cazip kılmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, 10 Ocak 1937'de Ankara'dan Adana Valisi'ne bir yazı gönderilerek, TBMM'ye bir Arap Alevi seçilmesine karar verildiği, bu nedenle de valinin Adana veya Mersin'den Arap Alevi aday önermesi istenilmiştir. Önerilecek adayların Türk ulusal kurtuluşuna katkısı olmuş, Türklüğe ve Atatürk Devrimleri'ne bağlılığı konusunda tereddüt olmayan ve Arap Aleviler arasında etkili konumda olan birisi olması istenilmiştir. Adana Valisi, 14 Ocak'ta yazdığı cevapta, istenilen özellikleri taşıyan dört Arap Alevi aday ismi göndermiştir.¹⁴⁷

Bu konuya verilen önemin bir göstergesi de, Adana ve Mersin'deki Arap Alevilere yönelik Hükümetin üst düzey yetkililerinden gelen açıklamalardır. İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya da Mart 1937'de Adana'ya yaptığı ziyaret sırasında Halkevi'nde yaptığı konuşmada Arap Alevilerle ilgili şunları vurguladı:

Bu Türkler Alevi oldukları için bilhassa Sünni hacıların, kadıların husumet ve garazlerine uğramışlar ve mezhep husumeti onları büyük Türk camiasından ayırmıya ve uzak tutmıya saik olmuştur. Halbuki tarih, gerek Lazkiye, gerek Hatay ve gerekse Çukurovada bulunan Alevilerin Öztürk olduklarını itiraz kabul etmez bir şekilde göstermektedir. [...] Bu Türkler bazı uzun süren yabancı temasların neticesi olarak lisanlarını unutmuşlar ve Arapça öğrenmişlerdi.¹⁴⁸

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye'deki ulusal gazetelerde Arap Alevilerin Türk olduğuna, bunların Arapça'yı sonradan öğrenip Türkçe'yi unuttuklarına dair çok sayıda yazı,

¹⁴⁵ B.C.A. (490.01.845.345.1)45.

¹⁴⁶ B.C.A. (490.01.845.345.1)44.

¹⁴⁷ Çağaptay, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey*, s.120; Matkap, a.g.t., s.114.

¹⁴⁸ "Alevi Türkler: Kötü bir zihniyete mahkum edildi", *Tan*, 10 Mart 1937, s.1, 10 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır). Aynı konuda bkz. "B. Şükrü Kayanın Adana Halkevindeki mühim söylevi", *Ulus*, 10 Mart 1937, s.1, 6.

1936 yılının son aylarından itibaren yayınlanmaya başlandı.¹⁴⁹ Şükrü Kaya'nın yukarıda bahsedilen konuşmasının ardından da benzer yazılar gazetelerde yer almaya devam etti.¹⁵⁰

Sancak'a yakın yerlerde yaşayan Arap Alevilere yönelik alınan bir diğer önlem de 'Hars Komiteleri' kurulması olmuştur. Bu komiteler, Sancak'taki Arap Alevilerin 'Eti Türkü' olduğunu ispatlamaya dönük çabaların bir uzantısı niteliğindedir. CHP ve Halkevlerinin destek ve himayesi ile İçel ve Seyhan vilayet merkezleri, Mersin, Adana ve Tarsus kaza merkezlerinde ve Ankara'da Hars Komiteleri kuruldu. Vilayet ve kaza Hars Komiteleri'nin seçimi, buldukları vilayetin CHP İl Yönetim Kurulu tarafından gerçekleştirildi.¹⁵¹ Hars Komiteleri'nin "öz ana dillerini düzgün konuşamayan Türklerin Milli kültür seviyesini her suretle koruyarak, yükseltmek ve yaşadıkları muhitlerdeki Türk yurttaşlarıyla olan ailevi ve içtimai vaziyet ve münasebetlerinde daha sıcak ve daha kaynaşık bir duruma getirmek" amacıyla kuruldukları belirtilmiştir.¹⁵²

Kuruluş amaçlarını gerçekleştirebilmeleri amacıyla Hars Komiteleri'nden bazı görevleri yerine getirmeleri istenilmiştir. Türkçeyi düzgün konuşamayan kişilerin her zaman ve her yerde Türkçeyi düzgün konuşabilmelerini sağlamak amacıyla mahalle ve köy okullarında gerekli önlemlerin alınması, hem ev gibi özel alanlarda hem de sokak, çarşı gibi umumi mekanlarda Türkçenin konuşulmasının teşvik ve temin edilmesi, Sünnilerle Aleviler arasında geçmişe dayanan olumsuz algıların ortadan kaldırılması için karşılıklı kız alıp vermenin teşvik edilmesi, Türkçeyi düzgün konuşamayanlara bunun ulusal menfaatlerin gerektirdiği bir görev olduğunun öğretilmesi, Arap Alevilerin Türkçe dışında başka diller konuşmaları bazı yanlış fikirlerin oluşmasına neden olduğundan Arap Alevilerin Türk olduğunun tarihi ve bilimsel delillerle savunulması ve bu konuda yayınlar hazırlanarak bu bilgilerin herkese öğretilmesi, konu ile ilgili konferans ve toplantılar düzenlenmesi, Arap Alevi köylerinde Türkçe milli türkü ve destanların öğretilmesi ve bunların söylenmesinin alışkanlık haline getirilmesi, Sünnilerin Arap Alevileri aşağılamak amacıyla kullandıkları

---

¹⁴⁹ Bu yazıların birkaç örneği için bkz. Ahmed Faik Türkmen, "Hatay'lı Aleviler Türktür", *Cumhuriyet*, 27 Birincikanun 1936, s.2; Yunus Nadi, "Münakaşa götürmeğe tahammülü olmıyan hakikat: Hatay'ın Türklüğü", *Cumhuriyet*, 29 Birincikanun 1936, s.1, 3; Ahmed Faik Türkmen, "Nuseyri'lerin Türklüğü", *Cumhuriyet*, 31 Birincikanun 1936, s.2; İsmail Hakkı, "Antakya Tarihi", *Cumhuriyet*, 31 İkincikanun 1937, s.4.

¹⁵⁰ Bu tip yazıların birkaç örneği için bkz. Asım Us, "Arapça konuşan Türkler", *Kurun*, 10 Mart 1937, s.2; Ahmet Emin Yalman, "Türk Alevilerin Yarası", *Tan*, 11 Mart 1937, s.1, 10.

¹⁵¹ B.C.A.(490.01.583.12.1)72-73; (490.01.584.13.1)40-41. Hars Komiteleri'nin kuruluş ve faaliyetleri konusunda bkz. Mertcan, a.g.e., s.204-210.

¹⁵² B.C.A.(490.01.583.11.1)23.

“Arap uşığı”, “Fellah”, “Nusayri” gibi nitelendirmelerin kullanılmasını önlemeye dönük tedbirler alınması Hars Komiteleri’nin başlıca görevleri arasında sayılmıştır.¹⁵³ Ankara’dan gönderilen talimatlara göre kurulan Hars Komiteleri, bildiri hazırlayarak halka dağıttı. Bildirinin bir kısmında şöyle denmektedir:

Karışık bir Arapça konuşan bu kan ve yurddaşlarımızın [Arap Alevilerin] Türkçeden başka bir dil konuşmaları da artık kendileri için milli bir suç olur. Binaenaleyh Arapça konuşan bu ırktaşlarımızın bir an evvel bu itiyaddan vaz geçerek öz ana dilleri olan Türkçe konuşmağa başlamaları kendileri için milli bir vazifedir.¹⁵⁴

Hars Komiteleri’ne görevlerini yerine getirebilmeleri için bütçeden ödenek ayrılmış ve bu ödenekle, diğer faaliyetlerin yanı sıra, Adana ve Mersin’de Arap Alevilerin yaşadıkları mahalle ve köylere ilkokullar açılmıştır.¹⁵⁵ Türkçe konuşma konusunda devlet okullarının yetersizliğini gidermek için, Kasım 1937 ortalarında Adana’da 16’sı erkeklerle, 17’si de kadınlara tahsis edilen toplam 33 Ulus Dershanesi açıldı. Ulus Dershaneleri’nin faydalı olduğu ve halkın bunlara rağbet ettiği görülünce Şubat 1938’de 54 yeni Ulus Dershanesi daha açılması kararlaştırıldı. Açılan bu 87 Ulus Dershanesi’nde toplam 3510 kişi kurslara devam etti. Kurslarda eğitim gören kişilere Hars Komiteleri tarafından çeşitli kitap ve dergiler dağıtıldı¹⁵⁶ (Bkz. EK 12). Açılan bu kurslardan mezun olanlara diploma verildi¹⁵⁷ (Bkz. EK 13). Bu çalışmalar dışında, bölgedeki Arap Alevilere, “Eti Türkleri” konusunda çalışmalar yapan Hasan Reşit Tankut gibi kişilerin konferans vermesi sağlandı.¹⁵⁸

E. Bir ‘Eti Türklüğü’ Zaferi: Arap Alevilerde Ayrışma

Türkiye’de yürütülen faaliyetler dışında, Sancak’ta da Arap Alevileri Türkiye’yi desteklemelerine ikna için çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetlerde Türk yetkililerin Arap Alevi ileri gelenleriyle kurdukları temas oldukça önemlidir. Türkiye, Arap

¹⁵³ B.C.A.(490.01.583.11.1)23-24; (490.01.583.12.1)74-75.

¹⁵⁴ Seyhan Vilayet Hars Komitesi tarafından hazırlanan bildirinin tam metni için bkz. B.C.A.(490.01.583.11.1)93 (Bkz. EK 11)

¹⁵⁵ B.C.A.(490.01.583.10.1)

¹⁵⁶ B.C.A.(490.01.583.11.1)55-56, 125; (490.01.584.13.1)51-52

¹⁵⁷ B.C.A.(490.01.584.13.1)43

¹⁵⁸ B.C.A.(490.01.583.11.1)138-141; “Hatay Türkleri Hakkında güzel bir konferans”, *Son Posta*, 22 Şubat 1938, s.1, 11.

Alevilerin desteğini sağlamaya dönük çalışmalarında iknadan zorlamaya kadar çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Desteği sağlamaya dönük bu çabalarda hangi yöntemlerin kullanılacağı hedef alınan kişi veya kişilerin sosyo-ekonomik durumlarına göre değişiklik göstermiştir. Nitekim, ikna daha çok Arap Alevilerin ileri gelen kişilerine uygulanırken, zorlama yöntemleri daha çok Türkiye yanlısı toprak sahiplerinin topraklarında çalışan Arap Alevilere uygulanmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, bu yöntemler süreç içerisinde farklı biçimlerde Sancak'taki Arap Aleviler dışındaki Türkiye yanlısı olmayan diğer gruplara da uygulanmıştır. Fakir köylülerin yoğunlukta olduğu kırsal kesimlerde daha çok zorlamaya başvurulurken, şehir merkezlerinde ikna yöntemi daha fazla kullanılmıştır.¹⁵⁹

Türk Hükümeti'nin Arap Alevilerin desteğini sağlamaya dönük faaliyetlerinde bu topluluğun önde gelen kişileri ile iyi ilişkiler geliştirilmesine önem verildiği görülmektedir. Türk Hükümeti, bölgedeki Alevi ileri gelenleri ile doğrudan temas kurup onlara çeşitli hediyeler gönderdi¹⁶⁰ ve bazılarının Türkiye'ye giderek orada Hükümet yetkilileri ile görüşmeleri sağlandı.¹⁶¹ Türk Hükümeti'nin girişimleri sonucunda, Sancak'taki Arap Aleviler arasında nüfuzlu konumda bulunan Cilli, Gali, Reyhani, Hayyat (Türkiye'deki görüşmeleri sonucunda Tümkaya soyadını aldı), Tüleyli Aileleri ile Suphi Bedir, Fadıl Ğabbuş (sonradan Öztürk soyadını aldı), Ali Şelhum (sonradan Devrim soyadını aldı) dahil pek çok kişi Sancak'ta Türkiye lehine faaliyet gösterdiler.¹⁶² Burada adı geçen aileler, Sancak'taki şeyh ailelerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır¹⁶³ ve bu konumları onların Türkiye lehine çalışmalarının önemini daha da arttırmıştır.

Türkiye yanlısı Arap Alevilerin girişimleri kısa süre içerisinde basında geniş yer bulmaya başladı. İstanbul'a giden Harbiye'nin önde gelen Arap Alevilerinden Şeyh Mahmut, *Cumhuriyet* gazetesine muhabirine şu beyanatı verdi:

Hatayda Alevilik ve Türklük deye birbirinden ayrı iki zümre yoktur.
Onların kalpleri Türklerinkinden ayrı çarpmaz. Ben şuna kaniim ve kailim

---

¹⁵⁹ Altuğ, a.g.t., s.196-210. Bu süreçte Arap Alevilere yönelik kullanılan yöntemler hakkında ayrıca bkz. Mertcan, a.g.e., s.158.

¹⁶⁰ Çağaptay, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey*, s.120

¹⁶¹ Tekin, Hatay, s.331, 348; Serdar Yılmaz Saraç, *Hatay Tarihi Üzerine Makaleler*, Kahramanmaraş: Yiğitoğlu Ofset-Dijital Matbaası, 2008, s.29.

¹⁶² Selçuk, a.g.e., s.33-34.

¹⁶³ Arap Alevilerde dini önderlik anlamına gelen şeyhlik belli ailelere mahsustur. Bir kişinin, şeyh ailesinden doğmamışsa sonradan şeyh olması çok istisnai bir durumdur. Bu nedenle, şeyhlik belli ailelerin tekelindedir.

ki yalnız Hatayda değil fakat bütün Suriyede aklı başında vicdanı temiz ve dürüst adamlar bu toprak üstündeki Türk hakkını teslim ederler.

Biz ezeldenberi Türklerle beraber yaşadık. Savaşlarda kanlarımızı beraber döktük. *Aynı ırktanız. Aynı şerefli tarihe, cemiyete, haysiyete ve vicdana sahibiz.*

Aleviler Hataylı Türk kardaşlarıyla birlikte Anavatanın taali ve inkişafını en büyük sevinçle takip itmektedir.¹⁶⁴

İstanbul'dan sonra Ankara'ya giderek çeşitli görüşmelerde bulunan ve yaptığı ziyaretten, orada kendisine gösterilen ilgiden son derece memnun kalan Şeyh Mahmut, Sancak'a döndükten sonra *Yenigün*'e verdiği beyanatta da şunları söyledi:

Türkiye ricali tarafından gördüğüm hüsnü kabul ve ikramı tariften acizim. [...] *Ben ve bana tabi olanlar Türklüğü bilakaydüşart kabul ettik – Biz zaten aslen Türküz – Ben, akil olan her Aleviye Türkiye'yi ziyaret etmesini tavsiye ederim. Orada büyük Türk inkılabını, Türkün misafirperverliğini ve bize karşı besledikleri büyük muhabbeti gözleriyle görmelidirler. Yalancılara garazkarların sözlerine aldanmamalıdır.*¹⁶⁵

Türk Hükümeti'nin girişimleri sonucunda, Sancak'taki Arap Alevilerin bir kısmının Türkiye'yi desteklemesi, Arap Aleviler arasında çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle, Türkiye'nin yoğun bir propaganda sürecini başlattığı 1936 sonrasında, Sancak'taki Arap Aleviler arasındaki bölünmüşlük derinleşmiş ve Arap Aleviler farklı ulusçulukların hedefi haline gelmişlerdir. Bu süreçte, kendi içlerinde bir birlik oluşturamayan Sancak'taki Arap Aleviler arasında üzerinde uzlaşılan bir 'kimlik kurgusu' gerçekleşmedi. Daha çok Türkiye'nin etkisiyle kurgulanan 'Eti Türkü' kimliği ile önemli sayıda taraftar kitlesi kazanan, ancak sahip olduğu sınırlı kaynaklar ve dış destekten yoksunluk nedeniyle Sancak siyasetinde belirleyici bir güç olma konumuna gelemeyen 'Arap' kimliklerinin mücadelesi yaşanmıştır. Arap Alevilerin desteğini sağlama amacını taşıyan bu iki kimliğin mücadelesinde, Türkiye'nin 'Eti Türkü' tezi için seferber ettiği kaynaklar ve sağladığı destek önemli bir rol oynadı. Arap Aleviler arasında giderek derinleşen bölünmüşlük, özellikle Türkiye'yi destekleyen Arap Aleviler ile UEB'yi destekleyen Arap Aleviler arasında sık sık olaylar yaşanmasına neden oldu. Bu olaylar daha çok, Antakya şehir merkezinde Arap Alevilerin

¹⁶⁴ 4 Ağustos 1937 tarihli *Cumhuriyet*'ten aktaran, "Bir Alevi yurtdaşın "Cumhuriyet"e beyanatı", *Yenigün*, 7 Ağustos 1937, s.3. (İtalikler eklenmiştir) (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır).

¹⁶⁵ "Şeyh Mahmut Efendi", *Yenigün*, 9 Eylül 1937, s.2. (İtalikler eklenmiştir) (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır).

yoğun olarak bulunduğu Dörtayak ve Affan mahalleleri ile Süveydiye’de yaşamıştır.¹⁶⁶ İki grup arasında kavgaya varan olaylar 1936 Seçimleri öncesinde çıkmaya başladı.¹⁶⁷

Türkiye yanlılarının Sancak’taki Arap Alevileri Türkiye’nin safına çekme konusunda en büyük yardımcıları Şeyh Maruf Cilli olmuştur. Abdülğani Türkmen başta olmak üzere, Sancak’taki önde gelen Türkiye yanlısı kişilerle Şeyh Maruf arasında yakın ilişki kuruldu. Bu süreçte, Abdülğani Türkmen ve ona yakın kişiler çeşitli vesilelerle Süveydiye’ye giderek Şeyh Maruf’u ziyaret etti,¹⁶⁸ Şeyh Maruf da Türk Ulusal Bayramlarını kutlamak amacıyla Sancak’ta düzenlenen törenlere¹⁶⁹ ve Halkevi’nde düzenlenen çeşitli etkinliklere katılarak¹⁷⁰ Türkiye yanlısı tutumun açık bir biçimde ortaya koydu. Şeyh Maruf’un çabaları sonucu çok sayıda Arap Alevi Türkiye lehine faaliyette bulundu ve Türk Hükümeti kendisini bu faaliyetlerinde desteklemeyi ihmal etmedi. Şeyh Maruf’un oğullarından ikisi 9 Ağustos 1937’de silah getirmek amacıyla Türkiye’ye gitti.¹⁷¹ Bundan sonraki süreçte, Arap Aleviler arasındaki çatışma Hatay Devleti kuruluncaya kadar devam etti.

Seçmen kayıt işlemlerinin başlamasından önce, Türk Hükümeti Arap Alevilerine yönelik faaliyetlerini daha da arttırdı. Adanalı Arap Aleviler’den biri olan ve TBMM’ye Kocaeli Milletvekili olarak giren İbrahim Dıblan,¹⁷² Sancak’taki Arap Alevi dini liderleriyle temas kurmak üzere görevlendirildi. Dıblan, Arap Alevi dini liderleriyle Türkiye-Sancak sınırında toplantılar düzenleyip onları Türkiye’yi desteklemeleri yönünde ikna etmeye çalıştı.¹⁷³ Dıblan’ın yanı sıra, farklı kişiler de Arap Alevi dini liderlerle görüşüp onları Türkiye’yi desteklemeleri için ikna etmeye çalıştılar. Ayrıca, ikna ettikleri din adamlarının başka din adamlarına ikna amaçlı mektup yazmalarını sağladılar.¹⁷⁴ Arap Aleviler arasında

¹⁶⁶ Altuğ, a.g.t., s.202.

¹⁶⁷ Büyükaşık, “Hatay’ın O Yılları: Fransa ve Doğu Sorunu”, s.37.

¹⁶⁸ “Süveydiyede sevinç tezahürleri”, *Yenigün*, 25 Haziran 1937, s.2; “P. Başkani Süveydiyede Şeyh Maruf efendiyi ziyaret etti”, *Yenigün*, 18 Temmuz 1937, s.1.

¹⁶⁹ Sancak’taki Türk Konsolosluğu’nda düzenlenen Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına Şeyh Maruf da katıldı. Bu kutlamalar sırasında Şeyh Maruf’un Türkiye Konsolosu ve Abdülğani Türkmen’le birlikte çekilen resmi için bkz. “Suriye, Hatay itilafını tasdik edecek”, *Son Posta*, 13 İkinciteşrin, 1937, s.1 (Bkz. EK 14).

¹⁷⁰ “P. Başkani Cilli Zadelere şerefine mükellef bir ziyafet verdi”, *Yenigün*, 4 Temmuz 1937, s.1.

¹⁷¹ Shields, a.g.e., s.125-126.

¹⁷² İbrahim Dıblan 5. Dönem Ara Seçimlerinde TBMM’ye Kocaeli Milletvekili olarak girdi ve 6. Dönem’de de Kocaeli Milletvekili olarak tekrar Meclis’e girmiştir. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. Cilt -1920-1950, s.272, 339.

¹⁷³ Duman, a.g.t., s.71-72.

¹⁷⁴ Çalışma kapsamında görüşülen S. G., dedesi Şeyh İsmail’i Türkiye’den Mehmet Sait adında orduda görev yapan birinin ziyaret ettiğini ve ikna olan Şeyh İsmail’in Türkiye’yi desteklemeleri için diğer Arap Alevi şeyhlerine mektup yazdığını aktarmıştır. S. G. şunları aktarmıştır: “Hangi köyde bir şeyh varsa dedem Şeyh

yürütülen faaliyetlerin bir uzantısı olarak, Atatürk'ün bizzat Sancak'a gittiği ve bölgeyi Türkiye'ye ilhak için faaliyette bulunduğu söylentileri yayıldı.¹⁷⁵

Yapılan propaganda faaliyetleri neticesinde, Sancak'taki Arap Alevi liderlerinden bazıları sık sık Türkiye'ye gidip hükümet yetkilileri ile temaslarda bulunmaya başladılar. İskenderun'un önde gelen Arap Alevi şeyhlerinden Abdülhamit Hayyat bu konuda önde gelen kişilerden biri olmuştur. Şeyh Abdülhamit, Şubat 1938'de oğlu ve damadı ile birlikte önce İstanbul'a gidip Hatay Erginlik Cemiyeti'ni ziyaret etti.¹⁷⁶ Türkiye'deki basın, Arap Alevi din adamlarının Türkiye'yi ziyaretlerine dair haberlere geniş yer ayırdı. Nitekim Hayyat'ın bu ziyareti, Türkiye'deki gazetelerin birinci sayfalarında yayınlanmıştır. Ancak bu ziyaretler sadece basında geniş yer bulmakla kalmamış, hükümet yetkilileri de Sancak'tan gelen bu ziyaretçilere büyük önem göstermiştir. Şeyh Abdülhamit'in bu ziyareti sırasında Tayfur Sökmen'le birlikte Atatürk'ü ziyaret etmesi ve seyahatinin ikinci kısmında Ankara'ya giderek hükümet yetkilileri ile görüşmesi, bu kişilere Türk yetkililerin verdiği önemin açık bir göstergesidir. Türkiye ziyareti sırasında Mersin'e de uğrayan Şeyh Abdülhamit burada gazetecilere şu demeci verdi:

Türkiye bizim de vatanımızdır. Bütün Hataylılar Atatürk'ün ulu dehasile yarattığı muazzam Türk inkılabını adım adım takib etmişler ve nasiplerini almışlardır.

Millet başını hiçe sayan eski idare Sünnilik, Alevilik diye aynı ırktan olan ve damarlarında aynı kanı taşıyan kardeşler arasında bir tefrika sokmuştu. Bugün Türkiyede olduğu gibi *Antakya'da da Alevi Türklerle Sünni Türkler* arasında hiçbir ayrılık yoktur ve bütün Hataylılar bir kütle halinde birleşmiş bulunuyor.¹⁷⁷

Arap Alevi önde gelen kişilerinin Türkiye'ye yaptığı ziyaretler, Sancak'ta Türkiye'nin istediği sonuçların alınmasında önemli katkıda bulundu. İskenderun'a dönüşünde coşkuyla karşılanan Şeyh Abdülhamit, 'Tümkaya' soyadını aldığını duyurdu. İskenderun'a

---

İsmail bir mektup yazıp gönderirdi. Kardeşim Şeyh Ali küçük bir çocuktur. Onunla mektupları gönderirdi. Propaganda yapıldı [Mektuplarda] olaylar anlatılıyordu, Atatürk övülüyordu. Devlet kurulacağı anlatılıyordu. Reisin Atatürk olduğu falan anlatılıyordu. Adalet olacağı anlatılıyordu. Devlet kanunlarının adaletli olacağına onları[diğer şeyhleri] ikna etti." S. G. ile yapılan görüşme, 11 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya.

¹⁷⁵ A. A. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Gümüşgöze Beldesi, Antakya.

¹⁷⁶ "İskenderun Eti Türk müftüsü Ankaraya gitti", *Yenigün*, 6 Şubat 1938, s.2; "Hataydaki Eti Türklerinin mümessili Abdülhamid Hayyat oğlu ve damadı şehrimizde", *Kurun*, 15 Şubat 1938, s.1; "İskenderun müftüsü İstanbul'a geldi", *Son Posta*, 15 Şubat 1938, s.1, 13.

¹⁷⁷ "Bay Abdülhamit Hayyat", *Yenigün*, 20 Şubat 1938, s.3 (İtalikler eklenmiştir) (Metindeki yazım yanlışları gazete aynen yer almıştır).

gelir gelmez de ilk iş olarak Halkevi'ni ziyaret eden Şeyh Abdülhamit, kendisi için düzenlenen toplantıya katıldı. Daha sonra da Türk Konsolosu'nu ziyaret etti.¹⁷⁸ Türkiye'de gördüğü yakın ilgiden son derece etkilenen Şeyh Abdülhamit, Sancak'a dönmesinin ardından Ankara'ya bu konuda bir teşekkür mektubu gönderdi.¹⁷⁹ Türkiye yanlısı tutum ve faaliyetlerini bundan sonraki süreçte de devam ettiren Şeyh Abdülhamit, daha sonraki tarihlerde Ankara'ya tekrar giderek¹⁸⁰ Başbakan Celal Bayar'la görüştü.¹⁸¹

F. Seçmen Yazılımları Öncesi Çoğunluk Sağlama Hazırlıkları ve Teşkilatlanma

29 Mayıs 1937'de MC Konseyi'nin Sancak Statü ve Anayasası'nı kabul etmesinin ardından Türk Hükümeti, Sancak ile ilgili faaliyetlerine hız verdi. Türkiye'nin Sancak ile ilgili istediği sonuçları alabilmesi için uluslararası alanda ve Türkiye içinde yürütülen faaliyetlerin Sancak'ın içinde de yürütülecek faaliyetlerle desteklenmesi gerekmektedir. Bu konuda bir komite kuruldu. Komitenin ilk toplantısı 28 Temmuz 1937'de gerçekleştirildi ve Sancak'ta uygulanacak strateji belirlenerek alınacak önlemler kararlaştırıldı. Bu çerçevede, birinci olarak, seçimin kazanılmasında en etkili yöntem Sancak'taki ekonomik durumun düzeltilmesi olacaktır. 3 Mayıs 1937'de İş Bankası yetkililerinden Mehmet Sait Koray Sancak'a giderek burada banka şubesi kurulması konusunda incelemelerde bulunmuştu.¹⁸² Hazırladığı raporda banka kurmanın maliyetleri hakkında bir rapor vermişti. Ekonomik alanlardaki sorunları gidermek amacıyla 2.5 milyon lira maliyeti olacağı hesaplanan İş Bankası Şubesi, maliyeti ne olursa olsun kısa bir süre içinde açılmadır. Sancak'ta yaşayan insanlar için Suriye Bankası ve Tunus-Fransız Bankası'na olan borçları onlara önemli bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Sancak'taki Türklerin ve Türkiye taraftarlarının bu borç sorunu çözüme kavuşturulmalıdır. Türklerle birlikte hareket eden Arap Alevilere kredi ve ziraat yapabilmeleri için para verilmelidir. Ekonomik alandaki faaliyetler dışında ikinci olarak, Sancak'ta toplumsal hizmet sunulması Türkleri güçlendirip seçimin kazanılmasına yardım

¹⁷⁸ “Şeyh Abdülhamit Tümkaya”, *Yenigün*, 10 Mart 1938, s.2.

¹⁷⁹ B.C.A.(490.01.583.12.1)49-50 (Bkz. EK 15)

¹⁸⁰ “Şeyh Abdülhamid ve dört arkadaşı Ankaraya vardı”, *Atayolu*, 3 Haziran 1938, s.1.

¹⁸¹ “Hataydaki Eti Türklerinin vaziyeti”, *Kurun*, 5 Haziran 1938, s.1; “Şeyh Abdulhamit Hayyat Başvekilin huzuruda”. *Atayolu*, 3 Haziran 1938, s.3.

¹⁸² Shields, a.g.e., s.92. Bu girişim Suriye Bankası yetkililerinin tepkisine yol açmıştır. “Hatayda iş bankası”, *Kurun*, 13 Mayıs 1937, s.1.

edecektir. Bunun için, Sancak'ta hastane veya dispanser açılmalı, bölgeye doktor ve eczacılar gönderilmeli veya bölgede bulunan bu meslekleri icra eden kişilerden yararlanılmalıdır. Üçüncü olarak, Türkiye'de yaşayan ve sayıları on bin olarak tahmin edilen Sancak doğumluların Sancak'a gönderilip seçim sırasında orada bulunmaları sağlanmalıdır. Gönderilecek olanlardan memur olanlar, Sancak'ta buldukları süre için izinli sayılıp maaşlarının ödenmesine devam edilmelidir. Dördüncüsü, seçim için Sancak'a gidecek olanlara konferanslar düzenlenmelidir. Beşincisi, Sancak'taki seçimlerin kazanılmasında kritik önemi olan Arap Alevilerin Türkiye'yi desteklemelerinin sağlanması için halen devam ettirilen faaliyetlerin desteklenmesi gerekmektedir. Sancak'tan Adana'ya pasaportsuz gelerek amelelik yapmak isteyen Arap Alevilere izin verilmedi. Bunların, Adana'da çalıştıkları süre içerisinde Türkiye hakkında edindikleri iyi izlenimler seçimin kazanılmasına katkı sağlayacaktır. Altıncı olarak, Sancak'tan Türkiye'ye öğrenim için öğrencilerin gönderilmesine devam edilecektir. Yedincisi, Arap Alevilerin Türkiye lehine oy kullanmasını sağlamak üzere yaşadıkları bölgelerde çalışmalar yapmak için para gerekmektedir. Bu amaçla harcanmak üzere 54 bin lira gerekmektedir. Komitenin toplantısı sonunda, alınan bu kararların bulunduğu belge, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından imzalanıp gerekli kararların alınması için hükümete gönderildi.¹⁸³ Bu toplantıda alınan tavsiye kararları Türkiye'nin Sancak politikasının anlaşılmasında oldukça yararlıdır. Bu tavsiye kararlarının bir kısmı toplantı yapıldığı tarihte zaten devam ettirilmekte olan uygulamalardı, bir kısmının ise uygulanmasına sonraki dönemde başlanmıştır.

Sancak'taki seçimlerin kazanılmasına dair daha başka raporlar da hazırlanmıştır. 24 Kasım 1937'de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından hazırlanan raporda, seçimlerin kazanılması için Hükümete bazı önlemlerin alınması teklif edildi. Birincisi, Fransız Hükümeti nezdinde ciddi önlemler alınarak Sancak konusunda tarafsızlık sağlanmalı, Sancak'taki Fransız yetkililer ve özellikle de MC tarafından görevlendirilen kişilerin tarafsız olmadıkları meydana gelen olaylarla teyit edilmeli ve bu konudaki ayrıntılar Türk gazetelerinde yayınlanmalıdır. İkincisi, Fransız Hükümeti'nin tarafsızlığını sağlamak için, Türkiye yanlısı olan bazı bölgelerdeki halkın harekete geçirilmesine Türk Hükümeti onay vermelidir. Üçüncüsü, Türk Konsolosu, Fransız yetkililerin ve MC'nin görevlendirdiği kişilerin taraflı

---

¹⁸³ Belgenin tam metni için bkz. Sofuoğlu ve Dağıstan, a.g.e., s.141-151. Metinde, Sancak yerine Hatay ve Arap Alevi yerine Alevi, bazı yerlerde de 'Etili' tabiri kullanılmaktadır. Bu belge ile ilgili ayrıca bkz. Demir, a.g.e., s.58-61.

davranışlarını takip edip bu konuda Sancak Delegatesi'ne başvurmalı ve bununla ilgili Ankara'ya ayrıntılı bilgi vermelidir. Dördüncüsü, seçimler için gerekli olduğu tespit edilen 200 bin lira bir an önce karşılanmalıdır.¹⁸⁴

Türkiye'nin istediği sonuçların alınabilmesi için Sancak'taki Türkiye yanlılarının iyi bir teşkilatlanmaya gitmeleri gerekmektedir. Bu amaçla, Antakya'da "Halkevi" olarak adlandırılan ve Abdülğani Türkmen'in evinde faaliyet gösteren bir teşkilat kuruldu. Temmuz 1937'de Sancak'ın çeşitli bölgelerinde çok sayıda Halkevi Şubesi açıldı.¹⁸⁵ Halkevlerine insanları çekmek amacıyla bunları öven yazılar Türkiye yanlısı gazetelerde yayımlandı.¹⁸⁶ Ayrıca, Sancak'ta Abdülğani Türkmen başkanlığında "Halk Mümessilleri Heyeti" oluşturuldu. Bu heyet, Dörtüol'daki Hatay Erginlik Cemiyeti'nden talimat almaktaydı. Heyet, aldığı talimatlara göre Sancak'ta Türkiye yanlılarının faaliyetlerini belirlemekteydi. Sancak'ta seçime gidilen süreçte siyasi parti faaliyetlerinin başlayacağı duyurulunca, Halk Mümessilleri Heyeti, "Hatay Halk Partisi" adını aldı ve 9 Ağustos 1937'de beyanamesini Fransız yetkililere teslim ederek resmen tescil edilmiş oldu. Bu tarihten itibaren, Sancak'taki Türkler adına Fransız yetkililer ve MC görevlileri nezdinde tüm müracaatları parti yapmaya başladı.¹⁸⁷

Sancak'ta açılan Halkevleri, Türkiye'deki Halkevlerinden farklıdır. Türkiye'de Halkevleri 'Dil, Edebiyat ve Tarih', 'Güzel Sanatlar', 'Temsil', 'Spor', 'Sosyal Yardım', 'Halk Dershaneleri ve Kurslar', 'Kütüphane ve Yayın', 'Köycülük' ve 'Müze ve Sergiler' olmak üzere 9 kol halinde örgütlenmişti. Fakat, her Halkevinde bu kollarının tümünün bulunması zorunlu tutulmamış, 3 kolun bulunması yeterli sayılmıştır.¹⁸⁸ Sancak'ta ise açılan Halkevlerinin 3 kolu vardır. Bunlar 'Emniyet', 'Hukuk' ve 'Propaganda' kollarıydı. Emniyet kolu, silah taşıyan 'Halk Polisleri' tarafından idare edilmekteydi ve bu kolun yöneticisi, Türkiye'den gelen Fehmi Kasapbaşı adında bir komiserdi. Hukuk kolu da, benzer biçimde, Türkiye'den gelen hukukçular tarafından kurulmuştu ve vatandaşlar arasında meydana gelen olaylar hakkında bunların kurdukları mahkemelerde karar veriliyordu. En fazla mensubu olan

---

¹⁸⁴ Demir, a.g.e., s.63.

¹⁸⁵ "Sancağın her tarafında Halkevi şubeleri açılıyor", *Yenigün*, 20 Temmuz 1937, s.1.

¹⁸⁶ Şükrü Balcıoğlu, "Halk Partisi ve Evleri", *Yenigün*, 30 Temmuz 1937, s.1.

¹⁸⁷ Tekin, Hatay, s.308.; Çelenk, a.g.e., s.72; Melek, a.g.e., s.22, 37; Arı İnan'ın Abdurrahman Melek ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.217.

¹⁸⁸ Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, Sayı 23, Mayıs 1999, s.272.

Propaganda kolu, hem şehir hem de köylerde halka seçimlerde nasıl oy kullanacaklarını anlatarak halkı seçimlere hazırlamaya çalışıyordu. Bu üç kol dışında, gerektiğinde silahlı savunma işlevini yürütmek için 51 kişiden oluşan bir “mavzerli” grup vardı. Bu grup da Nuri Aydın’ın idaresinde faaliyet gösteriyordu. 51 kişilik grup ve Halk Polisleri, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları mahallelerde nöbet bekliyor ve devriyeye çıkıyorlardı.¹⁸⁹ Halk Partisi tarafından maaş verilen bu kişilere ödenen para Türkiye’den gönderilmekteydi.¹⁹⁰ Türkiye’den Sancak’a oy vermek için gelenler, ilk iş olarak Halkevine başvurarak istediği kola kayıt yaptırıp görevine başlıyordu.¹⁹¹ Güvenlik konusunda oluşturulan bu yapı dışında, istihbarat için de Sancak’ta etkin bir istihbarat ağı oluşturuldu. Böylelikle, Türkiye yanlıları Sancak’ta bir nevi ‘devlet içinde devlet’ teşkilatı kurmuş oldular.¹⁹²

Türkiye yanlılarının Sancak’taki teşkilatlanma biçimleri, Suriye yanlılarının da benzer faaliyetlerde bulunmasını beraberinde getirdi. UEB de, kendi polis kuvvetini oluşturmaya çalıştı, propaganda amacıyla köylere üyelerini gönderdi.¹⁹³ Bu amaçla, Arapçılık Kulübü’ne üye olan gençler izci grupları şeklinde örgütleniyor, kendilerine bir çeşit askeri eğitim veriliyordu.¹⁹⁴ Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde bu tür faaliyetlerle ilgili şunlar aktarılmıştır:

Zeki Arsuzi bir nevi askeriye yaptı. O zamanlar Selim Huri, ve 4-5 kişiye sidara verdi, bizden büyükler talim yaptırıyorlardı bize asker gibi. [...] Köylerden adam toplayıp bunlara eğitim veriyordu, talim yaptırıyordu askerlik gibi. Eskiden bize talim yaptırırken okuduğumuz bir şarkı vardı, çok iyi bilirdim eskiden. Şu an aklıma gelmiyor.¹⁹⁵

Biri vardı. Türkiye’nin aleyhineydi. Asker topladı, ama silahı yoktu. Sopalara ip bağlayıp silah gibi talim yaptırırdı. Marşlar söyletirdi. [Arapça bir marş okuyor] Talim yaptırırdı, marş söyletirdi.¹⁹⁶

---

¹⁸⁹ Konuralp, a.g.e., s.152. Bu konuda ayrıca bkz. Melek, a.g.e., s.46;Volkan Payaslı, “Halkevlerinin Hatay’daki Faaliyetleri ve Hatay’ın Türkiye’ye Katılım Süreci Üzerindeki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme”, *History Studies*, Vol. 3, No.1, 2011, s.222.

¹⁹⁰ Arı İnan’ın Hamdi Selçuk ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet’in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.247.

¹⁹¹ Konuralp, a.g.e., s.153.

¹⁹² Shields, a.g.e., s.168.

¹⁹³ Shields, a.g.e., s.123.

¹⁹⁴ Tekin, Hatay, s.309.

¹⁹⁵ N. M. ile yapılan görüşme, 26 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya.

¹⁹⁶ S. G. ile yapılan görüşme, 11 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya.

Sancak'ta düzenlenecek seçimler öncesinde halka Türk Alfabeti ile okuma-yazma öğretilmesine yönelik faaliyetler yoğunlaştırıldı.¹⁹⁷ Bu amaçla, 13-50 yaş arasındaki yetişkinler için gece kursları açıldı. Bu kurslar sadece erkeklere yönelik olmayıp, kadınlar için de okuma-yazma kursları açıldı.¹⁹⁸ Bu alandaki faaliyetleri daha sistematik hale getirebilmek amacıyla Antakya Halkevi kurslar açmayı kararlaştırdı. Bunun için de, öncelikle bu kurslarda görev alacak kişiler için bir kurs açıldı. Kurs sonunda, 141 gönüllü, 18 Temmuz 1937'de görevlendirildikleri köylere gittiler.¹⁹⁹ Bu kişilerin köylerde düzenledikleri kurslar bir ay sürdü. Daha sonra, benzer uygulamalar Beylan ve Reyhaniye'de de gerçekleştirildi.²⁰⁰ Bu kadar kısa sürede insanlara Latin harfleri ile okuma-yazma öğretilmesi pek mümkün değildi. Zaten bu kursiyerlerin köylere gönderilmesinin esas nedeni eğitimden çok propagandaydı.²⁰¹ Sancak'taki Suriye yanlıları da Arapça kurslar açarak benzer faaliyetler yürütmeye çalıştılar.²⁰²

Türkiye ve Suriye yanlılarının Sancak'ta birbirleriyle rekabet halinde örgütlenmeye gitmesi, 1937 yaz aylarında oldukça gergin bir ortamın oluşmasına neden oldu. Bu dönemde Antakya'da şehir bölünmüş bir yapı görünümündeydi, belli gruplar şehrin belli bölümlerini kontrolleri altında tutuyorlardı. Gruplar arasında meydana gelen çatışmalar rutin bir hale geldi.²⁰³ Bu çatışmalar sadece farklı cemaatler arasında gerçekleşmiyor, aynı zamanda aynı cemaat içindeki farklı gruplar arasında da sık sık çatışmalar yaşanıyordu. 9 Ağustos'ta, daha önceki bir dava için Antakya'daki mahkemeye ifade vermek için giden Türkiye yanlısı Arap Alevilerden Şeyh Maruf Cilli'nin adamları ile UEB taraftarları arasında çatışma çıktı. Aynı gün, şehrin çeşitli yerlerinde küçük çapta olaylar da yaşandı.²⁰⁴ Antakya'daki olaylar sonraki gün de devam etti, bunun üzerine çarşılar kapandı.²⁰⁵ Olayların devam etmesi üzerine, Fransız yetkililer 11 Ağustos 1937'de Antakya'da UEB merkezi ve Halkevi'ne baskın düzenlediler. Yapılan aramalarda, UEB merkezinde silah bulunamadı, Halkevinde ise çok sayıda tabanca bulundu. Aynı gün, Fransız yetkililer UEB ve Halkevi'ni kapattı. Halkevi lideri Abdülgani

---

¹⁹⁷ "Okuma odaları", *Yenigün*, 21 Nisan 1937, s.1.

¹⁹⁸ "Gece dersleri Devam ediyor", *Yenigün*, 25 Nisan 1937, s.1.

¹⁹⁹ "Okutma seferberliği başlıyor", *Yenigün*, 17 Temmuz 1937, s.3.

²⁰⁰ Tekin, Hatay, s.306.

²⁰¹ Shields, a.g.e., s.123.

²⁰² Saraç, a.g.e., s.37.

²⁰³ Altuğ, a.g.t., s.191-201.

²⁰⁴ "Kati emniyet ve sükun daha ne vakit teessüs edecek?", *Yenigün*, 10 Ağustos 1937, s.1.

²⁰⁵ "Şehir dün de kapandı", *Yenigün*, 11 Ağustos 1937, s.1.

Türkmen ile birlikte Selim Çelenk, Şükrü Balcı, Vedi Münir ve Fevzi Şemsettin tutuklanmamak için gizlice Sancak'tan ayrılıp Türkiye'ye gittiler. Ankara'ya gidip İçişleri Bakanı ile görüşen bu kişiler bir süre sonra Sancak'a geri döndüler.²⁰⁶ Olayların ardından Fransız yetkililer Antakya'da Türklerin yaşadığı bölgelerle diğer bölgeler arasına asker yerleştirdiler ve iki gün çarşı ve dükkanların kapalı kalması yönünde emir verdiler. 13 Ağustos'ta ise çarşı ve dükkanların açılması yönünde emir verildi, ancak Antakya'daki Türkler dükkanlarını kapalı tutmaya devam etti.²⁰⁷ Tayfur Sökmen, 14 Ağustos 1937'de Şükrü Kaya'ya gönderdiği raporda, Sancak'ta gösterilere devam edilip edilmeyeceği yönünde talimat gönderilmesini istedi. Bu da Sancak'ta Türkiye yanlıları tarafından yapılan eylemlerin, Türk Hükümeti'nin direktifleri doğrultusunda gerçekleştiğini göstermektedir. Aynı raporda, çarşı ve dükkanların kapalı kalmasından zarar görenlere yardım yapılacağı da bildirilmiştir.²⁰⁸ 24 Ağustos'ta toplantı yapan Halk Partisi Temsil Heyeti çarşıların açılmasına karar verdi,²⁰⁹ böylece Türkler de dükkanlarını açmaya başladılar. Bir süre sonra UEB ve Halkevi'nin faaliyetlerine yeniden izin verildi, ancak Sancak'ta olaylar sona ermedi.

Sancak Statü ve Anayasası'nın yürürlüğe gireceği tarih olarak belirlenen 29 Kasım'da olaylar daha da arttı.²¹⁰ Meydana gelen olaylar nedeniyle Türklerin çıkardığı *Yenigün* ve *Vahdet* gazeteleri 30 Kasım'dan itibaren 8 gün süreyle kapatıldı.²¹¹ Zeki Arsuzi tutuklanıp UEB kapatıldı. Antakya'dan İskenderun'a götürülen Arsuzi'nin tutuklandığı haberi üzerine Antakya ve İskenderun'da olaylar çıktı. Arsuzi'nin götürüldüğü karakola saldıran taraftarları ile polis arasında çıkan olaylarda iki kişi öldü çok sayıda kişi de yaralandı. Bu olayların ardından UEB taraftarlarından Mehmet Ali Zarka, Nedim Verd, Şehid Arsuzi ve İskenderunlu bazı gençler de tutuklandı. Bu haberlerin Antakya'da duyulmasının ardından da, UEB taraftarlarının yoğun olarak bulunduğu Affan ve Dörtayak mahallelerinde olaylar çıktı.²¹² Tutuklanan Zeki Arsuzi, Mehmet Ali Zerka ve Nedim Verd ile birlikte 18 Aralık'ta Keseb'e sürgüne gönderildi. Ancak kısa bir süre sonra, 28 Aralık'ta Arsuzi, Zerka ve Verd ile

---

²⁰⁶ Shields, a.g.e., s.127-130. Ali İلمي Fani de baskında Halkevi'nde tabanca bulunduğunu ve hem Halkevi'nin hem de UEB merkezinin kapatıldığını belirtmektedir. Bkz. Fani, a.g.e., s.146.

²⁰⁷ Tekin, Hatay, s.311; Fani, a.g.e., s.146.

²⁰⁸ Aktaran, Demir, a.g.e., s.64.

²⁰⁹ "Çarşılar dün açıldı", *Yenigün*, 25 Ağustos 1937, s.1.

²¹⁰ "Hatay istiklali Suikasda Uğradı", *Cumhuriyet*, 30 İkinciteşrin 1937, s.1, 8.

²¹¹ "Yenigün niçin tatil edildi", *Yenigün*, 8 Birincikanun 1937, s.2.

²¹² "Usbeciler tevkif edildiler", *Yenigün*, 14 Birincikanun 1937, s.2,3.

birlikte sürgünden geri döndü ve Affan Mahallesinde yaklaşık iki bin kişi tarafından coşkuyla karşılandılar.²¹³

Teşkilatlanma açısından, Halkevleri ve Halk Parti kurulması dışında, Türkiye'nin seçimler öncesinde diğer bir önemli faaliyeti, Sancak'ta konsolosluk kurması olmuştur. Türkiye, Sancak'ta konsolosluk kurmanın etkinliğini arttırabileceği düşüncesiyle bu doğrultuda Fransa'ya başvurdu. İlk etapta Türkiye'nin bu talebine sıcak bakmayan Fransız Hükümeti, daha sonra buna onay verdi.²¹⁴ Bunun üzerine Ağustos 1937'de Antakya'da Türk Konsolosluğu açıldı. Açılan konsolosluğun başına geçici olarak Türkiye'nin Beyrut Başkonsolos'u Faik Zihni Akdur atandı. Aynı bir bina bulununcaya kadar, konsolosluk işleri Turizm Oteli'nde yürütüldü.²¹⁵ 4 Eylül 1937'de imzalanan kararname ile Antakya Başkonsolosluğu'na, Paris Başkonsolosu Firuz Kesim atandı.²¹⁶ Antakya'dakinden kısa bir süre sonra İskenderun'da ikinci bir Türk Konsolosluğu açıldığı için, Antakya'daki Başkonsolosluk diye anılmaya başlandı. İskenderun Konsolosluğu'na da Necati Menemencioğlu atandı.²¹⁷

Seçimin Türkiye'nin istediği biçimde neticelenmesinde yerel basın da önemli bir rol oynamıştır. Çalışmanın Üçüncü Bölümünde ayrıntılı biçimde açıklandığı gibi, 1936'ya kadar olan süreçte Türkler tarafından çıkarılan yerel gazeteler Sancak'ta Türk kimliğinin korunmasında önemli roller üstlenmişlerdi. 1936 sonrasındaki süreçte Sancak'ta yayınlanmaya devam edilen *Yenigün*, Mayıs 1938'den itibaren *Vahdet*'in yerine yayınlanmaya başlanan *Hatay* ve Mayıs 1938'de *Yenigün*'ün bir süre için Fransız yetkililer tarafından kapatılması üzerine çıkarılmaya başlanan *Atayolu* gazeteleri seçmen yazılımı sürecinde Sancak'ta önemli bir propaganda aracı oldular. Bu gazeteler, süreç içerisinde Türkiye yanlılarının moral ve motivasyonunun sağlanmasında da önemli roller oynadılar. Yerel gazetelerde yayınlanan haberlerle halk bilinçlendirilmeye çalışılmış ve yaklaşan

---

²¹³ “Usbeciler Kısmen serbest bırakıldılar, Arsuzi Kesebe gönderildi”, *Yenigün*, 21 Birincikanun 1937, s.2; “Arsuzi ve arkadaşları bırakıldılar”, *Yenigün*, 30 Birincikanun 1937, s.2; Shields, a.g.e., s.152-155.

²¹⁴ Ada, a.g.e., s.141.

²¹⁵ “T. Konsolosu: Şehrimize geldi vazifesine başladı”, *Yenigün*, 22 Ağustos, 1937, s.1.

²¹⁶ B.C.A.(030.11.1.115.30.13)

²¹⁷ Aralık 1937'de Necati Menemencioğlu başka bir göreve atandığı için yerine Fethi Denli İskenderun Konsolosu olarak atandı. Antakya Başkonsolosu Firuz Kesim'in yerine de Nisan 1938'de Celal Tefvik Karasapan atandı. Daha fazla bilgi için bkz. Tekin, Hatay, s.315, 330-338.

seçimler hakkında çok sayıda yazı yayınlanmıştır.²¹⁸ Bunun dışında, gazetelerin farklı sayfalarında yaklaşan seçimler nedeniyle kişilerin nüfusa kayıt işlemlerini yapmalarına yönelik büyük harflerle “SOYDAŞ intihap yaklaşıyor nüfusa yazıl”²¹⁹, “SOYDAŞ nüfusa yazıl”,²²⁰ “İntihap yaklaşıyor SOYDAŞ nüfusa yazıl”,²²¹ “SOYDAŞ nüfusa yazıl intihap yaklaşıyor”²²² gibi ilanlar hemen her gün yayınlanmıştır. Bu gazetelerin propaganda faaliyetleri sadece Sancak’ta yaşayan insanları hedef almamıştır. Seçmen yazılımlarının yapıldığı süreçte, 3 Mayıs 1938’den başlayarak *Yenigün*’ün 4. sayfası Fransızca yayınlanmaya başlanmıştır. Bu uygulama 23 Haziran’a kadar sürdürülmüştür.²²³ Mayıs ayında *Yenigün*’e Fransız yetkililerin kısa bir süre kapatma cezası vermesi üzerine bunun yerine çıkarılmaya başlanan *Atayolu* da aynı uygulamayı devam ettirmiştir (Bkz. EK 17). Böylelikle MC Seçim Komisyonu’na Sancak seçim işlemlerinde meydana gelen olaylar hakkında Türkiye yanlılarının görüşü sunulmuş oluyordu. MC Seçim Komisyonu’nun Sancak’ta meydana gelen olaylar üzerine seçim işlemlerini Haziran 1938’de durdurmayı kararlaştırmasıyla birlikte de *Yenigün*’de Fransızca sayfa yayınlanması uygulamasına son verildi. *Yenigün*’ün Fransızca bir sayfa yayınlamasının yanı sıra, gazete Kasım 1937’de “*El-Yevmül Cedit*” (*Yenigün*) adıyla Arapça olarak da yayınlanmaya başlandı. Böylece, hem Ekim 1937 sonunda Arapça olarak yayınlanmaya başlanan *al-Uruba*’nın yazılarına cevap verilmeye, hem de Türkçe bilmeyen Sancak vatandaşlarına da ulaşılmaya çalışıldı. Hatay Devleti’nin kurulmasının ardından misyonunu tamamlayan *El-Yevmül Cedit*’in yayın hayatı Ocak 1939’da sona erdi.²²⁴

---

²¹⁸ Bu yazıların örnekleri için bkz. Salahattin Kutlu, ”Düşünce ve Birlik”, *Yenigün*, 26 Birincikanun 1937, s.1; “Soydaş işbaşına”, *Yenigün*, 26 Birincikanun 1937, s.1;

²¹⁹ *Yenigün*, 3 İkinciteşrin 1937, s.3 (Bkz. EK 16).

²²⁰ *Yenigün*, 4 İkinciteşrin 1937, s.2 (Bkz. EK 16).

²²¹ *Yenigün*, 7 İkinciteşrin 1937, s.3 (Bkz. EK 16).

²²² *Yenigün*, 14 İkinciteşrin 1937, s.2.

²²³ Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s.78.

²²⁴ *El-Yevmül Cedit* hakkında daha fazla bilgi için bkz. Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, s.94-95.

BEŞİNCİ BÖLÜM

“ULUSÇULUKLAR” MÜCADELESİNDE YENİ ARENA: SEÇMEN YAZILIMI VE SEÇİMLER (1936-1938)

Fransa ile Suriye arasında Eylül 1936’da imzalanan antlaşmanın ardından İskenderun Sancağı’nın kısa bir süre içerisinde Türkiye açısından ‘ulusal’ bir mesele haline gelmesiyle birlikte bu konudaki gelişmeler hız kazanmıştır. Türkiye’nin aktif politikaları Sancak’la sınırlı kalmayıp Türkiye genelinde izlenen politikalarda da kendini göstermiştir. Uluslararası düzeyde de son derece aktif konuma geçen Türkiye, yerel ve ulusal düzeydeki politikalarıyla uluslararası alandaki diplomatik girişimlerini desteklemiştir.

Uluslararası alanda İskenderun Sancağı konusunda Türkiye’nin girişimlerinde MC çok önemli bir yere sahiptir. Türkiye’nin MC nezdinde 1936 yılı sonlarında başlattığı girişimler sonucunda MC’nin Aralık 1936’da Sancak’a bir heyet göndermeyi kararlaştırması ve daha sonrasında da 27 Ocak 1937’de Sancak’ta ‘ayrı bir varlık’ oluşturulmasına dönük kararı Sancak’ın Suriye’den tamamen ayrılmasına giden süreci başlatmıştır. MC’nin 27 Ocak kararının ardından Sancak’ta oluşturulacak yapı konusunda hazırlıklara başlanmış ve bu süreçte de çok aktif bir politika izleyen Türkiye, Sancak Statü ve Anayasası’nın kendi tezlerine uygun biçimde hazırlanmasını sağlamıştır. Sancak’ta ‘ayrı bir varlık’ oluşturulması yönünde son adımı oluşturan seçmen yazılımları sürecinde ise Türkiye tüm imkanlarını seferber etmiştir. Bu seçmen yazılımları bölgenin geleceğini de belirleyeceğinden, Türkiye bu konudaki faaliyetlerini yazılımların başlamasından çok önce başlatmıştır. Seçmen yazılımları öncesi ve sırasında Sancak’ta oluşturduğu teşkilatlanmaya her türlü imkanı sağlayan Türkiye, Fransa’dan da Türklerin çoğunluğu sağlamaları yönünde destek almayı başarmıştır.

İskenderun Sancağı’nda düzenlenen seçimlerin konu alındığı bu bölüm üç alt bölümden oluşmaktadır. Birinci alt bölümde seçmen yazılımı hazırlıkları ve Türkiye’nin bu konudaki girişimleri üzerinde durulmuş, özellikle Türkiye’nin bölgede mevcut olan çok parçalı yapıyı kendi lehine kullanabilmek için seçim düzenlemesinde yapılmasını sağladığı değişiklikler vurgulanmıştır. MC Seçim Komisyonu idaresinde başlatılan seçmen yazılımları ikinci alt bölümde incelenmiş, yazılımların başlamasıyla birlikte Sancak’ta yaşanan olaylar ve Türkiye’nin bu süreçteki tutumu açıklanmıştır. MC Seçim Komisyonu’nun Sancak’tan

ayrılmasının ardından Türkiye ve Fransa'nın birlikte oluşturduğu Seçim Komisyonu'nun faaliyetlerinin incelendiği üçüncü alt bölümde, yeni komisyonun henüz seçmen yazılımları başlamadan önce kararlaştırılan sonuçların alınmasını sağlamak için aldığı önlemler, izlediği politikalar üzerinde durulmuştur.

I. SEÇMEN YAZILIMI ÖNCESİ SANCAK'TAKİ DURUM VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

A. Sancak'taki Parçalı Yapı

MC Kararları çerçevesinde seçim hazırlıklarının yapıldığı süreçte, Sancak'ta farklı siyasi eğilimler ortaya çıkmıştı. MC tarafından kabul edilen Sancak Statü ve Anayasası, etnik-dinsel-mezhepsel esaslara göre belirlenen cemaat grupları çerçevesinde bir temsil sisteminin uygulanmasını öngörmektedir. MC tarafından ortaya konulan düzenlemede, aynı etnik-dini özelliğe sahip kişilerin, aynı siyasi hedefleri destekleyecekleri öngörülmektedir. Uygulamada ise, kişilerin kararlarında etnik-dini özelliklerinden çok siyasal beklenti ve amaçlarının belirleyici olduğu görülmüştür.¹ Aynı etnik-dini özelliklere sahip kişiler, beklentilerine göre, farklı siyasi tercihlerde bulunmuştur.

İskenderun Sancağı'nda 1936-1938 döneminde siyasal alanda etkili olmaya çalışan çok sayıda grup vardı. Bu grupların anlaşılması için etnik-dini unsurların incelenmesi yeterli değildir. Çünkü bu gruplar, etnik-dini özelliklerden çok, siyasal ve ekonomik çıkarlara göre ortaya çıkmıştı. Çıkarlara göre şekillenen bu gruplarda, farklı etnik ve dini özelliklere sahip bireylerin ortak amaçlar için bir araya geldiği görülmüştür. Bazı gruplar Sancak'ta statükonun devamını savunurken, bazıları da mevcut durumu kendi çıkarlarına uygun bulmadıklarından değiştirilmesi yönünde faaliyetlerde bulundular. Bu gruplar, amaçlarına hizmet ettiği sürece, ulusçuluğu etkin bir araç olarak kullanmayı ihmal etmediler. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Sancak'ta oluşan gruplar statik olmamıştır, süreç içinde gruplar arası geçişler sıkça yaşanmıştır.

---

¹ Shields, a.g.e., s.151, 166.

Sancak meselesinin Türkiye'nin gündemine geldiği süreçte, Sancak'taki Türkler arasında üç farklı siyasal eğilimin taraftarları vardı. Sancak'ın yönetsel otonomisini devam ettirmesi koşuluyla Şam ile işbirliği taraftarı olan 'Otonomistler' en güçlü grup durumundaydı. Bu grup, daha önce de kendilerinden bahsedilen Antakyalı büyük toprak sahipleri ve çoğunlukla Türk olan Sünni Müslüman dini kurumların önde gelen kişilerinden oluşmaktaydı. Otonomistler, Kemalizmin Türkiye'de sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda ortaya koyduğu yeniliklere kaşı çıkan, Sancak'ta kendi çıkarlarına hizmet etmekte olan sosyal-siyasal sistemin aynen devamını savunan muhafazakar kişilerden oluşuyordu. Bu grup üyeleri, Türk ulusçuluğuna, özellikle de Kemalizm'e hiç rağbet göstermemiş, Kemalizm'in Sancak'ta etkisinin artmasından son derece rahatsızlık duymuşlardır. Bu gruptakiler, Türk dilini ve kültürünü devam ettirmek istiyor, ancak Türkiye vatandaşı olmak istemiyorlardı. Dolayısıyla, MC'nin 27 Ocak 1937'de getirdiği düzenleme otonom bir rejim öngördüğü için, bu kararı desteklediler. Sancak'taki Türkler arasında ikinci grup, Sancak'ın bağımsız olmasını ve Türkiye ile güçlü bağlar kurmasını savunuyordu. Üçüncü grup ise, Sancak'ın Türkiye'ye katılmasını isteyenlerden oluşuyordu. İkinci ve üçüncü grup birbirine oldukça yakındı ve her iki grup da Kemalizm'in ortaya koyduğu siyasal ve sosyal politikaları benimsemişlerdi.² Bu iki grup arasındaki benzerlikler, süreç içinde tek bir grupta toplanmalarına yol açtı. Sancak'ta 'Kemalistler' veya 'Şapkalılar' olarak nitelendirilen bu grubun taraftar sayısı ve etkinliği hızla arttı.³ Kemalistlerin liderliğini, Osmanlı'nın son döneminde İttihatçı olan kadronun devamı üstlenmiştir.⁴ Türkiye'nin sağladığı imkanların da etkisiyle hızla güçlenen Kemalistler, Abdülğani Türkmen liderliğinde 1936 sonrasında Sancak siyasetinde en belirleyici gruplardan biri haline geldiler.

Dilsel özellikler dikkate alındığında Sancak'ta Arapça konuşan nüfus, Türkçe konuşan nüfustan daha fazlaydı.⁵ Ancak, Sancak'taki Türklerle kıyaslandığında, Araplar çok

---

² Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.502-503. Bu konuda ayrıca bkz. Satloff, a.g.e., s.172; Büyükaşık, "Bir Fransız (Pierre Bazantay)'ın Gözüyle Hatay'ın O Yılları", s.25.

³ Altuğ, a.g.t., s.152-153.

⁴ Bu grubun içinde en önde gelen kişilerden biri olan Abdülğani Türkmen'in ağabeyi Türkmenzade Ahmet Ağa, daha önce açıklandığı gibi, Osmanlı döneminde Antakya'da İttihat ve Terakki Kulübünü açmış ve daha sonra mebus olarak Osmanlı Meclisi'ne girmiştir.

⁵ İskenderun Sancağı'nda Eğitim Müfettişi olarak görev yapan Pierre Bazantay'ın aktardığına göre, 1936'da yaklaşık 220 bin olan Sancak nüfusunun 99163'ü Arapça, 85274'ü Türkçe konuşan insanlardan oluşuyordu. Bunlar dışında Sancak'ta 28857'si Ermeni, 4831 Kürt ve 954 Çerkez vardı. Bkz. Büyükaşık, "Bir Fransız (Pierre Bazantay)'ın Gözüyle Hatay'ın O Yılları", s.22. Sancak'taki MC Gözlemci Heyeti'nde görev yapan Peter Anker'in 15 Ocak 1937'de, Cenevre'deki MC Genel Sekreterliği'nde görevli Edouard de Haller'e gönderdiği

daha parçalanmış bir yapı gösteriyorlardı. Bu durumun ortaya çıkmasında dinsel-mezhepsel farklılıklar önemli bir rol oynamıştır. Alevi, Sünni, ve Hıristiyan Araplar arasında önemli kültürel, sosyal ve ekonomik farklılıklar da vardı. Alevi ve Sünni Araplar Sancak'ta eğitim düzeyi, ekonomik gücü en düşük düzeyde olan grupları oluştururken, Hıristiyan Araplar en eğitilmiş grubu oluşturmakta ve ekonomik açıdan da iyi konumda bulunmaktaydılar. Arapların farklı cemaatleri arasındaki bu farklılık dışında, her Arap cemaatinin kendi içinde bir bütünlük oluşturduğundan söz etmek de oldukça güçtür. Bu bölünmüş yapı içerisinde, Sancak'taki Araplar da üç grupta ele alınabilir. Birinci grubu oluşturan ve şehirlerde yaşayan Hıristiyan Araplar ve Arap Alevi Cemaatinin ileri gelenlerinin bir kısmı, Sancak'ta otonomiye savunuyorlardı. Bu gruba, Osmanlı döneminde önemli mal ve can kaybına uğrayan, ama aynı zamanda Arap ulusçulara da güvenmeyen Ermeniler de destek veriyordu. Bu gruptakiler, Sancak'ın Türkiye'ye katılmasına karşı çıktıkları gibi, aynı zamanda Şam'daki Ulusal Blok'un ortaya koyduğu Arap ulusçuluğundan da endişeleniyorlardı. Ayrıca, bu gruptakiler, Suriye'deki Sünni Arap hakimiyeti altında mevcut konumlarını kaybetmekten çekiniyorlardı. İkinci grup, çoğunlukla eğitilmiş genç Arapların yer aldığı gruptur. Sancak'taki Türkler arasında olduğu gibi, eğitilmiş genç Araplar arasında da ulusçuluk hızla yayılıyordu. Arap ulusçuluğunun Sancak'taki en önemli örgütü konumundaki UEB, Arapların farklı cemaatlerinden gençler arasında hızla taraftar sayısını artırıyor ve Suriye'nin de içinde bulunacağı büyük bir Arap devleti kurulmasını hedefliyordu. Üçüncü grup ise, Sancak'taki Sünni Arapların önemli bir kısmının oluşturduğu gruptur. Bu gruptakiler, kendileriyle aynı mezhepten olan Şam'daki rejimi kendilerine yakın bulduklarından Sancak'ın Suriye'nin bir parçası olmasını ve Suriye'nin tam bağımsızlığını savunuyorlardı. Bu bölünmüş yapıları nedeniyle Sancak'taki Araplar, Türklere göre çok daha az birleşmiş durumdaydı ve Sancak siyasetinde bir bütün olarak hareket etme ihtimalleri çok daha düşüktü.⁶

Seçimlere gidilen süreçte Sancak'ta farklı cemaatlerden otonomiye savunan ve mevcut durumun devam etmesinden çıkarı olan kişiler, Sancak'taki Fransız yetkililerin teşvikiyle bir araya gelerek teşkilatlanmaya çalıştılar.⁷ Türk ve Arap ulusçuluğunun Sancak'ta hızla yükseldiği süreçte, mevcut durumun devamını savunan ve her iki ulusçuluğu da

---

mektupta, İskenderun Sancağı'nda Türkçe konuşanların (bazı Kürtler ve Çerkezler dahil) yaklaşık 90 bin, Arapça konuşanların (Sünni Arap, Alevi Arap, Hıristiyan Arap ve bazı Kürtler) yaklaşık 99 bin ve Ermenice konuşanların da yaklaşık 30 bin olduğunu bildirmiştir. Bkz. Shields, a.g.e., s.73.

⁶ Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.504-505; Altuğ, a.g.t., s.153-154.

⁷ Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.510.

çıkarlarına tehdit olarak gören bu kişiler, farklı cemaatlerin önde gelen kişilerden oluşuyordu. 31 Aralık 1937'de Antakya'da yapılan ve yaklaşık 500 kişinin katıldığı toplantıda "İttihad-ı Anasır Cemiyeti" adı verilen bir cemiyetin programı açıklandı. Açıklanan programa göre cemiyetin amacı "Sancaklılık fikrini ve birliğini korumak" idi. İttihad-ı Anasır, UEB'nin aksine MC'nin Sancak'ta "ayrı bir varlık" kurularak otonominin devam ettirilmesi kararını desteklemiştir. Cemiyetin açıklanan programının birinci maddesinde, "Cemiyet, Suriye mefhumu içinde bütün Sancak halkının birleşmesini temine çalışır" denmekte ve daha sonra bu cemiyetin bir siyasi partiye dönüşeceği bildirilmekteydi. Cemiyet, 16 Ocak 1938'de "Cemiyet-i İttihad-ı Vatani" adı altında resmi izin alarak siyasi partiye dönüşmüş oldu. Ocak 1938 sonunda cemiyet "İttihad-ı Vatani" olarak nahiyelerde örgütlenmeye başladı. Cemiyetin merkezi Antakya'daydı. Sancak'ın çeşitli bölgelerinde cemiyetin şubeleri açıldı. Cemiyet, ırk, din, dil ayırımı gözetmeden tüm unsurların desteğini sağlama iddiasıyla ortaya çıkmıştı. Fransız yöneticilerin desteğiyle faaliyet gösteren cemiyet, üye bulmakta zorlandığı için hükümet desteğiyle propaganda yapmak zorunda kaldı. Cemiyet köylerde kendisini 'Hükümet Partisi' diye tanıtip destek toplamaya çalıştı. İttihad-ı Vatani'ye en sert muhalefeti UEB gerçekleştirdi. Çünkü her iki grup da özellikle Arap Alevi köylülerin ve Amik'te kötü muamele edilen Sünni Arapların desteğini kazanmaya çalışıyordu. Sancak'ta yayınlanan *al-Liwa* gazetesinin sahibi Edward Noun da bu cemiyetin üyesiydi. Bu nedenle *al-Liwa*'da sürekli olarak cemiyeti destekleyen yazılar çıkmaya başladı. UEB'nin yayın organı niteliğindeki *al-Uruba* gazetesi de İttihad-ı Vatani aleyhinde yayın yapmaya başladı ve cemiyete "İhtilafı Anasır, İhtilafı Vatani" adını taktı. İki gazete birbirleri aleyhinde çok sayıda yazı yayınladı. Ancak iki gurup arasındaki çekişme, gazetelerde birbirleri aleyhinde yazdıkları yazılarla sınırlı kalmadı. UEB taraftarları ile İttihad-ı Vatani taraftarları arasında sık sık olaylar yaşandı. Olaylar, 5 Şubat 1938'de bir gurup UEB taraftarının, İttihad-ı Vatani lideri Albert Beyluni'nin evine saldırmasına kadar vardı. Çıkan olaylar üzerine, Fransız yetkililer 8 Şubat'ta *al-Uruba*'yı kapatıp, gazetenin müdür ve editörünü tutukladılar.⁸ UEB lideri Zeki Arsuzi'ye göre İttihad-ı Vatani'yi kuranların temel kaygısı kendi şahsi çıkarlarını korumaktır.

---

⁸ İttihad-ı Anasır-İttihad-ı Vatani konusunda daha fazla bilgi için bkz. Tekin, "İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri -6", s.8-9; Altuğ, a.g.t., s.198-199; Ada, a.g.e., s.154; Shields, a.g.e., s.165-166.

“Bu partiyi kurmak isteyenler hiçbir vakit memleketin siyasi ve iktisadi mukadderat ile alakadar olmuş kimseler değildir.”⁹

İttihad-ı Vatani, Türkiye taraftarlarının da yoğun eleştirisine maruz kalmış ve bu cemiyeti kuranların esas amacının halka hizmet etmek değil, kendi çıkarlarını korumak olduğu ileri sürülmüştür.¹⁰ Neticede, seçime gidilen süreçte İttihad-ı Vatani, Sancak'taki çatışma ortamının daha da artmasına neden olmuş, başlangıçta ortaya koyduğu farklı unsurları bir araya getirme hedefinden oldukça uzak kalmıştır. Türk ve Arap ulusçuluklarının hızla yükseldiği bir ortamda, ılımlı bir politika izleyip mevcut durumun devamını sağlamaya çalışan İttihad-ı Vatani, halktan pek destek bulamamış, partiye taraf olan Sancak'ın önde gelen kişileri de kendi çıkarlarını korumak için farklı alternatif arayışına girmişlerdir. Bunlardan, büyük toprak sahibi Türkler, aşağıda ayrıntılı biçimde açıklandığı gibi, Türk Hükümeti ile anlaşıp Sancak'ta Türkiye propagandası yapmaya başladılar.¹¹ Kuruluşunda ortaya konulan hedefleri gerçekleştiremeyen İttihad-ı Vatani, Fransız yetkililerin de gözünden düştü ve en sonunda, kanunlara uygun biçimde örgütlenmediği gerekçe gösterilerek, UEB ile birlikte 22 Haziran 1938'de Sancak yönetimi tarafından kapatılmıştır.¹²

İttihad-ı Vatani'nin Sancak'ta oluşan ortamda başarılı olamayacağını anlayan Sancak'taki büyük toprak sahibi Türkler için Türkiye ile ilişkileri geliştirmek dışında pek bir alternatif yoktu. Seçimlerin yaklaştığı dönemde Sancak'taki büyük toprak sahibi ailelerin desteğinin sağlanması Türkiye açısından da oldukça önemli hale geldi ve bu ortamda iki taraf arasında ilişkiler hızla gelişti. Bu aileler, daha önce de değinildiği gibi, Osmanlı Dönemi'nden beri 'elit' konumda bulunmaktaydılar. Bu grup içerisinde özellikle üç kişi ön plana çıkmıştır. Suphi Bereket, özellikle 1920'lerde Suriye siyasetinde belirleyici olan kişilerden biri olmuştur, Suriye Devlet Başkanlığı ve Meclis Başkanlığı görevlerini üstlenmiş, 1930'larda Ulusal Blok'un etkinliğinin artmasıyla Suriye siyasetinde etkisi azalmıştır. Diğer iki kişi, Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri'dir. Bunların her ikisi de Suriye Meclisi'ne seçilmiş ve Suriye'de bakanlık görevleri üstlenmişlerdi. Kasım 1936 seçimlerinde hem Adalı hem de Kuseyri yeniden Suriye Meclisi'ne seçilmişlerdi. Ancak seçimler sonrasında meydana gelen olaylar bu elitleri Türkiye'ye yaklaştırmıştır.

⁹ “Arsuzi ile mülakat”, *Yenigün*, 5 Ocak 1938, s.1.

¹⁰ Salahattin Kutlu, “İşin aslı”, *Yenigün*, 14 İkincikanun 1938, s.1.

¹¹ B.C.A.(030.10.223.508.13).

¹² “Usbeci ve İttihadçı teşkilatı”, *Yenigün*, 31 Temmuz 1937, s.1.

21 Aralık 1936'da toplanan Suriye Meclisi'nin açılış oturumunda en yaşlı üye sıfatıyla başkanlık yapan Mehmet Adalı kısa bir süre sonra Türkiye'nin güçlenen pozisyonunu fark ederek Ankara ile ilişkilerini iyileştirme çabalarına girişti. Bu çerçevede Mart 1938 sonlarında Türkiye'ye giderek orada Hükümet yetkilileri ile görüşmelerde bulundu.¹³ Daha önce, Suphi Bereket de, 26 Ocak 1938'de Türkiye'ye gidip¹⁴ çeşitli görüşmelerde bulundu. Türkiye'den dönüşünde gazetelere verdiği demeçte, Türkiye'nin ilerlemesinden ve kendisine gösterilen ilgiden övgüyle söz eden Bereket, Sancak davasıyla ilgili olarak da “Hatay davası bitmiştir. *Burası Türk ekseriyetinin bulunduğu bir Türk memleketidir. Buranın Arabıda Türktür, Türküde*” şeklinde demeç verdi. Daha sonra Bereket, Hatay Halk Partisi'ni ziyaret edip orada görüşmelerde bulundu.¹⁵ Sonraki gün, Parti Başkanı Abdülgani Türkmen, Suphi Bereket'in şerefine bir ziyafet düzenledi.¹⁶ Türkiye'nin Sancak'ta artan nüfuzunu fark eden bu elitler, Manda Dönemi'nin ilk döneminde yaptıkları gibi kazanan tarafı destekleyerek kendilerini siyasal alanda yeniden konumlandırma yoluna gittiler. Sancak'taki seçmen yazılımlarında Suphi Bereket, Mehmet Adalı ve Mustafa Kuseyri Halkevi Başkanı Abdülgani Türkmen ile birlikte köyleri dolaşıp Türkiye lehine propaganda yaptılar ve Türk olmayan grupları seçmen yazılımı sırasında ‘Türk Cemaati’ne yazılmaya ikna etmeye çalıştılar.¹⁷

Antakyalı büyük toprak sahibi elitlerin seçimlerin yaklaştığı dönemde Türkiye lehine bir tavır içine girmeleri kendilerine oluşan yeni düzende de etkin bir siyasal pozisyon sahibi olmanın yolunu açmıştır. Ankara'ya giderek Türkiye ile uzlaşma yoluna giden Mehmet Adalı ve Suphi Bereket, Hatay Millet Meclisi'ne (HMM) Antakya Kazası'ndan Türk Cemaati temsilcileri olarak girmeyi başardılar.¹⁸ İlginç bir tesadüftür ki, 21 Aralık 1936'da toplanan Suriye Meclisi'nde açılış oturumunun başkanlığını en yaşlı üye sıfatıyla yapmış olan Mehmet Adalı, HMM'nin 2 Eylül 1938'deki ilk toplantısında da açılış oturumunun başkanlığını yine en yaşlı üye sıfatıyla yapan kişi olmuştur. Adalı'nın iki farklı mecliste iki yıldan kısa bir süre

¹³ “Adalı Ankaraya gitti”, *Yenigün*, 31 Mart 1938, s.2

¹⁴ “Suphi Bereket Dün Ankaraya Gitti”, *Yenigün*, 27 İkincikanun 1938, s.2.

¹⁵ “Bay Suphi Bereket Türkiyeden şehrimize döndü”, *Yenigün*, 19 Şubat 1938, s.2; “Bay Suphi Bereket Türkiyeden hayranlıkla bahsediyor”, *Yenigün*, 20 Şubat 1938, s.1. (İtalikler eklenmiştir) (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynı biçimde yer almıştır).

¹⁶ “Genel Başkan Bay Suphi Bereket şerefine ziyafet verdi”, *Yenigün*, 22 Şubat 1938, s.1.,

¹⁷ B.C.A.(030.10.223.508.13). Bu konuda ayrıca bkz. “Hatayda muhalefet yok”, *Yenigün*, 1 Mayıs 1938, s.1; “Adalı Mehmet Kırıkhan Halkevinde”, *Kurun*, 13 Mayıs 1938, s.6.

¹⁸ “Türk cemaati mebus namzetleri”, *Yenigün*, 19 Ağustos 1938, s.1; “İskenderon Sancağı Seçim Komisyonu: 23 sayılı Karar”, *Hatay*, 23 Ağustos 1938, s.1.

içinde başkanlık yapması elitlerin kendilerini değişen koşullara göre konumlandırmada becerilerini sergilemesi açısından ilginç bir örnek olmuştur.

B. Seçmen Yazılımı Hazırlıkları ve Türkiye'nin İtirazları

Sancak Statü ve Anayasası'nın kabul edilmesinin ardından Sancak'ta seçim işlemlerini gerçekleştirmek için MC'nin 4 Ekim 1937'de atadığı Seçim Komisyonu, kısa bir süre içinde görevine başladı.¹⁹ Ekim ayı ortalarında İskenderun Sancağı'na ulaşan Komisyon, burada bir ay kadar kaldıktan sonra Cenevre'ye döndü. Cenevre'de de çalışmalarını sürdüren Komisyon, 10 Aralık 1937'de MC Konsey Başkanlığı'na Sancak'ta yapılacak seçimlerde uygulanacak esaslara dair raporunu sundu.²⁰ Bu rapora göre Sancak'ta seçim işlemleri 15 Ocak 1938'de seçmen yazılımları ile başlayacak, ardından 28-31 Mart 1938'de birinci derece seçimleri tamamlandıktan sonra, seçimin son aşaması olan ikinci derece seçimleri 12-15 Nisan 1938'de gerçekleştirilecekti. Seçim Komisyonu'nun seçime dair önerileri belli olmaz Türkiye usul ve işleyişe dair itirazları olduğunu MC'ye bildirdi.²¹ Türk Hükümeti 15 Aralık ve 24 Aralık 1937'de MC'ye gönderdiği protestolarda seçim düzenlemesinin kendisine danışılmadan hazırlandığını bildirmiş ve tüm bu hususların MC Konseyi tarafından görüşülmesini talep etmiştir.²²

Hazırlanan seçim düzenlemesine Türkiye'nin en büyük itirazı, seçmen yazılımında izlenecek usule ilişkindi. Hazırlanan düzenlemede, görevlendirilecek Seçim Komisyonu'nun seçmenleri ait oldukları cemaatlere göre seçmen olarak kaydetmesi öngörülüyordu. Türkiye bu düzenlemeye itiraz ederek, seçmenlerin beyanlarına göre kendi isteyecekleri cemaate yazılımlarına izin verilmesini talep etti.²³ Türkiye'nin bu itirazının esas nedeninin, öngörülen düzenlemede, Türk olmayanların Türk Cemaati'ne yazılımlarının engellenmesi olduğu

¹⁹ Khadduri, a.g.e., s.420.

²⁰ İngiliz Thomas Reid'in başkanlığını yaptığı komisyonun diğer üyeleri Belçikalı Jacques Lagrange, Hollandalı G. J. Van Der Mandere, Norveçli Herman Reimers ve İsviçreli Roger Secretan'dı. Güçlü, a.g.e., s.203; Shields, a.g.e., s.139.

²¹ Shields, a.g.e., s.157-158; Ada, a.g.e., s.147; Güçlü, a.g.e., s.203; "Milletler Cemiyetine Protesto Gönderdik", *Kurun*, 16 Birincikanun 1937, s.1,4; "Hükümetin protestosu: Hatay intihabı için yapılan talimatnameyi reddettik", *Cumhuriyet*, 16 Birincikanun 1937, s.1,7; Asım Us, "Milletler Cemiyetine verdiğimiz nota", *Kurun*, 17 Birincikanun 1937, s.1,6; Yunus Nadi, "Hatay işleri için Milletler Cemiyeti nezdinde teşebbüsümüz", *Cumhuriyet*, 16 Birincikanun 1937, s.1,7; "Hatayda intihab", *Son Posta*, 28 Birincikanun, 1937, s.1,3.

²² Khadduri, a.g.e., s.420-421.

²³ Güçlü, a.g.e., s.205.

söylenbilir. Yani, öngörülen düzenlemede sadece Türkler Türk Cemaati'ne yazılabileceğinden, seçim sonuçları Türkiye'nin aleyhine olacaktı. Halbuki, Türk Hükümeti'nin amacı, Arap Alevilerin önemli bir kısmını ve diğer cemaatlerden mümkün olduğu kadar çok kişiyi Türk Cemaatine yazılmaya ikna edip, seçimlerde çoğunluğu sağlamaktı. Her ne kadar Sancak Statü ve Anayasası'nda her cemaatin kurulacak mecliste alacağı asgari vekillik sayısı belirtilmişse de, hangi cemaatin kaç vekillığe sahip olacağı seçmen yazılımları sonucunda belli olacaktı. Bu nedenle seçmen yazılımlarında uygulanacak yöntem, Türkiye'nin Sancak'ta hedeflediği çoğunluğu sağlayabilmesinde son derece kritik bir öneme sahipti.

Türkiye'nin seçim düzenlemesine itirazı ilk duyulduğunda, bu durum Paris ve Cenevre'de pek hoş karşılanmadı. Türkiye'nin itirazlarına karşı Fransız basınında yer alan yazılarda, seçim düzenlemesinin, Türkiye'nin iddia ettiğinin aksine, kendisine danışılarak hazırlandığı yönünde yazılar yer aldı.²⁴ Türkiye'nin seçim düzenlemesine dair itirazları MC Konseyi'nin 28 ve 31 Ocak 1938'deki toplantılarında görüşüldü. Türkiye, bir komite kurularak seçim düzenlemesinde değişiklik yapılmasını, oluşturulacak komitede yer almayı ve komitenin oybirliği ile karar almasını talep etti. Avrupa'da yaklaşan savaş tehlikesi nedeniyle, Fransa ve İngiltere, Türkiye'yi kendilerinden uzaklaştıracak herhangi bir adım atmamak istemiyorlardı. Bu nedenle Türkiye'nin bir komite kurularak seçim düzenlemesinde değişiklik yapılması talebini desteklediler. MC Konseyi de bu gelişme üzerine 31 Ocak 1938'de, Türkiye, Fransa, İsveç, İngiltere ve Belçika temsilcilerinin bulunacağı geçici bir komite kurularak Türkiye'nin seçimlerle ilgili düzenlemelere itirazlarının görüşülmesine karar verdi.²⁵ Seçim düzenlemesini hazırlayan Seçim Komisyonu, Türkiye'nin istediği değişikliklere karşı çıktı. Bu nedenle, oluşturulan Geçici Komite'nin çalışmalarına katılmayı reddetti. MC yetkililerine göre, Türkiye'nin seçim düzenlemesinde değişiklik talep etmesinin nedeni, Sancak'ta suni bir çoğunluk yaratmaktır. Bu çoğunluğun yaratılmasının ardından

---

²⁴ B.C.A.(030.10.223.502.5).

²⁵ Shields, a.g.e., s.164; Güçlü, a.g.e., s.204-205; Ada, a.g.e., s.149-156; Soyak, a.g.e., 608-609. Kurulan Geçici Komite İngiltere'den George Rendel, Belçika'dan Maurice Bourquin, İsveç'ten Karl Ivan, Fransa'dan François de Tesson ve Türkiye'den Numan Menemencioğlu'nun katılımıyla oluşmuştur. Bkz. Güçlü, a.g.e., s.204-205; Soyak, a.g.e., 610.

Türkiye plebisit için bastırıp, neticede Sancak'ın kolayca Türkiye ile birleşmesini sağlayabilecekti.²⁶

Geçici Komite, Mart ayı içerisinde Türkiye'nin itirazlarını görüştü. Komite kararları oybirliği ile alındığından, Türkiye'nin istemediği herhangi bir düzenlemenin kabul edilmesi mümkün değildi. Neticede, Komite 19 Mart'ta Türkiye'nin talepleri doğrultusunda değişikliklerin yapılmasına karar verdi.²⁷ Buna göre, seçmen yazılımı sırasında başvuruda bulunan kişinin vermesi istenen bilgiler azaltıldı ve seçmenlerin sadece beyanları ile, başka bir delil gerektirmeden, istedikleri cemaate kayıt olabilmelerine imkan tanındı. Bunun dışında, seçmen olabilmek için Sancak'taki zorunlu ikamet tarihi 31 Aralık 1937'den, 31 Mart 1938'e ertelendi. Bu erteleme, Sancak'ta doğup da henüz Sancak'ta bulunmayanların Sancak'a gelip oy kullanabilmeleri için yeni bir imkan yaratmış oldu.²⁸ Araplar, kategorilerde Alevi, Sunni ve Hıristiyan Arapların ayrı kategorilere konulmasına itiraz ederek Alevi ve Rum-Ortodoks kategorilerinin kaldırılmasını talep etti. Ancak değişiklikler yapılırken, Arapların seçmen kategorilerine yönelik itirazları Geçici Komite tarafından kabul edilmedi.²⁹ Bunun yanı sıra, Seçim Komisyonu'na Sancak'taki seçim işlemlerinde yardımcı olmak ve kurulacak seçim bürolarında başkanlık yapmak üzere 8 farklı ülkeden 17 gözlemcinin daha görevlendirilmesine karar verildi ve bu kişiler kimler olacağı belirlendi.³⁰ Ayrıca, Geçici Komite, seçmen yazılım işlemlerinin tamamlanmasının ardından, Sancak'ta birinci derece seçimlerin 15 Temmuz'da yapılmasını kararlaştırdı.³¹

George Rendel, Geçici Komite'de görevlendirilmeden önce 30 Ocak'ta İngiliz Dışişlerine yazdığı raporda, Türklerin Sancak'ta % 40'tan fazla olmadıklarını ancak seçimlerde çoğunluğu sağlamak istediklerini belirtip, oluşturulacak Geçici Komitenin görevinin Sancak seçimlerinde Türk çoğunluğu sağlayacak önlemler almak olduğunu bildirdi. 18 Mart'ta yazdığı raporda ise Rendel, yapılacak değişikliklerle Sancak'ta Alevi ve Araplara

²⁶ Shields, a.g.e., s.159-163

²⁷ "Hatayda seçim Haziran sonunda bitmiş olacak", *Son Posta*, 21 Mart 1938, s.1, 11.

²⁸ Güçlü, a.g.e., s.211-212. Kabul edilen düzenlemenin 19. Maddesi'ne göre, seçmenler şahsen kurulacak olan Seçim Bürolarına başvurarak, kendilerinin ve babalarının adlarını, kendi doğum yerleri ve yaşlarını, 31 Mart 1938 tarihi itibarıyla ikamet ettikleri yeri ve mensup oldukları cemaati beyan ederek seçmen kayıt işlemini gerçekleştireceklerdi. Beyan edilen cemaat için herhangi bir delil gösterilmesi istenilmeyecekti. "Yeni Hatay intihabat nizamnamesinin musahhah metni-3", *Yeni Gün*, 27 Nisan 1938, s.2. Kabul edilen seçim düzenlemesinin tam metni için *Yeni Gün*'ün 23, 26, 27, 28, 29 ve 30 Nisan 1938 tarihli sayılarına bakınız.

²⁹ Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.507.

³⁰ Soyak, a.g.e., 609-610; Shields, a.g.e., s.177.

³¹ "Hatayda seçim 15 Temmuzda yapılacak", *Son Posta*, 20 Mart 1938, s.3.

Türk yazılımları için her türlü baskı ve zorlamanın önünün açılmış olduğunu bildirdi. Ayrıca, Rendel'e göre, her cemaat için ayrı renkte seçmen kartı verilmesi, kimin hangi cemaate yazıldığıнын belirlenmesini kolaylaştırarak seçmenlere yönelik şiddetin artmasına neden olacaktı. Bu nedenle, Rendel çok az sayıda kişinin Alevi ve Arap Cemaatlerine yazılacağını öne sürdü.³²

II. MİLLETLER CEMİYETİ SEÇİM KOMİSYONU İDARESİNDE SEÇMEN YAZILIMLARI

A. Seçmen Yazılımının Başlaması

Sancak Statü ve Anayasası'nda Sancak'ta yapılacak seçimlere dair ayrıntılı hükümler yer almaktadır. Statü'nün 8.-12. maddelerinde Sancak Yurttaşlığı ile ilgili hükümler düzenlenmiştir. Buna göre, Sancak'ta belirli bir tarih itibariyle ikamet eden ve Sancak'ta doğup başka yerlere göç etmiş kişilere Sancak Yurttaşlığı hakkı tanınıyordu. Sancak Anayasası'nda, 40 üyeli Meclis için iki dereceli seçimlerin 4 yılda bir yapılacağı belirtilmiştir. Anayasada düzenlenecek seçimlerde sadece 20 yaşından büyük erkeklere oy kullanma hakkı tanınmış, kadınlara bu hak verilmemiştir. Seçim düzenlemesinde yapılan değişikliklerle, yukarıda belirtildiği gibi, seçmen olabilmek için Statü'de belirtilen şartlara sahip olma ve 31 Mart 1938 tarihi itibariyle Sancak'ta ikamet ediyor olma şartı getirilmişti. Birinci ve ikinci derece seçimlerde aday olabilmek için 25 yaşını doldurmuş olma ve okur-yazar olma şartı getirilmişti. Sancak Anayasası'nın 5. Maddesine göre 40 üyeden oluşacak meclis için yapılacak seçimin ilk aşamasında, 9. Maddede belirtildiği gibi, seçmenler kendilerini, MC Seçim Komisyonu'nun gözetiminde, 'Türk Cemaati', 'Alevi Cemaati', 'Arap Cemaati', 'Ermeni Cemaati', 'Rum-Ortodoks Cemaati', 'Kürt Cemaati' veya 'Diğer Cemaatler'den birisine kaydettireceklerdi. Anayasa'nın 10. maddesine göre seçmen yazılım işlem sonuçları ne olursa olsun oluşturulacak mecliste her cemaatin sahip olacağı asgari vekil sayıları da belirlenmiştir. Buna göre seçim sonucu oluşacak mecliste Türk Cemaati'nden en az 8, Alevi Cemaati'nden en az 6, Arap Cemaati'nden en az 2, Ermeni Cemaati'nden en az 2 ve Rum-Ortodoks Cemaati'nden ise en az 1 vekil bulunacaktır.³³ Seçmen yazılımı için belirlenen bu

³² Aktaran, Shields, a.g.e., s.164-165, 278'de sonnot 45, s.279'da sonnot 61.

³³ Soysal, a.g.e., s.569; *Milletler Cemiyeti Sancak Metinleri*, s.48-49. Bu kategoriler belirlenirken, Fransa'nın Sancak'ta belirlediği kategoriler esas alınmış, Arap Aleviler bu yaklaşım çerçevesinde Alevi olarak adlandırılan kategoriye dahil edilmişlerdir.

cemaatlerin oluşturulmasında kullanılan kriter ne tam olarak dilsel ne de tam olarak dinseldir. Alevi ve Rum-Ortodoks cemaatleri belirlenirken dinsel özellikler dikkate alınırken, diğer cemaatler için çoğunlukla dilsel özelliklerin dikkate alındığı görülmektedir. Halbuki tamamıyla dilsel ayırım yapılacak olsaydı, Alevi ve Rum-Ortodoks'ların da Arap Cemaati'ne kaydedilmeleri gerekecekti.

Sancak seçimlerinde uygulanacak yöntemle göre, en çok seçmen yazılan cemaate en fazla milletvekili verilecekti. Bu durum, gruplar arası gerginliği daha da arttıran bir unsur oluşturdu. Ortaya çıkan bu rekabet ortamında, seçmen yazılımı süreci Sancak'ta gerginliğin had safhaya ulaştığı, gruplar arası çatışmaların en yoğun olduğu dönem olmuştur. Durumun kötüye gitmesi üzerine, Delege Garreau Sancak dışından ilave kuvvet olarak bin Faslı asker getirtmek zorunda kaldı.³⁴

Seçim düzenlemesinde Türkiye'nin istediği değişikliğin yapılmasının ardından, daha önceden MC Konseyi tarafından atanmış olan Seçim Komisyonu, Nisan 1938'de "Milletler Cemiyeti İskenderun Sancağı'nda İlk Seçimleri Düzenleme ve Denetleme Komisyonu" adıyla tekrar Sancak'a döndü.³⁵ 15 Temmuz'da yapılması kararlaştırılan birinci derece seçimlerinden önce seçmen kayıt işlemlerinin yapılması gerekiyordu. 3 Mayıs'ta Seçim Komisyonu bir bildiri yayımlayarak kurulacak seçmen kayıt bürolarının listesini ve bu listelere kayıt yaptıracak mahalle ve köylerin isimlerini ilan etti³⁶ ve aynı gün listelerin hazırlanması ve seçmen yazılımı işlemlerini başlattı.³⁷

Sancak'ta açılan seçmen kayıt bürolarına, Seçim Komisyonu üyeleri başkanlık ediyordu. Başkan dışında, bürolarda her cemaatten birer temsilci bulunuyordu. Anayasada belirtilen 7 cemaatin her biri için ayrı renklerde seçmen kartları hazırlandı. Kayıt yaptıran her seçmene bir seçmen kartı verildi. Kişinin beyanına göre hangi renkte seçmen kartı verileceği

---

³⁴ Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.509-510.

³⁵ Ancak ilk kurulan Seçim Komisyonu'nun başkanı İngiliz Reid, Türk ve Fransız temsilcilerin bulunduğu Geçici Komite'nin seçim düzenlemesinde değişiklik yapmasının Seçim Komisyonu'nun tarafsızlığına gölge düşüreceği gerekçesiyle görevinden istifa etti. Onun yerine Norveçli Reimers Komisyon Başkanı olarak atanırken, istifa eden Reid'in yerine de, yine İngiltere'den A. P. Nicol komisyonun yeni üyesi olarak atandı. Shields, a.g.e., s.175.

³⁶ "Milletler Cemiyeti Komisyonunun İskenderun Sancağının ilk intihabatına ait tebliği", *Yenigün*, 3 Mayıs 1938, s.2-3.

³⁷ "Dün İskenderunda müntehiplerin tesciline başlandı", *Yenigün*, 4 Mayıs 1938, s.1.

belirlenmiş oluyordu.³⁸ Seçmen, ait olduğu cemaatle ilgili beyanda bulunurken herhangi bir kanıt göstermek zorunda değildi.³⁹ Kayıt büro başkanı, yerel yöneticiye bir gün önceden şehrin hangi kısmını veya köyleri kayıt için büroya çağırması gerektiğini bildiriyordu. Seçmen yazılımına gelen kişilerin yanlarında kimlik belgelerini getirmeleri gerekiyordu. Seçmen yazılımı sırasında köylülere köy yöneticileri ve yaşlıları eşlik ediyor ve bunlar kaydı yapılacak her seçmenin kimliğini teyit ediyorlardı. Bu şekilde kaydı yapılan seçmenler, düzenlenecek seçimlerde oy kullanma hakkı kazanıyorlardı.⁴⁰ Seçmen kartlarında, seçmenin adı, baba adı, ikamet adresi ve cemaat kısımları ve Seçim Komisyonu'nun mührü vardı. Seçmen kartlarında Fransızca, Türkçe ve Arapça birlikte kullanılmıştır.

B. Türkiye'nin 'Seçmen' Faaliyetleri

Sancak seçimlerini kazanabilmek için tüm imkanlarını seferber eden Türk Hükümeti, seçim düzenlemesinde oy kullanma hakkı verilen ve Türkiye'de yaşayan binlerce kişiyi seçmen yazılımı öncesi Sancak'a gönderdi. Seçim için Sancak'a gönderilen ilk kabile 10 Aralık 1937'de trenle İskenderun'a gitti. Seçim için Sancak'a gidenlerden, akrabası olan akrabalarının yanında, olmayanlar da otel, han, kiralık evler gibi yerlerde kalmaya başladılar.⁴¹ Bu tarihten sonra seçimlere katılmak amacıyla Türkiye'den kabileler halinde insanlar Sancak'a gitmeye devam etti ve bunlar coşkuyla karşılandı.⁴² Sancak'a gönderilenler arasında, Sancak nüfusuna kayıtlıymış gibi gösterilen iki maliye müfettişi ve Arap Aleviler üzerinde etkin olabilecek Servet Hoca da vardı.⁴³ Türk Hükümeti, Sancak'a seçim için giden kamu görevlilerinin 2 yıla kadar izinli sayılmaları, orada buldukları süre içinde maaşlarını almaları yönünde kararname çıkardı.⁴⁴ Ayrıca, seçimin önemini anlatmak için Sancak'a gönderilen ve Sancak doğumlu olup Türkiye'de öğrenim gören öğrencilerin, mağdur

³⁸ Çelenk, a.g.e., s.93.

³⁹ Güçlü, a.g.e., s.212.

⁴⁰ Shields, a.g.e., s.177-178.

⁴¹ Tekin, Hatay, s.325. Bu konuda ayrıca bkz. Melek, a.g.e., s.38.

⁴² Bu kabilelerle ilgili haberler Sancak ve Türkiye basınında zaman zaman yer almıştır. Bkz. "Kaç kişi olacağız?", *Yenigün*, 21 Birincikanun 1937, s.2; "Beşinci kabile evvelki akşam geldi", *Yenigün*, 23 Birincikanun 1937, s.2; "Yurddaşlar geliyorlar!", *Yenigün*, 28 Birincikanun 1937, s.2; "Yurda dönen 8inci kabile", *Yenigün*, 30 Birincikanun 1937, s.2; "13üncü kabile", *Yenigün*, 11 İkincikanun 1938, s.2; "Hataydaki Arablar Üçe Ayrıldılar", *Son Posta*, 24 İkincikanun 1938, s.1, 2; "Hataya Dönen yurddaşlar", *Atayolu*, 11 Mayıs 1938, s.3.

⁴³ Arı İnan'ın Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.102.

⁴⁴ B.C.A.(030.18.1.2.82.14.10); B.C.A.(030.18.1.2.82.18.16); B.C.A.(030.18.1.2.82.26.13) (Bkz. EK 18).

olmalarını önlemek için sınavlarının döndükleri zaman yapılması yönünde de kararname çıkarıldı.⁴⁵ Kararnameler dışında, Sancak'a seçim için gideceklerin uyacakları kurallar hakkında bir de talimatname çıkarıldı. Bu talimatnameye göre, Sancak'a giden memurlar 2 yıl orada kalacak, Başkonsolos'un izni olmadan Türkiye'ye dönemeyecek, Türkiye'deki görevlerine ilişkin maaşlarını almaya devam edecekler ve memuriyet terfileri Sancak'ta geçen süre içerisinde düzenli olarak devam edecekti. Talimatnamede, ayrıca Sancak'a gidenlerin ailelerini de yanlarında götürmeleri istenmiş, Hatay Halk Partisi'nin birer üyesi olarak çalışacakları belirtilmiş, özellikle Arap Aleviler arasında Eti Türkü tezini yaymaları istenmiştir.⁴⁶ Çalışma kapsamında görüşülen kişilerin seçim için Sancak'a gidenler ve bunların yaptıkları propaganda hakkında aktardıkları, çok sayıda kişinin Türkiye'den Sancak'a gittiğini ve gidenlerin Türk Hükümeti'nin hazırladığı talimatname çerçevesinde hareket ettiklerini teyit etmektedir.

Türkiye geleceği zaman, annemin ailesi Adana'ya yerleşmişlerdi. Annemin üvey bir abisi vardı. Annemin annesi vefat etmişti, bu yüzden annemi evlendirdiler. Yokluktan annemin üvey annesi Adana'ya giderdi, sonra oraya göç ettiler. Türkiye geleceği zaman nüfus cüzdanına bakarlardı orada, böylece Hatay'dan gelenleri tespit ederlerdi ve bunlara Hatay'daki akrabalarının yanına gitmek ister misin, orada kimsen var mı diye sorarlardı. Bunları gönderip bizi Türkiye'nin gelmesi için özendirmeye, teşvik etmeye çalıştılar. Dayım şu kapıyı tamamen kaplayacak irilikteydi. Neyse, dayım geldi 5-6 ay bizde kaldı, bizde yattı kalktı bu süre boyunca. Bize işte bizde şunlar var, Türkiye şöyledir derdi. İplik eğirirken bize her iplik demetinin sarılı olduğu tahtaları sayar, 'bak yeğenim bunların her birini 1 kuruşa eğireceksiniz' derdi, biz de 'keşke şimdi gelse' (Türkiye için) derdik. O zamanlar biz 30 iplik demeti 1 'barğuna' (1 kuruştan da az bir para) eğiriyorduk. Oradan bir akraba, şuradan bir akraba tüm çevrede vardı. İnsanları Türkiye'nin gelmesine teşvik etmek için, 'Evet Türkiye'nin gelmesini istiyoruz dedirtmek için' Adana'dan Hatay'a bu şekilde epeyce insan getirdiler. [...] Bu kişiler burada 3-4 ay kaldılar.⁴⁷

Adana'da bir halamız vardı, orada 4-5 babayiğit oğlu vardı. Türkiye bunları buraya bizim yanımıza gönderdi. Başkalarının da akrabaları Türkiye tarafından buraya gönderildi, burada 40 gün kaldılar, bunlar seçim için geldiler. [...] Bizde 30 günden fazla kaldılar bu gelenler. Yiyip, içip burada kaldılar, Türkiye lehine oy kullandılar, [...] böylece Türkiye galip geldi.⁴⁸

⁴⁵ B.C.A.(030.18.1.2.83.40.6)

⁴⁶ Sarıay, "Atatürk'ün Hatay Politikası -I (1936-1938)", s.31; Ada, a.g.e., s.153.

⁴⁷ Z. B. ile yapılan görüşme, 25 Temmuz 2011, Gümüşgöze Beldesi, Antakya.

⁴⁸ N. M. ile yapılan görüşme, 26 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya.

Bizim akrabalarımız gelmedi ama o dönemde Adana'dan gelen çok kişi oldu. Ben çok iyi biliyorum, gelen çok insan oldu, o zamanlar 10 yaşlarındaydım. Bize gelip 'Türkiye şöyledir, çok iyidir, ondan iyisi yoktur' gibi şeyler anlatırlardı. Teşvik etme amaçları vardı.⁴⁹

Adana'dan gelenler oldu. Bunlar daha önceden Antakya'da yaşayıp da Adana'ya göç etmiş olan kişilerdi, Türkiye bunları buraya gönderdi. Bunlara dediler ki gidin kendi cemaatinizi Türkiye'nin gelmesine onay vermeleri için ikna edin.⁵⁰

Seçim için Türkiye'den Sancak'a gidenler hakkında yerel yetkililerde ve bazı diplomatlarda tereddütler vardı. Delege Garreau'ya göre, Seçim Komisyonu Türkiye'den bu kadar çok sayıda kişinin geleceğini öngörmemişti. Garreau'ya göre, Sancak'a Türkiye'den gidenlerin büyük kısmının Sancak'la hiçbir bağlantısı yoktu ve bu kişiler Türk Hükümeti'nin sağladığı imkanlarla gidiyorlardı. Çok sayıda kişinin gitmesiyle güvenlik sorunu da ortaya çıktığını belirten Garreau'ya göre, Türkiye'den gidenler Sancak sokaklarında kafiler halinde "fethedilmiş bir ülkede olduğu gibi" dolaşıyorlardı. Türkiye'den Sancak'a 3 bin kişinin seçimler için gittiği tahmin ediliyordu. Bazı diplomatlara göre ise bu rakam çok daha yüksekti.⁵¹

Seçimlerin kazanılabilmesi amacıyla Sancak'taki Halkevleri, Türklere yönelik faaliyetlerinin yanında, Türk olmayan cemaatlara yönelik de çeşitli faaliyetlerde bulundu. Türkiye'deki liderlerin Sancak ile ilgili konuşmaları Arapçaya çevrildi, "Arap-Türk Dostluğu" başlıklı broşürün Arapça ve Türkçesi dağıtıldı. Seçimlere gidilen süreçte Halkevleri, Sancak'taki faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Seçimlerden önce ilanlar hazırlatıldı. "Sancağın Oğullarına Çağrı" başlıklı birinci ilanda, İskenderun Sancağı'ndaki mevcut kargaşa ortamından Fransız Manda Yöneticileri'nin sorumlu olduğu bildiriliyordu. Sancak'taki Hıristiyan Ortodokslara yönelik hazırlanan ikinci ilanda, Ortodoksların Türkiye'yi desteklemeyen liderleri hedef alındı ve Türklerin taleplerinin desteklenmemesi durumunda tüm Ortodoksların bundan sorumlu tutulacakları bildirildi. Üçüncü ilan, Sancak'ta Maliye Müdürlüğü görevini yürüten Hasan Cabbara'yı hedef alıyordu. Arap Alevi olan Cabbara'nın konumu Türkiye yanlılarını rahatsız ediyor ve onu kendilerine bir engel olarak görüyorlardı. Bu ilanlar, Türkiye yanlılarının Sancak'ta oluşturdukları ağ içerisinde hazırlanıp

⁴⁹ A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya.

⁵⁰ H. E. ile yapılan görüşme, 31 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya.

⁵¹ Shields, a.g.e., s.157, 183-184, 278'de sonnot 32. Bu konuda ayrıca bkz. Houry, *Syria and the French Mandate*, s.508.

dağıtılıyordu. Seçmen yazılımlarının başlamasından bir gün önce Türkçe ve Arapça hazırlanıp dağıtılan ilanlarda ise, seçmen yazılım prosedürü anlatılıp Türk Cemaatine kayıt yaptırılması çağrısı yapıldı. Bu şekilde kazanılacak bağımsızlığın herkes için zenginlik ve eşit haklar getireceği bildiriliyordu.⁵²

C. Kararlaştırılan Seçim Sonuçları Sağlanamıyor, Şiddet Tırmanıyor

Sancak'ta seçmen kayıt işlemlerine başlanmadan önce, Türkiye ile Fransa yetkilileri arasında seçim sonucu konusunda uzlaşmaya varıldığı daha önce belirtilmişti. 10 Mart 1938'de varılan uzlaşmaya göre, Fransa oluşturulacak Sancak Meclisi'ndeki 40 milletvekilliğinin 22'sinin Türk Cemaatine verilmesini kabul ediyordu.⁵³ Böylelikle, Fransa ile Türkiye, her cemaate verilecek milletvekilliği sayısını belirleyecek seçmen yazılımları başlamadan aylar öncesinde seçim sonucunu belirlemiş oluyorlardı. Türkiye açısından, düzenlenecek seçmen yazılımı ve sonrasındaki seçimlerin amacı, bu uzlaşma ile varılan milletvekilliği sayısının Türk Cemaatine verilmesinden ibaret olarak görüldü. MC Seçim Komisyonu ise, Fransa ile Türkiye arasında varılan uzlaşmadan habersiz olarak Sancak'ta seçimlerin adil ve tarafsız bir biçimde yapılmasını sağlamaya çalıştığından çok büyük sorunlarla karşı karşıya kaldı. Seçim Komisyonu'nun Sancak'taki varlığı, seçmen yazılımlarının Fransa-Türkiye uzlaşısından farklı yönde gelişmesine neden oldu. Seçmen yazılımlarını günlük olarak takip eden Türk Hükümeti, sonuçlardan Sancak'taki Fransız yetkilileri ve Seçim Komisyonunu sorumlu tuttu. Bunlar hakkında MC'ye başvurular yapıldı, Türk Basınında çok sayıda aleyhte yazılar yazılarak belli kişi ve kurumlar hedef olarak gösterildi. Tüm bunlardan sonuç alınamayınca da, sağlık durumu elverişsiz olmasına rağmen Atatürk, 20 Mayıs 1938'de önce Mersin'e sonra da Adana'ya giderek askeri birlikleri denetledi. Bu seyahatle Fransa'ya, Türkiye'nin gerekirse Sancak sorununu askeri kuvvet kullanma yoluyla çözeceği mesajı verildi ve seçmen yazılımındaki sonuçlardan duyulan büyük rahatsızlık böylece gösterildi. Fransa ise, İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde Türkiye'yi kendisinden uzaklaştırmamak için Sancak'ta yeni önlemler alma yoluna gitti.

---

⁵² Shields, a.g.e., s.91, 166-167, 178.

⁵³ Bu konuda çalışmanın Birinci Bölümüne bakınız.

Seçmen kayıt işlemlerine başlanmadan önce Sancak Delegatesi Garreau, Türkiye'nin Antakya Başkonsolosu Tevfik Karasapan ile birlikte 1 Mayıs 1938'de Ankara'ya gitti.⁵⁴ Durieux'un yerine Eylül 1937'de Sancak Delegatesi olarak atanan Garreau,⁵⁵ bu göreve ilk atandığından itibaren Türk Hükümeti ve basınının yoğun eleştirilerine maruz kaldı ve kendisiyle ilgili Paris'e şikayetlerde bulunuldu. Fakat Sancak'taki Araplar da Garreau'dan memnun değildi ve onlar da Garreau hakkında çok sayıda şikayette bulundular.⁵⁶ Ankara'da yapılan görüşmelerde Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Sancak'taki seçimlerde Türklerin, Arap Alevilerin 1/3'nün desteğini alarak çoğunluğu sağlayacaklarından oldukça emindi. Bu sonucun sağlanması için de Menemencioğlu, Garreau'dan, 10 Mart Uzlaşısı'na sadık kalarak bazı önlemler almasını istedi. Bu önlemler arasında, tüm siyasi tutuklular için af çıkarılarak seçime katılmalarının sağlanması, Türkiye karşıtı propagandanın sona erdirilmesi, Türklere muhalif olan Sancak'taki memurların uzaklaştırılması ve Türkiye'deki Kemalist rejime muhalif olan Sancak'taki Türklerin seçmen yazılımına katılmaları için ikna edilmeleri, köy korucularının silahtan arındırılması gibi önlemler vardı. Ayrıca, başarı sağlanabilmesi için Garreau ve Menemencioğlu'nun sürekli temas halinde olması ve bunun Antakya Başkonsolosu aracılığıyla yapılması kararlaştırıldı.⁵⁷ Ankara'dan döndükten sonra Garreau, 13 Mayıs'ta Türk Hükümeti'nin şikayet ettiği Antakya Kaymakamı Selahattin Bey, Sancak Genel Katibi Alaaddin Bey ve Sancak Maliye Müdürü Hasan Cabbara'ya üçer aylık izin vererek görevlerinden uzaklaştırdı, Maliye Müfettişi Fuad Bey ve Nafia Müdürü Rasim Bey'i de emekliye ayırdı. Bu önlemlere ilave olarak, 14 Mayıs'tan itibaren köy bekçilerinin silahları toplanmaya başlandı ve 16 Mayıs'tan itibaren geçerli olmak üzere genel af ilan edildi.⁵⁸

Seçmen yazılımının başlamasıyla birlikte Sancak'ta Türklerin çıkardıkları gazetelerde seçmenlere Türk Cemaatine yazılma çağrısı sürekli tekrarlanan ilanlarla yapıldı. "Hür ve şerefli yaşamak istiyorsanız Türk yazılınız",⁵⁹ "Sayın hemşeri! Ebediyen hür ve müstakil yaşamak için Türk listesine yazıl",⁶⁰ "Memlekete istiklali Genç Türkiye Cumhuriyeti

⁵⁴ "Delege Başkonsolosla birlikte Ankara yolunda", *Yenigün*, 1 Mayıs 1938, s.1.

⁵⁵ Çelenk, a.g.e., s.94.

⁵⁶ Melek, a.g.e., s.45-46; Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.509; Ada, a.g.e., s.148.

⁵⁷ Shields, a.g.e., s.176; Ada, a.g.e., s.164.

⁵⁸ Tekin, Hatay, s.342; Ada, a.g.e., s.168; "İdare memurları arasında değişiklikler", *Atayolu*, 13 Mayıs 1938, s.2; "Değişiklikler resmen tahakkuk etti", *Atayolu*, 14 Mayıs 1938, s.1.

⁵⁹ *Yenigün*, 3 Mayıs 1938, s.2 (Bkz. EK 19).

⁶⁰ *Atayolu*, 22 Mayıs 1938, s.1 (Bkz. EK 19).

kazandı. Sen de sana düşen minnet borcunu Türk yazılmakla öde!”⁶¹ gibi ilanlarla seçmenler kayıt yaptırmaya teşvik edildi, hatta bu konuda şiirler bile yayınlandı.⁶² Ayrıca, Türk listelerine yazılmanın önemi hakkında yazılar yayınlandı.⁶³ Sancak’taki Türklere yönelik yazılar dışında, bu gazetelerde, Türk listesine yazılmak isteyen Türk olmayan kişilere, özellikle Arap Alevilere baskı yapıldığına⁶⁴ ve bu kişilerin Türkiye’ye gönderdikleri şikayet yazılarına dair haberler de yayınlandı.⁶⁵

Türk Hükümeti, seçmen yazılımı sırasında yapılan işlemlerin bazılarını itiraz etti. Türkiye’nin ısrarı ile getirilen kişilerin istedikleri cemaatlere kendilerini yazdırabilmelerine dair düzenleme, her ne kadar Arap Alevilerden ve diğer cemaatlerden önemli sayıda kişinin kendilerini Türk Cemaati’ne yazdırabilmelerine imkan veriyse de, Türkiye açısından bazı sakıncalar da ortaya çıkardı. Seçmen yazılımlarının başlamasıyla, Sancak’ta yaşayan ve Türkiye’deki Kemalist rejime muhalif olan bazı Türkler, seçmen yazılımının yapıldığı bürolarda kendilerini “Sünni Müslüman” diye beyan etmeye başladılar. Sancak Anayasası’na göre belirlenen 7 cemaat arasında böyle bir cemaat olmadığı için de “Diğer Cemaatler” listesine yazılmayı talep ettiler. Seçim Komisyonunun ilk hazırladığı seçim düzenlemesine, kişilerin istedikleri cemaatlere yazılma hakkı olmadığı için itiraz eden Türk Hükümeti, bu defa Sancak’taki bazı Türklerin kendilerini Sünni Müslüman olarak beyan edip “Diğer Cemaatler” listesine yazdırmalarına karşı çıktı ve bu konuda Fransa ve MC nezdinde girişimlerde bulundu. Türkiye’ye göre, “Diğer Cemaatler” kategorisi, Çerkez, Yahudi, Katolik, Maruni gibi küçük cemaatler için oluşturulmuştu ve kendilerini Sünni Müslüman diye beyan edenlerin bu listeye yazılması Sancak Anayasası’na aykırıydı. Nisan 1938’de Antakya Başkonsolosluğu’na atanan Tefik Karasapan, yerel Fransız yetkilileri, Sancak’taki Türk çoğunluğunu önlemek için insanları “Sünni Müslüman” olarak yazılmaları konusunda teşvik etmekle suçladı. Türkiye’nin itirazı üzerine, Geçici Komite 21 Mayıs 1938’de

---

⁶¹ *Atayolu*, 22 Mayıs 1938, İlave-1 (Bkz. EK 19).

⁶² *Atayolu*, 25 Mayıs 1938, s.3.

⁶³ Bu yazıların örnekleri için bkz. “Ne mutlu Türküm Deyene”, *Atayolu*, 22 Mayıs 1938, s.1.

⁶⁴ “Bilhassa Kilikya Alevileri Türklerin gözbebeğidir”, *Yenigün*, 8 Nisan 1938, s.2; “Türk cemaatına yazılmak isteyen Eti Türklere sistematik bir tethiş hareketi başladı”, *Yenigün*, 3 Mayıs 1938, s.1; “Sistematik tedhişler devam ediyor”, *Atayolu*, 1 Haziran 1938, s.3.

⁶⁵ 19 Mayıs’ta yayınlanan bir habere göre, Sancak’taki Arap Aleviler, Atatürk’e şöyle bir telgraf göndererek yardım talebinde bulundular: “Biz Sancaktaki alevi cemaatinin ileri gelenleri, Sancak alevileri üzerinde hükümetin iştirakile tatbik edilen tazyik ve tethiş hareketlerine karşı protesto eder ve tamamen ihlal edilmiş olan intihab serbestimizin yüksek müdahalenizle teminini istirham eyeriz.” *Atayolu*, 19 Mayıs 1938, s.2. (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

Türkiye'nin bu konudaki itirazını görüştü. Alınan karara göre, o tarihe kadar “Diğer Cemaatler”e yapılan kayıtlar kabul edilecek, ancak bundan sonra yapılacak kayıtlarda kişilerin “Diğer Cemaatler”e kendilerini yazdırabilmeleri için cemaatlerini bildirmeleri zorunlu olacaktı. 16 Mayıs itibarıyla “Diğer Cemaatler”e sadece 291 seçmen kayıt edilmişti. Ancak bu olay, Türkiye'nin seçmenlerin kendilerini istedikleri cemaate yazdırma konusundaki tavrının sınırlılığını göstermesi açısından önemlidir.⁶⁶ Sancak'ta Türklerin yayınladığı gazetelerde, Türklerin kendilerini “Sünni Müslüman” diye beyan edip “Diğer Cemaatler”e kayıt yaptırmamalarını telkin eden yazılar yayınlandı.⁶⁷

Sancak'ta alınan önlemlere rağmen, seçmen kayıt işlemleri Türkiye'nin istediği biçimde gitmiyordu. Seçmen kayıt işleminin başlamasıyla, kurulan seçim bürolarında çok sayıda olay yaşandı. İşlemlerde sona yaklaştıkça Sancak geneline yayılan şiddet olaylarında büyük bir artış oldu. Bu olaylarda şüphesiz ki, Sancak'taki tüm grupların az veya çok payı olmuştur. Ancak şiddet olaylarının artmasında sorumlunun büyük kısmının hangi tarafa ait olduğu konusu tartışmalıdır. Türkiye'de yapılan çalışmaların önemli bir kısmı, Mayıs 1938'deki şiddet olaylarının başlıca sorumlusu olarak Suriye yanlılarını, özellikle UEB'yi işaret etmektedir.⁶⁸ Uluslararası alanda yapılan çalışmaların büyük kısmında ise, olayların artışının başlıca sorumlusu olarak Türk Hükümeti'nin Sancak'ta yürüttüğü politikalar görülmektedir.⁶⁹ Antakya şehir merkezinden İskenderun'a, Süveydiye'den Kuseyr'e kadar, kurulan hemen hemen bütün seçmen kayıt bürolarında olaylar yaşandı. Şiddet olaylarının seçmen kayıt işlemini imkansız hale getirdiği bürolarda işlemler durduruldu.⁷⁰

Sancak'ta açılan seçmen kayıt bürolarının faaliyetleri Türk Hükümeti tarafından sıkı bir biçimde takip ediliyordu. Sancak'tan Dörtyol'a, oradan da Ankara'ya gönderilen günlük raporlarla, hangi büroların faaliyette olduğu, her büroda hangi cemaatten kaç kişinin kayıt yaptırdığına kadar ayrıntılı bilgiler ulaştırılıyordu.⁷¹ Bu bilgi akışı, Türk Hükümetine gelişmelere göre hareket etme imkanı sağlıyordu. Seçim Komisyonu tarafından hazırlanan

⁶⁶ Shields, a.g.e., s.187-192. Bu konuda ayrıca bkz. Melek, a.g.e., s.44-45; “Milletler Cemiyeti karar verdi”, *Atayolu*, 22 Mayıs 1938, İlave-2; “Türk Tezinin Parlak Bir Zaferi Daha”, *Atayolu*, 24 Mayıs 1938, s.1

⁶⁷ “Intihap komisyonunun Türkiye Başkonsolosuna tavzihi”, *Atayolu*, 11 Mayıs 1938, s.2.

⁶⁸ Bunlara örnek olarak Yücel Güçlü ve Mehmet Tekin'in çalışmaları verilebilir.

⁶⁹ Bunlara örnek olarak Sarah Shields ve Philip Khoury'nin çalışmaları verilebilir.

⁷⁰ Seçmen kayıtları sırasında yaşanan olaylar hakkında çok farklı değerlendirmeler vardır. Bu konuda bkz. Melek, a.g.e., s.44-45; Konuralp, a.g.e., s.146-155; Çelenk, a.g.e., s.93; Altuğ, a.g.t., s.202-203; Tekin, Hatay, s.338-339; Shields, a.g.e., s.178-198; B.C.A. (030.10.223.508.28).

⁷¹ B.C.A. (030.10.223.505.57) (Bkz. EK 20).

verilere göre, 14 Mayıs 1938 itibariyle, Sancak'ta Türk Cemaatine kayıt yaptıran seçmenlerin oranı % 49'du. Bu oran 18 Mayıs'ta % 47.6, 22 Mayıs'ta % 47, 27 Mayıs'ta ise % 48 olarak gerçekleşti. Antakya Başkonsolosu Tevfik Karasapan, bu sonuçlardan sadece Fransız manda yetkililerini değil, aynı zamanda MC Seçim Komisyonu'nu ve Türkiye karşıtı yerel Fransız yetkilileri sorumlu tuttu.⁷²

D. Türkiye'nin Baskısı ve Fransa'nın Yeni Önlemleri

Seçmen kayıt işlemlerinde Türk Cemaati'nin çoğunluğu sağlamaması Türkiye'de hayal kırıklığı yarattı. Bunun üzerine, Atatürk, 19 Mayıs 1938'de trenle Ankara'dan Mersin'e hareket etti.⁷³ Atatürk'ün bölgeyi ziyareti Fransa'ya mesaj verme amacını taşıyordu, bu nedenle bu mesajın biraz daha net verilmesi için bazı tedbirler de alındı. Atatürk'ün Mersin'e gitmesi, sadece Türkiye'deki gazetelerde değil, Sancak'taki Türk gazetelerinde de birinci sayfadan okuyuculara duyuruldu.⁷⁴ Atatürk'ün askerleri denetlediği sırada ayakta çekilen resimlerinin Sancak gazetelerinde yayınlanması için talimat verildi. Antakya'da bunu sağlayacak ekipman olmadığı için, kurye ile Mersin'den Antakya'ya gönderilen resimler acilen Halep'e götürülerek basım için gerekli işlemler yapıldı⁷⁵ ve ertesi gün resimler birinci sayfadan yayınlandı.⁷⁶

27 Mayıs'ta TBMM'de yapılan görüşmelerde Sancak konusu görüşüldü. Söz alan milletvekilleri, devam eden seçmen yazılımına dair eleştiriler yönelttiler, Fransız yetkililerin bölgedeki Türklere ve Türk Cemaati'ne yazılmak isteyen Arap Alevilere baskı ve şiddet uyguladığını ileri sürdüler. MC tarafından görevlendirilen Seçim Komisyonu da milletvekilleri tarafından yoğun biçimde eleştirildi, Komisyon'un Türklerin aleyhinde hareket ettiği ileri sürüldü. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da yaptığı konuşmada, Sancak'taki

⁷² Shields, a.g.e., s.188-196. 16 Mayıs itibariyle, kayıt yaptıran 14887 seçmenden 7272'si yani % 49'u Türk Cemaati'ne kayıt yaptırmışlardı. Bu tarih itibariyle Alevi Cemaatine 2062, Arap Cemaati'ne 1287, Ermeni Cemaati'ne 2896, Rum-Ortodoks Cemaati'ne 852, Kürt Cemaati'ne 227, ve Diğer Cemaatler'e de 291 seçmen kayıt yaptırmıştı. Bkz. Ada, a.g.e., s.165.

⁷³ "Atatürk Mersine Gitti", *Kurun*, 20 Mayıs 1938, s.1

⁷⁴ "Hoş Geldin ATAmız", *Atayolu*, 21 Mayıs 1938, s.1; "Büyük Şef Mersinde", *Atayolu*, 22 Mayıs 1938, s.1.

⁷⁵ Selim Çelenk resimlerin kendisine Mersin'den özel kurye ile gönderildiğini, Antakya'da gazetelerde resim basmaya imkan verecek klişeler olmadığı için resimleri acilen Halep'e götürdüğünü ve ertesi güne resimlerin gazetelerde yayınladığını aktarmaktadır. Bkz. Çelenk, a.g.e., s.96-97.

⁷⁶ "Büyük Şefin Mersinde tetkikatı", *Atayolu*, 25 Mayıs 1938, s.1. Başlığın hemen altında, Atatürk'ün askeri denetlediği sırada çekilen bir resmi yayınlanmıştır (Bkz. EK 21).

olaylardan Fransız Hükümetini sorumlu tutarak sorunlara diplomatik yollardan çözüm bulunması için Türkiye'nin girişimlerini sürdürdüğünü bildirdi.⁷⁷

Türkiye'nin seçmen kayıtları konusunda gösterdiği sert tepki, Fransız yetkilileri telaşlandırdı. Ankara'daki yabancı diplomatlar, Sancak'ta Türklerin çoğunluğu elde etmemesi durumunda Türkiye'nin sorunu farklı yöntemlerle çözmek için harekete geçebileceği yönünde raporlar hazırladılar. Yüksek Komiser de Martel ve diğer yerel Fransız yetkililer, seçmen kayıt işlemlerinde Türklerin çoğunluğu sağlayamayacağından neredeyse emindiler. Ancak Türkiye'nin baskısıyla yeni önlemler aldılar. De Martel, Sancak'a giden güzergahlarda kontrol noktaları oluşturulmasını sağlayarak, Suriye'den seçim işlemleri için geleceklerin girişine izin vermedi. Delege Garreau da, Sancak'taki Türk olmayan cemaat liderleri ile toplantı yaptı. TBMM'de 27 Mayıs'ta yapılan konuşmanın sert tonunu cemaat liderlerine bildiren Garreau, kayıt işlemlerinde Türk çoğunluğun sağlanabilmesi için kendi cemaatlerinden mümkün olduğu kadar çok kişinin Türk Cemaati'ne yazılması gerektiği konusunda uyardı.⁷⁸ Bu faaliyetlere rağmen Türk Hükümeti, yerel Fransız yetkililerden şikayetçi olmaya devam etti. Antakya Başkonsolosu Tefik Karasapan, 28 Mayıs'ta Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, Sancak seçimlerinde Türkiye'nin istediği sonuçların alınabilmesi için Garreau'nun Sancak'tan uzaklaştırılması gerektiğini bildirdi.⁷⁹

Fransız yetkililer, Türkiye'yi yatıştıracak önlemlere başvururken, Sancak'ta seçim işlemlerini düzenlemek ve denetlemekle görevlendirilen MC Seçim Komisyonu, yeni uygulamaların seçim işlemlerinin adil bir biçimde yapılmasını engellediği gerekçesiyle bu uygulamalardan şikayetçi oldu. Türkiye seçim sonuçları konusunda memnuniyetsizliğini dile getirmeye devam ederken, Türkiye yanlılarının Sancak'ta uyguladıkları baskı ve tehditler yüzünden Seçim Komisyonu'na yapılan şikayetlerde büyük artış görüldü. Bu şikayetler sadece Araplardan değil, Sancak'taki farklı gruplardan da geldi. Sancak'taki Kürtler, Ocak 1937'den itibaren, Türkiye yanlılarının yoğun baskısına maruz kaldıkları için Yüksek Komiserliğe ve MC'ye başvurarak korunma talep ettiler. Seçmen yazılımının başlamasıyla Kürtlere yönelik bu baskılar daha da arttı. Bazı Kürtler, Seçmen Komisyonu'na, Türk Cemaatine yazılmaları karşılığında kendilerine para teklif edildiği yönünde şikayette

⁷⁷ Konuşmaların tam metni için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt 25, İnikat 68, Celse 1, 27 Mayıs 1938, s.246-267.

⁷⁸ Shields, a.g.e., s.191-197.

⁷⁹ Demir, a.g.e., s.67.

bulundular. Bu şikayeti yapanlar, daha sonra Türkiye yanlıları tarafından cezalandırıldı. Sancak'taki Kürtlerin önde gelenlerinden biri olan Memduh Selim, Seçim Komisyonu Başkanı'na yazdığı mektupta, Türkiye yanlılarının kendilerine, Türk Cemaatine kayıt yaptırmaları için para teklif edip, tehdit de ettiklerini bildirdi. Olaylar hakkında mahkemeye çağrılan Kürtler, 6 Mayıs 1938'de seçmen yazılımı için sıra beklerken Türk Cemaati'ne yazılmaları için kendilerine para teklif edildiğini, bunu yapmamaları durumunda sınırın hemen ötesinde bekleyen ve Fransa'nın çekilmesiyle hemen gelecek olan Türk Askerleri tarafından cezalandırılacakları yönünde tehdit edildiklerini anlattılar.⁸⁰

Seçmen yazılımının başlamasıyla birlikte, Sancak'taki Suriye yanlılarının kaygıları daha da arttı. UEB seçmen yazılımı sırasında propaganda faaliyetlerini devam ettirerek Türklerin çoğunluk sağlamalarını önlemeye çalıştı. Bu dönemde, Türkiye'nin müdahale söylentileri ve çeşitli komplo teorileri, *al-Uruba*'nın sayfalarını doldurmuştur. Türkiye yanlılarının, son zamanlarda Fransız yetkililerin uygulamalarıyla Sancak'ta giderek avantajlı konuma geldiklerini gören Arsuzi, bu konuda MC Seçim Komisyonu'na bir mektup yazdı.⁸¹ Fransızca yazılan mektup *al-Uruba*'nın 8 Mayıs 1938 tarihli sayısında yayınlandı:

Ankara Hükümeti, esas itibariyle Sancak'tan oldukları bahanesi altında, Türk Seçim Listelerine kayıt yaptırmaları için Türkleri Sancak'a göndermiş ve halen göndermeye devam etmektedir. Bu Türklerin önemli bir kısmı esas itibariyle Sancak'tan değildir. Sancak'ta Türk çoğunluğun olmasından her türlü çıkarı olan ve her ne pahasına olursa olsun başarılı olmak isteyen Ankara Hükümeti, Sancak'ta doğmamış ve de hiç Sancak'a ait olmamış olan vatandaşlara pasaport vermede tereddüt etmemektedir. ... İlave olarak, Türkiye'den gelen bu Türkler, mahir hile tekniklerini uygulamaktan geri durmamaktadırlar. Sancak hükümeti tarafından hazırlanan seçmen listelerinde görünmediklerinden, kendilerini iki veya üç bölgede kayıt ettirebilmektedirler.⁸²

Mayıs ayı sonuna gelindiğinde Fransız Hükümeti, Türkiye'nin istediği sonuçların alınabilmesi için yeni önlemler almaya başladı. Fransız Dışişleri Bakanı, 27 Mayıs'ta Yüksek Komiser'e gönderdiği telgrafta, Sancak'ta Türk çoğunluğun sağlanması için gerekli tüm önlemlerin alınması talimatı verdi.⁸³ 30 Mayıs'ta gerçekleşen Delege Garreau- Başkonsolos

⁸⁰ Shields, a.g.e., s.180-182.

⁸¹ Watenpaugh, a.g.e. s.374.

⁸² Aktaran Watenpaugh, a.g.e. s.374'de mektubun Fransızcası, s.387, sonnot 50'de de İngilizce tercümesi yer almaktadır. Yukarıdaki metin, İngilizce versiyonundan çevrilmiştir.

⁸³ Ada, a.g.e., s.169.

Karasapan görüşmesi yeni bir krizle sonuçlandı. Karasapan, seçmen kayıt işlemlerinin Türklerin lehine olması için aldığı önlemleri anlatan Garreau'dan, işlemlerin 5 gün durdurulması talebinde bulundu. Garreau, Karasapan'a Abdurrahman Melek'i vali olarak atamayı teklif etti ve bunun seçmen yazılımlarını Türklerin lehine değiştirebileceğini söyledi. Karasapan ise, Melek'in vali olarak atanması yerine, Sancak'ta Türkiye'nin istemediği tüm memurların derhal kovulmasını, jandarmanın tasfiye edilmesini ve belli sayıda Türk Jandarmanın Sancak'a gelmesine izin verilmesini talep etti. Ayrıca Karasapan, yerel bir hükümet kurulması için derhal harekete geçilmemesi durumunda ailesiyle birlikte Sancak'tan ayrılarak Türkiye'ye döneceğini bildirdi. Garreau, Karasapan'ın talebi doğrultusunda, Seçim Komisyonu'na başvurarak seçmen kayıt işlemlerinin 5 gün durdurulmasını istedi ve 31 Mayıs öğle itibarıyla kayıt işlemleri durduruldu. Bunun dışında, Garreau, 31 Mayıs'ta Ermeni, Rum-Ortodoks ve Arap Alevi ileri gelenleriyle görüştü ve Türkiye'nin işgalinin önlenmesi için kayıt yaptırmamaları telkininde bulundu. 1 Haziran'da Garreau ile Karasapan tekrar görüştü, bu sefer görüşme olumlu geçti. Çözüm arayışını sürdüren Yüksek Komiser de Martel, Sancak'a Türk Askeri'nin girmesinin önlenmesi gerektiğini, bunun gerçekleşmesi durumunda Türk Cemaati dışındaki cemaatlere kayıt yaptıranların cezalandırılabilmesini Paris'e bildirdi. Türk Askeri'nin girmesinin önlenmesi için de Sancak'ta sıkıyönetim ilan edilip tüm yetkilerin askeri komutan olan Collet'e verilmesini teklif etti. 2 Haziran'da, de Martel, Collet'e, hem sivil hem de askeri yetkilerin kendisine verilmesi ve daha radikal önlemlere başvurması için izin verilmesi durumunda Sancak'ta Türk çoğunluğun oluşmasını sağlayıp sağlayamayacağını sordu. Olumlu cevap alınca da, Collet 3 Haziran sabahı, Garreau'nun yerine askeri ve sivil yetkileri üstlenmiş olarak Sancak'taki yeni görevine başladı.⁸⁴ Göreve başladığı gün Collet'in ilk icraatı Sancak'ta sıkıyönetim ilan etmek oldu.⁸⁵

Garreau'dan sürekli şikayetçi olan Başkonsolos Karasapan, Collet'in atanması ile daha önce çözümlenemeyen problemlerin artık çözüme kavuşacağını düşünüyordu.⁸⁶ Sancak'ta Türklerin çoğunluğunu sağlamak üzere atanan Collet, öncelikle Abdurrahman Melek'i Sancak Valisi olarak atadı, Süveydiye ve Harbiye'ye de Türk yanlısı belediye

---

⁸⁴ Sürecin ayrıntıları için Shields, a.g.e., s.197-204. Shields'e göre, bu görüşmenin ardından Karasapan'ın Sancak'taki askeri komutan olan Yarbay Philibert Collet'e telgraf çekerek ailesini Sancak'ta tutacağı konusunda güvenceye verdi ve Dört Yol'a gitmesinin nedeninin oradaki yetkililerle müzakere etmek olduğunu bildirdi. Ada'ya göre ise, Karasapan'ı Sancak'ı terk etmemesi için Yarbay Collet ikna etti. Bkz. Ada, a.g.e., s.169.

⁸⁵ "M. Garo Dün Vazifesinden Çektirildi", *Atayolu*, 4 Haziran 1938, s.1.

⁸⁶ Melek, a.g.e., s.45-46.

başkanlarını göreve getirdi. Türk ve Çerkez subayların komutasında 50 Çerkez jandarmayı işe alarak seçmen kayıt bürolarının güvenliğini sağladı. Seçmen kayıt bürolarında cemaatleri tarafından görevlendirilen Arap Alevileri, Türkiye yanlısı Arap Alevilerle değiştirdi.⁸⁷ Bu önlemler dışında Collet, seçmen yazılımlarında Türk çoğunluğun sağlanması için bir takım önlemler daha aldı. Özellikle Arap Alevilerle yakından ilgilendi, bunları Türk listelerine yazılmaya teşvik etti, hatta bu konuda onları zorladı. Lazkiye'den, Sancak'taki Arap Aleviler arasında Suriye propagandası yapmak için gönderilen bir kişiyi tutuklattı. Türkiye'den seçim için Sancak'a gelenlere hiçbir zorluk çıkarılmadığı halde, Suriye'den gelenlerin Sancak'a sokulmaması için talimat verdi. Kuseyr'de Arap propagandası yapanların tutuklanması için asker gönderdi. Zeki Arsuzi'ye haber gönderip herhangi bir faaliyette bulunmaması için onu uyardı. Sancak'taki Ermenilerin kayıtlarının sınırlı günlerde yapılması için tedbir aldı. Direniş gösteren Hıristiyan Ortodoksların liderlerini çağırıp, olay çıkarmaları halinde kendilerine mebusluk verilmeyeceği konusunda uyarıda bulundu. Tüm tutuklu ve hükümlü Türklerin serbest bırakılması için tedbirler aldı. Süveydiye'deki Dahiliye Müdürü'nü değiştirip yerine Reyhaniye'den Türk olan müdürü atadı, bu bölgede Türklerden oluşan jandarmanın ciddi tedbirler almasını sağladı, buradaki kayıt bürosunun yerini değiştirdi. Collet aldığı tüm bu önlemleri, yakın işbirliği içinde olduğu Başkonsolos Karasapan'a bildirdi.⁸⁸ Bu önlemlere ilave olarak, Collet, 5 Haziran'da UEB'ye büyük bir darbe indirerek *al-Uruba*'yı kalıcı olarak kapattı.⁸⁹

Collet tarafından Sancak Valisi olarak atanan Abdurrahman Melek, 6 Haziran 1938'de göreve başladı.⁹⁰ Ancak Melek'in bu görevi kabul etmesi, Abdülgani Türkmen ve Tayfur Sökmen ile aralarında gerginliğe neden oldu. Melek, Fransız idaresinde görev aldığı için oluşan bu gerginlik bir süre devam ettiyse de, daha sonra Ankara'nın devreye girmesiyle giderildi.⁹¹ Melek göreve gelir gelmez, Sancak'ta Türkler lehinde faaliyetlerde bulunmaya başladı. Sancak'taki önemli görevlere Türkiye yanlılarını atadı. İlk olarak Antakya Belediye Başkanlığına Vedi Münir'i, Kaymakamlığa Süreyya Halef'i atayarak işe başladı. Göreve atandığında, 148 kişiden oluşan jandarma ve polis kadrosunda 40 Türk vardı. Bunun üzerine, Melek yeni birlikler oluşturulmasını sağladı. 13 Haziran'da Antakya'da meydana gelen

⁸⁷ Shields, a.g.e., s.205.

⁸⁸ B.C.A.(030.10.223.507.46).

⁸⁹ Watenpauh, a.g.e. s.374.

⁹⁰ "Hatay Valisi Dün sabah Resmen İşe Başladı", *Atayolu*, 7 Haziran 1938, s.1.

⁹¹ Bu konuda bkz. Sökmen, a.g.e., s.101-103; Melek, a.g.e., s.50-51.

olaylar üzerine, Melek, Zeki Arsuzi dahil, önde gelen muhaliflerin tutuklanmasını sağladı. Bunun üzerine Arsuzi taraftarları, toplanıp hükümet konağı ve hapishaneyi taşladılar. 14 Haziran sabahı göstericileri dağıtmak için askerlerin açtığı ateş sonucu 2 kişi öldü, 2 kişi de yaralandı.⁹²

MC Seçim Komisyonu, göreve yeni başlayan Collet ve Melek'in uygulamaları nedeniyle işini yapamaz duruma geldi. 5 Haziran'da Collet ile görüşen Seçim Komisyon Başkanı Reimers, bazı Arap Alevilerin kendilerine Collet'in uygulamalarını şikayet ettiklerini bildirdi. Reimers, hiçbir gruba doğrudan veya dolaylı baskı yapılmasını kabul etmeyeceklerini bildirdi. Seçim Komisyonu'nun rahatsızlık duyduğu uygulamaların devam etmesi üzerine de Reimers, 8 Haziran'da Collet'e, devam eden bazı uygulamalar hakkında resmi protesto gönderdi. Protesto edilen uygulamalar arasında yeni atanan tüm memurların Halk Partisi'ne mensup olması, seçmen yazılımının yeniden başlamasının arifesinde, sebepsiz yere düşük yetkilere sahip Türk olmayan memurların görevden alınması, Collet'in Türk olmayan cemaat liderlerini toplayıp Türk listelerine yazılma veya seçime katılmama baskısı yapması, Türklerden oluşan jandarma kuvvetlerinin seçmen yazılımının başlamasından hemen önce Türklerin olmadığı veya çok az olduğu bölgelere gönderilmesi, Türkiye'ye muhalif basının susturulması ve seçmen olma hakkına sahip olup da Suriye'den gelmek isteyenlere engel olunması yer almaktadır.⁹³

Collet ve Melek tarafından alınan tüm önlemlere rağmen, Seçim Komisyonu tarafından yeniden yapılmaya başlanan seçmen kayıt işlemlerinde istenilen sonuçlara bir türlü ulaşılamadı. Aynı zamanda, seçmen yazılımı sırasında meydana gelen olaylar da devam etti. 9 Haziran itibariyle, kayıt edilen seçmenlerin yalnızca % 44'ü Türk Cemaati'ne yazılmıştı. Collet, yazılımlarda Türklerin çoğunluğu sağlayabileceğine dair umudunu giderek yitirmeye başladı. Bu dönemde, Arap Alevi şeyhlerin bir kısmı Türkiye propagandası yaparken bir kısmı bu konuda direnç göstermeye devam etti. Başkonsolos Karasapan dahil, Türk yetkililer, çoğunluk sağlanamamasının sebebi olarak MC Seçim Komisyonu'nu gördüler. Bu nedenle, Karasapan, Seçim Komisyonu'nu hedef almaya başladı.⁹⁴ 15 Haziran'a gelindiğinde, Türk

---

⁹² Melek, a.g.e., s.49-53.

⁹³ Shields, a.g.e., s.207-209. Seçim Komisyonu'nun şikayetleri konusunda ayrıca bkz. Ada, a.g.e., s.171-172.

⁹⁴ Shields, a.g.e., s.212-216

olarak yazılanların oranı hala % 50'nin altındaydı.⁹⁵ Sancak'taki Türk örgütlenmesinde aktif görevler almış Nuri Aydın'a göre, Seçim Komisyonu da Türklere karşı yürütülen kampanyanın bir parçasıydı, bu nedenle de Türkler seçim işlemlerini önlemeye dönük saldırılar düzenledi.⁹⁶

Seçmen yazılımlarında sona yaklaşılırken Türk çoğunluğunun bir türlü sağlanamaması, Fransız yetkilileri farklı arayışlara sürükledi. 15 Haziran'da, de Martel'e gönderdiği telgrafta Collet, Türk çoğunluğun sağlanmasından çok uzak olduğunu ve kayıt işlemlerinin yakında biteceğini belirtip, işlemler tamamlanmadan Seçim Komisyonu'nun provoke edilip Sancak'tan ayrılmasını sağlamak gerektiğini bildirdi. 21 Haziran'da, Seçim Komisyonu, Collet ile görüşüp baskıların giderek arttığını, Kuseyr'deki askeri kuvvetlerin seçmenleri tehdit ettiğini ve sadece Türk propagandasına izin verildiğini bildirdi. Seçim Komisyonu, gerekli önlemlerin alınmaması durumunda kayıt işlemlerinin durdurulacağını bildirdi. Yüksek Komiser de Martel'in talimatı doğrultusunda, Collet, Seçim Komisyonu'na güvenlik konusunda garanti veremeyeceğini bildirdi. Aynı gün, Seçim Komisyonu, MC Konseyi'ne bir telgraf göndererek, yapılan uygulamaların seçim düzenlemesine aykırı olduğunu bildirdi ve Fransız yöneticileri seçim işlerine karışmakla suçladı. 21 Haziran'da, Kuseyr'deki Babatorun Köyü'nde meydana gelen olaylar, Seçim Komisyonu için bardağı taşıran son damla oldu. Burada açılan seçmen kayıt bürosuna kayıt yaptırmak için Baksanos Köyü'nden gelen Araplar, büronun yanında bekleyen Türklerin saldırısına uğradı. Büro başkanı, olay çıkaranları tutuklamaları için jandarmaya emir verdiğinde, jandarmalar oradan kaçtı. Daha sonra, işlemlere devam edilmesi üzerine, 30-40 kişilik bir grup seçim bürosuna saldırdı. Seçim Komisyonu üyeleri, saldırıyı yapanların bölgeye otobüslerle gelen Türkler olduğunu rapor etti. Bu olayın ardından, 22 Haziran'da, Seçim Komisyonu Sancak'taki tüm faaliyetlerini durdurup durumu MC'ye bildirdi. Seçim Komisyonu bu kararı almadan önce, daha önce de değinildiği gibi, Türkiye, Fransa'nın da desteğini alarak, Haziran ayı içerisinde MC Genel Sekreteri'ne Seçim Komisyonu'nu defalarca şikayet etmiş ve çalışmalarının durdurulması talebinde bulunmuştu. 23 Haziran'da Seçim Komisyonu, MC Konseyi'ne bir telgraf göndererek, Sancak'taki mevcut durum, Collet'in seçim özgürlüğünü garanti etmeyi reddetmesi ve Babatorun'daki saldırı nedeniyle seçim işlemlerinin yapılamaz hale geldiğini

---

⁹⁵ Sarıncay, "Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)", s.409.

⁹⁶ Konuralp, a.g.e., s.146.

ve bu nedenle de seçmen yazılımının durdurulması kararı alındığını bildirdi.⁹⁷ MC Seçim Komisyonu'nun seçmen kayıt işlemlerini durdurarak Sancak'tan ayrılacağını MC'ye bildirmesi, Türkiye'deki gazetelerde sevinçle karşılandı.⁹⁸

MC Seçim Komisyonu, Sancak'taki seçmen kayıt işlemleri hakkında 26 Temmuz'da bir rapor yayınlayarak, işlemlerin durdurulduğu 22 Haziran itibariyle kayıt edilen seçmenlerin cemaatlere göre dağılımını bildirdi. Sonuçlar, Türkiye'nin bu Komisyonu'nun faaliyetlerine karşı çıkmasının asıl sebebini ortaya koyar niteliktedir. Çünkü yayınlanan rapora göre, Türk Cemaati Sancak'ta çoğunluğu oluşturmanın oldukça uzağında bulunuyordu. Rapora göre, 22 Haziran itibariyle, toplamı 50782 olarak tahmin edilen birinci derece seçmenlerin 45543'ünün seçmen kayıt işlemleri tamamlanmıştı ve henüz kayıt olmayan sadece 5 bin civarında seçmen kaldığı tahmin edilmekteydi. Kayıt edilen seçmenlerin 20889'u, yani % 45.8'i Türk Cemaati'ne yazılmıştı⁹⁹ ki bu oran Türkiye'nin 40 milletvekilinden oluşacak mecliste 22 milletvekilliği talebini karşılamıyordu. MC Seçim Komisyonu'nun raporuna göre, 22 Haziran itibariyle kayıt edilmiş olan 45543 seçmenin cemaatlere göre dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 2

22 Haziran 1938 İtibariyle Kayıt Edilen Seçmenlerin Cemaatlere Dağılımı

	Kayıt Edilen Seçmen Oranı (%)
Türk Cemaati	45.8
Alevi Cemaati	25.8
Ermeni Cemaati	13.6
Rum-Ortodoks Cemaati	7.9
Arap Cemaati	5.1
Kürt Cemaati	0.8
Diğer Cemaatler	1

Kaynak: Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.179.

Tablo 2'deki veriler, çalışmanın İkinci Bölümü'nde verilen Sancak nüfusunun 1936'daki rakamlarını gösteren Tablo 1 ile karşılaştırıldığında önemli farkların olduğu

⁹⁷ Süreçle ilgili ayrıntılar için bkz. Shields, a.g.e., s.219-229.

⁹⁸ "Mahut komisyon bir hafta zarfında Hatayı terkeceğini Cenevreye bildirdi", *Kurun*, 25 Haziran 1938, s.1, 6.

⁹⁹ MC Seçim Komisyonu'nun raporu hakkında bkz. Watenpaugh, a.g.e., s.377; Ada, a.g.e., s.179

görülmektedir. İki tablo arasında özellikle Türk Cemaatindeki artış dikkat çekicidir. 1936'da Sancak nüfusunun % 38.9'unu oluşturan Türkler, Haziran 1938 itibariyle kayıtlı seçmenlerin % 45.8'ini oluşturmuştur. Buna karşılık, 1936'daki oranlarıyla karşılaştırıldığında, Arap Alevilerin oranı % 28.3'ten % 25.8'e, Sünni Arapların oranı % 10.2'den % 5.1'e, Kürtlerin oranı da % 2.2'den % 0.8'e gerilemiştir. Sancak'taki diğer toplulukların durumuna bakıldığında ise, Ermenilerin oranlarında hafif bir yükseliş, Rum-Ortodoksların oranlarında hafif bir gerileme görülmüştür. Bu rakamlar, Fransa'nın desteğini arkasına alan Türkiye'nin seçmen yazılımı sırasında etkin biçimde çalışmalar yürüterek, Türkler dışındaki cemaatlerden çok sayıda kişiyi Türk Cemaati'ne yazılmaya ikna ettiğini veya ikna dışında zorlama ve baskı yöntemlerinin etkin biçimde kullanıldığını göstermektedir.

III. TÜRK-FRANSIZ SEÇİM KOMİSYONU VE TÜRKİYE'NİN 'SEÇİM' ZAFERİ

A. Türk Askeri Gözetiminde Yeni Seçim Komisyonu'nun Faaliyetleri

MC Seçim Komisyonu, faaliyetlerini durdurmasının ardından 29 Haziran'da Sancak'tan ayrıldı.¹⁰⁰ Artık seçimlerin 10 Mart Uzlaşısına göre tamamlanması için bir engel kalmamış oldu. Türkiye ile Fransa arasında yapılan görüşmelerde, seçimlere bir süre ara verilmesi, verilecek bu arada Türk Askerleri'nin Sancak'a girmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılmasının ardından da seçimlere devam edilmesi kararlaştırıldı.¹⁰¹ 3-4 Temmuz'da Türkiye-Fransa arasında yapılan anlaşmalar sonucunda, 2500 Türk Askeri'nin Sancak'a girmesi kararlaştırıldı. Türk Askerlerinin 5 Temmuz 1938'de Sancak'a gireceğinin haber alınması üzerine, Sancak'ta yoğun hazırlıklar yapıldı. *Yenigün*'e bir ilave hazırlanıp gece yarısı dağıtıldı, böylece haberin yayılması sağlandı.¹⁰² Askerlerin Sancak'a girişi sırasında yapılan karşılama törenlerinde, Türkiye Bayrağı ve Atatürk resimleri dahil Türkiye'ye dair semboller yoğun biçimde kullanıldı. Daha önce Türkiye'ye muhalif olanların çoğu Türk askerlerini karşılama törenlerine katıldı.¹⁰³ Çünkü, Türk Askerleri'nin de Sancak'a

¹⁰⁰ "Seçim heyeti Bugün şehrimizden ayrılıyor", *Yenigün*, 29 Haziran 1938, s.1

¹⁰¹ Shields, a.g.e., s.229-230.

¹⁰² Çelenk, a.g.e., s.90.

¹⁰³ Melek, a.g.e., s.58; Demir, a.g.e., s.68.

girmesiyle geri dönülemez bir sürece girilmiş oldu. Bu aşamadan sonra, Sancak'ta Türkiye'ye muhalefetini devam ettirenlere yönelik baskılar iyice arttırıldı, seçim sonuçlarının Mart 1938'de kararlaştırıldığı biçimde gerçekleşmesi için daha önce alınan önlemlere yenileri eklendi. Türk Askerleri'nin Sancak'a girmesinden önce UEB kapatıldı, lideri Zeki Arsuzi tutuklandı. Türk Askerleri'nin girmesinden üç gün sonra serbest bırakılan Zeki Arsuzi, yeni oluşan ortamda kendisine yakın kişilerle birlikte Sancak'tan ayrılıp Suriye'ye gitmek zorunda kaldı.¹⁰⁴ Böylece, Türkiye lehine Sancak'ta yapılacak yeni düzenlemelerin önündeki önemli engellerden biri ortadan kalkmış oldu.

Türk ordusuna bağlı askerlerin Sancak'a girmesi bölgedeki farklı topluluklar arasında farklı biçimde karşılandı. Sancak'ta yanlısı Türkiye yanlıları, Türk ordusunun gelişini büyük sevinçle karşıladılar. Ancak bu olay, Türk olmayan topluluklar arasında korkuyla karşılandı. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde bu olayla ilgili şunlar aktarılmıştır:

7 Temmuz 1938 günü kahraman ordumuzu karşılamak üzere çok erken saatlerde elimizde Türk bayrakları, kamyonlarla Serinyol'a gittik. Annem, babam, ağabeylerim, ablam, ninem, bütün komşular bir kamyonu doldurmuş idik. Büyüklerimiz babamla beraber askerlerimizi Topboğazi'nde karşıladılar. Biz Antakyalıların 20 yıllık uzun ve acı hasreti sona eriyordu.¹⁰⁵

İnsanlar çok korktu. 'Türkiye geldi, kim bilir bize ne yapacak' diye çok korktular. 'Bizi öldürecek, bizi göç ettirecek' diye korktular. ... Millet böyle düşündü.¹⁰⁶

Türk askerinin Sancak'a girmesinin ardından, Türk ve Fransız yetkililer arasında seçmen yazılımının tamamlanması konusunda görüşmelere başlandı. Yeni bir Seçim Komisyonu kurulması ve bu Komisyon'da kimlerin yer alacağı konusunda müzakereler yapıldı. Sancak'taki Türk yetkililer, Ankara'ya rapor göndererek bu konuda talimat gönderilmesi talebinde bulundular.¹⁰⁷ Bu sırada, Türkiye-Fransa arasında imzalanan anlaşmaların bir uzantısı olarak Türkiye, Cevat Açıkalın'ı 'Fevkalade Murahhas' olarak atayarak Sancak'a gönderdi. Açıkalın 14 Temmuz'da¹⁰⁸ Collet'e verilen yetkilere eşit

---

¹⁰⁴ Aoyama, a.g.e., s.12.

¹⁰⁵ Ö. B. ile yapılan görüşme, 5 Ağustos 2011, Antakya.

¹⁰⁶ V. B. ile yapılan görüşme, 25 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya

¹⁰⁷ B.C.A. (030.10.224.511.3)

¹⁰⁸ B.C.A. (030.10.224.511.9)1.

yetkilerle donatılmış olarak Sancak'a gitti.¹⁰⁹ 15 Temmuz'da Açıkalın ile Collet arasında yapılan görüşmede, seçim işlemleri konusunda uzlaşmaya varıldı. Buna göre, dört kişilik yeni bir komisyon kurulacak, gereksiz konuma gelen Başvuru Komiteleri kaldırılacak, seçimlerde görevli olan Özel Mahkeme iki Türk ve bir Fransız hakimden oluşacak, komisyonun işini engelleyecek maddeler değiştirilecek, yeni seçim büroları açılacak ve Seçim Komisyonu'nda Türk Cemaat temsilcisi dışında temsilci olmayacaktı. Aynı görüşmede, oluşturulacak yeni Seçim Komisyonu'nun Collet, Açıkalın, Sancak Valisi Abdurrahman Melek ve Türk Cemaati Temsilcisi Abdülğani Türkmen'den oluşması kararlaştırıldı.¹¹⁰ Türk askerinin Sancak'a girmesi ve sadece Türk ve Fransız temsilcilerden oluşan bir Seçim Komisyonu kurulmasıyla, seçmen yazılımlarından hedeflenen sonucun alınmasının önünde herhangi bir engel kalmamış oldu. Bir anlamda, bundan sonraki işlemler, seçmen kayıt işlemlerinin başlamasından aylar öncesinde Türkiye ile Fransa'nın üzerinde uzlaştığı, kurulacak mecliste Türk Cemaati'ne çoğunluğu sağlayacak düzenlemelerin yapılmasından oluşmaktaydı.

Türk ve Fransız yetkililer arasında yapılan müzakereler neticesince seçmen kayıt işlemlerinin 22 Temmuz'da yeniden başlatılması kararlaştırıldı.¹¹¹ Yeni oluşturulan Seçim Komisyonu bir beyanname yayınlayarak bu kararı halka duyurdu. Bu beyannamenin son kısmında, seçmen kayıt işlemlerine yönelik hareketlerin ağır biçimde cezalandırılacağı, Sancak'ın "hakiki siyasi menfaatlerine" aykırı davranışlara izi verilmeyeceği bildirilmiştir. Ancak, Sancak'ın "hakiki siyasi menfaatleri"ni kimin, nasıl belirleyeceği belirtilmiyordu. Esasında, bunun diğer bir anlamı, Sancak'ta Türkiye aleyhtarı herhangi bir faaliyete izin verilmeyeceğidir. Collet ve Açıkalın'ın imzasıyla yayınlanan bu beyannamenin son kısmında şöyle denilmektedir:

Yapılacak seçim işlerini ihlal mahiyetinde görülecek en ufak bir suç bu işlere kafil olan iki devletin uhdelerine aldıkları vazifeyi işkal edeceğinden, Fransız ve Türk hükümetleri mümessilleri, herhangi bir intizamsızlığı tecziye ve vaziyeti, menafi'i şahsileri veya Sancağın hakiki siyasi menfaatlerine muhalif ideolojilerle istismare kalkışacak olan herhangi bir

---

¹⁰⁹ Shields, a.g.e., s.232-233.

¹¹⁰ B.C.A. (030.10.224.511.9)

¹¹¹ B.C.A. (030.10.224.511.10)

kimseyi kanunen takip için en şiddetli tedbirleri almakta tereddüt göstermiyeceklerdir.¹¹²

Yayınlanan Seçim Beyannamesi dışında, Seçim Komisyonu seçmen yazılımlarında uygulanacak kurallara dair bir de Nizamname yayınladı. Nizamnamede, Seçim Komisyonu'nun Türk ve Fransız Hükümetlerinin temsilcilerinden oluşacağı ve bu temsilcilerin kimler olacağı, Türk Cemaati temsilcisinin de Komisyon'da yer alacağı, daha önce değinilen 15 Temmuz'daki Açıklan ile Collet görüşmesinde uzlaşılan hususlar ve seçmen kayıt işlemlerine dair düzenlemeler yer almaktadır.¹¹³ Nizamname ile seçmen kayıt işlemlerine getirilen düzenlemeler, daha önceki MC Seçim Komisyonu dönemindeki düzenlemelerle oldukça benzerdir. Ancak bu Nizamname'de, öncekinden farklı olarak, sadece Türk ve Fransız temsilcilere Seçim Komisyonu'nda yer verilmiş ve daha önceki düzenlemede bulunan bazı kurallar çıkartılarak muhaliflerin etkin olmasını engellemeye dönük önlemler alınmıştır.

Türk ve Fransız yetkililer, Sancak'ta seçim işlemlerinin bir an önce tamamlanmasını hedeflediler. Bu nedenle seçmen kayıt işlemlerinin MC Seçim Komisyonu'nun bıraktığı yerden devam ettirilerek tamamlanmasını kararlaştırdılar.¹¹⁴ Dolayısıyla, çok büyük kısmı tamamlanmış olan seçmen kayıtlarının yeniden yapılması ile zaman kaybedilmemiş olacaktı. Ancak, yeni kurulan Seçim Komisyonu'nun hedefi olan Sancak'ta Türk çoğunluğun sağlanabilmesi için, MC Seçim Komisyonu'nun hazırladığı listelerde bir takım değişiklikler yapılması yoluna gidildi. Kararları kesin olan ve hiçbir şekilde itiraz edilemeyen bu yeni Seçim Komisyonu, bir dizi karara imza atarak, MC Seçim Komisyonu tarafından seçmen listelerine kaydedilmiş olan yüzlerce kişinin isimlerini seçmen listelerinden çıkardı. İsimleri seçmen listelerden silinen ve sayıları binlerle ifade edilen bu kişilere dönük işlemler için alınan kararlarda, bu kişilerin Sancak vatandaşlığına hakları olmadığı, kayıtlarının hile ile yapıldığı gibi çeşitli gerekçeler gösterilmiştir.¹¹⁵

Listelerden bazı seçmen isimlerinin silinmesinin yanı sıra, yeni Seçim Komisyonu seçim sonucunu etkilemeye dönük başka uygulamalara da imza attı. Bu doğrultuda

---

¹¹² "Komisyonun Beyannamesi", *Yenigün*, 20 Temmuz 1938, s.1 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

¹¹³ Nizamname'nin tam metni için bkz. "Nizamname", *Yenigün*, 20 Temmuz 1938, s.3.

¹¹⁴ "İntihab Müşterek Bir Komisyonun Nezaretinde Yapılacak", *Yenigün*, 18 Temmuz 1938, s.1.

¹¹⁵ Melek, a.g.e., s.60-61. Seçim Komisyonu'nun bu kararları hakkında bkz. "İntihap hakkında tebliğ ve kararlar", *Yenigün*, 21 Temmuz 1938, s.3.

Komisyon, seçmen kayıt işlemleri tamamlanmış olan bazı yerlerde seçmen kayıt işlemlerinin yeni baştan yapılmasına karar vermiştir. Seçmen kayıt işlemleri MC Seçim Komisyonu tarafından tamamlanmış olan Reyhaniye’de, kayıt işlemleri sırasında çok sayıda Kürt ve Arap’ın “usulsüz” biçimde seçmen listelerine yazıldığı gerekçesiyle bu bölgede kayıtların yeniden yapılması kararlaştırıldı.¹¹⁶ Bu kararın esas sebebi, çalışmanın önceki bölümlerinde değinildiği gibi, bu yörede yoğun biçimde yaşayan Kürtlerin, yapılan baskılara rağmen MC Seçim Komisyonu’nun bulunduğu dönemde kendilerine Türk Cemaati yerine Kürt Cemaati’ne yazdırmaları ve yöredeki Sünni Arapların da benzer bir tavır takınmasıdır. Bu nedenle, yeni Seçim Komisyonu, Reyhaniye’deki seçmen listelerinde Türk Cemaati oranını arttırmak amacıyla, buradaki kayıtların yenilenmesini kararlaştırdı. Sancak’ta Türk askerlerinin de bulunduğu bu ortamda, bu cemaatlerin kendilerini Türk Cemaati’ne yazdırmaları konusunda yapılan baskılara direnmelerinin imkanı kalmamıştı, bu nedenle de Türkiye’nin istediği sonuçlar kolayca alınabilecekti.

B. Seçim İşlemlerinin Tamamlanması

22 Temmuz’da yeni Seçim Komisyonu denetiminde yeniden başlatılan seçmen yazılım işlerinin 1 Ağustos, saat 18.00’da tamamlanacağı ilan edildi.¹¹⁷ Bu sürenin dolmasının ardından seçmen yazılımlarının tamamlandığı bildirildi. Seçmen yazılım sonuçları, sürpriz olmayan biçimde, Türkiye ile Fransa arasında Mart 1938 varılan uzlaşma çerçevesinde gerçekleşti. Türk Cemaati’ne yazılanların, toplam seçmenlerin % 63.5’ini oluşturduğu duyuruldu.¹¹⁸ Sancak Anayasası’nda belirtildiği üzere, her cemaate verilecek ikinci derece seçmen ve milletvekilliği sayısını da belirleyen seçmen yazılım sonuçları, Birinci Derece Seçim sonucu olarak kabul edildi. İkinci Derece Seçmen sayısı, her 100 Birinci Derece Seçmen’e 1 İkinci Derece Seçmen verilmesi şeklinde belirlendi. Seçim Komisyonu, 2 Ağustos tarihli 15 numaralı kararı ile seçim sonuçlarının aşağıdaki tabloda gösterildiği biçimde gerçekleştiği duyurdu.

¹¹⁶ “7 numaralı karar”, *Yenigün*, 21 Temmuz 1938, s.3.

¹¹⁷ “Karar numara 15”, *Yenigün*, 3 Ağustos 1938, s.1.

¹¹⁸ “Tescil neticelendi: Türkler yüzde altmış üç buçuk ekseriyetle çokluklarını isbat ettiler”, *Yenigün*, 3 Ağustos 1938, s.1.

Tablo 3**1 Ağustos 1938'de Tamamlanan Birinci Derece Seçim Sonuçları**

	Kayıt Edilen Birinci Derece Seçmen Sayısı	Birinci Derece Seçmen Oranı (%)*	İkinci Derece Seçmen Sayısı	Meclisteki Vekil Sayısı	Meclisteki Vekil Oranı(%)*
Türk Cemaati	35847	62.9	358	22	55
Alevi Cemaati	11319	19.9	113	9	22.5
Ermeni Cemaati	5504	9.7	55	5	12.5
Rum-Ortodoks Cemaati	2098	3.7	20	2	5
Arap Cemaati	1845	3.2	18	2	5
Diğer Cemaatler	359	0.6	-	-	-
TOPLAM	56972*	100		40	100

Kaynak: “Karar numara 15”, *Yeniğün*, 3 Ağustos 1938, s.1.

* Yayınlanan verilere göre hesaplanmıştır.

Seçim sonuçlarını gösteren yukarıdaki tablo incelendiğinde bazı önemli hususlar göze çarpmaktadır. Bu sonuçlarda, Sancak Anayasası’nda belirtilen 7 cemaat yerine sadece 6 cemaate yer verilmiş, Kürt Cemaati’ne kayıt olanlara dair herhangi bir veri sunulmamıştır. Halbuki, Tablo 2’de verilen MC Seçim Komisyonu verilerine göre, 22 Haziran itibariyle kayıt olan seçmenlerin % 0.8’i, yani yaklaşık 360 kişi Kürt Cemaati’ne yazılmıştı. Yayınlanan sonuçlarda Kürt Cemaat’ine yer verilmemesi, özellikle yukarıda değinilen Reyhaniye’deki seçmen kayıt işleminin yeniden gerçekleştirilmesi sırasında bu gruptaki seçmenlerin, Türk Cemaati’ne yazıldığı şüphesini uyandırmaktadır. Tablo 3’teki sonuçların incelenmesinden göze çarpan bir diğer husus da, Tablo 2’deki verilere göre Türk Cemaati’ne yazılan seçmenlerinin oranının % 45.8’den % 62.9’a yükselmesi, buna karşın Alevi, Ermeni, Rum-Ortodoks ve Arap Cemaatleri oranlarının ciddi biçimde düşmesidir. Diğer bir deyişle, MC Seçim Komisyonu’nun işlemlerini durdurduğu 22 Haziran ile yeni Seçim Komisyonu’nun seçmen yazılımını tamamladığı 1 Ağustos arasında geçen kırk günlük süre içerisinde, Türk Cemaati’ne yazılanların sayısı 15 bin civarında artarken, geriye kalan cemaatlere yazılan seçmenlerin sayısı artmak bir yana, önemli düşüşler göstermiştir. Ayrıca, Tablo 3’deki sonuçlara göre, Türk Cemaati % 63’e yakın seçmen yazılımına sahipken, yani oransal olarak 25 milletvekilliğine sahip olması gerekirken, yalnızca 22 milletvekilliğini, yani % 55’ini

almış, bu sonuç da seçim sonuçlarının Mart 1938 Uzlaşısı'nda belirlenen 22-40 oranına göre tamamlanmasının önceden kararlaştırıldığını teyit etmektedir.

Ağustos 1938'deki Birinci Derece Seçim sonuçları 1936'daki Sancak nüfus verileriyle karşılaştırıldığında ise çok daha çarpıcı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Tablo 1 ve Tablo 3'teki oransal veriler dikkate alındığında, Sancak'taki Türk nüfusu 1936'da % 38.9'dan Ağustos 1938'e % 62.9'a yükselmiş görünmektedir. Türk nüfusundaki bu artışa karşın, iki dönem arasında diğer bütün grupların oranlarında önemli düşüşler görünmektedir. Tablo 2'deki veriler de dikkate alındığında, farkın özellikle MC Seçim Komisyonu'nun Sancak'tan ayrılmasının ardından arttığı anlaşılmaktadır. Tablo 2'de sunulan MC Seçim Komisyonu verilerinin incelenmesinden, Türkiye'nin istediği sonuçların Haziran 1938 itibarıyla tam olarak sağlanamadığı anlaşılmaktadır. MC Seçim Komisyonu'nun faaliyetlerini durdurmasının ardından Türk-Fransız işbirliği ile kurulan yeni Seçim Komisyonu'nun ortaya koyduğu veriler ise, 1936 yılındaki verilerin çok uzağında, Türkiye'nin Sancak'taki amaçlarına göre tasarlanmış görünmektedir.

Seçmen kayıt işlemlerinin 1 Ağustos'ta tamamlanmasıyla birlikte Türkiye kurulacak Meclis'te çoğunluk hedefini sağlamış oldu. Bundan sonraki aşamada ise, Meclis'e girecek milletvekillerinin kimler olacağı konusunda yoğun çalışmalara gidildi. Bu faaliyetler sırasında, daha önce de değinildiği gibi, Türkiye sadece Türk Cemaati'ne ayrılan 22 milletvekilinin ve devlet başkanı, başbakan ve bakanların kimler olacağını belirlemekle yetinmemiştir. Bunun yanı sıra, diğer cemaatlerden Meclis'e girecek milletvekillerinin, Türkiye'nin tezlerine muhalif olmayan kişilerden oluşması için çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur.¹¹⁹ Bu amaçla, Sancak davasını takip etmekle daha önceden görevlendirilmiş olan dönemin Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, Meclis'e girecek milletvekilleri ile ilgili toplantı yapılacağını bildiren bir telgrafı Tayfur Sökmen'e göndererek Ankara'dan Dört Yol'a gitti. 10 Ağustos 1938'de Dört Yol'da, Hükümet adına bulunan Şükrü Sökmensüer ile Tayfur Sökmen, Cevat Açıkalın ve Antakya'ya başkonsolos olarak atanmış olan Fethi Denli arasında bir toplantı yapıldı.¹²⁰ Bu toplantıya daha sonra Abdurrahman Melek de katıldı. Sökmensüer, Ankara'nın Sökmen ile Melek arasında, özellikle Melek'in Sancak

¹¹⁹ Melek, a.g.e., s.61-65; Sökmen, a.g.e., s.106-108.

¹²⁰ Sökmen, a.g.e., s.106. Şükrü Sökmensüer de toplantıdaki kişilerin Sökmen'in belirttiği kişiler olduğunu söylemiştir. Bkz. Arı İnan'ın Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşme, İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.116.

valiliğini kabul etmesinin ardından ortaya çıkan ihtilafın giderilmesini istediğini bildirdi.¹²¹ Bu toplantıda, Meclis'e kimlerin milletvekili olarak gireceği, Devlet Başkanı, Meclis Başkanı, Başbakan ve Bakanların kimler olacağı konuları görüşüldü. Toplantıda Sökmensüer, Sökmen'nin yeni devletin Cumhurbaşkanı olmasını Atatürk'ün bizzat istediğini bildirmiştir. Bu görevi kabul etmek istemeyen Sökmen, Atatürk'ün ısrarı üzerine sonradan bu görevi kabul etti.¹²² Türk Cemaati dışındaki cemaatler adına Meclis'e girecek milletvekillerinin de Türkiye'ye muhalif olmayan kişilerden seçilmesi ve bunun Melek tarafından sağlanması kararlaştırıldı. Bu özelliklerinin yanı sıra, Melek bu kişilerin Fransız yöneticilerle de iyi ilişkilere sahip kişiler arasından belirlenmesini sağladı.¹²³ O dönemde, hem Sancak Valisi hem de milletvekili adaylarının adaylık başvurularını değerlendiren Seçim Komisyonu'nun üyesi olan Melek'in Türkiye muhaliflerinin Meclise girmelerini engellemesi çok da zor olmadı.

Şükrü Sökmensüer Dört Yol'daki toplantının ardından Ankara'ya dönerek bir rapor hazırladı. Bu raporda Devlet Başkanlığı, Başbakanlık, Meclis Bakanlığı ve Bakanlıklar için adaylar belirtilmiştir. Raporda, Meclis'te Türk Cemaat milletvekillerinin çoğunluğu sağlayabilmeleri için bakanların Meclis dışından seçilmesi önerilmiştir. Ayrıca, Meclis'e girecek 22 Türk Cemaat temsilcisi için 22 kişilik asıl ve 22 kişilik de yedek bir liste hazırlanarak belirlenecek milletvekillerinin Türk olması ve Ankara'ya bağlı olması gerektiği vurgulanmıştı. Bunlara ilave olarak raporda, son dönemde Türkiye yanlısı bir tavır takınan bölgenin önde gelen yerel elitleri de unutulmayarak Bereket, Adalı ve Kuseyri Aileleri'nden temsilcilerin Meclis'e milletvekili olarak girmesi gerektiği belirtilmiştir.¹²⁴ Ankara'da bu faaliyetler devam ederken, Sancak'taki Türk Cemaat lideri Abdülgani Türkmen, milletvekilliği için henüz hiçbir adayın belirlenmediği yolunda beyanat verdi.¹²⁵

---

¹²¹ Melek, a.g.e., s.61. Abdurrahman Melek, Cevat Açıkalın'ın kendisini toplantı hakkında bilgilendirdiğini ve Dört Yol'a gitmesini istediğini belirtir. Açıkalın'dan bir gün sonra Dört Yol'a gittiğini belirten Melek, o sırada Sökmensüer, Sökmen, Açıkalın ve Denli'yi toplantı halinde olduğunu ve onlara katıldığını belirtir. Bkz. Melek, a.g.e., s.61. Kitabında bu toplantıyı ayrıntılı biçimde anlatan Sökmen ise Melek'in bu toplantıya katıldığını belirtmemektedir. Bu durumun ikili arasında süreç içerisinde gelişen ve önceki bölümlerde değinilen fikir ayrılığının bir yansıması olabilir.

¹²² Sökmen, a.g.e., s.106-108; İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.117, 194-195; Soyak, a.g.e., s.619.

¹²³ Melek, a.g.e., s.62.

¹²⁴ Aktaran, Sarıay, "Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)", s.414-415.

¹²⁵ "Mebusluk için hiçbir namzet tespit edilmiş değildir", *Yeni Gün*, 13 Ağustos 1938, s.1

Hem Türkiye’de hem de Sancak’ta yürütülen faaliyetler sonucunda Ankara’nın kararları doğrultusunda belirlenen Türk Cemaati’nin 22 milletvekili adayı, Hatay Halk Partisi’nin Antakya’da yapılan toplantısında Cevat Açıkalın tarafından duyuruldu. Açıkalın ayrıca, Devlet Başkanlığı’na Tayfur Sökmen, Meclis Başkanlığı’na Abdülğani Türkmen, Başbakanlığa da Abdurrahman Melek’in getirileceğini duyurdu. İsimleri Açıkalın’ın okuması, bu kişilerin Türkiye tarafından belirlendiğinin bariz göstergelerinden birisidir. Çünkü, Açıkalın o dönemde Sancak’ta Türkiye adına bulunan en yetkili kişi konumundaydı. Ancak açıklanan 22 kişilik liste Hatay Halk Partisi’nin bazı üyelerinde şaşkınlığa yol açtı. Çünkü listede, uzun süre Türkiye’ye muhalefet etmiş ancak son dönemde işbirliği yapmaya başlayan Suphi Bereket, Mehmet Adalı gibi kişilerin de isimleri vardı. Uzun süre Türkiye yanlısı faaliyetlerde rol oynamış kişiler, listede bu kişilerin yer almasını kendilerine yapılan bir haksızlık olarak algıladılar.¹²⁶ Ancak liste konusunda bazı kesimlerde ortaya çıkan hoşnutsuzluğa rağmen, Ankara’da hazırlanan listedeki kişiler Türk Cemaati adına Meclis’e girdi.

Hatay Halk Partisi’nin toplantısında okunan Türk Cemaati’nin milletvekili aday listesi daha sonra Parti’nin bir beyannamesi ile birlikte gazetelerde ilan edilerek halka duyuruldu. Bu beyanname, Türkiye’nin Hatay Halk Partisi üzerindeki etkisinin açık bir göstergesi durumundadır. Nitekim, beyannamede Türkiye’deki rejimin ortaya koyduğu ilkeler, Hatay Halk Partisi’nin de ilkeleri olarak ortaya konulmaktadır. Bu konuda, yayınlanan beyannamenin 4. Maddesinde şöyle denilmektedir: “Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Layiklik, kültürel milliyetçilik, İnkılapçılık, devlet idaresinde hakim kılacağımız ana prensiplerdir.”¹²⁷

Birinci Derece Seçim sonuçlarının ilanından sonra seçimlerle ilgili gerçekleştirilen işlemler formaliteden ibaretti. Seçim Komisyonu, 3 Ağustos’ta aldığı kararla, seçmen yazılımı sonuçlarına göre cemaatlere verileceği bildirilen ikinci derece seçmenlerin ve milletvekilliklerinin Sancak kazaları arasında nasıl dağıtılacağını duyurdu.¹²⁸ Bundan sonra,

---

¹²⁶ Melek, a.g.e., s.62.

¹²⁷ Beyannamenin tam metni için bkz. “Hatay Partisinin Bütün Hataylılara Beyannamesi”, *Yeniğün*, 19 Ağustos 1938, s.1 ((Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır). Aynı beyanname, 20 Ağustos’ta *Hatay* gazetesinde de yayınlanmıştır, bkz. “Partinin beyannamesi”, *Hatay*, 20 Ağustos 1938, s.1.

¹²⁸ Bu karara göre Antakya Kazası’nda 14 Türk, 7 Alevi, 2 Ermeni, 2 Arap ve 1 Rum-Ortodoks, İskenderun Kazası’ndan 3 Türk, 2 Alevi, 1 Ermeni ve 1 Rum-Ortodoks, Kırıkhan Kazası’ndan ise 5 Türk ve 2 Ermeni milletvekili seçilecekti. Bkz. “16 numaralı karar”, *Yeniğün*, 4 Ağustos 1938, s.2. 9 Ağustos’ta alınan 17 numaralı kararla, Antakya’da Türk Cemaati’ne ayrılan milletvekilliği sayısı 14’ten 13’e düşürüldü, Kırıkhan’daki ise 5’ten

seçim işlemlerinin geriye kalan kısmının tamamlanması için işlemler hızlı bir biçimde devam ettirildi. İkinci derece seçmen olabilmek için Seçim Komisyonu'na başvuruların kayıt işlemleri 8 Ağustos'ta tamamlandı. Milletvekilliği seçimlerinin de ay sonuna kadar tamamlanması planlandı.¹²⁹ Türk, Ermeni ve Arap Cemaatleri'nden ikinci derece seçmen olabilmek için başvuruda bulunanların sayısı bu cemaatlere ayrılan kontenjanı aşmadığından, bu kişiler kendi cemaatlerinden ikinci derece seçmen olarak kabul edildiler. Alevi ve Rum-Ortodoks Cemaatleri'nde ise başvuruda bulunan kişi sayısı kontenjanı aştığı için, bu cemaatlerden ikinci derece seçmenlerin belirlenmesi için 19 Ağustos'ta seçim yapılması kararlaştırıldı.¹³⁰ Ancak daha sonra, Alevi ve Rum-Ortodoks Cemaatleri'ndeki kontenjan fazlası ikinci derece seçmen adayları istifa ettiği için, 19 Ağustos'taki seçime gerek kalmadı.¹³¹ İkinci derece seçmenlerin isim listeleri kaza ve nahiyelerde asılıp gazetelerde ilan edildi.¹³²

Milletvekili olabilmek için 20 Ağustos'a kadar Seçim Komisyonu'na başvuruda bulunmak gerekiyordu. Başvurular, Komisyonun incelemesinden geçtikten sonra kabul ediliyordu. Komisyonun incelemesi bittiğinde milletvekilliği adaylık başvurusu kabul edilenlerin isim listeleri gazetelerde yayınlandı.¹³³ Bunun ardından da, Seçim Komisyonu tarafından alınan bir kararla, başvuru tarihinin dolduğu tarihte, milletvekili olabilmek için başvuruların sayısı, cemaatlere ayrılan kontenjanla eşit olduğundan, başvurusu kabul edilenlerin tümü, ikinci tur seçimlerinin yapılması beklenmeden milletvekili seçilmiş sayıldı.¹³⁴ Böylece, ikinci derece seçmenlerin oy kullanmasına gerek kalmadan cemaatlere verilen kontenjanlarda kimlerin yer alacağı tespit edilmiş oldu. Bunun ardından, Meclis'in 2 Eylül'de toplanacağı duyuruldu.¹³⁵

6'ya yükselmiştir. Bu değişiklik sonucunda kurulacak meclisteki Türk Cemaati'nin milletvekilliği sayısı değişmemiştir. Bkz. "17 numaralı karar", *Yenigün*, 10 Ağustos 1938, s.2.

¹²⁹ "Hatay Meclisi Şehrimizde Toplanacak", *Yenigün*, 8 Ağustos 1938, s.1.

¹³⁰ "18 numaralı karar", *Yenigün*, 10 Ağustos 1938, s.4.

¹³¹ "Türk cemaati mebus namzetleri", *Hatay*, 20 Ağustos 1938, s.1.

¹³² "Müntehibi sanilerin listesi", *Yenigün*, 11 Ağustos 1938, s.2; "Müntehibi sanilerin listesi", *Yenigün*, 12 Ağustos 1938, s.3; "Müntehibi sanilerin listesi", *Yenigün*, 13 Ağustos 1938, s.3.

¹³³ "Mebuslarımız Tespit ve Kabul Edildi", *Yenigün*, 20 Ağustos 1938, s.1; "Sair Cemaatler'de Mebus Namzetlerini tesbit ederek Komisyona bildirdiler", *Hatay*, 21 Ağustos 1938, s.1. Türk Cemaati'nin adayları için bkz. "Partimiz Namzetleri Tespit Edildi", *Yenigün*, 19 Ağustos 1938, s.1; "Halk partisi namzetlerini tesbit etti", *Hatay*, 20 Ağustos 1938, s.1. Bu konuda ayrıca bkz. Melek, a.g.e., s.65.

¹³⁴ "İskenderon Sancağı Seçim Komisyonu: 23 Sayılı Karar", *Hatay*, 23 Ağustos 1938, s.1 (Bkz. EK 22).

¹³⁵ "Meclis 2 Eylülde Toplanıyor", *Yenigün*, 22 Ağustos 1938, s.1; "Mebuslar Meclisi 2 Eylül Cuma günü açılıyor", *Hatay*, 23 Ağustos 1938, s.1.

Tablo 4
Cemaat ve Kazalara Göre Milletvekili Seçilenler

	Antakya Kazası	İskenderun Kazası	Kırıkhan Kazası	TOPLAM
Türk Cemaati	-Abdülgani Türkmen -Vedi Bilgin -Samih Azmi -Suphi Bereket -Vedi Münir Karabay -İbrahim İnal -Arif Hikmet Celal -İzzet Zekeriya -Bekir Sıdkı Kunt -Ali Mısırlı -Nuri Aydın -Mehmet Adalı -Mehmet Kamil	-Bostan Mercan -Abbas Ülkü -Hamdi Selçuk	-Seydi Oğuz -Arif Hikmet Süral -Bahri Bahadırlı -Cevat Abalı -Abdullah Mursal -Abdurrahman Mursal	22
Alevi Cemaati	-Mehmet Sait Tüleyli -Hasan Ali Davut -Süleyman Tuhani -Mehmet Köse Diyap -Zeynel Abidin Cilli -Selim Mahmut -Salih Güzel	-Davut Şeyh Mehmet Reyhani -Ahmet Celal Abdülhamit		9
Ermeni Cemaati	-İsa Kazancıyan -Agop Davityan	-Marsel Balit -Mihran Keşişyan	-Haçadur Karabacakyan	5
Rum-Ortodoks Cemaati	-Basil Huri	-Kamil Zireyk		2
Arap Cemaati	-Baksanuslu Hacı Rezzuk -Hacıpaşalı Mustafa Fansa			2
TOPLAM	25	8	7	40

Kaynak: *Yenigün*, 19-20 Ağustos 1938; *Hatay*, 20-23 Ağustos 1938.

Seçimlerde istediği sonuçların alınmasını sağlayan Türkiye, Meclis henüz toplanmadan önce Meclis'in seçmesi gereken Devlet Başkanı ve Meclis Başkanını belirlemiştir. Türkiye tarafından Devlet Başkanı olarak belirlenen Tayfur Sökmen 25 Ağustos'ta Sincak'a gitti ve Sincak'ta Türkiye yanlıları tarafından büyük bir coşkuyla

karşılandı.¹³⁶ Sökmen, Meclis'in açılmasını ve kendisini Devlet Başkanı seçmesini beklemeden de Sancak'ta çeşitli faaliyetlerde bulunmaya başladı. Bu süre içerisinde, basında Sökmen'in Sancak'taki faaliyetlerine geniş yer ayrıldı.¹³⁷ Tayfur Sökmen'in resmi konut olarak kullanacağı yer bile Meclis'in toplanmasından günler öncesinde belirlendi.¹³⁸

Tüm bu hazırlıklar sonunda artık sıra Meclis'in açılmasına gelmişti. Ancak açılacak Meclis'in bağımsız olamayacağı açıkça ortadaydı. Suriye Devleti içerisinde 'ayrı bir varlık' olması tasarlanan bu yapının en tepesinde bulunması kararlaştırılan Tayfur Sökmen, bu göreve atanırken TBMM'de Antalya Milletvekili sıfatını taşıyordu¹³⁹ ve Devlet Başkanlığı boyunca bu sıfatı devam etti. Bu nedenle, Meclis'in açılmasıyla başlayacak dönemin, Türkiye'nin hedefi olan Sancak'ın Türkiye'ye katılması için bir ara dönem olmaktan öteye gitmeyeceği neredeyse kesin gibiydi.

Hatay Devleti'nin kurulmasıyla siyasal açıdan Türkiye'ye katılma istikametine net bir biçimde giren İskenderun Sancağı, bu yeni dönemde sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda yoğun 'uluslaştırma' politikalarına tabi tutulmuştur. Bu açıdan, Hatay Devleti dönemi, bölgenin 'Türk' kimliğinin sağlamaştırılması amacıyla yoğun faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir dönem olmuştur. Sonraki bölümde, siyasal gelişmeler paralelinde sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki uygulamaların nasıl gerçekleştirildiği üzerinde durulmuştur.

---

¹³⁶ "Hatay İstiklalinin Kahraman Mücahidi", *Yenigün*, 25 Ağustos 1938, s.1; R. Siliöz, "Teyfur Sökmeni karşılarken", *Yenigün*, 25 Ağustos 1938, s.1; "Hataylılar Dün yeni bir Bayram yaptılar", *Hatay*, 26 Ağustos 1938, s.1; N. Aydın, "Tayfur Sökmen", *Yenigün*, 26 Ağustos 1938, s.1, 3.

¹³⁷ "Bay Sökmen Halkevinde", *Yenigün*, 26 Ağustos 1938, s.1; "Bay Tayfur Sökmen şerefine", *Yenigün*, 27 Ağustos 1938, s.1; "B. Tayfur Sökmen", *Hatay*, 28 Ağustos 1938, s.1; "Tayfur Sökmenin tetkikleri", *Yenigün*, 29 Ağustos 1938, s.1, 4; "Tayfur Sökmen tetkikatına devam ediyor", *Yenigün*, 31 Ağustos 1938, s.1, 2; "Bay Tayfur Sökmenin tetkik gezileri devam ediyor", *Yenigün*, 1 Eylül 1938, s.1, 3; "Sayın B. Tayfur Sökmenin tetkikleri", *Hatay*, 1 Eylül 1938, s.1.

¹³⁸ "Defne oteli Riyaseti Cumhuri Sarayı oluyor", *Yenigün*, 29 Ağustos 1938, s.3.

¹³⁹ Tayfur Sökmen'in 1935 seçimlerinde TBMM'ye bağımsız Antalya milletvekili seçtirilmesi Atatürk'ün Hatay konusunda kararlılığının göstergelerinden birisi olarak görülebilir. Sökmen'in neden başka bir ilden değil de Antalya'dan milletvekili seçtirildiğinin sorulması üzerine Atatürk "Günü gelince (L) harfi yerine (K) harfini koyacağız. Böylece Antalya Antakya olacak" demiştir. Aktaran, Tünay, a.g.m., s.458.

ALTINCI BÖLÜM

HATAY DEVLETİ DÖNEMİ:

SON SÜRAT ULUSLAŞTIRMA (2 EYLÜL 1938 - 29 HAZİRAN 1939)

2 Eylül 1938’de Antakya’da Hatay Millet Meclisi’nin (HMM) açılmasıyla İskenderun Sancağı’nın Türkiye’ye katılması yönünde önemli bir adım atıldı. Siyasal açıdan yeni bir dönemin başlangıcı olmasının yanı sıra, 2 Eylül’den itibaren Türkiye’ye daha da yakınlaşmak üzere çeşitli uluslaştırma politikalarının kademeli olarak hayata geçirildiği bir döneme girilmiştir. Türkiye’nin kontrolü altında hayata geçirilen sosyal, kültürel ve ekonomik politikalarla bölge giderek Suriye’den uzaklaşıp Türkiye’ye yakınlığı. MC tarafından 29 Mayıs 1937’de onaylanan Sancak Statü’süne göre içişlerinde bağımsız ayrı bir varlık, dışişlerinde ise Suriye Devleti’ne bağlı olacağı belirtilen İskenderun Sancağı, bölge idaresi için kurulan Hükümet ve Meclis’in aldığı kararlarla siyasal açıdan da Suriye’den uzaklaştı.

Bir yıldan az bir süre varlığı devam İskenderun Sancağı’ndaki yeni oluşumun kalıcı olması neredeyse imkansız gibiydi. Meclis’teki vekillerin belirlenmesinde takip edilen yöntemler ve yeni kurulan yönetimin üst düzey kademelerinin belirlenmesinde izlenen süreç dikkate alındığında, Sancak’taki yeni oluşumun tasarılayıcılarının da oluşturulan düzenin kalıcı olmasını hedeflediklerini söylemek oldukça güçtür. Türkiye’nin istemediği kişilerin Meclis’e sokulmadığı, 5 Temmuz 1938’de bölgeye gelen Türk Askerleri’nin yeni düzenin bir koruyucusu konumunda olduğu bir ortamda, 2 Eylül’de başlayan süreç olsa olsa bir ‘ara dönem’ olabilirdi. Nitekim, süreç içerisinde bu ara dönem, her açıdan bölgenin Türkiye’ye yakınlaştırılması için oldukça verimli kullanıldı ve en nihayetinde Meclis, 29 Haziran 1939’da Türkiye’ye katılma kararı aldı. Ancak Meclis’in bu kararı da, sürecin Türkiye tarafından yürütüldüğünün bir göstergesidir. Meclis’in bu kararından günler öncesinde, 23 Haziran 1939’da dış politikada önemli bir başarıya imza atan Türkiye, bölgenin kendisine verilmesi konusunda Fransa ile bir anlaşmaya varmıştı. Sürecin en başından itibaren olduğu gibi, 29 Haziran’da Antakya’da toplanan Meclis de Ankara’da belirlenen politikaların yerel uygulayıcısı olarak hareket edip varlığını sona erdirmiştir.

HMM’nin açıldığı 2 Eylül 1938’den, Meclis’in kendini feshettiği 29 Haziran 1939’a kadarki dönemin analiz edildiği bu bölüm üç alt bölüme ayrılmıştır. İskenderun Sancağı’nda

yeni kurulan yönetimle Türkiye arasındaki ilişkiler ve Türkiye'nin bu yönetim üzerindeki etkileri ile uygulamalarda ortaya konulan Türklük vurgusu birinci alt bölümde incelenmiştir. İkinci alt bölümde, uluslaştırma politikalarının nasıl hayata geçirildiğini göstermek amacıyla yeni yönetimin bölgeyi Suriye'den uzaklaştırıp Türkiye'ye yakınlaştırmak için izlediği sosyal, kültürel ve ekonomik uygulamalar üzerinde durulmuştur. Üçüncü alt bölümde ise, hayata geçirilen uygulamaların bölgedeki farklı topluluklar üzerinde oluşturduğu etki, bunların yönetimle ilişkileri ve süreç içerisinde kendilerini nasıl konumlandıkları incelenmiştir.

I. HATAY DEVLETİ'NDE TÜRKİYE'NİN ETKİSİ VE TÜRKLÜK VURGUSU

A. Hatay Millet Meclisi Kararlarında Türkiye'nin Belirleyiciliği

Sancak'ta yapılan seçimlerde olduğu gibi, Millet Meclisi'nin toplandığı ilk günden itibaren Türkiye'nin süreçteki belirleyici rolü açık biçimde ortaya çıkmıştır. 2 Eylül'de Meclis'in ilk toplantısını gerçekleştirmesinden önce, daha önce de değinildiği gibi, mecliste kimlerin olacağı Ankara tarafından belirlenmişti. Türkiye'nin belirleyici etkisi, Meclis'in açılmasıyla birlikte de devam etmiş, hatta giderek artmıştır. Türkiye'nin Fevkalade Murahhas olarak atadığı Cevat Açıkalın, Meclis'in açılmasının ardından da görevine devam etmiştir. Benzer biçimde, Türkiye'nin İskenderun Sancağı'na atadığı konsoloslar da yeni yönetimin iktidara gelmesinin ardından da etkin konumlarını devam ettirmişlerdir. Türkiye adına görev yapan kişiler dışında, yeni yönetimin en etkin pozisyonlarında bulunan kişiler de Türkiye ile olan yakın ilişkilerini arttırarak devam ettirmiş, yerel uygulamalarında Ankara'dan aldıkları talimatlar doğrultusunda hareket etmişlerdir.

Meclis'in 2 Eylül 1938'de Antakya'daki Gündüz Sineması'nda yapılan ilk toplantısı Türkiye'nin kararlaştırdığı biçimde gerçekleşti. Meclis'in açılışından önce, kimlerin hangi görevlere getirileceğinin yanı sıra, Meclis açılışında yapılacak konuşmalara kadar ayrıntılar önceden Ankara tarafından belirlenmiş durumdaydı.¹ Meclis'in açılış toplantısına Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalın, Fransız Yüksek Komiseri'nin temsilcisi olan Collet ile birlikte katıldı. Önce İstiklal Marşı'nın, ardından da Fransız ulusal marşının okunmasıyla Meclis'in

¹ Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)", s.415.

ilk toplantısı başladı. Meclis'in en yaşlı üyesi olması nedeniyle Mehmet Adalı'nın geçici başkanlığında açılan toplantıda, ilk olarak Meclis Başkanlığı seçimi yapıldı ve daha önce kararlaştırıldığı üzere Abdülgani Türkmen, oybirliği ile seçildi.² Abdülgani Türkmen, seçilmesinin ardından yaptığı konuşmada, bölgenin tarihi bir Türk yurdu olduğunu vurgulayıp toplanan Meclis'in Türkiye ve Atatürk'e olan bağlılığını vurguladı:

Milli coğrafyamızda şimdi Hatay diye anılan bu havali Büyük Türk Milleti ve onun şerefli tarihinin ayrılık bilmeyen ve dünya bir araya gelse ayrılmayacak olan kutsal bir yurdudur. [...]

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, Türk Milletine, Cumhuriyet Hükümetine ve istiklalimizi kurtaran, kuran ve koruyan Ulu Şef Atatürk'e milletimizin ve meclisimizin derin şükranlarını ve sarsılmaz bağlılıklarını sunmak hepimiz için şerefli bir ödevdir.³

Abdülgani Türkmen'in konuşmasının ardından, Meclis Başkan Vekilleri ve Katiplerin seçimi gerçekleştirildi. Bu işlemlerin ardından, çok sayıda milletvekili Meclis kürsüsünden ateşli konuşmalar yaptı. Yapılan konuşmalarda, bölgenin tarihsel olarak bir Türk vatani olduğu, bölgede yaşayan Arap Alevilerin Türk olduğu gibi daha önce Türkiye'nin ortaya atmış olduğu tezler ateşli konuşmalarla dile getirilerek Türkiye ve Atatürk'e olan bağlılık defalarca vurgulandı. Milletvekillerinin yemin etmesinin ardından da Devlet Başkanlığı seçimi yapıldı ve daha önce Ankara tarafından kararlaştırıldığı üzere, Tayfur Sökmen Devlet Başkanı seçildi. Seçimin ardından, Meclis'ten seçilen bir heyet, Turizm Otelinde bulunan Tayfur Sökmen'e kararı tebliğ etmekle görevlendirildi.⁴

Türkiye'nin süreçteki belirleyici rolünü sergilemesi açısından ilginç bir olay, Meclis toplanmadan önce Türkiye'de yayınlanan gazetelerin ilk sayfalarında Tayfur Sökmen'in resminin yayınlanıp Devlet Başkanlığı'na kendisinin seçileceğine dair haberlere yer verilmesi olmuştur.⁵ Bu durum, bir anlamda, Meclis'teki oylamanın sadece bir formaliteden, daha önce

---

² Meclis'in ilk toplantısı hakkında daha fazla bilgi için bkz. "Antakya, Bugün Hatay Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı", *Yenigün*, 2 Eylül 1938, s.1-4; "Bugün Hatay parlamentosu toplandı Devlet reisliğine büyük kahraman hemşehrimiz Tayfur Sökmeni seçti", *Hatay*, 2 Eylül 1938, s.1; *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, haz. Mehmet Tekin, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2009, 25-36.

³ Konuşmanın tam metni için bkz. "Antakya, Bugün Hatay Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı", *Yenigün*, 2 Eylül 1938, s.2,3; "Hatay Meclisi dün sabah büyük bir merasimle açıldı", *Kurun*, 3 Eylül 1938, s.2; *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.26-30.

⁴ "Antakya, Bugün Hatay Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı", *Yenigün*, 2 Eylül 1938, s.1; "Bugün Hatay parlamentosu toplandı Devlet reisliğine büyük kahraman hemşehrimiz Tayfur Sökmeni seçti", *Hatay*, 2 Eylül 1938, s.1.

⁵ "Hatay Meclisi bugün açılıyor", *Kurun*, 2 Eylül 1938, s.1,6 (Bkz. EK 23).

alınan kararların onaylanmasından ibaret olduğunu teyit etmektedir. Meclis Başkanlığı seçiminde olduğu gibi, Devlet Başkanlığı seçiminde de kararın oybirliği ile alınması, sürecin önceden ne kadar ayrıntılı biçimde planlandığının bir göstergesidir. Bu seçimler bir kez daha, sürecin Türkiye'nin planladığı gibi işleyeceğini ve sadece bu planlara muhalif olmayacak kişilerin Meclis'e girmesine izin verildiğini net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Yeni açılan Meclis'te Türkiye'nin etkisi, kilit konumda bulunan pozisyonlara Ankara'nın belirlediği kişilerin seçilmesini sağlamakla sınırlı kalmadı. Bu etki ilk toplantıdan itibaren her alanda kendisini gösterdi. Meclis çalışmalarında kullanılan dil bu etkinin önemli bir göstergesidir. MC tarafından onaylanan Sancak Statü ve Anayasası'nda resmi diller olarak Türkçe ve Arapçanın kullanılacağı belirtildiği halde, Meclis açılışında tüm konuşmalar Türkçe yapıldı. Meclis'in bundan sonraki dokuz ayı aşkın faaliyetlerinde de sadece Türkçe kullanıldı. Meclis çalışmalarında sadece Türkçe kullanılmasına büyük önem verildi. Bu doğrultuda, Türkçeleri zayıf olduğu için Meclise verdikleri önerileri Arapça hazırlayan milletvekillerinin önerileri Türkçeye çevrilip o şekilde Mecliste okundu.⁶

Kullanılan dile ilave olarak, yeni rejim için kabul edilen isim de Türkiye'nin etkisini sergiler niteliktedir. Nitekim, Meclisin ilk toplantısında alınan kararlardan birisi de İskenderun Sancağı'nda oluşturulan yeni yapının adının 'Hatay Devleti' olarak kabul edilmesi olmuştur.⁷ Böylece, daha önceki bölümlerde üzerinde ayrıntılı biçimde durulduğu gibi, Türk Tarih Tezi paralelinde kurgulanan 'Hatay' adı, İskenderun Sancağı'nda yeni kurulan rejimin adı olarak kabul edilmiş oldu. Buna ilave olarak, HMM'deki görüşmelerin nasıl yapılacağına dair görüşmelerde de Türkiye'nin etkisi açık biçimde ortaya çıkmıştır. Müzakerelerin nasıl

---

⁶ Meclisin 26 Aralık 1938'deki oturumunda İskenderun Kazası'ndan Rum-Ortodoks Cemaati adına milletvekili seçilen Kamil Zireyk'in Türkçesi zayıf olduğu için ekonomi ile ilgili Arapça hazırladığı önerge Türkçeye çevrilip Mecliste okundu. Bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.227-231.

⁷ "Hatay Meclisi açıldı", *Son Posta*, 3 Eylül 1938, s.1; "Hatay Meclisi dün sabah büyük bir merasimle açıldı", *Kurun*, 2 Eylül 1938, s.1,2; "Antakya, Bugün Hatay Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı", *Yenigün*, 2 Eylül 1938, s.1; "Bugün Hatay parlamentosu toplandı Devlet reisliğine büyük kahraman hemşehrimiz Tayfur Sökmeni seçti", *Hatay*, 2 Eylül 1938, s.1. MC'nin kabul ettiği Sancak Statü ve Anayasası'na göre 'ayrı bir varlık' olması öngörülen rejimin adının ne olacağı belirtilmemiş, daha önceden olduğu gibi 'Sancak' adı kullanılmıştır. HMM'nin yeni rejim için 'Hatay Devleti' adını kabul etmesiyle birlikte bu ismin kullanımı kısa sürede yaygınlaşmıştır. 23 Haziran 1939'da "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma"da ise 'Hatay Devleti' yerine 'Hatay' adı kullanılmıştır ki zaten bu anlaşma orada kurulu olan rejimin sona ermesini öngörmekteydi. İngilizce bazı kaynaklarda kurulan rejimin adı olarak Hatay Devleti yerine Hatay Cumhuriyeti adının kullanıldığı (bkz. Shields, a.g.e., s.234) görülmektedir. Bu çalışmada, konu hakkında yapılan çalışmaların çoğunda olduğu gibi (örnek olarak bkz. Ada, a.g.e., s.185), Hatay Devleti adı kullanılacaktır.

yapılacağı konusunda, daha önce Suriye'deki meclis çalışmaları konusunda oldukça tecrübeli olan Suphi Bereket, Suriye'deki usullerin uygulanmasını önerince kendisine büyük tepki gösterilmiş ve HMM'de sadece Türkiye'deki kanun ve usullerin örnek alınabileceği bildirilmiştir.⁸

HMM'nin açılmasını takip eden süreçte Hatay Devleti'nde gerçekleştirilen faaliyetlerin tümünde Türkiye'nin etkisi kendini göstermeye devam etti. Meclis'in 3 Eylül 1938 tarihindeki toplantısında, TBMM'de Antalya Milletvekilliği görevi devam etmekte olan Tayfur Sökmen yemin ederek Hatay Devleti Başkanlığı görevine başlamış oldu.⁹ Böylelikle, farklı bir ülkenin parlamentosunda görev yaparken başka bir ülkenin devlet başkanlığını üstlenmek gibi eşine az rastlanır bir durum ortaya çıkmış oldu. Göreve başlamasının ardından Sökmen'in Atatürk'e gönderdiği telgraf, yeni rejimin Türkiye'ye bakışını sergilemesi açısından önemlidir:

Türkiyenin Ulu Önderi tarafından gösterilen yüksek alaka ve yardım sayesinde istiklaline kavuşmuş olan Hatay'ın Ulu Şef Atatürke ve Büyük Millet Meclisine karşı beslediği minnet ve şükran ve bağlılık hislerini bu vesile ile de arz etmekle son derece bahtiyarım. Vazifemin ifası sırasında yüksek alaka ve irşatlarınızın esirgenmemesi dileğiyle candan bağlılığımı ve sonsuz saygılarımı sunarım.¹⁰

Devlet Başkanı olarak seçilen Sökmen, Ankara tarafından kararlaştırıldığı üzere, eski İskenderun Sancağı Valisi Abdurrahman Melek'i hükümet kurmakla görevlendirdi.¹¹ Başbakan dışında dört bakandan oluşan hükümetin tamamı Türklerden oluşuyordu. Kabinedeki tüm kişiler HMM'deki Türk çoğunluğu korumak amacıyla Meclis'te bulunmayan kişilerden seçildi. HMM'nin 6 Eylül'deki toplantısında Melek, hükümet programını okudu. Konuşmasında, "Canla başla bağlı olduğumuz Ulu Şefimiz Atatürk'ün nur ve iman saçan ilham ve eserleri, Türkün ruhunda mevcut olan azim ve fedakarlık bize bütün bu güçlükleri yenmek kudretini gösterecektir" diyen Melek, kurulan hükümetin programının "ruhu ve esası

⁸ Bu konunun ayrıntıları için bkz. Selçuk, a.g.e., s.58-59.

⁹ "Cumhur Reisimiz Bugün İlk Nutkunu Alkışlar Arasında Okudu", *Yeniğün*, 3 Eylül 1938, s.1; "Devlet Reisimiz Parlamentoda", *Hatay*, 4 Eylül 1938, s.1; *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.37-39.

¹⁰ Telgrafın tam metni ve Atatürk'ün cevabı için bkz. "Atatürk'e Hatay devlet reisinden bağlılık telgrafı geldi", *Kurun*, 5 Eylül 1938, s.1,4 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır). Bu konuda ayrıca bkz. "Atatürk'le Cumhurreisimiz arasında taati edilen telgraflar", *Yeniğün*, 5 Eylül 1938, s.1.

¹¹ "Valimiz Doktor A. Melek Başvekil Olarak Kabineyi Teşkil Etti", *Yeniğün*, 5 Eylül 1938, s.1; "Kabine kuruldu", *Hatay*, 6 Eylül 1938, s.1.

Kemalizm rejimi ve bunun bütün icabı”dır dedi. Konuşmanın ardından yapılan oylamada güvenoyu alan Hükümet resmen göreve başladı.¹²

Hükümet programının okunarak Hükümet’e güvenoyu verilmesi dışında, 6 Eylül’de HMM’de iki önemli icraat daha gerçekleştirildi. Bunlardan birincisi, MC tarafından Mayıs 1937’de kabul edilen Sancak Statü ve Anayasası’nın yerine geçecek yeni bir anayasanın kabul edilmesi olmuştur. MC’nin kabul ettiği metinlerden farklı olarak HMM’nin kabul ettiği anayasa Hatay Devleti’ni “Türklük esasına” dayanan ayrı bir devlet olarak tanımlamaktadır.¹³ MC tarafından onaylanan Sancak Statüsü’nün 1. Maddesi’nin ilk fıkrasında “Sancak, işlerinde bütünüyle bağımsız olan bir ayrı varlıktır” denilmekte, ikinci fıkrada “Sancak’ın dışişleri Suriye Devletince yönetilir” ibaresi yer almakta ve üçüncü fıkrada da “Sancak ile Suriye için tek gümrük ve para düzeni vardır” denilmekteydi.¹⁴ HMM’nin kabul ettiği Hatay Anayasası’nın 1. Maddesi’nde ise “Hatay, dahili işlerinde tam bir istiklali haiz ‘Türk ekseriyetine müstenid ve Cumhuriyet rejimi ile idare olunan’ ayrı ve müstakil bir varlık teşkil eden bir devlettir” denilmektedir. Devlet merkezi’nin Antakya olacağı belirtilen Anayasada, Hatay’da yaşayan vatandaşların kanun önünde ırk, dil, din farkı gözetilmeden eşit olacağı ifade edilmektedir.¹⁵ Ancak kabul edilen Anayasa metninde, işlerinde tam bağımsız olduğu ilk maddede yer almasına rağmen, dışişleri ve Suriye ile gümrük ve para birliği konusunda herhangi bir ibare yer almamaktadır. Yeni Anayasada bu konulara dair hükümlerin bulunmamasının bir tesadüf olmadığı süreç içinde meydana gelen gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Nitekim, ileriki sayfalarda üzerinde durulacağı gibi, Hatay Devleti’nin kısa bir süre sonra kendi gümrüklerini oluşturma yoluna gittiği görülecektir. Buna ilave olarak, süreç içerisinde Hatay Devleti yöneticileri dışişlerinde Suriye’den bağımsız hareket etme ve Suriye Lirası yerine Türk Lirası’nı kullanma yoluna gittiler.

6 Eylül’de HMM’nin diğer önemli icraatı, sembolik olarak Türkiye’ye bağlılığın en önemli göstergelerinden birisini oluşturan bayrağın kabul edilmesi olmuştur. Kabul edilen “Hatay Bayrağı Kanunu”nun 1. Maddesi’ne göre “Hatay bayrağı al zemin üzerine beyaz bir

---

¹² “Meclis, ilk Hatay kabinesine ittifakla itimad beyan etti”, *Yenigün*, 6 Eylül 1938, s.1; “Meclis Kabineye ittifakla güven verdi”, *Hatay*, 8 Eylül 1938, s.1; “Hatay meclisinde Başvekil beyannamesini okudu”, *Kurun*, 8 Eylül 1938, s.1.

¹³ “Yeni Anayasamız”, *Yenigün*, 6 Eylül 1938, s.1.

¹⁴ Soysal, a.g.e., s.556.

¹⁵ HMM tarafından kabul edilen Anayasanın tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.47-50. Bu konuda ayrıca bkz. “Hatay Anayasası”, *Yenigün*, 6 Eylül 1938, s.2.

ay ve etrafı beyaz ve ortası al bir yıldızdır.”¹⁶ Yani, Hatay Devleti Bayrağı olarak kabul edilen bayrak, Türkiye Cumhuriyeti’nin bayrağıyla neredeyse aynıydı, tek fark bayrakta yer alan yıldızın içinin kırmızı renkte olmasıydı. Bayrak Kanunu’nun kabul edilmesinin ardından, bayrak törenle HMM binasına çekildi.¹⁷ Meclis üyelerinden Hamdi Selçuk yaptığı konuşmada, Hatay Bayrağı’nın bizzat Atatürk tarafından çizildiğini belirtti.¹⁸

Kabul edilen Hatay bayrağı, Türkiye bayrağının neredeyse aynısı olmasından dolayı bölgenin ‘Türklüğünü’ vurgulaması açısından önemli bir sembolik değere sahiptir. Bu sembolik değerinin yanı sıra, kabul edilen bayrak, Hatay Devleti’nin Suriye’den ‘ayrı bir varlık’ olma durumunu vurgulama işlevi de görmüştür. Hatay’da çeşitli alanlarda hızla kullanımı yaygınlaşan bayrak, İskenderun Limanı’nda da kullanılmaya başlanmıştır. İlk olarak Türkiye’den gelen bir geminin İskenderun Limanı’na girerken Hatay bayrağı çekmesiyle başlayan bu uygulama kısa sürede yaygın hale getirilmiştir.¹⁹ Hükümetin aldığı kararla, limana girmek isteyen yabancı gemilere Hatay bayrağını çekme zorunluluğu getirilmiştir. Uygulamanın başlamasının ilk günlerinden itibaren İngiliz ve Alman gemileri Hatay bayrağı çekme uygulamasına riayet ettiler. İtalyan gemileri bu uygulamayı ilk dönemde kabul etmezken Fransız gemileri İskenderun Limanı’nda Fransız bayrağı çekmeyi sürdürdüler.²⁰ Türkiye’den gelen gemiler de Hatay bayrağı çekilmesi uygulamasına riayet ederken, İtalyan gemileri de limanda işlemlerini yaptıramadıkları için bir süre sonra bayrak çekme zorunluluğuna uymaya başladılar.²¹

Hatay Devleti’nde Türkiye’nin etkisini gösteren bir diğer icraat da HMM’nin kabul ettiği ulusal marştır. HMM’nin 7 Eylül’deki toplantısında, Türkiye’nin ulusal marşı olan İstiklal Marşı’nın Hatay Devleti’nin de ulusal marşı olarak kabul edilmesine dair teklif kabul

---

¹⁶ “Hatay Bayrağı kanunu”, *Yenigün*, 7 Eylül 1938, s.1.

¹⁷ “Dün en mutlu günlerimizden birini daha yaşadık: bayrağımız kavuştuk”, *Yenigün*, 7 Eylül 1938, s.1; “Millet Meclisinin 4üncü celsesi”, *Hatay*, 8 Eylül 1938, s.

¹⁸ *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.53. Bu konuda ayrıca bkz. Selçuk, a.g.e., s.71.

¹⁹ Gazetede yer alan habere göre Türkiye Devlet Deniz Yolları’nın ‘Samsun’ adlı vapuru İskenderun Limanı’nda bu uygulamayı ilk gerçekleştiren gemi olmuştur. Bkz. “İskenderunda İlk Hatay bayrağını çeken vapur”, *Yenigün*, 22 Eylül 1938, s.2.

²⁰ B.C.A. (030.10.224.514.6)

²¹ Melek, a.g.e., s.71.

edildi.²² Böylece Hatay Devleti, Türkiye ile neredeyse aynı bayrağa ve tamamıyla aynı ulusal marşa sahip ‘ayrı’ bir devlet oldu.

HMM’nin 7 Eylül’deki oturumunda Meclisin tatil dönemi belirlenirken bile Türkiye ile paralel hareket edilmesi yoluna gidildi. TBMM’de olduğu gibi, HMM’nin 1 Kasım’a kadar tatil edilmesi kararlaştırıldı. Halbuki, yeni kurulan bir devlette Meclisin açık tutularak idarenin teşkilatlanması için çıkarılması gereken çok sayıda kanunun görüşülmesi sağlanabilirdi. Bunun yerine, 7 Eylül’deki oturumda Hükümete kanun çıkarma yetkisi verildi. Böylece Hükümet, HMM’deki görüşmelerle zaman kaybetmeden kanun çıkarıp bunları yürürlüğe koyabilecekti.²³ HMM’nin kapalı olduğu dönemde Hükümet kendisine verilen yetkiye dayanarak çok çeşitli alanlarda 24 geçici kanun çıkarmıştır.²⁴ Bunlar dışında Hükümet, verilen yetkiye dayanarak 7 geçici kanun daha çıkarmış ve bunlar Meclisin açılmasından sonra yayınlanmıştır. Bu kanunlar çıkarılırken, Türkiye’deki kanunlarla uyumlu olmalarının sağlanması amacıyla, Hatay Hükümeti Adana’ya adam gönderip Türkiye’deki kanun ve talimatları getirtme yoluna gitti. Türkiye’deki kanunlar paralelinde hazırlanan geçici kanunlar daha sonra Devlet Başkanı’nın onayından geçirildi.²⁵ Her ne kadar Hükümetin çıkardığı 31 geçici kanun 1 Kasım’dan sonra HMM’de görüşüldüyse de bu görüşmeler formalitenin ötesine geçmedi.

B. Türkiye’den Hatay’a Maddi Yardım ve Personel Desteği

HMM’nin ilk toplantısından itibaren ortaya çıkan Türkiye’ye bağlılık ve Türklük vurgusu, Hatay Devleti’nin Türkiye ile olan ilişkisinin bir ürünüdür. Türkiye’nin 1936’dan itibaren İskenderun Sancağı konusunda izlemeye başladığı aktif politika olmasaydı, Hatay Devleti’nin kurulması bir yana ‘Hatay’ adının ortaya çıkması bile söz konusu olmayacaktı. Türkiye, 2 Eylül 1938 sonrasında da, kendi çabaları sonucu kurulan Hatay Devleti’ni her açıdan destekleyen bir politika izlemiştir. Türkiye’nin bu desteği, Hatay Devleti’ne

---

²² *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.64-65; “Hatay Meclisinin mühim kararları”, *Kurun*, 9 Eylül 1938, s.1,6.

²³ *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.66-68; “Hükümete geniş salahiyyet verildi”, *Yenigün*, 7 Eylül 1938, s.1,3; “Hatay millet Meclisi ikinci teşrinde toplanmak üzere dağıldı”, *Hatay*, 9 Eylül 1938, s.1

²⁴ Hükümetin bu dönemde çıkardığı kanunların tam listesi için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.76-77.

²⁵ *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.194-198.

kuruluşundan itibaren maddi yardım yapılması, kurulan idarede görev alacak personelin önemli bir kısmının Türkiye'den sağlanması, HMM üyelerine Türkiye'de çeşitli kolaylıklar sağlanması gibi farklı alanlarda görülmüştür.

Yeni kurulan Hatay Devleti, teşkilatlanmasını gerçekleştirirken Türkiye önemli miktarda maddi yardımda bulunmuştur. Kuruluşundan hemen sonra, Türkiye Hatay Devleti'ne acil ihtiyaçlarda kullanılmak üzere 50 bin TL gönderdi.²⁶ Türkiye'nin maddi yardımları bundan sonra da artarak devam etti. Hatay'da oluşturulan, 1500 civarında personele sahip emniyet teşkilatının maaşlarının büyük kısmı Ankara'dan karşılandı, Hatay Hükümeti bu maaşlara çok sınırlı katkı sağladı.²⁷ Ocak 1939 başında, Türkiye, Hatay'daki devlet teşkilatı ve emniyet teşkilatında kullanılmak üzere 1 milyon TL para göndermeyi kararlaştırdı.²⁸ Bunun dışında Türkiye, Hatay'daki emniyet teşkilatında görev yapan personelin giyim ihtiyaçlarını da karşıladı.²⁹

Kamu kurum ve kuruluşlarına sağlanan maddi yardımlar dışında Türkiye, Hatay Devleti döneminde yerel basına da maddi yardımda bulunmuştur. Türkiye yanlısı yayınlarıyla bilinen ve Hatay'da Türkçe yayınlanan *Yeniğün*, *Hatay*, *Karagöz* gazeteleri ile Arapça yayınlanan *Ahdi Cedid* ve *Enba-i Hatay* gazetelerine önemli maddi yardımda bulunuldu.³⁰ Bu gazeteler, Hatay'da Türkiye yanlısı propagandanın kesintisiz biçimde geniş halk kitlelerine ulaştırılmasında önemli işlev gördüler.

Türkiye maddi yardımlarda bulunmakla yetinmeyip, Hatay Devleti'ne çeşitli alanlarda çok sayıda personel göndermek suretiyle de önemli yardımda bulundu. Hatay'da emniyet teşkilatını kurmak ve bunların eğitimlerini sağlamak için Türkiye'den subay ve gedikli çavuşlar gönderildi. Bu amaçla gönderilen askeri personelin masrafları da Türkiye tarafından karşılandı.³¹ Türkiye'nin Hatay'a personel göndererek yardımda bulunması emniyet teşkilatıyla sınırlı kalmadı. Örneğin, Hatay'da mali teşkilatın kurulmasında yardımcı

---

²⁶ Sarıncı, "Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)", s.416.

²⁷ Melek, a.g.e., s.78.

²⁸ B.C.A. (030.10.225.515.1)

²⁹ B.C.A. (030.10.225.515.6); B.C.A. (030.10.225.516.12)

³⁰ Sarıncı, "Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)", s.419.

³¹ B.C.A. (030.10.225.516.12)

olmak üzere maliye müfettişleri gönderildi ve bunların masrafları da Türkiye tarafından karşılandı.³²

Çeşitli alanlardaki ihtiyaçları karşılamak üzere Türkiye’den gönderilen personelin yanı sıra, Hatay Devleti döneminde önemli sayıda Türk Silahlı Kuvvetleri’ne mensup askeri kuvvet bölgede varlığını devam ettirdi. 5 Temmuz 1938’de İskenderun Sancağı’na giren Türk Askerleri, Hatay Devleti’nin kurulmasının ardında da bölgeden ayrılmadılar. Bu askeri kuvvetlerin Hatay’daki varlığı, Türkiye’nin istemediği bir uygulamanın hayata geçirilmesini imkansız hale getirmişti. Hatay’daki yerel basında bu askeri kuvvetleri öven haberler sıkı sık yer aldı (Bkz. EK 24). Hatay’daki yeni rejimin koruyucusu ve kollayıcısı konumundaki bu askerler gerektiğinde harekete geçirilebilir, yeni rejimin muhaliflerine karşı baskı unsuru olarak kullanılabilirdi. Ayrıca bu askeri kuvvetler, Türkiye’nin sahip olduğu askeri imkanların bir göstergesi olarak kullanılmaktaydı. Bu imkanların daha bariz biçimde gösterilmesi için Hatay’da bulunan birlikler zaman zaman tatbikatlar düzenleme yoluna gittiler.³³ Zaman zaman da ihtişamlı tören ve toplantılar gerçekleştirilmesi yöntemine başvuruldu.³⁴ Bunun dışında, Hatay’da bulunan Türk askerleri çeşitli sosyal faaliyetlerde bulunmak suretiyle de bölgede Türkiye’ye olan sempatinin artması yönünde çaba harcadılar. Hatay’da açılan orduevlerinde³⁵ devlet yöneticileri ve bölgedeki önde gelen kişilerin katıldıkları çok sayıda etkinlik gerçekleştirildi.³⁶ Orduevlerindeki etkinlikler dışında da Türk Askerleri Hatay’da bir takım faaliyetlere öncülük ettiler. Özellikle atlı sporlarla ilgili faaliyetler büyük ilgi uyandırdı.³⁷ Bunun üzerine, atlı sporlarla ilgili bir teşkilat oluşturuldu. Kurulan ‘Atlıspor Kulübü’ Hatay’daki Türk Askeri Kuvvetlerinin Komutanı Albay Şükrü Kanatlı’nın da katıldığı çeşitli faaliyetler gerçekleştirdi.³⁸ Tüm bu faaliyetler, Hatay’daki Türk Askerlerinin,

---

³² B.C.A. (030.10.225.515.3)

³³ Güçlü, a.g.e., s.240; “Ordumuz İskenderunda top ateşi talimleri yapacak”, *Yenigün*, 4 Mart 1939, s.1; “Kahraman ordumuzun top atışı manevraları”, *Yenigün*, 8 Mart 1939, s.1; “Top atışları”, *Hatay*, 8 Mart 1939, s.1.

³⁴ “Türk Ordusu Tanrının Bütünleşmiş İradesidir!”, *Yenigün*, 16 Mart 1939, s.1, 3; “İskenderon, yine mutlu bir gön yaşadı”, *Hatay*, 28 Mart 1939, s.1; “Medeniyet aleminde ışık, insanlığa örnek olan Türk ordusunun karşısında eğilmeyecek baş yoktur!”, *Yenigün*, 28 Mart 1939, s.1, 2; “Hatayda Çok Parlak Bir Askeri Tören”, *Yeni Sabah*, 30 Mart 1939, s.1, 3.

³⁵ “Şehrimizde bir orduevi açılıyor”, *Hatay*, 17 Birinci Teşrin 1938, s.1; “Antakya’da da bir Orduevi açıldı”, *Hatay*, 2 Nisan 1939, s.1;

³⁶ “Orduevinde çay ziyafeti”, *Hatay*, 7 İkinci Kanun 1939, s.1; “Sayın albayımız”, *Hatay*, 10 İkinci Kanun 1939, s.1; “Orduevinde”, *Hatay*, 26 Mayıs 1939, s.1.

³⁷ “Atlı spor gezisi”, *Hatay*, 27 İkinci Kanun 1939, s.1.

³⁸ “Atlıspor teşkilatı inkişaf ediyor”, *Hatay*, 26 Şubat 1939, s.1; “Atlıspor teşkilatı genişliyor”, *Hatay*, 7 Mart 1939, s.1; “Atlı Spor Klübü”, *Yenigün*, 10 Mart 1939, s.1; “Atspor’a Aza yazılmak isteyenler”, *Yenigün*, 14 Mart

askeri konular dışındaki alanlarda da söz sahibi olmalarını sağladığı gibi, bölgedeki günlük hayatın içerisinde daha görünür hale gelmelerine de imkan tanımıştır.

C. Kağıt Üzerinde Kalan Eşitlik

Hatay Devleti yöneticileri söylemlerinde, yeni kabul edilen Hatay Anayasası'nda belirtildiği gibi, vatandaşlar arasında herhangi bir ayırım olmadan herkesin eşit olacağını vurguladılar. 1 Kasım 1939'da HMM'nin dönem açılışı nedeniyle yaptığı konuşmada Tayfur Sökmen bu konuda şunları söyledi:

Bu millet kürsüsünden tekrar herkese söyleyebilirim ki, cins, mezhep, ırk, milliyet farkı gözetmeden ağa, bey, sınıf, zümre ayırmadan bilaistisna herkesi adalet muvacehesinde müsavi görmek devletimizin esas umdelerinden birisidir. Teşvike, iğfal ve ığvaata kapılmayarak kemal-i sükun ve huzurla herkesin işi ve gücüyle meşgul olmasını sayın halkımıza tavsiye ederim.³⁹

Sık sık devlet yöneticileri tarafından dile getirilen buna benzer söylemlere karşın uygulamada farklı mezhep, ırk ve milliyetlere eşit davranıldığını söylemek oldukça güçtür. Belli özelliklere sahip kişilerin kayırılması en bariz biçimde devlete personel alımlarında kendisini göstermiştir. Hatay Devleti'nde yapılan atamalarda önemli bürokratik mevkilerin neredeyse tamamına Türkler atandı.⁴⁰ Hatay'da yaşayan Türklerin devletteki önemli mevkilere getirilmesi bir yana, hükümetin bir diğer uygulaması da Türkiye'den gönderilen kişilerin bu mevkilere atanmasını sağlamak olmuştur. Bir diğer deyişle, Hatay'da belli mevkilerin gerektirdiği niteliklere sahip Türk bulunmaması halinde, Türkiye'den gelen kişiler bu mevkilere atandı. Bunu yaparken de idarenin sahip olduğu yetkiler kullanıldı. Hatay'daki 'İcra Vekilleri Heyeti'ne verilen yetkilerden birisi de Hatay vatandaşı olmayan kişileri vatandaşlığa alma yetkisidir. Çıkarılan Vatandaşlık Kanunu'na göre,⁴¹ Türkiye'deki 1928

1939, s.2; "Reyhaniyede Atspor Klübü teşkil edildi", *Yenigün*, 23 Mart 1939, s.1; "Atlsporun ilk gezintisi", *Yenigün*, 11 Nisan 1939, s.2; "Atlspor başladı", *Yenigün*, 14 Nisan 1939, s.2.

³⁹ Konuşmanın tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.69-75.

⁴⁰ Matkap, a.g.t., s.128.

⁴¹ 22 Aralık 1938'de HMM'de kabul edilen Vatandaşlık Kanunu görüşmelerinin ayrıntıları için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.200-207.

tarihli “Türk Vatandaşlığı Kanunu”na benzer biçimde,⁴² “Hatay için faideli olacakları anlaşılacak Hataya hizmetleri mesbuk olanlar icra vekilleri heyeti kararı ile Hatay vatandaşlığına kabul edilebilirler.”⁴³ Bu yetkiye dayanarak, Türkiye’den gelen yüzlerce kişi farklı dönemlerde Hatay vatandaşlığına alındı.⁴⁴ Vatandaşlığa alınan bu kişilerin daha sonra da Hatay’daki önemli mevkilere atamaları yapıldı. Bu uygulamaya birkaç örnek vermek gerekirse, 3 Aralık’ta Hatay vatandaşlığına alınma kararı *Hatay Devleti Resmi Gazete*’sinde yayınlanan Mucip Sözen’in,⁴⁵ Antakya Jandarma Tabur Komutanlığı’na atanma kararı 10 Aralık’ta aynı gazetede yayımlandı.⁴⁶ Benzer biçimde, yine 3 Aralık’ta vatandaşlığa alınma kararı yayınlanan İhsan Çardaklı’nın⁴⁷ 16 Aralık’ta Hatay Gümrük Genel Müdürlüğü’ne atanma kararı yayımlandı.⁴⁸

Hatay Devleti’nde atamalar yapılırken Türk olan kişilerin diğer cemaatlere mensup kişilere tercih edilmesi önemli mevkilerle sınırlı kalmadı. Devlet kademlerinde görev alacak kişilerin mümkün olduğunca Türklerden oluşmasına gayret gösterildi. Bunu gerçekleştirebilmek için de, personel alımında Türkleri ön plana çıkaracak koşullar getirildi. Bunun en bariz örneği Hatay’da kurulan emniyet teşkilatına personel alımında gerçekleştirildi. Emniyet teşkilatında görev almak üzere başvuruda bulunacak kişiler için “Türkçe okur yazar veya konuşur olmak (Polis için iyi derecede okur yazar olmak esastır)”⁴⁹

---

⁴² 22 ve 23 Mayıs 1928’de TBMM’de görüşülerek kabul edilen kanunun 6. Maddesi ile “istisnai müsaddeyle” vatandaşlığa alma durumu düzenlenmiştir. Kanun hakkında bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt IV, İnikat 80, Celse 1, 22 Mayıs 1928, s.262-263; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt IV, İnikat 81, Celse 1, 23 Mayıs 1928, s.295-296.

⁴³ “Kanun No 23: Hatay vatandaşlığına dair kanun”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 1 Şubat 1939, Sayı 57, s.32 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

⁴⁴ Hatay vatandaşlığına alınma kararlarına *Hatay Devleti Resmi Gazetesini*’nde sık sık rastlamak mümkündür. Bu kararların bazıları tek kişiye özel alınmış, bazı kararlarda ise onlarca kişi birden vatandaşlığa alınmıştır. Bu kararların birkaçı için bkz. “Karar No 27”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 10 İkinciteşrin 1938, No 43, s.599; “Kararname N.41”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 10 Birincikanun 1938, No 46, s.612; “Kararname N.42”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 10 Birincikanun 1938, No 46, s.613; “Karar No 63”, “Karar No 67”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 11 İkincikanun 1939, Sayı 46, s.7; “Karar No 82”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 21 İkincikanun 1939, Sayı 54, s.19; “Karar No 89”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 11 Şubat 1939, Sayı 59, s.39; “Karar No 101”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 1 Mart 1939, Sayı 63, s.57; “Karar No 129”, “Karar No 130”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 29 Mart 1939, Sayı 73, s.83-84; “Karar No 152”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 15 Nisan 1939, Sayı 77, s.99; “Karar No 184”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 6 Mayıs 1939, Sayı 82, s.113.

⁴⁵ “Kararname 38”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 3 Birincikanun 1938, No 45, s.608.

⁴⁶ “Kararname No.20”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 10 Birincikanun 1938, No 46, s.612.

⁴⁷ “Kararname 35”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 3 Birincikanun 1938, No 45, s.606.

⁴⁸ “Kararname Karar N.46”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 16 Birincikanun 1938, No 48, s.623.

⁴⁹ Kanunun tam metni için bkz. “Kanun No 31: Hatay zabıta teşkilatı kanunu”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 15 Şubat 1939, Sayı 60, s.41-48. Türkçe konusundaki şartlar, daha önce gazetelere verilen ilanlarda da görülmektedir. İlan için bkz. “İlan: Hatay Devleti Zabıta Umum Komutanlığından”, *Hatay*, 18 İkincikanun 1939, s.2.

şartı getirilmiştir.⁵⁰ Böylelikle, Hatay'da yaşayan Türkler dışındaki cemaatlerden, sadece kendi anadilini konuşabilen birinin emniyet teşkilatında çalışması imkansız hale getirildi. Bu düzenleme sonucu, zaten Türkiye'den gönderilen ordu mensupları tarafından eğitilen Hatay'daki emniyet kuvvetleri, lisan açısından da Türkiye'deki emniyet kuvvetlerinin aynısı haline geldiler.

D. CHP ve Halkevlerinin Teşkilatlanması, Türkiye'nin Yakın Markajı

Hatay'da devlet teşkilatının Türkleştirilmesi yönünde Türkiye'nin desteği ile faaliyetler kesintisiz devam ederken, CHP ve Halkevlerinin teşkilatlanmaları konusunda da önemli faaliyetlerde bulunulmuştur. Hatay Devleti'nin kurulmasının ardından Hatay Halk Partisi faaliyetlerini durdurdu. Bu alanda oluşan boşluğu doldurmak amacıyla, Tekirdağ Milletvekili Rahmi Apak Hatay'a gönderildi. Apak'ın yaptığı incelemeler sonunda Hatay Halk Partisi'nin yeniden düzenlenmesi yerine Hatay'da yeni bir CHP teşkilatı kurulması kararlaştırıldı. CHP'nin Hatay'daki ilk şubesi İskenderun'da açıldı, daha sonra Hatay'ın her bölgesinde hızla teşkilatlanma yoluna gidildi. CHP teşkilatı oluşturulurken, Halkevleri konusunda da çalışmalar gerçekleştirildi. Teşkilatlanma konusundaki faaliyetlerin köylere kadar yaygınlaştırılması için çaba harcandı.⁵¹ Açılan CHP Ocakları'nın kongreleri de hızla gerçekleştirildi.⁵² Hatay'da CHP ve Halkevlerinin teşkilatlandırılması konusunda Hatay Devleti yetkilileri ve Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalin ile işbirliğine giden Apak'a bu teşkilatlanma faaliyetlerinde kullanması için Ankara'dan para gönderildi.⁵³ Teşkilatlanma konusunda görevlendirilen Apak, sık sık Hatay'a giderek bu alandaki çalışmaların sürekli devam etmesini sağladı. Türkiye'nin desteği sayesinde kurulan teşkilat Hatay'da büyük

---

⁵⁰ 1920'lerin ortalarından itibaren Türk etnik kimliğinin Türkiye'de ayrıcalıklı konuma getirildiği, "Türklüğün" memuriyete alımlarda şart olmaya başladığı hatırlandığında Hatay'daki düzenlemelerin bundan etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'deki vatandaşlık politikaları hakkında bkz. Soner Çağaptay, "Citizenship policies in interwar Turkey", *Nations and Nationalism*, Vol.9, No.4, October 2003, s.603-605.

⁵¹ Melek, a.g.e., s.83; Selçuk, a.g.e., s.66-67.

⁵² Hatay'da açılan CHP Ocakları konusunda bkz. "Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatı", *Yenigün*, 14 Mart 1939, s.1; "Parti teşkilatımız Kırıkhan semt ocakları kuruldu", *Yenigün*, 15 Mart 1939, s.1; "C. Halk Partisi Ocak kongreleri hararetle devam ediyor", *Yenigün*, 17 Mart 1939, s.1; "Cumhuriyet Halk Partisi köy ocak kongreleri devam ediyor", *Hatay*, 19 Mart 1939, s.1; "Hatayda C.H. Partisi ocak kongrelerine devam ediliyor", *Hatay*, 28 Mart 1939, s.3; "Hatay Ocak Kongreleri son durumu", *Hatay*, 30 Mart 1939, s.1; "Ocak kongreleri Büyük bir heyecan ve hararetle devam ediyor", *Yenigün*, 2 Nisan 1939, s.1; "CHP İskenderon Semt ocağı kongresi büyük tezahüratla yapıldı", *Hatay*, 7 Nisan 1939, s.1.

⁵³ Sarıнай, "Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)", s.418-419.

kitlelere ulaşmayı başardı. Rahmi Apak, 22 Nisan 1939'a yapılan CHP Hatay Kongresi'nde yaptığı konuşmada, Hatay'da oluşturulan CHP teşkilatına 28 bin kişinin üye olduğunu ve aynı dönemde Hatay'da 125 CHP Ocak teşkilatının kurulduğunu söyledi.⁵⁴

CHP'nin Hatay'daki faaliyetlerine paralel olarak Halkevleri de oldukça etkili çalışmalar gerçekleştirdi. Bu çalışmalar sırasında Halkevleri Kemalist ilkeler çerçevesinde faaliyetler gerçekleştirmiştir.⁵⁵ Hatay Devleti kurulmadan önce, daha önce değinildiği gibi, İskenderun Sancağı'nda açılan Halkevlerinde sadece 'Emniyet', 'Hukuk' ve 'Propaganda' kolları bulunmaktaydı. Hatay Devleti döneminde yeniden teşkilatlandırılan Halkevleri ise, Türkiye'deki Halkevlerinde olduğu gibi 'Dil, Edebiyat ve Tarih', 'Güzel Sanatlar', 'Temsil', 'Spor', 'Sosyal Yardım', 'Halk Dershaneleri ve Kurslar', 'Kütüphane ve Yayın', 'Köycülük' ve 'Müze ve Sergiler' olmak üzere 9 kol halinde örgütlendi.⁵⁶ Bölgedeki vatandaşlar, Hatay'ın her tarafına ulaşmayı hedefleyen Halkevlerinin faaliyetlerine katılmaları yönünde teşvik edildi.⁵⁷ Hatay'da açılan Halkevlerinin daha da güçlendirilmesi amacıyla Rahmi Apak, Türkiye'deki Halkevlerinde yetişmiş çeşitli alanlarda bilgili 25 kadar öğretmenin Hatay'da görevlendirilmesini talep etti. Türkiye'den bu öğretmenlerin gönderilmesiyle Hatay'daki Halkevlerinin faaliyetleri çok daha etkin hale geldi. Özellikle, Arap Alevilerin desteğini kazanmak amacıyla faaliyetlerde bulunuldu.⁵⁸ Okul çağını geçirmiş ancak okuma yazma bilmeyen ve Türkçeyi hiç bilmeyen vatandaşlar için Halkevlerinde Türkçe kursları açıldı, açılan kurslara yüzlerce kişi kayıt yaptırdı.⁵⁹ Bunun dışında, Halkevleri yoksul çocuklara yardım amacıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirdi,⁶⁰ Türkiye ile ilgili çeşitli konularda konferanslar düzenledi.⁶¹

Hatay'da Türkiye'nin direktifleri doğrultusunda yürütülen faaliyetler dışında, Türkiye içinde de Hatay'la ilgili bir takım faaliyetler devam ettirildi. Özellikle, Hatay'da kilit

⁵⁴ Kongre için bkz. "Hatayda Cumhuriyet H.P. Teşkilatı", *Yeni Sabah*, 23 Nisan 1939, s.3; "C.H. Partisi Hatay Vilayet kongresi dün Antakya'da toplandı", *Hatay*, 23 Nisan 1939, s.1; "C.H.P. Hatay Vilayet Kongresi Dün Coşkun Tezahüratla Açıldı", *Yenigün*, 23 Nisan 1939, s.1,3.

⁵⁵ "İskenderun Halkevi Başkanının beyanati", *Yenigün*, 25 2incikanun 1939, s.2.

⁵⁶ "Halkevimiz Düünden itibaren faaliyete geçti", *Yenigün*, 6 2incikanun 1939, s.1.

⁵⁷ "Antakya Halkevi başkanı B. Samih Azminin beyanati", *Hatay*, 13 İkinci Kanun 1939, s.1.

⁵⁸ Sarınoy, "Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)", s.419.

⁵⁹ "Halkevi'nde Türkçe dersleri", *Hatay*, 10 Ocak 1939, s.1; "Halkevimizde faaliyet", *Yenigün*, 14 2incikanun 1939, s.1,3; "Okuma dersanelerine fazla tehacüm var", *Yenigün*, 25 2incikanun 1939, s.2; "Halkevi çalışıyor", *Yenigün*, 26 2incikanun 1939, s.2.

⁶⁰ "Çocuk esirgeme korumunun faaliyeti", *Hatay*, 15 Şubat 1939, s.1.

⁶¹ "Konferans", *Hatay*, 30 Mart 1939, s.1; "B. Kazım Nami", *Hatay*, 31 Mart 1939, s.1; "Halkevinde konfras", *Hatay*, 20 Mayıs 1939, s.1.

konumdaki mevkilere getirilen kişilerle Türkiye'nin sıcak teması devam etti. Bunun en bariz göstergelerinden biri Türkiye'deki 1939 Genel Seçimleri'dir. Hatay Devleti Başkanlığı'na getirildiği dönemde Antalya Milletvekili olan Tayfur Sökmen'in bu seçimlerde yeniden Antalya Milletvekili olarak TBMM'ye girmesi sağlandı. Halbuki, Hatay Devlet Başkanlığına getirilmesinin ardından, Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Tefik Rüştu Aras, Sökmen'in hem Türkiye vatandaşı, hem Antalya Milletvekili, hem de Hatay Devlet Başkanı olmasının uluslararası hukuk açısından sorun çıkarabileceği gerekçesiyle, Sökmen'in Türkiye vatandaşlığından ayrılıp Antalya Milletvekilliğinden istifa etmesini istemiştir. Sökmen'in bu talep karşısından verdiği cevap oldukça çarpıcıdır:

Burada ecanibe karşı Devlet Reisiyim. *Haddizatında Aziz Atatürk'ün emrini infaz etmek için gelmiş veya gönderilmiş bir memur olarak vazifemi görmekteyim.* Asli vazifem Antalya Mebusluğu ve Türk tabiiyetini muhafaza etmektir. Hariciye Vekili ısrar ederse Devlet Reisliğinden istifa eder, Anavatan'a dönerim.⁶²

Kendisini Türkiye'nin Hatay'da görevlendirdiği bir memuru olarak gören Sökmen'in Antalya Milletvekilliği ve Türkiye vatandaşlığı konusundaki ısrarı üzerine Dışişleri Bakanı'nın talepleri geri çekildi. Sökmen'in Türkiye vatandaşlığını koruyacağı yönünde de Bakanlar Kurulu Kararı alındı.⁶³ Sökmen, gazetelere verdiği beyanatta da kendisinin "Ebedi Şef Atatürk'ün ve Milli Şef İsmet İnönü'nün yüksek iradelerini tatbik ve infaz etmek için gönderilmiş bir memurdan başka bir şey değilim" görüşünü tekrarlamıştır.⁶⁴ Bu yaklaşımla uyumlu olarak, 1939 Seçimlerinde Sökmen'in Antalya'dan yeniden milletvekili seçilmesi sağlandı. Üstelik, Hatay Devleti Başbakanı olan Abdurrahman Melek de bu seçimlerde Gaziantep Milletvekili olarak ilk defa TBMM'ye girdi.⁶⁵ Melek'in TBMM'ye girebilmesi için, 1939 Seçimleri öncesinde Türkiye Hükümeti bir kararname ile Melek ve ailesinin Türkiye vatandaşlığına alınmasını sağladı.⁶⁶ Hem Hatay Devlet Başkanı ve hem de Başbakanı'nın TBMM'ye seçilmesi, Hatay'ın kısa bir süre içerisinde Türkiye'ye iltihak

⁶² Sökmen, a.g.e., s.110 (İtalikler eklenmiştir).

⁶³ Sökmen, a.g.e., s.110.

⁶⁴ "Devlet Reisimizin "Cumhuriyet" gazetesine mühim beyanati", *Yenigün*, 29 Nisan 1939, s.1, 2. Aynı beyanat hakkında ayrıca bkz. "Devlet reisimizin beyanati", *Hatay*, 29 Nisan 1939, s.1. Sökmen, Türkiye'nin bir memuru olduğu yönündeki beyanatını daha sonra gazetelere verdiği demeçlerde de tekrarlamıştır. Bkz. "Devlet reisimizin gazetemize beyanati", *Yenigün*, 26 Haziran 1939, s.1.

⁶⁵ B.C.A. (030.01.17.94.7). "Geçen Pazar günü yurdun her tarafında yapılan mebus seçimi, Cumhuriyet Halk Partisi namzetlerinin müttefikan intihabile neticelendi", *Hatay*, 28 Mart 1939, s.1, 2.

⁶⁶ B.C.A. (030.18.1.2.86.21.5)

olacağı yönündeki beklentileri iyice kuvvetlendirdi. Seçimlerin neticelenmesinin ardından, Sökmen ve Melek yemin töreni için Ankara'ya çağrıldı⁶⁷ ve her ikisi de 16 Nisan'da Ankara'ya gitti.⁶⁸ TBMM'nin 17 Nisan'daki oturumunda yemin eden Sökmen ve Melek,⁶⁹ diğer milletvekillerinden daha farklı bir konumdaydılar. Onların konumları, Ankara'da kendilerine büyük ilgi gösterilmesine neden oldu. Nitekim, Meclis'te yemin ettikten sonra Sökmen ve Melek, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda ve Mareşal Fevzi Çakmak'la görüştüler.⁷⁰ Sökmen ve Melek bir süre Türkiye'de kaldıktan sonra Hatay'a dönerek çalışmalarını devam ettirdiler.

Sökmen ve Melek'in 1939 Seçimlerinde TBMM'ye girmesinin dışında, Türkiye HMM'de bulunan vekillerle de yakın temasını sürdürdü. HMM'de yapılan görüşmelerde Türkiye'nin bu yaklaşımının etkilerini görmek mümkündür. HMM'ye seçilmeleri aşamasında dikkatli bir elemeyden geçirilen milletvekilleri, Meclis görüşmeleri sırasında Türkiye'ye muhalif söylemlerde bulunmaktan kaçındılar. Bunun dışında, görüşme tutanakları incelendiğinde, Türkiye'nin tezlerinin en ateşli savunucusu konumundaki kişilerin görüşmelerde sürekli ön plana çıktığı görülebilir. HMM'deki görüşmelerde en fazla ön plana çıkan kişilerden birisi Hamdi Selçuk olmuştur. Türkiye'de savcı olarak çalışırken 1937 sonunda İskenderun Sancağı'na gönderilen Hatay doğumlu memurlardan birisi olan Selçuk, Hatay Devleti'ne gidilen süreçte en aktif çalışan kişilerden⁷¹ ve HMM'de de Meclisin usul ve işleyişini belirleyen kişilerden biri olmuştur. Şüphesiz, Türkiye'nin yakın ilişki içinde bulunduğu tek HMM üyesi Selçuk değildi. Bunun dışında pek çok vekille Türkiye arasında yakın temasın olduğu bilinmektedir. Süreç içerisinde Türkiye, HMM üyelerinin tümüne yönelik birtakım jestlerde bulunmuştur. Bu çerçevede alınan kararlardan birisi de HMM üyelerinin Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları'nda (TCDD) ücretsiz seyahat

⁶⁷ Melek, a.g.e., s.81; "Hatay Anavatana İlhak Ediliyor", *Yeni Sabah*, 27 Mart 1939, s.1, 3.

⁶⁸ "Devlet reisimizle Başvekilimiz Ankaraya hareket ettiler", *Hatay*, 16 Nisan 1939, s.1; "Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek Ankara Yolunda", *Yeni Sabah*, 17 Nisan 1939, s.3.

⁶⁹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 6, Cilt 1, İnikat 4, Celse 1, 17 Nisan 1939, s.39; "Sayın Devlet Reisimizle Başvekilimiz Kamutayda Andıçtiler", *Yenigün*, 19 Nisan 1939, s.1.

⁷⁰ "Milli Şef Devlet reisimizle Başvekilimizi kabul buyurdular", *Hatay*, 20 Nisan 1939, s.1; "Milli Şef, Devlet Reisimizle Başvekilimizi kabul ederek iltifatta bulundular", *Yenigün*, 20 Nisan 1939, s.1.

⁷¹ *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. Cilt -1920-1950, s.328, 396; Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.231-260.

edebilmelerine imkan tanıyan bir kanun çıkarmak olmuştur.⁷² Türkiye'nin aldığı bu karar, HMM'de coşkuyla karşılanmış,⁷³ bu konuda ateşli konuşmalar yapılmıştır. Hamdi Selçuk yaptığı konuşmada şunları söyledi:

[O]kunarak dinlediğimiz kanun, Hatay Mebuslarının Devlet Demiryollarında parasız seyahatleri gibi görünüyorsa da, manası alelade bir seyahat için gösterilen bir kolaylıktan ibaret değildir. Hakikat manası, babamız olan Türkiye Hükümetinin biz evlatlarına gösterdiği yüksek lütuf ve atıfetin bir nişanesidir. Yarın Türkiye'ye gidildiğinde, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da bir baba evine gider gibi gideceğiz. Orada bir baba lütfu ve şefkati göreceğiz. Biz de bu baba lütfuna bir kere daha teşekkür edelim.⁷⁴

HMM'deki vekillere yönelik bu ve benzeri uygulamalara giden Türkiye, bölgedeki insanların desteğini kazanmak için yıllardan beri sürdürdüğü bir takım politikaları, Hatay Devleti döneminde de sürdürmeye devam etti. Daha önce değinildiği gibi, 1938 öncesinde bölgede Türkiye'nin nüfuzunu arttırmak için, eğitim amacıyla Türkiye'ye öğrenci gönderilmiştir. Bu uygulamaya Hatay Devleti döneminde sürdürülmüş ve çok sayıda öğrenci Türkiye'ye gönderilmiştir.⁷⁵ Öğrenci gönderilmesi dışında, Hatay'da yaşayan insanlarda Türkiye'nin imajını güçlendirmek ve bölge halkının Türkiye'ye desteğini arttırmak için çeşitli faaliyetler yapılmıştır. Hatay'da Sümerbank tarafından bir 'Yerli Mallar Pazarı' açılması,⁷⁶ Türkiye'den gelen sanatçıların konserler vermesi⁷⁷ ve tiyatro oyunları sergilemesi,⁷⁸ Hatay'da tedarikinde sıkıntı çekilen tek el ürünlerinin Türkiye'den getirtilerek piyasaya sürülmesi,⁷⁹ Türkiye'de kutlanan ulusal bayramların Hatay'da geniş katılımlı görkemli törenlerle kutlanmasının sağlanması⁸⁰ bölge halkı nezdindeki Türkiye imajına büyük katkı sağlamıştır.

⁷² B.C.A. (030.18.1.2.85.110.16); "Hatay mebuslarının Türk Devlet Demir yollarında parasız seyahat meselesi", *Yenigün*, 21 Zircikanun 1939, s.1; "Hatay mebusları Türk Demiryollarında parasız seyahat edecekler", *Hatay*, 22 S.Kanun, 1939, s.1.

⁷³ "Millet meclisi Evvelki gün toplandı", *Hatay*, 16 Şubat 1939, s.1.

⁷⁴ *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.295.

⁷⁵ "Anavatanın bir şefkati daha: Dün Hataydan 25 talebe gitti", *Hatay*, 17 BirinciKanun 1938, s.1.

⁷⁶ "Hatayda Yerli Mallar Pazarı Açılacak", *Hatay*, 8 BirinciKanun 1938, s.1; "Hatayda Bir yerli mallar sergisi açılıyor", *Yenigün*, 8 Birincikanun 1938, s.1.

⁷⁷ "Bayan Mualla", *Yenigün*, 14 Nisan 1939, s.2; "Fevkalade Bir Gece", *Hatay*, 15 Nisan 1939, s.1.

⁷⁸ "İstanbul Şehir Tiyatrosunun Hatayda vereceği temsiller", *Yenigün*, 6 Nisan 1939, s.2; "İstanbul Şehir Tiyatrosu", *Hatay*, 21 Nisan 1939, s.1; "İstanbul Şehir Tiyatrosu dün sabah Antakyaya gitti", *Hatay*, 25 Nisan 1939, s.1.

⁷⁹ "İnhisar içkileri piyasaya geldi", *Yenigün*, 6 Mayıs 1939, s.2; "Türk inhisar idaresi", *Yenigün*, 25 Mayıs 1939, s.3.

⁸⁰ "Cumhuriyetin 15inci yılı hepimize kutlu olsun", *Yenigün*, 29 Birinciteşrin 1938, s.1; "İskenderon renkleri ve ışıklar içinde yüzüyor", *Hatay*, 29 Birinci Teşrin 1938, s.1; "Cumhuriyetimizin 15inci yıldönümü Hatayda

Türkiye'nin Hatay Devleti için harcadığı çabalar, Hatay'da Türkiye yanlısı söylemler, Türkiye'deki kanunların benzerlerinin çıkarılması gibi çok çeşitli alanlarda meyvelerini vermiştir. Hatay Devleti'nde Türkiye'nin etkisinin görüldüğü alanlardan biri de dış politika olmuştur. Hatay Devleti yetkilileri, Türkiye'nin dış politikasına paralel bir politika izlemeyi tercih ettiler. Bazı olaylar karşısında Hatay Devleti'nin takındığı tutum, Türkiye ile dış politika alanındaki paralelliği gözler önüne sermektedir. Bu paralelliğin somut olarak görüldüğü olaylardan biri, Avrupa'dan kaçan Yahudi göçmenlere karşı takınılan tavırda görülebilir. Türkiye 1938'de çıkardığı kanunlarla, Avrupa'dan kaçan Yahudilerin topraklarına girmesi konusunda büyük sınırlamalar getirdi. Başka ülkeye gitmek için vizeleri bulunmayan Yahudilerin Türkiye'ye girişleri tamamen yasaklandı.⁸¹ Hatay Devleti de Yahudi göçmenler konusunda benzer bir politika izlemiştir. Hatay'daki yerel gazetelerde, içleri Romanya'dan kaçan Yahudilerle dolu olan iki vapurun Akdeniz'de sığınacak ülke aradıkları haberleri yayınlandı. Herhangi bir ülkeye giriş vizesi olmayan bu Yahudiler, İskenderun Limanı'na geldiler. Ancak Hatay Devleti yetkilileri bunların karaya çıkmasına izin vermedi. Limanda kaldıkları iki gün boyunca bunlara yiyecek ve içecek verilmesiyle yetinildi.⁸²

E. Mekanın Uluslaştırılması ve Türkleştirme Girişimleri

Mekan ve coğrafyaya dair adlar sabit unsurlar olmayıp tarihsel süreç içerisinde değişikliklere maruz kalırlar. Ancak şunu akılda tutmak gerekir ki, bir bölgenin adlandırılması veya yeniden adlandırılması, Jongerden'in deyimle, "asla masum değildir."⁸³ Fiziki bir alanın geçmişi ile bağlarının ortadan kaldırılması ve yeni bir kurgu içerisinde yer almasının

---

fevkalade tezahüratla kutlandı", *Kurun*, 1 Teşrinisani 1938, s.1, 8; "Milli Hakimiyet ve Çocuk Bayramını Sonsuz Bir Heyecan Kaynağı İçinde ve Muazzam Tezahüratla Kutluladık", *Yenigün*, 25 Nisan 1939, s.1; "23 Nisan", *Hatay*, 25 Nisan 1939, s.1; "Ebedi Şefimiz, 20 yıl evvel bugün Türk Yurdunu kurtarmak için Samsuna ayak basmıştı", *Yenigün*, 19 Mayıs 1939, s.1; "Bugün Gençlik ve Spor Bayramıdır", *Hatay*, 19 Mayıs 1939, s.1; "Tek bir kalp, tek bir insan gibi dün 19 mayısı kutladık", *Yenigün*, 20 Mayıs 1939, s.1.

⁸¹ Türkiye'nin bu dönemde Yahudi göçmeler konusundaki politikası için bkz. Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 7.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.331-362.

⁸² Melek, a.g.e., s.72. Bu konuda yerel basında çıkan bir haber için bkz. "Limanımıza gelen 12 Yahudi karaya çıkarılmadı", *Hatay*, 7 Şubat 1939, s.1. Aralık 1941'de Romanya'dan kaçan Yahudilerin bulunduğu Struma adlı gemi Sarayburnu'na demirlediği zamanda da gemide bulunanların karaya çıkmasına izin verilmedi, gemide bulunanlara yiyecek ve içecek verilmesiyle yetinildi. Struma olayı hakkında bkz. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*, s.346-362.

⁸³ Jongerden, a.g.e., p.31.

sağlanmasına dönük önemli adımlardan birini ad değişiklikleri oluşturur. ‘Sosyal mühendislik’ ile bağlantılı olan ad değişikliklerinin gerçekleştirilmesiyle, belirli bir bölgenin ‘öteki’ye ait önemli unsurlardan biri olan adlardan arındırılması hedeflenir.⁸⁴

Şüphesiz ki ad değişikliklerinin gerçekleştirilmesi Sancak meselesi ile ortaya çıkan bir durum olmayıp, Türk ulusçuluğu ile sınırlı bir olgu da değildir.⁸⁵ Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren ad değişikliği konusunda sistematik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. İttihat ve Terakki’nin iktidarı döneminde, mekanın uluslaştırılarak bir ‘Türk vatanına’ dönüştürülmesi çabaları çerçevesinde şehir, kasaba, köylerle sınırlı kalmayıp dağ ve nehirlerin de yeniden adlandırılması yönünde sistematik çalışmalar yürütülmüştür.⁸⁶ Cumhuriyet döneminde de ad değişiklikleri konusunda, hem tek parti dönemi hem de bunun ardından 2000’lere kadarki süreçte önemli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. 1957’de “Ad Değiştirme İhtisas Kurulu” kurularak sistematik bir hale dönüştürülen ad değişikliği çalışmaları çerçevesinde 28 bin ad değişikliği gerçekleştirilmiştir.⁸⁷ Bu faaliyetler çerçevesinde, Harun Tunçel’in çalışmasına göre, 2000 yılına kadar 12 binden fazla köyün adı değiştirilmiştir.⁸⁸ Şunu vurgulamak gerekir ki, Türkiye’de yapılan isim değişiklikleri köy isimleri ile sınırlı kalmayıp topografyaya dair isimler de değişikliklerden nasibini almıştır.⁸⁹

---

⁸⁴ Kerem Öktem, “The Nation’s Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponyms in Republican Turkey”, *European Journal of Turkish Studies*, [Online], No.7, 2008.

⁸⁵ Örnek olarak, Yunan ulusçuluğu çerçevesinde yapılan isim değişiklikleri konusunda bkz. Peckham, a.g.e., s.88.

⁸⁶ Ayhan Aktar, “Conversion of a ‘Country’ into a ‘Fatherland’: The Case of Turkification Examined, 1923-1934,” *Nationalism in the Troubled Triangle: Cyprus, Greece and Turkey*, drl. Ayhan Aktar, Niyazi Kızılyürek, ve Umut Özkırımlı, London: Palgrave Macmillan, 2010, s.26.

⁸⁷ Cumhuriyet dönemindeki isim değişiklikleri konusunda bkz. Harun Tunçel, “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 2000; Öktem, “The Nation’s Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponyms in Republican Turkey”; Müslüm Kabadayı, “Yer Adlarının Değiştirilmesi ve Hatay Örneği”, *1. Uluslararası Türkiye’de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, 17-19 Mayıs 2013.

⁸⁸ Tunçel’in çalışmasında ad değişikliklerinin özellikle Doğu Karadeniz ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde en yoğun biçimde gerçekleştirildiği, özellikle de dinsel ve etnik adların değiştirildiği belirtilmektedir. Bkz. Tunçel, a.g.e.

⁸⁹ Kerem Öktem, “Creating the Turk’s Homeland: Modernization, Nationalism and Geography in Southeast Turkey in the late 19th and 20th Centuries”, *The City: Urban Culture, Architecture and Society*, Socrates Kokkalis Graduate Workshop 2003, s.9-10. Türkiye’deki ad değişiklikleri konusunda ilginç bir çalışma Sevan Nişanyan tarafından yapılmıştır. Türkiye’nin genelinde yapılan isim değişikliklerinin tarihleriyle ve bölgedeki etnik unsurlarla birlikte sunulduğu bir haritadan oluşan bu çalışma oldukça yararlıdır. Bkz. Sevan Nişanyan, *Index-Anatolicus: Türkiye yerleşim birimleri envanteri*, <http://www.nisanyanmap.com> (Erişim Tarihi 25 Eylül 2013).

Türkiye’de gerçekleştirilen ad değişikliklerinden Hatay da nasibini almıştır. 2000 yılı itibariyle Hatay’da 117 köy adı değiştirilmiştir.⁹⁰ Kerem Öktem’in aktardığına göre, Hatay’da yapılan ad değişiklikleri çerçevesinde adı değiştirilen köylerin il içindeki toplam köy sayısına oranı % 37’dir.⁹¹ Hatay’da köyler için tercih edilen isimler incelendiğinde, Türkiye’nin diğer bölgelerine benzer biçimde, adlarda özellikle bir Türkleştirme çabası göze çarpmaktadır. Hatay’da ad değişiklikleri gerçekleştirilirken, bir yandan da resmi tarih tezleri çerçevesinde olan adların da kullanıldığı görülmüştür. Bu açıdan, Osmanlı’nın son döneminde ve Fransız manda rejimi sırasında ‘Bdeyvi’, yani Bedeviler olarak anılan bölge, 1939 sonrasında genişleyen Antakya şehrinin bir semti haline dönüşmüş ve ‘Sümerler’ olarak yeniden adlandırılmıştır.⁹² Bu çarpıcı örnekte görülen yaklaşım Hatay ili genelinde yapılan ad değişikliklerinde sıkça tekrarlanmış, Arapça olan pek çok köy ve bölge adı Türkçe adlarla yeniden adlandırılmıştır. 1939 sonrasındaki süreçte Hatay’da ad değişikliklerinin devam etmesi, uluslaştırmanın bölgede Türkiye katılımı birlikte sona ermeyip sonraki dönemlerde de devam eden dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Ulusçu hareketlerde hedef alınan bölgenin, kullanılan adlar dışında belli özelliklere sahip olduğu ve bu özellikleriyle o bölgenin belli ulusa ait olduğu savlarına sıkça rastlanır. Bu amaçla, üzerinde hak iddia edilen bir bölgenin belli bir ulusa ait olduğuna dair deliller ortaya konulmaya çalışılır. Bir bölgenin belli bir ulusla doğrudan ilintili olduğuna dair tarihsel delillere dayanmanın yanı sıra, o bölgede görülen gelenek, görenek, tören, anıtlar ve benzeri unsurlarla bir bölgenin belirli bir ulusa ait olduğu iddiaları desteklenmeye çalışılır.⁹³ Dolayısıyla, sosyal pratiklerin bir ürünü olan ve sürekli bir üretime tabii olan mekan ile bağlar kurma çabası karşımıza çıkmaktadır.⁹⁴ İşte bu mekanla bağ kurularak mekanın uluslaştırılması çabaları çerçevesinde hak iddia edilen bölgede anıtlar dikilir, belli tören ve seremoniler düzenlenir, bir ulusun simgeleri haline dönüşmüş olan gelenekler o bölgede

---

⁹⁰ Tunçel, a.g.e., s.28.

⁹¹ Öktem, “The Nation’s Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey”, Tablo 3-4.

⁹² Kabadayı, a.g.e. Kabadayı’nın çalışmasında Hatay’da gerçekleştirilen ad değişikliklerine dair onlarca örneğe rastlamak mümkündür.

⁹³ Kaiser, “mekanın uluslaştırılması” olarak tanımladığı süreçte imge, mit ve semboller dahil çok çeşitli unsurun seferber edildiğini bildirmektedir. Bkz. Robert J. Kaiser, “Homeland making and the territorialization of national identity,” *Ethnonationalism in the Contemporary World: Walker Connor and the Study of Nationalism*, ed. Daniele Conversi, London: Routledge, 2004, s.232.

⁹⁴ Jongerden, a.g.e., p.6-7.

yaygın hale getirilmeye çalışılır.⁹⁵ Tüm bu ulusal unsurlar bölgede yaygınlaştırılmaya çalışılırken, bir yandan da ulusal olmayan, bir diğer deyişle ‘öteki’ye ait olan unsurların da o bölgeden tasfiyesine çalışılır. Bir anlamda, ulusun mekanla bağının güçlendirilmesi ‘öteki’ veya ‘ötekiler’e ait unsurların mekandan tasfiyesi ile mümkündür.⁹⁶

Hobsbawm, geleneklerin icat edilmesinin ulusçulukta önemli bir yere sahip olduğunu belirtir.⁹⁷ Bu açıdan bakıldığında, Hobsbawm, özellikle siyasi geleneklerin belli amaçları gerçekleştirmek amacıyla bilinçli olarak tasarlandığını ileri sürer.⁹⁸ Sonradan oluşturulan geleneklere örneklerden biri, ‘ulusal’ belirli günlerde tatil ilan edilip resmi kutlamaların yapılmasıdır ki bunun örneklerine en küçüğünden en büyüğüne kadar her devlette rastlanabilmektedir.⁹⁹ Benzer biçimde, anıtların dikilmesi gibi uygulamalara da toprağın uluslaştırılması sürecinde sıkça rastlanmaktadır.¹⁰⁰

İskenderun Sancağı’nda seçimlerle ilgili çalışmaların devam ettirildiği dönemde Türkiye’nin tezlerini desteklemeye dönük her alanda adımlar atılmaya devam edildi. Bu açıdan, seçim döneminde de mekanın uluslaştırılması için bir takım faaliyetlerde bulunuldu, çeşitli yer ve mekanın adları değiştirilmeye başlandı. Antakya ve İskenderun’da sinema ve otellerin adları değiştirilip bunlara Türkçe adlar verildi.¹⁰¹ Orgeneral Asım Gündüz’ün Fransız askeri yetkililerle görüşmelerde bulunmak üzere Haziran 1938’de Antakya’ya gelmesinin ardından, Antakya’daki Ampir (Empire) Sineması’nın adı “Gündüz Sineması” olarak değiştirildi.¹⁰² Türkiye’ye dair çok sayıda film sinemada gösterilmeye başlandı.¹⁰³ Türkiye lehine devam ettirilen propaganda faaliyetlerinin bir parçası olan bu filmler Ankara’dan

⁹⁵ Ulusun mekan ihtiyacı ve mekanın uluslaştırılması konusunda bkz. Smith, *Milli Kimlik*, s. 25-26, 126-127.

⁹⁶ Öktem, “The Nation’s Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey”, p.15.

⁹⁷ Hobsbawm, icat edilmiş geleneği “alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşılamaaya çalışan pratikler kümesi” olarak tanımlamaktadır. Bkz. Hobsbawm, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, s.2.

⁹⁸ Eric J. Hobsbawm, “Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914”, *Geleneğin İcadı*, drl. Eric J. Hobsbawm ve Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, s.306.

⁹⁹ Trinidad ve Tobago ile Mauritius’da bazı geleneklerin devlet eliyle nasıl icat edildiği konusunda bkz. Thomas Hylland Eriksen, “Formal and informal nationalism”, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 16, No. 1, January 1993, s.1-25.

¹⁰⁰ Kaiser, a.g.e., s.235.

¹⁰¹ “Sinemalardan sonra”, *Yeniğün*, 18 Haziran 1938, s.3.

¹⁰² Tekin, *Hatay*, s.234, 353. Hatay Devleti Millet Meclisi’nin 2 Eylül’deki ilk toplantısı ve 7 Eylül’e kadarki toplantıları Gündüz Sineması’nda gerçekleştirilmiştir.

¹⁰³ Salahattin Kutlu, “Türk Filmleri”, *Yeniğün*, 10 Ağustos 1938, s.2; “Türkçe filmler”, 13 Ağustos 1938, s.2.

gönderildi.¹⁰⁴ Antakya'daki Ampir Sineması'nın adının değiştirilmesinden sonra, Belediye tarafından alınan bir kararla, Gündüz Sineması'ndan Kavash Köprüsü'ne kadar uzanan caddenin adı da "Gündüz Caddesi" olarak değiştirildi.¹⁰⁵

Ad değişikliklerinin yanı sıra, Türkiye'de farklı alanlardaki uygulamalar Sancak'ta da uygulanmaya başlandı. 5 Temmuz'da Türk askerlerinin Sancak'a girmesinin ardından, Türkiye'de olduğu gibi Beylan'da ezan Türkçe okunmaya başlandı.¹⁰⁶ Sancak'ta bir kısmı Cuma, bir kısmı ise Pazar günü kapalı olan resmi kuruluşların hafta tatilleri yeniden düzenlenerek tüm hükümet dairelerinin resmi tatilinin, Türkiye ile paralel biçimde, Pazar günü olduğu ilan edildi ve karar derhal yürürlüğe sokuldu.¹⁰⁷ Resmi alanda gerçekleşen bu değişikliklerin yanı sıra, bu dönemde kişisel bazı girişimler de önemlidir. Bu çerçevede, bazı kişilerin Türkçe soyadları almaya başladığı görülmüştür.¹⁰⁸

Hatay Devleti döneminde de mekanın uluslaştırılması yönünde önemli adımlar atılmaya devam edildi. Diğer alanlarda olduğu gibi, bu alanda da Türkiye'nin etkisi bariz biçimde kendini göstermiştir. Bu çerçevede, Hatay Devleti kurulmadan önce başlayan ad değişiklikleri bu dönemde de devam ettirilmiştir. Hatay Devleti döneminde yapılan ad değişikliklerinde sürekli olarak Türkiye ve Türklük ile bağlantılı isimlerin tercih edildiği göze çarpmaktadır. Hatay Devleti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra Beylan'da bulunan ilkokula, belediyenin aldığı kararla Hatay'daki Türkiye birliklerinin komutanı Albay Şükrü Kanatlı'nın adı verildi.¹⁰⁹ İskenderun'da kurulan deniz işletmesinde çalıştırılan vapurlara 'Hatay' ve 'Bayır Bucak'¹¹⁰ adları verildi.¹¹¹ Bunlar dışında, Antakya'da işyerlerine Türkçe adlar verilmesi uygulamasında büyük bir artış görüldü. Bu uygulamalar hakkında gazetelerde

¹⁰⁴ B.C.A.(490.01.1210.19.2)22-24.

¹⁰⁵ "Gündüz Caddesi", *Yenigün*, 25 Temmuz 1938, s.1; Ahmet Faik Türkmen, "Gündüz caddesi ve Orgeneral Asım Gündüz", *Yenigün*, 26 Temmuz 1938, s.1.

¹⁰⁶ "Beylanda Ezan Türkçe Okunmağa başlandı", *Yenigün*, 9 Temmuz 1938, s.2.

¹⁰⁷ "Dairelerin hafta tatili", *Yenigün*, 12 Temmuz 1938, s.1; "Hafta tatili", *Yenigün*, 18 Temmuz 1938, s.3; "Hafta tatili", *Yenigün*, 15 Ağustos 1938, s.1.

¹⁰⁸ Türkiye'nin tezlerini savunan Arap Alevilerden Abdülhamit Hayyat gibi kişiler, daha önce değinildiği gibi, Türkçe soyadları almıştı. Bu dönemde de benzer olaylar yaşanmış, kendisinden daha önce Türkiye yanlısı diye söz edilen Ali Şelhum adlı Arap Alevi, 'Devrim' soyadını almıştır. Bu konuda bkz. "B. Ali Devrim", *Hatay*, 23 Ağustos 1938, s.1.

¹⁰⁹ "Beylan okuluna ad konma merasimi", *Yenigün*, 22 Eylül 1938, s.2.

¹¹⁰ Bayır ve Bucak günümüzde Suriye sınırları içinde kalan, Türkmen nüfusunun yoğun olduğu bölgelerden biridir. Fransızlar tarafından 1921'de yapılan sınır değişikliği ile İskenderun Sancağı sınırları dışında bırakılmıştır.

¹¹¹ "Bayır Bucak vapurumuz", *Hatay*, 8 İkinci Teşrin 1938, s.1; "İskenderunda Hatay deniz işletmesi kuruldu", *Yenigün*, 9 İkinciteşrin 1938, s.1.

yazılar yayınlanmaya başlandı.¹¹² Ad değişiklikleri dışında, mekanın uluslaştırılması konusunda Hatay Devleti döneminde atılan diğer bir önemli adım şehitler abidesi oluşturulmasına dönük girişimlerdir. HMM, Hatay davasından şehit olanların isimlerinin belirlenmesi, kemiklerinin Hatay'a getirilmesi konusunda bir heyet kurulmasını ve bunlar için bir abide oluşturulmasını kararlaştırdı.¹¹³

Hatay Devleti'ndeki Türklük vurgusu sosyal yardım yapılacak kişilerin belirlenmesinde de kendini net biçimde göstermiştir. Devlet tarafından Hatay'ın kurtuluş mücadelesine katkıda bulunanlara yardımda bulunulmuştur. "Hatay Davası'nda yararlılık" kriterine göre belirlenen kişilere Hükümet tarafından makbuz karşılığında maddi yardımda bulunulmuştur.¹¹⁴ Hatay Hükümeti'nin bu faaliyetleri dışında, Hatay'da CHP ve Halkevleri teşkilatını oluşturmak için görevlendirilen Rahmi Apak, diğer faaliyetlerinin yanı sıra, Hatay mücadelesinde ölenlerin ailelerine ve Türkiye yanlısı faaliyette bulunanlara maddi yardımda bulunulmasını sağlamıştır.¹¹⁵

Resmi bayramlar konusunda Mayıs 1939'a gelindiğinde HMM önemli bir karara imza atmıştır. 18 Mayıs'ta HMM'nin aldığı kararla Türkiye Cumhuriyeti'nde kutlanan resmi bayramlar Hatay Devleti'nin de resmi bayramı olarak kabul edildi. Türkiye'deki bayramlara ilave olarak, Türkiye'den gelen birliklerin İskenderun Sancağı'na girdiği 5 Temmuz'un "Kurtuluş Bayramı", HMM'nin açıldığı 2 Eylül'ün de "Kuruluş Bayramı" olarak kutlanması kararlaştırıldı.¹¹⁶ Bu kararla, resmi bayramlar konusunda Türkiye'ye yakınlaşmanın ötesinde, Hatay Devleti Türkiye ile bütünleşmiş oldu.

Hatay Devleti'nden Hatay Vilayeti'ne gidilen süreçte Hatay'da mekanın uluslaştırılması yönündeki uygulamalar ihmal edilmemiştir. Bu açıdan, önceki dönemde başlayan ad değişiklikleri 1939 sonrasında daha sistematik biçimde devam ettirilmiştir. Bu dönemde de, önceki dönemlerde olduğu gibi ulusçulukla ilintili adların çeşitli işletmelerin

---

¹¹² "Yeni Tabelalar", *Yeniğün*, 8 Birincikanun 1938, s.2.

¹¹³ Özellikle mezarı Gaziantep'te bulunan HMM Başkanı Abdülğani Türkmen'in ağabeyi Türkmenzade Ahmet Ağa'nın mezarının Hatay'a getirilmesi için çalışmaları yapılması kararlaştırılıyor. Bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.415-417.

¹¹⁴ *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.439.

¹¹⁵ Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)", s.419.

¹¹⁶ Kanunla ilgili görüşmelerin ayrıntıları için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.414-417. Bu konuda ayrıca bkz. "Millet Meclisinde", *Yeniğün*, 19 Mayıs 1939, s.2; "Millet meclisi", *Hatay*, 19 Mayıs 1939, s.1; "Hatayın Resmi Bayram günleri", *Yeni Sabah*, 21 Mayıs 1939, s.1.

adları olarak kullanılması uygulaması devam ettirilmiştir. Bu uygulamanın çarpıcı örneklerinden biri, Antakya köprübaşında bulunan Santral Oteli'nin adının, Türk askerlerinin İskenderun Sancağı'na girdiği tarihe atfen, "5 Temmuz" olarak değiştirilmesi olmuştur. Otelin adının 5 Temmuz olarak değiştirildiğine dair ilanlar gazetelerde günlerce yayınlandı.¹¹⁷ İş yerlerine Türkçe adlar verilmesi uygulaması o kadar hızla yayıldı ki, bu adların dükkanlara asılan levhalara yazılmasında yapılan yanlışlar, hatalı adların kullanılması gazetelerde yayınlanan yazılarla eleştirilmiş, hatta belediyenin kullandığı levhalardaki yanlışlıklar bile eleştiri konusu olmuştur.¹¹⁸

Mekanın uluslaştırılması çerçevesinde Hatay'daki diğer bir uygulama da Türkiye'ye dair sembol, resim, büst, heykel ve benzeri unsurların yaygınlaştırılması olmuştur. Bu faaliyetlerden en önemlisi, Atatürk büstünün, daha önce HMM binası olarak kullanılan vilayet konağı önünde dikilmesi olmuştur. Günümüze kadar vilayet konağı olarak kullanımı devam eden bu binanın önüne Atatürk büstünün dikilmesi, bölgede Türkiye'nin hükümlerinin önemli göstergesidir. Hazırlanan Atatürk büstünün açılışının Fransızların Hatay'ı resmen Türkiye'ye devrettikleri 23 Temmuz'da yapılmasının planlanması¹¹⁹ şüphesiz ki bir tesadüf değildir. Hatay'ın uluslaştırılması çerçevesinde dikkat çeken bir diğer faaliyet, Türkiye ve CHP bayraklarının Hatay'daki pek çok işyerinde satışa sunulması bu konuda gazetelere ilanlar verilmesi olmuştur.¹²⁰ Ayrıca, yıllardır bölgede Türklerin kendilerini diğer gruplardan ayırmak için kullandığı şapka kullanımının daha da yaygınlaştırılması için önlemler alındı, bu amaçla Hatay'da şapkacılık kursu açıldı.¹²¹

II. SURİYE'DEN UZAKLAŞIP TÜRKİYE'YE YAKINLAŞMAYA DÖNÜK POLİTİKALAR

HMM'nin açıldığı ilk günden itibaren bariz biçimde ortaya çıkan Türkiye etkisi, siyasal alanla sınırlı kalmayıp, Hatay Devleti'nin yürürlüğe koyduğu sosyal, kültürel ve

¹¹⁷ "5 temmuz oteli", *Yenigün*, 7 Temmuz 1939, s.4; *Yenigün*, 8 Temmuz 1939, s.4; *Yenigün*, 15 Temmuz 1939, s.4.

¹¹⁸ "Yeni levhalar!", *Yenigün*, 28 Eylül 1939, s.1, 2; "Dükkan levhaları", *Yenigün*, 15 B.Teşrin 1939, s.1.

¹¹⁹ "Atatürk büstü vilayet konağı önüne dikiliyor", *Yenigün*, 20 Temmuz 1939, s.2.

¹²⁰ "Türk ve Parti Bayrakları", *Yenigün*, 15 Temmuz 1939, s.4; "Sayın Halkımıza: Türk ve Parti bayrakları geldi", *Yenigün*, 15 Temmuz 1939, s.4; *Yenigün*, 26 Temmuz 1939, s.4; *Yenigün*, 27 Temmuz 1939, s.2.

¹²¹ "Şapkacılık ve çiçekçilik kursu", *Yenigün*, 15 Temmuz 1939, s.4

ekonomik uygulamalarda da kendini göstermiştir. 2 Eylül'de açılan HMM'nin 7 Eylül'de tatile girmesiyle Hatay Hükümeti pek çok alanda geçici kanunlar çıkarıp bunları yürürlüğe koymuştur. Hükümet bu kanunları çıkarırken, Hatay'ı kademeli olarak Suriye'den uzaklaştırıp Türkiye'ye yakınlaştırmaya çalışmıştır. Hükümetin bu yaklaşımı, 1 Kasım 1938'de HMM'nin açılmasının ardından da devam etmiştir.

A. Suriye Sınırında Yükselen Duvarlar: Gümrük Oluşturulması ve Etkileri

Hatay Hükümeti'nin Hatay'ı Suriye'den net bir biçimde ayırmak için attığı ilk adımlardan birisi, Hatay Devleti için Suriye'den ayrı bir gümrük oluşturmak olmuştur. Daha önce değinildiği gibi, MC Sancak Statüsü'nde bölgenin Suriye ile gümrük ve para birliği içinde olacağı belirtilmiş, HMM'nin kabul ettiği Hatay Anayasası'nda ise bu konuda herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Hatay Devleti'nin ilk günlerinde Suriye ile Hatay arasında siyasi ve askeri sınır yoktu, gümrük de bulunmuyordu. Bu durumu değiştirmek için harekete geçen Hatay Hükümeti, 20 Ekim 1938'de Fransız Yüksek Komiserliği'nin kontrolünde bulunan İskenderun gümrüklerine el koyarak bunların Hatay'a devri için işlemleri başlattı.¹²² Ancak böyle bir girişimin aniden alınan bir karardan ziyade, ayrıntılı biçimde düşünülüp planlama yapılarak gerçekleştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Buna zemin hazırlamak için yerel basında günler öncesinde İskenderun'da Fransızların kontrolünde bulunan gümrük idaresini eleştiren yazılara yer verilmeye başlandı.¹²³

Hatay Devleti'nin İskenderun gümrüğüne el koyması farklı açılardan önemli bir olaydır. Öncelikle, bu gümrükten elde edilecek gelirler Hatay maliyesine önemli bir gelir kaynağı sağlayacaktı. Daha da önemlisi, Suriye ile Hatay arasında devam eden Gümrük birliğini sona erdirmeye yolunda ilk adımı oluşturacaktı. Hatay Devleti yetkililerinin böyle bir girişime Türkiye'nin bilgisi dışında başvurduklarını söylemek güçtür. Bunu, girişimin ardından Türkiye adına hareket eden yetkililerin Fransız yetkililerle gerçekleştirdikleri görüşmelerden anlamak mümkündür. Türkiye Başkonsolosu Zihni Akdur'un Fransız Yüksek Komiserliği Delegatesi Collet ile yaptığı görüşmede, Collet Hatay Hükümeti'nin bu girişimine şiddetle karşı çıktı ve gümrüğe el koyma işleminin durdurulmaması halinde Yüksek

¹²² Tekin, *Hatay*, s.392.

¹²³ "Liman dairesi Hükümet içinde Hükümetmidir?", *Hatay*, 3 Birinci Teşrin 1938, s.1.

Komiserliğin Suriye sınırında Hatay'dan giden mallara karşı tedbirler alacağını bildirdi. Collet, Türkiye ile sınırı kapalı olan Hatay'ın Suriye ile de sınırının kapanması halinde ekonominin bundan zarar göreceği uyarısında bulundu. Buna rağmen Akdur, Hatay gümrüğünün 21 Ekim'de yürürlüğe gireceğini Colle'te bildirdi. Ardından, Akdur Devlet Başkanı Sökmen'le görüştü ve Fransızların Hatay-Suriye sınırını kapatma ihtimallerine karşı önlemler alındı. Hatay gümrük kadrosunun başına Türkiye'de gümrük müdürü olarak görev yapmış İhsan Çardaklı'nın getirilip gümrük kadrosunun toplam 53 kişiden oluşması yönünde hazırlıklar yapıldı. Bu kadronun 21 Ekim'de İskenderun gümrüğünde işe başlaması ve aynı zamanda Süveydiye ve Arsuz'da da gümrük memurları bulundurulması kararlaştırıldı.¹²⁴

Gümrükler konusunda Hatay Hükümeti'nin geri adım atmaması üzerine Fransız yetkililer 20 Ekim gece yarısı Hatay-Suriye gümrüğünü kapattılar. Fransız yetkililer böyle bir girişimin Hatay Devleti'ne geri adım attıracağını düşündüler. Fransızların beklentisinin tam tersine, Hatay Devleti de sınırda kurulan karakolların karşısına kendi karakollarını kurma yoluna gitti. Daha önceden gümrük teşkilatı için hazırlanan personel kullanılarak bu karakollar hızlıca kuruldu. Başbakan Abdurrahman Melek, böyle bir girişimin Fransızları kızdırmamasından çekindiyse de Devlet Başkanı Sökmen durumu Hatay'ın Suriye'den fiilen ayrılması yönünde bir fırsat olarak değerlendirdi. Bir gece içerisinde sınırda gümrük karakolları kurulmasını sağlayıp durumu Ankara'ya bildirdi. Türkiye Başkonsolosu da Sökmen'in sınırda karakol kurulması kararını destekledi. Collet, kurulan karakolların kaldırılması için çaba harcadıysa da Sökmen, Fransızların karakolları kaldırması halinde bile artık Hatay Devleti'nin karakolları kaldırmayacağını bildirdi.¹²⁵

21 Ekim'de Hatay Devleti'nin gümrük idaresine el koyması üzerine Suriye'ye giden Hatay menşeli mallardan gümrük vergisi alınmaya başlandı. Bunun üzerine, Hatay Devleti İktisat Vekaleti de bir bildiri yayımlayarak, Suriye'den Hatay'a gelen mallardan gümrük vergisi alınacağını duyurdu.¹²⁶ Hatay Hükümeti, HMM'nin tatilde olması nedeniyle "Hatay ile Suriye ve Lübnan Arasında Gümrük İhdasına Dair Muvakkat Kanun" çıkardı ve Hatay ile

---

¹²⁴ Zihni Akdur'un 20 Ekim 1938'de Hariciye'ye gönderdiği raporun tam metni için bkz. B.C.A. (030.10.224.513.52)

¹²⁵ Sökmen, a.g.e., s.113-115; Melek, a.g.e., s.72-74; Selçuk, a.g.e., s.64.

¹²⁶ "Mühim tebliğ: Hatay Gümrükleri dünden itibaren milli idaremize geçti", *Hatay*, 22 Birinci Teşrin 1938, s.1; "Suriye ile Hatay arasında Gümrük tesis edildi", *Yeniğün*, 23 Birinciteşrin 1938, s.1, 2; "Gümrük işlerine dair", *Hatay*, 24 Birinci Teşrin 1938, s.1; "Hatayın iktisadi hayatı süratle inkişaf edecek", *Yeniğün*, 25 Birinciteşrin 1938, s.1, 2.

Suriye ve Lübnan arasındaki gümrük 22 Ekim sabahı itibariye resmen kurulmuş oldu.¹²⁷ Yeni kurulan Hatay Gümrüğü'nün Suriye'den net bir biçimde ayrılmasını sağlamak üzere de çalışmalara başlandı. Bu amaçla, daha önceden kabul edilen Hatay Bayrağı ile uyumlu bir bayrağın Hatay Gümrük Bayrağı olması kararlaştırıldı.¹²⁸ Hatay Bayrağı, Türkiye'nin bayrağının neredeyse aynısı olduğundan kabul edilen gümrük bayrağı da Türkiye bayrağı ile uyumlu olmuştur. Hatay'ı Suriye'den ayıran gümrüklerde bu bayrağın kullanılmaya başlanması, Hatay'ın Suriye'den ayrı olduğunu ve Türkiye ile neredeyse birleştiğini gösteren önemli bir sembol olmuştur.

1936 sonrasında Türkiye'deki basının Hatay'a gösterdiği büyük ilgi, Hatay Devleti döneminde gerçekleşen kritik olaylarda kendini göstermeye devam etti. Hatay ile Suriye arasında gümrük oluşturulmasına Türkiye'deki gazeteler geniş yer ayırarak haberi okuyucularına ilk sayfadan duyurdular. Yayınlanan haberlerde, meydana gelen olaylardan Suriye tarafı suçlanarak, esas amacın Hatay'ın ekonomisini çökertmek olduğu ileri sürüldü ve başka seçenekleri kalmayan Hataylı yöneticilerin devletlerini korumak için önlemler almak zorunda kaldıkları yönünde yorumlara yer verildi.¹²⁹

Gümrüklere Hatay Devleti tarafından el konulması ve sonrasında sınırda karakollar oluşturularak gümrük vergisi alınmaya başlanması, Hatay'ın Suriye'den ayrılması için önemli bir adım olmuştur. Böylece, bölgenin fiziksel olarak işaretlenmesi gerçekleşmiş ve uluslaştırma politikalarının uygulanacağı alan da netleşmiş oldu. Hatay Devleti'nin bu girişimi Türkiye'den büyük destek gördü. Hatay'dan Ankara'ya bu dönemde gönderilen heyet Başbakan Celal Bayar'la görüştü.¹³⁰ Ticaretinin büyük bir kısmını Suriye ile gerçekleştiren Hatay'ın Suriye ile gümrük oluşturulması ve ticaretten vergi alınması nedeniyle uğrayacağı zararın¹³¹ giderilmesi için Türkiye hızlıca önlemler aldı. 2 Kasım 1938'de Türkiye'de

---

¹²⁷ Tekin, *Hatay*, s.394. Geçici Kanun, HMM'nin yeniden çalışmalarına başlamasının ardından 19 Aralık'ta Meclis'te görüşülerek kabul edildi. Bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.173-174. Kabul edilen kanun 14 Ocak'ta Resmî Gazete'de yayımlandı. Bkz. "Kanun No 21: Hatay ile Suriye ve Lübnan arasında gümrük ihdasına dair kanun", *Hatay Devleti Resmî Gazete*, 14 İkincikanun 1939, Sayı 52, s.11.

¹²⁸ HMM 5 Ocak 1939'da da "Hatay Gümrük Bayrağı Hakkında Kanun"u görüşerek kabul etti. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.256-259.

¹²⁹ "Suriye, Hatay iktisadiyatını öldürmek istiyor", *Kurun*, 27 Teşrinievvel 1938, s.1, 4; "Hatayda mühim toplantı", *Cumhuriyet*, 27 Birinciteşrin 1938, s.1, 7.

¹³⁰ Selçuk, a.g.e., s.64.

¹³¹ Halep'teki İngiltere Konsolosu'nun raporuna göre Suriye ile Hatay arasındaki ticarete gümrük vergisi alınmaya başlamasının ardından İskenderun Limanı'ndaki yoğunluk % 60-70 civarında düştü, Hatay'daki fiyatlarda büyük yükselme gerçekleşti. Aktaran, Shields, a.g.e., s.236-237.

çıkarılan kararname ile Hatay'dan Türkiye'ye ihraç edilecek "mahsul ve mamuller"den alınan gümrük vergilerinin % 99 oranında düşürülmesi kararlaştırıldı.¹³² Bu kararla Türkiye, Hatay'ın Suriye ile ticaretinde meydana gelen düşüşü Türkiye ile olan ticareti artırmak suretiyle gidermeyi hedefledi. Üstelik bu karar, Hatay'ın Türkiye ile olan ticari ilişkilerini daha da arttırmaya imkan sağlayacaktı. Hatay'daki İcra Vekilleri Heyeti de, Türkiye'nin bu kararına paralel olarak yine 2 Kasım'da, Türkiye'den Hatay'a gidecek eşyanın gümrük vergisinden muaf tutulmasına dair geçici bir kanunu kabul etti.¹³³ Türkiye'deki kararname ve Hatay'daki geçici kanunun aynı günde kabul edilmesi, bu konudaki işlemlerin de Türkiye'nin denetiminde yürütüldüğü izlenimini kuvvetlendirmektedir. Bu kararlar neticesinde, Hatay ticari ilişkiler anlamında Suriye'den uzaklaşırken Türkiye'ye daha önce olmadığı kadar yakınlaşmış oldu. Birkaç gün içerisinde Türkiye'den Hatay'a gümrüksüz mal girişi başladı.¹³⁴

Yeni düzenlemelerin ardından Hatay ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiler hızla gelişirken, Suriye ile ilişkilerin sınırlı düzeyde tutulması yönünde çaba harcandı. Bu amaçla, 22 Kasım'da HMM'nin kabul ettiği, Hatay'a dışarıdan gelen ürünlerden alınan gümrük vergilerinde % 40 indirim yapılmasını öngören kanundan¹³⁵ Suriye ve Lübnan'ın yararlandırılmaması için bir başka kanun çıkarıldı. HMM'nin 26 Ocak 1939'daki toplantısında bir kanun çıkarılarak, gümrük vergilerinde yapılan % 40'luk indirimin Suriye ve Lübnan'dan gelen mallara uygulanmayacağı yönünde bir karar alındı.¹³⁶

Suriye ile Hatay arasında ticari ilişkilerde oluşan büyük gerileme, İskenderun Limanı'ndan Avrupa'ya yapılan transit ticareti de etkiledi. Halbuki, transit ticarete konu olan malların Hatay ile Suriye arasındaki ticarete alınmaya başlanan gümrük vergilerinden muaf tutulması kararlaştırılmıştı.¹³⁷ Buna rağmen Fransızlar, Halep'in çoğunlukla İskenderun Limanı üzerinden yapılan uluslararası ticaretini Lazkiye ve Tripoli'ye yönlendirdiler. Bundan

¹³² B.C.A. (030.18.1.2.85.95.8) (Bkz. EK 25).

¹³³ 2 Kasım 1938'den Cevat Açıkalın tarafından Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgraf. Bkz. B.C.A. (030.10.224.514.3). "Türkiyeden gelecek mallar gümrük resminden istisna edildi", *Yeni Gün*, 2 İkinciteşrin 1938, s.1, 4; "Türkiyeden Hataya girecek bütün eşyadan gümrük resmi alınmayacaktır", *Hatay*, 2 İkinci Teşrin 1938, s.2; HMM, 8 Aralık 1938'de "Türkiye'den İthal Edilecek Eşyadan Gümrük Alınmamasına Dair Kanunu" görüşüp kabul etti. Bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.126-127. Bu kanun 7 Ocak 1939'da Resmi Gazete'de yayınlandı. Bkz. "Kanun No 10: Türkiyeden ithal edilecek eşyadan gümrük alınmamasına dair kanun", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 7 İkincikanun 1939, Sayı 50, s.1.

¹³⁴ "Gümrüksüz ilk mahsul dün geldi", *Hatay*, 6 İkinci Teşrin 1938, s.1; "Has Un Geldi", *Hatay*, 9 İkinci Teşrin 1938, s.1.

¹³⁵ *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.100-102.

¹³⁶ *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.272-273.

¹³⁷ "Yeni Gümrük kararı", *Hatay*, 16 Birinci Kanun 1938, s.1.

sadece Hatay değil, daha yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalan Halep'teki tüccarlar da olumsuz etkilendi. Suriye'deki en işlek yol olan Halep-İskenderun yolunu daha önce günde 300 civarında araç kullanırken Hatay Devleti döneminde bu rakam 20'nin altına düştü.¹³⁸ Hatay üzerinden yapılan transit ticaret hacminin gerilemesinde, Fransızların politikasının yanı sıra, Hatay Devleti'nin Suriye'den ayrılma yönünde attığı adımlar da kısmen etkili olmuştur. Nitekim, Hatay Devleti'nin kurulmasının ardından Hatay'da bulunan motorlu araçların AX (Alexandretta) harflerini taşıyan plakaları Hatay Nafia Vekaleti tarafından ücretsiz olarak HD (Hatay Devleti) harflerini taşıyan Hatay plakaları ile değiştirilmeye başlandı.¹³⁹ Aynı dönemde Suriye'de araç plakası alabilmek için yüksek miktarlarda para yatırmak gerekiyordu. Bu durumda ortaya çıkan maliyet farkı nedeniyle Hataylı şoförler Suriye'ye daha ucuza mal taşıyabilecek duruma geldiler ki bu durum Suriyeli şoförlerin tepkisine yol açtı. Bunun üzerine de Hatay plakalı araçların Suriye'ye girişine izin verilmemesi uygulamasına gidildi.¹⁴⁰ Bir süre sonra da Hatay Hükümeti, bu uygulamaya tepki olarak, Suriye plakalı araçların Hatay'a girmesine, bazı istisnalar dışında, yasak getirme kararı aldı.¹⁴¹ Taşıma konusunda ortaya çıkan problemleri gidermek için Hataylı önde gelen bazı kişiler Türkiye nezdinde girişimde bulundular. Halep'ten malların trenle İskenderun Limanı'na ulaştırılmasının limana katkı sağlayacağı düşüncesiyle, Türkiye'nin kontrolünde bulunan Meydanekbez-Payas için alınan tren taşıma tarifelerinin düşürülmesini talep ettiler. Türkiye de bu talebi olumlu karşılayarak Meydanekbez-Payas arasındaki tren taşıma ücretlerinde indirim gitmeyi kararlaştırdı.¹⁴²

B. Türk Lirasının Hatay'da Kullanılması

Hatay ile Suriye arasında gümrük oluşturulmasına ilave olarak, ekonomik alanda Hatay'ı Suriye'den uzaklaştırıp Türkiye'ye yakınlaştıran bir diğer önemli olay kullanılan para

¹³⁸ Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.511-512.

¹³⁹ "Yeni otomobil plakaları", *Yenigün*, 25 Eylül 1938, s.2; "Otomobil sahiplerinin dikkatine", *Hatay*, 14 Şubat 1939, s.1.

¹⁴⁰ Melek, a.g.e., s.67; Tekin, *Hatay*, s.402; "Anlaşmaya rağmen Otomobillerimiz gene Suriyeye geçirilmiyor", *Hatay*, 30 İkinci Teşrin 1938, s.1; "Hatay markalı otomobillerin Suriyeye girmesi için", *Yenigün*, 25 Birincikanun 1938, s.2; "Hatay otomobillerinin Suriyeye girmesi meselesi", *Hatay*, 27 Birincikanun 1938, s.2.

¹⁴¹ "Suriye otomobilleri", *Hatay*, 5 İkinci Kanun 1939, s.1.

¹⁴² B.C.A. (030.10.225.515.8). Bu konuda ayrıca bkz. "Meydanekbez-Payas hattında", *Hatay*, 7 Mart 1939, s.1; "Tüccar ve transitörlerimize müjde", *Hatay*, 10 Mart 1939, s.1.

ile ilgili izlenen politika olmuştur. Hatay Devleti'nin ilk kurulduğu dönemde, İskenderun Sancağı döneminde olduğu gibi, Suriye Lirası kullanılmaktaydı. Bu durum MC'nin kabul ettiği Sancak Statüsü'nde de bu şekilde düzenlenmişti. Paranın değerindeki yükselme ve azalmalar, uluslararası alanda bir paranın güvenilirliğine dair algılar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ancak ekonomik unsurların yanı sıra, bir bölgede kullanılan paranın sahip olduğu önemli bir sembolik değeri de vardır. Öncelikli olarak, siyasal açıdan bir bölgede kullanılan para, hükümlerlik göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Paranın üzerinde yer alan figür, resim, yazı çeşidi ve benzeri unsurlar belli bir siyasal yapıyı, kültürü temsil ederler. Ekonomik açıdan bakıldığında ise, değeri açısından istikrarlı bir paraya sahip olmak, ekonominin sağlıklı işleyişi açısından her zaman tercih edilen bir durumdur.

Kurulduğu günden itibaren Türülük vurgusu etrafında şekillenen Hatay Devleti'nde tedavülde olan Suriye Lirası'nın geçerli para olma durumunun sona erdirilmesi özellikle siyasal açıdan bir ihtiyaç olarak görüldü. Ekonomik açıdan bakıldığında, daha önce üzerinde durulan, o dönemde Suriye'nin içinde bulunduğu siyasal belirsizlik ve yoğun iç çatışma ortamına bağlı olarak,¹⁴³ Suriye Lirası'nın değerinde yaşanan sık dalgalanmaların Hatay ekonomisi için de olumsuz etkileri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat Hatay Devleti yöneticileri açısından asıl önemli olan, ekonomik hayatın her alanında ve sürekli kullanılan, Suriye'nin bir anlamda Hatay'daki siyasal gücünü temsil eden Suriye Lirası'nın kullanımından vazgeçilmesiydi. Ekonominin tümünü etkileyecek bu şekilde köklü bir değişiklik yapabilmek için Hatay Devleti yöneticileri tarafından kademeli bir plan takip edildi.

---

¹⁴³ Başbakan Mardam'ın tüm çabalarına karşın Fransız Hükümeti Fransa-Suriye Antlaşması'nı onaylamadı. Bu durum Ulusal Blok içinde çatlakların oluşmasına yol açarak Blok üyelerinin bazılarının muhalefet saflarına katılmasına yol açtı. Hükümetteki siyasal çekişmelere ilave olarak, Suriye içinde de olaylar devam etti. 1937'de El-Cezire'de başlayan olaylar 1938'de de devam etti. Bu olaylarda çok sayıda gösteri düzenlendi ve Nisan 1938'deki gösterilerde Fransız askerleri halkın üzerine ateş açıp 5 kişiyi öldürdü. Suriye'de olayların devam ettiği bir ortamda, Ocak 1939'da Fransa'nın Yüksek Komiserliğe atadığı Gabriel Puaux ile anlaşmazlığa düşen Başbakan Mardam, Şubat 1939'da görevinden istifa etti. Mardam'ın ardından kurulan hükümet de uzun ömürlü olmadı ve Ulusal Blok, Suriye genelinde Fransa karşıtı gösteriler düzenlemeye başladı. Mart ayında, Şam ve Suriye'nin diğer şehirlerinde düzenlenen gösterilerde olaylar çıktı ve Fransız askerlerinin müdahalesi sonucu göstericilerden ölen ve yaralananlar oldu. Suriye'de olaylar bundan sonra da durulmadı. Siyasal istikrarsızlığın da devam ettiği Suriye'de, Yüksek Komiser Puaux Haziran 1939 ortasında Suriye Meclisi'ni feshederek anayasayı askıya aldı. Bunun ardından Suriye'yi yönetme görevi, Yüksek Komiserin güdümünde çalışmak üzere oluşturulan bir konseye verildi. Bu dönemde Suriye'deki siyasal gelişmeler hakkında bkz. Ada, a.g.e., s.163, 202-227; Fieldhouse, a.g.e., s.274; Cleveland, a.g.e., s.250

Hatay Devleti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra yerel basında Suriye parasının istikrarsızlığına ve bunun Hatay ekonomisi üzerinde oluşturduğu olumsuzluklara dair yazılar yayınlanmaya başlandı.¹⁴⁴ Hükümet ilk olarak, Şubat 1939'da Hatay'da artan iş hacmini karşılamak ve ticarete ortaya çıkan para sıkıntısını gidermek gerekçesiyle, Hatay Maliye veznelerinde Suriye Lirası'nın yanı sıra Türk Lirası (TL) ile de işlem yapılmaya başlanacağını duyurdu. Hükümet, yeni düzenleme çerçevesinde kişilerin ister Suriye, ister Türk parası ile işlem yapmakta özgür olacaklarını bildirdi.¹⁴⁵ Böylece Hatay'da TL'nin kullanımı resmen başlamış oldu. Bunu izleyen süreçte, Hatay'da TL'ni kullanımına dair gelişmeler iyice hızlandı. Şubat ayı bitmeden bir adım daha atan Hükümet, devlet maliyesine dair tüm işlemlerin yalnızca TL ile yapılmasına dair bir karar aldı¹⁴⁶ ve karar doğrultusunda devlet memurlarının Şubat 1939 maaşları TL cinsinden ödendi.¹⁴⁷

Başka alanlarda olduğu gibi, Hatay'da Türk Lirası'nın geçerli tek para olarak kabul edilmesine gidilen süreçte de Türkiye büyük bir rol oynamıştır. Hatay'da TL kullanımının başlamasından kısa bir süre sonra, Hatay'da Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın bir şube açacağı duyuruldu.¹⁴⁸ Bu konudaki hazırlıklar kısa bir sürede tamamlandı, İskenderun'da açılacak Merkez Bankası şubesi için Türkiye'den memurlar gönderildi.¹⁴⁹ Tüm bu hazırlıklardan sonra sıra, TL ilgili bir kanun çıkarmaya gelmişti. HMM 13 Mart 1939'daki toplantısında, "Türk parasının resmi para olarak kabulüne dair kanun"u kabul etti.¹⁵⁰ Meclisin bu kararı almasından günler öncesinde yerel gazetelerde Suriye parasının kullanılmaması, alışverişte kabul edilmemesi yönünde haberler yayınlandı.¹⁵¹

TL'nin Hatay'da geçerli tek para haline gelmesinde, Hatay'da açılan Merkez Bankası önemli rol oynadı. Merkez Bankası, halkın elindeki Suriye parasını Türk parası ile

---

¹⁴⁴ Nuri Genç, "İktisadi vaziyet", *Hatay*, 20 Eylül 1938, s.1; Nuri Genç, "Altın Borçlar", *Hatay*, 18 Birinci Kanun 1938, s.1.

¹⁴⁵ "Hatayda Türk parası işliyecek", *Yenigün*, 19 Şubat 1939, s.1; "Hatayda Türk parası", *Hatay*, 21 Şubat 1939, s.2.

¹⁴⁶ "Karar No 90", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 18 Şubat 1939, Sayı 61, s.52

¹⁴⁷ "Bugün Memur Aylıkları Türk Parası Olarak Veriliyor", 28 Şubat 1939, s.1

¹⁴⁸ "Cumhuriyet merkez bankası şehrimizde bir şube açıyor", *Hatay*, 8 Mart 1939, s.1.

¹⁴⁹ "Merkez Bankası kasalar ve memur kadrosu geldi", *Yenigün*, 10 Mart 1939, s.1.

¹⁵⁰ *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.344-347. "Türk parası Hatayın resmi parası olarak kabul edildi!" *Yenigün*, 14 Mart 1939, s.1. "Kanun No 51: Türk parasının resmi para olarak kabulüne dair kanun", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 15 Mart 1939, Sayı 66, s.65.

¹⁵¹ "Yeni Suriye paralarını almayınız", 8 Nisan 1939, s.1.

değiştirmeye başladı.¹⁵² Sürecin son aşaması olarak da, Hatay’da 14 Nisan 1939’dan itibaren Suriye parası tamamen tedavülden kaldırılmıştır.¹⁵³ Hatay’da TL’nin kullanılmaya başlanması, ekonominin ötesinde, Türkiye ile bütünleşme yolunda atılmış büyük bir adımdır. 13 Mart’ta HMM’de kanunun kabul edilmesi üzerine yapılan konuşmalar yeni uygulamanın önemini sergiler niteliktedir:

İbrahim İnal: [...] maliyemizi müstekar ve sağlam bir paraya istinad ettirmek için en esaslı tedbir, çelik irade ve imanı kadar sağlam olan Türk parasını Anavatandan hiçbir vechile ayrılık kabul etmeyen Türk Hatay’da da aynı paranın kabul edilmesidir. [...]

Vedi Bilgin: [...] Büyük Türkiye Cumhuriyeti’yle bizim her şeyimiz birdir. Fikir, hars, ırk ve düşüncemiz birdir. Bu para birliği de tabiatıyla olacaktır. [...]

Başvekil Abdurrahman Melek: [...] Yıllardan beri her gün binbir hadise ile bizim ve bütün dünyanın şahit olduğu bir hakikat vardır ki, Hatay; ırkan, hissen, aslen ayrılık kabul etmeyen anavatanın bir parçasıdır. [...]¹⁵⁴

C. Tek Dilli Eğitime Gidiş

Hatay’ı Suriye’den uzaklaştırıp Türkiye’ye yakınlaştırmaya dönük politikalar ekonomi alanındaki uygulamalarla sınırlı kalmadı. Özellikle eğitim alanında bu konuda büyük çaba harcandı. İskenderun Sancağı döneminde, daha önce üzerinde ayrıntılı biçimde durulduğu gibi, eğitim kurumları büyük çeşitlilik göstermekteydi. Bazı devlet okulları Türkçe, bazıları Arapça eğitim verirken süreç içerisinde bu okullardaki Fransızca derslerinin sayısı giderek arttırılmış, bölgenin tek lisesi olan Antakya Lisesi’nde bazı dersler Fransızca okutulmaya başlanmıştır. Devlet okulları dışında, çoğunlukla yabancılar tarafından idare edilen çok sayıda okulda eğitim yabancı dillerde gerçekleştirilmekte, bu okullar üzerindeki devlet kontrolü çok asgari düzeylerde bulunmaktaydı.

Hatay Devleti’nin kurulmasıyla birlikte, eğitim alanında hızlı bir Türkleştirme dönemine girildi. Eğitim alanında düzenlemeler yapılabilmesi için 1938’de okullar geç açıldı

¹⁵² “Merkez Bankası halkın elindeki Suriye parasını Türk parasiyle değiştirecek”, *Yenigün*, 19 Mart 1939, s.1; “Merkez Bankası halkın elindeki Suriye liralasını değiştirdi”, *Hatay*, 25 Mart 1939, s.1; “Merkez Bankası para tebdiline devam ediyor”, *Hatay*, 30 Mart 1939, s.1.

¹⁵³ “Halkımızın nazarı dikkatine”, *Yenigün*, 8 Nisan 1939, s.1; “İlan: Suriye Banknotu 14 Nisandan itibaren tedavülden kaldırılıyor”, *Hatay*, 8 Nisan 1939, s.1.

¹⁵⁴ Konuşmaların tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.345-347.

ve eğitime 10 Ekim’de başlandı. Bu, önceki yıllara göre bir ay geç bir tarihtir.¹⁵⁵ Eğitime ayrılan bütçe arttırılarak Türkçe eğitim verilen çok sayıda yeni devlet okulu açıldı. Kısa bir süre içerisinde yeni açılan çok sayıda ilkokula ilave olarak Hatay’da iki lise ve altı ortaokul daha açıldı. İlkokullarda uygulanan küme usulü kaldırılarak, Türkiye’de olduğu gibi sınıf usulü kabul edildi.¹⁵⁶ Okulların müfredatının Türkiye’deki okullarla uyumlaştırılması için bir dizi önlem alındı. Bu çerçevede, Hükümet tarafından çıkarılan geçici bir kanunla Antakya Lisesi’nin 12 yıl olan eğitim süresi Türkiye’deki liselerde olduğu gibi 11 yıla indirildi. Lisenin 11. sınıfından 12. sınıfına geçen öğrenciler mezun kabul edildi.¹⁵⁷ Diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanındaki girişimler de Türkiye’den büyük destek gördü. Hatay’daki okullarda çalışmak üzere Türkiye’den öğretmenler getirilerek eğitim kadrosu güçlendirildi.¹⁵⁸

Türkçe eğitim seferberliği çerçevesinde, daha önce de belirtildiği gibi, Halkevleri okul yaşını geçmiş olan kişilere yönelik kurslar açtılar. Devlet Türkçe eğitim kurumlarına büyük destek sağlarken, Arapça okulların devamına izin verildi ancak yeni okul açılmasına izin verilmedi. Antakya Lisesi’nin Arapça kısmına yeni öğrenci alınmadı, sadece mevcut öğrencilerin devam etmesine izin verildi. Önceki dönemde, Antakya Lisesi’nde Fransızca zorunlu ders ve bazı derslerin öğretim dili konumundayken, yapılan değişiklikle Fransızcanın sadece yabancı dil olarak okutulmasına izin verildi. Yeni düzenleme ile Fransızcanın Hatay’daki lise ve ortaokullarda haftada en fazla 7 saat okutulmasına izin verildi.¹⁵⁹ Antakya Lisesi Müdürü ve aynı zamanda eğitim müfettişi olan Pierre Bazantay, lisenin programındaki değişiklikleri desteklemedi. Giderek artan baskıya dayanamayan Bazantay, kontrat süresi dolmadan görevlerinden istifa etti. Bazantay’la birlikte Hatay’daki diğer Fransız öğretmenler de ya görevden alındılar ya da baskılara dayanamayıp görevlerini bıraktılar. Bunların

---

¹⁵⁵ “Yeni maarif teşkilatı”, *Yenigün*, 9 Birinciteşrin 1938, s.2; “Maarif Kadrosu: İlk mektepler Teşkilatı”, *Hatay*, 10 Birinci Teşrin 1938, s.1; “Kitapsız Mektep”, *Hatay*, 25 Birincikanun 1938, s.1.

¹⁵⁶ Bu faaliyetler 1 Kasım’a kadar gerçekleştirilmiştir. Veriler, Tayfur Sökmen’in 1 Kasım 1938’deki HMM’ni açış konuşmasından alınmıştır. Konuşmanın tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.69-75.

¹⁵⁷ “Hatay Liselerinin 11 seneye indirildiğine dair muvakkat Kanun No.29”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 4 Birinciteşrin 1938, No 39, s.578. HMM’nin çalışmalarına başlamasından ardından bu kanun 8 Aralık’ta Meclis’te görüşülmüştür. Türkiye’de liselerin 12 yıldan 11 yıla indirildiği 1923 yılında da 11. Sınıfı tamamlayan öğrencilere diploma verilmişti. Bu program değişikliği ile ilgili görüşmeler hakkında bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.140-141. HMM tarafından kabul edilen kanun 7 Ocak’ta Resmi Gazete’de yayınlandı. Bkz. “Kanun No 13: Hatay liselerinin 11 seneye indirildiğine dair kanun”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 7 İkincikanun 1939, No 50, s.1.

¹⁵⁸ Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, s.73.

¹⁵⁹ Tekin, *Hatay*, s.405; “Hatayda Arap mektepleri kapatılmıyor”, *Hatay*, 1 Birinci Teşrin 1938, s.1; “Hatayda Arap mektepleri kapatılmamıştır”, *Yenigün*, 2 Birinciteşrin 1938, s.1.

yerlerine Türk öğretmenler atandı, Eğitim Müfettişi olarak da Nuriye Siliöz atandı.¹⁶⁰ Başkanlığına Tayfur Sökmen'in seçildiği "Hatay Maarif Cemiyeti" adında bir dernek kurularak, eğitim alanındaki faaliyetlerin desteklenmesine çalışıldı.¹⁶¹ Daha sonraki dönemde de bu derneğin fahri başkanlığına Türkiye'deki Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel seçilmiştir.¹⁶² Bu da Hatay ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geldiği seviyeyi gösteren olaylardan biri olmuştur.

Hatay Devletinin eğitime verdiği önemin sonuçları kısa sürede alındı. Hatay Devleti döneminde Türkçe eğitim veren onlarca yeni okul açılması¹⁶³ ve bu konuda sağlanan teşvikler neticesinde okullardaki öğrenci sayısı, önceki sene ile kıyaslandığında iki katına çıkmıştır.¹⁶⁴ Hatay'daki yabancı okulların faaliyetlerini devam ettirmelerine izin verildi, ancak Hatay Devleti döneminde bu okullar üzerindeki denetim arttırıldı. Yabancı okullara devam eden öğrenci sayısında önceki dönemlere göre düşüşler yaşandı. Yapılan değişikliklerle, Hatay'daki resmi ve özel bütün okullarda Türkçe dersleri müfredatta yer aldı.¹⁶⁵ Eğitime devam eden yabancı okulların faaliyetleri yerel basın tarafından mercek altına alınarak sık sık eleştirilerin hedefi oldu.¹⁶⁶

D. Seyahat ve Posta Konusundaki Düzenlemeler

Ekonomi ve eğitim alanında Hatay Devleti tarafından yürürlüğe sokulan yeni uygulamalarla bölge Suriye'den giderek uzaklaşırken büyük bir hızla Türkiye'ye yaklaştı. Başka alanlarda hayata geçirilen uygulamalar da bu sürece önemli bir katkı sağladı. Özellikle Türkiye ile Hatay arasında yapılacak seyahatlere dair düzenlemelerdeki değişiklikler,

¹⁶⁰ Melek, a.g.e., s.69; Payaslı, a.g.t., s.39; "Maarif kadrosu", *Hatay*, 2 Birinci Teşrin 1938, s.1.

¹⁶¹ "Hatay maarif cemiyeti kuruldu", *Yenigün*, 2 İkinciteşrin 1938, s.3; "Maarif Cemiyeti", *Yenigün*, 6 İkinciteşrin 1938, s.1.

¹⁶² "Maarif Vekilimiz Hasan Ali Yücelin teşekkürü", *Yenigün*, 26 Mayıs 1939, s.1.

¹⁶³ Hatay Devleti döneminde sadece İskenderun'da açılan yeni okul sayısı 17'ye ulaşmıştır. Bkz. Zeynep Kıymat, "Hatay'ın Anavatana Katılmasından Sonra İskenderun İlçesinde Eğitim Alanında Gelişmeler (1939-2000)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007, s.19. Hatay Devleti'nde açılan yeni okullar sık sık gazetelere konu olmuştur. Bkz. "Şehrimizde bir ortamektep açılıyor", *Hatay*, 13 Eylül 1938, s.1; "Maarif Vekilinin Beyanatı", *Hatay*, 9 İkinci Teşrin 1938, s.1; "Hacılarda mektep açılıyor", *Hatay*, 5 İkinci Kanun 1939, s.1.

¹⁶⁴ Maarif Vekili A. Faik Türkmen'in HMM'de yaptığı konuşma. Bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.143.

¹⁶⁵ Bilgili, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, s.67, 72.

¹⁶⁶ "Büyük bir gaflet", *Hatay*, 24 Şubat 1939, s.1.

Hatay'ın Türkiye ile olan etkileşimini arttırmıştır. Diğer alanlarda olduğu gibi, seyahat düzenlemeleri konusunda da kademeli bir süreç takip edildi. Hatay ile Suriye arasında seyahat edebilmek için, Fransız makamlarının düzenlediği “Laissez-Passer” belgesi kullanılmaktaydı.¹⁶⁷ Hatay Hükümeti, Suriye ile Hatay arasında 22 Ekim'de gümrük oluşturulmasından sonra seyahat işleri konusunda yeni bir düzenlemeye gitti. Ekim ayı sonunda yayınlanan bir kararname ile Hatay'a giriş vizesinin kaldırıldığı, Hatay'a gelmek isteyen yabancıların, kendi ulusal hüviyet cüzdanları ile giriş yapabilecekleri duyuruldu. Aynı kararname ile, Hatay Devleti pasaport düzenlemeyeceğinden, Hatay dışına seyahat edecek Hataylıların Türkiye veya Fransa pasaportu alarak seyahat edebilecekleri bildirildi.¹⁶⁸ Suriye ve doğal olarak Hatay bu dönemde hukuken halen Fransa'nın mandası olarak görüldüğünden, Hataylılara Fransız pasaportu verilmesi çok da ilginç bir durum değildir. Ancak Hatay Hükümeti'nin isteyen Hataylılara Türkiye pasaportu verileceğini duyurması, Türkiye'nin bölge konusunda artan etkinliğinin bir göstergesidir. Böyle bir düzenlemenin Türkiye'nin bilgisi ve izni olmadan yapılamayacağı aşıkardır. Hatay Hükümeti'nin aldığı bu karar, yerel basın tarafından vatandaşlara büyük bir müjde olarak duyuruldu.¹⁶⁹ Bu düzenleme çerçevesinde, diğer ülkelerden olduğu gibi, Türkiye'den de Hatay'a vizesiz seyahat etmenin önü açılmış oldu. Daha da önemlisi, normal şartlar altında yalnızca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına verilen Türkiye pasaportunun, Hatay vatandaşlarına da verilmesinin önü açılmış oldu.

Hatay'a vizesiz seyahat edilebilmesine dair yeni uygulama, Türkiye ile Hatay arasında devlet yöneticilerinin hedeflediği seyahat kolaylığını getirdiyse de, yöneticilerin istemediği bazı sakıncalar da ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, vizesiz seyahat edebilme imkanı sadece Türkiye vatandaşlarına değil, tüm ülke vatandaşlarına tanınmıştı. Bunun üzerine, dünyanın pek çok yerinden insanlar, özellikle Avrupa'dan kaçan Yahudiler Hatay'a gelmek için başvuruda bulundu. Bu nedenle, Hatay Hükümeti giriş vizesinin kaldırılmasından

---

¹⁶⁷ “Hatay-Suriye arasında”, *Hatay*, 20 Birinci Teşrin 1938, s.1.

¹⁶⁸ “Kararname No 22”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 31 Birinciteşrin 1938, No 35, s.563. Fevkalade Murahhas Cevat Açıklalın yeni düzenlemeyi 2 Kasım'da Dışişlerine gönderdiği bir raporla bildirmiştir. Bkz. B.C.A. (030.10.224.514.5)

¹⁶⁹ “Yurtdaşlara müjde”, *Yenigün*, 1 İkinciteşrin 1938, s.2; “Hataya pasaportsuz girilebilecek”, *Hatay*, 2 İkinci Teşrin 1938, s.1 (Bkz. EK 26).

kaynaklanan sakıncaları gidermek için, Hatay'a gelecek yabancıların ikamet sürelerini kısıtlama ve kontrol etme yoluna gitmiştir.¹⁷⁰

Hatay'a girişte vizenin kaldırılmasıyla Türkiye'den Hatay'a seyahatin önünde herhangi bir engel kalmamış oldu. Bundan sonraki adım, Hatay'dan Türkiye'ye seyahat konusunda kolaylık sağlayacak düzenlemelerin yapılması olmuştur. Bununla ilgili olarak 1 Aralık 1938'de Cumhurbaşkanı İnönü ve Hükümet tarafından imzalanan bir kararname çıkarıldı. Bu kararname ile Hatay vatandaşlarının, Hatay Hükümeti'nden alacakları belgeleri herhangi bir harç ödemedi Türkiye Konsolosluklarına onaylatarak Türkiye'ye girebilmelerine olanak sağlanmıştır. Aynı kararname ile, Hatay vatandaşlarının vize ve pasaport harcı ödemedi Türkiye pasaportu alabilmeleri ve bununla yabancı ülkelere seyahat edebilmelerine imkan tanınmıştır.¹⁷¹ Böylece, Hataylı vatandaşların da Türkiye'ye girişlerinde herhangi bir engel kalmamış oldu. Üstelik, Hataylılar Türkiye'deki vatandaşların pasaport alırken ödemek zorunda oldukları ücretlerden muaf tutularak Türkiye pasaportu alma hakkına kavuştular. Diğer bir deyişle, Türkiye pasaport işlemlerinde kendi vatandaşlarına tanımadığı ayrıcalıkları Hataylılara tanıdı.

Hatay ile Türkiye arasındaki seyahatler konusunda sağlanan kolaylıklara karşın, Hatay ile Suriye arasındaki seyahatlerde herhangi bir kolaylık yapılmadı. Tam tersine, bu konuda bir takım zorlaştırıcı tedbirlere başvuruldu. Hatay Dahiliye Vekaleti tarafından hazırlanan bir talimatname ile 10 Aralık'tan itibaren Hatay vatandaşlarının Laissez-Passer almadan Suriye'ye girmeleri yasaklandı. Talimatnameye uymayanlar hakkında para cezası uygulanacağı duyuruldu.¹⁷²

Türkiye'den Hatay'a seyahat işlemleri konusunda diğer bir gelişme Mart 1939'da yaşandı. Yeni bir düzenlemeye gidilerek, Türkiye'den Hatay'a gidecek olanlar için pasaport alma zorunluluğu kaldırıldı. Bu düzenleme, Türkiye'den Hatay'a giden kişi sayısında büyük bir artışa neden oldu.¹⁷³ Artan seyahat talebini karşılamak için Payas-İskenderun arasında yeni

---

¹⁷⁰ Melek, a.g.e., s.72.

¹⁷¹ B.C.A. (030.18.1.2.85.100.14)

¹⁷² "Suriyeye Gidecek Vatandaşlar hakkında", *Yenigün*, 6 Birincikanun 1938, s.1; "Hataydan Suriyeye gidecek yolcular hakkında", *Yenigün*, 7 Birincikanun 1938, s.1

¹⁷³ "Pasaport kaldırıldı", *Hatay*, 10 Mart 1939, s.1.

tren seferleri konuldu.¹⁷⁴ Aynı dönemde Türkiye'ye seyahat edecek Hataylıların almaları gereken seyahat belgelerinin yakında kaldırılacağına dair haberler yayınlandı.¹⁷⁵ Buna karşın, Hatay Hükümeti Suriye'ye seyahatleri zorlaştırıcı yeni önlemler aldı. Suriye'ye gidecek Hatay vatandaşlarının alması zorunlu tutulan Laissez-Passer'den harç alınacağı duyuruldu.¹⁷⁶ Ayrıca, Laissez-Passer almadan Hatay'a giriş-çıkış yapanlar hakkında yeni cezalar getiren kararlar alındı.¹⁷⁷ Daha da ileri gidilerek, Suriye'den gelen yolculardan Laissez-Passer belgelerinde Hatay yerine "Müstakil Sancak" ibaresi olanlar Hatay'a sokulmamaya başlandı.¹⁷⁸

Hatay Devleti döneminde posta işlerinin düzenlenme biçimi incelendiğinde, bu alandaki faaliyetlerin de Hatay'ı da Suriye'den uzaklaştırıp Türkiye'ye yakınlaştırdığı söylenebilir. Hatay Devleti'nin ilk dönemlerinde Hatay'daki posta işleri Suriye Posta İdaresi tarafından sürdürülmekteydi. Hatay ile Suriye arasında gümrüklerin oluşturulmasının ardından, Yüksek Komiserlik Hatay'daki posta işlerinin ayrılması yönünde bir karar aldı. Böylece, 1 Kasım 1938 itibarıyla Hatay'daki posta idaresi Suriye'den ayrılmış oldu.¹⁷⁹ Hatay Devleti uluslararası ilişkilerinde MC'nin kabul ettiği Statüye göre Suriye'ye bağlı bulunuyordu ve bu nedenle kendi adına pul bastıramıyordu. Pul bastırılabilmesi için Uluslararası Posta Birliği'ne üye olmak gerekiyordu ve Hatay Devleti buna üye değildi. Fransız Hükümeti aracılığıyla Hatay Hükümeti, Birliğe başvuruda bulundu ve Hatay posta pullarının tescil edilmesini sağladı.¹⁸⁰ Ancak üyelik için Hatay'ın yaptığı başvuru oldukça uzun zaman aldı ve "Hatay Posta Pulları" ancak HMM'nin kendini feshetmesinden sonra, Temmuz 1939'da tedavüle sokulabildi.¹⁸¹

¹⁷⁴ "Tren seferleri arttırıldı", *Hatay*, 2 Nisan 1939, s.1; "Trenler tıklım tıklım dolu geliyor", *Yenigün*, 6 Nisan 1939, s.2.

¹⁷⁵ "Seyahat verakası yakında kalkıyor", *Yenigün*, 11 Mart 1939, s.3.

¹⁷⁶ "Lese paselerden harc alınacak", *Hatay*, 28 Mart 1939, s.1, 4.

¹⁷⁷ "Karar No 187", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 13 Mayıs 1939, No 84, s.133.

¹⁷⁸ "Müstakil Sancak" yazılı Lese passeyi hamil yolcular Hataya sokulmayacak", *Hatay*, 27 Mayıs 1939, s.1.

¹⁷⁹ "Gümrükten sonra", *Hatay*, 28 Birinci Teşrin 1938, s.1; "Son bağ da koptu", *Yenigün*, 29 Birinciteşrin 1938, s.2.

¹⁸⁰ Melek, a.g.e., s.68-69.

¹⁸¹ Hatay Posta Pulları 11 Temmuz 1939'da tedavüle sokuldu. 8 parçadan oluşan bu pulların Hatay'ın resmen Türkiye'ye katılma tarihi olan 23 Temmuz'a kadar Hatay pulu olarak kullanılması, daha sonra şürşarj edilerek kullanılması kararlaştırıldı. 23 Temmuz'da şürşarj edilen pullar 26 Temmuz'da tedavülden kaldırıldı ve bir daha basılmadı. Bkz. Tekin, *Hatay*, s.429-430; "Hatay posta pulları", *Yenigün*, 7 Temmuz 1939, s.2; "Hatay posta pulları dünden itibaren tedavüle çıkarıldı", *Yenigün*, 12 Temmuz 1939, s.2; "Yeni posta pullarımız", *Yenigün*, 13 Temmuz 1939, s.2; "Yeni posta pullarımız çıktı", *Hatay*, 16 Temmuz 1939, s.1; "Hatay Posta Pulları", *Yenigün*, 21 Temmuz 1939, s.1; "Şürşarjlı Hatay pulları", *Yenigün*, 26 Temmuz 1939, s.2.

Hatay'ın kendi pullarının basılmasına kadar geçen süreçte, posta işlemlerinde Suriye pullarının kullanılması gerekiyordu. Ancak Suriye pullarının Hatay'ın posta işlemlerinde kullanılmasını istemeyen Türkiye, bu konuda da harekete geçti. Cumhurbaşkanı İnönü ve Hükümet tarafından 2 Ocak 1939'da imzalanan bir kararname ile Türkiye pullarının Hatay kaydı ile sürşarj edilerek Hatay'ın içindeki ve Türkiye ile olan posta işlemlerinde kullanılması kararlaştırıldı. Aynı kararname ile Payas'taki bir posta merkezinin bu iş için tahsis edileceği ve posta işlemlerini gerçekleştirmesi için Hatay'a verilecek pulların masrafının Türkiye tarafından karşılanacağı da belirtilmiştir.¹⁸² Hatay Hükümeti de Türkiye'nin bu kararı üzerine, aynı düzenlemeyi içeren bir karar aldı.¹⁸³ Kısa bir süre sonra sürşarjlı pullar Hatay'daki postanelere dağıtılarak kullanılmaya başlandı.¹⁸⁴ Bu dönemde, Hatay'ın Suriye ve diğer ülkelerle olan posta işlemlerinde Suriye pulları kullanımına devam edildi. Şubat 1939'a gelindiğinde Hatay'ın diğer ülkelerle olan posta işlemlerinde de Türkiye damga pullarının sürşarj edilerek kullanılması yoluna gidildi.¹⁸⁵ Türkiye, bundan sonra da Hatay Devleti'nin ihtiyacı olan pulları kendi pullarını sürşarj etmek suretiyle karşılamaya devam etmiştir.¹⁸⁶ Bu süreçte, Hatay İcra Vekilleri Heyeti, posta işlemleri alanında Hatay ile Türkiye arasında bütünleşmenin göstergesi olan önemli bir karara imza attı. Heyet'in 10 Mart'ta aldığı bir kararla, Hatay ile Türkiye arasındaki posta ve telgraf işlemlerinde Türkiye'deki dahili ücret tarifesinin uygulanmasına karar verildi.¹⁸⁷ Yani, Hatay ile Türkiye arasındaki posta ve telgraf ücretleri, Türkiye'nin herhangi iki şehri arasındaki ücretlerle eşit hale getirildi. Buna karşın, Suriye ve Lübnan'la yapılan posta ve telgraf işlemlerinde yurtdışı ücret tarifesinin uygulanması kararlaştırıldı.¹⁸⁸

Posta ile ilgili gelişmeler devam ederken telefon konusunda da bazı gelişmeler yaşandı. Hatay Devleti hayata geçtiğinde Antakya'da telefon şebekesi Fransızların yönetimindeydi. Fransızların kurup işlettiği şebeke Hatay Hükümeti tarafından satın alınarak

---

¹⁸² B.C.A. (030.18.1.2.85.110.4). Abdurrahman Melek kitabında Türkiye pullarının kullanılmasının gerekçesi olarak Hatay'da pul kalmamasını ve Suriye'nin de Hatay'a pul göndermemesini göstermektedir. Bkz. Melek, a.g.e., s.68. Ancak B.C.A.'da yer alan Türkiye'nin bu konuda çıkardığı kararname incelendiğinde, Türkiye'nin Hatay'da Suriye pullarının kullanılmasını istemediği anlaşılmaktadır.

¹⁸³ "Karar No 81", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 28 İkincikanun 1939, Sayı 56, s.28.

¹⁸⁴ "Yeni Posta pulları yakında tedavüle çıkarılacak", *Hatay*, 20 S.Kanun 1939, s.1; "Yeni pullar tedavüle çıkarıldı", *Hatay*, 26 S.Kanun 1939, s.1

¹⁸⁵ "Karar No 86", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 4 Şubat 1939, Sayı 58, s.35; Tekin, *Hatay*, s.400; Güçlü, a.g.e., s.240.

¹⁸⁶ B.C.A. (030.18.1.2.86.21.9)

¹⁸⁷ "Karar No 110", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 13 Mart 1939, Sayı 65, s.62.

¹⁸⁸ "Yeni kanunlarımız", *Yenigün*, 16 Mart 1939, s.3.

denetim altına alındı.¹⁸⁹ Türkiye ile Hatay arasında telefon görüşmelerinin başlatılması için gerekli önlemler kısa sürede alınarak Ekim 1938 ortalarında görüşmelere başlandı.¹⁹⁰ Yerel gazeteler, Türkiye ile telefon görüşmeleri yaparak aldıkları haberleri okuyucularına duyurmaya başladılar.¹⁹¹

E. Türkiye'den Kanun Transferi

Farklı alanlarda yapılan değişiklikler neticesinde Hatay gün geçtikçe Türkiye'ye daha da yakınlaşmıştır. Hatay Devleti'nin ilk dönemlerinde Hükümetin çıkardığı geçici kanunlar ve HMM'nin onayladığı kanunlar hazırlanırken Türkiye'deki kanunların esas alındığı daha önce belirtilmişti. Hatta, HMM'nin "Dahili Nizamnamesi" bile TBMM'nin Dahili Nizamnamesi esas alınarak hazırlanmıştır.¹⁹² HMM'ye gelen kanun teklifleri hemen hemen hiç tartışılmadan kabul edilip yürürlüğe sokuluyordu.¹⁹³ Bir anlamda, kanunların görüşülmesi zaman kaybı olarak görülüyordu. 16 Şubat 1939'a HMM tarafından kabul edilen "Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarının Hatay Kanunu Olarak Kabulüne Dair Kanun" ile Türkiye'deki kanunlar Hatay Devleti'nin de resmi kanunları olarak kabul edilmiştir. 5 maddeden oluşan bu kanunla, Türkiye'deki kanunların tek tek alınması yerine toplamı 4 bini bulan "kanunlar ve kaideler silsilesi"nin tümünün kabul edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu kanunla, Hükümete Türkiye'deki kanunları tamamen veya kısmen yürürlüğe sokma yetkisi tanınmış oldu.¹⁹⁴ Bu kanunun HMM tarafından kabul edilmesi ile Hatay'ın hukuk alanında Türkiye ile bütünleşmesi yönünde çok önemli bir adım atılmıştır. HMM'nin bu kararı, Hatay'ın Türkiye'ye bağlılığını bir kez daha vurgulaması açısından da büyük önem taşımaktadır. Kanunun görüşülmesi sırasında milletvekillerinin konuşmaları bu önemi gösterir niteliktedir:

---

¹⁸⁹ Melek, a.g.e., s.75.

¹⁹⁰ "Hatay-Türkiye Telefon hattı işlemeye açıldı", *Yenigün*, 12 Birinciteşrin 1938, s.2; "Türkiye-Hatay Telefon muhaberesi dün başladı", *Hatay*, 18 Birinci Teşrin 1938, s.1.

¹⁹¹ "Alo! Alo! Ankara!" *Yenigün*, 2 İkinciteşrin 1938, s.1, 4.

¹⁹² *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.16.

¹⁹³ Çelenk, a.g.e., s.100-101.

¹⁹⁴ Ayrıntılar için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.302-309; "Hatay Millet Meclisi Dün En Mühim Kararlarından Birini Verdi", *Yenigün*, 17 Şubat 1939, s.1; "Türkiye kanunları Hatay için kül halinde kabul edildi", *Hatay*, 17 Şubat 1939, s.1; "Türkiye Cumhuriyeti kanunları", *Hatay*, 17 Şubat 1939, s.1, 4. Kabul edilen kanun 11 Mart'ta resmi gazetede yayınlanmıştır. Bkz. "Kanun No 45: Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının Hatay kanunu olarak kabulüne dair kanun", *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 11 Mart 1939, Sayı 64, s.59.

Abbas Ülkü: [...] Bugün vereceğimiz selahiyetle bu kanunlardan hangilerinin ne zaman tatbik ve icra edileceği(ni) hükümete terk etmiş bulunacağız ve bununla da meclisimizin Kemalist rejimine sadakatini ve bundaki sebatını bir kere daha ispat etmiş bulunacağız. [...]

İbrahim İnal: [...] Atatürk'ün yüksek dehasıyla Hatay kurtulmuş ve bugünkü refah ve saadete kavuşmuştur. Bu refah ve saadeti ikmal ve itmam etmekle bütün mevcudiyetimizle bağlı bulunduğumuz Kemalizm rejiminin kanun ve nizamlarının burada tamamen kabul ve tatbik edilmesiyle tamamlanmış olacaktır. Asırları yıllara, aylara, hatta günlere sığdırarak anavatani bugünkü büyük kudret, refah ve saadete eriştiren Kemalizm rejimi, Kemalist Türk Hatay'da da aynen kabul edilmekle o büyük varlığa ve zengin medeniyet hazinelerine kavuşmuş bulunuyoruz. İşte yüksek meclisimizin kabul etmiş olduğu bugünkü kanun Hataylıların bağlı oldukları hakiki bağlılığı tam manasıyla izhar etmiş ve hakiki bir kararı vermiş bulunuyor ki, zaten bundan daha tabi bir şey olamazdı. [...] Hatay artık milletin arzu ettiği şekle az zaman sonra tamamen vasil olacaktır. Arkadaşlar, hiçbir şekil ve surette Hatay anavatandan ayrılığı kabul etmez bir varlıktır. [...] Hatay dünyaya sulh, emniyet telkin eden anavatanın şarka ve cenuba bakan bir ileri karakolu ve ondan ayrılmaz bir vatan parçasıdır. Mukaddesatımızın, varlığımızın koruyucusu ve kurtarıcısı şanlı ordumuzun Hatay'a girmesiyle kazandığımız istiklalimizi, kabul ettiğimiz bu kanunla daha fazla takviye etmiş ve tamamlamış bulunuyoruz. [...]

Hamdi Selçuk: [...] Anavatandan ayrı hiçbir şeyimiz yoktur. Bu devlet o büyük milletin eseri. Bizi ısıtan ve aydınlatan kuvvet, oradan akseden hararet ve ışıktır. [...]¹⁹⁵

HMM'nin bu kanunu kabul etmesinin ardından, Hükümet Türkiye'deki kanunları tamamen veya kısmen yürürlüğe koymaya başladı.¹⁹⁶ Ancak Türkiye'de geçerli olan askerlik, kadınlara seçim hakkı tanınması gibi kanunların Hatay'da yürürlüğe konulması düşünülmüyordu. Hatay Hükümeti, Türkiye'deki kanunların Hatay'da nasıl uygulanacağı konusunda Türkiye'den uzman gönderilmesini talep etti.¹⁹⁷ Hükümetin aldığı kararlar neticesinde Türkiye'deki Kanunların uygulanmaya başlamasıyla birlikte, Hatay'da Türkiye benzeri uygulamaların sayısı iyice arttı. Bunun çarpıcı bir örneği, Medeni Kanun'un yürürlüğe konulmasıyla Hatay'da medeni nikah kısılmaya başlanması olmuştur.¹⁹⁸

İkinci Dünya Savaşı'nın kaçınılmaz hale geldiği bir dönemde Hatay nedeniyle Türkiye ile karşı karşıya gelmek istemeyen Fransa, Türkiye'deki kanunların Hatay'da

¹⁹⁵ Kanun hakkında HMM'de yapılan konuşmaların tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.303-309.

¹⁹⁶ Melek, a.g.e., s.407.

¹⁹⁷ Tekin, *Hatay*, s.406-407.

¹⁹⁸ "Şehrimizde ilk medeni nikah", *Hatay*, 13 Mayıs 1939, s.1.

uygulanacak olmasına da karşı çıkmadı. Hatay'daki Fransız Delegesi Collet'in söz konusu kanunun kabul edilmesinin ardından gazetelere verdiği demeç Fransa'nın tutumunu açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bu demeçten anlaşılacağı üzere, Fransa artık Türkiye'nin tezlerini tam olarak kabul etmiş görünmektedir. Collet demecinde şunları söyledi:

Hatay millet meclisinin Türk kanunlarını Hatayda tatbika karar vermesi, hayreti mucip bir şey değildir. Çünkü Hatay devleti müstakildir ve memleketin ekseriyeti de Türktür. Şu halde, Kemalist idarenin uzun tecrübeler neticesinde vücuda getirmiş olduğu modern Türk kanunlarının bu ülkede tatbikine karar verilmesi gayet makul bir şeydir.¹⁹⁹

III. HATAY DEVLETİ'NDE YEREL TOPLULUKLAR

Hatay Devleti'nin kuruluşundan itibaren Türklük vurgusunu öne çıkaran bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu vurgu çerçevesinde, her ne kadar HMM'nin kabul ettiği Hatay Anayasası'nda tüm vatandaşların kanun önünde eşit oldukları ve eşit haklara sahip oldukları belirtilmişse de, uygulamalarda sürekli olarak Türkler lehine uygulamalar ortaya çıkmıştır. Hatay'da yaşayıp Türk olmayan topluluklar, Hatay Devleti döneminde ikinci sınıf vatandaş konumunda bırakıldılar. Yeni kurulan devlet teşkilatlanmasını oluştururken Türklük esasına göre hareket edildiğinden, Hatay'daki Türk olmayan toplulukların sosyal, kültürel hakları dikkate alınmadı. Aslında bu durum hiç de şaşırtıcı değildir. Çünkü Hatay Devleti kurulurken, Türkiye'deki karar alıcılar gibi Hatay'da yeni devletin yöneticilik kademelerine getirilenler de kurulan devleti Türkiye'ye katılmanın bir ara safhası olarak görüyorlardı.²⁰⁰ Devlet Başkanı Sökmen'in kendisini Türkiye'nin Hatay'daki bir memuru olarak tanımladığına önceki sayfalarda değinilmiştir. Türkiye'den dönüşünde halka yaptığı konuşmada da, Hatay Devleti'nin ara bir dönem olduğunu "*Yirmi yıllık bir hicran nasıl mazi ve rüya olmuşsa bu devrei tevekkuf de bir rüya bir mazi olacaktır*" sözleriyle vurgulamıştır.²⁰¹ Başbakan Melek de, daha sonra kendisiyle yapılan bir görüşmede mücadelenin en başından beri esas hedefin Türkiye'ye katılmak olduğunu belirtmiş ve Hatay Devleti ile ilgili şunları söylemiştir:

¹⁹⁹ "Kolonel Kole'nin beyanati", *Hatay*, 21 Şubat 1939, s.1 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır). Aynı beyanatla ilgili olarak bkz. "Kolonel Kolenin beyanati", *Yenigün*, 21 Şubat 1939, s.2.

²⁰⁰ Selçuk, a.g.e., s.72; Sofuoğlu ve Dağıstan, a.g.e., s.97.

²⁰¹ "Devlet Reisimiz Ankaradan Döndüler", *Hatay*, 7 Mayıs 1939, s.1 (İtalikler eklenmiştir). Sökmen'in bu beyanati konusunda ayrıca bkz. Bekir Sıtkı Kunt, "Hatay Devlet Reisi ile Bir Saat", *Yeni Mecmua*, 2 Haziran 1939, Sene 1, No 5, s.33.

“Müstakil olarak kalma bir safha, bir geçitti. Esas çalışmalar, bütün çırpınmalar anavatana kavuşmak içindi.”²⁰² Bu nedenle, Hatay Devleti döneminde yapılan siyasi, ekonomik ve kültürel düzenlemeler, Türkiye’ye katılmaya hazırlık niteliğindedir.²⁰³ Böyle bir anlayışın hakim olduğu bir ortamda da Türklüğün ön plana çıkarılarak diğer toplulukların varlığının yadsınması çok şaşırtıcı olmamalıdır.

A. Muhalefetsiz Meclis, Muhalifsiz Hatay

HMM’ye MC’nin onayladığı Sancak Statü ve Anayasası gereğince giren Türk olmayan cemaat temsilcilerinin muhalefet geliştirme konusunda aktif rol üstlendiklerini söylemek oldukça güçtür. Zaten HMM’ye girecek vekiller sıkı bir elemenden geçirilmiş ve daha önce de vurgulandığı gibi, sadece Türkiye’ye muhalif olmayacak kişilerin meclise girmesine izin verilmiştir. HMM zabıtları incelendiğinde, Türk olmayan toplulukların temsilcilerinin, mümkün olduğu kadar sivrilmekten kaçındıkları ve Türkiye’ye karşı herhangi bir olumsuz duyguya sahip olmadıklarını sık sık tekrarlama ihtiyacı hissettikleri göze çarpmaktadır. Zaman zaman Türkiye lehine tezleri de dile getirme ihtiyacı hisseden bu milletvekilleri, Meclis’in ilk gününden itibaren bu çerçevede konuşmalar yaptı ve basına bu yönde beyanatlar verdiler. HMM’nin açıldığı 2 Eylül tarihinde, Arap Alevi temsilcilerinden Zeynel Abidin Cilli’nin yaptığı konuşma bu açıdan önemlidir:

[...] Çok eski zamanlardan beri oturduğumuz bu yurttaki sulh ve sükun içinde yaşadığımız gibi, şimdi idrak ettiğimiz bu mesut devre Sancağın bütün sekencesiyle el ele vererek memleketin refah ve saadetine çalışacağız. Kuvvetini tarihin azametinden ve Türk milletinin tükenmez kudret kaynaklarından alan Sancak sekencesi az zamanda çok terakki ederek yurdumuzu cennete çevirecektir. Türk’ün en eski kollarından gelen ve kendi aslını çok iyi bilerek hiçbir vakit unutmamış olan milletimiz, Türklerin ve bütün Şarkın Atası olan Ulu Önderin bize gösterilen teveccühe layık olduğunu ispat edecektir. [...]²⁰⁴

²⁰² Abdurrahman Melek ile yaptığı görüşmeden aktaran İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet’in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.225.

²⁰³ Sarımay, “Atatürk’ün Hatay Politikası -II (1938-1939)”, s.416.

²⁰⁴ Şeyh Maruf Cilli’nin oğlu olan Zeynel Abidin Cilli’nin konuşmasının tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.34.

Meclisin ilk gününde söylenen bu sözler, Türk olmayan milletvekillerinin HMM'deki tutumlarını özetler niteliktedir. Bu tutum sadece Arap Alevi milletvekilleri ile sınırlı kalmamış, diğer Türk olmayan milletvekilleri tarafından da büyük ölçüde benimsenmiştir. Diğer HMM üyeleriyle birlikte Türkiye'yi ziyaret eden bu milletvekilleri, Türkiye'den büyük övgüyle bahsederek Atatürk'e minnet duyduklarını belirtmişlerdir.²⁰⁵ HMM'deki Ermeni temsilcilerden İsa Kazancıyan ve Haçadur Karabacakyan'ın Türkiye'yi ziyaretleri sırasında basına verdikleri beyanat oldukça çarpıcıdır:

Hatayda Türklerle Ermeniler arasında sadece din farkı vardı. *Yani hepimiz Türküz.* Biz artık yabancılara alet olamayız. Bilakis öyle bir hattı hareket takib edeceğiz ki, bütün dünya bizim Atatürkün üvey değil, öz evladları olduğumuzu ve Onun güneşinden aydınlanacağımızı anlıyacaktır.²⁰⁶

Türkiye karşıtı olmayan kişilerin HMM'ye girmesi sağlanırken, önde gelen Türkiye muhaliflerinin neredeyse tamamı Hatay'dan göç etmiştir. Muhalif liderlerin büyük çoğunluğu, Türkiye askerlerinin 5 Temmuz'da İskenderun Sancağı'na girmesinden sonra Türkiye'nin artık kazanan taraf olduğunu anlayıp bölgeden göç etme yoluna gittiler. Hatay'dan göç eden muhalif liderler özellikle Halep'te yeniden teşkilatlanmaya çalıştılar. MAH bu kişilerin Suriye'deki faaliyetlerini yakından izlemeye devam etmiştir.²⁰⁷

Hatay Devleti'nin kuruluş aşamasında bölgeden göç muhalif liderlerle sınırlı kalmamıştır. Hatay Devleti'nin kuruluşundan önce başlayan süreçte çok büyük göçler yaşanmıştır. Bu göçler neticesinde, yeni rejimle uzlaşma ihtimali olmayanların yanı sıra Türkiye'nin işgalinden çekinen binlerce kişi başta Suriye ve Lübnan olmak üzere dünyanın farklı yerlerine göç ettiler. Özellikle Türkiye askerlerinin bölgeye gelmesi ve sonrasında Hatay Devleti'nin kurularak Suriye ile gümrük oluşturulması ve yeni devletin resmi kuruluşlarında Türklerin hakim hale gelmesiyle Hatay'dan göçler iyice hızlandı.²⁰⁸

Türkiye ve Sancak'taki Türklerin zaferi olan Hatay Devleti'nin kuruluşu, bölgedeki Türk olmayan topluluklara çok fazla seçenek bırakmamıştır. Bunlar ya yeni devletin belirlediği kurallara uyacak, ya da göç edeceklerdi. Ancak Hatay'da yaşayan Türk olmayan

²⁰⁵ “Gördük, inandık itikat ve iman ettik!”, *Hatay*, 10 İkinci Teşrin 1938, s.1.

²⁰⁶ “Hatay heyeti şehrimizde”, *Cumhuriyet*, 3 İkinciteşrin 1938, s.1, 7 (İtalikler eklenmiştir) (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

²⁰⁷ Pehlivanlı, “Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi”, s.196-199.

²⁰⁸ Shields, a.g.e., s.207, 232-236.

toplulukların önemli kısmı göç etme imkanlarından yoksundular. Özellikle toprağa bağlı yaşayan köylülerin Suriye veya başka ülkelerde yeniden yerleşme imkanları çok düşük olduğundan büyük oranda göç etmeyip Hatay Devleti'nde kaldılar.²⁰⁹ Göç etmeyen bu kitleler, Türklerin mutlak hakimiyeti karşısında başka seçenekleri kalmadığından, Türklerle zıtlaşmak yerine onlarla işbirliğine girdiler.²¹⁰

Hatay Devleti'nde yaşayan Türk olmayan toplulukların durumlarının iyi olduğunun vurgulanması hususunda yerel basında özel çaba harcanmıştır. Yerel basında sık sık Türk olmayan toplulukların Hatay Devleti'ne olan bağlılıkları, bu kişilerin devlet yöneticilerine gösterdikleri ilgi konusunda yazılar yayınladı. Bu yazılarda Hatay'da yaşayan Türkler dışındaki toplulukların devlet yönetiminden son derece memnun oldukları, devlet kademelerinde aleyhlerinde herhangi bir ayırımı tabi tutulmadıkları ve Türkiye'ye hayranlık duydukları belirtilmiştir.²¹¹ Ayrıca yerel basında, özellikle Suriye'deki Arap Alevilerin Suriye'nin bir parçası olmak istemedikleri ve bağımsızlık talebinde bulduklarına dair haberler de yer almıştır.²¹²

Yeni kabul edilen kanunlar ve hayata geçirilen uygulamalarla her geçen gün biraz daha Türkiye'ye yaklaşan Hatay Devleti, muhaliflere karşı tedbirler almayı da ihmal etmemiştir. Özellikle İskenderun Sancağı döneminde aktif olan ve neredeyse tamamı Hatay'dan göç eden muhalefet liderlerine karşı bazı önlemler alınmıştır. Daha önce bahsedildiği gibi, 22 Aralık 1938'de HMM tarafından kabul edilen "Hatay Vatandaşlığına Dair Kanun" ile İcra Vekilleri Heyeti'ne belli kişileri Hatay Vatandaşlığı'na alma hakkı getirilmişti. Ancak bu kanunla İcra Vekilleri Heyeti'ne belli özelliklere sahip kişileri Hatay Vatandaşlığından çıkarma yetkisi de verilmiştir.²¹³ Bu kanuna göre Hatay'dan göç eden kişilere vatandaşlıklarını yitirmemeleri için belli süreler içinde başvurma zorunluluğu getirilirken, rejim muhalifi olanların vatandaşlıktan çıkarılmasına imkan tanınmıştır. Kanunun

---

²⁰⁹ Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.513.

²¹⁰ Güçlü, a.g.e., s.241.

²¹¹ Bu tip yazılara birkaç örnek için bkz. "Devlet Reisimiz Bitiyasta", *Hatay*, 17 Eylül 1938, s.1; "Hatay Ermenileri ne diyor?" *Hatay*, 25 Eylül 1938, s.2; "Eti kardeşlerimiz", *Yenigün*, 24 Şubat 1939, s.2; "Hatayın sükun ve huzuru", *Yenigün*, 2 Mart 1939, s.1, 2; "Zahle Rum Despotunun Beyanati", *Hatay*, 28 Mayıs 1939, s.1.

²¹² "Suriyede Alevi isyanı nasıl çıkmış?", *Hatay*, 23 Birincikanun 1938, s.2; "Alevi heyeti neler istemiş", *Hatay*, 24 S.Kanun 1939, s.1.

²¹³ 1928 tarihli Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda da 9-11. Maddeler ile belli özelliklere sahip kişileri vatandaşlıktan çıkarma yetkisi İcra Vekilleri Heyeti'ne verilmiştir. Bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt IV, İnikat 81, Celse 1, 23 Mayıs 1928, s.295-296

4. maddesi ç fıkrasına göre, Hatay vatandaşı olup da Hatay Devleti'nin kuruluşundan önce veya sonra Hatay'dan göç edenlerden “Hatayın istiklalini ve şekli idaresini tağyire çalıştıkları tahakkuk eden eşhas icra vekilleri heyetinin kararile derhal vatandaşlıktan iskat edilebilirler.”²¹⁴ Diğer bir deyişle, Hatay'dan göç etmiş Türkiye muhaliflerinin Hatay'a dönme imkanları ortadan kaldırılmıştır. Hatay Vatandaşlığını kaybetmek istemeyen kişilere, buldukları ülkelere göre 3 ay ile 1.5 yıl arasında değişen başvuruda bulunma süresi tanınırken, Türkiye'ye muhalif olanların vatandaşlıklarının İcra Vekilleri Heyeti kararı ile hemen sona erdirilebilmesine imkan tanınmıştır.²¹⁵ Bu düzenleme ile Hatay Devleti eski muhaliflerden tamamen kurtulmuş oldu.

Hatay Devleti'nde dikkat çeken uygulamalardan biri de basına getirilen sıkı denetimdir. Hatay Devleti döneminde birçok gazetenin masraflarının Türkiye tarafından karşılandığı daha önce belirtilmiştir. Destekleme yönündeki Türkiye'nin bu faaliyetine ilave olarak, Türkiye karşıtı gazetelere karşı sınırlamalar da getirilmiştir. Hatay'da kurulan rejim, hükümetin uygulamalarını eleştiren ve eski muhaliflerin fikirlerini dile getiren gazetelere karşı katı bir politika izlenmiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, basına getirilen sınırlamalar sadece Hatay Devleti'nin bir uygulaması değildir. Bu dönemde, Suriye de Türkiye yanlısı yayınlarıyla bilinen gazetelerin Suriye'de satışını engelleyici tedbirler almıştır.²¹⁶ Basına yönelik tutum kapsamında, Hatay Devleti Mayıs 1939'da aldığı bir kararla, farklı ülkelerde Arapça, Ermenice, Fransızca ve Türkçe yayınlanan onlarca gazetenin Hatay'a girişine yasak getirdi.²¹⁷

Basına yönelik sıkı kontrol Hatay dışından gelen gazetelerin içeri sokulmaması ile sınırlı kalmadı. Hatay'da yayınlanan gazeteler de bu politikalardan nasibini aldı. Yerel gazetelerde yayınlanan yazılar Hükümet tarafından sıkı biçimde takip edildi. Bu doğrultuda zaman zaman gazetelerde yer alan yazıların içeriği, haberlerin veriliş tarzı konusunda

---

²¹⁴ “Kanun No 23: Hatay vatandaşlığına dair kanun”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 1 Şubat 1939, Sayı 57, s.32 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

²¹⁵ Vatandaşlık Kanunu'nun HMM'de yapılan görüşmelerinin ayrıntıları için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.200-207.

²¹⁶ “Gazetemiz müsadere edildi”, *Yeniğün*, 2 Birincikanun 1938, s.1; “Gazetelerimiz Suriyeye sokulmamasına rağmen”, *Hatay*, 3 Birincikanun 1938, s.1.

²¹⁷ Hatay'a girmesi yasaklanan gazetelerin tam listesi için bkz. “Karar No: 183”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 6 Mayıs 1939, Sayı 82, s.113. Ayrıca bkz. “Çok yerinde bir karar”, *Yeniğün*, 4 Mayıs 1939, s.2.

Hükümet tarafından gazetelere uyarılar gönderildi.²¹⁸ Basına yönelik sıkı kontrol çerçevesinde, zaman zaman yerel gazetelere kapatma cezaları da verilmiştir. 1 Aralık 1938’de Hükümet, Hatay’da Arapça yayınlanan gazetelerden *El Haliç*’e, Hükümet’i eleştiren başmakalesi nedeniyle 3 ay kapatma cezası verdi.²¹⁹ Hükümetin gazetelere kapatma cezası verme uygulaması bundan sonra da devam etti.²²⁰ Hatta bu sıkı kontrol politikası öyle bir safhaya ulaştı ki zaman zaman Türkçe yayınlanan Türkiye yanlısı gazeteler bile bu uygulamalara maruz kaldılar. Nitekim, Türkçe yayınlanan *Karagöz* gazetesi yayınlanan yazılar ve karikatürler nedeniyle Mart 1939’da Devlet Başkanı Sökmen’in kararı ile bir hafta kapatıldı.²²¹

B. Arap Alevilerin Zorunlu Entegrasyonu

Hatay Devleti’nin kurulmasından önce Türkiye ile işbirliğine giden bazı Arap Alevi liderler, bu dönemde de Türkiye yanlısı tutumlarını sürdürmüşlerdir.²²² İskenderun Sancağı’nda yapılan seçimlerde Türkiye lehine faaliyetleriyle büyük yararlılıkları görülen bu kişiler Türkiye tarafından farklı biçimlerde ödüllendirilmişlerdir. Türkiye lehine önemli faaliyetler gösteren Cilli, Reyhani ve Tümkaya Ailelerinden bireylerin HMM’ye girmesi sağlandı ve ayrıca bu ailelerin üyeleri yeni yönetimde önemli görevlere getirildi. Aralık 1938 ortalarına kadar nahiye müdürlerinin vekaleten yürüttükleri Süveydiye ve Harbiye belediye başkanlıklarına, Hatay Dahiliye Vekaleti’nin kararı ile belediye başkanları atandı. Türkiye’nin bölgedeki Arap Aleviler arasındaki en önemli müttefiki Şeyh Maruf Cilli’nin oğullarından Zeynel Abidin Cilli, HMM’ye milletvekili olarak girerken, diğer oğlu Abdullah Cilli de Süveydiye Belediye Başkanlığına atandı. Öte yandan, daha önce kendisinden bahsedilen ve

²¹⁸ “Bir tavzih”, *Hatay*, 9 Mart 1939, s.1.

²¹⁹ “Kararname No.40”, *Hatay Devleti Resmi Gazete*, 10 Birincikanun 1938, Sayı 46, s.612.

²²⁰ Tekin, *Hatay*, s.398.

²²¹ “Karagöz gazetesi bir hafta müddetle kapatıldı”, *Hatay*, 1 Mart 1939, s.1. Aynı gazeteye Haziran 1939’da da Devlet Başkanı’nın kararıyla 1 hafta kapatma cezası verildi. Bkz. “Karagöz”, *Hatay*, 20 Haziran 1939, s.1.

²²² Devam eden bu tutumun iyi bir göstergesi bu kişilerle Türkiye arasında gerçekleşen ve basına yansıyan mesajlardır. Bkz. “Reisicumhur İsmet İnönü ile Hatay Eti Türkleri Ruhani reisi arasında”, *Hatay*, 19 İkinci Teşrin 1938, s.1

Türkiye yanlısı önemli faaliyetler gerçekleştiren Harbiye'nin önde gelen Arap Alevi liderlerinden Şeyh Mahmud da Harbiye Belediye Başkanlığına atandı.²²³

Türkiye yanlısı Arap Aleviler ödüllendirilirken, Hatay'daki Arap Alevilerin tümünün Türkleştirilmesi yönünde adımlar da atılmaya başlandı. Hatay Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, Arap Alevilerin desteğine olan ihtiyaç azaldı. Çünkü yeni devlet Türklük esasına göre tanımlanmış ve süreç geri döndürülemez bir yola girmişti. Bu nedenle Arap Alevilere karşı izlenen hassas politikadan vazgeçilebilecek duruma gelindi. Artık ikna yerine çok daha rahatlıkla zorlayıcı tedbirlere başvurmak mümkün hale gelmişti. Aralık 1938 sonunda Ankara'dan Tayfur Sökmen'e gönderilen mektup bu tutum değişikliğinin bir göstergesidir. Mektupta, Sökmen'e Arap Alevilere karşı öteden beri gösterilen sempatinin diğer grupları kızdırmamak adına sona erdirilmesi istenilmiştir.²²⁴

Hatay'daki Arap Alevileri Türkleştirebilmek adına hayata geçirilmeye çalışılan ilk uygulama bu topluluğa Türkçe öğretmek için girişimlerde bulunmak olmuştur. Daha önce Mersin ve Adana'daki Arap Aleviler için Hars Komiteleri aracılığıyla gerçekleştirilen faaliyetleri Hatay'da uygulamak için adımlar atılmaya başlandı. CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı'na Hatay'dan katılan delegeler 8 maddelik bir karar sundular. Hatay'da yapılması temenni edilen bazı önemli faaliyetlerin bulunduğu bu kararın 3. maddesinde "Eti Türkleri arasında Türkçenin süratle tamiri için gerek olan tedbirlerin süratle alınması" talebi yer almaktadır.²²⁵

Arap Alevilere yönelik Hatay Devleti dönemindeki faaliyetler Türkçe öğretme çabalarıyla sınırlı kalmamıştır. Eti Türkü tezine ilave olarak, Hatay Devleti döneminde Türklerle Arap Aleviler arasındaki ortak din İslam'a vurgu yapılarak da bu topluluğun Türklerle kaynaştırılmasına dönük çaba harcanmıştır. Bu çerçevede, Osmanlı zamanında yerel yöneticiler ve Sünniler tarafından Müslüman olarak kabul edilmeyen Arap Alevilerin Hatay Devleti döneminde Müslüman kimlikleri ön plana çıkarılmaya çalışılmış, özellikle Antakya'da Sünnilerle Aleviler arasında uzun tarihi geçmişi olan husumeti ortadan kaldırmaya dönük girişimlerde bulunulmuştur. Bu amaçla, Devlet Başkanı Tayfur Sökmen

²²³ "Yeni tayinler: Harbiye ve Süveydiye Belediye Reislikleri", *Yenigün*, 20 Birincikanun 1938, s.2; "Süveydiye ve Harbiye belediye riyasetleri", *Hatay*, 21 Birincikanun 1938, s.1.

²²⁴ Aktaran, Çağaptay, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey*, s.121.

²²⁵ "Delegelerimiz Kurultaya bir dilek tavrini verdiler", *Yenigün*, 30 Mayıs 1939, s.1.

yüzyıllardır Antakya’da devam eden tabuları yıkmak için bizzat harekete geçti. 30 Aralık’ta Sökmen, Meclis Başkanı Abdülgani Türkmen, HMM milletvekillerinden Vedi Karabay, Hamdi Selçuk, İbrahim İnal ve diğer bazı kişilerle birlikte Antakya’da Arap Alevilerin yaşadığı bölgelerden biri olan Affan’daki camiye giderek orada Cuma namazını kıldı.²²⁶ Daha önce değinilen, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Arap Aleviler için Antakya’da inşa edilen camilerden birisi olan Affan Camisi’nde kılınan Cuma namazının ardından Sökmen bir konuşma yaptı. Bu konuşma, devlet yöneticilerinin Hatay’daki Arap Alevilere bakışını ortaya koyması açısından önemlidir:

Asırlardan beri çok büyük ihmale uğrıyan, Türkün cesur ve çalışkan bir kolu olan siz Eti Türklerini manen hepimizi bağliyan bu mukaddes çatı altında bütün samimiyetimle selamlarım.

Bu mukaddes binayı ziyaret ve bugünkü ibadetimiz bazı menfaatperest ve kindar kimselerin asırlardan beri akıttıkları zehrin artık nihayet bulduğunu filen ispat ve teyit eden içtimai bir hadisedir. Eskiden beri Şarkı kemiren Şiilik ve Sünnilik mücadelesi aziz vatanımızı terakkiden geri bırakmıştır. *Bugün Alevilerin Türk ırkından geldiklerinin bilmiyen tek bir kimse tasavvur olunamaz.* Şayet hala bu hakikatin samimiyetine inanmak istemiyen dar düşünceli kimseler varsa bunlar da işin hakikat ve ciddiyetini anlamakta gecikmiyeceklerdir.

Kanı, dini ve inancı bir olan bu iki zümrenin arasına kundak soktuğunu zannedenler ne yaman surette aldandıklarını bilfiil gördüler. Bazı kimseler bu iki çalışkan ve vatan sever zümreyi birbirine düşürerek istifade etmek için azami gayret sarfetti. Fakat Türkün asil seciyesi bunu anladı ve neticede her işte olduğu gibi bunda da muzaffer oldu. Bugün ihtiyar dünyada ve bilhassa Büyük Atatürkün ve kahraman İnönünün tesis ettiği Cumhuriyet hükümetinde nazarı itibara alınan din ve mezhep değil, vatan topraklarında yaşayan vatandaşlardır. Hepimiz aynı vatanda yaşadığımızı ve aramızda didişmeği icab ettirecek esaslı hiçbir şeyin mevcut bulunmadığına göre her zaman olduğu gibi bugün de dünden daha çok yakın ve beraber yaşamalıyız.²²⁷

Yukarıdaki konuşmadan ve devlet eliyle gerçekleştirilen diğer faaliyetlerden de anlaşılacağı üzere, Hatay Devleti yöneticileri Arap Alevilere yönelik asimilasyonist bir tutum içine girmişlerdir. Yeni sisteme uyum sağlaması mümkün olmayan, önde gelen muhalif Arap

²²⁶ Sökmen, a.g.e., s.112; “Devlet Reisimiz”, *Yenigün*, 31 İncikanun 1938, s.1. Tayfur Sökmen kendisiyle yapılan bir görüşmede kendisine Arap Alevilere gitmesi yönünde bizzat Atatürk’ün emir verdiğini bildirmiştir. Bkz. Tayfur Sökmen ile yaptığı görüşmeden aktaran, İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet’in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.205. Ancak bu olay Atatürk’ün ölümünden sonra gerçekleştiğine göre bu emri Sökmen’e Atatürk’ün çok önceden vermiş olması muhtemeldir.

²²⁷ Konuşmanın tam metni için bkz. “Devlet Reisimiz”, *Yenigün*, 31 İncikanun 1938, s.1 (İtalikler eklenmiştir) (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

Alevilerin neredeyse tamamı Hatay'dan göç etmişti. Göç etmeyenler, çoğunlukla toprağa bağlı olarak yaşayan, düşük eğitim düzeyine sahip kişilerden oluşuyordu. Lider eksikliği ve düşük eğitim seviyesi Hatay'daki Arap Alevileri devletin uygulamalarıyla daha kolay şekillendirilebilir duruma sokuyordu.

C. “Ara Dönem”in Sona Erişi

2 Eylül 1938'de HMM'nin açılmasıyla başlayan süreçte hayata geçirilen siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal politikalarla Hatay Devleti her geçen gün Suriye içinde 'ayrı bir varlık' olma statüsünden uzaklaşmıştır. Tüm bu alanlardaki politikalar Türkiye tarafından yönlendirilip planlanırken, HMM bu politikalarda belirleyici olmanın çok uzağında kalmış, Türkiye'deki hükümetin bir uzantısı gibi hareket etmiştir. Hızla ve kökten yapılan değişiklikler neticesinde, Haziran 1939'a gelindiğinde, Hatay Devleti kamu teşkilatı, eğitim, kültür ve sosyal kurumları açısından Suriye'den çok daha fazla Türkiye'ye benzer duruma gelmiştir. Bu açıdan, Hatay Devleti'nin Türkiye'ye katılım öncesi 'ara dönem' olma misyonu neredeyse tamamlanmıştı. Uluslararası arenada meydana gelen gelişmelerin Fransa'yı Türkiye ile ittifak kurmaya zorlaması neticesinde de 23 Haziran 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılımına dair anlaşma Fransa ile Türkiye arasında imzalandı.²²⁸ Anlaşmanın Haberi'nin Hatay'da duyulması üzerine çeşitli kutlamalar yapıldı. Ancak HMM daha önceden olduğu gibi, 23 Haziran sonrasında da rutin çalışmalarına devam etti.

HMM Türkiye'ye katılım kararı almadan günler öncesinde Hatay'ın Türkiye'ye katılımına dair çeşitli hazırlıklar son aşamasına gelmişti. Türkiye ile Hatay arasındaki ilişkilerin daha iyi geliştirilmesi amacıyla Şubat 1939'da Dışişleri Bakanlığı'nda oluşturulan “Hatay İstişari Heyeti” tüm bu hazırlıkları yönlendirmekteydi. Bu Heyet'in belirlediği esasların hayata geçirilmesi için de Bakanlar Kurulu kararları alındı.²²⁹ Haziran ayına gelindiğinde Hatay'ın Türkiye'ye katılımı artık formalitelerden ibaret bir süreç olarak görüldüğünden, Haziran ayı ortalarında Hatay Vilayet Kanunu taslağı bile tamamlanmıştı. Bu

---

²²⁸ 23 Haziran 1939'da “Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma” Ankara'da imzalanırken aynı gün Paris'te Türkiye ile Fransa arasında ittifak kurulmasına dair deklarasyon yayınlandı. Bu konuda çalışmanın Birinci Bölümü'ne bakınız.

²²⁹ B.C.A. (030.18.1.2.86.15.10)

kanunda Hatay'ın TBMM'de kaç vekile sahip olacağı gibi çeşitli ayrıntılara yer verilmiştir.²³⁰ Ayrıca Hatay'da kurulacak idari teşkilatlanma konusunda da ayrıntılı taslaklar oluşturuldu.²³¹ TBMM Hatay'ın Türkiye'ye katılması yönünde önemli kararlardan birisine imza atarak 16 Haziran 1939'da aldığı kararla, Hatay ile Türkiye arasındaki bütün hudut işlemlerinin kaldırılmasını kararlaştırdı.²³² Hatta, Hatay Valiliğine kimin atanacağı bile Türkiye-Fransa arasındaki anlaşmanın imzalanmasından günler öncesinde belirlendi.²³³

HMM, Fransa ile Türkiye arasında imzalanan anlaşma üzerine, 2 Eylül'den itibaren olduğu gibi, Türkiye'nin belirlediği çerçevede hareket etmiştir. HMM'nin bu süreçte bağımsız olmadığı, Türkiye'deki hükümetin tasarılarını onaylayan ve hayata geçiren bir pozisyonda olduğu, son toplantısının tarihi belirlenirken de ortaya çıkmıştır. Nitekim, 27 Haziran'daki toplantısında HMM başkanı Abdülğani Türkmen sonraki toplantının 6 Temmuz 1939'da yapılacağını söyleyerek celseyi tatil etti. Ancak HMM Başkanlığı 28 Haziran'da yaptığı çağrıyla Meclisi 29 Haziran'da olağanüstü toplantıya çağırıldı.²³⁴ HMM Başkanlığının 27 Haziran'da öngöremediği bir ihtiyaçtan dolayı Meclisi 28 Haziran'da acil toplantıya çağırması, bu toplantının da Türkiye'nin direktifleri doğrultusunda gerçekleştirildiğine dair güçlü bir delildir.

29 Haziran 1939'daki toplantı HMM'nin son toplantısıdır.²³⁵ Bu toplantıda dünya siyasi tarihinde benzerine az rastlanan bir kararla, Meclis Türkiye'ye katılma kararı alarak kendini feshetti. HMM olağanüstü toplantıya çağırıldığında, bu toplantıdan Türkiye'ye katılım yönünde bir karar çıkacağına dair şüphe kalmadı. Adana, Zonguldak, Edirne, Çorum ve Urfa dahil Türkiye'nin değişik şehirlerinde bununla ilgili kutlamalar yapıldı.²³⁶ Toplantının yapılacağı gün sabahtan itibaren Antakya'da kutlamalar yapıldı. Antakya'daki CHP ve

²³⁰ “Hatay vilayeti kanunu”, *Hatay*, 16 Haziran 1939, s.1; “Hatay Vilayeti teşkilat kanunu”, *Hatay*, 27 Haziran 1939, s.2. Bu konuda ayrıca bkz. Sarıay, “Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)”, s.420.

²³¹ “Hatayın Anavatana iltihakından sonra”, *Yeniğün*, 19 Haziran 1939, s.1; “Hatayın Müstakbel İdare Şekli”, *Hatay*, 23 Haziran 1939, s.1.

²³² *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 6, Cilt 3, İnikat 27, Celse 1, 16 Haziran 1939, s.179. Bu konuda ayrıca bkz. “Anavatanla aramızda bütün hudut kayıdleri kaldırıldı”, *Hatay*, 18 Haziran 1939, s.1; “Anavatanla aramızda”, *Hatay*, 23 Haziran 1939, s.1.

²³³ “Hatay Valiliği”, *Hatay*, 18 Haziran 1939, s.1.

²³⁴ *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.481-482.

²³⁵ “Ebedi ve Şanlı bayrağımıza, bir daha ayrılmamak üzere bugün kavuşuyoruz”, *Yeniğün*, 29 Haziran 1939, s.1 (Bkz. EK 27); “Hatay Meclisi bugün son toplantısını yapacak”, *Hatay*, 29 Haziran 1939, s.1; “Hatay Devleti Tarihe Karıştı”, *Ulus*, 30 Haziran 1939, s.1.

²³⁶ “Hatayın Anavatana katılması”, *Yeniğün*, 29 Haziran 1939, s.2; “Anavatana kavuştuğumuz mutlu gün için”, *Hatay*, 29 Haziran 1939, s.3.

Halkevi binaları kutlamaların merkezi oldu. Gün boyu devam eden kutlamaların ardından saat 16.00'da HMM toplantısı başladı. Devlet Başkanı Tayfur Sökmen, Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalın, Albay Şükrü Kanatlı ve Türkiye'nin Hatay Başkonsolosu'nun da katıldığı HMM toplantısının başında 38 imzalı bir önerge verildi. Önergede şöyle denilmekteydi: “Yüksek riyasete: Türk camiasının ayrılmaz bir parçası olan Hatay'ın Anavatana kavuştuğunun bir kararla tespitini teklif ediyoruz”.²³⁷ Bu önergenin okunmasının ardından çok sayıda milletvekili konuşma yaparak Anavatana katılmaktan dolayı mutluluklarını, Türkiye, Atatürk ve İnönü'ye duyulan bağlılık ve minnet duygularını dile getirdiler, HMM'nin artık vazifesini tamamladığını vurguladılar. Milletvekillerinin ardından Devlet Başkanı Sökmen de bir konuşma yaptı²³⁸ ve en son kürsüye HMM Başkanı Abdülğani Türkmen geldi. Türkmen konuşmasında şunları söyledi:

Muhterem arkadaşlarım;

Bugünkü fevkalade toplantımızla Meclisin en şerefli vazifesini yapmış, Hatayın kopmaz bir parça olarak Anavatana kavuştuğuna ittifakla karar vermiş, bu isabetli kararınızdan dolayı hepimizi sevgi ve saygı ile selamlar ve tebrik ederim.

Arkadaşlarım; Hatay Millet Meclisi bütün çalışmalarında Anavatana en sadık duygularla mütehassis olmuş, Ebedi Şef Atatürkün gösterdiği yol üzerinde ve Milli Şef İsmet İnönünün yüksek arzuları dahilinde hareket etmiştir. Bu bizim için unutulmaz şeref hatıralarıdır. Hatayı kurtaran büyüklerimize en derin şükran minnet ve tazimlerimi ifade etmekle mesudum.

Tarihi vazifesini ikmal eden Hatay Millet Meclisinin dağıtıyorum ve kabulünü reye koyuyorum.²³⁹

Bu konuşmanın ardından teklifin alkışlarla kabul edilmesiyle Hatay Devleti de tarihe karışmış oldu. Böylece, saat 16.00'da başlayan HMM'nin son toplantısı, iki saatten kısa bir sürede böylesine önemli bir karara imza atarak 17.45'te resmen kendini feshetti. Başbakan Abdurrahman Melek'in kısa konuşmasının ardından da Meclis binası dışında, İstiklal Marşı

²³⁷ “Hatay, Dün Yerinden Oynadı”, *Yenigün*, 30 Haziran 1939, s.1, 4; “Hatay Meclisi”, *Hatay*, 30 Haziran 1939, s.1, 4.

²³⁸ HMM'de yapılan konuşmaların tam metni için bkz. *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s.483-507; “Tarihe karışan Hatay Meclisinin son celsesinde söylenen tarihi nutuklar”, *Yenigün*, 30 Haziran 1939, s.2-3; “Tarihe karışan Hatay Meclisinin son celsesinde söylenen tarihi nutuklar”, *Yenigün*, 1 Temmuz 1939, s.2-3; “Hatay meclisinin son toplantısında”, *Hatay*, 1 Temmuz 1939, s.1; “Hatay Millet Meclisinin son toplantısında”, *Hatay*, 1 Temmuz 1939, s.1, 4; “Tarihe karışan Hatay Meclisinin son celsesinde söylenen tarihi nutuklar”, *Yenigün*, 3 Temmuz 1939, s.3-4;

²³⁹ “Meclis reisi Abdülğani Türkmenin nutku”, *Yenigün*, 3 Temmuz 1939, s.4 (Metindeki yazım yanlışları, gazetede aynen yer almıştır).

eşliğinde Hatay Bayrağı indirilip yerine Türkiye bayrağı çekildi.²⁴⁰ Ankara'dan gönderilen talimatla, Hatay Devleti'nin tarihe karışmasıyla Hatay'daki tüm yetkiler Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalın'a verildi.²⁴¹

---

²⁴⁰ "Hatay, Dün Yerinden Oynadı", *Yenigün*, 30 Haziran 1939, s.1, 4; "Hatay bayrakları indirildi her tarafa Türk bayrağı çekildi", *Ulus*, 30 Haziran 1939, s.1 (Bkz. EK 28).

²⁴¹ "Hükümet işlerini Fevkalade murahhas deruhde etti", *Hatay*, 30 Haziran 1939, s.1.

YEDİNCİ BÖLÜM

VİLAYET DÖNEMİ:

“YENİ”NİN “VATAN”A EKLEMLENMESİ

Hatay Millet Meclisi'nin 29 Haziran 1939'da aldığı kararla kendini feshetmesiyle birlikte Hatay Devleti tarihe karışmış oldu. Türkiye ile Fransa arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde 23 Temmuz 1939'da Hatay'daki son Fransız askerlerinin çekilmesiyle birlikte Hatay resmen Türkiye'nin bir vilayeti haline geldi. Türk dış politikası açısından büyük bir başarı olan bu olay, Türkiye'nin uzun yıllardır bölge ile devam eden ilişkilerinin, özellikle de 1936 sonrasında yoğunlaşan faaliyetlerinin bir ürünüdür. Diplomasi alanındaki bu başarıyla birlikte artık sıra, bu yeni “vatan” parçasının “vatan”ın geri kalan kısmıyla bütünleştirilmesine gelmişti.

Sancak döneminden itibaren, özellikle Türkiye'nin politikaları sonucu bölgede Türkiye ile olan bağlar kopmamış, özellikle Hatay Devleti döneminde bu bağlar daha da güçlendirilmiştir. Bunun sonucu olarak, Hatay Devleti döneminde sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda Türkiye ile bütünleşmeye dönük büyük adımlar atılmıştır. Ancak, önceki dönemlerdeki faaliyetler ne kadar yoğun olursa olsun, Türkiye'deki ulus inşası sürecinde Türkiye'den ayrı olan Hatay'ın 29 Haziran 1939 sonrasındaki süreçte uluslaştırılarak vatanın bir parçası haline dönüştürülmesi için daha yapılması gereken çok iş vardı. Hatay'ı Türkiye'nin bir vilayeti haline dönüştürmek için kurumsal alanda yapılması gereken değişikliklerin yanı sıra bölgede, uygulanacak politikalarla coğrafyanın/mekanın uluslaştırılması ve bölgede yaşayan insanların da Türkiye'nin herhangi bir yerinde yaşayan bireyler için olduğu gibi “makbul vatandaş”¹ haline getirilmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle, bölgede Türkiye Cumhuriyeti idaresi eksiksiz biçimde oluşturulurken Hatay'ın bir Türk vatani olduğuna dair yer-mekan isim değişiklikleri yapılması, Türkiye ve Türklüğe dair anıt, heykel ve büstler dikilmesi ve Türk eğitim-kültür politikalarının hakim kılınmasının yanı sıra bölgede yaşayan insanların da Türkiye'de gerçekleştirilen inkıplara göre eğitim almaları, giyinmeleri, Türkçe konuşmaları ve cumhuriyetin ortaya koyduğu ilkeleri benimsemeleri gerekiyordu.

---

¹ Üstel, “*Makbul Vatandaş*”ın Peşinde.

Yüzyıllardır çok sayıda farklı etnik ve dinsel grubu bünyesinden barındıran Hatay, 1939 sonrasında yoğun uluslaştırma ve bu politikaların bir parçası olan Türkleştirme politikalarına² tabi tutuldu. Bu politikaların etkin biçimde uygulanabilmesi amacıyla, Türkiye’de önemli görevlerde bulunmuş kişiler Hatay’da görevlendirildi. Türkiye ve Türklük ile ilgili çeşitli anıtlar ve heykellerin çeşitli yerlere yerleştirilmesinin yanı sıra, hayata geçirilen sosyal ve kültürel politikalarla, göç etmeyip bölgede yaşamaya devam eden Türkler dışındaki grupların asimilasyonuna dönük önlemler alındı. 1930’larda Türkiye’de dil üzerinden asimilasyon politikaları uygulanmaya çalışılmış ve Türk olduğu ileri sürülen herkesin Türkçe konuşması sağlanmaya çalışılmıştır. Türkçenin benimsetilerek insanların asimilasyonunun sağlanacağı kanısı olduğundan, Türkçenin yaygınlaştırılmasına büyük önem verilmiştir.³ Aynı yaklaşım 1939’dan itibaren Hatay’da da benimsenmiştir. Dil üzerinden asimilasyon politikaları çerçevesinde bölgede Türkçenin hızla yaygınlaştırılmasına büyük önem verilmiştir. Tüm bu politikalarla Hatay’ın, cumhuriyetle birlikte Türkiye’de yerleştirilmeye çalışılan özelliklere sahip bir ‘vatan’ parçasına, bölgede yaşayan insanların da birer Türk’e dönüştürülmesi amaçlanmıştır.

HMM’nin kendini feshettiği 29 Haziran sonrasındaki sürecin analiz edildiği bu bölüm üç alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde, Hatay Devleti’nin sona ermesi ve Hatay Vilayetinin kurulması, bu süreç içerisinde Türkiye tarafından alınan kararlar, hayata geçirilen uygulamalar incelenmiştir. Hatay’dan göç etmeyen Türkler dışındaki toplulukların yürürlüğe konulan sosyal, kültürel ve ekonomik politikalardan nasıl etkilendikleri ikinci alt bölümde analiz edilmiştir. Üçüncü alt bölümde ise, uluslaştırma politikalarının Hatay’daki uygulamaları ve uzun geçmişe sahip olan elitler arası yerel siyasi çekişmelerin ortaya çıkan koşullar altında yeniden şekillenmesi, bu alanda meydana gelen değişim ve dönüşümler üzerinde durulmuştur.

---

² Burada Türkleştirmeden kastedilen şey, özellikle eğitim, ve kültür alanlarında Türkiye’de olduğu gibi Türk dilinin ve kültürünün hakim kılınması, insanlara Türk oldukları bilincinin benimsetilmesidir. Şüphesiz, Türkleştirme farklı anlamlarda kullanılabilir. Örneğin Ayhan Aktar Türkleştirme politikalarını “konuşulan dilden okullarda öğretilen tarihe, ticari hayattan devlet kadrolarında kimin istihdam edileceğine kadar toplumsal hayatın her boyutunda, Türk etnik kimliğini ve bunu benimseyen insan unsurunun tavizsiz biçimde egemenliğini ve ağırlığını yerleştirme çabası” şeklinde tanımlamaktadır. Bkz. Aktar, *Varlık Vergisi ve ‘Türkleştirme’ Politikaları*, s.215.

³ Çağaptay, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”, s.261.

I. HATAY VİLAYETİ'NİN KURULUŞU

A. Hatay İli'ne Dair Kanunlar ve Atamalar

29 Haziran 1939'da HMM tarafından alınan kararlarla birlikte Hatay'da 10 aydan fazla bir süre devam eden 'devlet' düzeni de sona ermiş oldu. Böylece devlet başkanı, hükümet ve HMM'nin de görevi sona erdi, tüm yetkiler Türkiye'ye geçti. Daha önceden planlandığı biçimde Hatay'ın Türkiye'nin bir vilayeti haline dönüştürülmesi için hızlı adımlar atıldı. Zaten HMM'nin kendini feshetme kararını almasından önce Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına dair hukuki çalışmalar Türkiye'de başlatılmıştı. 29 Haziran sonrasında TBMM Hatay ile ilgili yasal düzenlemeler konusunda yoğun bir mesai yaptı.

30 Haziran 1939'daki oturumda Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını öngören anlaşmanın TBMM tarafından onaylanmasının⁴ ardından, Hatay ile ilgili daha önceden hazırlanmış olan kanun tasarıları Meclis'in gündemine getirildi.⁵ TBMM'nin 7 Temmuz'daki oturumunda Hatay ile ilgili bir dizi kanun kabul edildi. Şüphesiz bu kanunlardan en önemlisi, "Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun"dur. Bu kanunun 1. Maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Cumhuriyeti arasında 23 Haziran 1939 tarihinde akdedilen anlaşmanın birinci maddesinde gösterilen hudud tashihi neticesinde Türkiye milli hududu dahiline giren Hatay arazisi Türkiye'ye ilhak edilmiştir" denmektedir. 2. Maddede ise, Antakya merkez olmak üzere Hatay vilayeti kurulduğu belirtilmekte, İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye ve Yayladağı'nın kaza merkezleri olacağı belirtilmektedir. Kanunun 3. Maddesinde ise Seyhan vilayetine bağlı olan Dört Yol kazasının Hatay'a bağlanacağı, İslahiye kazasına bağlı olan Hassa nahiyesinin de bir kazaya dönüştürülerek Hatay'a bağlanacağı belirtilmektedir.⁶ Hatay'la ilgili daha pek çok düzenlemenin getirildiği bu kanunda, Dört Yol ve Hassa'nın da Hatay vilayetine dahil edilmesi dikkat çekicidir. Bu karara gerekçe olarak Dört Yol'un ekonomik olarak İskenderun ile bağının giderek gelişmesi ve Hassa'nın bazı köylerinin önceki dönemlerde Hatay sınırları içinde kalmış olması gösterilmiştir.⁷ Hatay sınırlarına dahil

⁴ TBMM'de anlaşmanın görüşülmesindeki ayrıntılar hakkında bkz. için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 6, Cilt 3, İnikat 33, Celse 2, 30 Haziran 1939, s.430-437.

⁵ "Hatay Vilayeti", *Yenigün*, 6 Temmuz 1939, s.2; "Hatayda Af", *Hatay*, 7 Temmuz 1939, s.2.

⁶ Kanunun ayrıntıları için bkz. bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 6, Cilt 4, İnikat 37, Celse 1, 7 Temmuz 1939, s.190-196.

⁷ "Hatay'da Vilayet Kurulmasına Dair Kanun Layihası: Esbabı Mucibe", *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 6, Cilt 4, İnikat 37, Celse 1, 7 Temmuz 1939.

edilen bu iki kazanın da Türk nüfusunun yoğun bulunduğu bölgeler olması dikkat çekicidir. Şüphesiz, Hatay'ın sınırlarının Dört Yol ve Hassa'nın da dahil edilerek genişletilmesinin sebebi hükümetin ortaya koyduğu gerekçeler olabilir. Ancak, hem Dört Yol hem de Hassa'nın Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgeler olması, Hatay genelindeki nüfusun gruplar arasındaki dağılımı dikkate alındığında, bu iki kazanın yeni vilayetin sınırlarına dahil edilmesinin sebebinin Hatay'daki nüfus dengeleri olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir.

TBMM tarafından 7 Temmuz 1939'da kabul edilen bir diğer önemli kanun "Hatay Halkının Askerlik İşleri Hakkında Kanun"dur. Bu kanun, Hatay'da yaşayan insanların İskenderun Sancağı ve Hatay Devleti dönemlerinde tabi olmadıkları zorunlu askerlik uygulamasını getirmesi açısından önemlidir. Kabul edilen kanuna göre Hatay'da yaşayan 1916 ve daha öncesi doğumlu olan kişiler yedeğe geçirilirken 1917, 1918 ve 1919 doğumlu olan kişilerin askerlik yoklamaları ile birlikte diğer askerlik muamelelerine 1 Ocak 1940'ta başlanılacaktı.⁸ Yani, Hatay'da yaşayan erkek vatandaşlardan 23 yaş ve üstü olanlar yedeğe alınırken, 20, 21, ve 22 yaşındaki erkeklerin askere alınması öngörülüyordu.⁹ Hatay'da yaşayan tüm erkeklerin zorunlu askerlik görevine tabi tutulması bölge halkının yabancı olduğu bir uygulamadır.¹⁰ Önceki dönemlerde, bölgede yaşayan insanlardan isteyenler güvenlik kuvvetlerine katılıyor ve bunun karşılığında da kendilerine maaş veriliyordu.

Hatay ile ilgili kanunların TBMM tarafından hızla kabul edilmesinin ardından, yeni oluşturulan vilayete atamalar yapılmaya başlandı. Hatay'a yapılan atamalar için seçilen kişiler bu bölgeye Türkiye'nin verdiği önemi gösterir niteliktedir. Türkiye'nin İskenderun Sancağı ile ilgili aktif politikalar izlemeye başlamasıyla birlikte Ankara'da belirlenen politikaların hayata geçirilmesinde son derece aktif görevlerde bulunan, Hatay'ı oldukça iyi tanıyan¹¹ ve aynı zamanda dönemin Emniyet Genel Müdürü olan Şükrü Sökmensüer, 11 Temmuz 1939 tarihli kararname ile Hatay Valiliğine atandı.¹² Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, göreve başlamasından önce Sökmensüer ile görüşüp yeni görevinin önemi konusunda kendisine telkinde bulundu. Bu görüşmede İnönü, Sökmensüer'e "Şükrü Bey! Avrupa'da bir yanlış

⁸ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 6, Cilt 4, İnkat 37, Celse 1, 7 Temmuz 1939, s.196-197.

⁹ "Şerefli vazifemizi nasıl yapacağız", *Yeni Gün*, 14 Temmuz 1939, s.2.

¹⁰ Köylerden askere alınacak kişilerin toplanması sırasında cebri yöntemlere de başvurulmuştur. Mertcan, a.g.e., s.328-329.

¹¹ Hamdi Selçuk ile yaptığı görüşmeden aktaran, İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.252.

¹² B.C.A. (030.18.1.2.87.68.6)

zihniyet vardır. Türk bayrağı çıktığı yere tekrar dönmez. Şimdi biz bunun aksini ispat edeceğiz. Bu ağır vazife sana düşmüştür. [...] Türk bayrağının tekrar geriye dönmesinin mümkün olduğunu ispat edeceksiniz”¹³ talimatını vermiştir.

Sökmensüer’in Hatay Valiliğine atanacağına dair haberler, Fransa-Türkiye Anlaşması’nın imzalanmasından ve HMM’nin kendini feshetme kararı almasından önce gazetelerde yer aldı.¹⁴ Sökmensüer’in Hatay Valiliğine resmen atanması Hatay’daki gazetelerde geniş yer buldu. Atama haberini büyük coşkuyla okuyucularına duyuran yerel gazeteler, Sökmensüer ile ilgili övgü dolu yazılar yayınladılar. 14 Temmuz’da *Yenigün*’de yayınlanan bir yazıda, Sökmensüer’in Hatay davasının başından beri azimle çalışan biri olduğu vurgulandıktan sonra kendisi “[a]hlak, seciye ve fazilet gibi meziyetleri şahsında cemetmiş mütekmil bir insan” olarak tanımlanmış ve “[b]ilgisi, otoritesi, derin zekası ve nüfuzu nazarı ile tam bir idare amiri” olduğu belirtilmiştir. Hatay’ın Sökmensüer gibi bir valiye sahip olmaktan son derece memnun olduğu belirtilen yazıda, bu atamanın hükümetin Hatay’a verdiği önemin bir göstergesi olduğu vurgulanmıştır.¹⁵ Benzer biçimde, Sökmensüer’in Hatay’a geldiği gün yayınlanan yazıda da kendisinin Hatay’ı çok iyi tanıdığı ve atamanın son derece isabetli olduğu vurgulanarak “Hatay’da olan biten her hareketi, her işi, her hadiseyi büyük bir dikkat, alaka ve itina ile kovalamış ve tedbirini düşünenler arasında” olduğu belirtilmiştir.¹⁶ Hatay’da Sökmensüer için karşılama töreni hazırlıkları yapıldı,¹⁷ valinin gelmesinden bir gün önce gazeteler ilk sayfalarında haberi okuyucularına duyurdu.¹⁸ 18 Temmuz’da Hatay’a giden¹⁹ Sökmensüer, on binlerce kişinin katıldığı törenlerle karşılandı.²⁰ Aynı gün, Başbakanlığa telgraf gönderen Sökmensüer, Beylan’daki şehitler abidesi önünde halkı selamlayarak göreve başladığını ve halkın kendisine büyük sevgi

---

¹³ Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşmeden aktaran, İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet’in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.118-119.

¹⁴ “Hatay Valiliği”, *Hatay*, 18 Haziran 1939, s.1; “B. Şükrü Sökmensüer Hatay Valiliğine tayin ediliyor”, *Yenigün*, 19 Haziran 1939, s.1.

¹⁵ Yazının tam metni için bkz. “Şükrü Sökmensüer”, *Yenigün*, 14 Temmuz 1939, s.1.

¹⁶ Şükrü Balcıoğlu, “Cumhuriyet Valisini Selamlarken”, *Yenigün*, 18 Temmuz 1939, s.1.

¹⁷ “Valimizin istikbal programı”, *Yenigün*, 17 Temmuz 1939, s.1; “Karşılama merasimi”, *Hatay*, 18 Temmuz 1939, s.1.

¹⁸ “İlk Valimiz Şükrü Sökmensüer Yarın Akşam Hatayda Olacak”, *Yenigün*, 17 Temmuz 1939, s.1.

¹⁹ “Hatay, Cumhuriyet Hükümetini, Sayın Valisinin Güzide Şahsiyetinde Selamlamakla Mesud ve Bahtiyardır”, *Yenigün*, 18 Temmuz 1939, s.1; “Sayın Valimiz Bugün Geliyor”, *Hatay*, 18 Temmuz 1939, s.1.

²⁰ “Hatay, 20 yıldan beri sonsuz bir hasret ve iştiaqla beklediği Cumhuriyetin ilk değerli Valisini dün bağrına bastı”, *Yenigün*, 19 Temmuz 1939, s.1, 2; “Sayın Valimiz B. Şükrü Sökmensüer Evvelki gün Hatayı Şereflendirdiler”, *Hatay*, 20 Temmuz 1939, s.1, 3.

gösterisinde bulunduğunu bildirdi.²¹ Şehitler abidesinde yaptığı konuşmada Sökmensüer şunları söyledi:

[...] Sayın ve kahraman Hataylılar; bu güzel esere ve Hataylılara Cumhuriyetin ilk Valisi olarak seçilmiş olmak bahtiyarlık hisleriyle aziz Milli Şefimize ve Sayın Saydam hükümetine şükran hislerimi huzurunuzda arz etmekle vazifeme ve Cumhuriyet kanunlarını Hatayda tatbika başlıyorum. [...]

Herşeyden evvel size Türk Cumhuriyetinin adaletini ve Türk inkılabının esas kaynağı olan Cumhuriyet Halk Partisinin altı umdesini getiriyorum. Bütün vatandaşlar her türlü endişe düşünce ve propagandalardan azade olarak müsterih ve Cumhuriyet havasını emerek işlerine, güçlerine devam edeceklerdir. [...]

İleri bir saadet ve refaha namzet Hataylı vatandaşları hangi sahada olursa olsun ıztıraba sevk etmek isteyenlerin akıbeti hüsrandır. Bütün Hataylı vatandaşlar bilmelidirler ki; Cumhuriyet kanunlarının icaplarına uymak demek hür ve mesut bir hayata uymak demektir. [...]

Hatay Vatandaşlarını, Cumhuriyet Kanunlarının bütün icaplarına kendilerini uydurmaya davet ederim.

Sözüme nihayet verirken Hatay Vilayetinin kurulduğunu ve Hatay Valisi olarak işe başladığımı ve mesaimi vatandaşların refah ve saadetine hasredeceğimi beyan ile kahraman Hatay halkını hürmetle selamlarım.²²

Cumhurbaşkanı İnönü'nün direktifleri ve Dışişleri Bakanlığının görüşleri doğrultusunda hazırlanan Sökmensüer'in bu konuşması,²³ bir anlamda Türkiye'nin Hatay'a bakışını da yansıtmaktadır. Türkiye'de 1936'da yapılan değişiklikle CHP-devlet bütünleşmesi sağlanmış, CHP'nin 6 ilkesi de 1937'de anayasaya eklenen maddeyle devletin ilkeleri haline gelmişti.²⁴ Hatay'ın bir vilayet haline gelmesiyle birlikte CHP'nin ilkeleri burada da geçerli hale geldi. Sökmensüer'in yukarıda aktarılan konuşmasında da vurgulanan bakış açısına göre, bölgenin CHP ilkelerine göre yeniden şekillendirilmesi, Hatay'daki tüm vatandaşların bir an önce 'Türkleşmesi' beklentisi söz konusuydu. Bu amaçla, Hatay'da oluşturulacak devlet teşkilatının gerektirdiği atamaların süratle gerçekleştirilmesi yoluna gidildi. Hatay'da görev yapacak kaymakamlar için bir kararname hazırlanarak atamaları kısa sürede gerçekleştirildi, emniyet müdürlüklerine atamalar yapıldı, Hatay'daki mahkemelerde görev almak üzere

²¹ B.C.A. (030.10.225.515.23)

²² Konuşmanın tam metni için bkz. "Sayın Şükrü Sökmensüer'in Beylandaki Şehitler abidesinde söylediği nutkun tam metni", *Yenigün*, 19 Temmuz 1939, s.1, 3 (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır). Bu konuda ayrıca bkz. "Valimizin Nutku", *Hatay*, 20 Temmuz 1939, s.1, 2.

²³ Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşmeden aktaran, İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.119.

²⁴ Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.212-214

Türkiye'nin diğer yerlerinde görev yapmış olan hakimler Hatay'a atandı, nüfus müdürlüğü, sağlık müdürlüğü, gümrük müdürlüğü ve daha pek çok devlet dairesine atamalar gerçekleştirildi.²⁵ Atamalara ilave olarak, çeşitli alanlarda incelemelerde bulunmak üzere Hatay'a müfettişler gönderildi.²⁶ Türkiye'den gelen müfettişlerin incelemeleri çerçevesinde Hatay'daki memurlarla ilgili birtakım kararlar alındı. Çarpıcı kararlardan biri, adliye dairelerinde çalışan memurlarla ilgilidir. Adalet Bakanlığı müfettişinin Hatay'da yaptığı incelemelerde bazı zabıt katiplerinin Latin harflerine yeterince vakıf olmadıkları ve daktilo ile hızlı yazamadıkları tespit edildi. Bu durumdaki memurlara eksikliklerini gidermeleri için 3 ay süre verildi ve bu sürenin sonunda sınava tabi tutulacakları, başarısız olanların açığa çıkarılacağı duyuruldu.²⁷ Buradan da anlaşılacağı üzere, bölgenin yıllardan beri Türkiye sınırları dışında kaldığı gerçeği göz ardı edilerek her kademedeki memurun yeni düzene derhal ve eksiksiz uyması beklentisi vardır. Bu beklentileri karşılamayanların ise görevlerine son verilmesinde tereddüt edilmemiştir.

HMM'nin 29 Haziran'daki kararının ardından Hatay Devleti yöneticilerinin görevleri de sona erdi. Bu yöneticilerden bir kısmı sonraki süreçte TBMM'ye milletvekili olarak girdi. HMM'nin kendini feshetmesinin ardından, daha önce Hatay Devleti'ne ait olan tüm yetkiler, vali atanana kadar Fevkalade Murahhas Cevat Açıkalın'a geçmiş oldu.²⁸ Sökmensüer'in Hatay'a gelmesiyle birlikte Açıkalın'ın da görevi sona erdi ve valinin Hatay'a gelmesinden bir gün sonra, 19 Temmuz'da Açıkalın Hatay'dan ayrılarak Ankara'ya gitti.²⁹ Eski Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen ve Başbakan Abdurrahman Melek ise valinin gelmesinden günler öncesinde Hatay'dan ayrıldılar. Hem Sökmen hem de Melek, HMM'nin kendini fesih kararı almasının hemen ardından, 2 Temmuz'da Hatay'dan ayrılarak

---

²⁵ "Kaymakamlarımız", *Yenigün*, 17 Temmuz 1939, s.2; "Emniyet Müdürlüklerinde Değişiklikler oldu", *Yenigün*, 17 Temmuz 1939, s.2; "Ağır ceza reisi geldi", *Yenigün*, 17 Temmuz 1939, s.2; "Kaymakamlarımız Tayin edildiler", *Yenigün*, 19 Temmuz 1939, s.3; "Vilayetimizin Adliye kadrosu", *Hatay*, 20 Temmuz 1939, s.2; "Yeni hakimler geliyor", *Yenigün*, 21 Temmuz 1939, s.1; "Hatay teşkilat kadroları", *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s.2; "Sıhhiye müdürü bugün şehrimize geldi", *Yenigün*, 27 Temmuz 1939, s.2; "Vilayetimiz umuru hukukiye müdürü", *Yenigün*, 27 Temmuz 1939, s.2; "Vilayetimizde dahiliye teşkilatı", *Hatay*, 30 Temmuz 1939, s.1.

²⁶ "Maarif müfettişi geldi ve tetkiklere başladı", *Yenigün*, 20 Temmuz 1939, s.2.

²⁷ "Adliyemizde teftişat", *Hatay*, 30 Temmuz 1939, s.1.

²⁸ "Hükümet işlerini Fevkalade murahhas deruhde etti", *Hatay*, 30 Haziran 1939, s.1.

²⁹ "Fevkalade Murahhasımız", *Yenigün*, 19 Temmuz 1939, s.3; "B. Cevad Açıkalın gitti", *Hatay*, 20 Temmuz 1939, s.1.

TBMM'deki milletvekilliği görevlerini sürdürmek için Ankara'ya gittiler.³⁰ Cumhurbaşkanı İnönü ile görüşen Sökmen, kendini fesheden Hatay Devleti'nin bayrağını İnönü'ye verdi.³¹ Bundan sonra Sökmen ve Melek TBMM'de Antalya ve Gaziantep milletvekili olarak çalışmalarını sürdürdüler.

B. CHP ve Halkevlerinin Çalışmaları

Hatay'ın Türkiye'nin bir vilayeti haline dönüştürülmesi sürecinde CHP önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Önceki bölümde belirtildiği üzere, Hatay Devleti döneminde CHP Hatay geneline yayılan etkin bir örgütlenme oluşturmuştur. CHP'nin Hatay'ın vilayet haline dönüşmesinden önce bile bölgede yaygın bir teşkilatlanmaya gitmesi, Hatay'a Türkiye'nin verdiği önemin bir göstergesidir. Nitekim, CHP'nin Hatay'da yaygın bir örgütlenme oluşturduğu bu süreçte, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki 12 vilayette CHP'nin hiçbir örgütlenmesi bulunmamaktaydı.³² CHP'nin Türkiye'nin sınırları içinde olan 12 vilayette örgütünün bulunmadığı bir dönemde, henüz ayrı bir 'devlet' durumunda olan Hatay'da yaygın bir örgütlenmeye gitmesi oldukça çarpıcıdır. CHP'nin bu örgüt yapısı devletin vilayete dönüştürülmesinde, özellikle de Hatay'da kapsayıcı bir Türklük anlayışının yerleştirilmesinde etkin rol üstlenmiştir. HMM'nin 29 Haziran'daki kararı öncesinde bir beyanname yayınlayan Hatay CHP teşkilatı, kararın alınacağı gün kutlamalar yapılacağını duyurarak kutlama programını halka bildirmiş ve çok sayıda insanın katılımını sağlamaya çalışmıştır.³³ CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nda kabul edilen nizamname çerçevesinde Türkiye genelinde müfettişlik bölgelerine ayrılan CHP teşkilatında, TBMM'nin 7 Temmuz'da aldığı kararlarla Hatay Vilayeti, Adana Bölge Müfettişliğine bağlandı.³⁴ Kısa bir süre sonra Adana Bölge Müfettişliğine atanan Hasan Reşit Tankut, Hatay'ı ziyaret ederek Hatay'daki parti teşkilatı ile

³⁰ "Hatayın güzide evladı", *Yenigün*, 3 Temmuz 1939, s.1, 2; "Gaziantep mebusu da gitti", *Yenigün*, 3 Temmuz 1939, s.2; "Tayfur Sökmen evvelki gün Ankaraya döndü", *Hatay*, 4 Temmuz 1939, s.1; "Tayfur Sökmen", *Yenigün*, 5 Temmuz 1939, s.7.

³¹ "Sayın Halkımıza, Sabırsızlıkla Bekledikleri En Büyük Müjdeyi Veriyoruz", *Yenigün*, 11 Temmuz 1939, s.1; "Daimi Parti müfettişleri", *Hatay*, 11 Temmuz 1939, s.1.

³² 1927 yılı itibariyle CHP ülke genelinde 57 ilde örgütlenmiş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki 6 ilde ise CHP örgütü kurulmamıştı. 1935 sonu itibariyle Türkiye genelinde CHP'nin örgütlü olmadığı il sayısı 12'ye yükselmiş ve tek parti dönemi boyunca Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan bu illerde CHP teşkilatı kurulmamıştır. Bu konuda bkz. Demirel, a.g.e., s.215.

³³ "Partimizin beyanname", *Yenigün*, 29 Haziran 1939, s.1.

³⁴ "Hatay Vilayet Teşkilatı Kanunu Büyük Millet Meclisinde Dün Kabul Edildi", *Yenigün*, 8 Temmuz 1939, s.1, 4.

ilgili incelemelerde bulundu.³⁵ Bundan sonraki süreçte Tankut sık sık Hatay'ı ziyaret ederek CHP teşkilatının geliştirilmesine yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, çok sayıda konferans vermiştir.³⁶ Hatay'da verdiği konferanslarda, milliyet ve Türklük kavramlarına da sık sık değinen Tankut, Türklüğün kan bağına dayanmadığını, asıl belirleyici olanın “dil, dilek ve kültür birliği” olduğunu vurgulamış, bölgede yaşayan Alevilerin de Türk olduğunu ileri sürmüştür. Burada ortaya konulan ulus tanımı Ziya Gökalp tarafından ortaya konulan tanıma önemli ölçüde benzemektedir. Gökalp'e göre bir “ulus” oluşturulmasında sadece ırk, coğrafya ve siyasal birlik yeterli değildir, bu unsurlardan ziyade kültür birliği, yani ortak dil, din, ahlak ve estetik unsurlarının bulunması gerekir ki kültürün bu unsurları arasında ortak dine sahip olmak en önemli unsurlardan biridir.³⁷ Antakya'da verdiği konferansta Tankut'un aşağıdaki sözleri Hatay'da yerleştirilmeye çalışılan ulusçuluk anlayışını sergilemesi açısından oldukça çarpıcıdır:

[...] Asrımızın bu mütakamil varlığına ‘Türk’ adını veriyoruz. ‘Ne mutlu Türküm diyene’. [...]

Türk olmak hakikaten bir mefharettir. Türklüğün yer yüzünde yalnız şerefli bir varlık olmakla kalmadı; aynı zamanda her şeyi mutlaka yapan ve başaran bir kuvvet ve irade olarak tecelli etti. [...]

Bizi iyiye, güzele ve doğruya götüren Cumhuriyet nizamının bu suretle birleştirip kaynaştırdığı içtimai heyete ‘Türk’ adı veriliyor.

Bu bir milliyet ifade eder. ‘Türk’ kelimesinin mazideki lügat manası nasıl cesaret, azim irade ve kuvvet ifade etti ise, bugün de Türk adı medeniyete ve insaniyete doğru yürüyen temiz ve alicenap bir millet ifade ediyor. [...]

Kanun nazarında Türk, Türk tabiiyetini haiz olan her ferttir. Fakat biz evvela Türklüğü seven sonra Türk gibi düşünen ve sonra Türkçe konuşan efradı Türk tanırız. Bu, dil, dilek ve kültür birliği şeklinde hülasa edilebilir. Bu bakımdan milliyet meselesinde bizim için ‘kan’ esas değildir.

Zaten Etnoloji ve Antropoloji bakımından tamamile Türk asıllı olduğu için Ortodoks dinli, alevi tarikatlı ve hatta tamamile Arap dilli fertlerin hepsi ilim bakımından zaten benden başka kimseler değildirler. Bunu ilim tamamile ispat ediyor. [...]

Eski rejime göre vazife almış, eski iktisadi sistemlere göre iş ve alış veriş yapmış, eski kültüre göre emek harcamış insanların şimdiki bilgilerine

³⁵ “Parti Müfettişimiz geldi”, *Hatay*, 20 Temmuz 1939, s.3; “Parti müfettişimiz dün şehrimize geldi”, *Yenigün*, 21 Temmuz 1939, s.1.

³⁶ “Parti Müfettişimiz”, *Yenigün*, 4 Ağustos 1939, s.1; “Parti Müfettişimizin tetkikleri”, *Hatay*, 6 Ağustos 1939, s.1; “Profesör Tankut Cumartesi şehrimizde bir konferans verecek”, *Yenigün*, 23 Ağustos 1939, s.1; “Profesör Tankut Seri konferanslarına devam ediyor”, *Yenigün*, 26 Ağustos 1939, s.1.

³⁷ Bu konuda bkz. Özdoğan, “*Turan*”dan “*Bozkurt*”a: *Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, s.73-77; Özkırımlı ve Sofos, a.g.e., s. 35-36; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: Afa Yayınları, 1996, s. 45-47.

intibakı kolay olmakla beraber derhal tabi hale gelecektir diye iddia edilemez. [...]

Vilayetiniz kudretli ve liyakatli hamlelerle bu müddeti kısaltmak tedbirleri almış bulunuyor. Hükümetin de umumi kanunlar çerçevesi içinde bu mıntika için hususi kararlar ittihaz edeceğinden emin olabilirsiniz. [...]

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak saadet ve bahtiyarlığından kendini mahrum etmek kadar zararlı ve hatalı bir hareket olamaz.³⁸

Türklük, bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere, sahip olunması ayrıcalık olan bir özellik olarak görülmektedir. Türklük bir ayrıcalık olarak görülmekle birlikte, tanımı oldukça geniş tutularak bu ayrıcalığa sahip olmak için kanunen Türk vatandaşlığına sahip olmak yeterli görülmektedir. Özellikle, Türklüğün kan bağı ile değil de “dil, dilek ve kültür” birliğine göre tanımlandığı vurgulanmaktadır. Ancak kan bağının Türklüğün belirlenmesinde esas olmadığı belirtilmesine rağmen, Hatay’da oldukça büyük nüfusa sahip olan Hıristiyan Ortodoksların ve Arap Alevilerin esasında Türk oldukları, bu duruma dair bilimsel delillerin olduğu ileri sürülmektedir. Yani bir yandan kan bağının Türklüğün belirlenmesinde önemli olmadığı vurgulanırken bir yandan da Hıristiyan Ortodoksların ve Arap Alevilerin zaten tarihten gelen bir Türklüğe sahip oldukları ileri sürülmektedir. Hıristiyan Ortodoks Arapların da Türk olduğuna dair buradaki iddia, Türkiye’de 1930’larda benimsenen yaklaşımlarla çelişkili görünmektedir. Çünkü bu dönemde Anadolu’da yaşan ve Türk olmayan Müslümanların asimile edilerek Türk olarak kabul edilmeleri söz konusuydu, ancak gayrimüslimleri Türklüğün dışında tutma konusunda bir süreklilik görülmüştür.³⁹ Hatay’daki Hıristiyan Ortodoksların ise etnik olarak Türk oldukları iddia edilerek, en azından Hatay’ın Türkiye’ye katıldığı ilk dönemde bu topluluğun da Türkleştirilmeye çalışılması Türkiye’de o dönemde benimsenen yaklaşımdan farklı olması önemlidir.⁴⁰

Hatay özelinde Türkleştirme konusunda ileri sürülen tezlerin daha başka çelişkileri de vardır. Türklüğün belirlenmesine “dil, dilek ve kültür” birliğinin esas alındığı belirtilmesine rağmen, Hatay’da yaşayan ve Arapça konuşan, yani Türklerle dil birliğine sahip olmayan insanların esasında Türk olduğu ileri sürülmektedir. Bunlardan da anlaşılacağı

³⁸ Konuşmanın tam metni için bkz. “Parti müfettişimiz Pr. Tankut Mühim ve şayanı dikkat bir konferans verdiler”, *Yenigün*, 28 Ağustos 1939, s.1, 2, 3 (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır).

³⁹ Soner Çağaptay, “Reconfiguring the Turkish Nation in the 1930s,” *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol.8, No.2, Summer, 2002, s.75-77.

⁴⁰ Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte oldukça benimsenen Türk tanımını, 1923’te Türk Ocakları başkanı olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver) şu şekilde ortaya koymuştur: “Türkçe konuşan, Müslüman olan ve Türklük sevgisini taşıyan Türktür. Biz onda dil birliği, din birliği ve dilek birliği arıyoruz.” Aktaran, Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*, s.102.

üzere, Hatay'da yerleştirilmeye çalışılan ulusçuluk anlayışında Türkler dışındaki grupları da kapsayan bir Türklük tanımı geliştirilmeye çalışılmakta, bunu yaparken de ulusçuluğun çeşitli unsurları yerel özellikler dikkate alınarak yeniden yorumlanmaya çalışılmaktadır. Hatay'da ortaya konulan bu ulusçuluk anlayışı bölgede uzun süredir yaşayan tüm unsurların Türkleştirilmesini öngören bir anlayıştır. Bu anlayış, Hatay'da yaşayan farklı grupların kendi sosyal ve kültürel özelliklerini koruyup devam ettirmelerine izin veren bir anlayış olmaktan çok, farklılıkların ortadan kaldırılarak Türkleştirmenin sağlanmasını hedefleyen asimilasyonist bir yaklaşımdır. Hatay Devleti döneminden itibaren yerleştirilmeye başlanan bu yaklaşım tarzında farklılıkların kendilerini devam ettirebilecekleri pek bir alan bırakılmamaktadır. Özellikle de Türkiye'ye katılımın gerçekleşmesinin ardından, alt kültürlerin varlığına izin vermeyen ulus-devlet yaklaşımının etkisiyle, Hatay'da yaşamaya devam edip de bu politikalarından etkilenmemek imkansız hale geldi.

Türkleştirme konusunda CHP'nin Hatay'da üstlendiği rol sonraki yıllarda da devam etti. Bu faaliyetlerde CHP teşkilatının Hatay'ın her tarafını kapsayacak şekilde düzenlenmesi büyük önem taşımıştır. Ocak 1941'de Hatay'a giden CHP Gaziantep Bölgesi Müfettişi Balıkesir Milletvekili Fahrettin Tiritioğlu, vali Şükrü Sökmensüer ile birlikte tüm kazalara giderek CHP'nin bölgedeki faaliyetleri konusunda bir rapor hazırladı. 17 Ocak 1941 tarihli rapora göre, Hatay'da nüfusu 300 veya daha fazla olan, Türklerin yaşadığı veya Türklerin çoğunlukta olduğu mahalle ve köylerde esas parti ocakları kuruldu. Bunların dışında kalan yerler de semt ocaklarına bağlandı. Ocak merkezleri belirlenirken, teşkilatlanmanın daha kolay sağlanabilmesi amacıyla olsa gerek, halkın çoğunluğunun Türkçe konuştuğu mahalle ve köyler tercih edildi. Bunun dışında, Tiritioğlu raporunda CHP İdare Heyeti'nin bir "Alevi Türkün" de yer alacağı biçimde oluşturulduğunu, İskenderun'daki CHP Kaza İdare Heyeti'ne de bir Alevinin alındığını bildirmiştir.⁴¹ CHP'nin Hatay'da teşkilatlanma konusundaki çabaları neticesinde parti teşkilatı her yerde faaliyete geçti. Tiritioğlu'nun 12 Mayıs 1941'de CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği rapora göre, Dört Yol hariç, Antakya merkez ve beş kazada kurulan 115 esas parti ocağı ve 76 semt ocağı faaliyete geçmiştir.⁴² Bu raporda Hatay'daki Arap Alevilerden de bazı kişilerin CHP'nin yerel teşkilat yönetimine dahil edildiğinin belirtilmesi, hem bölgedeki Arap Alevileri Türk olarak gören anlayışın devam

⁴¹ B.C.A. (490.01.271.1084.1)86-95

⁴² B.C.A. (490.01.271.1084.1)65-76. Dört Yol'daki parti teşkilatı daha önce Seyhan vilayetine bağlı olduğu dönemde kurulduğu için bu rakamlara katılmamıştır.

ettiğini, hem de bu kişileri sistemle bütünleştirme yönündeki çabaların sürdürüldüğünü göstermektedir.

Hatay'da teşkilatlanma konusunda önem verilen bir diğer kurum Halkevleri olmuştur. Ocak 1940 itibariyle Hatay'da Antakya, İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye, Yayladağı, Dört Yol ve Belen'de birer Halkevi bulunuyordu. Halkevlerinin bölgedeki faaliyetleri yararlı görülmesi olmalı ki, Hatay'ın Halkevi olmayan kısımlarında da bunların açılması yönünde girişimlerde bulunuldu. CHP Seyhan Bölge Müfettişi Hasan Reşit Tankut hazırladığı raporda “tamamıyla Arapça konuşan Süveydiye ve Harbiye”de Halkevi bulunmadığını belirtmiş ve buralarda Halkodası açılmasını tavsiye etmiştir.⁴³ Halkevi Hatay'da çeşitli yayın faaliyetleri de gerçekleştirdi. Hatay'da “Türk kültürünün ve Halkevi fikrinin yayılması” amacıyla Ankara'dan gönderilen emir doğrultusunda Antakya Halkevi 1944'te *Hatay Dergisi* çıkarmaya başladı ve dergi diğer Halkevlerine de dağıtılmaya başlandı.⁴⁴

Hatay'da CHP ve Halkevlerinin örgütlenme faaliyetleri devam ettirilirken, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasında emeği geçen kişiler de unutulmadı. Mücadele sırasında ölen ve Türkiye'ye yararlı hizmetler yapmış kişilerin ailelerine maaş bağlandı. Kimlere ne kadar maaş bağlanacağı konusunda Hasan Reşit Tankut, Kasım 1939'da bir rapor hazırladı ve buna göre CHP kimlere ne kadar yardımda bulunacağına karar verdi.⁴⁵ Türkiye lehine yararlılıkları görülen kişilere devletin maddi desteği sonraki dönemlerde de devam etti. Hatay mücadelesi sırasında sakat kalan kişiler, Halkevlerinin girişimleri neticesinde çeşitli biçimlerde ödüllendirildi, bunlardan talepte bulunan bazı kişilere toprak verildi.⁴⁶

C. Tabiiyet Seçimi ve Malların Tasfiyesi Sorunu

Fransa ile Türkiye arasında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını öngören anlaşmada vatandaşlık konusu da düzenlenmiştir. Anlaşmanın 2. Maddesi ile Hatay'da yaşayan vatandaşların Türk vatandaşlığını kendiliğinden edinecekleri belirtilmektedir. Anlaşmanın 3.

⁴³ B.C.A. (490.01.962.726.2)26-27

⁴⁴ B.C.A. (490.01.845.345.1)12, 31-32.

⁴⁵ Sarıncay, “Atatürk'ün Hatay Politikası -II (1938-1939)”, s.423, 449.

⁴⁶ B.C.A. (030.10.197.349.16)1-6

Maddesinde ise Hatay'da yaşayan vatandaşlara anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay içerisinde Suriye veya Lübnan uyrukluğunu seçme hakkı verileceği, bu haktan yararlanmak isteyen kişilerin bildirimde bulunmaları gerektiği belirtilmiştir. 4. Maddede de uyrukluğ seçme hakkını kullananların Hatay'da bulunan taşınmaz malvarlıklarını 18 ay içerisinde tasfiye edecekleri, taşınır mallarını ise yanlarında götürebilecekleri veya tasfiye edebilecekleri belirtilmiştir. Aynı maddede, taşınır ve taşınmaz malların satışından elde edilen paranın yurtdışına çıkarılmasına dair de bir düzenleme getirilmiş ve bu paranın ancak Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İskenderun Şubesine yatırılarak yurtdışına çıkarılabileceği bildirilmiştir.⁴⁷ Bu maddeler, bir anlamda Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sonrasında bölgede yaşayan tüm insanların Türkleştirme politikalarına maruz kalacağının habercisi niteliğindedir. Bu politikalara maruz kalmak istemeyenlere ise başka ölkelere göç etme hakkı tanınarak bir anlamda sadece dönüştürölmeye istekli olanların ve başka yerlere gitme imkanı olmadığı için ayrılamayanların Hatay'da kalması sağlanmış oldu. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden, hatta HMM'nin kendini fesih kararı almasından önce Hatay'daki yerel gazetelerde yayınlanmaya başlanan ilanlarla tabiiyet seçme hakkına dair düzenleme halka duyurulmuş ve bu ilanların yayınlanmasına günlerce devam edilmiştir. Yayınlanan ilanlarda, Türkiye ile Fransa arasındaki anlaşmanın en geç 22 Temmuz'da yürürlüğe gireceği, yürürlüğe girme ile birlikte Hatay'daki vatandaşların da Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetini kazanacakları, isteyenlerin yürürlüğe giriş tarihinden itibaren 6 ay içerisinde "hakkı hıyar", yani tabiiyet seçme haklarını kullanarak Suriye veya Lübnan tabiiyetini seçebilecekleri duyurulmuştur. Anlaşmada belirlendiği biçimde, "hakkı hıyar" tercihlerini Suriye veya Lübnan'dan yana kullananların Hatay'da sahip oldukları mallarını tasfiye ederken uymak zorunda oldukları kurallar da bu ilanlarda bildirilmiştir.⁴⁸

"Hakkı hıyar" ve Hatay'daki malların tasfiyesi konusunda Türkiye'nin sonraki süreçte yapıcı bir politika izlediğini söylemek güçtür. Türkiye tarafından "hakkı hıyar" ile ilgili prosedürü takip etmeden Hatay'dan göç etmiş olan "gayrı Türk anasırdan" kişilerin vize başvurularında güçlükler çıkarıldı. Bu durumda bulunan ve Hatay'daki mallarını tasfiye edilebilmek amacıyla anlaşmada belirtilen sürenin dolmasından önce Hatay'a gelmek

⁴⁷ Anlaşmanın tam metni için bakınız, Soysal, a.g.e., s.581-589

⁴⁸ "Hatay vatandaşlarına ilan", *Yeniğün*, 28 Haziran 1939, s.1 (Bkz. EK 29); "Türkiye Cumhuriyeti Hatay Fevkalade Murahhaslığından", *Hatay*, 29 Haziran 1939, s.1; "Hatay vatandaşlarına ilan", *Yeniğün*, 29 Haziran 1939, s.2; *Yeniğün*, 5 Temmuz 1939, s.8; *Yeniğün*, 6 Temmuz 1939, s.4; *Yeniğün*, 7 Temmuz 1939, s.4; *Yeniğün*, 8 Temmuz 1939, s.4; "Yurtdaşlara ilan", *Yeniğün*, 15 Temmuz 1939, s.1.

isteyenlere vize başvurularında güçlükler çıkarıldı. Bu kişilerin vize başvurularının ayrı ayrı değerlendirilmesi, merkezden izin alma prosedürüne tabi tutulması ve Hatay'a gitmelerine müsaade edilenlere de merkezden belirlenecek sınırlı bir süre için vize verilmesi konusunda 17 Temmuz 1940'ta bir kararname yayınlandı.⁴⁹ 17 Ağustos 1940'ta yayınlanan bir kararname ile de, 17 Temmuz'daki kararnamenin 23 Haziran 1939 tarihli anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce Hatay'dan ayrılmış olan kişilere de uygulanması kararlaştırılmıştır. Yani, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce Hatay'dan ayrılıp da mallarının tasfiyesi için Hatay'a gitmek isteyenlere de vize başvurularında zorluklar çıkarılması yoluna gidilmiştir.⁵⁰

Malların tasfiyesi için Hatay'a gitmek isteyenlere vize konusunda çıkarılan zorluklara ilave olarak, hükümet Hatay'dan ayrılanların mallarına yönelik bir takım tedbirler almıştır. Malların tasfiye edilebilmesi için tanınan sürenin dolmasından uzun bir süre önce, 31 Mayıs 1940'ta çıkarılan bir kararname ile Hatay'dan ayrılarak "hakkı hıyar"ını Suriye ve Lübnan lehine kullanan kişilerin Hatay'da bıraktıkları gayri menkullerinin "harap olmalarına ve binnetice milli servetin zıyayına mani olmak üzere" malların tasfiyesi için tanınan sürenin dolmasına geçecek süreye kadar buralara "evsafı haiz şahısların yerleştirilmesi" kararlaştırılmıştır.⁵¹ Diğer bir deyişle, hükümet Hatay'dan ayrılanların bıraktıkları topraklara kendi belirlediği niteliklere uygun insanları yerleştirmek için 18 ay bile beklemeyi gereksiz görmüştür.

D. Fransa'nın Hatay'ı Tamamen Terk Etmesi

Fransızların Hatay'da kalan son askeri birliklerinin çekileceği ve Hatay'ın resmen Türkiye'nin bir vilayeti haline dönüşeceği gün olan 23 Temmuz 1939'de devir teslim işlemi için bir tören düzenlendi. Hatay'da yirmi yıldan fazla bir süredir devam eden Fransız varlığını resmen sona erdirecek bu tören için hazırlıklara günler öncesinde başlandı. Ancak 23 Temmuz'la ilgili tören ve kutlamalar Hatay'la sınırlı kalmadı. HMM'nin kendisini ilga eden kararının ardından Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde başlayan kutlamalar 23 Temmuz'a kadar

---

⁴⁹ B.C.A. (030.18.1.2.91.68.11) (Bkz. EK 30)

⁵⁰ B.C.A. (030.18.1.2.92.81.18)

⁵¹ B.C.A. (030.18.1.2.91.53.9)

devam etti. Özellikle Halkevleri tarafından düzenlenen bu kutlamalar Rize, Urfa, Diyarbakır, Gaziantep, Kars gibi Türkiye'nin farklı noktalarında gerçekleştirildi.⁵²

Türkiye-Fransa arasındaki anlaşmanın duyulmasıyla birlikte Hatay'da başlayan kutlamalar 23 Temmuz'a kadar devam etti. Bu kapsamda Antakya'da günler öncesinde her tarafa Türkiye bayrakları asıldı.⁵³ 23 Temmuz ile ilgili hazırlıklar konusunda Antakya'da bir komite kuruldu, hazırlıklar bu komite tarafından koordine edildi.⁵⁴ 23 Temmuz'da Hatay'da yapılacak törene Türkiye'den katılacak heyetler konusunda çalışmalar gerçekleştirildi. Çeşitli vilayetlerin CHP ve vilayet meclisi üyelerinden oluşan bir heyet ile TBMM'yi temsilen üç kişilik bir heyetin tören için Hatay'a gitmesi kararlaştırıldı.⁵⁵ Ayrıca, tören kapsamında Hamidiye mektep gemisinin de İskenderun'a gitmesi için hazırlıklar yapıldı.⁵⁶ Hatay'daki törenlere katılacak yolcuları getiren vapur, törenden bir gün öncesinde İskenderun Limanına ulaştı.⁵⁷ İskenderun Halkevi, 23 Temmuz münasebeti ile 23, 24, 25 Temmuz tarihlerinde Türkiye ve Türkiye'deki devrimlerle ilgili sinemada halka ücretsiz filmler gösterileceğini duyurdu.⁵⁸ Ayrıca, 23 Temmuz nedeniyle çeşitli spor müsabakaları düzenlendi.⁵⁹

23 Temmuz hazırlıkları kapsamında yapılan çalışmalar neticesinde tören ve kutlama programı tamamlandı.⁶⁰ Hazırlanan program 23 Temmuz öncesinde gazetelerde yayınlanarak halka duyuruldu. Son derece ayrıntılı biçimde hazırlanan program, törene verilen önemin bir göstergesidir.⁶¹ Lozan Antlaşması'nın 16. yıl dönümüne rastlayan törenin Hatay'da tam bir zafer havası içinde kutlanması için büyük çaba harcandı.⁶² 23 Temmuz tarihinde Hatay'da tüm hazırlıklar tamamlanmış, Türkiye'den gelmesi planlanan heyetler de Antakya'ya varmıştı. Tören günü geldiğinde, 23 Haziran'daki Anlaşmadan kısa bir süre sonra Hatay'dan

⁵² "Yurtda bayram", *Yenigün*, 5 Temmuz 1939, s.2; "Rize Halkevinde Hatayın kurtuluşu münasebetile tezahürat", *Hatay*, 8 Temmuz 1939, s.2; "Hatayın kurtuluşu münasebetile", *Yenigün*, 10 Temmuz 1939, s.2.

⁵³ "Büyük Bayram", *Yenigün*, 5 Temmuz 1939, s.2.

⁵⁴ "23 Temmuz için fevkalade hazırlıklar devam ediyor", *Yenigün*, 8 Temmuz 1939, s.1; "Büyük bayram komitesi mesaisine hız verdi", *Yenigün*, 11 Temmuz 1939, s.2; "Bayram Komitesi", *Yenigün*, 12 Temmuz 1939, s.2; "23 Temmuz", *Hatay*, 12 Temmuz 1939, s.1.

⁵⁵ "Büyük Bayramımızda Hataya gelecek heyetler tesbit edildi", *Yenigün*, 11 Temmuz 1939, s.1.

⁵⁶ "Hamidiye Gemimiz Geliyor", *Hatay*, 20 Temmuz 1939, s.3; "Hamidiye dün geldi", *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s.1.

⁵⁷ "Etrüsk vapuru 500 yolcu ile geldi", *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s.1.

⁵⁸ "Bayram günleri halka parasız sinema gösterilecek", *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s.3.

⁵⁹ "Hatayın Kurtuluşu dolayısıyla", *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s.3.

⁶⁰ "Bayram programı hazırlanıyor", *Yenigün*, 20 Temmuz 1939, s.2; "Büyük bayram hazırlığı", *Yenigün*, 21 Temmuz 1939, s.1.

⁶¹ "23 Temmuz Kurtuluş ve Anavatana Kavuşuş Bayramının Programı", *Yenigün*, 21 Temmuz 1939, s.3.

⁶² Selim Çelenk, "İki büyük bayram", *Yenigün*, 23 Temmuz 1939, s.1, 7.

tahliye edilmeye başlanan Fransız askerlerinden⁶³ geriye çok az sayıda Fransız birliği kalmıştı.

Türk ve Fransız yetkililerin hazır bulunduğu, Antakya'daki askeri kışlanın önünde yapılan devir-teslim töreni geniş bir halk kitlesi tarafından da takip edilmiştir. Çevre şehir, kasaba ve köylerden gelenlerin de katılımıyla büyük bir kalabalık önünde gerçekleştirilen tören sabah erken saatlerde gerçekleştirildi. Kışlanın önünde, Türkiye ve Fransa askerlerinin de katılımıyla gerçekleştirilen törende önce Fransa ulusal marşı okunarak Fransız bayrağı indirildi ve 7.45 civarında İstiklal Marşı eşliğinde Türkiye bayrağı göndere çekildi. Bunun ardından, kışlanın önünde kurbanlar kesildi ve bayrak direğinin yanında Türkçe ezan okundu. Kısa bir süre içerisinde tamamlanan devir-teslim töreninin ardından Antakya'da kalan son Fransız askerleri de kamyonlara binerek Halep'e doğru yola çıktılar. Törenin ardından toplanan halk da kışlaya girerek burayı gezmiştir. Fransız bayrağının indirilmesinin ardından Hatay resmen Türkiye'nin bir parçası haline geldi. Gün içerisinde şehrin farklı yerlerinde de törenler düzenlendi, Hatay bayrakları indirilip yerlerine Türkiye bayrakları çekildi. Hatay'daki kutlamalar 23 Temmuz'la sınırlı kalmayıp sonraki günlerde de devam etti.⁶⁴ Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde 23 Temmuz'daki törenle ilgili şunlar aktarılmıştır:

Fransızların Antakya'yı terk edişlerinin sabahı 2 bin ile 3 bin kişi kışlanın karşısındaki boş sahayı ki o zamanlar buraya 'lafut' denirdi, doldurmuşlardı. Kurmay Albay Şükrü Kanatlı, Hatay'ın ilk valisi Şükrü Sökmensüer, Fransız Albay Colonel Collet saat 7.40'ta kışlanın kapısının önündeydi. [...] Annem elimden tutarak beni kışlanın kapısının önüne getirmişti. Her iki devletin bandoları farklı yönlerden gelerek orta yerde buluştular. Önce Fransız milli marşı ile Fransız bayrağı direktten indirildi, sonra bizim milli marşımız çaldı ve göndere bizim bayrağımız çekildi. [...] Sonra Fransız askerleri trampetler çalarak kışladan ayrıldılar ve yine trampetler çalarak Kurtuluş Caddesi'nde gösteri yaptılar. Oradan askeri kamyonlarla Halep'e hareket ettiler. Böylece Hataylılar zalim bir düşmandan kurtuldu. 264 şehit ve binlerce yaralının ahını alarak gittiler. Sonra hep beraber kadınlar, çocuklar, anneler kışlaya girdik. Onlarca kadın kışlayı, koğuşları temizlemek için adakları olduğunu Türk

⁶³ "Fransız kıtaatı Hatayı Tahliyeye başladı", *Hatay*, 1 Temmuz 1939, s.1; "Fransız kıtaları", *Yenigün*, 6 Temmuz 1939, s.2.

⁶⁴ 23 Temmuz'da yaşanan olaylar hakkında bkz. "Ecnebi Elinden Kurtulan Kırk Asırlık Türk Yurdu üç gündün beri en kutsal bayramını hudutsuz ve çılgın bir sevinç içinde kutlıyor", *Yenigün*, 25 Temmuz 1939, s.1, 4; "Bayram dün de devam etti", *Yenigün*, 26 Temmuz 1939, s.1, 2; "23 Temmuz sabahından beri Hatay ufuklarında yalnız Al bayrağımız dalgalanıyor", *Hatay*, 26 Temmuz 1939, s.1, 2.

komutana anlattılar ve kışlanın içine girdiler, iyi bir temizlik yaptılar. Türk gençleri kışlanın bahçesinde barfıkste gösteri yaptılar.⁶⁵

Korkunç bir kalabalık vardı. Hepimiz ağlıyorduk. O Fransız bayrağının indirilip Türk bayrağının çıkışı büyük bir olaydı. Herkes ağlıyordu, herkes alkışlıyordu, herkes askerin boyunlarına sarılıyordu. Sonra kışla gezildi, sonra askerlerimiz şehri teslim aldı, şehir içinde onlar dolaşip gezmeye başladı. Fransızlar da ağlayarak, üzüntüyle çekip gittiler.⁶⁶

Hatay'ın Türkiye'nin bir vilayeti haline dönüştürülmesi konusunda yoğun faaliyetler devam ederken bir yandan da Fransa'nın bölge ile ilişkilerini tamamen ortadan kaldırmaya dönük adımlar da atıldı. Bu amaçla, Fransa'nın bölgeyi idaresi altında bulundurduğu uzun yıllar boyunca Fransız tüzel ve gerçek kişilerinin Hatay'da elde ettikleri taşınmaz mallar Türkiye hükümetine devredildi. 23 Haziran'da imzalanan Türkiye-Fransa Anlaşmasına ekli protokol ile bu mallar için Türkiye'nin Fransa'ya 35 milyon Fransız Frangı ödemesi konusunda uzlaşmaya varılmıştı. Aynı protokolde, bu paranın ödemesinin nasıl yapılacağı konusunda da ayrıntılı düzenleme getirilmişti.⁶⁷ Bu düzenleme sayesinde, Fransızların Hatay'da sahip oldukları bina, tesis ve benzeri taşınmaz malların tümü Türkiye'ye geçti.⁶⁸

II. YENİ DÜZENDE YEREL TOPLULUKLAR

23 Temmuz 1939'dan itibaren resmen Türkiye'nin bir parçası haline gelen Hatay'da daha önceden başlatılan uluslaştırma politikalarının bölgede yaşayan tüm insanları hedef alır biçimde yoğun olarak uygulandığı bir döneme girilmiştir. Ancak şunu vurgulamak gerekir ki, bu politikalar sırf Hatay için kurgulanmış politikalar değildir. Bunlar daha ziyade, özellikle 1930'ların başlarından itibaren Türkiye'de hayata geçirilmiş olan politiklardır. Devletin karar alıcılarının belirlediği 'ideal' vatandaş tipinin her bireyde gerçeğe dönüşmesini hedefleyen bu politikaların başarılı olabilmesi büyük oranda, Türkiye'de yaşayan topluluklar

⁶⁵ Ö. B. ile yapılan görüşme, 5 Ağustos 2011, Antakya.

⁶⁶ N. İ. ile yapılan görüşme, 4 Ağustos 2011, Antakya.

⁶⁷ Bu protokole göre, 35 milyon Fransız Frangı'nın 3 milyon Frangı anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde, yani en geç 22 Temmuz 1939'da, 25 milyon Frangı anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 30 gün içerisinde ödenecek, geriye kalan 7 milyon Frang ise 23 Ağustos 1939'da kliring hesabına geçirilecekti. Protokolün tam metni için bakınız, Soysal, a.g.e., s.584-585. Kliring hesabına geçirilen para konusunda daha sonra Türkiye ile Fransa arasında görüşmeler yapılmıştır. Bkz. B.C.A. (030.18.1.2.91.59.18)

⁶⁸ "Hatayda Fransızlara ait bütün menafı ve tesisat hükümetimize geçti", *Yenigün*, 1 Temmuz 1939, s.1; "Elektrik Şirketi", *Yenigün*, 11 Temmuz 1939, s.2; "Telefon idaresi", *Yenigün*, 13 Temmuz 1939, s.2; "Elektrik Şirketi yarın teslim alınıyor", *Yenigün*, 14 Temmuz 1939, s.2 "Fransız müesseseleri tamamen teslim alındı", *Hatay*, 23 Temmuz 1939, s.3. Bu konuda ayrıca bkz. Konuralp, a.g.e., s.217.

arasındaki dilsel-kültürel farklılıkların ortadan kaldırılmasına bağlıydı. Toplumsal çeşitliliğin binlerce yıldır devam ettiği Hatay gibi bir bölgede tek tipçi politikaların hayata geçirilmeye çalışılması bölgenin ‘farklı’ olan toplulukları üzerinde büyük etkiler doğurmuştur.

A. Hatay’dan Göçler: Tercih veya Zorunluluk?

Hatay’ın Türkiye’ye katılımı sürecinde büyük göçler yaşanmış ve bu göçler bölgenin nüfus yapısı üzerinde önemli değişiklikler yaratmıştır. Mayıs 1938’de başlayan seçmen yazılım işlemlerinin Türkiye’nin istediği biçimde neticelenmesi sonucu İskenderun Sancağı’nın Hatay Devleti’ne dönüştürülmesi sürecinde başlayan ve Hatay’ın Türkiye’ye ilhakı sonrasında tanınan uyrukluk seçme süresinin Ocak 1940’ta dolmasına kadar geçen süre içerisinde Hatay’dan 50 bine yakın insan göç etmiştir. Hatay’dan göç edenler içinde en büyük grubu Ermeniler oluşturmaktadır. 22 bin civarında Ermeni bu süre içerisinde Hatay’dan göç etmiştir. Ermeniler dışında, bu süre içerisinde Hatay’dan 10 bin civarında Arap Alevi, yine 10 bin civarında Sünni Arap ve 5 bin civarında da Hıristiyan Arap göç etmiştir.⁶⁹ 1936 Fransız resmi rakamlarına göre İskenderun Sancağı nüfusunun 220 bin civarında olduğu dikkate alındığında, Haziran 1938-Ocak 1940 arasındaki sürede bölgede yaşayan insanların % 20’den fazlasının Suriye ve Lübnan başta olmak üzere başka ülkelere göç ettiği anlaşılmaktadır.

Hatay’dan yaşanan göçlerde çok çeşitli sebepler rol oynamıştır. Türk yetkililer Hatay Devleti’nin kurulmasından önce başlayan göçlerin Türkiye aleyhinde propaganda malzemesi olarak kullanılmasının önüne geçmek amacıyla göçleri durdurmak yönünde çaba harcadılar.⁷⁰ Hatay’dan göçü önlemeye dönük bir takım tedbirler Hatay’ın Türkiye’ye katılımı sürecinde de alındı. Hatay’ın ilk valisi olarak atanan Şükrü Sökmensüer kitlesel göçleri önlemeye

---

⁶⁹ Bu rakamlar Hatay’dan gerçekleşen göçlere dair en fazla kullanılan rakamlardır. Bkz. Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.513; Çağaptay, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey*, s.121; Kasaba, “Antakya between Empire and Nation”,s.202. Serhan Ada ise kitabında göç edenler içinde 26500 Ermeni, 11500 Hıristiyan Ortodoks, 6000 Sünni Arap ve 3000 Alevi Arap olduğunu belirtmektedir. Ada da göç edenlerin toplam sayısının 48 bin civarında olduğunu belirtmektedir. Bkz. Ada, a.g.e., s.223.

⁷⁰ Abdurrahman Melek anılarında, Türk Askerlerinin 5 Temmuz 1938’de İskenderun Sancağı’na girmesinden hemen önce Kırıkhan’da yaşayan Ermenilerin kitlesel biçimde göç hazırlığına giriştiğini, o dönemde Sancak Valisi olan kendisiyle birlikte Türkiye’nin Antakya Başkonsolosu Tevfik Karasapan’ın Ermenileri göçten vazgeçirmek için Ermeni ileri gelenleriyle yoğun temaslar kurduklarını, hatta göç etmek isteyenlere karşı jandarmaların yollarda önleyici tedbirler almalarını sağladığını aktarmaktadır. Bkz. Melek, a.g.e., s.57.

çalıştı.⁷¹ Hatay'a gelir gelmez Sökmensüer, bölgede yaşayan tüm insanların kanun önünde eşit sayılacağını vurgulayarak Türkler dışındaki grupların endişelerini gidermeye çalışmıştır. Beylan'da yaptığı ilk konuşmasında Sökmensüer bu konuda şunları dile getirmiştir: "Ferdî, ailevi ve zümrevî hiçbir imtiyaz tanımayan teşkilatı esasîye kanunumuzun tek safta topladığı bütün vatandaşların can ve mal emniyetleri Cumhuriyet kanunlarının zamanı altındadır."⁷² Ancak alınan bu tedbirlerin etkinliği ve samimiyeti tartışmalıdır. Çünkü kimilerine göre, özellikle Hıristiyan Arap ve Ermenilerin göç etmesi, Hatay'ın 'temizlenmesini' sağlamak şeklinde olumlu sonuçlar doğurmuştur.⁷³

Göç sebeplerine bakıldığı zaman güvenlik kaygılarının ön plana çıktığı görülmektedir. Sayısal ve oransal olarak en fazla göçün Ermeniler tarafından gerçekleştirilmesinde şüphesiz tarihsel korkular büyük rol oynamıştır.⁷⁴ İçişleri Bakanlığının Ağustos 1939'da hazırladığı raporda Ermenilerin Hatay'dan göç etme nedenleri sıralanmıştır. Bu rapora göre, çeşitli Ermeni gruplarının Hatay'da yaşayan Ermenileri göç etme yönünde teşvik ve tehdit etmeleri, Suriye'deki yönetimine destek olmaları için Ermenilere ihtiyacı olan Fransa'nın göçü özendirilmesi, Hatay Devleti döneminde yapılan bazı yanlış uygulamalar, ekonomik sebepler ve tarihten kaynaklanan korku ve düşmanlıklar Ermenilerin Hatay'dan göç etmelerinin başlıca sebepleri olarak sıralanmaktadır.⁷⁵ 1936'da İskenderun Sancağı'nda 25 bine yakın Ermeni yaşadığı dikkate alındığında, 22 bin kişinin bahsedilen dönem içerisinde göç etmesi Ermenilerin çok büyük kısmının Hatay'dan ayrılması anlamına gelmektedir. Bu süreçte Hatay'dan göç eden Ermenilerin önemli bir kısmı Birinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle Kilikya'dan kaçarak İskenderun Sancağı'na yerleşen kişilerden oluşmakla birlikte, asırlardır bölgede yaşayan binlerce Ermeni de evlerini terk ederek Suriye, Lübnan ve diğer başka ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Hatay'da Kırıkhan, Soğukoluk, Belen gibi Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları⁷⁶ yerlerde neredeyse hiç Ermeni kalmadı. Hatay'dan

---

⁷¹ Ada, a.g.e., s.222.

⁷² Konuşmanın tam metni için bkz. "Sayın Şükrü Sökmensüer'in Beylandaki Şehitler abidesinde söylediği nutkun tam metni", *Yeniğün*, 19 Temmuz 1939, s.1, 3 (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır).

⁷³ Öcal, a.g.e., s.151.

⁷⁴ Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde özellikle Müslüman olmayan toplulukların Osmanlı'nın son dönemlerinde maruz kaldıkları kötü muamelelerden kaynaklanan korku nedeniyle göç etmeyi tercih ettikleri belirtilmiştir. B. Ç. ile yapılan görüşme, 24 Ağustos 2011, Samandağ.

⁷⁵ B.C.A. (030.10.225.515.26) (Bkz. EK 31)

⁷⁶ Martin Stokes, "Imagining 'the South': hybridity, heterotopias and Arabesk on the Turkish-Syrian border", *Border identities: Nation and state at international frontiers*, ed. Thomas M.Wilson ve Hastings Donnan, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s.274.

göç eden Ermeniler arasında HMM’de yer alan Ermeni milletvekillerinin de yer alması göçün boyutunu sergiler niteliktedir.⁷⁷

Ermenilerin göç etmesi konusuna çok az yer veren Hatay’daki yerel basın, göçün sebebi olarak yabancı devletlerin propaganda faaliyetlerini göstermiştir. Bu konuda Türkiye’deki ulusal basında çıkan yazıları aktaran yerel basın, azınlıklar için Türkiye’nin “dünyanın en mesut, sakin ve rahat bir yeri” olduğunu ileri süren yazılar yayınlamıştır. Türkiye’de azınlıklara çok iyi davranıldığına öne sürüldüğü bu yazılarda, Hatay’daki azınlıkların yabancı devletlerin kışkırtmaları nedeniyle göç ettikleri iddia edilmiştir.⁷⁸ Göçün sebepleri dışında, Hatay’daki yerel basında göç edenlerin Suriye’de çok kötü koşullarla karşı karşıya kaldıklarını belirten yazılara da yer verilmiştir.⁷⁹ Yerel basın, ayrıca göç edenlerin Suriye’de yerleştirilecekleri bölgeler konusunda haberler yayınlamaya bu konuda çeşitli itirazları dile getirdi. Hatay’dan göç eden 400 civarında Ermeni ailenin yeni oluşturulan ve sınır bölgesine yakın olan, Keseb ile Bayır-Bucak arasındaki bölgelere yerleştirilmelerine basındaki yazılarla karşı çıkıldı. Özellikle Bayır-Bucak’ta yaşayan Türkmenlere Fransa’nın azınlık hakları tanıdığı ileri sürülerek bunların yaşadıkları bölgelere Ermenilerin yerleştirilmemesi talep edilmiştir.⁸⁰

Hatay’daki Ermeniler arasında yaşanan büyük göç hareketinin yanı sıra, bölgedeki diğer topluluklardan da önemli göçler yaşanmıştır. Haziran 1938’den başlayan ve Ocak 1940’a kadar dönem dönem hızlanan göçler sırasında Hıristiyan Ortodokslardan da binlerce kişi göç etti. Neticede, bölgede yaşayan Hıristiyan nüfusunda çok büyük düşüş görülmüş, kimi kaynaklarda bu düşüşün % 80’lere ulaştığı belirtilmiştir.⁸¹ Hatay’dan göç etmemeyi

---

⁷⁷ HMM’deki Ermeni vekillerden İsa Kazancıyan, Mihran Keşişyan, Agop Davityan ve Marsel Balit bahsedilen göçler sırasında Hatay’dan göç ettiler. Bkz. Duman, a.g.t., s.155, 162. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde, HMM’deki diğer Ermeni Milletvekili Haçadur Karabacakyan’ın ise Varlık Vergisi uygulamaları nedeniyle tüm mal varlığını kaybettiği, bir süre tanıdıklarının yanında misafir kaldıktan sonra da Halep’e göç ettiği aktarılmıştır. A. H. Ç. ile yapılan görüşme, 27 Temmuz 2011, Antakya. Bu konuda ayrıca bkz. Duman, a.g.t., s.79.

⁷⁸ *Yeni Sabah*’tan alınan yazı için bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, “Hatayda akalliyetler”, *Yeni Gün*, 1 Ağustos 1939, s.3,4.

⁷⁹ “Memleketlerini terk edenlerin acıklı halini”, *Yeni Gün*, 1 Ağustos 1939, s.2.

⁸⁰ “Bayır-Bucak köylerine 400 Ermeni Ailesi Yerleştirilecekmiş!”, *Hatay*, 16 Temmuz 1939, s.1.

⁸¹ Shields’in aktardığına göre 1938-1940 yılları arasında yaşanan göçlerde Hıristiyanların % 80’ni bölgeden göç etmiştir. Bkz. Shields, a.g.e., s.232, 235-236.

seçen Hıristiyan Ortodokslar ise çok sayıda akrabalarının göç ettiklerine tanıklık ettiler.⁸² Ancak göç edenler sadece Hıristiyanlar değildi. Kemalizm'in inanç özgürlüklerini ellerinden alacağını düşünen binlerce Sünni de Suriye'ye göç etmeyi tercih etti. Kemalizm'in İslam dinine karşı olduğunu ve Kemalist rejim içinde dini inançlarının gereklerini yerine getirmelerinin engelleneceğini düşünen bu kitle, dini inançları çerçevesinde yaşabilmek için göç etmenin tek çıkar yol olduğunu düşündü. Bu göçler neticesinde Hatay'da Sünnilerin yaşadıkları bazı köyler neredeyse tamamen boşaldı.⁸³ Bölgedeki nüfusun içinde ikinci büyük grubu oluşturan Arap Alevilerden de binlerce kişi Hatay'dan göç etmiştir. Arap Alevilerden göç edenlerin önemli bir kısmını UEB taraftarı olan eğitim düzeyi yüksek kişiler oluşturmaktaydı.

Tüm bu göçlere rağmen bölgenin etnik ve dinsel çeşitliliği, Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sonrasında da devam etmiştir. Özellikle Arap Alevilerin büyük kısmının Suriye'ye göç etmemesi Hatay'daki çeşitliliğin korunmasında büyük rol oynamıştır.⁸⁴ Ancak bu göç etmeme kararının, özellikle Alevi ve Sünni Arap köylüler için bilinçli bir tercih mi yoksa zorunluluktan mı kaynaklandığı tartışmalıdır. Suriye konusunda önde gelen araştırmacılardan biri olan Philip Khoury'e göre, ekonomik koşullar bu tercihte önemli rol oynamıştır. Khoury, toprağa bağlı yaşayan köylülerin tüccar ve zanaatkarlardan farklı olarak, Suriye veya başka ülkelerde yeniden yerleşme imkanlarının çok düşük olduğunu ve bu nedenle de, özellikle Alevi ve Sünni köylülerin büyük oranda göç etmemeyi tercih ettiklerini belirtmektedir.⁸⁵ Zorunluluktan kaynaklanan bu tercih, Alevi ve Sünni Arapların çoğunluğunun kırsal kesimde yaşamaları ve genellikle emeğe dayalı işlerde çalışmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Göç oranının çok daha yüksek olduğu Hıristiyan Ortodoks ve Ermenilere bakıldığında ise, bu topluluklarda nitelikli işgücü oranının çok daha yüksek olduğu görülebilir.

Toprağa bağlılığın getirmiş olduğu zorunluluk dışında, çalışma kapsamında yapılan görüşmeler, özellikle kırsal kesimlerde yaşayanlar arasında göç etmeme tercihinde başka faktörlerin de rol oynadığını ortaya koymuştur. Öncelikle şunu vurgulamak gerekir ki, kırsal

---

⁸² N. S. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü; P. K. ile yapılan görüşme, 5 Ağustos 2011, Antakya; A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ; S. B. S. ile yapılan görüşme, 22 Ağustos 2011, Antakya; B. Ç. ile yapılan görüşme, 24 Ağustos 2011, Samandağ.

⁸³ Sılay, a.g.e., s.198; Z. Ö. ile yapılan görüşme, 21 Ağustos 2011, Dörtöy.

⁸⁴ Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", s.212.

⁸⁵ Khoury, *Syria and the French Mandate*, s.513.

kesimde yaşayan ve çoğunluğu okur-yazar olmayan kişilerden oluşan köylülerin, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte uyrukluk seçme hakkı konusunda çok da bilgi sahibi oldukları şüphelidir. Bu nedenle, kırsal kesimde yaşayanların göç konusunda bilinçli tercih yapmaktan ziyade, bölgelerinde bulunan önde gelen kişilerin telkinlerine göre hareket etmiş olma ihtimalleri kuvvetlidir. Telkinlerle verilen kararların bir yansıması olarak, kırsal kesimde yaşayan Arap Alevilerden Suriye'ye göç edenlerin genellikle bir bütün aile olarak göç ettikleri görülmüştür.⁸⁶ Ayrıca, şehirlerde yaşayan ve önemli bir kısmı göç etmeyi tercih eden Arap Aleviler incelendiğinde bunların, kırsal kesimde yaşayan ve çoğunlukla göç etmeyen Arap Alevilere göre, daha yüksek eğitim seviyelerine sahip oldukları ve siyasal olaylarda daha aktif rol oynamış kişiler oldukları görülebilir. Bu kişiler aynı zamanda Zeki Arsuzi'nin İskenderun Sancağı'nda yürüttüğü mücadelede kendisine en fazla desteği veren kitleyi de oluşturmuştur.⁸⁷ Siyasal bilinç seviyesi, eğitim düzeyi dışında göç etme kararını etkileyen bir diğer faktör de Fransız manda rejimi ile kurulan kişisel bağlardır. Daha önce değinildiği gibi, İskenderun Sancağı'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan çok sayıda kişi, Fransızların oluşturdukları yönetimde çeşitli görevler almış, özellikle çok sayıda kişi Fransız ordusunda maaş karşılığı asker olarak çalışmıştır. İşte bu görevlerde çalışmaları nedeniyle Fransız yönetimi ile bir bağ oluşturmuş çok sayıda kişi, kamu görevlerinin avantajlarını yitirmemek için Hatay'dan göç etmeyi tercih etmiştir.⁸⁸

Türk Hükümeti Hatay'dan göç edip başka ülkelere giden kişileri ayrı bir muameleye tabi tutmuştur. Mayıs 1940'ta kabul edilen bir kararname ile, "hakkı hıyar" tercihlerini başka devletler lehine kullanarak Hatay'dan göç etmiş kişilerin, Suriye veya Lübnan pasaportu ile Hatay'a gelmek için yapacakları vize başvurularının özel bir uygulamaya tabi tutulması kararlaştırılmıştır. Buna göre, Hatay'a ziyaret veya ticaret gibi amaçlarla gelmek isteyen bu durumdaki kişilerin vize talepleri konusunda başvuruda bulunulan konsolosluğun merkezden izin istemesi zorunlu kılınmıştır. Ayrıca bu kişiler için düzenlenecek vizelerin tek bir seyahat

---

⁸⁶ N. R. ile yapılan görüşme, 23 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya.

⁸⁷ Zeki Arsuzi, 5 Temmuz 1938'de Türk askerlerinin Sancak'a girmesinden birkaç gün sonra taraftarlarıyla birlikte bölgeden ayrılıp Suriye'ye göç etmiştir. Bkz. Aoyama, a.g.e., s.12. Özellikle Antakya'daki okullarda öğrenim gören çok sayıda Arap Alevi öğrenci Fransızların bölgeden çekilmesi ile Suriye'ye gitmeyi tercih etmiştir. Bunlardan bazıları daha sonra Suriye'de bakanlık görevi üstlenecek kadar önemli mevkilere gelmiş, bu öğrencilerden biri olan Süleyman el-İsa ise oldukça tanınan bir şair olmuştur. Z. Ö. ile yapılan görüşme, 21 Ağustos 2011, Dört Yol. Bu konuda ayrıca bkz. *Süleyman el-İsa (Taş)'ya Saygı*, yay. haz. Mehmet Karasu ve Esra Ünal, çev. Süha Kıyak, Asif Bellur, Abdulbasit Yavuz, Ankara: Ürün Yayınları, 2010.

⁸⁸ İ. M. ile yapılan görüşme, 24 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya; M. U. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Akdarı (Beyra) Köyü, Altınözü.

için verilmesi ve vize verilecek kişilerin Türkiye’de en fazla üç ay kalmalarına izin verilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁹ Bu kararname ile Hatay’dan göç etmiş olan kişilerin Hatay’a ziyaret amaçlı bile olsa gelmeleri kısıtlanmış oldu. Yaşanan göçler ve göç eden kişilere vize konusunda çıkarılan güçlükler sosyal alanda önemli sonuçlar ortaya çıkardı. Hatay’da göç neticesinde bölünen aileler uzun yıllar boyunca bir araya gelemediler.⁹⁰ Türk Hükümetinin Hatay’dan göç eden kişilerin vize talepleri konusunda zorluk çıkarma politikası 1948 yılı ortalarına kadar devam etti.⁹¹

B. Türkleşmeyi Hızlandırma Çabaları: ‘Hataylı Türkçe Konuş’

Hatay’ın Türkiye’ye katılmasıyla yoğunlaşan uluslaştırma politikaları, göçler sonrasında da devam eden çeşitliliği hedef almıştır. Göç etmeyip Hatay’da kalmayı tercih eden Türkler dışındaki toplulukların Türkiye’nin yürürlüğe koyacağı düzenlemelere direnme imkanı yoktu ve bu nedenle uluslaştırma politikalarının da etkilerine oldukça açık bir durumdaydılar. Fransız yetkililer de Hatay’dan ayrılmadan önce Türk olmayan toplulukları ziyaret ederek bu topluluklara Türkiye’ye itaat etmeleri telkininde bulundular. Çalışma kapsamında görüşülen A. D. bu konuda şunları aktarmıştır:

Kumandan Collet gelecek diye bu kahveden ta kiliseye kadar köyün milleti toplanmış, ‘Kumandan Collet, hey hey hey’ [eliyle alkış işareti yaparak insanların nasıl alkışladığını gösteriyor]. Kumandan Collet ‘Durun’ dedi, ‘şimdiye kadar’ dedi, ‘şimdiye kadar Fransızlar idi babanız, şimdiden sonra’ dedi, ‘Türklerdir, Atatürk’tür babanız’ dedi, ‘itaat edin, rahat yaşarsınız’ dedi, bıraktı gitti.⁹²

Uluslaştırma politikalarının bir parçası olarak Hatay’ın Türk olduğu vurgusu yetkililer tarafından bölgenin Türkiye’ye katılımı sonrasında da yoğun biçimde işlenmiştir. Özellikle, Hatay’ı ziyaret eden üst düzey yetkililer bölgenin tarihte de her zaman Türk

---

⁸⁹ B.C.A. (030.18.1.2.91.42.12)

⁹⁰ Çalışma kapsamında görüşülen ve kendisi emekli öğretmen olan E. A.’nın iki ağabeyi Suriye’ye göç edip oraya yerleşmiştir. Bunların her ikisi de Suriye’de kamu sektöründe çalışmış, hatta bunlardan biri olan Faiz İsmail, Suriye’de bakanlık görevi dahil önemli görevlerde bulunmuştur. E. A. ve Türkiye’de yaşayan iki erkek kardeşi ise Türkiye’de kamu sektöründe çalışmıştır. İşte yaşanan göçler, bu çarpıcı örnekte olduğu gibi kardeşlerin farklı devletlerde kamu sektöründe çalışmaları gibi sonuçlar çıkarmıştır. E. A. ile yapılan görüşme, 15 Ağustos 2011, Bahçelievler, Antakya.

⁹¹ B.C.A. (030.18.1.2.117.53.15)

⁹² A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ.

olduğunu belirterek “sonsuz kadar” Türk olarak kalacağını vurgulamışlardır.⁹³ Bu beyanlar dışında, Hatay’da arkeolojik açıdan da Türk medeniyetinin hakim olduğuna dair yazılar gazetelerde yayınlanmış, Türklerin bölgede çok sayıda tarihi esere sahip oldukları öne sürülerek bunların korunmasının önemi vurgulanmıştır.⁹⁴

CHP, Hatay’ın Türklüğüne dair çalışmalarda önemli bir rol oynamıştır. CHP Bölge Müfettişi Hasan Reşit Tankut, daha önce de değinildiği gibi, bölgenin Türklüğüne dair Hatay’da çok sayıda konferans verdi. Kendi verdiği konferanslar dışında Tankut, aralarında Konya milletvekili de olan Naim Hazım Onat’ın da bulunduğu, Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi ve Dil Kurumu’nda görevli Abdülkadir İnan, Şükrü Akkaya ve Agop Dilaçar’ın Hatay’da konferanslar vermesini sağladı. Bu konferanslarda Naim Hazım Onat “Dilimizin Zenginliği ve Köklülüğü ve Semitik dillerle olan münasebeti”, Abdülkadir İnan “Bugünkü Türk Irkını vücuda getiren eski Türk etnik zümreleri ve Hatay yerlileri”, Şükrü Akkaya “Eski Hatay tarihine bir bakış”, Agop Dilaçar ise “Alpin Irk, Türk Etnisi ve Hatay halkı” başlıklı konuşmaları yaptılar. Aralık 1939’da gerçekleştirilen bu konferanslar başta Antakya ve İskenderun olmak üzere Hatay’ın çeşitli bölgelerinde tekrarlandı.⁹⁵ Bölge halkını ‘Eti Türkü’ tezi konusunda ikna etmeyi amaçlayan bu konferanslar bölgede özellikle Türk olmayan toplulukları hedef almaktaydı.

Türk olmayan toplulukların Türkleştirilmesine dair politikalar yetkililerin yaptıkları konuşmalar, gazetede yayınlanan yazılar ve yapılan konferanslarla sınırlı kalmadı. Hatay’da Türkleştirme konusundaki asıl faaliyetler sosyal ve kültürel alanlarda yürürlüğe konulan uygulamalardır. Önceki dönemlerde Türkiye’de yoğun biçimde uygulanan, azınlıkları hedef alan zorunlu Türkleştirme politikalarının en önemli unsurunu Türkçenin anadil olarak yaygınlaştırılması çabaları oluşturmuştur.⁹⁶ Bu amaçla 1920’lerin sonlarından itibaren hayata geçirilen “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyaları,⁹⁷ 1939’dan itibaren Hatay’da da uygulamaya konulmuştur. Türkiye’ye katılımı birlikte Hatay’da Türkçe konuşmak isteğe

---

⁹³ Kazım Karabekir’in Hatay’ı ziyareti sırasındaki demeçleri hakkında bkz. Sanjian, “The Sanjak of Alexandretta (Hatay)”, s.385.

⁹⁴ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Hatay Arkeolojisi”, *Yenigün*, 22 Ağustos 1939, s.2.

⁹⁵ B.C.A. (490.01.1013.911.2)30-39.

⁹⁶ Yıldız, “*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*”: *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)*, s.272.

⁹⁷ Bu kampanyanın Türkiye’deki uygulamaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*. Bu konuda ayrıca bkz. M. Çağatay Okutan, *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.181-195.

bağlı olmaktan çıkıp zorunluluk haline geldi. Bu yeni dönemde Türkçe öğrenilmesi konusunda önceki dönemlerde uygulanan cazip kılma ve ikna yöntemlerine zorlama yöntemleri de eklenmiştir.⁹⁸ Bu kapsamda Arapça konuşulması önlenmeye çalışılmış, anadili Arapça olan insanlar Türkçe konuşmadıkları için bölgede görev yapan Savcı Aşur gibi kamu görevlilerinin talimatları doğrultusunda cezalandırılmıştır.⁹⁹ Özellikle Hatay'ın Türkiye'ye katıldığı ilk dönemlerde savcının verdiği talimatla Arapça konuşanlar yakalanıp karakollara götürüldü ve orada falakaya maruz kaldılar. O dönemin tanıklarından Hasan Fehmi Akkaya ilk dönemlerde Arapça konuşanların maruz kaldığı muameleyi şu şekilde anlatmıştır: “Yakalanıp, karakola götürülen çocuk falaka denilen sandalyeye oturtulur, güzel bir falaka çekerlerdi. Türkçe bilmeyen birçok kimse vardı o sıralarda. Bu çocuklar bir yere giderken birbirleriyle ister istemez Arapça konuşuyor, hemen yakalıyorlar.” Bu uygulamadan duyulan rahatsızlık bir süre sonra Ankara'ya şikayet edildi ve oradan gelen direktifler doğrultusunda Arapça konuşanların falakaya yatırılmasından vazgeçildi.¹⁰⁰ Ancak Arapça konuşulmasına dair yasak Hatay'ın Türkiye'ye katıldığı ilk dönemle sınırlı kalmadı. Bu konuda çarpıcı olan unsurlardan biri, bu yasağın kamusal alanla sınırlı kalmayıp, günlük hayatın her alanında uygulanmaya çalışılması olmuştur. Daha önce hiç veya çok az Türkçe bilen insanların da artık sadece devlet dairelerinde değil, kendi evlerinde, arkadaşlarıyla sohbetlerinde ve gündelik hayatın her alanında Türkçe konuşmaları isteniyordu. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerden bu konudaki uygulamalara uzun yıllar devam edildiği anlaşılmaktadır. Yapılan görüşmelerde bu konuda şunlar aktarılmıştır:

Hatay'ın Türkiye'ye katılması sonrasında vatandaşın Türkçe konuşması istendi, bu yüzden ufak tefek baskılar da oldu. Herkes Türkçeyi, şükürler olsun, çok güzel konuşmaya başladı. [...] Bir cumhuriyet savcısı vardı Antakya'da. Aşur Bey diye bir adamcağız. Bu çok önemli bir yer edindi Antakya'da çünkü Antakya Doğumevi binasını yaptıran adam. Kendi sorumluluğunun dışına taşan bir hizmet verdi. Her gün gider kontrol ederdi doğumevini. Tabi doğumevine giderken bizim okulun önünden geçer, biz de top oynardık orada. Orada top oynarken herkes Arapça konuşuyor haliyle. Arapça konuşurken Aşur Bey dururdu orada, iki elini arkasına koyar,

---

⁹⁸ Matkap, a.g.t., s.131.

⁹⁹ Z. Ö. kendisiyle yapılan görüşmede “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasının çok sıkı biçimde uygulandığını, Savcı Aşur'un Türkçe konuşmayanları cezalandırdığı anlattı. Z. Ö. ile yapılan görüşme, 21 Ağustos 2011, Dörtüyl.

¹⁰⁰ “Tartışma: Yerel Miras, Hafıza ve Sözlü Tarih”, s.245.

‘Arapça Konuşma!’ diye bağırdı. [...] Yani baskı da olmasın, ‘Arapça konuşma’, yahu konuşacak, adamın anadili.¹⁰¹

Dil alanındaki tüm Türkleştirme çabalarına karşın, istenilen sonuçlara kısa vadede ulaşılabildiğini söylemek oldukça güçtür. Nitekim, Antakya Halkevi’nin CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği raporlardan, 1940’ların ortalarına gelindiğinde Antakya’daki halkın büyük kısmının hala Arapça konuşmaya devam ettiği ve Arap kültürünün etkisini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Halkevlerinin en büyük görevinin bu insanları Türk kültürüne intibak ettirmek olduğu belirtilen bu raporlarda, bu görevin yerine getirilebilmesi için Ankara’dan maddi ve manevi yardım talebinde bulunulmuştur.¹⁰²

C. Hataylı’dan Türk’e: Eğitimde Türkleştirme

Herhangi bir bölgenin uluslaştırılabilmesi için sadece mekanların adlarının değiştirilmesi, heykeller, abideler dikilmesi gibi yöntemlerle bir ulusa aitmiş izleniminin yaratılması yeterli değildir. Uluslaştırmanın sağlam temellere dayanabilmesi için, o bölgede yaşayan insanların da uluslaştırılması gerekir. İnsanların uluslaştırılmasında eğitim kilit bir önem taşır. Özü itibariyle siyasal amaçları olan kitlesel eğitim, insanların aynılaştırılmasını sağlar.¹⁰³ Eğitim sayesinde insanlara bir yandan ‘ulusal’ değerleri aşılanırken, bir yandan da diğer uluslarla net farklılıkların olduğu benimsetilmeye çalışılır.

İnsanların uluslaştırması sürecinde ‘ulusal’ olarak kabul edilen değerler, normlar ve algılama biçimleri ulusun coğrafi alanı olarak kabul edilen bölgenin tamamında yaşayan insanlara aktarılır ve bunların her bir birey tarafından benimsenmesi yönünde çaba harcanır. Bu çabalar sırasında, Robert Kaiser’in de vurguladığı gibi, yerel düzeydeki faaliyetler büyük önem taşır. Yerel düzeydeki aidiyet duygularından daha geniş kapsamlı ulus duygusunun pekiştirilmesinde faydalanılır. Nitekim, Kaiser’in de vurguladığı gibi, imgeler, mitler ve semboller aracılığıyla yerel düzeyde ulus olgusunun desteklenmesi suretiyle yerel-ulusal

---

¹⁰¹ E. A. ile yapılan görüşme, 15 Ağustos 2011, Bahçelievler, Antakya. Hatay’ın Türkiye’ye katılmasının ardından Arapça konuşanlara baskı yapıldığı ve bu kişilerin çeşitli cezalara çarptırıldığı, bölgede yapılan başka alan çalışmalarında da teyit edilmiştir. Bu tür olayların örnekleri için bkz. Mertcan, a.g.e., s.254-255, 333.

¹⁰² B.C.A. (490.01.845.345.1)31-32.

¹⁰³ Smith, *Milli Kimlik*, s.102, 109.

bağlantısının gerçekleştirildiği durumlarda uluslaştırma çok daha başarılı olabilmektedir.¹⁰⁴ Bu açıdan bakıldığında, ortaya sürülen Hataylı kimliğinin ve bunun Türklükle bağının kurulmasına dönük çabalar önem taşımaktadır.

Özellikle Türkiye'ye katılım kararı alınmasının ardından Hatay'daki eğitim faaliyetleri, bölgede yaşayan ve birbirlerinden önemli farklara sahip olan toplulukların uluslaştırılmasında çok önemli bir rol oynamıştır. İlk olarak bir kurgu olarak ortaya çıkan Hatay, eğitim yoluyla bölgedeki insanların kendilerini tanımlayabilecekleri bir unsur haline dönüştürüldü. Gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri ile bölgedeki insanlara Hataylı oldukları, bunun da daha geniş alandaki Türk ulusunun bir uzantısı olduğu benimsetilmeye çalışılmıştır. Diğer bir deyişle, önce bir kurgu olarak önce Hatay yaratıldı, ardından da eğitim yoluyla Hataylılar yaratılmaya çalışıldı.¹⁰⁵ Bunlar gerçekleştirilirken, diğer taraftan da Hatay Devleti döneminin sembolleri unutturuldu. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte eğitim Türkiye'de insanlara, buldukları bölgelerin çok-dinli, çok-etnili tarihini unutturmada bir araç olarak kullanılmaya başlandı.¹⁰⁶ 1939'dan itibaren aynı yaklaşım Hatay'daki eğitim faaliyetlerinde de takip edildi. Hatay'da gerçekleştirilen zorunlu eğitim faaliyetleri ile farklı etnik, mezhepsel ve dinsel özelliklere sahip insanların farklılıklarını unutarak birer Türk'e dönüştürülmesi hedeflendi.¹⁰⁷

Hatay'da Türkleştirmenin en sistemli uygulandığı alanlardan biri eğitim olmuştur. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte, bölgedeki eğitim kurumları Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na tabi oldular. Hatay'ın bir vilayete dönüşmesiyle birlikte, bölgedeki farklı toplulukların özellikleri çerçevesinde uzun yıllar boyunca dönüşüme maruz kalarak ortaya çıkmış olan eğitim kurumlarının çeşitliliği sona erdirilmiştir. Hatay'daki tüm eğitim kurumlarının derhal Türkleştirilmesi yoluna gidildi. Nitekim, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, 7 Temmuz 1939'da TBMM'de Hatay ile ilgili kanunların görüşülmesi sırasındaki beyanatı bu yaklaşımı ortaya koyar niteliktedir. Yücel, yaptığı açıklamada "Diğer

---

¹⁰⁴ Kaiser, a.g.e., s.238-240

¹⁰⁵ Hatay örneği bu açıdan, Massimo d'Azeglio'nun "İtalya'yı yarattık, şimdi de İtalyanları yaratmalıyız" yaklaşımına çağrıştırmaktadır. Aktaran Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, s.62.

¹⁰⁶ Ayşe Kadioğlu, "Denationalization of Citizenship? The Turkish Experience", *Citizenship Studies*, Vol.11, No.3, Temmuz 2007, s.289.

¹⁰⁷ Hobsbawm, eğitimin rolünü vurgulayarak, insanların "köylüden Fransız'a" eğitim yoluyla dönüştürüldüklerini vurgulamıştır. Bkz. Hobsbawm, "Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914", s.307.

vilayetlerimiz gibi Hatay maarifini de idare edeceğiz. Hatay vilayetine hususi bir muamele bir idare tatbik edecek değiliz” demiştir.¹⁰⁸ Bu çerçevede, Hatay’da görev yapacak maarif kadrosu belirlenerek yeni okullar açılması için hazırlıklar yapıldı,¹⁰⁹ Hatay’a eğitim müfettişleri gönderilerek incelemeler yapmaları sağlandı.¹¹⁰ Bu çalışmaların tamamlanmasının ardında, Hatay’daki okullarda görev yapmak üzere Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden çok sayıda öğretmen gönderildi.¹¹¹ Yerel basın bu faaliyetleri destekleyen yayınlar yaptı. Hatay’ın çeşitli bölgelerinde yaşayan insanların eğitime büyük rağbet gösterdiklerine ve okul olmayan yerlere okul açılması konusunda halkın talepte bulunduğu dair yazılar yerel basında yayımlandı.¹¹²

Eğitim alanında yapılan faaliyetlerin temel hedefi, bölgede yaşayıp da daha önce hiç Türkçe bilmeyen on binlerce kişinin, Türkiye’nin diğer bölgelerinde uygulanan eğitimin aynısı bir eğitim almalarının sağlanmasıydı. Burada eğitim üzerinden bir Türkleştirme çabası olduğu aşikardır. Anadili Arapça olan ve daha önce hiç Türkçe eğitim almamış Hatay nüfusunun önemli bir kısmı, çeşitli eğitim programlarıyla yeniden kültürlenme sürecine tabi tutuldu. Yeni düzende hayatın her alanında Arapça yerine Türkçe ve Arap harfleri yerine Latin harfleri kullanılması öngörüldüğünden, sadece okul çağındaki çocukların değil, okul çağını aşmış kişilerin de yeniden eğitilmesi gerekmekteydi. Bu konuda hızla harekete geçildi ve okul çağını geçmiş, Türkçe okuma-yazma bilmeyen vatandaşlar için, daha önce Türkiye’de uygulandığı biçimde, ‘Millet Mektepleri’ adı verilen kurslar açıldı. 16 Kasım 1939-16 Mart 1940 tarihleri arasında düzenlenmesi kararlaştırılan bu kurslara Türkçe okuma-yazma bilmeyen 16-45 yaş arasındaki vatandaşların devam etmeleri zorunlu kılındı. Bu kurslarda iki kategori oluşturuldu ve hiç Türkçe okuma yazma bilmeyen vatandaşlar A dersanelerine alınırken biraz okuma yazma bilenler B dersanelerine alındılar. Hangi bölgelerde kurs açılacağı ilan edilerek vatandaşların bu kurslara kayıt yaptırılmaları ve düzenli olarak derslere

---

¹⁰⁸ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 6, Cilt 4, İnikat 37, Celse 1, 7 Temmuz 1939, s.195.

¹⁰⁹ “Hatay’da”, *Yenigün*, 13 Temmuz 1939, s.1.

¹¹⁰ “Maarif müfettişi geldi ve tetkiklere başladı”, *Yenigün*, 20 Temmuz 1939, s.2.

¹¹¹ “Maarif kadrosu”, *Yenigün*, 23 Ağustos 1939, s.1; “38 Öğretmen geliyor”, *Yenigün*, 16 Eylül 1939, s.2; “Yeni Öğretmenlerimiz”, *Yenigün*, 27 B. Teşrin 1939, s.2.

¹¹² Selim Çelenk, “Köylü mektep istiyor”, *Yenigün*, 4 Ağustos 1939, s.1.

devam etmeleri istendi.¹¹³ Okul çağını geçmiş çok sayıda kişi Türkçeyle ilk defa bu kurslarda tanıştı.

Orada biraz Türkçe öğrendim. Bu okula ilk gittiğimden hiç Türkçe bilmiyordum. Hatta, okulun ilk açıldığı gün, masa vardı ve bize ‘küme’ deniyordu, 10 öğrenci vardı bunda. Öğretmenimiz Adanalı Rasim Dinç idi. Bize ilk olarak şunu yazdırdı ‘Hatay’ın Anavatana kavuşması 23 Temmuz’dur. Bugünü hiç unutmayacağız’. Ben bunu yazdım ama ne anlama geldiğini bilmiyordum. Vali o zamanlar bizim okula geldi ve ilk olarak bizim kümeye geldi. Kaderin cilvesi, vali ilk olarak benim yanıma geldi ve bana ‘oku’ dedi. Ben daha oku ne demek bilmiyordum. Bunun üzerine benimle Arapça konuştu ve Arapça oku (‘ıkra’) dedi. Ben de ‘Hatay’ın Anavatana kavuşması 23 Temmuz’dur. Bugünü hiç unutmayacağız’ diye okudum, bana ‘bunun manası nedir’ diye sordu. Ben daha mananın anlamını bilmiyorum. Bunun üzerine bana Arapça ‘manası nedir’ diye sordu. Ben de ona Arapça, ‘bilmiyorum’ dedim. O da bana ‘çok çalış’ dedi. Hakikaten de ben çok çok çalıştım, okula girdiğimde daha oku ne anlama geliyor bilmiyordum, okulu ikincilikle tamamladım.¹¹⁴

İnsanlara Arapça yasak denildi, Türkçe öğrenin telkininde bulunuldu. Gece okulları açıldı.¹¹⁵

Hatay’ın Türkiye’ye katılmasıyla birlikte, daha önce Arapça eğitim veren okulların faaliyetlerine son verildi. Kapatılan okullar arasında Arapça eğitim veren kiliselerin okulları da yer almıştır.¹¹⁶ Hatay’da Arapça eğitimin yasaklanmasına karşın bazı kişiler bunu devam ettirmeye çalıştı, ancak bu kişilere karşı sert tedbirler alındı.

Adamın biri Arapça eğitim veriyordu. Bizi [ailelerimiz] Türkçe okula göndermediler, Arapça öğreten bu adamın yanına gönderdiler. [...] Türk okulu açılmıştı, Türk bayrağı da üzerimizde dalgalanıyordu ama gene de bizi hiçbir şey bilmeyen öğretmenin yanına gönderiyorlardı ve bizden aylık ücret alıyordu, orada [Türkçe eğitim veren okul] bedava eğitim veriyorlardı. Ondan sonra askerler gitti, öğretmeni yakalayıp dövdüler, bu dayak kendisinin sebebi oldu [Arapçada daha kötü bir şeye yol açan bir olay anlamında kullanılıyor], elimizde bulunan kitapları toplayıp karakolun önünde yaktılar ve bize dediler ki ‘bundan sonra Türk okuluna gideceksiniz’.¹¹⁷

¹¹³ “Millet mektepleri 16 ikinci teşrinde açılıyor”, *Yenigün*, 16 İkinciteşrin 1939, s.2; “Okuma seferberliği başladı”, *Yenigün*, 23 İkinciteşrin 1939, s.1. Çalışma kapsamında görüşülen A. R. açılan bu kurslara katılmıştır. A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya.

¹¹⁴ H. E. ile yapılan görüşme, 31 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya.

¹¹⁵ S. B. ile yapılan görüşme, 9 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya.

¹¹⁶ S. B. S. ile yapılan görüşme, 22 Ağustos 2011, Antakya.

¹¹⁷ B. Ç. ile yapılan görüşme, 24 Ağustos 2011, Samandağ.

Arapça okulların kapanması, daha önce bu okullara devam eden öğrencilerin eğitimden mahrum kalmasına neden oldu.¹¹⁸ Eğitim alanında ortaya çıkan okul eksikliğini gidermek amacıyla Hatay'da 1939'dan itibaren çok sayıda okul açıldı.¹¹⁹ Okulu olmayan yerlerde okul açılması için faaliyetler hızlandırıldı.¹²⁰ Hatay'ın çeşitli bölgelerine açılan bu okullarda,¹²¹ Arapça konuşan, ya hiç eğitim almamış ya da Arapça eğitim almış olan insanların çocuklarına Türkçe eğitim verildi. Anadili Arapça olan çocukların okullarda Arapça konuşmaları yasaklandı, Arapça konuşanlara çeşitli cezalar verildi ve bu uygulamalar uzun yıllar boyunca devam ettirildi.

Bizim çoğu öğrenciler Alevi olduğu için anadili olan Arapça dilini daha atmamış, yani Hatay ilhak olduktan sonra anadili Arapçayı atmamış, Türkçeyi bilemiyor. Onun için bir sıkıntı yaşanırdı okullarda. Hatta hiç unutmam, rahmetli oldu, bir hoca hanım, ismini vermeyelim ayıp olur, Arapça konuşan öğrencilerin diline topluğne batırıyordu yani, o kadar ağır bir şart vardı. Onun için üzüldük tabi. Bunun çocuğa etkisi ne olurdu Allah bilir.¹²²

[B]eni sınıf mümessili yaptılar. Kim Arapça konuşursa yazacaksın [...] Yasak, 2.5 lira adam başına. 5 sene boyunca yönettim, kimseye ceza yazdırmadım. Yahu fakir fukara, veremeyecek, gel artık arkasına düş. Okulda Arapça konuşmak yasak.¹²³

Sonraki yıllarda yeni eğitim sisteminin Hatay'ın kırsal kesimlerine de yaygınlaştırılması konusunda çalışmalar yapıldı. Yapılan çalışmalarda bölgede yaşayan Arap Alevilerin bir yeniden kültürlenme sürecine tabi tutulmaya çalışıldıkları görülmektedir. 1942 başlarında Hatay'a giden CHP müfettişi tarafından hazırlanan raporlarda, "ırk ve asılları itibariyle Türk oldukları şüphesiz" olan Hatay'da yaşayan ve sayılarının 60 binden fazla

¹¹⁸ N. R. ile yapılan görüşme, 23 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; A. H. Ç. ile yapılan görüşme, 27 Temmuz 2011, Antakya; A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; B. B. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü.

¹¹⁹ Kıymat, a.g.t., s.28-29.

¹²⁰ "Harbiye ve Şehköy merkezlerinde", *Yenigün*, 27 B.Teşrin 1939, s.2.

¹²¹ B.C.A. (490.01.1149.34.1)22; Büyükaşık, "Safta Sıra (Okulum)", s.4-5.

¹²² E. A. ile yapılan görüşme, 15 Ağustos 2011, Bahçelievler, Antakya.

¹²³ İ. M. ile yapılan görüşme, 24 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya. Yapılan görüşmelerde okullarda Arapça konuşmanın yasaklandığını farklı yaş gurubundaki kişiler teyit etmiştir. S. G. ile yapılan görüşme, 11 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya. Bu uygulama o kadar uzun süre devam etti ki, 1980'lerde ilkokula giden öğrencilerin bile öğretmenlerinden en sık duydukları uyarılardan biri 'Arapça konuşma!' olmuştur. Okullardaki Arapça konuşma yasağı hakkında konuştuğu kişilerden biri Hakan Mertcan'a şu çarpıcı ifadelerde bulunmuştur: "Özellikle 1960'larda ilkokula gittiğimizde Türkçe bilmezdik. Öğretmenler sınıfta ve dışarıda anadilimizi konuştuğumuzda ağızımıza tükürüp, anamıza küfredirdi. Haftalık harçlığımız 25 kuruş olduğu halde Arapça konuşanlara günlük ceza olarak 25 kuruş verirdi. Nasıl bu cezayı yedin diye evden de dayak yerdik." Mertcan, a.g.e., s.335.

olduğu belirtilen Arap Aleviler arasında “kısa bir zamanda dilimizi ve milli kültür duygularımızı yaymak ve kökleştirmek için yapılması zaruri olan çalışmalar içinde en mühimi olarak ele alınması iktiza eden ilk tahsil işinin [...] bir devlet meselesi” olarak ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu nedenle, Arap Alevilerin yaşadıkları veya çoğunlukta oldukları köylere birer okul açılmasına ihtiyaç duyulduğu, bunun yapılabilmesi için de gerekli ödeneğin ayrılması gerektiği belirtilmiştir.¹²⁴

D. Her Alanda Türkleştirme Çabaları

Hatay’da yaşayan Türk olmayan topluluklara Türkçe öğretilmesine yönelik faaliyetler okullar ve kurslarla sınırlı kalmadı. Bu konuda Hatay’ın Türkiye’ye katılmasıyla uygulanmaya başlayan zorunlu askerlik uygulaması da önemli bir işlev görmüştür. Yürürlüğe konulan zorunlu askerlik uygulaması Hatay’da yaşayan tüm gruplara mensup kişiler arasında Türkçenin yaygınlaştırılması açısından önemli bir işlev görmüştür. Daha önce yaşadıkları yerlerden hiç ayrılmamış, Türkçe ve Türk kültürünün diğer unsurları ile çok sınırlı etkileşimi olan binlerce kişi askerde Türkçe öğrendi, Sünnilik ve Türk kültürüne özgü örf-adetlerle tanıştı. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye’nin diğer bölgelerinde zaten uygulanmakta olan zorunlu askerliğin Hataylılar için de uygulanmaya başlanmasının, Türkçenin Hatay’ın her köşesine ve tüm gruplar arasında hızlı biçimde yayılmasında önemli rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Daha önce hiç veya çok az Türkçe konuşan kişiler, askerlikleri sırasında Türkçeyi öğrenmiş oldular.¹²⁵ Hatay’ın Türk olmayan toplulukları için bir anlamda zorunlu kültürlenme işlevi de gören askerlik sırasında kişilere bu konuda baskı yapılması da söz konusu olmuştur. Nitekim, çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde, askerde Arapça konuşanlara baskı yapıldığı ve bunların hakarete maruz kaldıkları aktarılmıştır.¹²⁶ Askerde Türkçe bilmeyenlerin maruz kaldıkları muameleler, Türkçe öğrenen kişi sayısının artmasında oldukça etkili olmuştur. Nitekim, bazı kişiler askere gitmeden önce, sırf askerlik sırasında

¹²⁴ B.C.A. (490.01.510.2048.1)42-43

¹²⁵ İ. M. ile yapılan görüşme, 24 Temmuz 2011, Yeşilpınar Beldesi, Antakya; M. U. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Akdarı (Beyra) Köyü, Altınözü; N. K. ile yapılan görüşme, 31 Ağustos 2011, Aknehir Beldesi, Samandağ.

¹²⁶ Komutanların askerde Arapça konuşanlara “Fransız tohumu” diye hakaret ettikleri durumlar yaşanmıştır. M. R. ile yapılan görüşme, 25 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya. Mertcan’ın yaptığı bazı görüşmelerde de Arap Alevilerin etnik-dini kimlikleri nedeniyle askerde olumsuz muameleye tabi tutuldukları teyit edilmiştir. Bkz. Mertcan, a.g.e., s.326-327.

kötü muameleye maruz kalmamak için Türkçe öğrenme konusunda oldukça çaba harcadılar. Görüşülen kişilerden biri bu konuda şunları söylemiştir: “Benim bu kadar Türkçeyi öğrenmeye istekli olmamın sebebi de bana askerde Türkçe bilmeyenlere dayak atıldığının söylenmesiydi, bu yüzden ben Türkçe öğrenmeye çok istekliydim.”¹²⁷

Şunu belirtmek gerekir ki, Arap Alevilerin askerlik görevleri sırasında Türkçe bilmemeleri nedeniyle birtakım kötü muamelelere maruz kalmaları sıkça görülen bir davranış olmakla birlikte askerlik kendilerine gayrı-Müslimler gibi de davranılmamıştır. Resmi tezlerde Türk kabul edilen Arap Alevilere askerlik görevleri sırasında, bu tezlere paralel olarak Türkler gibi muamele edilmiştir. Nitekim, Hatay’ın Türkiye’ye katılmasının ardından askere alınmaya başlanan Arap Alevilere diğer askerler gibi silah verilmiş ve diğer askerlerin giydikleri elbiselerin aynısı verilmiştir.¹²⁸ Hatay’daki gayrı-Müslimler ise askerlik sırasında, Türkiye’nin diğer bölgelerindeki diğer gayrı-Müslimler gibi ayrımcı bir muameleye tabi tutuldular. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de gayrı-Müslimler “güvenilirlikleri şüpheli” olarak görülmüş, savaş bitinceye kadar askere alınan gayrı-Müslimler özel hizmetlerde görevlendirilip kendilerine silah verilmemiştir.¹²⁹ Hatay’ın Türkiye’ye katılmasının ardından gayrı-Müslimler de zorunlu askerlik kapsamına alındı, ancak bunlara askerlik hizmetleri sırasında silah verilmedi. Daha çok amelelik işlerinde çalıştırılan ve ordudaki diğer askerlerden ayrı renkte üniforma giydirilen gayrı-Müslimler için düzenlenen askerlik sevk belgelerinde de dini farklılıklarını özellikle belirtmek amacıyla GM (gayrı-Müslim) ibaresine yer verilmiştir.¹³⁰ Gayrı-Müslimlere askerlikleri sırasında uygulanan tüm ayrımcı muamelelere karşın, bazı durumlarda komutanların onları Türk olduklarına ikna etmeye çalışması da söz konusu olmuştur.¹³¹

---

¹²⁷ H. E. ile yapılan görüşme, 31 Temmuz 2011, Harbiye, Antakya.

¹²⁸ N. R. ile yapılan görüşme, 23 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; A. R. ile yapılan görüşme, 30 Temmuz 2011, Samankaya Köyü, Antakya; M. U. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Akdarı (Beyra) Köyü, Altınözü.

¹²⁹ Rıfat N. Bali, *Gayrimüslim Mehmetçikler: Hatıralar – Tanıklıklar*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2011, s.22-29.

¹³⁰ Hatay’ın Türkiye’ye katıldığı dönemde yürürlükte olan askerde gayrı-Müslimlere silah verilmemesi uygulaması çok partili yaşama geçişle birlikte sona ermiştir. A. H. Ç. ile yapılan görüşme, 27 Temmuz 2011, Antakya; P. K. ile yapılan görüşme, 5 Ağustos 2011, Antakya; A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ; S. B. S. ile yapılan görüşme, 22 Ağustos 2011, Antakya; B. Ç. ile yapılan görüşme, 24 Ağustos 2011, Samandağ.

¹³¹ A. D.’yle yapılan görüşmede aktardığı bir anısı bu açıdan oldukça çarpıcıdır: “‘Kumandan’ dedim, ‘biz Hatay’dan geldik, biz Türkçe bilmiyoruz’, ‘Ulan it herif, sen Ermeni değilsin’ dedi, ‘Sizin anadiliniz Türkçedir. Ermeniler Türkçe bilmez’ dedi.” A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ.

Hatay’da yaşayan Türkler dışındaki toplulukların Türkleştirilmesi amacıyla eğitim dışında da bir takım yöntemler kullanılmıştır. Bu konuda, özellikle Hatay’da göçler sonrasında da önemli bir kitle oluşturmaya devam eden Arap Alevilere yönelik bazı politikalar izlenmeye çalışıldığı görülmüştür. Bölgede görev yapan yöneticiler bu politikalarda önemli bir rol oynadı. Hatay’ın ilk valisi Şükrü Sökmensüer, Hars Komitelerinin Adana ve Mersin’deki Arap Alevilere yönelik bazı politikalarını Hatay’da uygulamaya çalıştı. Hatay valisi olmadan önce Emniyet Genel Müdürlüğü yaptığı sırada Adana ve Mersin’deki uygulamaları yakından takip eden Sökmensüer, Hatay’daki görevine başlayınca Arap Alevileri Türklerle kaynaştırmak suretiyle bu topluluğu Türkleştirme yönünde çabalar harcadı. Arap Alevilerden önde gelen kişilerle, özellikle önceki dönemlerde Türkiye yanlısı faaliyette bulunanlarla yakın ilişkiler kurdu, onların dini inançlarına doğrudan bir müdahalede bulunmama yoluna gitti. Kendisiyle yapılan bir söyleşide Sökmensüer bu yaklaşımını “ben onların Aleviliğini esirgemedim; ama onları şuna alıştırdım: Alevi Türkler. Yani hem Aleviliğini hem de Türklüğünü kabul ettirdim” şeklinde açıklamıştır. Sökmensüer Arap Alevilere Türklüğü kabul ettirmek amacıyla bir takım tedbirlere başvurdu. Bu tedbirlerden en çarpıcı olanlardan biri Türklerle Arap Aleviler arasındaki evliliklerin özendirilmesi olmuştur. Bu evliliklerin, büyük çoğunluğu sadece Arapça konuşabilen Arap Alevi kadınların Türkleştirilmesinde önemli rol oynayacağını savundu.¹³² Sökmensüer bu görüşünün hayata geçirilebilmesi için Hatay’da yaşayan Türklere çocuklarını Arap Alevi kızlarla evlendirmeleri telkininde bulundu.¹³³ Evlilik dışında Sökmensüer, Sünni-Alevi ayrımını azaltmaya yönelik başka tedbirlere de başvurdu. Hatay’da tarihsel olarak ayrılmış olan Sünni ve Alevi mezarlıklarının birleştirilmesini sağladı. Antakya’da ölen önde gelen bir Alevi Şeyhinin Sünni mezarlığına gömülmesine halkı ikna ederek bu konuda önemli adım attı. Daha sonra da Antakya’da hastane civarında bulunan Alevi mezarlığının kaldırılmasını sağlayarak Sünni-Alevi mezarlığının ortak olması uygulamasının sürekliliğini sağlamaya çalıştı.¹³⁴

---

¹³² Arı İnan’ın Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet’in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.124-125.

¹³³ Antakya’nın eski belediye başkanlarından Kemal Şehoğlu bir panelde yaptığı konuşmada, Şükrü Sökmensüer’in Hatay Valisi olduğu dönemde babasına, oğlunu bir Alevi kızla evlendirme telkininde bulunduğunu, valinin Sünni-Alevi kaynaşmasını sağlamaya çalıştığını söylemiştir. Bkz. “Tartışma: Yerel Miras, Hafıza ve Sözlü Tarih”, s.251.

¹³⁴ Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet’in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.122-123.

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte kılık-kıyafet konusunda da birtakım politikalar hayata geçirilmiştir. Eğitimde olduğu gibi, Hatay'da yaşayan tüm insanların kılık-kıyafet konusunda da Türkiye'deki insanlarla aynılaştırılmaları ihtiyacı hissedildi. Bölgede yaşayan Türkiye yanlılarının, uzun süredir şapka giydiklerine ve bu sayının özellikle 1936 sonrasında arttığına daha önce değinilmişti. Şapkanın bir sembol olarak kullanımının özellikle şehirlerde yaygın hale gelmesine rağmen, Hatay Türkiye'nin bir vilayeti haline geldiğinde erkeklerin önemli bir kısmı halen sarık, takke gibi başlıkları kullanıyor, köylü erkekler Araplara özgü olan uzun entari şeklinde elbiseler giyiyor ve kadınların büyük çoğunluğu peçe kullanıyordu. Türkiye'de hayata geçirilen kılık-kıyafet kanunlarının bölgede uygulanması için vali Sökmensüer bu konuda zorlayıcı tedbirlere başvurdu. Antakya'nın farklı köşelerine yerleştirilen polisler, "casus musunuz anlamak istiyorum" diyerek peçe takan kadınların peçelerini açtırdı, peçelerini açmayı reddeden kadınlar karakollara götürüldü.¹³⁵

Kılık-kıyafet konusundaki uygulamalar hayata geçirilirken yerel basın konuya geniş yer ayrılarak uygulamayı destekleyici haberler yayınladı. Konuyla ilgili yayınlanan ilk haberlerde Hatay'da yaşayan insanların cumhuriyet kanunlarının gereği olarak kendiliklerinden kılık-kıyafetlerini değiştirmeye başladıkları, kadınların kendiliklerinden kara peçelerinin yırtıp attıkları, sarık, cüppe ve benzeri elbiseler yerine 'medeni elbiselerin' kullanılmaya başlandığı duyuruldu.¹³⁶ Daha sonraki günlerde yayınlanan haberlerde ise, Antakya'daki kadınların % 95'nin peçelerini çıkardıkları, peçe kullanmaya devam edenlere ise hiçbir şekilde müsamaha gösterilmeyeceği, vilayetin bu konuda kısa süre içerisinde tedbirler alacağı, bu nedenle geç olmadan peçe kullanmaya devam edenlerin bu davranışlarını terk ederek "milli vazifelerini" yerine getirmelerinin kendi yararlarına olacağı bildirilmiştir. Ayrıca bu haberlerde, vatandaşların annelerini peçe kullanımından vazgeçirmelerinin de bir vazife olduğunu bildirilerek kılık kıyafet konusunda herkesin sorumlu davranması gerektiği vurgulanmıştır.¹³⁷ Sarık kullanmaya devam edenler yapılan baskılar karşısında sarıklarından vazgeçmek zorunda kaldılar.¹³⁸ Kılık-kıyafet konusunda izlenen kararlı tutum neticesinde, kırsal kesimde de bir süre sonra bu konudaki kanunların uygulandığı görüldü. İlk başta inancı

¹³⁵ Arı İnan'ın Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşme. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.123.

¹³⁶ "Peçe ve sarık", *Yenigün*, 1 Ağustos 1939, s.2 (Bkz. EK 32).

¹³⁷ "Peçe ile gezmek kati surette men edilecektir", *Yenigün*, 21 Ağustos 1939, s.1.

¹³⁸ "Yobazlara ihtar!", *Yenigün*, 31 Ağustos 1939, s.2.

kaybetmenin simgesi olarak görülen şapka bir süre sonra Arap Alevi din adamları tarafından da benimsenerek kullanılır hale geldi.¹³⁹

E. Yerel Toplulukların Zorunlu Uyumu

Yeni bir vilayet olan Hatay'da mekanın uluslaştırılmasına yönelik çok sayıda ad değişiklikleri gerçekleştirilip, yeni anıtlar, heykeller, büstler yaptırılırken, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda uygulanan politikalarla insanların Türkleştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Tüm bu faaliyetler sırasında, kullanılan yöntemler itibariyle de değişikliğe gidilerek önceki dönemlerde daha sık başvurulan ikna yöntemlerinin yerine yeni dönemde neredeyse tamamıyla zorlayıcı yöntemler kullanılır hale gelmiştir. Yeni dönemle birlikte Hatay'da yaşayan tüm insanların ortaya konulan politikalara uyum sağlamak dışında herhangi bir seçenekleri kalmamıştı.

Eğitim sistemi ve kılık-kıyafet başta olmak üzere Türkiye'deki inkılapların Hatay'da eksiksiz uygulanması hedeflendi. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de muhafazakar çevrelere karşı hiç müsamaha gösterilmeyeceği vurgulanmıştır. Kısaca, Hatay'da yaşayan insanlar ya Türk inkılaplarının tümüne uyacak ya da bölgeden ayrılacaklardı. Böylece, günümüz “ya sev ya terk et” yaklaşımının bir versiyonu Hatay'ın vilayet olduğu ilk yıllarda bölgede hayata geçirilmiş oldu. Bu yaklaşımı sergilemesi açısından o dönemde gazetede yer alan şu yazı oldukça çarpıcıdır:

Malum ola ki: biz inkılaplarımızla eğlenilmesini değil, böyle bir hareketin hissettirilmesini bile çok büyük bir küstahlık addeder ve böyle bir şeye asla tahammül gösteremeyiz.

Bizden olanlar, bizimle bir arada yaşamak isteyenler bize uymak ve inkılaplarımıza bilakaydüşart samimiyetle hürmet ve riayet etmek

---

¹³⁹ Arap Alevi şeyhi Nasrettin Eskiocak ile yaptığı görüşmeden aktaran Ender Özbay, “Ege'den Yöremize Derinlemesine Bir Bakış”, *Yakto*, Yıl: 7, Sayı: 17, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s.23. Günümüzde şapka kullanımı sadece Hatay'da değil Türkiye genelinde çok azaldıysa da, ilginç bir biçimde Hatay'da Arap Alevi din adamları şapka kullanmaya devam etmektedirler. Mertcan da Arap Alevi din adamlarının şapkaya hızlı bir biçimde uyum sağladıklarını belirterek, günümüzde bile bu topluluktaki din adamlarının şapka takmayı sürdürmelerinin büyük oranda Kemalizm'e olan sempati ve bağlılığın bir simgesi olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. Mertcan, a.g.e., s.149.

mecburiyetindirler. Bunu yapmak içinden gelmiyenler, yapmak istemiyenler aramızdan defolup gitmek için ne yapmamızı bekliyorlar?!¹⁴⁰

Göç etmeyip Hatay’da kalan Türkler dışındaki topluluklar da bundan sonraki süreçte devletin çizdiği çizgide hareket etmeye özen gösterdiler. Bu topluluklar, getirilen düzenlemelere, ortaya konulan kurallara Hatay’daki Türklerden daha fazla riayet etme ihtiyacı hissettiler. Süreç içerisinde, özellikle Hatay’da sayısal anlamda önemli bir topluluk olmaya devam eden Arap Aleviler sistemle bütünleşmek adına büyük çaba içine girmişlerdir. Kimi yazarlara göre, 1939 sonrasında yaşanan bu süreçte devletin uyguladığı asimilasyonist politikaların yanı sıra, Hatay’daki Arap Alevileri temsil edebilecek bir liderin bulunmaması da bütünleşme yönündeki eğilimin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.¹⁴¹ 1939 sonrasında Hatay’daki Arap Aleviler arasında asimilasyonist sürece karşı çıkabilecek liderin bulunmamasında şüphesiz, liderlik vasıflarını taşıyabilecek eğitilmiş Arap Alevilerin neredeyse tamamının bölgeden göç etmeyi tercih etmesi rol oynamıştır. Göç etmeyip bölgede kalmayı tercih eden lider olabilecek kişiler ise zaten daha önceki dönemlerde de Türkiye’nin yanında yer almış kişilerdi ve yeni düzende de bu tutumlarını aynen devam ettirdiler. Genel olarak, eğitim düzeyi ve ekonomik zenginlik açısından geri kalmış olan Arap Aleviler, lidersiz bir ortamda devletin kendilerinden beklediği davranış kalıplarını aynen yerine getirmek dışında bir çıkar yol bulamadı.

Süreç içerisinde, Hatay’daki Arap Alevilerin devlet otoritesini kayıtsız-şartsız kabul eden uyumlu tavırları çeşitli yönetim kademelerinde bir takım karşılıklar da bulmuştur. Bölgedeki Arap Alevilerin devlete yönelik uzlaşmacı tavırları, yönetim kademelerinde bu topluluğa karşı olumlu bir algının zeminini hazırladı. Yönetim kademelerindeki bu olumlu algı 1947 yılı başında kendini bariz biçimde göstermiştir. “Hakkı hıyar” tercihlerini Suriye’den yana kullanarak Hatay’dan göç eden Arap Alevilerden bin kadarı, Hatay’da kurulan yeni düzenin eski Osmanlı düzenine benzemediğini ve refah seviyesinin de Suriye’den yüksek olduğunu gördüklerinden yeniden Hatay’a dönmek için çareler aramaya başladılar. Hatay’da yaşayan Arap Alevilerin bıraktığı olumlu izlenimin de etkisiyle, bu kişilerin Hatay’a dönmelerine izin verilmesi konusunda CHP Hatay İl Teşkilatı da girişimde

---

¹⁴⁰ Yazının tam metni için bkz. “Yobazlara ihtar!”, *Yenigün*, 31 Ağustos 1939, s.2. (Metindeki yazım yanlışları gazetedeki aynen yer almıştır).

¹⁴¹ Kais Firro, “Nusayriliğin Milliyetçilik ve Milli Devlete Adaptasyonu”, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, s.217.

bulundu. Hatay CHP İl İdare Kurulu'ndan CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen yazıda bu konudaki görüş şu şekilde bildirmiştir:

Alevilerin siyasi maksatları olmadığı, süratle, severek ve isteyerek Türkleşmekte buldukları, Partimize olan bağlılıklarının her intihapta isbat etmiş bulunmaları göz önünde tutularak avdetlerine bir çare bulunduğu takdirde Hatay Alevilerinin Hükümet ve Partimize olan bağlılıklarının bir kat daha artacağını saygılarımla arz ederim.¹⁴²

Arap Aleviler dışında Hatay'da yaşamaya devam eden Türk olmayan diğer toplulukların da genel itibariyle uzlaşmacı bir tavır takındıkları söylenebilir. Zaten bu toplulukların Hatay'da kalabilmek için uzlaşmacı bir tavır sergilemek dışında pek bir seçenekleri yoktu. Önemli kısmı göç eden Hıristiyan Ortodoksların okulları Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla kapatıldı. Etnik açıdan Arap olan, Arapça konuşan ve kilisedeki ibadetlerini de Arapça yapan bu topluluk okullarının kapatılması nedeniyle dil konusunda sıkıntılar yaşamaya başladı. 1942'de kabul edilen Varlık Vergisi¹⁴³ nedeniyle Türkiye'nin diğer yerlerinde yaşayan gayrı-Müslimler gibi ağır vergiler ödemek zorunda kalan Hatay'daki Hıristiyan Ortodokslar¹⁴⁴ şehrin belirli bölgelerinde yaşamaya devam ettiler.¹⁴⁵ Hatay'ın Türkiye'ye katılması sürecinde yaşanan göçler dışında, sonraki dönemlerde bölgede yaşayan önemli sayıda Hıristiyan Ortodoks başka ülkelere, özellikle de Avrupa ülkelerine işçi olarak gidip orada yaşamaya başladılar.¹⁴⁶

---

¹⁴² B.C.A. (490.01.584.17.1)3

¹⁴³ Varlık Vergisi'nin Türkiye genelindeki uygulamaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları*, 11. Basım İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

¹⁴⁴ A. H. Ç. ile yapılan görüşme, 27 Temmuz 2011, Antakya; P. K. ile yapılan görüşme, 5 Ağustos 2011, Antakya. Varlık Vergisi'nin Hatay'daki uygulamaları konusunda ayrıntı bilgilere ulaşamamıştır. Çalışma kapsamında görüşme yapılan kişiler genellikle bu konuda konuşmamayı tercih ettiler. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde bu verginin uygulamaları konusunda yukarıda da belirtildiği gibi çalışmalar bulunmakla birlikte Hatay özelinde bu çalışmaların eksikliği hissedilmektedir. Bu açıdan, Hatay'da Varlık Vergisi uygulamaları çalışma gerektiren konulardan birisidir.

¹⁴⁵ Günümüzde Hatay'da Hıristiyan Ortodokslar yoğunluklu olarak Antakya, İskenderun, Altınözü ve Samandağ'da yaşamaktadırlar. Antakya Rum Ortodoks Kilisesi Papazı S. B. S. kendisiyle yapılan görüşmede, günümüzde Antakya'da 1500 Hıristiyan Ortodoks olduğunu, Mersin, Tarsus ve Hatay'ı kapsayan bölgede toplam 9 bin Hıristiyan Ortodoks olduğunu bildirmiştir. S. B. S. ile yapılan görüşme, 22 Ağustos 2011. Hatay ve çevresinde yaşayan Hıristiyan Ortodoks Arapların sayısının 9 bin civarında olduğu başka kaynaklarda da belirtilmiştir. Bu konuda bkz. Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, çev. Mustafa Kıpüşoğlu, İstanbul: Ant Yayınları, 1992, s.219-220. Altınözü'nün Sarılar Mahallesi'nde bulunan Kaddis Marcircos Kilisesi Papazı B. B. ile yapılan görüşmede günümüzde Altınözü'nün Sarılar Mahallesi ve Tokaçlı Köyü'nde 1750 civarında Hıristiyan Ortodoks yaşadığı bildirilmiştir. B. B. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü.

¹⁴⁶ N. S. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü; B. B. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü.

Nüfus yapısı açısından Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte yaşanan en büyük değişiklik Ermeni nüfusunun neredeyse tamamının bölgeden göç etmesi olmuştur. Yaşanan göçler neticesinde, Hatay resmen bir vilayet haline geldiğinde, 1936'da İskenderun Sancağı'nda nüfusun yüzde 11'inden fazlasını oluşturan Ermenilerden geriye yaşayan çok az sayıda Ermeni kaldı. Hatay'da yaşamaya devam eden Ermenilerin önemli kısmı Musa Dağ'da yaşamlarını sürdürdüler. Göçler öncesinde Hıdırbey, Yoğunluk, Kapısuu, Hacıhabibli, Batıyaz ve Vakıflı adında Ermeni köylerinin bulunduğu Musa Dağ'da, göç etmeyen aileler Vakıflı Köyü'nde toplandı ve böylece bölgede tek bir Ermeni köyü kaldı. Hatay'dan ayrılan Ermeniler topraklarını satmadan göç etti ve bunların bıraktıkları topraklara başka bölgelerden getirilen Türkmenler zaman geçirilmeden yerleştirildi.¹⁴⁷ Ayrıca, özellikle daha önce Ermenilerin yaşadığı köylerde bulunan terk edilmiş toprakların açık arttırma yoluyla satışı konusunda yerel gazetelere ilan verildi.¹⁴⁸ Verilen ilanlarda bu satış işleminin 28 Ekim 1939'da yapılacağı bildirilmiştir. Halbuki Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını öngören anlaşmaya göre "hakkı hıyar" tercihlerini başka ülkeler lehine öngören kişilerin mallarını tasfiye etmek için 18 ay süreleri olduğu belirtilmişti. Gazetede çıkan bu ilandan anlaşılabilceği gibi, daha önce Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde bulunan toprakların bir kısmının mülkiyetinin devri konusunda oldukça aceleci davranılmış, 18 aylık sürenin dolması beklenmemiştir. Bu tutum da, Ermenilerin terk ettikleri topraklara Türkmenlerin zaman geçirilmeden yerleştirilmesi uygulamasına paraleldir.

Hatay'daki Ermeniler de bölgede yaşayan Türk olmayan diğer topluluklar gibi yoğun bir Türkleştirme politikasına maruz kaldılar. Kullandıkları Ermenice soyadları yerine Hatay'daki Ermenilere Türkçe soyadları verildi. Benzer biçimde, eğitim alanında daha önce sahip oldukları haklardan mahrum kaldılar, okulları kapatıldığı için Hatay'da çocuklarına Ermenice eğitim verme imkanları kalmadı. Ermenice eğitim alabilmeleri için Hatay'daki Ermeniler çocuklarını başka yerlere göndermek zorunda kaldılar. Ermeniler de Hatay'daki diğer topluluklar gibi askere alındı, ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında ayrımcı bir muameleye maruz kaldılar. Bu dönemde askerlik görevleri sırasında kendilerine silah verilmedi, ayrı renkte üniforma giydirildiler ve askerlik görevlerini çeşitli işlerde çalışarak tamamladılar. Hatay'daki Hıristiyan Ortodokslarda olduğu gibi, çok sayıda Ermeni de Varlık

¹⁴⁷ A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ. Göç edenlerin bıraktıkları topraklara yerleştirmeler konusunda bkz. B.C.A. (030.18.1.2.91.53.9).

¹⁴⁸ "İlan", *Yenigün*, 19 B. Teşrin 1939, s.2 (Bkz. EK 33); "İlan", *Yenigün*, 24 B. Teşrin 1939, s.2

Vergisi ödemek zorunda kaldı.¹⁴⁹ Bu ve buna benzer uygulamalardan olumsuz etkilenen ve pek çok sosyal ve kültürel haktan mahrum kalan bölgedeki Ermeniler, uluslaştırma politikalarından da etkilendiler. Bölgenin uluslaştırılması çerçevesinde çeşitli isim değişiklikleri yapıldı, Türklüğe dair anıt, heykel ve sembollerin kullanımı yaygınlaşırken, Ermenilere ait buna benzer yapıların hedef alınması söz konusu olmuştur. Bunun en bariz örneklerinden birisi Guichen adlı Fransız gemisinin anıtının 1939 sonrasında tahrip edilmesi olmuştur. 1915'te Musa Dağ'da direnişe geçen Ermenileri kurtarıp Mısır'da Port Said'e götüren gemilerden biri olan Guichen için, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden yaşadıkları bölgeye dönen Ermeniler tarafından Damlacık Tepesi adı verilen yere bir anıt yaptırıldı. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının ardından bu anıt, bir yazarın deyişiyle "vatanperver Hataylı gençler ve köylülerce tahrip edilip yıkılmıştır."¹⁵⁰ Toprağın uluslaştırılmasının önünde bir engel olarak görülen gemi anıtı da böylece harabeye dönüştürüldü (Bkz. EK 34).

III. ULUSLAŞTIRILAN HATAY VİLAYETİ VE YEREL ELİTLER

A. Uluslaştırılan Hatay'da Yeni Düzen

Uluslaştırma kapsamında uygulanan yöntemler, kullanılan araçlar zaman ve mekana bağlı olarak değişiklik gösterir. Pragmatik esaslara göre oluşturulan ve uluslaştırmanın bir aşamasında oluşturulan kurgular oldukça önemli işlevler görürken sonraki aşamalarda bu kurgular misyonlarını tamamlayarak işlevsiz hale gelebilir. Uluslaştırma açısından bakıldığında Hatay'da bu durumun örneklerini görmek mümkündür. Hatay'ın bir vilayet olarak Türkiye'ye katılmasıyla birlikte yürürlüğe konulan uluslaştırma politikaları, gerek kullanılan araçlar, gerekse politikaların uygulanmasında izlenen yöntemler itibariyle önceki dönemlerde takip edilen politikalardan farklılık göstermiştir. Hatay Devleti döneminin önemli kurguları arasında yer alan Hatay bayrağı, Türkiye'ye katılımı birlikte işlevsiz bir kurgu haline geldiğinden kullanılmaz hale geldi. Buna paralel olarak, insanlara belli bir bilinci

¹⁴⁹ A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ.

¹⁵⁰ Saraç, a.g.e., s.14-15. A. D. yıkılmadan önce bu anıt etrafında bölgedeki Ermenilerin dini etkinlikler dahil çeşitli etkinlikler düzenlendiğini aktarmıştır. A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ.

aktarma, ulusal aidiyet duygularını yaygınlaştırma konusunda önemli işlevleri olan ve Hobsbawm'ın "siyasal geleneklerin icadı"¹⁵¹ olarak tanımladığı sürecin Hatay'da gerçekleştiği görülmüştür. Bu çerçevede, Hatay'ın bir vilayet haline dönüşmesiyle birlikte tören ve kutlamalar konusunda bazı değişikliklere gidildi. Hatay Devleti döneminde Türkiye ile bağları güçlendirmek amacıyla Türkiye'den askerlerin bölgeye geldiği güne atfen kutlanmaya başlanan 5 Temmuz "Kurtuluş Bayramı" ve HMM'nin açılış gününe atfen 2 Eylül "Kuruluş Bayramı", Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının ardından işlevlerini yitirdi. Bunlar yerine, daha önceki dönemlerde kutlanmayan, Hatay'ın resmen Türkiye'ye katıldığı 23 Temmuz gününde kutlamalar düzenlenmeye başlandı. Hatay'ın Türkiye'ye katılması öncesinde bölgede resmi törenlerle kutlanan Fransız ulusal bayramları¹⁵² da yeni dönemde kutlanmaz hale geldi.¹⁵³ Öte yandan, uluslaştırmanın önemli bir parçası olarak, Türk ulusal bayramlarının Hatay'da coşkuyla kutlanmasına büyük önem verildi.¹⁵⁴ Ulusal bayramların coşkulu biçimde kutlanmasına verilen önem Hatay'da sonraki yıllarda da devam ettirilmiştir.¹⁵⁵

Hatay'da yürürlüğe sokulan eğitim politikası ile bölgede önceki dönemlerde uygulanan eğitim sistemleri tamamen ortadan kaldırıldı. Önceki dönemlerde bölgede Türkçe, Arapça, Fransızca, Ermenice gibi farklı dillerde eğitim veren ve çok farklı eğitim sistemlerine sahip okullar varken Hatay'ın Türkiye'ye katılması ile birlikte Türkçe dışındaki dillerde eğitim veren okulların faaliyetleri sona erdi. Tevhid-i Tedrisat çerçevesinde Hatay'daki tüm okullarda aynı müfredat okutulup sadece Türkçe eğitim verildi. Bu değişikliğin bölgenin Türk olmayan toplulukları üzerinde yarattığı etkilere daha önce değinilmişti. Bu etkiler bir yana, eğitim alanındaki bu değişikliğin bölgenin uluslaştırılması ve insanların Türkleştirilmesi yönünde büyük bir adım olduğu gerçeği yadsınamaz. Anadilleri ne olursa olsun, bu eğitim sisteminde Hatay'daki tüm çocuklar Türkçe eğitim alıp, tarih, coğrafya ve benzeri alanlarda

---

¹⁵¹ Hobsbawm, "Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914", s.306.

¹⁵² "Fransız Cumhuriyet Bayramı", *Yenigün*, 14 Temmuz 1939, s.2.

¹⁵³ Şunu belirtmek gerekir ki, 14 Temmuz Fransa Ulusal Bayramı 1939 sonrasında Hatay'da resmi törenlerle kutlanmamış, ancak halkın 14 Temmuz'da kutlama yapması geleneği Hatay'ın bazı bölgelerinde günümüze kadar devam etmiştir.

¹⁵⁴ "30 Ağustos Zafer bayramı programı", *Yenigün*, 28 Ağustos 1939, s.1, 3; "Büyük zaferin kutsal yıldönümünü coşkun tezahüratla kutladık", *Yenigün*, 28 Ağustos 1939, s.1, 2; "Bayram başladı", *Yenigün*, 28 B.Teşrin 1939, s.1; "Türk milleti, başında Kahraman Milli Şef'i olduğu halde, bugün dünden güçlü, dimdik ayakta olarak Cumhuriyetin 16'ncı yıldönümünü kutlıyor", *Yenigün*, 29 B.Teşrin 1939, s.1, 5, 6.

¹⁵⁵ Cumhuriyetin 18. yıldönümü kutlamaları çerçevesinde 1941'de Hatay'da üç gün boyunca konferanslar verildi, köyler dahil Hatay'ın her tarafında kutlamalar yapıldı. Bkz. B.C.A. (490.01.1149.34.1)25

Türkiye'ye dair konuları öğrenmeye başladılar. Okullardaki eğitim yoluyla oluşturulan vatan kurgusu, artık Türkiye'nin diğer yerlerinde olduğu gibi, Hataylı öğrenciler için de Türkiye haline geldi.

B. Herkese Türkçe Soyadı

Türkiye'deki kanunların Hatay'da uygulanması çerçevesinde eğitim alanında yapılan köklü değişiklikler dışında bir diğer önemli değişiklik soyadı kullanımınıdır. 1934 yılında Türkiye'de Soyadı Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte İskenderun Sancağı'nda çok sayıda Türkiye yanlısı kişi soyadı kullanmaya başlamıştı. Hatay Devleti döneminde ise, soyadı alanların sayısı daha da artmış, bu uygulamayı teşvik etmek amacıyla da soyadı alanların isimleri yerel gazetelerde yayınlanmıştır.¹⁵⁶ Ancak Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte soyadı alınması isteğe bağlı olmaktan çıkıp yasal bir zorunluluk haline geldi. Soyadları belirlenirken de Türkleştirme politikaları çerçevesinde hareket edildiğini görmek mümkündür. Nitekim, kişilerin alacakları soyadlarının Türkçe olması zorunlu kılındı, Arapça, Ermenice veya başka dillerdeki kelimelerin soyadı olarak kullanılmasına izin verilmedi. Dolayısıyla, uygulama kapsamında Türkçe soyadı verilenler sadece Müslüman topluluklarla sınırlı kalmamış, Hıristiyan Ortodoks ve Ermeniler de aynı muameleden nasiplerini almıştır.¹⁵⁷

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından kısa bir süre sonra Soyadı Kanunu'nun uygulanması yönünde harekete geçildi. Soyadlarının belirlenmesi çalışmaları, nüfus sayımları ile birlikte yürütüldü. Nüfus sayımı yapan memurlara ayrıca soyadlarının tespiti görevi de verildi.¹⁵⁸ 20 Ekim 1939'da başlanan ve 25 gün devam edeceği duyurulan nüfus sayımlarında soyadlarının tescil işleminin de gerçekleştirileceği ilan edildi.¹⁵⁹ Yerel bir gazetede bu konuda işlemlerin başlamasından bir gün önce verilen ilanda "Nüfusa yazılmayan adam, Türk

¹⁵⁶ "Soy adı alanlar", *Yenigün*, 11 Mart 1939, s.3 (Bkz. EK 35).

¹⁵⁷ Örnek olarak "Nahid" Arapça olduğu için bunun soyadı olarak kullanılmasına izin verilmemiş, yerine yakın anlamlı "Özkaya" soyadı verilmiştir. Z. Ö. ile yapılan görüşme, 21 Ağustos 2011, Dört Yol. Arapça soyadlarının kullanımına izin verilmediğini görüşme yapılan başka kişiler de teyit etmiştir. S. B. ile yapılan görüşme, 9 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya. Benzer biçimde Ermenice soyadlarına da izin verilmemiş, örneğin "Demirciyan" olan soyadı Türkleştirilerek "Demirci" olarak belirlenmiştir. A. D. ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2011, Vakıflı Köyü, Samandağ.

¹⁵⁸ "Soyadları Nasıl Tesbit Edilecek?", *Yenigün*, 28 Eylül 1939, s.1.

¹⁵⁹ "Nüfus yazımı ayın 20sinde başlıyor", *Yenigün*, 16 B. Teşrin 1939, s.2.

vatandaşlığı şerefini ve bütün medeni haklarını kaybeder”¹⁶⁰ ibaresine yer verilerek vatandaşların başlayacak işlemlere katılması teşvik edildi. Nüfus kayıt işlemlerinin başlamasının ardında da yerel gazetelerde vatandaşları bu işlemlere katılmaya özendirmek amacıyla ilanlar yayınlanmaya devam edildi.¹⁶¹ İlanlar dışında, gazetelerde yayınlanan yazılarla nüfusa kaydolma işlemine katılım özendirilmeye çalışılmış, kayıt olmayan kişilerin kanuni haklardan mahrum kalacakları vurgulanarak, nüfusa yazılmanın hem kanuni bir zorunluluk hem de ulusal bir görev olduğu belirtilmiştir. Bu konuda gazetede yer alan bir yazıda, nüfusa yazılmanın kişilere “vatandaşlık şerefini ve bu şerefle iktisab olunabilen hakları” kazandıracığı belirtilerek bu işleme katılmanın “insani ve medeni bir vazife olduğu kadar milli ve vatani bir vecibe olduğu” vurgulanmıştır.¹⁶²

Nüfus yazılımı işlemini gerçekleştiren memur, kendisine beyan edilen soyadların kayıt işlemlerini de gerçekleştirdi. Nüfus yazılımı yapılan kişinin soyadı beyan etmemesi durumunda görevli memurlarda bulunan kitapçıkta yer alan soyadlarından birini seçmesi istenmiş, bu şekilde soyadları belirlenmiştir. Soyadı tespitinde bu kitapçıkta soyadlarının kullanımının bir sonucu olarak, Hatay’da aynı soyadı birden fazla aile tarafından kullanılmıştır. Birbirleriyle akrabalıkları olmayan bu ailelerinin aynı soyada sahip olmalarının nedeni, soyadlarının aynı listeden belirlenmiş olmasıdır.¹⁶³ Soyadları belirlenirken, yukarıda da belirtildiği gibi Türkçe dışındaki soyadlarının kullanımına izin verilmemiştir. O dönemde nüfusun önemli bir kısmının Türkçe bilmediği Hatay’da, çoğu kişinin soyadı işlemi yapan memurlar tarafından ellerindeki soyadı listesine başvurulmak suretiyle belirlenmiştir.¹⁶⁴

C. Kadınlar Sandık Başına

Hatay’ın bir vilayet olarak Türkiye’ye resmen katılmasının ardından hem belediye meclisleri hem de Hatay’ı TBMM’de temsil edecek milletvekillerinin seçim çalışmalarına hız

---

¹⁶⁰ “Yurtdaş”, *Yenigün*, 19 B.Teşrin 1939, s.2 (Bkz. EK 36).

¹⁶¹ Yurtdaş”, *Yenigün*, 20 B.Teşrin 1939, s.2; “Yurtdaş! Nüfusa yazıl”, *Yenigün*, 23 B.Teşrin 1939, s.2 (Bkz. EK 29); “Yurtdaş! Nüfusa yazıl”, *Yenigün*, 24 B.Teşrin 1939, s.2.

¹⁶² Ş. Balcıoğlu, “Nüfus Yazımı”, *Yenigün*, 21 B.Teşrin 1939, s.1.

¹⁶³ M. T. ile yapılan görüşme, 18 Ağustos 2011, Antakya.

¹⁶⁴ Görüşme yapılan kişilerden bazıları soyadlarının kendilerine “verildiğini” belirtmişlerdir. M. U. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Akdarı (Beyra) Köyü, Altınözü; B. B. ile yapılan görüşme, 2 Ağustos 2011, Sarılar Mahallesi, Altınözü.

verildi. Hatay'da yapılacak milletvekilliği seçimlerine dair çalışmalar, bölgenin resmen Türkiye'ye katılmasından önce başladı. Temmuz ayı ortalarına doğru, bu seçimlere dair haberler yerel gazetelerde yayınlanmaya başlandı. Bu haberlerde, milletvekilliği seçimlerinin büyük ihtimalle Ağustos sonu veya Eylül başında gerçekleştirileceği okuyuculara duyuruldu.¹⁶⁵ CHP Hatay'daki milletvekilliği seçimleri konusundaki faaliyetlerini Temmuz ayı ortalarından itibaren hızlandırdı ve Hatay'ın Türkiye'ye resmen katılması beklenmeden TBMM'de Hatay'ı temsil edecek milletvekilleri için adaylık başvuruları kabul edilmeye başlandı.¹⁶⁶

Milletvekilli seçimleri konusunda çalışmalar devam ederken bir yandan da belediye meclis seçimleri çalışmalarına başlandı. Seçimler yapılana kadar daha önceki belediye idareleri görevlerini devam ettirdiler. Hatay'da belediye meclis seçimlerinin 1 Eylül'de yapılarak yeni belediye meclislerinin işbaşına geçeceği duyuruldu.¹⁶⁷ Ancak seçimle ilgili faaliyetler daha uzun süre aldığından, seçimler daha ileri bir tarihte tamamlanabildi.

Bu seçimler Hatay'daki kadınların ilk defa erkekler gibi oy kullanmaları ve belediye meclislerine seçilme hakkına sahip olmaları açısından oldukça önemlidir.¹⁶⁸ Hatay'da yaşayan kadınlar Fransız manda rejimi ve Hatay Devleti döneminde daha önce hiç oy kullanmadıkları için bu durum kendileri için bir ilk teşkil etmiştir. Seçimler boyunca, yerel basın Hataylı vatandaşları seçim işlemleri konusunda bilgilendirme ve oy kullanma konusunda teşvik etmede önemli bir rol oynadığı gibi, kadınların seçimlere katılmaları konusunda da önemli bir rol oynamıştır. Kadınların oy kullanma konusundaki tereddütlerini gidermek ve kendilerine yeni verilen bu hakkın önemini vurgulamak amacıyla bu konuda yerel gazetelerde yazılar yayınlandı. Bu yazılarda “intihap etmek ve olunmak hakkı, biz Türklerin ezeli ve ebedi medeni haklarımızdandır. Haklarımızın en büyüğü, en üstünüdür” denilerek kadınlar oy kullanmaya teşvik edildi.¹⁶⁹ Gazetelerde yayınlanan bu ve benzeri yazılar dışında, belediye meclis seçimleri yaklaştıkça bu konuda ilanlar yayınlanarak kadınların oy kullanmaları konusunda telkinlerde bulunuldu. Özellikle seçimlere sayılı günler kala yerel gazetelerin ilk sayfalarında büyük harflerle yayınlanmaya başlanan ilanlarda sürekli biçimde oy kullanmanın

---

¹⁶⁵ “Hatay Vilayeti”, *Yenigün*, 11 Temmuz 1939, s.1; “Hatay vilayeti büyüyor”, *Hatay*, 13 Temmuz 1939, s.1.

¹⁶⁶ “Seçim ilk teşrinde”, *Yenigün*, 20 Temmuz 1939, s.2.

¹⁶⁷ “Hatay Vilayeti Mülki teşkilat işleri tamamlandı”, *Yenigün*, 29 Ağustos 1939, s.2.

¹⁶⁸ “Belediye intihabı”, *Yenigün*, 1 Ağustos 1939, s.2.

¹⁶⁹ Ş. Balcıoğlu, “Kadınlarımız ve intihap hakları”, *Yenigün*, 5 Ağustos 1939, s.1.

önemi vurgulanmış, seçimlere katılma oranının vatansızlığın de bir ölçütü olduğu belirtilerek kadınların muhakkak surette oy kullanmaları istenmiştir.¹⁷⁰ CHP Bölge Müfettişi Hasan Reşit Tankut da Hatay’da verdiği konferansta, düzenlenecek belediye meclis seçimlerinin önemine değinerek vatandaşların seçimlerde oy kullanmasının önemini vurgulamıştır.¹⁷¹

D. CHP Tekelinde Siyasetten Dışlananlar

Hatay’da seçimlerinin yapılabilmesi için çalışmalar yapan seçim komisyonu, 16 Eylül’de seçim listelerinin askıya alınarak ayın 22’sine kadar askıda kalmasını kararlaştırdı.¹⁷² Bunun ardından, belediye meclis üyeliği adayları konusunda çalışmalara ağırlık verildi. Yapılan çalışmalar neticesinde CHP’nin Hatay’daki belediye meclisleri için hazırladığı aday listeleri gazetelerde ilan edilerek halka duyuruldu. Antakya, İskenderun, Kırıkhan, Beylan, Harbiye, Yayladağı, Reyhaniye, Süveydiye ve Hassa belediye meclisleri için hem asli hem de yedek üye adaylarının bulunduğu ve yüzlerce kişinin adının yer aldığı bu listelerin¹⁷³ CHP tarafından sıkı bir elemeyden geçirildiği anlaşılmaktadır. Listeler incelendiğinde, Hatay’ın önde gelen ve yerel siyasette uzun yıllardır etkin konumda bulunan Bereket, Adalı ve Kuseyri ailelerinden hiçbir kişinin asli ve yedek belediye meclis üyeliği için gösterilen adaylar arasında yer almaması oldukça çarpıcıdır. Bu durum da, bu ailelerle Türkiye arasında Hatay Devleti kurulmadan önce kurulan ittifakın bir anlamda sona erdiğinin bir göstergesidir. 1938’de İskenderun Sancağı’nda düzenlenen seçimler öncesinde çoğunluğu sağlamak için bu ailelerle ittifak kuran ve Suphi Bereket ile Mehmet Adalı’nın Türk Cemaati adına HMM’de yer almasını sağlayan Türkiye, Hatay’ın Türkiye’ye katılması sürecinde bu ailelerin desteğine artık ihtiyacı kalmadığını hissetmiş olmalı ki bunlardan hiç kimseyi CHP listesine almamakta

¹⁷⁰ “Hatay Kadınları”, *Yenigün*, 10 Ağustos 1939, s.3; “Belediye intihabı yaklaşıyor. Bayanlar, Baylar hazır olun!” *Yenigün*, 21 Ağustos 1939, s.1; “Hatay, kadın ve erkeği ile, Belediye intihabatında da diğer vatan parçalarından geri kalmamalıdır.” *Yenigün*, 22 Ağustos 1939, s.1; “Belediye intihabatına iştirak nisbetimiz, vatansızlığımızın medeni seviyemizin ilk ölçüsü olacaktır.” *Yenigün*, 23 Ağustos 1939, s.1; “İntihap hakkını kullanmak vatandaşlar için üstün bir vazifedir. Belediye intihabatına hazır olalım!” *Yenigün*, 24 Ağustos 1939, s.1 (Bkz. EK 37).

¹⁷¹ “Parti müfettişimiz Pr. Tankut Mühim ve şayanı dikkat bir konferans verdiler”, *Yenigün*, 28 Ağustos 1939, s.1, 2.

¹⁷² “Seçim Defterleri askıya alındı”, *Yenigün*, 16 Eylül 1939, s.1.

¹⁷³ Listelerde yer alan kişilerin tam listesi için bkz. “Hatay Belediye Azalıkları için Cumhuriyet H. P. Namzet Listeleri”, *Yenigün*, 13 B. Teşrin 1939, s.2.

sakinca görmemiştir. Aynı yaklaşımın, birazdan üzerinde durulacak olan milletvekilliği seçimlerinde de devam ettirilmesi, bu ailelerin CHP'den iyice uzaklaşmalarına neden olmuştur.

Belediye meclis üyeliği seçimleri, planlanandan oldukça daha geç bir tarihte, Ekim ayı ortasında başladı. Seçimlerin her bir belediye için tek bir yerde gerçekleştirilmesi ve nüfus yoğunluğu nedeniyle seçimler 23 Ekim'e kadar devam etti.¹⁷⁴ Seçimlerinin başlamasıyla birlikte yerel gazetelerde seçimlerin büyük bir coşkuyla devam ettiği yönünde yazılar yayınlanmaya başlandı. İskenderun Sancağı döneminde düzenlenen seçimlerden çok farklı olarak vatandaşların büyük bir coşkuyla, adeta bayram havası içinde oy kullanmaya gittikleri belirtilen bu yazılarda, vatandaşların CHP adayları etrafında kenetlendiği vurgulanmıştır.¹⁷⁵ Seçimler devam ederken de, oy kullanma oranının bölgede rekor seviyelere ulaştığı, kadın-erkek tüm vatandaşların büyük bir sevinç içinde oy kullandıklarına dair yazılar basında yer aldı. Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer de basına verdiği demeçte, seçimlere gösterilen ilgiden büyük övgüyle söz ederek seçimlerin sonuna kadar bu ilginin devam edeceğinden emin olduğunu bildirdi.¹⁷⁶ Seçimlerin tamamlandığı yerlerle ilgili yayınlanan haberlerde, seçimlere katılım oranının çok yüksek olduğu duyuruldu. 17 Ekim'de *Yenigün*'de yayınlanan habere göre, belediye meclis üyeliği seçimlerinin tamamlandığı Yayladağı'nda seçimlere katılma oranı % 95, Süveydiye'de ise % 89 olarak gerçekleşmiştir. Aynı haberde, her iki yerde de CHP adaylarının "ittifakla" seçimleri kazandığı vurgulanmıştır.¹⁷⁷ Bu rakamların verilmesinde izlenen yöntem de yerel basının seçimleri büyük bir başarı olarak göstermeye çalışan tavrını açıkça sergiler niteliktedir. Nitekim, seçimlere katılma oranının Yayladağı'nda % 95 olduğu belirtilen haberde, Yayladağı'nda kadın ve erkek toplam 700 seçmen olduğu ve bunlardan 319'u erkek, 319'u da kadın olmak üzere 638 seçmenin oy kullandığı belirtilmiştir. Ancak yanlış bir hesaplama yapıldığı için mi yoksa seçimlere katılımı yüksek gösterme kaygısıyla mıdır bilinmez, bu rakamlara göre % 91 olması gereken katılım oranı % 95 olarak haberin başlığının altında duyurulmuştur. *Yenigün*'de yayınlanan bir başka haberde de seçimlerin en son tamamlandığı Antakya'da seçime katılma oranının diğer kaza ve nahiyelerden düşük olmayacağı duyurulmuştur. Seçimlerin son gününde, katılım oranının %

¹⁷⁴ "Belediye seçimi", *Yenigün*, 23 B.Teşrin 1939, s.2.

¹⁷⁵ Ş. Balcıoğlu, "İki intihap", *Yenigün*, 15 B.Teşrin 1939, s.1.

¹⁷⁶ "Belediye seçim hakkında Valimizin ihtisasları", *Yenigün*, 16 B.Teşrin 1939, s.1.

¹⁷⁷ "Seçim Neticeleri", *Yenigün*, 17 B.Teşrin 1939, s.1.

80'lerde olduğu sırada yayınlanan bu haberde, Antakya'da seçime katılma oranının son gün oy kullanacaklarla birlikte % 90'a ulaşacağı ve bu sonucun Antakya'nın "medeni seviyesi bakımından iftihar edilecek bir nisbet" olduğu bildirilmiştir.¹⁷⁸

Belediye başkanları belediye meclis üyeliği seçimlerinin tamamlanmasının ardından belirlendi. 6 Kasım'da yeni seçilen asli ve yedek belediye meclis üyeleri adaylar arasından kimin belediye başkanı olacağına seçim yoluyla karar verdi.¹⁷⁹ Bu yöntemle göre belediye başkanları doğrudan halk tarafından seçilmemiş, bir nevi iki dereceli bir seçim yöntemiyle, belediye meclislerine seçilen üyeler belediye başkanlarının kimler olacağına karar vermiştir. Belediye meclisi üyelerinin de kimler olacağına CHP karar verdiği için de CHP'nin onayından geçmeyen bir kişinin belediye başkanı olması mümkün görünmüyordu.

Belediye meclis seçimleri konusundaki çalışmalar devam ederken aynı süreçte milletvekilliği seçimleri ile ilgili faaliyetler de sürdürüldü. Hatay'daki milletvekilliği seçimi, Türkiye'de o dönemde uygulanan iki dereceli seçim usulüne göre gerçekleştirildi. Kayıtlı seçmenlerin tümünün katıldığı seçimle milletvekillerini seçecek olan ikinci derece seçmenler belirlendi. Belediye meclis üyeliği seçimlerinin 23 Ekim'de tamamlanmasının ardından, 26 Ekim'de ikinci derece seçmenlerin belirlenmesine dönük seçimlerin başlayacağı duyuruldu. CHP kendi ikinci derece seçmen adaylarını belirleyerek bunları halka duyurdu. Belediye meclis üyeliği seçimlerinde olduğu gibi, bu seçimlerde de yerel basın oldukça aktif bir rol oynadı. İkinci derece seçimlerin yapılmasından bir gün önce birinci sayfadan yayınlanan aşağıdaki yazı basının seçimlerdeki rolünü sergilemesi açısından oldukça çarpıcıdır:

Hatayı, Cumhuriyet idaresine fiilen iştirak ettirecek olan bu şerefli imtihandan da Belediye seçiminde olduğu gibi parlak bir zaferle çıkacağımıza şüphe bile edilemez.

Bu kutsal vazifemizi yaparken reylerimizi, memleketi kurtaran ve vatani zaferden zaferle koşturan Cumhuriyet Halk Partisi namzetlerine vermeyi unutmuyalım.¹⁸⁰

26-27 Ekim tarihlerinde yapılan ikinci derece seçmen seçimlerine Hatay'da yüksek bir katılım gerçekleştiği duyuruldu. Yayınlanan haberlere göre, bu seçimlere Hatay genelinde

¹⁷⁸ "Belediye seçimi", *Yeniğün*, 23 B.Teşrin 1939, s.2.

¹⁷⁹ "Bugün Belediye Reisi, Pazar günü de Vilayet Meclisi azaları seçilecek", *Yeniğün*, 6 İkinciteşrin 1939, s.1.

¹⁸⁰ "İkinci Müntehip Seçimi Yarın Başlıyor", *Yeniğün*, 25 B.Teşrin 1939, s.1 (Metindeki yazım yanlışları gazetede aynen yer almıştır).

katılım oranı % 90'nın üzerinde gerçekleşti ve kadınların katılım oranı da en az erkekler kadar yüksek olmuştur. Bu seçimlerde ikinci derece seçmenlerin belirlenmesiyle birlikte, Hatay'ı TBMM'de temsil edecek 5 milletvekilini belirlemeye dönük seçimin Kasım'ın ilk haftasında yapılacağı duyuruldu.¹⁸¹

TBMM'ye seçilecek 5 milletvekilli için CHP'ye yapılan başvurular neticesinde parti 12 aday belirledi ve seçimin 5 Kasım'da yapılacağı duyuruldu.¹⁸² CHP'nin belirlediği 12 milletvekili adayı incelendiğinde, bunların neredeyse tamamının İskenderun Sancağı'nın Türkiye'ye katılması sürecinde oldukça aktif çalışmış ve sürekli olarak Türkiye yanlısı tutum sergilemiş kişilerden oluştuğu görülebilir.¹⁸³ 5 Kasım'da Antakya'da ve vilayete bağlı beş kazada ikinci derece seçmenlerin katılımı ile 12 milletvekili adayından TBMM'ye gidecek 5 kişinin seçimi yapıldı. Antakya'daki seçimler CHP Bölge Müfettişi Hasan Reşit Tankut ile Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer'in katıldığı Gündüz Sineması'ndaki bir toplantıda yapıldı. Diğer kazalardan seçim sonuçlarının da alınmasının ardından, Gündüz Sineması balkonundan sonuçlar ilan edildi.¹⁸⁴ Buna göre, Bekit Sıtkı Kunt, Abdullah Mursaloğlu, Hamdi Selçuk, Mehmet Tecirli ve Abdülgani Türkmen milletvekili seçildi.¹⁸⁵

Bu seçimler, Hatay'ın Türkiye ile bütünleşmesine yönelik nihai adımlardan biridir. Ancak bu seçimler, önceki dönemlerde bölgede mevcut olan Türkiye taraftarlığı ve karşıtlığı şeklindeki bölünmüşlüğü siyasi alanda devam edeceğinin de bir göstergesi olmuştur. Nitekim, Hatay'da 1939'da yapılan belediye meclis üyeliği ve milletvekilleri seçimlerinde, daha önceden Türkiye'ye sadakatini ispatlamış kişilerin siyasal alanlardaki görevlere gelmeleri sağlandı. Bu açıdan, uzun süre Türkiye aleyhtarı olan, ancak 1938 Sancak seçimleri öncesinde Türkiye ile işbirliği yapmaya başlayan büyük toprak sahiplerinin, CHP tarafından belediye meclis üyelikleri ve milletvekillikleri için tercih edilmedikleri anlaşılmaktadır.

---

¹⁸¹ “İkinci müntehip seçimi dün akşam sona erdi”, *Yenigün*, 28 B.Teşrin 1939, s.1.

¹⁸² “Mebus Seçimi Yarın Sabah Başlıyor”, *Yenigün*, 4 İkinciteşrin 1939, s.1.

¹⁸³ Bu 12 adaydan biri, İskenderunlu Arap Alevilerden Ali Şelhum Devrim'dir. Uzun yıllardır Türkiye yanlısı çalışmalar yürüten Ali Şelhum, Türkiye yanlısı tutumunun bir parçası olarak ‘Devrim’ soyadını kullanmaya başlamıştır. 1943'te Hatay milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. Cilt - 1920-1950, s.396.

¹⁸⁴ “Hatayın ilk mebusları dün seçildi”, *Yenigün*, 6 İkinciteşrin 1939, s.1.

¹⁸⁵ “Hatayın ilk mebusları dün seçildi”, *Yenigün*, 6 İkinciteşrin 1939, s.1; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. Cilt - 1920-1950, s.328; Selçuk, a.g.e., s.80.

CHP'nin büyük toprak sahiplerine karşı tutumu 1939 seçimleri ile sınırlı kalmayıp sonraki dönemde de devam etmiştir. Nitekim, 1943 seçimlerinde Hatay'ı TBMM'de temsil etmek üzere seçilen altı milletvekili arasında toprak sahibi elit ailelerden kimse yer almamıştır.¹⁸⁶ CHP'nin tutumu nedeniyle, bu elitler sonraki dönemlerde CHP'ye muhalif olarak ortaya çıkan Demokrat Parti'yi (DP) destekleyip bölgede güçlenmesini sağladılar.¹⁸⁷ Daha önce değinildiği gibi, aynı elit grubu Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde de daha önce sahip oldukları siyasi gücü yeniden elde edebilmek amacıyla İttihat ve Terakki'ye muhalif olarak ortaya çıkan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı desteklemişlerdi. 1950 sonrası dönemde bu ailelerin üyeleri önce DP içinde, daha sonraki dönemlerde de Adalet Partisi (AP) içinde politikada aktif rol oynadılar.

1939 seçimleriyle başlayıp tek parti dönemi boyunca Hatay'da siyasetten dışlanan sadece büyük toprak sahibi elitler değildi. Benzer biçimde, Hatay'ın hemen hemen her tarafında, İskenderun Sancağı döneminde Türkiye lehine çalışmış kişi ve aileler yerel siyasette temel belirleyici konumuna geldi. Köylerdeki muhtarlıklar bile tek parti döneminin sonuna kadar bu kişi ve ailelerin denetiminde kaldı. Bu dönemde muhtarlık bile çok önemli siyasi gücü beraberinde getiriyordu. Yerel düzeyde muhtar devleti temsil eden ve devlet kademelerinde her istediğini yaptırabilen kişi konumundaydı.¹⁸⁸ Öte yandan, daha önceki dönemlerde Türkiye aleyhtarı tutum takınmış, ancak Hatay'ın Türkiye'ye katılması sürecinde göç etmemiş veya edememiş kişi ve aileler CHP'nin şekillendirdiği siyasetin içinde kendilerine yer bulamadılar. Bu nedenle, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına muhalif olan kişi ve aileler, CHP içinde kendilerine yer bulamayan büyük toprak sahibi elitler gibi, CHP'ye karşı ortaya çıkan ilk güçlü oluşum olan DP'yi destekleme yoluna gittiler. İslami ve milliyetçi söylemleri de kullanan DP¹⁸⁹ ile ideolojik açıdan hiçbir yakınlığı olmayan Hatay'daki önemli bir kitle, sırf CHP'ye muhalefet yaptığı için DP'yi destekledi. Hatay'da DP'yi destekleyenlerin önemli bir kısmı Arap Alevilerden oluşuyordu. CHP taraftarlığı ve karşıtlığı çerçevesinde şekillenen Hatay'daki yerel siyaset uzun yıllar devam etti. Siyasetin ortaya

---

¹⁸⁶ 1943'teki seçimlerde Ali Şelhum Devrim, Eyüp Durukan, Hasene Ilgaz, Bekir Sıtkı Kunt, Hamdi Selçuk ve Abdülgani Türkmen Hatay milletvekilleri olarak TBMM'ye girdi. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. Cilt - 1920-1950, s.396.

¹⁸⁷ Kasaba, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", s.211, Dipnot 28.

¹⁸⁸ S. B. ile yapılan görüşme, 9 Ağustos 2012, Gümüşgöze Beldesi, Antakya.

¹⁸⁹ Yüksel Taşkın, *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s.86.

ıkan bu ikili yapısı sayesinde, önce DP sonra da AP Hatay'da Arap Alevilerin yaşıadığı pek çok bölgede belediye başkanlıklarını uzun süre elinde tutmayı başardı.¹⁹⁰

---

¹⁹⁰ A. B. ile yapılan görüşme, 29 Temmuz 2011, Gümüşgöze Beldesi, Antakya. Arap Alevilerin çok partili döneme geçişle birlikte takındaki siyasi tavır hakkında bkz. Mertcan, a.g.e., s.238-241, 257-258, 261,

SONUÇ

Uzun yıllar devam eden çabalar sonucunda 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılması dış politika alanında cumhuriyet döneminin en büyük başarılarından birini oluşturmaktadır. Bu sürecin özellikle siyasi-diplomatik açılardan incelenmesi pek çok çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Ancak bu sürecin ulusçuluk/uluslaştırma perspektifinden incelenmesi büyük oranda ihmal edilmiş ve bu çalışma ile söz konusu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Hatay gibi farklı dilleri, dinleri, mezhepleri ve etnik yapıları asırlar boyunca bünyesinde barındıran bir bölgenin Türkiye'ye katılım sürecinin ulusçuluk/uluslaştırma açısından analiz edilmesi, ulusçuluk alanındaki çalışmalara önemli katkı sağlayacaktır. Özellikle ulusçuluk/uluslaştırmanın belirli dar bir bölgede gelişiminin ve geçirdiği aşamaların ortaya konulması ve bu sürecin siyasal, ekonomik, kültürel alanlardaki gelişmelerle birlikte analiz edilmesi çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Ulusçuluk açısından bu çalışmada benimsenen yaklaşım, ulusçuluğun kurgulanmış bir kavram olduğu, ancak kurgulanma sırasında tarihsel bazı unsurlardan faydalandığı şeklindedir. Ulusçuluk kurgusu her yerde aynı şekilde gerçekleşmemekle birlikte, süreçte kullanılan araçlar açısından benzerlikler görülebilmektedir. Farklı toplumlarda gerçekleşen ulusçuluğun kurgulanması ve yaygınlaştırılması süreçlerinde tarihin yeniden yazıldığı, isim değişikliklerinin gerçekleştirildiği, haritalar, resimler, semboller, anıtlar, büstler gibi çeşitli unsurlardan faydalandığı, basının süreçte etkin biçimde kullanıldığı görülmüştür. Ulusçuluğa dair süreçte, ulusçuluk fikrinin ortaya çıkışı, yaygınlaştırılması ve kitlelerin belli hedefler çerçevesinde harekete geçirilmesinde elitler önemli rol oynarlar.

Belirli bir ulusçuluk anlayışının siyasal ve toplumsal alanda hakimiyetinin sağlamlaştırılabilmesi uluslaştırma alanında yapılan faaliyetlerle mümkün olabilmektedir. Uluslaştırma sadece belirli bir coğrafi bölgenin belli ulusçuluk söylemlerine göre yeniden tanımlanarak sınırlar içine alınması değildir. Uluslaştırmanın en önemli unsuru, belirli ulusçuluk ideolojisinin hedef alınan bölgedeki insanlara aktarılması, öğretilmesi, benimsetilmesidir. Diğer bir deyişle, uluslaştırma coğrafyanın yanı sıra o coğrafyada yaşayan toplumun/toplulukların da dönüştürülmesini gerektirir. Bu faaliyetler sırasında rıza yöntemlerine, özendirici tedbirlere başvurulabileceği gibi, bunların yetersiz veya etkisiz kaldığı yerlerde zorlayıcı tedbirlere de başvurulabilmektedir.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türkiye’de ulus-devlet kurgusunu sağlamaya dönük reformlar hayata geçirilirken bu dönemde ülkenin siyasi sınırları dışında kalan İskenderun Sancağı, Fransızların yönetimi altında bulunmaktaydı. Türkiye’de bu süreçte ‘ulus’ inşasını sağlamlaştırma çabaları çerçevesinde toplumu modernleştirmeye dönük adımlar atıldı. Ülkenin siyasi rejiminden başlayarak sosyal ve kültürel alanlarda devam ettirilen reformlarla modern bir toplum yaratma hedefi benimsenmiştir. Türkiye’de devlet eliyle toplumun dönüştürülerek modernleştirilmesi yönünde tüm bu adımlar atılırken, doğal olarak Türkiye ile Fransız mandası olan İskenderun Sancağı arasında sosyal ve kültürel alanlarda farklılıkların iyice artması söz konusu oldu.

İskenderun Sancağı ile bağlarını devam ettirmek isteyen Türkiye, siyasal alanda bu konuda 1936’ya kadar aktif politikalar izlemese de, bölge ile sosyal ve kültürel bağları devam ettirmeye dönük önlemler aldı. Sancak’taki Türk varlığının devam etmesini hedefleyen Türkiye, bölgede yaşayan Türklerle ‘anavatan’ arasında bağların korunmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu konuda özellikle Sancak’ta oluşturulan Türkiye yanlısı oluşumların desteklenmesi yoluna gidildi. Sancak’ta kurulan Türkiye yanlısı örgütler desteklenirken, bir yandan da yerel düzeyde Türkiye yanlısı çıkarılan dergi ve gazeteler de desteklendi. Sancak’taki bu basın-yayın faaliyetleri özellikle bölgede yaşayan Türklerin Türkiye’de yapılan reformlardan haberdar olmalarını sağlamış, Türkiye ile bu topluluğun bağlarının devam etmesinde önemli rol oynamıştır. Süreç içerisinde Sancak’ta çıkan gazetelerde, Türkiye’de yapılan reforma paralel olarak, Latin alfabesi kullanılmaya başlanmış ve bu alfabenin kullanıldığı yazıların oranı sürekli arttırılmıştır. Şapka gibi “modern, Batılılaşmış” Türkiye’nin sembolü haline gelen unsurların yaygınlaştırılmasında da önemli bir rol oynayan yerel basın, bölgenin Türkiye ile bağlarının sınırlı düzeyde de olsa devam ettirilmesini sağlamıştır.

Eylül 1936’da Fransa ile Suriye arasında imzalanan ve İskenderun Sancağı’nın da Suriye sınırları içerisinde kalmasını öngören antlaşmanın ardından Türkiye, Sancak konusunda süregelen politikasından vazgeçerek son derece aktif politikalar izlemeye başlamıştır. Fransa ile Suriye arasındaki antlaşmanın hayata geçmesi için önemli adımlardan birini oluşturan Kasım 1936’daki Suriye Meclisi seçimlerine Türkiye doğrudan müdahil olmaya yoluna gitti. Bu doğrultuda, Sancak’ta yaşayan Türklerin bu seçimleri boykot

etmelerini sağlayarak seçimlerin meşruiyetini tartışmalı hale getirmeye çalıştı. Aynı dönemde Sancak konusunda diplomasi alanında da atağa geçen Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası konjonktürü kendi lehine kullanmıştır. Avrupa'da savaş tehlikesinin giderek arttığı bir ortamda Türkiye'nin desteğini kazanmaya çalışan Fransa, bu amaçla Sancak konusunda Türkiye'yi desteklemiştir. Sancak konusunda, bölgede önce Suriye'den ayrı bir yönetim kurulmasını sağlayıp daha sonra da bölgenin Türkiye ile bütünleşmesini sağlama yönünde bir strateji takip eden Türkiye açısından da Fransa'nın desteğini almak büyük önem taşıyordu. Türkiye'nin stratejisinin hayata geçirilebilmesi için Sancak'ta en büyük topluluk olan, ancak tek başına çoğunluğu oluşturmayan Türk topluluğunun, oluşacak mecliste çoğunluğu ele geçirmesi gerekmektedir. Fransa'nın Türkiye'ye desteği öyle bir seviyeye ulaştı ki, Sancak'ta 'ayrı bir varlık' oluşturulmasına dönük yapılması planlanan seçmen yazılımı başlamadan, Fransız diplomatlar Türk topluluğunun çoğunluk sağlayacağı yönünde Türkiye'ye garanti verdi. Buna ilave olarak, seçmen yazılımı sırasında Türk topluluğunun çoğunluğunu sağlamaya dönük Türkiye'nin tüm talepleri Fransa tarafından yerine getirildi. MC Seçim Komisyonu denetiminde yapılan seçmen yazılımlarının Fransa'nın Türkiye'ye taahhüt ettiği Türk çoğunluğu sağlamayacağı ortaya çıktığında, Türkiye ve Fransa yine birlikte hareket ederek, Komisyonun Sancak'tan ayrılması için gerekli koşulları hazırladılar. Seçmen yazılımlarına ara verilen dönemde, Fransa bölgeye Türkiye'den 2500 askerin girmesine izin verdi. Fransa'nın Türkiye'ye tavizleri sonraki dönemde de devam etti. Nitekim 'ayrı bir varlık' olması tasarlanan Hatay Devleti'nin Türkiye'nin aldığı kararları uygulayan bir mekanizma olmasına Fransa karşı çıkmadı. Bağımsız olması tasarlanan bu siyasi yapının en yetkili kişisi olarak belirlenen Tayfur Sökmen, bu göreve getirildiğinde TBMM'de Antalya milletvekiliydi ve devlet başkanı olduktan sonra da bu görevini devam ettirdi. Devlet başkanı dışında Hatay Devleti'ndeki tüm yetkili kişilerin ve meclise girecek kişilerin Türkiye tarafından belirlenmesine de karşı çıkmayan Fransa, Türkiye'nin desteğini kazanabilmek için Sancak meselesinin her aşamasında daha fazla taviz vermekten kaçınmadı.

1936 yılının sonlarına doğru, diplomasi alanında yürüttüğü faaliyetleri destekler mahiyette yurt içinde İskenderun Sancağı konusunda örgütlenmeye hız veren Türkiye, bir yandan da Sancak'ta Türkiye yanlısı örgütlenmeye ağırlık vermiştir. Sağlanan çeşitli imkanlar ve Ankara'dan aldıkları talimatlar doğrultusunda hareket eden Türkiye içindeki ve Sancak'taki örgütler, sorunun Türkiye kamuoyuna bir 'ulusal' mesele olarak sunulmasında ve

bundan sonraki süreçte sorunun ulusçuluk perspektifinde ele alınmasında önemli rol oynamıştır. Türkiye’de Sancak konusunda kamuoyunu bilinçlendirmek ve harekete geçirmek amacıyla çeşitli teşkilatlanmalara gidilmesini sağlayan hükümet, bu konuda basından da faydalanmıştır. Sancak meselesinin ön plana çıkmasının ardından hükümet, gazetelere talimat göndererek bölge hakkında sürekli yayın yapılmasını sağladı. Yayınlanan yazılara ilave olarak Türkiye’deki gazetelerde Sancak’ın Türklüğünü ispatlamaya dönük harita ve resimler de sık sık yayınlanmıştır. Ayrıca, Sancak’a destek amaçlı Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde geniş katılımlı mitinglerin düzenlenmesini sağlayan yine hükümet olmuştur. Tüm bu faaliyetler ve Sancak hakkında hükümet desteğiyle yapılan yayınlar neticesinde Türkiye’deki kamuoyunda İskenderun Sancağı yerine kurgulanan Hatay imgesinin yerleşmesi sağlandı. Süreç içinde oluşturulan tek kurgu Hatay değildi. Tarihin de bir araç olarak kullanılması yoluna gidilerek yeniden tarih yazılmasına dönük çalışmalar hükümet tarafından desteklendi. Bölgenin eski bir Türk yurdu olduğu, bölgede yaşayan Arap Alevilerin de ‘Eti Türk’ü olduklarına dair tezler ortaya atılıp Türkler dışındaki bazı toplulukların da Türkiye’yi desteklemeleri amaçlandı. Bu tezin paralelinde, özellikle Sancak’ta yaşayan ve nüfus açısından Türklerden sonra ikinci büyük topluluğu oluşturan Arap Alevilerin desteğini kazanmaya dönük yoğun çabalar harcandı. Arap Alevilerden önde gelen kişilerle yakın ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye, bunları ikna etmeye dönük bir dizi faaliyette bulundu. Bir yandan Sancak’a temsilciler gönderilip ikna faaliyetleri gerçekleştirilmeye çalışılırken, bir yandan da Arap Alevilerden önde gelen kişilerin Türkiye’yi ziyaret etmeleri sağlanmaya çalışıldı. Ziyaretleri sırasında bu kişilere büyük önem verilmiş ve bu ziyaretlere dair haberlerin hem Türkiye’deki hem de Sancak’taki gazetelerde yer alması sağlanmıştır. Türkiye’yi destekleyen kişiler sonraki süreçte farklı biçimlerde ödüllendirilmiş, belediye başkanlıkları, HMM üyeliği gibi görevlere bu tip kişilerin gelmesi sağlanmıştır. Seçmen yazılımı sürecinde Arap Aleviler başta olmak üzere Türk olmayan diğer toplulukların Türkiye’yi desteklemelerini sağlamak için kullanılan tek yöntem ikna olmamış, özellikle Sancak’ta seçmen yazılımı sürecinde zorlama ve tehdit yöntemlerine de sıkça başvurulmuştur.

İskenderun Sancağı’ndaki Türkiye yanlısı örgütlenmenin gerçekleştirilmesinde, Osmanlı’nın son dönemlerinde İttihat ve Terakki’nin öncülüğünü yapan ve sonrasında Türkiye ile bağlarını devam ettiren kişiler öncülük görevi üstlendiler. Ankara’nın sağladığı kaynak ve imkanlarla kısa sürede Sancak’taki en etkili hareketi oluşturmayı başaran bu grup,

Türkiye karşıtlarının da hızlı bir biçimde örgütlenmesini tetiklemiştir. Türkiye yanlılarının sorunu giderek Türk ulusçuluğu perspektifinden ele aldığı ortamda, buna muhalif olanlar da Arap ulusçuluğu perspektifini benimseme yoluna gitti. Sancak'ta Arap ulusçuluğunun liderliğini üstlenen Zeki Arsuzi liderliğindeki UEB, hem Fransa hem de Suriye'de hükümette bulunan Ulusal Blok ile sorunlu ilişkilere sahipti. Sancak'ta Arap ulusçuluğunu savunanlar, kaynak ve imkanlar açısından bakıldığında, Türkiye yanlıları karşısında son derece dezavantajlı durumdaydılar. Arap ulusçularının bu dezavantajının yanı sıra, Sancak'ta yaşayan Araplar birlikte hareket edebilecek bir kitle oluşturmaktan oldukça uzaktaydılar. Bölgedeki Araplar Hristiyan Ortodoksluk, Alevilik, Sünnilik gibi farklı din ve mezhepler arasında bölünmüş durumdaydı. Dini farklılıklara ilave olarak, özellikle Arap Aleviler arasında önemli bir kitle 'Eti Türk'ü tezini benimseyerek Türkiye'yi destekledi. Sancak'ta ulusçuluklar mücadelesinin yaşandığı bu süreçte, Türk ve Arap ulusçuluk hareketleri benzer örgütlenmeler oluşturma yoluna gitti, şiddet olaylarının yükselişe geçtiği bir dönem yaşandı. Sancak'ta Türkiye'nin desteğiyle kurulan Halkevi'nin emniyet kolu, silahlı 'Halk Polisleri' birimleri oluşturdu ve bunlar Türkiye'den gönderilen kişiler tarafından yönetildi. UEB, Halkevi'nin güvenlik birimlerinin benzerlerini oluşturmaya çalıştıysa da bunlar için gerekli olan kaynakları yaratamadı.

Fransa'nın desteğini arkasına alan Türkiye, dışişlerinde Suriye'ye bağımlı, içişlerinde ise bağımsız olması öngörülen Hatay Devleti'nin her geçen gün Suriye'den uzaklaşıp Türkiye'ye yakınlaşmasını sağladı. Öncelikle Suriye ile Hatay Devleti arasında gümrüklerin kurulması yoluyla iki bölgenin fiziksel olarak ayrılması sağlandı. Daha sonra da Hatay Devleti'nde Suriye'ye dair unsurların Türkiye'ye dair unsurlarla değiştirilmesi yoluna gidildi. Bu çerçevede Suriye parası yerine TL kullanılmaya başlanmış, posta işlerinde Suriye yerine Türkiye'nin posta pulları kullanılmış ve en sonunda Türkiye'deki kanunların bir bütün olarak Hatay Devleti'nde de geçerli olması yönünde HMM tarafından kararlar alınmıştır. Bu süreçte, Türkiye ile Hatay Devleti arasındaki ticari mal alış-verişi ve kişilerin seyahatleri kademeli olarak önce kolaylaştırılmış, daha sonra da tamamen serbestleştirilmiştir. Buna karşılık, Suriye ile Hatay Devleti arasındaki ticari ilişkilere ve seyahat işlerine giderek daha fazla zorluk çıkarılmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken, Hatay Devleti'nde Türkiye'nin etkisi ilk günden itibaren bariz biçimde kendini göstermiştir. 'Ayrı bir varlık' olması tasarlanan siyasi yapının adından başlayarak bu etki bariz biçimde kendini göstermiştir. Oluşturulan bu siyasi

yapıya ‘Hatay Devleti’ adı verilmesi, MC’nin kabul ettiği Sancak Statü ve Anayasası’nda kullanılacak resmi dillerin Türkçe ve Arapça olduğu belirtilmesine rağmen HMM’nin tüm görüşmelerinde yalnızca Türkçe kullanılması, bayrak olarak Türkiye bayrağının neredeyse aynısı bir bayrağın kullanılması, İstiklal Marşı’nın Hatay Devleti için de marş olarak kabul edilmesi, Türkiye’nin Hatay Devleti’ne sürekli olarak personel desteği ve maddi yardımda bulunması gibi gelişmeler Türkiye’nin Hatay Devleti’nde sahip olduğu etkiyi açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Sancak’ta ulusçuluklar mücadelesine gidilen süreçte dış faktörlerin yanı sıra yerel elitler de önemli bir yere sahiptir. Sancak’ta en güçlü elit grubu oluşturan büyük toprak sahipleri kendi çıkarlarına uygun gördükleri mevcut düzenin devam etmesi yönünde uzun süre çaba gösterdiler. Ancak ulusçuluklar mücadelesinde kazanan tarafın kim olduğu konusunda tereddütleri kalmadığında, bu elit grubu pozisyonlarını değiştirerek Türkiye yanlısı bir tutum içine girdiler. Yeni oluşacak düzende de önemli konumda olabilmek amacıyla bu grup, seçmen yazılımı sürecinde Türkiye yanlısı propaganda faaliyetleri yürütmüş ve bu faaliyetlerinin karşılığını yeni oluşan mecliste kendilerine yer bularak görmüşlerdir. Hatay’ın vilayete dönüşmesi sürecinde ise, Türkiye açısından bu elit grubun işlevselliği bir anlamda sona erdiğinden, CHP’nin tekelinde bulunan siyasetin dışında tutuldular. Bu dışlanmışlığa bir tepki olarak, söz konusu elitler çok partili hayata geçişle birlikte DP’nin saflarında etkin roller üstlenme yolunu seçtiler. Bu elitler dışında, ulusçuluk mücadelesinin yaşandığı dönemde Türkiye karşıtı tutum takınan kişi ve aileler de 1939’dan itibaren CHP tekelinde olan siyasetten tamamen dışlandılar. Bu nedenle bu gruptakiler de kurulur kurulmaz DP’yi aktif biçimde desteklediler.

İskenderun Sancağı’nın son dönemlerinde başlayan ve özellikle Hatay’ın Türkiye’ye katıldığı ilk dönemde hızlanan göç hareketleri neticesinde bölgenin nüfus yapısında önemli değişiklikler meydana geldi. Bu süreçte 50 bine yakın insan, başka bir biçimde ifade etmek gerekirse, bölge nüfusunun % 20’sinden fazlası başka ülkelere göç etti. Göçler neticesinde, Ermenilerin neredeyse tamamı başka ülkelere gitti. Ermeniler dışında, Hıristiyan, Alevi ve Sünni Araplardan da göç eden on binlerce insan oldu. Ancak bu boyutlara ulaşan rakamlara rağmen, farklı etnik grupları bünyesinde barındıran bölge çok dinli, çok dilli yapısını önemli ölçüde devam ettirdi. Çünkü Türk olmayan toplulukların önemli bir bölümü, Hatay’dan göç

etmeyip bölgede yaşamaya devam etti. Türkler dışındaki toplulukların önemli kısmının göç etmeme konusundaki tercihlerinin büyük ölçüde zorunluluktan kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim, eğitim seviyesi düşük ve toprağa bağlı yaşayan toplulukların göç etmeleri halinde yeni gidecekleri yerde geçimlerini sağlama konusunda büyük zorluklarla karşı karşıya kalmaları söz konusu olabilecekti. Buna karşılık, eğitim seviyesi yüksek olan ve nitelikli işlerle geçimlerini sağlayan kişilerin göç etme kararı almaları ve bunu hayata geçirmeleri daha kolay olmuştur. Ekonomik koşullar dışında, kişilerin siyasi görüşleri de göç etme kararında etkili olmuştur. Ulusçuluk mücadelesinin yükseldiği süreçte Türkiye'ye muhalefetin öncülüğünü yapan kişilerin Hatay'ın Türkiye'nin bir vilayeti haline dönüştüğü ortamda bölgede kalmaları oldukça güç duruma geldi. Neticede, muhalefet liderlerinin neredeyse tamamı, yeni kurulmakta olan düzen içerisinde barınamayacaklarına kanaat getirip göç etmeyi tercih ettiler. Bu kişilerin göç etmesi, Hatay'ın önde gelen muhaliflerden arındırılması sonucunu getirmeye başlamış, aynı zamanda da Türkiye karşıtı kitlenin liderlerini kaybetmesine yol açmıştır. Göç etmeyen kişiler, yeni düzene uymayı göze alan kişilerdi. Zaten bu kişilerin, oluşturulan düzene uymak dışında başka bir çareleri bulunmamaktaydı.

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından önce bölgede örgütlenmeye başlayan CHP ve Halkevleri, 1939 sonrasında da önemli rol oynadılar. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki illerde CHP teşkilatının bulunmadığı bir dönemde CHP, Hatay'da yaygın bir örgütlenmeye gitmiştir. Yaygınlaştırılan parti teşkilatı ve Halkevleri uluslaştırma politikalarının bölgede uygulanmasında önemli katkı sağladı. Türkiye'deki rejimin ilkeleri bu teşkilatlar tarafından halka aktarılmaya çalışıldı.

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte bölgede ulus-devlet mantığı çerçevesinde alt kültürlerin ortadan kaldırılması/marjinal hale getirilmesi çabalarına ağırlık verilmiştir. Siyasal alanda Hatay bir vilayet olarak Türkiye'ye katılırken, hayata geçirilen kültürel ve sosyal politikalarla bölgenin uluslaştırılması, bunun bir parçası olarak da burada yaşayan insanların ise Türkleştirilmesi yönünde faaliyetler çeşitli biçimlerde uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede, yeni 'vatan' parçasında mekan üzerinde Türkiye ve Türklüğe dair anıt, heykel, resim, isim ve bayrakların yaygınlaştırılması faaliyetlerine paralel olarak yörede bulunan Türk olmayan toplulukların, özellikle Alevi ve Sünni Arapların Türkleştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Hatay'da bulunan her bir bireyi ideal birer vatandaşa, birer

‘Türk’e dönüştürmeye dönük bu politikalar hayatın her alanında etkin kılınmaya çalışılmıştır. İnsanları birer Türk’e dönüştürmenin ilk adımlarından biri olarak, Hatay’ın bir vilayet haline dönüşmesiyle birlikte, bölgede yaşamaya devam eden tüm bireylere Türkçe soyadı alma zorunluluğu getirilmiştir.

Ulus-devlet açısından hayati öneme sahip olan ortak dilin, Türkiye’nin bir vilayeti haline gelen Hatay’da hızla yaygınlaştırılması gerekiyordu. Bu çerçevede, Hatay’ın Türkiye’ye katıldığı ilk yıllarda, bölgede yaşayan Türkler dışındaki topluluklara yönelik politikalarda özellikle Türkçenin yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. 1930’larda Türkiye’de yaşanan dil üzerinden asimilasyon politikalarının benzerleri 1939’dan itibaren Hatay’da da uygulanmıştır. Bu dönemde daha önce hiç Türkçe bilmeyen kişiler, Türkçe konuşmadıkları için baskı görmeye başladılar. Göç etmeyip bölgede kalmayı seçen kişiler için Türkçenin öğrenilmesi artık bir tercih olmaktan çıkıp kamu gücü kullanılarak zorunlu hale gelen bir unsur olmuştur. Tevhid-i Tedrisat çerçevesinde Hatay’daki okullarda sadece Türkçe eğitim verilmiş, bölgede daha önce bulunan farklı dil ve müfredatlarda eğitim veren okullar kapatılmıştır.

Türkçe konuşmaları, kılık-kıyafet inkılabına uygun biçimde giyinmeleri, cumhuriyetin ortaya koyduğu ilkeleri benimsemiş modern insanlar olmaları beklenen Hataylılar, okullar dışında gece okullarında, askerlik görevleri sırasında da yeniden kültürlenme sürecine tabi tutuldular. Bu süreçte insanların özellikle Türkçe öğretilerek asimilasyonunun sağlanması, Türkçe öğrenerek kendilerini ‘Türk ulusunun’ bir parçası olarak hissetmeleri sağlanmaya çalışıldı. Bu yapılırken bölgedeki Türk olmayan grupların artık kendi anadillerini kullanmamaları beklentisi hakimdi. Bir anlamda beklenti, anadillerini unutan insanların, geçmişlerinden kopmalarının sağlanacağı ve böylelikle de ‘Türk ulusu’ ile entegrasyonlarının sağlanacağı yönündeydi. Hiç şüphesiz, toplulukların anadil olarak kullandıkları bir dili unutarak bunun yerine başka bir dili kullanmaya başlamaları oldukça uzun zaman alır. Bu noktada şunu vurgulamak gerekir ki, dil üzerinden uygulanan asimilasyon politikaları on yıllar boyunca uygulandıktan sonra, unutturulmak istenilen dil yeni nesillere aktarılmadığında başarılı olabilir. Ancak dildeki asimilasyon insanların aidiyet açısından otomatik olarak başka bir kimliği benimsemeleri sonucunu doğurmayabilir. Hatay özelinde bakıldığında, bölge Türkiye’ye katıldığında tek kelime Türkçe bilmeyen insanların

torunlarının önemli bir kısmı günümüzde kendi ana dillerinden tamamen kopmuş, Türkçe dışında bir dil kullanamaz duruma gelmişlerdir. Buna karşın, Hatay’da Türkçe dışında Arapçayı da konuşabilen büyük bir kitle de halen varlığını devam ettirmektedir. Ancak bu kitle içerisinde yer alan kişilerin kullandıkları dil Arapça günlük rutin işler konusunda anlaşmayı sağlayacak bir düzeydedir ve Türkçeden çok fazla kelime katılarak kullanılmaktadır. Dil açısından tamamen veya kısmen asimilasyonu sağlanan bu insanların tamamen Türkleştiklerini söylemek oldukça güçtür. Kültürün din, gelenek, görenek gibi unsurlarını koruma konusunda dilsel özelliklere göre daha korumacı bir tutum sergileyen topluluklar tam olarak Türkleşmediler veya daha doğru bir ifadeyle Türkleştirilemediler. Asimilasyon dil alanında başarılı olsa bile, insanların aidiyet duygularının dönüştürülmesi başarılmadan asimilasyonun başarılı olduğunu söylemek güçtür. Bir kişi Arapça konuşmasa, kendisini sadece Türkçe ifade ediyor olsa bile, eğer kendisini ‘Türk’ olarak görmüyorsa asimilasyonla hedeflenen sonuçlara ulaşıldığını söylemek güçtür.

Sadece Türkçe konuşabilen veya Türkçenin yanında anadili olan Arapçayı da belli bir düzeyde konuşabilen, ancak kendilerini Türk hissetmeyen insanlar kendilerini nasıl tanımlayacaklar? Bu yanıtlanması pek de kolay olmayan bir sorudur ve Hatay özelinde üzerinde çalışmalar yapılması gereken bir konudur. Hatay’daki toplulukların kendilerini tanımlamaları konusundaki veri eksikliğine rağmen bu konuda bazı tespitler yapılabilir. Günümüzde Hatay’da yaşayan Türk olmayan toplulukların kendilerini tanımlamalarında dini unsurların ve bu topluluklara yönelik politikaların önemli rol oynadığı söylenebilir. Türkleştirme politikalarının özellikle Sünni ve Alevi Arapları hedef aldığı akılda tutularak, bu topluluklarda farklı sonuçların ortaya çıkması mezhepsel farklılıklar ve tarihsel yaşanmışlıklar nedeniyle beklenebilir. Hatay’da kendilerini tanımlama konusunda en sorunlu grubun Arap Aleviler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlı döneminde bölgede yaşayan Arap Aleviler, bölgenin hakim Sünni topluluğu tarafından pek çok haktan mahrum bırakılmış, “Müslüman millet” içinde ayrımcılığa maruz kalmıştır. Fransız manda rejimi sırasında haklar açısından diğer topluluklarla eşit konuma gelen bu topluluk, ekonomik-kültürel unsurlar açısından bölgedeki diğer topluluklardan daha geride kalmıştır. 1939’da Hatay’ın Türkiye’ye katılması ile başlayan dönemde, bölgedeki Arap Aleviler açısından bu kez ikinci sınıf vatandaş konumuna düşme ihtimaliyle kaygılar yaşanmıştır. Ancak yeni dönemde, devletin dini inançları konusunda baskı yapmaması, bu topluluğun önemli kısmında Kemalizm’e olan

sempatiyi arttırmıştır. Günümüzde, özellikle Kemalizm'in ortaya koyduğu ilkelerin benimsenmesinin bir uzantısı olarak Arap Alevilerin bir kısmı kendilerini Türk olarak tanımlamaktadır. Ancak daha büyük bir kesim bunun yerine farklı tanımlamaları benimsemekte, daha doğrusu kendilerini tanımlama konusunda oldukça zorlanmaktadırlar. Bazı Arap Aleviler kendilerini etnik esaslı bir tanımlama üzerinden Arap veya etnik ve dini unsurları birleştirmek suretiyle Arap Alevi olarak tanımlarken, daha büyük bir kesim dini unsurları öne çıkaran Alevi tanımını kullanmaktadır. Türk dışındaki diğer tanımlamaların benimsenmesinde Türkiye'de hakim olan Sünni İslam'dan farklılığın vurgulanma ihtiyacının rol oynadığını söylemek mümkündür. Buna karşılık, Arapların büyük kısmının Sünni mezhebinden olması da bölgedeki Arap Alevilerin kendilerini Arap diye tanımlamalarını güçleştirmektedir. Arap Alevilerdeki farklı tanımlamalara benzerlik gösterir biçimde Hatay'daki Sünni Arapların kendilerini nasıl tanımladıkları konusunda kesin yargılara varmak, bu konuda veri bulunmamasından dolayı, pek mümkün değildir. Ancak şunu vurgulamak gerekir ki, Arap Alevilerde olduğu gibi, Hatay'daki Sünni Araplarda da Arapça kullanımı oldukça yaygındır. Bu açıdan, bu topluluk açısından dilsel asimilasyonun tam olarak sağlandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Mezhep unsuru dikkate alındığında, Sünni Araplar açısından, Türkiye'de devletin kurumsal örgütlenmesinde Sünni İslam'a göre hareket etmesi bu topluluğun, Arap Alevilerle kıyaslandığında Türkleşmeye farklı reaksiyonlar gösterip göstermediği sorusunu akla getirebilir. Ancak bu konuda herhangi bir yargıda bulunmak için çalışmaların yapılması gerektiği muhakkaktır. Bölgedeki Hıristiyan Araplar açısından bakıldığında, bu topluluk da dilsel asimilasyon politikalarına maruz kaldığı halde, günlük konuşmalarda, ibadetlerde anadilini önemli ölçüde halen kullanabilmektedir. Hıristiyan Araplar, kendilerini Türk veya Arap gibi etnik esaslı tanımlamalardan uzak tutarak çoğunlukla vatandaşlık bağı üzerinden "Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı" olarak tanımlamayı tercih ettikleri söylenebilir. Çalışma kapsamında bölgede yaşayan ve Müslüman olmayan toplulukların üyeleriyle yapılan görüşmelerde, bu kişilerin kendilerini Türkiye toplumunun geri kalan kısmıyla bütünleşmiş gibi hissetmedikleri ve uzun yıllar boyunca kendilerini hedef alan politikaların sonucu olarak 'öteki' duygusunun bu topluluklarda halen yaygın olarak devam ettiği izlenimi oluşmuştur. Hatay'da yaşayan Alevi, Sünni ve Hıristiyan Araplar kendilerini tanımlama konusunda hangi tanımı benimserse benimsinler, bu tanımlar siyasal açıdan Türkiye'den ayrılma gibi bir talebi beraberinde getirmemekte, sadece kültürel kimliklerin korunması konusunda hassasiyeti ortaya koymaktadırlar.

Günümüzde dini ve etnik açıdan çeşitliliğin halen devam ettiği Hatay’da, yükselen eğitim düzeyinin de etkisiyle olsa gerek, Türkçe dışındaki anadillerin yeni nesillere aktarılması ve bunun nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda insanlar bir arayış içine girmiş bulunmaktadır. Özellikle 1990’ların başından itibaren tüm dünyada yerel kültürlerle duyulan ilginin artmaya başlaması bölgede de etkilerini göstermiştir. Bu süreçte insanların anadillerini yeni nesillere aktarma çabalarını yoğunlaştırdıkları, yerel kültürleri korumaya dönük çok sayıda sivil toplum örgütü kurdukları, bölgede Arapça tiyatro gösterisi düzenleyen grupların sayısının giderek arttığı, çocuklara yönelik Arapça şarkı söyleme yarışmalarının düzenlendiği, düğün ve çeşitli kutlamalarda Arapça müziğe giderek daha fazla rağbet ortaya çıktığı görülmüştür. Tüm bu gelişmeler, yukarıdan-aşağıya uygulanan uluslaştırma/Türkleştirme politikalarının sonuçlarını yeniden sorgulamayı gerektirmektedir. 1980’lerin başında ilkokula başladığında tek kelime Türkçe konuşamayan, ancak eğitimlerinin tamamını Türkçe alarak giderek anadillerinden tamamen kopma noktasına gelmiş insanlar, günümüzde çocuklarına anadillerini öğretmenin derdine düşmüşlerse uluslaştırma politikalarının kültürel açıdan aynılaştırmış bir toplum yaratmada ‘başarılı’ olduğunu ileri sürmek pek gerçekçi değildir. Burada bir ‘başarı’ varsa, bu olsa olsa insanlara anadillerini kısmen unutturma konusunda sağlanan başarıdır.

İnsanlarda ‘öteki’ hissi ortadan kaldırılmadan uluslaştırma/Türkleştirme politikalarıyla sağlanmaya çalışılan aynılaştırılmış toplum hedefine ulaşmak oldukça zor görünmektedir. ‘Öteki’ hissinin oluşması için belli bir kitleyi hedef alan yazılı kuralların, normların bulunması gerekmez. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan olaylar, uygulanan politikaların getirdiği dayatmalar, insanların kendilerini daha büyük bütünden farklı hissetmelerine yol açan gelişmeler, bireylerde veya belli gruplarda ‘öteki’ hissinin devamına yol açabilmektedir. Siyasal anlamda eşit vatandaşlık ilkesi olduğu halde bu eşitliğin sadece kültürel açıdan “makbul” vatandaş tanımına uyanlar için geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda eşit vatandaşlık Türkçe eğitim alma hakkını getirmekte, Sünni İslam’ın okullarda öğrencilere öğretilmesini öngörmekte, ancak Türkçe dışındaki dillerin, Sünnilik dışındaki mezheplerin öğretilmesini kapsamamaktadır. Devletin vatandaşları için kabul gördüğü dil ve dinler/mezhepler önünde engellerin bulunduğu böyle bir ortamda, “farklı” toplulukların kendilerini eşit görmeleri mümkün görünmemektedir. Günümüzde hala insanlar konuştukları dil, sahip oldukları dinsel inançları nedeniyle sosyal hayatta farklı muamelelerle karşı karşıya

kalabilmektedirler. Bunun dışında, ideal vatandaş tanımına uymayan bu kişilerin devlet ile olan ilişkileri sorunlu olmakta, zaman zaman bu ilişkilerde oldukça krizli dönemler yaşanabilmektedir. Sahip oldukları dilsel ve dinsel özellikler nedeniyle kişiler devlet nezdinde güvenilirlikleri sorgulanır vatandaşlar olarak algılanabilmektedir. Bu kişilerin faaliyetleri, konumları etnik/dini özellikleri nedeniyle sorgulanır hale gelebilmektedir.

Süreç içerisinde Türkiye içinde ve dışında yaşanan bazı olaylar, on yıllardır devam eden uluslaştırma politikalarına rağmen Hatay'daki bazı topluluklarda 'öteki' duygusunun güçlü biçimde canlanmasına neden olabiliyorsa, bu toplulukların Türkiye'nin geri kalan kısmıyla aynılaştırılmalarının sağlandığını söylemek oldukça güçtür. Bunun en son örneği, Mart 2011'de Suriye'de başlayan olayların Hatay'daki Arap Alevilerde yarattığı etkidir. Özellikle Türkiye'deki birçok yetkilinin Suriye'deki rejimi kötülemek amacıyla tüm Arap Alevileri hedef alan bir tutum içine girmesi ve bu topluluğu tanımlamada özellikle 'Nusayri' teriminin kullanılması, Hatay'daki Arap Alevilerin büyük çoğunluğunda 'öteki' hissini yeniden güçlenmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler Arap Alevilerde 'öteki' hissini güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda tarihsel korkuların yeniden ön plana çıkmasına, can güvenlikleri konusunda kaygıların da yükselmesine yol açmıştır.

Ulus-devlet mantığı çerçevesinde ulaşılmaya çalışılan aynılaştırılmış bireylerden oluşan toplum hedefi farklılıkların ortadan kaldırılmasını gerektirir. Ülkelerin neredeyse tamamında, aynı sınırlar içerisinde yaşamakla birlikte sosyal, kültürel ve dinsel anlamda birbirinden önemli farklılıklar gösteren topluluklar bulunmaktadır. Ulus-devlet mantığı ile hareket edildiğinde bu farklılıkların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ancak bu farklılıkların ortadan kaldırılması oldukça uzun yıllar alabilmekte ve tüm çabalara rağmen bazı farklılıklar var olmaya devam edebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ulus-devletlerin alt kültürleri ortadan kaldırma kapasitesinin sınırlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ülke sınırları içerisinde uygulanan eğitim, kültür politikaları ile insanların tümü aynı dili konuşabilir, aynı alfabeyi kullanabilir hale getirilebilmekte, benzer şekilde giyinmeleri sağlanabilmekte, ancak bu alanlardaki benzeşmelere rağmen insanların aynı olmayan özellikleri de devam edebilmektedir. 'Ulusal' dili konuşan bireylerin bir kısmı, bu dilin yanında başka dilleri konuşmaya devam edebilmekte, 'ulusal' bayramlara katılıp kendi yöresel bayram ve kutlamaları devam ettirebilmektedirler. Alt-kültürlerin varlığını ulus-devlet

için bir tehdit olarak algılayıp bunların ortadan kaldırılmaya çalışılması, ülke sınırları içerisinde yaşayan insanların kaynaşmasını sağlamayabilir. Tam tersine, alt-kültürlerini devam ettirmek isteyen insanlarda 'öteki' hissinin güçlenmesine, ülke nüfusunun ayrışmasına yol açabilir. Belli özelliklerini kaybetmek istemeyen birey veya topluluklar, aynılaştırmaya dönük faaliyetlere büyük direnç gösterebilir. Bu nedenle, farklılıkları bir tehdit olarak görme alışkanlığından vazgeçilerek alt-kültürlerin varlıklarını devam ettirebilecekleri koşulların sağlanması, birbirlerinin farklılıklarına saygı gösteren ve ortak paydalarda buluşan insan topluluğunun oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Ortak paydaların oluşmasında belli etnik-dinsel kimliklerin ülke sınırları içerisinde yaşayan herkese dayatılmaya çalışılmasının istenilen sonuçları getirmesi pek mümkün değildir.

EKLER

EK 1: GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİLERİN LİSTESİ

No	AD SOYAD	CİNSİYET	DOĞ. TAR.	MENSUBİYET	GÖR. TARİHİ	SAAT	YER
1	N. R.	Erkek	1924	Arap Alevi	23 Temmuz 2011	14.30	Samankaya Köyü, Antakya
2	İ. M.	Erkek	1926	Arap Alevi	24 Temmuz 2011	15.30	Yeşilpınar Beldesi, Antakya
3	M. R.	Erkek	1930	Arap Alevi	25 Temmuz 2011	11.30	Samankaya Köyü, Antakya
4	V. B.	Kadın	1920	Arap Alevi	25 Temmuz 2011	14.00	Harbiye, Antakya
5	Z. B.	Kadın	1925-26	Arap Alevi	25 Temmuz 2011	15.30	Gümüşgöze Beldesi, Antakya
6	N. M.	Erkek	1921	Arap Alevi	26 Temmuz 2011	10.45	Yeşilpınar Beldesi, Antakya
7	A. H. Ç.	Erkek	1927	Hıristiyan Ortodoks	27 Temmuz 2011	10.15	Antakya
8	A. B.	Erkek	1947	Arap Alevi	29 Temmuz 2011	10.00	Gümüşgöze Beldesi, Antakya
9	A. A.	Kadın	1920	Arap Alevi	30 Temmuz 2011	10.30	Gümüşgöze Beldesi, Antakya
10	M. S.	Kadın	Yaşı 100 civarında	Arap Alevi	30 Temmuz 2011	11.30	Yeşilpınar Beldesi, Antakya
11	A. R.	Erkek	1928	Arap Alevi	30 Temmuz 2011	12.50	Samankaya Köyü, Antakya
12	H. E.	Erkek	1920	Arap Alevi	31 Temmuz 2011	12.00	Harbiye, Antakya
13	H. Ç.	Kadın	Yaşı 80 civarında	Hıristiyan Ortodoks	2 Ağustos 2011	11.15	Tokaçlı Köyü, Altınözü
14	N. S.	Kadın	1915	Hıristiyan Ortodoks	2 Ağustos 2011	13.45	Sarılar Mahallesi, Altınözü
15	M. U.	Erkek	1920 (resmi)	Arap Alevi	2 Ağustos 2011	15.00	Akdarı (Beyra) Köyü, Altınözü
16	B. B.	Erkek	1927	Hıristiyan Ortodoks	2 Ağustos 2011	16.30	Sarılar Mahallesi, Altınözü
17	J. N.	Erkek	1953	Hıristiyan Ortodoks	3 Ağustos 2011	17.30	Antakya
18	N. İ.	Erkek	1931	Sünni Türk	4 Ağustos 2011	11.15	Antakya
19	P. K.	Erkek	1925	Hıristiyan Ortodoks	5 Ağustos 2011	8.15	Antakya
20	Ö. B.	Erkek	1932	Sünni Türk	5 Ağustos 2011	16.00	Antakya
21	E. A.	Erkek	1940	Arap Alevi	15 Ağustos 2011	12.00	Bahçelievler, Antakya
22	İ. R.	Erkek	1917	Arap Alevi	15 Ağustos 2011	18.30	Samankaya Köyü, Antakya
23	A. D.	Erkek	1914	Ermeni	17 Ağustos 2011	15.40	Vakıflı Köyü, Samandağ

24	M. T.	Erkek	1947	Sünni Türk	18 Ağustos 2011	13.30	Antakya
25	M. M.	Erkek	1960	Sünni Türk	21 Ağustos 2011	11.40	Soğukoluk Yaylası, Belen
26	Z. Ö.	Erkek	1924 (resmi)	Antakyalı Alevi	21 Ağustos 2011	16.15	Dört Yol
27	S. B. S.	Erkek	1931	Hıristiyan Ortodoks	22 Ağustos 2011	15.00	Antakya
28	B. Ç.	Erkek	1931	Hıristiyan Ortodoks	24 Ağustos 2011	15.00	Samandağ
29	N. K.	Erkek	1927	Arap Alevi	31 Ağustos 2011	11.40	Aknehir Beldesi, Samandağ
30	S. B.	Erkek	1930	Arap Alevi	9 Ağustos 2012	15.00	Gümüşgöze Beldesi, Antakya
31	S. D.	Erkek	1939	Arap Alevi	10 Ağustos 2012	9.30	Harbiye, Antakya
32	S. G.	Erkek	1942	Arap Alevi	11 Ağustos 2012	13.45	Gümüşgöze Beldesi, Antakya

EK 2: SANCAK/HATAY MESELESİNDE ÖNDE GELEN KİŞİLER HAKKINDA BİLGİ (Soyadına göre sıralanmıştır)

MEHMET ADALI: Antakya'nın büyük toprak sahibi, varlıklı ailelerinden Adalı Ailesi'nin üyesi olan Mehmet Adalı, Birinci Dünya Savaşı sonunda Antakya'da Arap Hükümeti kurulmasında öncülük eden kişilerden birisidir. Bir süre Suriye'de Tarım ve Ticaret Bakanlığı görevini üstlenmiştir. Özellikle, İskenderun Sancağı'nda olayların arttığı 1936 sonrasında bölgede yaşayan Türklerin hedef aldığı kişilerden birisi oldu. 21 Aralık 1936'da toplanan Suriye Meclisi'nde en yaşlı üye olması sebebiyle meclisin açılış toplantısının başkanlığını yapmıştır. Buna rağmen, Hatay Devleti'nin kurulması sürecinde Hatay Devleti Meclisi'ne milletvekili olarak girmeyi başardı ve bu Meclis'in de açılış oturumunda, en yaşlı üye sıfatıyla, ilk oturumu yöneten kişi oldu. Adalı Ailesi, Türkiye'de çok partili yaşama geçişle birlikte siyasette yeniden aktif olmaya başladı ve bu ailenin üyeleri birkaç defa TBMM'ye Hatay milletvekili olarak girdiler. Bkz. "Antakya, Bugün Hatay Tarihinin En Mutlu Gününü Yaşadı", *Yenigün*, 2 Eylül 1938, s.1; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 2. Cilt - 1950-1980, s.860, 958, 1051; Shambrook, a.g.e., s.227; Shields, a.g.e., s.50.

ZEKİ ARSUZİ: 1900 yılında Lazkiye'de doğan Zeki Arsuzi'nin babası Necip Arsuzi Osmanlı yönetimine muhalif bir avukattı ve Suriye'nin Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını amaçlayan 'Nad-ül Arap' adlı Arap gizli cemiyetinin üyesiydi. 1904 yılında ailesiyle birlikte Antakya'ya taşınan Zeki Arsuzi burada okula başladı. 1916'da Antakya'da başlayan olaylar üzerine Necip Arsuzi önce tutuklanıp hapse atıldı, sonra da ailesiyle birlikte Konya'ya sürgüne yollandı. Daha sonra çıkan af üzerine tekrar Antakya'ya döndüler. 1. Dünya Savaşı sona erdikten sonra Beyrut'a gidip Fransızcasını geliştiren Zeki Arsuzi, 1920'de Antakya'da bir okula matematik öğretmeni olarak atandı. Bundan sonra Sancak idaresinin çeşitli birimlerinde memur olarak çalıştı ve manda yönetimi tarafından 1927'de burslu olarak Paris'e gönderildi, Sorbonne Üniversitesi'nde 4 yıl felsefe alanında lisans eğitimi aldı. Mezun olduktan sonra Antakya'ya dönerek öğretmenliğe yeniden başladı. Fransız yönetimi karşıtı faaliyetlerinden dolayı 1933'te önce Halep'e daha sonra da Der el-Zor'a öğretmen olarak tayin edildi ve en sonunda 1934'te öğretmenlikten atıldı. Bunun üzerine Antakya'ya döndü ve Arapları örgütleme faaliyetlerine hız verdi. Haziran 1938'e kadarki süreçte, İskenderun Sancağı'nda Arap milliyetçi hareketine liderlik ettikten sonra

bölgeden ailesi ve bazı taraftarlarıyla birlikte ayrıldı. Bundan sonraki süreçte Baas Partisi'nin fikir babası konumuna gelecek olan Arsuzi 1968'de vefat etti. Arsuzi'nin hayatı hakkında bkz. Hiroyuki Aoyama, "Spritual Father of the Ba'th –The Ideological and Political Significance of Zaki al-Arsuzi in Arab Nationalist Movements", *Middle East Studies Series*, No.49, Mart, 2000, s.1-35. www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Mes/49.html (Erişim tarihi, 15 Mart 2011). Bu konuda ayrıca bkz. Türkmen, *Mufasssal Hatay Tarihi, 4. Cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.915-933; Watenpaugh, a.g.e.; Shields, a.g.e., s.89-91; Mertcan, a.g.e., s.164-169.

SUPHİ BEREKET: 1882 yılında Antakya'da doğan Suphi Bereket, Antakyalı ünlü Bereketzade Rıfat Ağa'nın oğludur. Lübnan ve İstanbul'da öğrenim gören Suphi Bereket, bir dönem Dahiliye Nezareti'nde memur olarak çalıştı. Antakya yöresinde çok geniş arazilere sahip olan Rıfat Ağa vefat edince, Suphi Bereket ailede ön plana çıktı. Kısa sürede siyasete de atıldı ve Antakya'da etkileri giderek artan İttihatçılara karşı, İtilafçıları destekledi. 1918'de Faysalcılarla birlikte hareket edip Antakya'da Arap Hükümeti kurulmasına ön ayak oldu. Fransızlara karşı savaşıyan çeteleri destekledi, bu konuda Suriye'de mücadele eden kişilerle birlikte hareket etti. 2 Temmuz 1919'da toplanan Suriye Genel Kongresi'ne Antakya temsilcisi olarak katıldı. Suriye'nin tamamen Fransız kontrolü altına girmesinin ardından da Fransızlarla uzlaştı ve Suriye siyasetinde aktif roller üstlendi. Fransızlar tarafından 1922'de "Suriye Federal Konseyi"nin başkanlığına atandı ve bu görevi 1925'e kadar sürdürdükten sonra Suriye Meclis Başkanlığı görevini üstlendi. 1930'larda Suriye siyasetinde etkisi azalan Suphi Bereket, 1938'de kurulan Hatay Devleti Meclisi'ne milletvekili olarak girdi. Bkz. Türkmen, *Mufasssal Hatay Tarihi, 4. Cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.908-912; Mehmet Tekin, *Hatay: İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s.128; Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye (1908-1938)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s.404-407; "Yakın tarihimizden önemli bir ayrıntı", *Antakya*, 25 Ocak 2012 <http://www.antakyagazetesi.com/haber-Yakin-tarihimizden-onemli-bir-ayrinti-2501/> (Erişim tarihi: 26 Eylül2012). Suphi Bereket'in Suriye siyasetindeki rolü konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Peter A. Shambrook, *French Imperialism in Syria, 1927-1936*, Lebanon: Ithaca Press, 1998, s.71, 85-92, 99 ve diğerleri.

MARUF CİLLİ: Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Süveydiye'de büyük bir nüfuza sahip olan Şeyh Maruf Cilli, Osmanlı Hükümeti tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru sahili korumakla görevlendirildi ve bunun için hükümetten kendisine silah verildi. İskenderun Sancağı döneminde de nüfuzlu konumunu sürdüren Şeyh Maruf, Türkiye'ye katılım sürecinde Arap Alevilerin bir kısmının kendilerini 'Türk Cemaati'ne yazdırmalarını sağlayarak Türkiye'nin tezlerine önemli katkı sağlamıştır. 'Eti Türkü' tezinin Arap Aleviler arasında taraftar bulmasında büyük rol oynayan Şeyh Maruf'un oğullarından birisi olan Zeynel Abidin Cilli, Hatay Devleti Meclisi'ne milletvekili olarak seçilmiştir. Cilli ailesinin siyasetteki aktif konumu Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının ardından da devam etmiş, Şeyh Maruf'un oğulları İzzettin Cilli, Zeynel Abidin Cilli ve Abdullah Cilli uzun yıllar boyunca Samandağ Belediye Başkanlığı'nı yürüttüler. Bunun dışında, TBMM'de de uzun yıllar boyunca yer almayı başardılar. Abdullah Cilli, 7 Dönem boyunca (8. Dönem ile 15. Dönem arasında yalnızca 11. Dönem'de TBMM'ye girmedi) Hatay Milletvekilliği yaptı. Abdullah Cilli'nin TBMM'ye girmediği 11. Dönem'de de, Şeyh Maruf'un bir diğer oğlu, İzzettin Cilli Hatay Milletvekili olarak TBMM'de yer aldı. Bkz. Mertcan, a.g.e., s.243-254; Konuralp, a.g.e., s.76; Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. Cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.918; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. Cilt -1920-1950, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010, s. 470; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 2. Cilt -1950-1980, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010, s. 564, 637, 718, 796, 860, 924, 988; *Samandağ Belediyesi 2012-2016 Stratejik Planı*, Ekim 2011 <http://www.samandag.bel.tr/images/haber/file/Stratejik%20Plan.pdf> (Erişim Tarihi 25 Kasım 2013).

SELİM ÇELENK: Resmi kayıtlara göre 1902'de (gerçek doğum tarihinin 1896 veya 1897 olması muhtemel) Antakya'da doğan Selim Çelenk, Şükrü Balcı'nın çıkarmakta olduğu *Yenigün* gazetesinde çalışmaya başladı. Sonraki süreçte bazen bu gazetenin imtiyaz sahipliğini, bazen de yazı işleri müdürlüğü üstlendi. Bir dönem Halep'te yayınlanan *Vahdet* gazetesinde çalıştı ve 1938 yılında Fransızların *Yenigün*'ü kapatmaları üzerine arkadaşlarıyla birlikte *Atayolu* gazetesini çıkardı. Daha sonra bu gazetenin sahibi oldu ve burada yazılarına devam etti. 1946 yılında Antakya Belediye Başkanı olan Çelenk, 1950'ye kadar bu görevini sürdürdü. Hatay'daki CHP teşkilatında aktif görevler üstlendi. 1973 yılında vefat etti. Çelenk'in özgeçmişi ile ilgili daha fazla bilgi, kitabının internet ortamında yayınlanan

versiyonunda bulunabilir. Bkz. Selim Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları* http://selimcelenk.blogspot.com/2008/10/zgemi_11.html (Erişim Tarihi: 30 Eylül 2012).

İBRAHİM HENANO: İstanbul'da öğrenim gören İbrahim Henano, 1918'de Antakya'da Arap Hükümeti kurulmasında en aktif rol oynayan kişidir. Bölgede Fransızlara karşı verilen mücadelede Faysal'a bağlı olarak mücadele etti, Faysal kuvvetlerinin yenilmesinin ardından da mücadelesini devam ettirdi. Bu dönemde Maraş'taki 2. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Paşa ile işbirliği yapmaya başladı ve Anadolu'dan kendisine yardım yapıldı. Kuzey Suriye'de Fransızlara karşı büyük mücadele veren Henano, hareketinin başarısız olmasının ardından 1921'de Filistin'e kaçtı. Yakalanıp Fransızlar tarafından idam cezasına çarptırılan Henano, Ankara Hükümeti'nin girişimleri sonucu affedilip serbest bırakıldı. Henano ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. Cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, s.929, 1012-1071; Sökmen, a.g.e., s.41, 57; Konuralp, a.g.e.; Akyol, a.g.e., s.67-68; Fieldhouse, a.g.e., s.283; Umar, a.g.e., s.472-475. 21 Kasım 1935'te 66 yaşındayken Halep'te ölen Henano için görkemli bir cenaze töreni düzenlendi ve Suriye genelinde çarşılar üç gün boyunca kapalı kaldı. Bkz. Shambrook, a.g.e., s.185. Suriye dışındaki Arap dünyasında da Henano'nun ölümü üzüntüyle karşılanmıştır. Bkz. "Henanonun ölümü etrafında", *Yenigün*, 26 Kasım 1935, s.1.

ABDURRAHMAN MELEK: 1896 yılında Antakya'da doğan Abdurrahman Melek, Şam'da başladığı tıp eğitimini İstanbul'da tamamladı. Manda döneminde Antakya-İskenderun ile ilgili kurulan teşkilatlarda etkin roller üstlendi. Haziran 1938'de Sancak Valiliği görevini üstlendi, Hatay Devleti kurulunca da Başbakan olarak görev yaptı. Hatay Devleti Başbakanlık görevi devam ederken 6. Dönem'de Gaziantep milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 7. ve 8. Dönemlerde de Gaziantep milletvekilliğini üstlendi, 9. Dönemde ise Hatay milletvekili olarak Meclise girdi. 1978 yılında vefat etti. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. Cilt -1920-1950, s. 326, 339, 468; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 2. Cilt -1950-1980, s.564; Melek, a.g.e.; Tekin, *Hatay*, s.381.

HAMDİ SELÇUK: 1906 yılında İskenderun'da doğan Hamdi Selçuk, 1921'e kadar orada yaşadı. Daha sonra ailesiyle birlikte Adana'ya göç etti. 1928'de Hukuk Mektebi'nden mezun olan Selçuk, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde savcılık görevlerini yaptıktan sonra 1934 yılında Temyiz Mahkemesi Başsavcı Yardımcılığı'na getirildi. 1937 yılı sonunda, Türkiye

Hükümeti tarafından, Hatay doğumlu diğer memurlarla birlikte ‘Hatay’ davasında görev almak üzere İskenderun Sancağı’na gönderildi. Hatay Halk Partisi İdare Heyeti üyeliği ve İskenderun’daki parti teşkilatı başkanlığı, daha sonra da CHP İskenderun teşkilatı başkanlığı ve İskenderun Halkevi Başkanlığı görevlerini üstlenen Selçuk, İskenderun Kazası’ndan HMM’ye seçildi. Hatay’ın Türkiye’ye katılmasının ardından 6. Dönem (Ara Seçim) ve 7. Dönem Hatay Milletvekili olarak TBMM’de görev yapan Selçuk, 1980’de vefat etmiştir. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. Cilt -1920-1950, s.328, 396; Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet’in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, s.231-260.

TAYFUR SÖKMEN: 1891 doğumlu olan Tayfur Sökmen, Reyhanlı Aşireti’ne mensuptur. 1921 Ankara Anlaşması öncesinde Antakya yöresinde Fransızlara karşı verilen mücadelede Kuvayi Milliye Komutanlığı yaptı. Antakya ve çevresinin kurtuluşunu amaçlayan teşkilatlarda yöneticilik görevlerini üstlendi ve 1935’te bağımsız Antalya milletvekili olarak TBMM’ye girdi. Bu görevi devam ederken, 1938’de kurulan Hatay Devleti’nde cumhurbaşkanlığı görevini üstlendi, 6, 7 ve 8. Dönemlerde de Antalya milletvekilliğini sürdürdü, 9. Dönemde ise Hatay milletvekili olarak Meclis’e girdi. 1980 yılında vefat eden Tayfur Sökmen’in adı, Hatay’da üniversite kampusu dahil çeşitli yerlere verilmiştir. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. Cilt -1920-1950, s. 242, 309, 377, 451; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 2. Cilt -1950-1980 , s.564; Sökmen, a.g.e.

ABDÜLGANİ TÜRKMEN: 1882 yılında Antakya’da doğan Abdülgani Türkmen, Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Halep mebusu olarak yer alan, Antakya Belediye Başkanlığı ve İttihat ve Terakki Partisi’nin Antakya Şube Başkanlığı’nı yapan Türkmenzade Ahmet Ağa’nın kardeşidir. Abdülgani Türkmen, Halep Meclis-i Umumi Üyeliği, İttihat ve Terakki Fırkası Antakya Şubesi İdare Heyeti Üyeliği, Hatay Halk Partisi Başkanlığı görevlerini üstlenmiş ve Hatay Devleti’nin kurulmasının ardından da Hatay Devleti Meclis Başkanlığı’nı yapmıştır. Hatay’ın Türkiye’ye katılmasının ardından 6. (Ara Seçimle), 7. ve 8. Dönemlerde TBMM’de Hatay Milletvekili olarak yer aldı ve 1958’de vefat etti. Bkz. Bkz. *TBMM Albümü (1920-2010)*, 1. Cilt -1920-1950, s.328, 396, 471; Mehmet Tekin ve M. Mehtap Tekin, *Hatay Devleti Millet Meclisi Reisi Abdülgani Türkmen*, Antakya: Color Ofset, 2011.

EK 3: Yerel Basında İskenderun Sancağı'na Türk Askerinin Girişine Dair Haber

ASKERLERİMİZ HATAYDA

Atatürk'ün En büyük Eserlerinden Biri Daha Tahakkuk Etti

Yirmi Yıldanberi Hasretini Çekerek Özlediğimiz Kahraman Memetçiğe Kavuştuk

Ordumuz Bu Sabah İki Noktadan Hududu Geçerek Hataya Girdi

Bu sabah hududu geçen kahraman ordu, yarın Kırıkhan ve İskenderunda perşembe sabahı şehrimizde bulunacak

Hatay sevgilisine kavuştu

Bu sabah Hatay'da bulunan askerler, şehrin her tarafına dağılmış olan askerleri bulup, onları kurtarıyorlar. Şehirdeki askerler, askerlerin gelmesiyle büyük bir heyecanla karşılaşıyorlar. Şehirdeki askerler, askerlerin gelmesiyle büyük bir heyecanla karşılaşıyorlar. Şehirdeki askerler, askerlerin gelmesiyle büyük bir heyecanla karşılaşıyorlar.

Buradan geçen askerler, şehrin her tarafına dağılmış olan askerleri bulup, onları kurtarıyorlar. Şehirdeki askerler, askerlerin gelmesiyle büyük bir heyecanla karşılaşıyorlar. Şehirdeki askerler, askerlerin gelmesiyle büyük bir heyecanla karşılaşıyorlar.

Buradan geçen askerler, şehrin her tarafına dağılmış olan askerleri bulup, onları kurtarıyorlar. Şehirdeki askerler, askerlerin gelmesiyle büyük bir heyecanla karşılaşıyorlar. Şehirdeki askerler, askerlerin gelmesiyle büyük bir heyecanla karşılaşıyorlar.

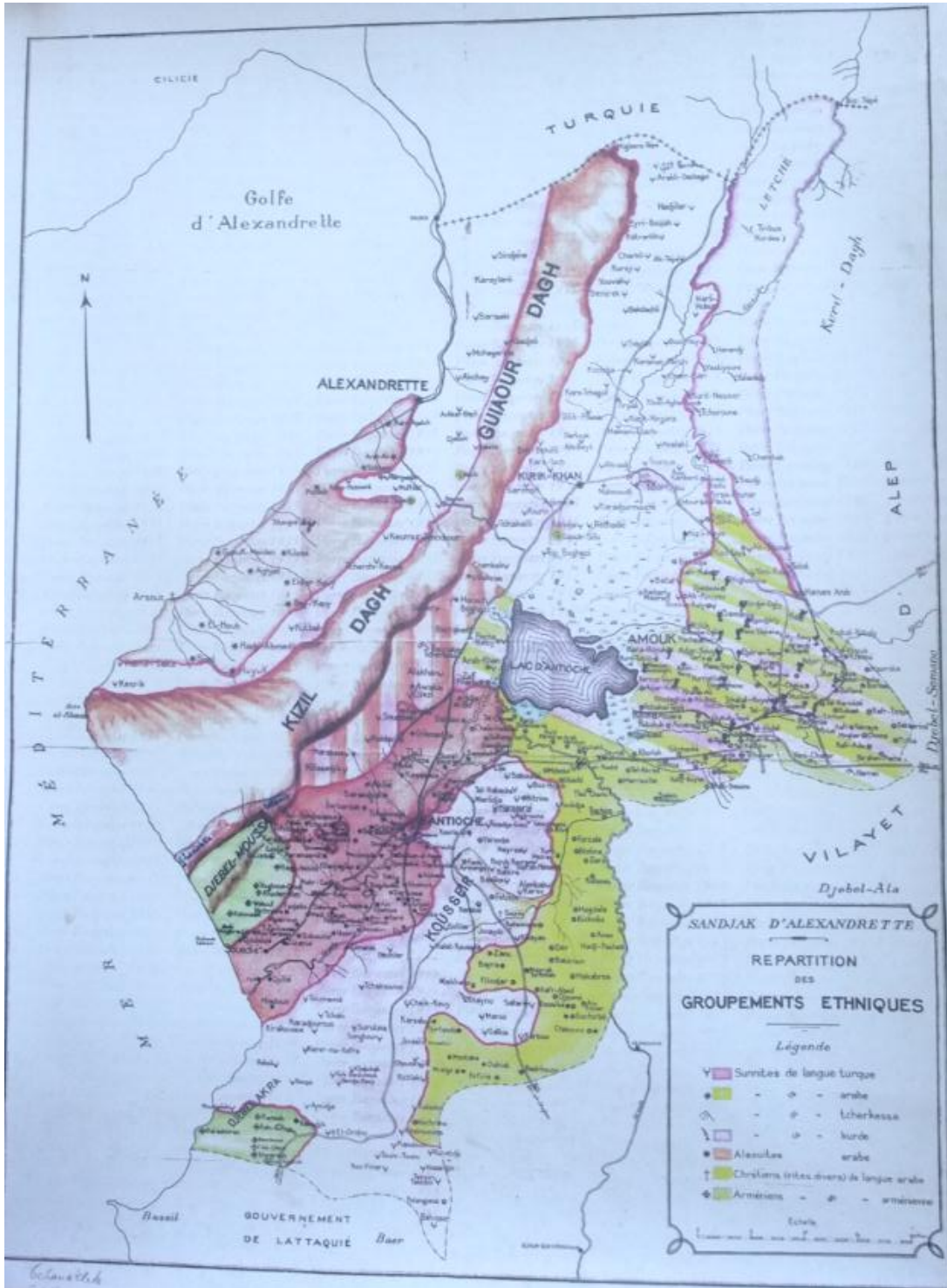
Kaynak: Yenigün, 5 Temmuz 1938-İlave, s.1

EK 4: 23 Haziran 1939'da Türkiye-Fransa'nın Hatay'a Dair Anlaşmayı İmzalaması

Kaynak: *Yeni Mecmua*, 7 Temmuz 1939, Sene 1, No 10, s.6-7

EK 5: Pierre Bazantay'ın İskenderun Sancağı Haritası

Kaynak: Aziz Büyükaşık Şahsi Arşivi

EK 6: Sancak'ta Fransız Ordusu'nda Görev Alan Arap Alevi Resimleri

Kaynak: Halil Sürmeli Şahsi Arşivi

Kaynak: Necim Mansuroğlu Şahsi Arşivi

EK 7: Hatay'ın Türklüğünü Türkiye'deki Gazetelerin İspatlama Çabaları

Türk Antakyanın tarihi

3600 sene evvel Etilerin işgali ile başlar

Antakyayı 669 yıl önce Haçlıların elinden gene bir Türk Hükümdarı Beybors kurtardı ve bu Türk yurdu daima Türk olarak kaldı

İskenderun - Antakya ve Suriyenin de dahil bulunduğu Eti İmparatorluğu

Roma henüz ad olarak ta yokken, Bizans İmparatorluğu değil, Bizans kasabası bile henüz kurulmamışken, yer yüzünde bir Arab kavmi bulunduğu henüz duyulmamışken, Metlerle Perslerin adları henüz anılmazken, Avrupa henüz rüşeymi bir hayat geçirirken hay rete değer bir biçimde organize edilmiş medenî bir büyük ordu Torosları aşıyor, Suriye topraklarını dolaşılıyor, Filistin sınırlarına ulaşıyordu. Birinci Murşil adlı hakanın kumandası altında bulunan bu ordu Etiler İmparatorluğunun bayrağını taşıyordu.

Hakan Murşilin Milâddan bin sekiz yüz yıl önce yaptığı bu muhteşem seferi, kendinden sonra gelen Eti hükümdarları da sık sık tekrar ettiler. Unutulmaz ata adile anılagelen Subbiluliyuma, ikinci Murşil, Muvatala o hükümdarların en ünlülerindedir.

Söylemeğe lüzum yoktur ki Etilerin istilâ mntakası içinde İskenderun kıyılarında Antakya'nın bulunduğu yer de dahil idi.

Antakyayı Ehlisalib elinden kurtaran Türk hükümdarı Beybors

Kaynak: *Cumhuriyet*, 3 Birinciteşrin 1936, s.3.

HATA - HATAY VE Oronte - Uratube

Harita üzerinde mukayeseli bir etüd
*Antakya ve Iskenderun, Türklüğün en
aşağı dört bin senelik ana yurdudur*

Ankara, 21 Birinciteşrin

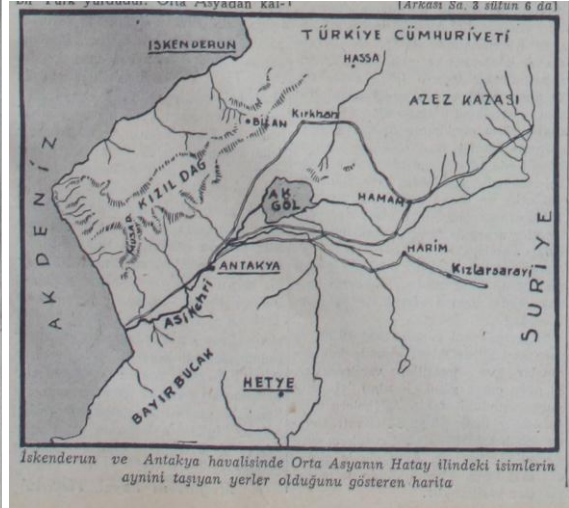

General Sir Persy Saykesin «Through desert and oases et Central Asia» adlı kitabından kopya edilmiş olan bu harita Orta Asyadaki Hatay yurdunu göstermektedir.

Bundan evvel, gene bu sütunlarda çıkan, bir yazımızda: «Antakya - Iskenderun ve havalisi (Hatay), buranın sahib ve sakinleri de (Hata) lardır» demiştik. Tarihe dayanarak vâsil olduğumuz bu hakikat bazı kimseler tarafından şüphe ve tereddütle karşılanmış olabilir. Ancak bu tereddüdün saiki ne olursa olsun, bu şüphe ister bir cebaletten, isterse gafil veya muğfil bir siyasetten ileri gelsin tarihin sinesinde yaşayan hakikati ne silmeğe, ne de unutturmağa kâfi sebep olamaz.

karak büyük göç yolları ile bu havaliye gelen (Hata) lar oraya nasıl cedlerinin isimleriyle gelip yerleştilerse o yerlere ana yurdları olan (Hatay) ın ismini de böylece vermişlerdi; bundan daha tabii, daha lojik bir hareket olamazdı.

Bu hakikati tarihin yaprakları arasında okuduğumuz kadar tarihi realitelerin kuvvetli delilleri olan eski ve yeni haritalarda da görebiliriz. İşte karşımızda iki harita ki, birbirinden en aşağı dört bin kilometre uzakta bulunan iki ülkeyi gösteriyor: Bunların biri Altay - Pa-

Iskenderun ve Antakya havalisinde Orta Asyanın Hatay ilindeki isimlerin aynini taşıyan yerler olduğunu gösteren harita

Kaynak: Cumhuriyet, 22 Birinciteşrin 1936, s.1

Antakya

TARİHİ

Yazan : Ahmed Faik Türkmen

Şimalî Suriye Anadolu'nun mütemmim bir parçasıdır

— 1 —

Antakya, İskenderun mıntakası hangi kıt'aya aiddir?

Balkan yarımadasının fizikî coğrafya noktai nazarından birbirine benzemiyen mıntakalara ayrıldığı malûmdur. Bu sebebden eski devirlerdenberi Balkan yarımadasında muhtelif milletlerin birbirine komşu olarak yaşadığı ve bu yarımada'nın fizikî coğrafyasındaki bu hususiyet dolayısıyla bu milletlerin birbirine kaynaşmadığı artık bugün herkes tarafından teslim edilmektedir.

Suriyeyi bu noktai nazardan tetkik ettiğimizde bu kıt'anın fizikî coğrafyasında da aynı hususiyetleri görürüz. Yani Akdenizin şark sahiline uzanan ve umumiyetle Suriye ismini alan bu kıt'anın birçok mıntakalara ayrıldığı görülür. İşte bu mıntakalardan şimalde İskenderun körfezi civarının Suriyenin değil, Anadolu'nun bir parçası olduğu kolayca tes-

*Antakyadan tabii manzaralar:
Büyük Kuruçay ve köprü*

dir. Halbuki arazinin tabii şekli noktai nazardan Lübnan ve Anti Lübnan dağ

Kaynak: *Cumhuriyet*, 23 Birincikanun 1936, s.2.

Antakya

TARİHİ

Yazan : Ahmed Faik Türkmen

Suriye şimalinin tabii coğrafyası

— 2 —

Antakya muntakasını gösterir harita

Kaynak: Cumhuriyet, 24 Birincikanun 1936, s.2.

Antakya

TARİHİ

Yazan : Ahmed Faik Türkmen

Şimalî Suriyenin beşerî coğrafyası

— 3 —

Hatayda ahali ve ekalliyetler

Tabii coğrafya kısmında izah ettiği -miz veçhile orta Suriye ile cenubî Suriyede arazinin fizikî coğrafya bakımından gayrimütecanis mıntakalara ayrıldığı görülür. Bunun neticesi olarak -Balkan yarımadasında olduğu gibi- birbirine yabancı kavimler ya birbirine komşu veya bir arada yaşarlar. Bazan da her mıntakada nisbî bir ekseriyet karşısında müteaddid ve kesif ekalliyet kütlelerine tesadüf olunur.

Bu vaziyet çok eski devirlerdenberi bu şekilde devam edegelmiştir. Tarihin seyri müddetince Suriyenin siyasî bir vahdete sahib olduğu pek az görülmüş ve bu da haricî tesirlerle vücude gelmiştir. Daima Suriyede müteaddid din ve mezhepler, muhtelif siyasî akidelere malik zümreler mevcut bulunmuştur.

Fakat bu vasıflar orta ve cenubî Suriyeye aid olup fizikî ve beşerî coğrafya bakımından arzettiği ayrılıklar ve hususiyetler dolayısıyla ayrı bir mıntaka olarak

Hatayda köy ağalarının giydiği çuhadan yapılmış cepken ve potur

Kaynak: *Cumhuriyet*, 25 Birincikanun 1936, s.2.

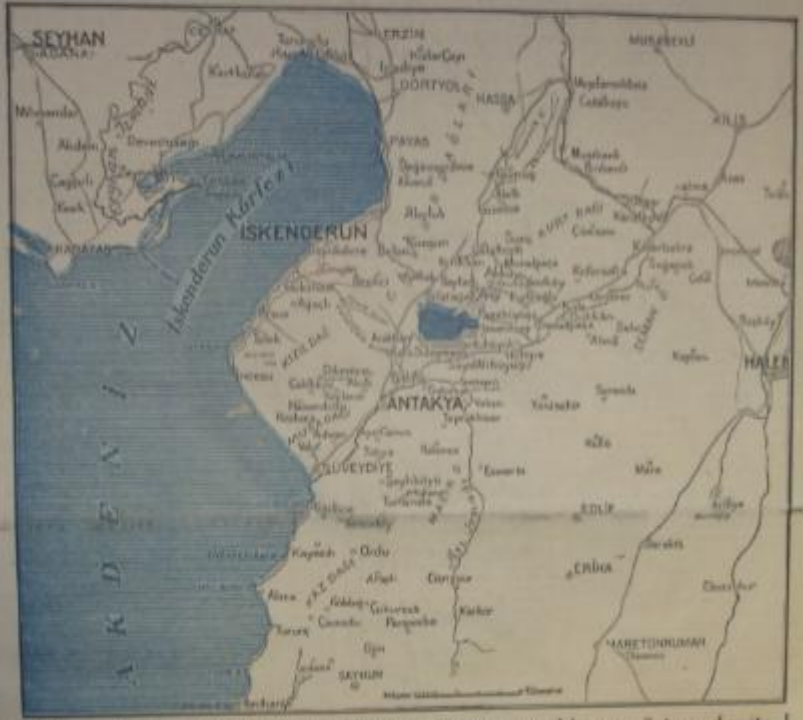
Sancağın hududunu çizelim

Kırk Asırdan Beri Türklerin Oturduğu Hatayda 473.551 Türk Vardır

Sancağın 40 yıllık bir Türk yurdu olduğunu 473.551 Türkün yaşadığını Türklerin sancağına ne kadar bağlı olduklarını gösteren bir harita çizelim. Ne kadar bağlı olduklarını gösteren bir harita çizelim. Ne kadar bağlı olduklarını gösteren bir harita çizelim.

Sancağın 40 yıllık bir Türk yurdu olduğunu 473.551 Türkün yaşadığını Türklerin sancağına ne kadar bağlı olduklarını gösteren bir harita çizelim. Ne kadar bağlı olduklarını gösteren bir harita çizelim. Ne kadar bağlı olduklarını gösteren bir harita çizelim.

Sancağın 40 yıllık bir Türk yurdu olduğunu 473.551 Türkün yaşadığını Türklerin sancağına ne kadar bağlı olduklarını gösteren bir harita çizelim. Ne kadar bağlı olduklarını gösteren bir harita çizelim. Ne kadar bağlı olduklarını gösteren bir harita çizelim.

40 Asırdanberi Türklerin oturdukları Hatay topraklarını gösterir harita

Kaynak: Tan, 1 Zincikanun 1937, s.11.

EK 9: MC'nin 27 Ocak 1937'deki Kararı Üzerine Atatürk'ün İnönü'ye Gönderdiği Kutlama Telgrafi

T. C.
BAŞVEKÂLET
Neşriyat Müdürlüğü
Sayı: .....

ATATÜRKÜN TELGRAFI

Reisicümhur Atatürk Başvekîl İnönüne şu telgrafı çekmişlerdir :
Hatay'ın mukadderatını tayin eden kararın Konseyden çıkmış olduğunu Hariciye Vekilimizin şimdi aldığı telgrafnamesinden anladım . Başarılmış olan millî davada takib olunan medenî ve insanî usule , arşivusal lââyık olduğu kıymetinin verileceğine şüphe yoktur .
Bu eser, Cümhuriyet Hükümetinin millî meseleler üzerinde ne kadar şaşmaz bir dikkatle durduğunu ve onları en makul tarzlarda intac için cesaret ve feragatle hareket ve faaliyete geçebilecek enerji ve kabiliyette bulunduğunu gösteren yeni bir örnek olmuştur . Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin bu siyaset kavrayışının dünyada sulh ve huzur isteyen ve bunun icabı tabiisi olan hakseverliği şiar edinmeği fazilet bilen bütün dünya milletlerince takdirle karşılanacağına şüphe yoktur . Türkiye Cumhuriyeti haklı olduğuna kanî bulunduğu davasını , büyük ve âdil hakem heyeti olmasını daima arzu ettiği ve bu sıfat ve salâhiyetinin daha çok çetin meseleler halinde en yüksek kudret ve kuvveti haiz olmasını temenni eylediği Cemiyeti Akvama bırakmakla insanlık namına isabetli bir harekette bulunmuştur . Bu suretle medeniyet namına da yüksek bir vazife ifa etmiş olmakla sadece takdir ve tebrike şayandır .
İçten ve hakikaten bağlı olduğu dostlukları rencide etmeksizin millî meselenin hallini , Cemiyeti Akvam Konseyinde bir neticeye vardırarak hususunda gösterdiği yüksek kıyasat , duredişlik ve vakardan dolayı Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ben de sureti mahsusada tebrik ederim .
Bu tebrikime teşekkürlerimi de ilâve ederek , bütün İcra Vekilleri ve Büyük Erkânharbiye Reisi arkadaşlarımıza tebliğ buyurmanızı rica ederim .

K. Atatürk

030	10			222	501	5
-----	----	--	--	-----	-----	---

2

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (030.10.222.501.5)2

EK 10: Türkiye’de Hatay’a Dair Kutlamalar

Kaynak: *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1937, s.1.

Kaynak: *Tan*, 1 Şubat 1937, s.1.

Kaynak: Kurun, 1 Şubat 1937, s.1.

Kaynak: Ulus, 1 Şubat 1937, s.1.

EK 11: Seyhan Vilayet Hars Komitesi Tarafından Eti Türkleri için Hazırlanan Bildiri

Türk kanını bütün açıklığı ile isbat etmiş olan bu insanlara Arap, Fellâh, Nuseyri gibi iftiraları lâyük görmenin milli bir ayıp, milli bir günah olduğunu anlamak zemanı artık gelmiştir.

Karışık bir Arapça konuşan bu kan ve yurddaşlarımızın Türkçeden başka bir dil konuşmaları da artık kendileri için milli bir suç olur.

Binaenaleyh Arapça konuşan bu ırktaşlarımızın biran evvel bu itiyaddan vazgeçerek öz ana dilleri olan Türkçe konuşmağa başlamaları kendileri için milli bir vazifedir.

Bu işin süratle temini için muhittinizde yapacağınız hayırlı telkin ve teşviklerinizi beklemekteyiz.

Bu hususta harıyacağınız emek, milli bir dâvânın hallinde size şerefli bir hisse olacaktır.

SEYHAN VİLÂYET HARS
KOMİTESİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ

Saygı değer hemşerimiz!

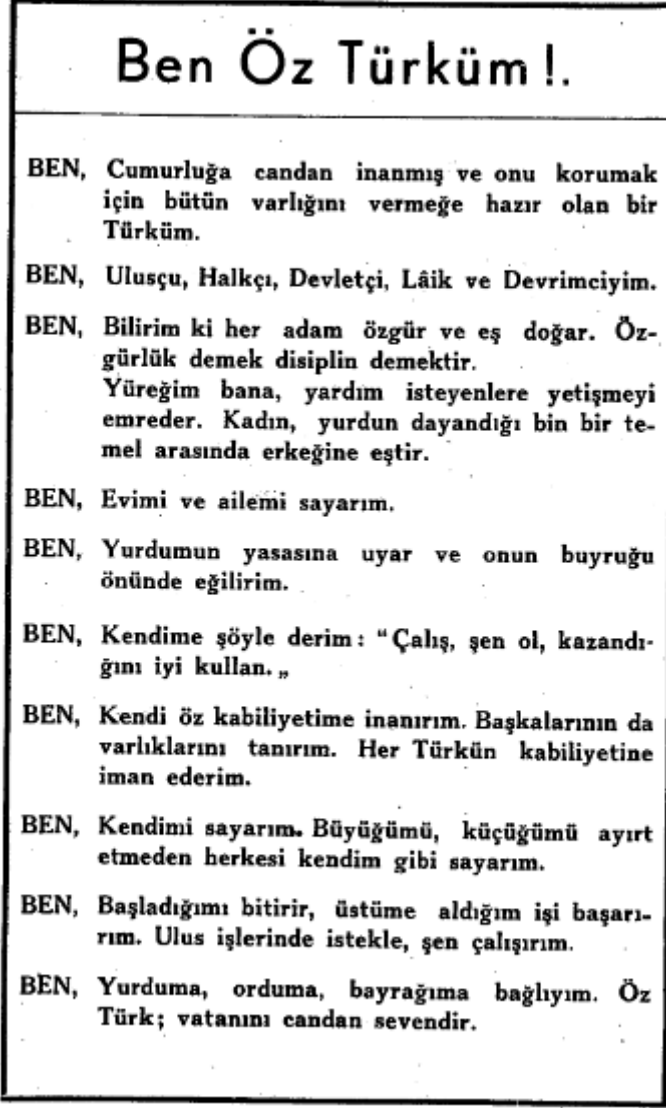
Saltanat devrinde ve sadece mezhep dâvalarının neticesi olarak doğmuş kötü bir zihniyet Çukurovamızda Türklük, Fellâhlık, Nuseyriilik diye bir ayrılığın mevcut olduğu fikrini bir çoklarımızın kafasına yerleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun hemen bütün işlerine hâkim olan bir cehalet bu firki maatteessüf asırlarca beslemiş ve yaşatmıştır.

Sultanlar devrinin milletimize miras olarak bıraktığı bütün kötülükleri birer birer ortadan kaldıran Cumhuriyetimiz bu büyük, milli davaya da artık parmak koymuştur.

Alevî, Fellâh, Nuseyri gibi mânasız ad ve iftiralarla Büyük Ana Türk kütlesinden ayrı, bir ekalliyet gibi gösterilmek istenen bu yurddaşların tarihleriyle, kanlarıyla ve işleriyle öz Türk oldukları inkâr kabul etmez bir hakikat halinde parlamağa başlamıştır.

Millî sevinçlerimizi olduğu gibi, milli ıztıraplarımızı da bizimle paylaşmak, mes'ut günlerimizde olduğu gibi, kanlı günlerimizde de bizden ayrılmamış olmak suretile damarlarında dolaşan asil

EK 12: Ankara Halkevi Tarafından Çıkarılan ve Ulus Dershanelerine Devam Eden
Kişilere Dağıtılan Derginin Bir Sayfası

- 1 -

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 490.01.583.11.1)140.

EK 13: Ulus Dershanelerine Devam Eden Kişilere Verilen Diploma

T. C.
SEYHAN İLİ
C. H. PARTİSİ HARS KOMİTESİ

FOTOGRAF

ULUS OKULLARI
Dersanesi
BITİRME BELGESİ

İlçesi : ..... Adı ve soyadı : .....
Kamunu : ..... Yaşı : .....
Köyü : ..... İşi : .....

..... / ..... /19 tarihinden ..... / ..... /19 tarihine kadar .....

Ulus Okulu ..... Dersanesinde okuyan ..... yapılan
sınavlarda başarı göstermiş ve kendisine bu mezuniyet belgesi verilmiştir. / ..... /19

Dersane Öğretmeni

Ulus Okulu Yönetim Kurulu Başkanı adına
Genel Sekreter

Nº 2 *

ADANA TÜRKSOZU B. 9484

Kaynak: *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* 490.01.584.13.1)43

EK 14: Şeyh Maruf Cilli'nin Cumhuriyet Bayramı Kutlamalarına Katılması

Hatayda Cumhuriyet bayramına aid iki intiba: Solda konsolosumuz ile Parti başkanı Abdülğani Türkmen arasında Alevi büyüklerinden bir şeyh, sağda Antakya belediye azalarından bir grup konsoloshanemizde

Kaynak: *Son Posta*, 13 İkinciteşrin, 1937, s.1.

EK 15: Şeyh Abdülhamit Hayyat Tarafından Ankara'ya Gönderilen Teşekkür Mesajı

İskenderon, 9 Mart 1938

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sayın Bay,

Ankara'da bendeleri hakkında lûtfen gösterdiğiniz hususi alâka ve muhabbet asarından favkalâde müteşekkir ve minnettarım. Zatı âlileri gibi büyük türk âliminin eti türkleri hakkındaki ilmî tedkikleri ve bilhassa Adana'daki son konfransları burada eti türkleri arasında derin akisler yapmıştır. Hatay'da bugün bu hakikat tamamen anlaşılmağ bulunuyor. Burada millî vahdetimizin teessüsü için vakfı hayat edeceğime itimat buyurmanızı rica ve arzı tâzimat eylerim ./-./

Ruhani El Şaib el Alevi
bil İskenderune

50

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (490.01.583.12.1)50

EK 16: Yerel Basında Nüfusa Kayıt Olmayı Teşvik Etmek İçin Yayınlanan İlanlar

SOYDAŞ
intihap
yaklaşıyor
Nüfusa yazıl

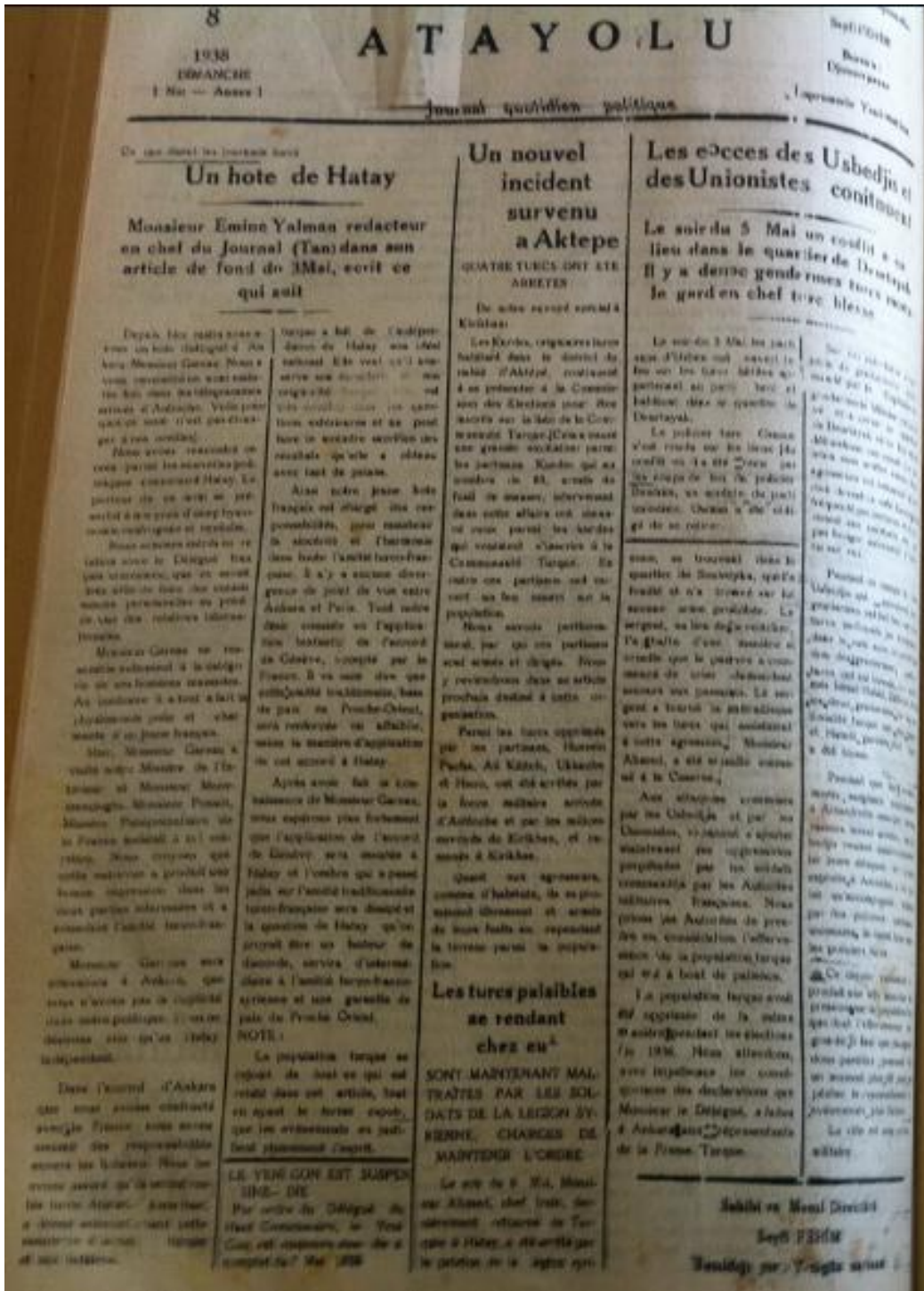
Kaynak: *Yenigün*, 3 İkinciteşrin 1937, s.3.

SOYDAŞ
nüfusa yazıl

Yenigün, 4 İkinciteşrin 1937, s.2.

intihap yakla-
şıyor
SOYDAŞ
nüfusa yazıl

Kaynak: *Yenigün*, 7 İkinciteşrin 1937, s.3.

Kaynak: Atayolu, 8 Mayıs 1938, s.4

Soyons Unis
SOYONS UNIS LES
MAINS DANS LES
MAINS CE SERAIT
L'EVENEMENT HEU-
REUX C DANS L'HIS-
TOIRE DU HATAY
QUE CETTE UNION
DES DIFFERENTS ELE-
MENTS CONSTITUES

C'est un événement heureux dans l'histoire de Hatay qui cette union des communautés arméniennes, assyriennes, arabes, etc., qui vont se lier dans la Maison du Peuple Turc, et servir au rapprochement avec les chefs de ce Parti. On ne peut pas imaginer un seul Hatayien qui n'approuve cette réunion sacrée.

Nous sommes désolés que cette union soit retardée à cause de quelques incidents de trouble, qui n'avaient d'autre but que d'empêcher l'instauration de l'indépendance de Hatay.

Mais aujourd'hui, tous ces éléments indésirables ont été obligés de quitter le terrain, devant l'indépendance des Hatayiens qui ne désirent que travailler les mains dans les mains pour la prospérité de leur Patrie natale.

Par conséquent, nous a-t-on vu l'approbation de la communauté assyrienne à l'invitation de ce chef arabe, qui fut Zeki Arslan, un de ces éléments indésirables, et travaillant avec ses complices au malheur de cette partie commune.

Ces gens-là qui ne se sentent même pas fait scrupule de pousser leur enfants et leurs enfants à des manifestations indignes pour accomplir leurs tâches ignobles, méritent d'être traités comme de tels membres de leur communauté.

Ainsi nous saluons avec joie l'union de tous les Hatayiens, sans distinction de race et de religion, avec leur frères turcs, pour vivre dans une tranquillité complète, en allant à la prospérité de leur Patrie natale.

BAKUR SAĞKALCI

LES POURPARLERS
CONTINUENT
ENTRE LES DELEGATIONS TUR-
QUE ET FRANÇAISE

D'après l'information que nous avons reçue les pourparlers entre les délé-

gations turque et française

Le banquet
de Monsieur
le Consul Gé-
neral de la
Turquie

Monsieur T.D. Karameşli
 Consul Général de Turquie

Hier soir un banquet a été donné dans le salon de la par Madame et Monsieur Djelal Levent Karameşli, Consul Général de la Turquie, en l'honneur des officiers militaires turcs et français.

Ce banquet a permis de mieux connaître et de rendre la sympathie.

LE PRÉSIDENT DE
la COMMISSION
ELECTORALE
AURAIT ENCOURAGÉ LES MA-
NIFESTANTS

Il nous a été communiqué que le Président de la Commission électoral de Hatay, Monsieur Djelal Levent Karameşli, a encouragé les manifestants.

D'après le renseignement que nous avons

Le crime le plus
odieux
NOUS DEMANDONS
LA PUNITION DE
CENX QUI JOUENT
DU PEUPLE
NOCENT

Depuis plusieurs années, les Hatayiens ont souffert de la part de ceux qui jouent du peuple innocent.

Mais nous demandons la punition de ceux qui jouent du peuple innocent.

Les Hatayiens ont souffert de la part de ceux qui jouent du peuple innocent.

Capitulant les Hatayiens ont souffert de la part de ceux qui jouent du peuple innocent.

Depuis plusieurs années, les Hatayiens ont souffert de la part de ceux qui jouent du peuple innocent.

Mais nous demandons la punition de ceux qui jouent du peuple innocent.

Les Hatayiens ont souffert de la part de ceux qui jouent du peuple innocent.

Capitulant les Hatayiens ont souffert de la part de ceux qui jouent du peuple innocent.

Kaynak: Yenigün, 16 Haziran 1938, s.4

EK 18: Türkiye'den Hatay'a Gönderilen Memurların İzinli Sayılmalarına Dair Kararname

T. C.
BAŞVEKÂLET
ARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
9442

Kararname

Muzaame-i Umumiye ve hususiyeden maaş alan ilişik listede adları yazılı (252) Hataylı memur ve müstahdemine, iki seneye kadar izinli sayılmaları; Dahiliye Vekilliğinin 24/3/-938 tarih ve 13559 sayılı teklifi üzerine 3296 sayılı kanunun hükmüne tevfikan İcra Vekilleri Heyetininin 7/4/938 tarihli toplantısında onanmıştır.

7/4/938

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
C. Beyaz *S. Şenel* *K. Özgür* *S. Şenel*

Ha. V. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.
S. Şenel *S. Şenel* *S. Şenel* *A. Çelikkaya*

İk. V. V. S. İ. M. V. G. İ. V. ve Zr. V. V.
C. Beyaz *S. Şenel* *Rıza Candan*

030	18	01	02	82	26	13
-----	----	----	----	----	----	----

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (030.18.1.2.82.26.13)

EK 19: Türk Seçmen Listesine Yazılmayı Telkin Edici İlanlar

Hür ve şerefli yaşamak istiyorsanız Türk yazılız

Kaynak: *Yenigün*, 3 Mayıs 1938, s.2.

Sayın hemşeri! Ebediyen hür ve müstakil yaşamak için TÜRK listesine yazıl .

Kaynak: *Atayolu*, 22 Mayıs 1938, s.1.

Cins ve mezhep farkı gözetmeden bütün Antakya halkına hitap ediyoruz :
Hür, müstakil, müreffeh, şanlı, şerefli yaşamak evladlarının istikballerini korumak istiyorsanız
Hiç şaşma, göğsünü gere gere git, Türk yazıl !
Yabancıların daleverelerine aldanma, aciz alâmeti olan tedhişe aldırma!
Hatayda mutlaka Türkler ve Türklerle el ele verip, çalışanlar kaza - nacaktır. Bu mukadder neticede seninde bir payın bulunsun Türk neyi istedi de yapamadı, bunu böyle bil!

Ey aziz hemşeri: yıllardanberi beklediğimiz tarihî gün geldi: An - talya tescil başladı. Her Antakyalı bugünün ehemmiyetli ve tescil - listelerinin hayatımızda oynayacağı büyük rolü müdrik bulun -

En sabah uykudan gözlerimizi açtığımız zaman ruhamıza dol - an olan aydınlıkla beraber ifasına koşacağımız millî vazifemizi ma - nâsı şüphesiz da bütün hayat ve istikbalimizin yollarını nurlandıracaktır. Dünya yarandı yaratılan hiçbir Antakyalıya, bizden ervel gelmiş' - gibi binlerce ocdadımıza böyle büyük ve şerefli bir vazifeyi gör - me müessesce olmamıştır.

Bu bugün tescil kaleminiz baş vurduğunuz dakikada, Türk Ce - malleri memur olduğumuzu söylemekle hem kendi hayat - refah - edebilir. Vatanımızın cennete çevrilmiş görmek, karnın tok, sarho - pek, namusuna, haysiyetine, şanını ve şerefine yaşamak istiyorsanız, hiç tereddüt etmeden Türk yazıl.

Memlekete istiklâlî Genç Tür - kiye Cumhuriyeti kazandı - rdı. Sen de sana düşen minnet borcunu Türk yazılmakla öde!

Dünyada devlet kadir değil, millet kadir. Türk milletinin...

Kaynak: *Atayolu*, 22 Mayıs 1938, İlave-1.

Hulâsa: Habîbü'nneccâ Şubesine 25/5/938 de 99. Türk, 1. Alevî, 2. Ermeni;
1. Rum Ortodoks olmak üzere cem'an 103. kişi kaydedilmiştir.

Kantara Şubesinde:

- 1 - Türk cemaatine Türklerden 179. kişi kaydedilmiştir.
- 2 - Alevî, Arap cemaatlerine kimse kaydedilmemiştir.
- 3 - Ermeni cemaatine ermenilerden 1. kişi kaydedilmiştir.
- 4 - Rum Ortodoks cemaatine Rum Ortodokslardan 1. kişi kaydedilmiştir.
- 5 - Diğer cemaatlere kimse kaydedilmemiştir.

Hulâsa: Kantara Şubesine 23/5/938 de 179. Türk, 1. ermeni, 1. rum Ortodoks olmak üzere cem'an 181 kişi kaydedilmiştir.

Şeyh Mehmed Şubesinde:

- 1 - Türk cemaatine Türklerden 39. kişi kaydedilmiştir.
- 2 - Alevî, Arap, Ermeni ve Rum Ortodoks ve diğer cemaatlere kimse kaydedilmemiştir.

Hulâsa: Şeyh Mehmed Şubesine 25/5/938 de cem'an 39. Türk kaydedilmiştir.

8 - Antakya mintakasınının 24/5/938 gününe ait kayıt mevcudu:

1 - Kilise Şubesinde :

- 1 - Türk cemaatine Türklerden 4. kişi kaydedilmiştir.
- 2 - Alevî cemaatine kimse kaydedilmemiştir.
- 3 - Arap cemaatine Araplardan 2. kişi kaydedilmiştir.
- 4 - Ermeni cemaatine ermenilerden 27. kişi kaydedilmiştir.
- 5 - Rum Ortodoks cemaatine Rum Ortodokslardan 58. kişi kaydedilmiştir.
- 6 - Diğer cemaatlere 1. Rum Katolik, 1. Lâtin, 1. Süryani olmak üzere 3. kişi kaydedilmiştir.

Hulâsa: Kilise Şubesine 24/5/938 de 4. Türk , 2. Arap, 27 ermeni, 58 Rum Ortodoks , diğer cemaatlere 3. kişi ki cem'an 94. kişi yazılmıştır.

Affan şubesinde :

- 1 - Türk cemaatine kimse kaydedilmemiştir.
- 2 - Alevî cemaatine alevilerden 234 kişi kaydedilmiştir.
- 3 - Arap cemaatine araplardan 4 kişi kaydedilmiştir.
- 4 - Ermeni cemaatine ermenilerden 1 kişi kaydedilmiştir.
- 5 - Rum ortodoks cemaatine ve diğer cemaatlere kimse kaydedilmemiştir.

030	10		223	505	97	./.
-----	----	--	-----	-----	----	-----

Hülâsa : Affan şubesine 24 Mayıs 938 de 234 alevi 4 arap I ermeni olmak üzere cem'an 239 kişi kaydedilmiştir.

Habibülmeccid şubesinde :

I - Türk cemaatine türklerden 173 kişi kaydedilmiştir.

22 - Alevi , arap , ermeni , rum ortodoks ve diğer cemaatlere kimse kaydedilmemiştir.

Hülâsa : Habibülmeccid şubesine 24 Mayıs 938 de yalnız 173 Türk kaydedilmiştir.

Kantara şubesinde :

I - Türk cemaatine türklerden 123 kişi kaydedilmiştir.

2 - Alevi, arap , ermeni , rum ortodoks ve diğer cemaatlere kimse kaydedilmemiştir.

Hülâsa : Kantara şubesine 24 Mayıs 938 de yalnız 123 türk kaydedilmiştir.

Şehy Mehmed şubesinde :

I - Türk cemaatine türklerden 68 kişi kaydedilmiştir.

2 - Alevi, arap , ermeni , rum ortodoks ve diğer cemaatlere kimse kaydedilmemiştir.

Hülâsa Şehy Mehmed mahallesi şubesinde 24 Mayıs 938 de yalnız 68 türk kaydedilmiştir.

Camii kebir şubesinde :

I - Türk cemaatine 28 türk ,I arap olmak üzere 29 kişi kaydedilmiştir.

2 - Alevi, arap cemaatlerine kimse kaydedilmemiştir.

3 - Ermeni cemaatine ermenilerden I kişi kaydedilmiştir.

4 - Rum ortodoks ve diğer cemaatlere kimse kaydedilmemiştir.

Hülâsa : Camiikebir şubesinde 24 Mayıs 938 de 29 türk , I ermeni olmak üzere ceman 30 kişi kaydedilmiştir.

Orhaniye şubesinde :

I - Türk cemaatine kimse kaydedilmemiştir.

2 - Alevi cemaatine alevilerden 43 kişi kaydedilmiştir.

030	10			223	505	57
-----	----	--	--	-----	-----	----

./.

3

3 - Arap, ermeni , rum ortodoks ve diğer cemaatlere kimse kaydedilmemiştir.

Hülâsa : Orhaniye şubesine 24 Mayıs 938 de yalnız 43 alevi kaydedilmiştir.

İskenderun mntakası Çay mahallesi şubesinde :

1 - Türk cemaatine 28 türk , 1 arap , 2 kürd , 1 rum ortodoks olmak üzere ceman 32 kişi kaydedilmiştir.

2 - Alevi cemaatine alevilerden 7 kişi kaydedilmiştir.

3 - Arap cemaatine araplardan 6 kişi kaydedilmiştir.

4 - Ermeni cemaatine ermenilerden 1 kişi kaydedilmiştir.

5 - Rum ortodoks cemaatine rum ortodokslardan 1 kişi kaydedilmiştir.

6 - Diğer cemaatlere kimse kaydedilmemiştir.

Hülâsa : Çay mahallesi şubesine 24 Mayıs 938 de 32 Türk, 7 alevi , 6 arap , 1. ermeni ve 1. Rum Ortodoks olmak üzere cem'an 47 kişi kaydolanmıştır.

5 - Statünün 127ci maddesi mucibince kayda devam eden İskenderun'un Yenişehir Şubesinde :

1 - Türk cemaatine Türklerden 16. kişi kaydedilmiştir.

2 - Alevi, Arap, Ermeni, Rum Ortodoks cemaatlerine kimse kaydedilmemiştir.

3 - Diğer cemaatlere 1. Rum Katolik kaydedilmiştir.

Hülâsa: Yenişehir Şubesine 24. Mayıs.938 de 16. Türk ,1. diğer cemaatlere olmak üzere 17. kişi kaydedilmiştir. Bu şubeye müracaat eden pasaportlu Türklerden 11. kişinin ~~kişinin~~ reddedildiği bildirilmektedir. Bu Şubenin 23.Mayıs .938 tarihli kayıt yekünü gelmediğinden acele gönderilmesi İskenderun Halkevi Başkanlığından Talep edilmiştir.

6 - Kırıkhanın 24/5/938 tarihine kadar kayıt muamelâtı henüz gelmemiştir. Fransızların yollarda tertibat alarak gelen gidenleri tahriyata tabi tutmakta olduklarından postaların geçikmekte olduğu anlaşılıyor. Vürudunda bildirilecektir. Saygı ile arz.

Emniyet 1679 sayılıdır.

İ

Antalya Saylavı
Tayfur Sökmen

030	10			223	505	57
-----	----	--	--	-----	-----	----

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (030.10.223.505.57)

EK 21: Atatürk'ün Mersin Seyahati Yerel Basında

Atatürkten Hataylılara Selâm !

ULU ÖNDERİN

Hataylılara sevgi ve selâmları

Mersin 24 — Riyaseti Cumhuriyet Başkâtipliğinden gelen bir tebliğde denir ki:

Hatay Halk Partisi Başkanı B. Abdülgani Türk - in imzasıyla Cumhuriyet Riyaseti Başkâtipliğine bir arz yazılmıştır. Parti kanun riyasetinde bir etkin Büyük Kurtarıcı - Hataylıların tazimat şükranını arz bir heyetin Mersine mesafesine müsaade buyurup buyuruluyacağı işlenmektedir .

ATATÜRK, kendilerini bu istihardan tahsis olmuşlar , an - tihabat esnasında tin vazifesi başından memalarını emir ve p ile selâm ve mu - edatlarını Hataylılara

Büyük Şefin Mersinde tetkikatı

Atatürk bir deniz gezintisi yaptı ve on binlerce halk tarafından alkışlandı

Yüce Önder köylülerle haspîhal ederek isteklerini dinliyor ve tetkikatlarına devam ediyor

Her kuşun Eti yenmez!

Hatayaa Türk davası hak kazandıkça Usbeci ve İttihatçılar çödürmeğe, hükümet kuvvetleri de tarafgirliklerini arttırmağa başladılar. Dün İskenderiyye Kırıkhan'da, Reyhaniyyede polis, jandarma, milis hi - mayesinde kabadayılık tas - liyan, sokak ortalarında tabanca ile adam yarala - yan , Türk yazılmak iste - yenleri her türlü tehdid ve tedhiş ile yollarından çevirmeğe yeltenen bu her gele sürüleri , tescil baş - layınca Antakyada da boy göstermek hevesine düştüler .

Bu sefil güruhunu varsın hükümet kuvvetleri kollasın , zabıta himaye etsin , mahakeme suçlandırmasın , bunların hiçbir ehemmiyeti yok . Zira aczin bun - dan daha edna alâmeti o - lur mu? Düşününüz bir ke - re . Bütün hükümet kuvvet - leri Türkler aleyhine sefer - ber edilmiştir . Hükümet kuvvetleri kâfi gelmemiş

Büyük Şef Mersinde Kahraman Kumandanlarla Beraber

Kaynak: *Atayolu*, 25 Mayıs 1938, s.1.

EK 22: HMM'ye Seçilen Vekillerin Listesi

**İskenderon Sancağı
Seçim Komisyonu**

23 sayılı Karar

İskenderon Sancağı seçim komisyonu 16 sayılı ve 2 ağustos 1938 günü tarfına 16 sayılı kararını müddet eden 17, 21 sayılı ve 9 ve 20 ağustos günü kararına Seçim nizamnamesinin 51 inci maddesi hükmüne binaen,

Seçim nizamnamesinin 20 inci maddesi ve komisyonun 19 sayılı kararı ile seçim komisyonu hüsnünde tescil edilen Mebus namzeleri sayılı, Sancağın bütün cemaatleri için, Komisyonun zikr geçtiklerinden her cemaata tahsis edilen Mebusluk sayısına muvafık olarak aşağıdaki kararını neşri ve ilan eyledi:

Karar

Mad. 1 — Adları işbu karara ilâhi cetvelde görülen Mebus namzeleri seçilmiş sayılır.

Mad. 2 — İşbu cetvel Sancağın Kaza ve Nahiyelerinde neşri ve ilan olunacaktır.

Antakya Kazasının

Türk cemaati mebusları
Abdülgani Türkmet, Dr. Veli Böğü, Samih Azmi, Süphü Bereket, Veli Münir Karabıy, Dr. İbrahim İnan, Ali Hikmet Çelâk, İzzet Zekeriya, Bekir Şakir Kunt, Ali Maruf, Nuri Aydın, Mehmet Adalı, Mehmet Kamil.

Kırıkhan Kazasının

Türk cemaati mebusları
Seydi Uğuz, A-îf Hikmet Süral, İsmail Bahadır, Cevat Abalı, Abdürrahman Mürsal.

İskenderon Kazasının

Türk cemaati mebusları
Bosan Mercan, Abbas Ökölü, Hamdi Selçuk.

Antakya Kazasının

Alevi cemaati mebusları
Mehmet Salt Töleyli, Hasan Ali Davut, Süleyman Tuhani, Mehmet Köse Diyap, Zeynel Abiddin Çilli, Selim Mahmut, Salih Güzal.

İskenderon Kazasının

Alevi cemaati mebusları
Davut Şeyh Mehmet Reyhani, Ahmet Celâl Abdühamit.

Antakya Kazasının

Ermeni cemaati mebusları
İsa Kazancıyan, Agop Davutyan.

Kırıkhan Kazasının

Ermeni cemaati mebusu
Haçidur Karabıcaşyan.

İskenderon Kazasının

Ermeni cemaati mebusları
Mazet Balit, Mihran Keşşyan.

Antakya Kazasının

Rum cemaati mebusu
Doktor Basil Huri.

İskenderon Kazasının

Rum cemaati mebusu
Kamil Zireyk.

Antakya Kazasının

Arap cemaati mebusları
Bahsanulu Hacı Rezzuk, Hacıpaşalı Mustafa Fınca.

**posta ve Telgraf
Müfettişliğine**

B. Besim getirildi

Posta ve Telgraf Müfettişi B. Salih tekalüde sevk olmuştur, yerine B. Besim tayin edilmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin maruf Posta ve Telgraf müfettişlerinden olan B. Besim, dâim Antakya'dan görevine başlamıştır.

E. Ali Devrim

İskenderonun değerli gençlerinden B. Ali Şelhum, soy adı olarak (Devrim) adını almış ve tescil edilmek üzere müracaatta bulunmuştur. Ar-

Kaynak: *Hatay*, 23 Ağustos 1938, s.1.

EK 23: HMM'nin Açıldığı Gün *Kurun*'da Tayfur Sökmen'in Devlet Başkanı Seçileceğine Dair Haber

48 (İstanbul) * * * * * Trigonat adresi: Kurun • İstanbul
Telef. 21413 (Yeni) 24370 (Eski) Sayısı her yerde 100 p

Hatay Meclisi bugün açılıyor

Müstakil Hatay en büyük ve en sevinçli gününü yaşıyor

Bugün devlet reisi vekiller seçilecek Yeni Cumhuriyete ana vatandan selâm

Hatay Millet Meclisi bugün açılacaktır. Anılarından en yupa meclis vesikâli olacak, sonra reis seçimi yapılacaktır.

En küçük köyüne ve en köşüğüne kadar, bütün Hatay senelerdenberi büyük ıhtisat içinde beklediği güne arıyla kavuşmuş bulunmaktadır.

Artık, bu güzel topraklar ve Türk kanını taşıyan Hataylı hanedanlarımız kendi idarelerini kendi ellerine almanın zevkini ve gururu içindedir.

Hataydaki Türk ekseriyeti, seçim hazırlıkları münasebetiyle bir daha merydana çıkmış ve Hatay milli meclisinin 40 mebus memurundan 22'sini Fransızlardan geçirmiştir.

Filhi, dâimce ideal ilahîyle Hataylı Türklerle aynı yolu takip edeceğine (Soru Sa. 6 Sü. 1)

Bay Tayfur Sökmen

İmralıda Kalamış vapuru karaya oturdu

Vekil ile refakatindeki zevat sabaha karşı geldi

Adıyve Vekili Şükrü Sarıoğlu dün sabah refakatinde bazı saygınlara, afilliye müfettişleri ve müderrisimam Hikmet Onat ve gazeteciler olduğu halde İmralı adasına gitmiştir.

Vekil ve refakatindeki zevat 8.20 de köprüden kalkan Kalamış vapuruyla yola çıkmışlardır. Vapur güreli bir seyir den sonra en bir buçuğa doğru İmralı adasına varmış, işlerle yavaşlamıştır.

Vekille diğer zevat İmralı cezavi müdürlü mensupları ve vekilleri karşılıklı olarak, Adada cezavinin müdürlük kısmı, yatakhane, yemekhane, mahpusların konması dokümanları tezgahlar, masangoşane, de mahane ve diğer yeni bina inşaatı gerçekleştirilmiş, işle yineği yenilmiştir.

Yemekten sonra mahpuslar bir ge-

Ben şehri kenarında Fransız nübetçileri...

Henlayn dün Berline gitti

Hitlerle uzun müddet görüşme, Alman elçisine Fransanın Çek vak meselesindeki vaziyetini anlattı

Berlin, 1 (A.A.) — Halihazırda bir görüşme yapılmamıştır. Yakında Von Ribbentrop ile Henderson arasında bir müzakere yapılacağı söylenmektedir.

Prag, 1 (A.A.) — İngilterenin Prag elçisi, Henderson ile görüşmek ve kendisine vaziyet hakkında malûmat vermek üzere pek yakında Berline hare-

de kullanılmakta olan soru kullanılmaktadır.

Prag, 1 (A.A.) — Ben Fransız elçisini kabul eden Alman Südet Partisi bul edecektir.

Prag, 1 (A.A.) — Lor saat 10.30 da Beneşi ziy-

Kaynak: *Kurun*, 2 Eylül 1938, s.1.

EK 24: Yerel Basında Türk Ordusu'nu Öven Yazılara Örnekler

Türk Ordusu Tanrının Bütünleşmiş iradesidir!

« O yapmaz, yaratır! »

« Âlicenaptır, affeder, fakat düşmanlığını anladığı andan itibaren kahreder, mahveder! »

Ç-lik vücutlu, Aydın kşfalı gözbebeğimiz kahraman Memetçik, vatanın ebedi bekçisidir.

« O yapmaz, yaratır! »

« Âlicenaptır, affeder, fakat düşmanlığını anladığı andan itibaren kahreder, mahveder! »

...Türk Ordusu Tanrının Bütünleşmiş iradesidir! ...
...« O yapmaz, yaratır! » ...
...« Âlicenaptır, affeder, fakat düşmanlığını anladığı andan itibaren kahreder, mahveder! » ...

...ve neyesi veren, içimizi gururla doldurup coşturan (Hasta adam) adlı enfes şiirini okudu. O okudukça biz alkışladık, biz alkışladıkça o coşup okudu. O coştukça biz de coştuk yerleri sarstık, kubbeferi çaldattık!

Albayımız, Arslan te-
siyle güledi:

«Türk ordusunun küçük bir parçası karşınızdadır, diye söze başladı. «Türk ordusu Tanrının bütünleşmiş iradesidir. Türk ordusuna herkes güvenir, güvenmiyorlar bedhahlardır. O yapmaz, yaratır, dedi.

Ve gençliğe şöylece hitap etti: «Gençler, istikbal sizin, zafer sizindir. Atatürk, Cumhuriyeti size emanet etti, Cumhuriyet sizin omuzlarınızda duracaktır. Biz Cumhuriyet için canımızı seve seve vermiye hazırız. Gençler! Türklük hi alerinde kıskanç olunuz. En büyük kudreti Türkün asil kanında bulacaksınız.

Bu eşsiz tören, bizi ağlatan, bizi zevinlere garkeden, göğüslerimizi sonsuz gurur ve itibarlarla kabartan Mehmetçik'in bu eşsiz şür ve musiki şöleni böylece sona ererken, duyduğumuz takdiri, o anda bize böyle bütün yaz-

Kaynak: *Yeniğin*, 16 Mart 1939, s.1

Kaynak: *Yeni Mecmua*, 21 Haziran 1939, Sene 1, No.8, s.8.

ANRININ BÜTÜNLEŞMİŞ İRADESİ»

«Olan Türk Ordusu: Seni tekdis ve tebcil etmekle şükran borcumuzun binde birini ödeyebilirsek nemutlu bize !

Bugün

... ey kara bahtıma
... doğan; sen, ey
... bütünleşmiş ira
... Türk askeri,
... beniyorum:
... Hatayı kurtar
... günün Yıldö
... sana ebediyen
... kudsi heyec
... kutuyoruz ve
... kerre daha önün
... diz çö
... sana selim sana
... şükran ey kah
... edim!
... lirim!
... 20 yıllık hasre
... dediği, ve anı

Hatayın Ebedî kurtuluşunu hazırlayan
iki Büyük Baş

5 temmuzda doğan ebedî güneş

Türk milletinin yaratıcı kudreti geçen yıl 5 Temmuzda, şan, şeref ve zaferle dolu tarihine altın yazılı yeni bir sayfa daha ilâve etmişti.

5 Temmuz 938 sabahı şafakla beraber, Türk vatanının ayrılmaz bir parçası olan Hatayın üzerine ebedî bir güneş gibi doğan Türk ordusu, 19 yıl 7 ay ve 3 gün süren karanlık ve kâbüslü bir geceyi süngüsünün ucile delmiş, hicran, ızdırıp, elem ve karamet dolu bir tarihin

5 Temmuz

Bundan tam bir yü önce Tanyeri ağar ken Hatayın yirmi yıllık kara talii de artık bir daha kararmanak, bir daha bu utlanmak üzere aydınlattı. On dokuz yıldır yanyana hasreti ni çektiğimiz, iştiyakile içimizi yakıtığımız Memetçik Hatay topraklarına şafakla beraber doğmuş ve tarihin doğduğu gündənberi Türkün öz yurdu ve öz toprağı olan bu memleketi artık bir kerre daha yad ellere atmamak azim ve iman içinde girmişti. Asil ve kahraman Memetçik on dokuz yıldır Anayurtla aramıza çekilen kara ve uğursuz perdivi sü

Kaynak: *Yenigün*, 5 Temmuz 1939, s.1

EK 25: Hatay'dan Türkiye'ye Yapılan İhracatta Gümrük Vergilerinin % 99 Düşürülmesine Dair Kararname

T. C. GİZLİLİĞİ 20106/1964 Tarih ve 03371 sayılı Onayla KALDIRILDI

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

BAŞVEKÂLET KARARNAME

KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ Karar sayısı 2

9555

Hatay Devletinin millî mahsul ve mamullerinin ülkemize ithalini teshil etmek için Hatay menşe ve mevritli mahsulât ve mamulâtın gümrüklerimizden hini ithalinde menşe ve mevritlerini usulü dairesinde tevsik olunmak şartıyla mer'î gümrük tarifesi resimleri üzerinden yüzde doksan dokuz tenzilat yapılması İktisat Vekilliğinin 2/II/938 tarih ve II692 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, 2294 sayılı kanunun verdiği salaneye istinaden, İcra Vekilleri Heyetince 2/II/938 tarihinde onanmıştır.

2/x/1978
2/II/938

MEBİS CUMHUR

K. Ataman

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.

C. Baş *S. Sarı* *K. Baş* *S. Kaya*

Ha. V. Ma. V. Mi. V. Na. V.

S. P. Baş *S. Aygün* *S. Akkaya* *A. Çetinkaya*

İk. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.

S. Kaya *S. H. Alaton* *Kaya Sarı* *G. Kaya*

030 15 01 01 85 95 8

EK 26: Yeni Seyahat Düzenlemesine Dair Haberler

etmek mecburiyetindeyiz. Etilerle Mısırlılar arasında
duğumuz için özür dileriz.

Yurtdaşlara müjde

Seyahat yapmak isteyen vatandaşlardan arzu eden ler Tür pasaport alacak

Hükümetimiz müstakil Hatay devletinin en mühim işlerinden birini daha halletmiş ve pasaport meselesinde önemli bir karar vermiştir.

Dün resmî gazetede

intişar eden bu kararın metnini ehemmiyetine binaen aynen neşrediyoruz:

Madde 1— Hataya duhul vizesi mülgadır. Gelen cenebiler ellerindeki millî hüviyet cüzdanlarını bulun-

dukları mabul...
irae edeceklerdir.
Madde 2— Hataya...
ti şimdikk bir...
ihdas etmiyecektir.
rice seyahat...
Hatay vatandaş...
larına göre Türkiye...
huriyeti veya...
Cumhuriyeti...
desinin kendileri...
cekleri pasaport...
edeceklerdir.
Madde 3— Hataya...
ti ikinci maddede...
temin için Türkiye...
riyeti Fevkalade...
sına ve Fransa...
yeti mümessiline...
tevdî ederek...
ran sıfatile...
edecektir.

Kaynak: *Yeniğün*, 1 İkinciteşrin 1938, s.2.

Hataya

Pasaportsuz girilebilecek

Resmî gazeteden iktibasın «Yeniğün» akkadeşimizin yazdığına göre, hükümetimiz pasaport hakkında üç maddelik bir kanun neşretmiştir.

Bu kanuna nazaran Hatay arazisine girmek için vize ilga edilmiş olduğundan memlekete girecek cenebilerin ellerindeki millî hüviyet cüzdanlarını sabitaya ibraz etmeleri kâfi görülmektedir.

Hatay hükümeti halihazırda pasaport ihdas etmediğinden Hatay'dan harice gitmek isteyenlerin arzularına göre; Türkiye konsulatlarından veya Fransız pasaport direksinden alacakları pasaportla seyahat edebileceklerdir.

Kaynak: *Hatay*, 2 İkinci Teşrin 1938, s.1.

EK 27: HMM'nin Son Toplantısı

GAZETESİ — Adres; Yenigün Antakya
TESİS TARİHİ 1938

Ebedî ve Şanlı bayrağımıza, birdaha ayrılmamak üzere bugün kavuşuyoruz
Hatay Millet Meclisi bugün öğleden sonra toplanarak son içtimasını yapacak ve mesaisine son verecektir - Hatay bayrağı bugün indirilerek yerine şerefli bayrağımız çekilecek

Şanlı bayrağımıza kavuştuk
Tarihe n üsalan bayrağımız bugün birdaha inmemek üzere çekilecek!

Bu münasebetle muazzam bir tören hazırlandı — Hatay Millet Meclisi bugün mesaisine son verecek — Konsolosluk da faaliyetini tatil etti

Hatay Millet Meclisi bugün öğleden sonra fevkalâde toplantıya çağrılmıştır. Meclis bugün öğleden sonra saat 16 da son ve tarihi celsesini yaparak mesaisine son verecek ve dağılacaktır. Diğer taraftan Hatay bayrağı

Millî Şef
Hatayı şeriflendirecek
Hüsnî surette habes akışınca göre, aslağın meriyet ta ribi olan 23 Temmuzun azami bir ay sonra Millî Şef Cumhurbaşkânı lânet olsun Hatay şeriflendirecektir.
Büyük kurtarıcı mesine- bismakla en büyük şeref ve iftikara nail olacak olan Hatay, tarihinin bu en parlak gününü salıncıkla beklemektedir.

Kolonel Kole
Çöpen Sah günü akşamı Antakya'da askerimiz evden etmiş olan Kolonel Kole dün öğleden sonra

Kaynak: *Yenigün*, 29 Haziran 1939, s.1

HATAY DEVLETİ TARİHE KARIŞTI

Hatay Meclisi tezahürat arasında kendisini feshetti

Antakya Halkevinde yapılan tiyende Halkevini saran büyük kalabalık

Hatay gençliği Payas'tan süktükleri hudut taşını Antakya'ya getiriyor

Hatay Vilâyetimiz bayram yapıyor

Hatay bayrakları indirildi

her tarafa Türk bayrağı çekildi

Hataya giden mebuslarımız Cevdet Kerim İnceoğlu, Rahmi Apak, ve Başkonsolosumuz Fethi Antakya köprüsü üzerinde

Hatay Meclisinin son tarihî celsesi

İzcler hudut taşını süktüklerini B. Tayfur Sökmen'e müjdeliyorlar

Lord Halifaks mühim bir nutuk verdi

Yapacağımız ilk iş : taaruza karşı koymak

Yeni bir taarruz takdirinde İngiltere taahhütlerini yerine getirmek için kuvvetlerinin tamamını kullanacaktır

Londra 29 Haz. — Haricive — saat 11

Londra mektupları - 8

Donanma ve kuvvetlerde..

Fatih Refik ATAY.

Londra, 6 Haziran — Daily Telegraph'da bise bir alışım yemeği veren Lord Carmose: — Bugün donanmaya davetli idim. Bana kendim için bir talih-sizlik addediyorum. Çünkü İngiltere'de hiç kimse donanmanın misafirperverliği ile rekabet edemez!" diyordu.

Türk gazetecileri için biri donanma, ve diğeri askeri katalarda iki davet hazırlamak, ve bizi yeni müttfikimizin deniz ve kara kuvvetlerinin kumanda beyetleri ile temas ettirmek. British Council'in pek nazik bir düşünceyi olmuşur.

Londra'dan Portland'a tayyare ile hemen hemen bir saatte gittik. Aşağısı hayalimizde o kadar süslemeye alıştığımız İngiltere tabiatının nefis bir levhası idi. Bu hareketisi hendese int-

Antakya, (Hesabî muhabirimizden) — Türk Hatayın Türkiyeye itihakı anlaşmasından sonra son formalite işlemi edildi. Akşam saat 16'da Hatay meclisi Antakya'da toplanarak Türkiyeye itihak ve Hatay meclisinin feshi kararını verdi.

Hatayın bugünkü son ve tarihî celsesi açılışa Hatay meclisinin itihak kararı verilmesi hakkındaki takirleri sırasıyla alkışlar arasında okunup Hatay meclisi mevcudun ittifakiyle Türkiye cümhuriyetine itihak ve Hatay meclisinin vakiflerinin nihayet hükmü sâdığuna karar verdi. Bu son mecliste büyük teşahhüt edildi. Celseye on beş yirmi dakika kadar mebusların alkış tufanı ve yığa sesleri devam etti. Bu hareketli celsesinin devam ederken diğer taraftan da meclisin etrafını kuşatan on binlerce insanın alkış tufanı, yığa sesleri gürültü dâim boşağına yayılıyor.

EK 29: Tabiiyet Seçimi (Hakkı Hıyar) Konusundaki İlan

Hatay vatandaşlarına ilân

Türkiye Cümhuriyeti Hatay Fevkalâde Murahhaslığından tebliğ olunmuştur

Hatay vatandaşlarına :

Türkiye ile Fransa arasında imza edilen mukaveleler mucibince Hatay arazisinde mütemekkin Hatay vatandaşları azami 22 temmuz olan muahedenin meriyet tarihinde Türkiye Cümhuriyeti tabiiyetini hükmen ictisap etmiş olacaktırlar. Bunlardan arzu edenlerin meriyet tarihinde itibaren altı ay zarfında Suriye ve Lübnan tabiiyeti lehine hakkı hıyarları vardır. Hakkı hıyarını kullananlar emvali gayri menkullerini tasfiye etmeğe mecbur ve emvali menkullerini beraber götürmekte muhtardırlar. Bedelli tasfiyeler Cümhuriyet Merkez Bankasına yatırılmak suretile memalik ecnebiyeye nakilleri ayrı bir itilâfa tabi olacaktır. Hatay vatandaşlarının şimdiden ve ebeşiyetle nazari itilâna vazolanur ki bunlardan eşhas hükmiye nin elerinde bulunan ecnebi paraları Türk parasını koruma kanununun meriyet mevkiine vazından evvel ictisab etmiş olduğunun ibatı şartile ihracatçılarını ihrecat bedeli olmadığın keza ispat etmeleri kaydıle ve eşhas âdiyenin bilâ kayduşart ihracı kabul edilmiş ve ancak bütün bu ecnebi paralarının işbu ilân tarihinden itibaren 15 gün zarfında yani 12 Temmuz günü banka kapanış saatine kadar İskenderun Cümhuriyet Merkez bankasına veya Antakya Ziraat bankasına aynen yatırılmış olmaları şart itibax edilmiştir.

Bu paralarını yatırılması keyfiyeti behemehal hakkı hıyarını kullanıcağına delâlet etmeyeceği gibi yatırılmamış olması da hakkı hıyarı kullanmak imkânını vez etmemektedir. Şu kaçar ki bu paraları yatırmamış olupta bilahare hakkı hıyarını kullanan eşhas âdiye veya hakkı hıyar ile murtabotan tatili faaliyet edecek olan eşhas hükmiye hini müfarakatlerinde ecnebi paralarını bu depo muamelesi yapılmamış olduğu takdirde beraber götürmek hakkına haiz olmayacaklardır.

Fazla tafsilât için Türkiye fevkalâde murahhaslığı Antakya ve İskenderun müşavirliklerine müracaat edilmesii. Müşavirlikler erki Türkiye konsolosluk binalarındadır.

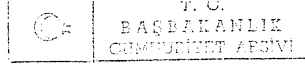
Kaynak: *Yenigün*, 28 Haziran 1939, s.1.

EK 30: Hatay'dan Göç Edenlerin Vize Taleplerine Getirilen Düzenleme

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayısı
2

13931 6/5/940 tarih ve 2/I34I2 sayılı kararnameye ekdir:

23/6/1939 tarihli Hatay anlaşmasının meriyete girmesini müteakip Hatayı terk etmiş bulunan ve opsiyon beyannamelerini Hataydaki alâkadar Türk makamlarına tevdi etmemiş olmalarından dolayı optanlık sıfatını kaybederek Suriye veya Lübnan tebaası sıfatile tanınmaları icabeden gayri Türk anasırdan mallarını tasfiye etmek üzere Hataya gelmek isteyenlerin vize taleplerinin ayrı ayrı merkezden istizan usulüne tabi tutulması ve gelmelerine müsaade edilenler de yine merkezce tesbit olunacak müddetle mukayyet mahdut zaman için vize verilmesi; Hariciye Vekillığının muvafakatına atfen Dahiliye Vekillığının 5/7/940 tarih ve 41955/30820 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 17. TEMMUZ 1940 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

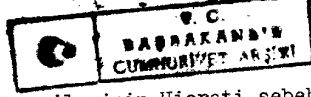
İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
S. P. Aksoy Fehi Özyar S. Özkul Şeyh Ö. İ. S. S. S. S.
Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ. M. V.
S. P. Aksoy Fehi Özyar S. Özkul Şeyh Ö. İ. S. S. S. S.
G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.
S. P. Aksoy Fehi Özyar S. Özkul Şeyh Ö. İ. S. S. S. S.

030 18 1 2 91 68 11

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (030.18.1.2.91.68.11)

EK 31: İçişleri Bakanlığı'nın Ermenilerin Hatay'dan Göçü Hakkındaki Raporu

1 - Hatay Ermenilerinin Hicreti sebebi :

Hataydaki Ermeniler aşağıdaki amillerin tahtı tesirinde hicret etmektedirler.

A - Komiteci Ermenilerin Hicretin umumi olmasını , Türk mezalimine karşı protesto mahiyetinde tekeeki edilmesini arzu ettiklerinden yaptıkları tahrik ve tehdit ,

B - Suriyede Bu anasıra ihtiyaçları olan Fransızların teşviki ,

C - Müstakil Hatay devlet ricalinin sui idaresi ,

D - Suriyedeki ucuzluk ,

E - Sancaktaki işsizlik ,

F - Maziye ait korkular , düşmanlıklar

2 - Hicret eden ermenilerin gittikleri yerler ve kendilerine yapılan muavenet :

Hicret eden Ermenilerin dörtte biri zenginlerdir. Bir kısmı da Saratları revağta bulunan bir kimselerdir. Bunların hepsi Beruta kalmaktadır. Diğer muhacir ermenilerin ekserisi Lâzkiye ve Beruta bir kısmı da Halebe gitmektedirler. Bunların iskânları ile Lâzkiye Berut ve Halepte bulunan Ermeni muhacirlerini iskân cemiyetleri uğraşmaktadır.

Bu cemiyetler tarafından muhacirlere iş bulununcaya kadar yevmiye 4 frank verilmekte mesken tedarik edilmekte ve sıhî muavenetler yapılmaktadır.

3 - Ermenilerin iskân edilecekleri mntıkalar :

Fransızların Ermenileri nereye yerleştireceklerine dair henüz kati bir malumat yoksa da bunların aşağıda gösterilen mntakalarda yerleştirilmeleri ihtimalleri kuvvetlidir.

A - Lâzkiyenin şimalinde Bayır - Bucak - Türkmen mntıkasına , Bu mntıkada hali ve metruk bir karış yer bile yoktur. Bu itibarla Ermeniler buraya yerleştirilirse maksadın hudut civarında bir ermeni kesafeti vucude getirmek ve bu mntıkadaki Türk ekseriyetini azaltmak olduğu anlaşılır.

775 515 26

EK 32: Hatay'da Kılık-Kıyafet Uygulamaları

Peçe ve sarık

Halkımız bu yolda da son hamleyi yapmaktadır

Anayurttan ayrı düştüğümüz yıllarda bile yüksek inkılabımıza medeni cemiyeleri iye getirdiği bütün iyi ve güzel şeyleri kendiliğinden benimsiyerek tatbik ve tatbik eden halkımızın Cümhuriyet kanunlarının icaplarına da kendiliğinden uyup bu yolda son hamleyi yapmakta olduğunu memnuniyetle görüyoruz.

Nitekim köşe ve bucaкта kalan ve esasen asil ve mert Türk kadınının yüzüne yakışmayan son kara peçede yırtılıp atılmakta, inkılabımızın emrettiği hareket, Bu husustaki kanun hükümlerinin tatbikine lüzum kalmadan vukubulmaktadır

Ve diğer taraftan yine Cümhuriyet kanunlarının maskara olmaktan kurtarıp asıl hürmetli mevkiine iade ettiği sarık ve cübe ve saire den mürekkep dini kisve ve umumî hayatta yerini medeni kıyağa terketmeğe başlamıştır.

Esasen malûm olduğu üzere memleketimizde dini kisve giymeğe izinli olanlar, bunu ancak mabetlerde giymeğe ve bu kılıkla dışarıda gezmeğe mecburdurlar.

Devam saatleri

Resmî dairelerin devam saatleri dün de değiştirilmiştir. Daireler bu günden itibaren saat 8den 12ye, 15ten 18e kadar açık bulunacaktır.

**Belediyeler
intihabı**

Kaynak: *Yeniğin*, 1 Ağustos 1939, s.2.

EK 33: Terkedilen Toprakların Satışına Dair İlan

İlân

Hatay Defterdarlığından:
Muhammen bedeli

Lira	Mikdarı	Nevi
120	40,000	Portakal
120	40,000	" Bityas ve
9	3,000	" Yoğun
<hr/>		
249	83,000	

Yukarıda Köyü, nevi, miktarı ve takribî yazılı Süveydiye ve Hıdırbey nahiyelerine bağlılardan metrek dört köyle bulunan seksen üç bin 28,10,939 tarihine müsadıf Cümartesi günü saat onbeş Müdürlüğü odasında açık arttırma usulile satılacak Talip olanlar muhammen bedelin yüzde beş maliye veznesine yatırarak alacağı makbuzu yasa kârde komisyona ibraz etmeleri lüzumu ilân

Kaynak: *Yenigün*, 24 B. Teşrin 1939, s.2.

EK 34: Ermeniler Tarafından İnşa Edilen Guichen Anıtının Kalıntıları

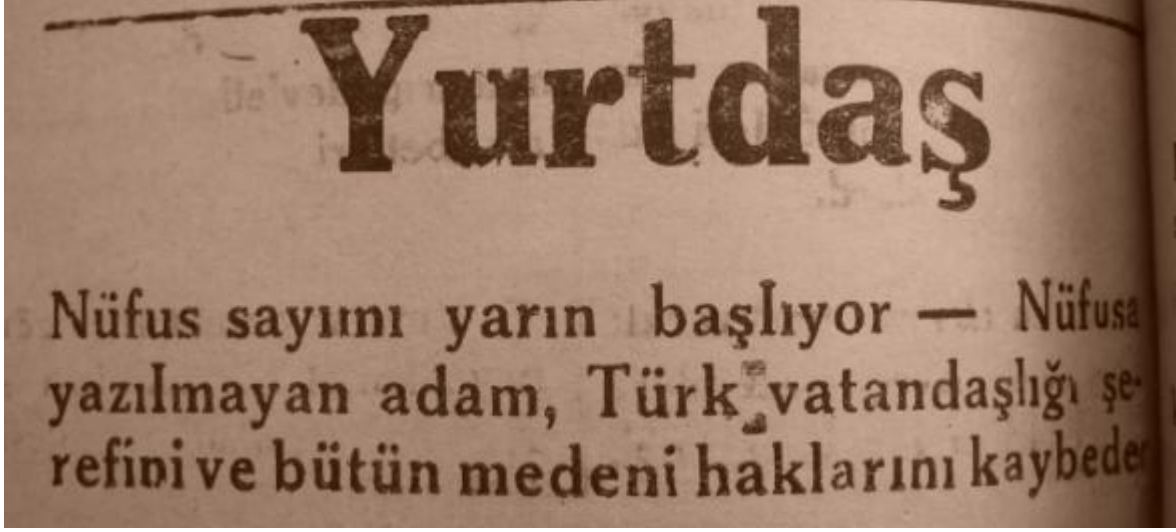
Kaynak: İsmail Zubari Şahsi Resim Koleksiyonu

EK 35: Soyadı Alanlara Dair Haberler

Soy adı alanlar
Hatay garajı odacısı
Mehmed Şerif Güllü Ha-
lil "Demir Büken,, Soy a-
dını almıştır. Kutlu olsun.

Kaynak: *Yenigün*, 11 Mart 1939, s.3.

EK 36: Hataylılara Nüfusa Yazılma Çağruları

Kaynak: *Yenigün*, 19 B.Teşrin 1939, s.2.

Kaynak: *Yenigün*, 23 B.Teşrin 1939, s.2.

EK 37: Seçimlere Katılma Çağruları

atay, kadın ve erkeği ile, Belediye intihabatında
Diğer vatan parçalarından geri kalmamalıdır .

Kaynak: *Yenigün*, 22 Ağustos 1939, s.1.

Belediye intihabatına iştirak nisbetimiz, vatansen-
riliğimizin medenî seviyemizin ilk ölçüs olacaktır .

Kaynak: *Yenigün*, 23 Ağustos 1939, s.1.

Intihap hakkını kullanmak vatandaşlar için üstün
bir vazifedir . Belediye intihabatına hazır olalım !

Kaynak: *Yenigün*, 24 Ağustos 1939, s.1.

KAYNAKÇA

Belgeler

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, yay. hzl. Ali Sevim, İzzet Öztoprak ve M. Akif Tural, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, yay. hzl. Ali Sevim, İzzet Öztoprak ve Mehmet Akif Tural, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Hatay Devleti Resmi Gazetesi

Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları, hzl. Mehmet Tekin, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2009.

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920), yay. hzl. Ali Sinan Bilgili, Selahattin Tozlu, Uğur Akbulut ve Naim Ürkmez, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2010.

TBMM Albümü (1920-2010), 1. Cilt -1920-1950, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

TBMM Albümü (1920-2010), 2. Cilt -1950-1980, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

Anılar

Ardıç, Nureddin, *Antakya-İskenderun Etrafındaki Türk Davasının Esasları*, İstanbul, 1937.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2008.

Bilgili, Mesud Fani, *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, Antakya: İktisat Basımevi, 1939.

Çelenk, Selim, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, yay. hzl. Günay Çelenk, Antakya: Antakya Gazeteciler Cemiyeti, 1997.

Erkin, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar*, Cilt 1, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.

Fani, Ali İlmi, *Bir 150'liğin Mektupları: Ali İlmi Fani'den Rıza Tevfik'e Mektuplar*, hzl. Abdullah Uçman ve Handan İnci, İstanbul: Kitabevi, 1998.

Konuralp, Nuri Aydın, *Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, yay. hzl. Abdurrahman Konuralp, İskenderun: Hatay Postası Gazete ve Basımevi, 1970.

Melek, Abdurrahman, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.

Selçuk, Hamdi, *Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Günleri*, İstanbul: M. Sucuoğlu Matbaası, 1972.

Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, 6. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Sökmen, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Gazete ve Dergiler

Açık Söz

Akşam

Antakya

Aydın Tarihi

Cumhuriyet

Güneyde Kültür

Hatay

Hatay Güney Rüzgarı

Karagöz

Radikal

Son Posta

Tan

Taraf

Ulus

Vakit

Yenigün

Yeni Mecmua

Yeni Sabah

Yayınlanmamış Tezler

- Altuğ, Seda, “Between Colonial and National Dominations: Antioch under the French Mandate (1920-1939)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2002.
- Canbolat, Atilla, “Hatay Türkmen Aşiretleri ve Bu Aşiretlerin İskanı (18. ve 19. Yüzyıllar)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2006.
- Ceylan, Pınar, “Türk Basınında Hatay Devleti’nin Kurulması Meselesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2010.
- Doğan, Meltem, “II. Abdülhamid Dönemi Arap Milliyetçiliği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2006.
- Duman, Çiğdem, “Hatay Millet Meclisi (2 Eylül 1938-29 Haziran 1939)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin, 2008.
- Kılınçkaya, Mehmet Derviş, “Arap Milliyetçiliği ve Milli Mücadele’de Türkiye-Suriye İlişkileri (30 Ekim 1918-21 Temmuz 1921)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1992
- Kıymat, Zeynep, “Hatay’ın Anavatana Katılmasından Sonra İskenderun İlçesinde Eğitim Alanında Gelişmeler (1939-2000)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007.
- Koraş, Fatih “Suriye’de Toplumsal Yapının Dönüşümü ve Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi, 1860-2000”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009.
- Matkap, Sıtkıye, ”Reconsidering the Annexation of the Sanjak of the Alexandretta through Local Narratives”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2009.
- Payaslı, Volkan, “Atatürk Dönemi Eğitim-Kültür Politikalarının Hatay’a Yansımaları (1921-1938)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2009.
- Savcı, Nergis, “Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2007.
- Tüzün, Süleyman, “İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi (1918-1939)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1989.
- Yavuz, Resul, “Hatay Sorunu ve Basın”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2004.

Makale ve Kitaplar

- Açikel, Fethi, “Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.117-139.
- Ada, Serhan, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Adadağ, Özgür, “Haritanın Gör(me) Dediği”, *Tarabya Çalışmaları: Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü 20. Yıl Armağan Kitabı*, ed. Ali Vahit Turhan vd., İstanbul: Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, 2009, s.7-30.
- Akbulut, Uğur, “Osmanlı Arşive Belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19. Yüzyıl)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.111-126.
- Aksoy, Erdal, “Nusayrilerin Sosyal Yapıları ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Yaşayan Bu Topluluğa Devletin Yaklaşımları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.199-212.
- Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve ‘Türkleştirme’ Politikaları*, 11. Basım İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Aktar, Ayhan, “Conversion of a ‘Country’ into a ‘Fatherland’: The Case of Turkification Examined, 1923-1934,” *Nationalism in the Troubled Triangle: Cyprus, Greece and Turkey*, drl. Ayhan Aktar, Niyazi Kızılyürek, ve Umut Özkırımlı, London: Palgrave Macmillan, 2010, s.21-35.
- Akyol, Esra Demirci, *Sınırdaki Kimlikler: Türkiye’ye İlhak Sürecinde Hatay*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2010.
- Alkan, Necmettin, “Alman Kaynaklarına göre Osmanlı Nusayrileri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.135-148.
- Altuğ, Seda, “Suriye Arap Milliyetçiliğinde Vatan ve Suriyelilik (1919-1939)”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No.39, Ekim, 2008, s.71-94.
- Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 5.Basım, çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Andrews, Peter Alford, *Türkiye’de Etnik Gruplar*, çev. Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul: Ant Yayınları, 1992.
- Antonius, George, “Syria and the French Mandate”, *International Affairs*, Vol.13, No.4, July-August 1934, s.523-539.
- Aoyama, Hiroyuki, “Spritual Father of the Ba’th –The Ideological and Political Significance of Zaki al-Arsuzi in Arab Nationalist Movements”, *Middle East Studies Series*, No.49, Mart, 2000, s.1-35. www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Mes/49.html (Erişim tarihi, 15 Mart 2011)

- Arai, Masami, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, 3. Baskı, çev. Tansel Demirel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Ardıç, Nureddin, *Antakya-İskenderun Etrafındaki Türk Davasının Tarihi Esasları*, İstanbul: Tecelli Basımevi, 1937.
- Arıkan, Zeki, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, Sayı 23, Mayıs 1999, s.261-281.
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt I: 1914-1980)*, 10.basım, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.
- Armaoğlu, Fahir, “Tarihi Perspektif içinde Misak-ı Milli'nin Değerlendirilmesi”, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası –Makaleler-*, yay. hzl. Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s.61-70.
- Arslan, Ali, “Hatay Meselesinde Arapların Tavrı” *Güneyde Kültür*, Yıl 7, Sayı 75, Mayıs 1995, s.15-23.
- Aswad, Barbara C., “Visiting Patterns among Women of the Elite in a small Turkish City”, *Anthropological Quarterly*, Vol.47, No.1, January 1974, s.9-27.
- Aydın, Suavi, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993.
- Bali, Rıfat N., *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 7.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Bali, Rıfat N., *Gayrimüslim Mehmetçikler: Hatıralar – Tanıklıklar*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2011.
- Batuman, Bülent, “The shape of the nation: Visual production of nationalism through maps in Turkey”, *Political Geography*, Vol. 29, Issue 4, May 2010, s.220-234.
- Beşe, Ahmet, “İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayriler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.159-182.
- Biggs, Michael, “Putting the State on the Map: Cartography, Territory, and European State Formation”, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 41, No. 2, April 1999, s.374-405.
- Bilgili, Ali Sinan, “Osmanlı Arşive Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrileri (19-20. Yüzyıl)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.49-78.
- Bottomore, T.B., *Elites and Society*, Middlesex: Penguin Books, 1974.
- Büyükaşık, Aziz, “Kayıp Bir Dönemin Hikayesi”, *Yakto*, Yıl: 1, Sayı:3, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, s.12-14.

- Büyükaşık, Aziz, “Safta Sıra (Okulum)”, *Yakto*, Yıl:3, Sayı:9, Mart-Nisan-Mayıs 2007, s.4-9.
- Büyükaşık, Aziz, “Neden Nusayri?” *Yakto*, Yıl: 4, Sayı: 12, Mayıs-Haziran-Temmuz 2008, s.25-27.
- Büyükaşık, Aziz, “Bir Fransız (Pierre Bazantay)’ın Gözüyle Hatay’ın O Yılları”, *Yakto*, Yıl: 5, Sayı: 14, Temmuz-Ağustos-Eylül 2009, s.19-25.
- Büyükaşık, Aziz, “Hatay’ın O Yılları (Fransa ve Doğu Sorunu)”, *Yakto*, Yıl: 6, Sayı: 15, Nisan-Mayıs-Haziran 2010, s.27-28.
- Büyükaşık, Aziz, “Hatay’ın O Yılları: Fransa ve Doğu Sorunu”, *Yakto*, Yıl: 7, Sayı: 16, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, s.37-39.
- Büyükaşık, Aziz, “Yakto’da iz Bırakanlar: Mühr’ü Şeyh İsmail”, *Yakto*, Yıl: 7, Sayı: 16, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, s.35.
- Büyükaşık, Aziz, “Yakto’da iz Bırakanlar: Nebi İdris”, *Yakto*, Yıl: 7, Sayı: 17, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s.28-29.
- Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmanlı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Copeaux, Etienne, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Copeaux, Etienne, “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, çev. Görkem Doğan, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.44-52.
- Çağaptay, Soner, “Reconfiguring the Turkish Nation in the 1930s,” *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol.8, No.2, Summer, 2002, s. 67-82.
- Çağaptay, Soner, “Citizenship policies in interwar Turkey”, *Nations and Nationalism*, Vol.9, No.4, October 2003, s.601-619.
- Çağaptay, Soner, *Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey: Who is a Turk*, London: Routledge, 2006.
- Çağaptay, Soner, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde İrk, Dil ve Etnisite”, çev. Defne Orhun, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.245-262.
- Çirkin, Hüseyin, *Amik Ovasında Aşiretler*, Antakya: Doğu Ofset, Matbaacılık, 2011.
- Demir, Yaşar, “Hatay’da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye’nin Politikası (1936-1938)”, *History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s.47-72.

- Demir, Yaşar, ve Kenan Şen, “Doğuş Dönemi itibariyle Türk-Arap Milliyetçiliği: İşbirliğinden Çatışmaya” Akademik Ortadoğu, Cilt 5, Sayı 2, 2011, s.109-126.
- Demirel, Ahmet, *Tek Partinin İktidarı: Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Devlin, John F., “The Baath Party: Rise and Metamorphosis”, *The American Historical Review*, Vol.96, No.5, December 1991, s.1396-1407.
- Doğruel, Fulya, “İnsaniyetleri Benzer...” *Hatay’da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü*, 2.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Doğruel, Fulya, ve Johan Leman, “‘Conduct’ and ‘Counter-conduct’ on the Southern Border of Turkey: Multicultural Antakya”, *Middle Eastern Studies*, Vol.45, No.4, July 2009, s.593-610.
- Duran, Yusuf, *İskenderun Sancağı’nda Fransız Mandası*, Ankara: Alter Yayıncılık, 2010.
- Durgun, Sezgi, *Memalik-i Şahane’den Vatan’a*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Edgar, Bill, “Founding Churches in Ottoman Empire Territory: RP Foreign Missions, 1856-1974”, *Broomall Reformed Presbyterian Church*, June 13, 1998, s.1-27.
- Er, Abdullah, “Fransızca Yazılı Kaynaklarda Nusayriler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.149-158.
- Eriksen, Thomas Hylland, “Formal and informal nationalism”, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 16, No. 1, January 1993, s.1-25.
- Ersanlı, Büşra, “Bir Aidiyet Fermanı: “Türk Tarih Tezi””, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.800-810.
- Et-Tavil, Muhammed Emin Galip, *Arap Alevileri Tarihi*, Çev.: İsmail Özdemir, Adana: Karahan Kitapevi, 2010.
- Fieldhouse, D. K., *Western Imperialism in the Middle East, 1914-1958*, Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Firro, Kais, “Nusayriliğin Milliyetçilik ve Milli Devlete Adaptasyonu”, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, s.209-217.
- Flick, Uwe, *An Introduction to Qualitative Research*, London: Sage Publications, 1999.
- Gellner, Ernest, “Introduction”, *Notions of Nationalism*, ed. Sukumar Periwal, Budapest: Central European University Press, 1995, s.1-7.

- Gellner, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, 2.Basım, çev. Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Hil Yayınları, 2008.
- Gençosman, Zeki Kemal, “Tarihimize Bir Altın Yaprak Daha: Hatay Ana Vatana Kavuştu!”, *Yeni Mecmua*, 7 Temmuz 1939, Sene 1, No 10, s.6-7.
- Göçek, Fatma Müge, “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, çev. Defne Orhun, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.63-76.
- Gönlübol, Mehmet, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1975.
- Gönlübol, Mehmet ve diğerleri *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, 9.baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.
- Guibernau, Montserrat, *The Identity of Nations*, London: Polity Press, 2007.
- Güçlü, Yücel, *The Question of the Sanjak of Alexandretta: A Study in Turkish-French-Syrian Relations*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- Hale, William, *Türk Dış Politikası, 1774-2000*, çev. Petek Demir, İstanbul: Mozaik, 2003.
- Hasgüler, Mehmet ve Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, 2. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005.
- Hatay’ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, 2. Baskı, İskenderun: 39’uncu Mekanize Piyade Tugayı Tarih Araştırma Grubu Yayınları, 2010.
- Hatipoğlu, Süleyman, “Hatay’ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri”, *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, yay. hzl. Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s.41-67.
- Haymes, Thomas, “What is nationalism really? Understanding the limitations of rigid theories in dealing with the problems of nationalism and ethnonationalism”, *Nations and Nationalism*, Vol. 3, No.4, 1997, s.541-557.
- Hitti, Philip K., *Syria: A Short History*, New York: The MacMillan Company, 1959.
- Hobsbawm, Eric J., *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: “Program, Mit, Gerçeklik”*, 3.Basım, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Hobsbawm, Eric J., “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, *Geleneğin İcadı*, drl. Eric J. Hobsbawm ve Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, s.1-18.

- Hobsbawm, Eric J., “Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914”, *Geleneğin İcadı*, drl. Eric J. Hobsbawm ve Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, s.305-356.
- Hourani, Albert, *The Emergence of the Modern Middle East*, Berkeley: University of California Press, 1981.
- Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, 9.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Hroch, Miroslav, *Avrupa’da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*, çev. Ayşe Özdemir, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Hutchinson, John ve Anthony D. Smith, “Introduction”, *Nationalism*, ed. John Hutchinson ve Anthony D. Smith, Oxford: Oxford University Press, 1994, s.3-13.
- İnan, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 4. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- İnan, Arı, *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet’in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- İskenderon-Antakya Meselesi I*, Ankara, 1936.
- Jongerden, Joost, “Crafting Space, Making People: The Spatial Design of Nation in Modern Turkey”, *European Journal of Turkish Studies* [Online], No.10, 2009.
- Kabadayı, Müslüm, “Yer Adlarının Değiştirilmesi ve Hatay Örneği”, *1. Uluslararası Türkiye’de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, 17-19 Mayıs 2013.
- Kadioğlu, Ayşe, “Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları,” *75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru*, drl. Artun Ünsal, İstanbul: Tarih Vakfı, 1998, s.201-211.
- Kadioğlu, Ayşe, “Denationalization of Citizenship? The Turkish Experience”, *Citizenship Studies*, Vol.11, No.3, Temmuz 2007, s.283-299
- Kaegi, Walter E., *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Kaiser, Robert J., “Homeland making and the territorialization of national identity,” *Ethnonationalism in the Comtemporary World: Walker Connor and the Study of Natinalism*, ed. Daniele Conversi, London: Routledge, 2004, s.229-247.
- Kara, Adem, *19. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri: Antakya*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.

- Karpat, Kemal H., "Ottoman Population Records and The Census of 1881/82-1893", *International Journal of Middle East Studies*, Vol.9, No.3, October 1978, s.237-274.
- Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: Afa Yayınları, 1996.
- Kasaba, Reşat, "Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış", *Akdeniz Dünyası: Düşünce, Tarih, Görünüm*, ed. Kudret Emiroğlu, Oktay Özel, Eyüp Özveren ve Süha Ünsal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.199-213.
- Kasaba, Reşat, "Antakya between Empire and Nation", *Spatial Conceptions of the Nation: Modernizing Geographies in Greece and Turkey*, ed. P. Nikiforos Diamandouros, Thalia Dragonas ve Çağlar Keyder, London: I.B. Tauris Publishers, 2010, s.193-203.
- Kayalı, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, 2. Basım, çev. Türkan Yöney, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Khansa, Wafiq, "Zaki al-Arsuzi between the Philosophy of the Arab Tongue and the Philosophy of Arab Nationalism", *Middle East Studies Series*, No.49, Mart, 2000, s.37-90. www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Mes/49.html (Erişim tarihi, 15 Mart 2011)
- Khadduri, Majid, "Alexandretta Dispute", *The American Journal of International Law*, Vol.39, No.3, July 1945, s.406-425.
- Khoury, Philip S., "Factionalism among Syrian Nationalists during the French Mandate", *International Journal of Middle East Studies*, Vol.13, No.4, November, 1981, s.441-469.
- Khoury, Philip S., "The Tribal Shaykh, French Tribal Policy, and the Nationalist Movement in Syria between two World Wars", *Middle Eastern Studies*, Vol.18, No.2, April, 1982, s.180-193.
- Khoury, Philip S., *Urban notables and Arab nationalism: The politics of Damascus 1860-1920*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Khoury, Philip S., *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, London: I. B. Tauris, 1987.
- Khoury, Philip S., "Continuity and Change in Syrian Political Life: The Nineteenth and Twentieth Centuries", *The American Historical Review*, Vol.96, No.5, December 1991, s.1374-1395.
- Kırk Asırlık Türk Yurdu Esir Kalamaz: Hatay'ın Kurtuluşu*, Ankara: Halkevleri, 1939.
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938*, 3. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

- Kosonen, Katariina, "Maps, newspapers and nationalism: The Finnish historical experience", *GeoJournal*, Vol. 48, Issue 2, June 1999, s.91-100.
- Kosonen, Katariina, "Making maps and mental images: Finnish press cartography in nation-building, 1899-1942", *National Identities*, Vol. 10, No.1, March 2008, s.21-47.
- Krishna, Sankaran, "Cartographic Anxiety: Mapping the Body Politic in India", *Alternatives*, Vol. 19, No.4, Fall 1994, s.507-521.
- Kunt, Bekir Sıtkı, "Hatay Devlet Reisi ile Bir Saat", *Yeni Mecmua*, 2 Haziran 1939, Sene 1, No 5, s.15-17, 33.
- Kunt, Bekir Sıtkı, "Hatay'da Kahraman Askerlerimiz", *Yeni Mecmua*, 21 Haziran 1939, Sene 1, No 8, s.8-9.
- Kushner, David, *The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908*, London: Frank Cass, 1977.
- Lecours, Andre, "Ethnonationalism in the West: A Theoretical Exploration", *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol.6, No.1, Spring 2000, s.103-124.
- Lewis, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, 3rd Ed., New York: Oxford University Press, 2002.
- McGarry, John, "Explaining ethnonationalism: The Flaws in Western Thinking", *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol.1, No.4, Winter 1995, s.121-142.
- Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, 41. Basım, yay. hzl. Mahmut Ali Meriç, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Mertcan, Hakan, *Türk Modernleşmesinde Arap Aleviler (Tarih Kimlik Siyaset)*, Adana: Karahan Kitabevi, 2013.
- Muradoğlu, Abdullah, "Atatürk'ten Arapça Radyo Gazetesi", *Türkiye ve Dünyada Yarın* <http://yarinlist.tripod.com/mayis/34.htm> (Erişim tarihi: 26 Mart 2012).
- Mursaloğlu, Mehmet, *10 Ay, 16 Gün, 8 Saat: Hatay Devleti*, 2. Baskı, Antakya: Antakya Ticaret Borsası Kültür Yayınları, 2010.
- Nur, Güney, "Milli Mücadele'de Güney Cephesi ve Suriye ile İlişkiler", *VI. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, yay. hzl. Mehmet Tekin, Antakya: Kültür Basımevi, 2004, s.227-239.
- Nur, Güney, *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekatı*, Antakya: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği, 2008.
- Okutan, M. Çağatay, *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

- Ortaylı, İlber, “Alevilik, Nusayrilik ve Bab-ı Ali”, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, s.35-46.
- Öcal, Hulki, *Hatay Savaşı*, Ankara: Desen Matbaası, 1953.
- Öktem, Kerem, “Creating the Turk’s Homeland: Modernization, Nationalism and Geography in Southeast Turkey in the late 19th and 20th Centuries”, *The City: Urban Culture, Architecture and Society*, Socrates Kokkalis Graduate Workshop 2003, s.1-20.
- Öktem, Kerem, “The Nation’s Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey”, *European Journal of Turkish Studies*, [Online], No.7, 2008.
- Özbay, Ender, “Ege’den Yöremize Derinlemesine Bir Bakış”, *Yakto*, Yıl: 7, Sayı: 17, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s.17-23.
- Özdoğan, Günay Göksu, “*Turan*”dan “*Bozkurt*”a: *Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, 3. Basım, Çev. İsmail Kaplan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Özdoğan, Günay Göksu, “Dünyada ve Türkiye’de Turancılık”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.388-405.
- Özkırmı, Umut, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, New York: Palgrave, 2000.
- Özkırmı, Umut, “Türkiye’de Gayriresmi ve Popüler Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.706-717.
- Özkırmı, Umut ve Syros A. Sofos, *Tormented By History: Nationalism in Greece and Turkey*, London: Hurst & Company, 2008.
- Palabıyık, M. Hanefi, “Dini İnançlar ve Özellikleri Bakımından Nusayrilik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.19-48.
- Payaslı, Volkan, “Halkevlerinin Hatay’daki Faaliyetleri ve Hatay’ın Türkiye’ye Katılım Süreci Üzerindeki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme”, *History Studies*, Vol. 3, No.1, 2011, s.217-235.
- Payaslı, Volkan, “Fransız Mandası ve Hatay’ın/Sancak’ın Türkiye’ye İltihak Sürecine Kadar Olan Döneminde Tevhid-i Tedrisat Kanunu Uygulamaları (1924-1939)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 22, Yaz 2012, s.346-366.
- Peckham, Robert Shannan, “Map mania: nationalism and the politics of place in Greece, 1870-1922”, *Political Geography*, Vol. 19, Issue 1, January 2000, s.77-95.
- Pehlivanlı, Hamit, “Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 40, Mart 1998, s.159-205.

- Pehlivanlı, Hamit, “Eski Çağdan Günümüze Antakya ve İskenderun Bölgesinin Jeopolitik Önemi”, *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, yay. hzl. Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s.69-96.
- Pehlivanlı, Hamit, Yusuf Sarımay, Hüsametdin Yıldırım, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1938)*, Ankara: ASAM Yayınları, 2001.
- Pipes, Daniel, *Greater Syria: The History of an Ambition*, New York: Oxford University Press, 1990.
- Provence, Michael, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, Austin: University of Texas Press, 2005.
- Rabinovich, Itamar, “The Compact Minorities and the Syrian State, 1918-45”, *Journal of Contemporary History*, Vol.14, No.4, October 1979, s.693-712.
- Rogan, Eugene, *The Arabs: A History*, New York: Basic Books, 2009.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e*, 4. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, 5. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- Sanjian, Avedis K., “The Sanjak of Alexandretta (Hatay): Its Impact on Turkish-Syrian Relations (1939-1956)”, *Middle East Journal*, Vol. 10, No.4, Fall 1956, s. 379-394.
- Sanjian, Avedis K., *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, Cambridge: Harvard University Press, 1965.
- Saraç, Serdar Yılmaz, *Hatay Tarihi Üzerine Makaleler*, Kahramanmaraş: Yiğitoğlu Ofset-Dijital Matbaası, 2008.
- Sarı, Zafer, “Ayşe Fitnat ve Hatay’ın Kurtuluş Mücadelesi”, *Güneyde Kültür*, Yıl: 2, Sayı: 17, Temmuz 1990, s.28-29.
- Sarımay, Yusuf, “Atatürk’ün Hatay Politikası -I (1936-1938)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 34, Mart 1996, s.3-65.
- Sarımay, Yusuf, “Atatürk’ün Hatay Politikası -II (1938-1939)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 35, Temmuz 1996, s.407-454.
- Sarımay, Yusuf, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay”, *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, yay. hzl. Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2001, s.23-39.
- Satloff, Robert B., “Prelude to Conflict: Communal Interdependence in the Sanjak of Alexandretta, 1920-1936”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 22, No.2, April 1986, s. 147-180.
- Shambrook, Peter A., *French Imperialism in Syria, 1927-1936*, Lebanon: Ithaca Press, 1998.

- Shaw, Stanford J., "The Ottoman Census System and Population, 1831-1914", *International Journal of Middle East Studies*, Vol.9, No.3, October 1978, s.325-338.
- Shields, Sarah D., *Fezzes in the River: Identity Politics and European Diplomacy in the Middle East on the Eve of World War II*, Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Sılay, Mehmet, *Seyyah-ı Beyaban Mehmet Akif: Mehmet Akif'in Seyahatları*, İstanbul: Erguvan Yayınevi, 2009.
- Smith, Anthony D., *Milli Kimlik*, 5.Baskı, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Sofuoğlu, Adnan ve Adil Dağıstan, *İşgalden Katılıma Hatay*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008.
- Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 2. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, 3. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, 3. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Stokes, Martin, "Imagining 'the South': hybridity, heterotopias and Arabesk on the Turkish-Syrian border", *Border identities: Nation and state at international frontiers*, ed. Thomas M.Wilson ve Hastings Donnan, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s.263-288.
- Süleyman el-İsa (Taş)'ya Saygı*, yay. hzl. Mehmet Karasu ve Esra Ünal, çev.Süha Kıyak, Asif Bellur, Abdulbasit Yavuz, Ankara: Ürün Yayınları, 2010.
- Şişman, Adnan, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.
- Talhamy, Yvette, "The Nusayri Leader Isma'il Khayr Bey and the Ottomans (1854-58)", *Middle Eastern Studies*, Vol.44, No.6, November 2008, s.895-908.
- Talhamy, Yvette, "American Protestant Missionary Activity among the Nusayris (Alawis) in Syria in the Nineteenth Century", *Middle Eastern Studies*, Vol.47, No.2, March 2011, s.215-236.
- Tankut, Hasan Reşit, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, Ankara: Ulus Basımevi, 1938.
- "Tartışma: Yerel Miras, Hafıza ve Sözlü Tarih", *Akdeniz Dünyası: Düşünce, Tarih, Görünüm*, ed. Kudret Emiroğlu, Oktay Özel, Eyüp Özveren ve Süha Ünsal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.225-267.

- Taşkın, Yüksel, *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Tekin, Mehmet, *Hatay Basın Tarihi*, Antakya: Kültür Basımevi, 1985.
- Tekin, Mehmet, *Harf İnkılabı, Türk Ocaklarının Çalışmaları ve Hatay'da Yeni Yazı*, Antakya: Kültür Basımevi, 1988.
- Tekin, Mehmet, “İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri –I :Selamet-i Belde, Elektrik Şirketi, Hilal-ı Ahmer”, *Güneyde Kültür*, Yıl: 1, Sayı: 5, Temmuz 1989, s.2-5.
- Tekin, Mehmet, “Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti veya Antakya-İskenderun Yurdu Cemiyeti”, *Güneyde Kültür*, Yıl: 1, Sayı: 6, Ağustos 1989, s.3-6.
- Tekin, Mehmet, “İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri -3: Gençspor Kulübü”, *Güneyde Kültür*, Yıl: 2, Sayı: 16, Haziran 1990, s.15-21.
- Tekin, Mehmet, “Hatay Basın Tarihinden Bir Yaprak”, *Güneyde Kültür*, Yıl: 4, Sayı: 42, Ağustos 1992, s.2-5.
- Tekin, Mehmet, *Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey*, Antakya: Kültür Ofset Basımevi, 1993.
- Tekin, Mehmet, “Devlet Kuran Cemiyet: Antakya İskenderun ve Havalisi Türkleri Yardım Birliği Yahut “Hatay Erkinlik Cemiyeti””, *Güneyde Kültür*, Yıl: 6, Sayı: 67, Eylül 1994, s.2-11.
- Tekin, Mehmet, “İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri -6: İskenderun Sancağı'nda Siyasi Kuruluşlar ve Türkler Dışındaki Cemaatlerin Kurduğu Cemiyetler”, *Güneyde Kültür*, Yıl: 6, Sayı: 70, Aralık 1994, s.5-9
- Tekin, Mehmet, “Hatay Basın Tarihinin Altın Sayfalarından Biri: Yeni Mecmua”, *Güneyde Kültür*, Yıl: 10, Sayı: 111, Mayıs 1998, s.1-28.
- Tekin, Mehmet, “Osmanlı Devleti'nde Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Doğuşu ve I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Faaliyet Gösteren Arap Cemiyetleri”, *Güneyde Kültür*, Yıl: 10, Sayı: 115-116, Eylül-Ekim 1998, s.1-15.
- Tekin, Mehmet, *Hatay Tarihi: Osmanlı Dönemi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Tekin, Mehmet, *Hatay: İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.
- Tekin, Mehmet, “Ankara İtilafnamesi'nin 90. Yılına Hatırlama: 20 Ekim 1921-20.10.2011”, *Güneyde Kültür*, Cilt 20, Sayı 182, Ekim-Kasım-Aralık 2011, s.12-13.
- Tekin, Mehmet ve M. Mehtap Tekin, *Hatay Devleti Millet Meclisi Reisi Abdülgani Türkmen*, Antakya: Color Ofset, 2011.

- Tozlu, Selahattin, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrileri (19. Yüzyıl)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.79-110.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918, Genişletilmiş Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Tunçay, Mete, “Hatay Sorunu ve TBMM,” *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı 1876-1976*, hzl. Siyasi İlimler Türk Derneği, Ankara: Ajans Türk Gazetecilik ve Matbaacılık, 1976, s.249-282.
- Tunçel, Harun, “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 2000, s.23-34.
- Tünay, Bekir, “Atatürk ve Hatay”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Mart 1986, s.449-461.
- Türkmen, A. Faik, *Mufassal Hatay, 1. Cild: Coğrafya*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1937.
- Türkmen, A. Faik, *Mufassal Hatay, 3. Cild: Tarih*, İstanbul: Reklam Basımevi, 1937.
- Türkmen, A. Faik, *Mufassal Hatay Tarihi, 4. Cilt: Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, İstanbul: Tan Matbaası, 1939.
- Uluçay, Ömer, *Nusayrilik: Beyanname*, Adana: Gözde Yayınevi, 2011.
- Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye (1908-1938)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.
- Ünüvar, Kerem, “Ziya Gökalp”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt.4, 4. Basım, drl. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.28-35.
- Ürkmez, Naim ve Aydın Efe, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler Hakkında Genel Bilgiler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, Bahar 2010, s.127-134.
- Üstel, Füsun, “*Makbul Vatandaş*”ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, 4. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Üstel, Füsun, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Watenpugh, Keith D., ““Creating Phantoms”: Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol.28, No.3, August 1996, s.363-389.
- Werfel, Franz, *Musa Dağ’da Kırk Gün*, 2. Baskı, Çev.: Saliha Nazlı Kaya, İstanbul: Belge Yayınları, 2003.

- Wilson, Thomas M. ve Hastings Donnan, "Nation, state and identity at international borders", *Border identities: Nation and state at international frontiers*, ed. Thomas M. Wilson ve Hastings Donnan, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s.1-30.
- Wright, Quincy, "The Bombardment of Damascus", *The American Journal of International Law*, Vol.20, No.2, April 1926, s.263-280.
- Yavuz, Bige, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşaması", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası –Makaleler-*, yay. hzl. Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s.209-246.
- Yerasimos, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, 6. Baskı, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Yıldırım, Hüsamettin, "Vahdet Gazetesi'nin Harf İnkılabını Hatay Türkleri'ne Yansıtması", Misak-ı Milli'nin 80. Yıldönümünde İskenderun ve Çevresi Paneli, yay. hzl. N. Birgül Gündüz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s.57-76.
- Yıldız, Ahmet, "*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*": *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)*, 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Yorulmaz, Şerife, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, Sayı 21, Mayıs 1998, s.231-259.
- Yurt Ansiklopedisi: Türkiye, İl İl -Dünü, Bugünü, Yarını*, 5. Cilt, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982.
- Yümlü, Murat, "Yüzellilikler Meselesi, Mesud Fani ve Risalesi Üzerine Bir İnceleme", *History Studies*, Vol.2, No.3, 2010, s.333-347.
- Zürcher, Erik J., *Turkey: A Modern History*, 3. Basım, London: I. B. Tauris, 2007.

İnternet Kaynakları

- Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı, <http://gazeteler.ankara.edu.tr/> (Erişim tarihi Ocak 2011-Haziran 2012)
- Nişanyan, Sevan, *Index-Anatolicus: Türkiye yerleşim birimleri envanteri*, <http://www.nisanyanmap.com> (Erişim Tarihi 25 Eylül 2013).
- Samandağ Belediyesi 2012-2016 Stratejik Planı, Ekim 2011 <http://www.samandag.bel.tr/images/haber/file/Stratejik%20Plan.pdf> (Erişim Tarihi 25 Kasım 2013).
- Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts (Erişim Tarihi 9 Nisan 2012).